

הַאֲשׁוּלָה

מאסה ספרתי ומדעי

יודל

בארבעה כרכים לשנה

ע"י

י. ש. פּוֹכֶם וּדְרֵר ע. גִּינְצִיג.

כרך ראשון (חדש סיון).

קראקא.

בדפוסו של יוסף אישר (גרָדנאָסטע נר' 62).

שנת תרנ"ח למ"ק.

KRAKAU, 1898.

Druck von Josef Fischer.

תֵּכֵן הָעֵינַיִם:

צד	מאת	
1 — 10	י. ש. פּוֹכֵס	מתקופה לתקופה
11 — 16	ד"ר יהושע טהאָן	לאמיות וציוניות
17 — 28	ד"ר שלמה רובין	שלוש תכונות נפשיות בעמנו
29 — 43	ראובן בריונין	אד"ם הכהן ליבינוון
44 — 53	יהודה ליב לנדא	ישראל בין העמים
54 — 71	יוסף קלוזנר	שירי אהבה
72 — 75	דוד רוטבלום	ראובן א. ברודס (ותמונתו)
76 — 80	הג"ל	רות לאצארוס (ותמונתה)
80	ל. יפה	משירי התהיה
81 — 87	יעקב שמואל פּוֹכֵס	ד"ר יצחק שלמה פּוֹכֵס (ותמונתו)
88	נפ"ש	נס ציונה (שיר)
88 — 89	נח רוזנבלום	"
89 — 90	יצחק ראבינוביץ	"
90 — 91	צבי אלעזר טילר	"
92	ד"ר שלמה מנדלקרן	"
92 — 93	שאול טשרניחובסקי	"
93	הג"ל	"
93 — 94	ד"ר אבלי עהרליך	בשובה ונחת תושעון "
95 — 100	ראובן א. ברודס	עולה מבין הקברים (ציור)
101 — 109	נחום סלוסמש	הנביא (מחקר פסיכולוגי)
110 — 123	היים דוב הורוויץ	באונס (ציור)
124 — 128	יצחק פרינהוף	האכר והנוצה "
129 — 145	שלמה בוכר	קריה נשנבה (תולדות רבני זאלקווא)
146 — 150	אברהם עפשטיין	ר' משה הגולה מקיוב
151 — 154	ד"ר פיליב בלוך	הנאון ר' יוסף קאזי
155 — 157	ד"ר היים ברודי	משירי ר"ש הנניד
158 — 160	יחיאל מנדלזון	ע"ד התואר "ברבי"
161 — 176	פ. ה. וועטשטיין	דברים עתיקים

IV

צד	מאת	כתב הרבנות
177 — 184	פרופ' ד"ר דוד קויפמן	מאיר עין על ס' שמואל
185 — 192	מאיר איש שלום	אנדה וקבלה
193 — 199	ד"ר ע. נינציג	שני פשטים בדברי מדרש
200 — 201	פרופ' ד"ר זאב באכר	דברי יפת באהלי שם
202 — 208	דוד מארנאלין	חמשה מכתבים
209 — 218	יצחק שמואל דיניו לשד"ל	ארבעה מכתבים
219 — 222	אברהם מאפו	" "
222 — 225	ד"ר יצחק שלמה פוכס	תורת החיים והשלום
226 — 230	ד"ר נרוסברג	בקרת על „השלח“
231 — 242	יצחק סובאלסקי	" " „הגן“
243 — 245	יצחק יעקב ווייסברג	" " ס' מסלה ישרה
245 — 247	הנ"ל	" " ס' דברי ימי העמים
247 — 249	—	" " אספת שאלות חשבון
249	—	" התורה והלאמיות
250 — 256	גרשם באדר	בקרת על ס' שיר השירים
257	ד"ר א. עהרליך	רשימת ספרים
258 — 259		הודעות.

מתקופה לתקופה.

כאת

יעקב שמואל פוכס.

שנת 98 בדברי ימינו.

„כל שנה שמדיעין לה בתחלתה מטיבין לה כסופה“. הפתגם התלמודי הזה היה לנו לנחם ומשיב נפש, כבואנו הפעם לשים עין על מקרי הירחים האחרונים לבל יאחנו היאוש והשממון למראה ההזוינות הנבהלים: הרשעה תשא ראשה, החמס ילך קוממיות ואימה השכה פרושה על נאות הצדק והמשפט... ראשית שנת 98 במאה התשע עשרה! האמנם לא התולים אתנו ובהקיין ולא בחלום הזיון ליל נראה את המראות האלה? — לא אחת ושתים יסיתנו לבנו בשפק אם לא נבוכו צבא מרום במרום ונגלגל הזמן תחת לבת קדימה שב אהורנית אל שנות ימי הבינים, שנות אכזריות ורשע כסל, קנאת הדת והקשחת הלב, און ועמל וכל ננעי בני אדם, לולא יזכירונו זרם ההשמל, כה הקיטור וכל תולדותיהם, כי אמנם בקין המאה התשע עשרה עומדות כעת הנלינו.

ומקרה נפלא הוא, כי כל שנת 98 מוכנת כמעט תמיד לפורעניות, ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל... ההזיון המעציב, אשר עינינו תחוינה כיום, לא חדש הוא בסי דברי ימינו. עוד במאה הראשונה בשנה הנזכרת נהרו נחלי דם היהודים וישבי אפריקה, ביהוד נרי עיר אלכסנדריה, בקנאת העמים אשר בקרבם ישבו תחת ממשלת הקיסר אדרינוס שחיק טמאי. כצאן לשבה הכרעו או רבבות יהודים ורכושם היה לבו ולמשסה מבלי אשר מצאו כל מן ומחסה מצד הממשלה, אשר כעבדים נאמנים היו לה תמיד ואת חלבם ודמם הקריבו על מזבח טובה ואשרה. אחרי תקופה ארוכה עקובה מדם הרע ישרון בארצות שונות, התעוררו בקין המאה השתי עשרה הקנאים הנודעים לשים שמות באהלי יעקב ולהחריב ערים על יושביהן.

כענבים במדבר נמצא אמנם גם אז מלך מולך לצדק היינריך ההמישי, אשר התעורר לחמלה על צאן טבחה אלה ויאמר לפרוש עליהם כנפי חסדו ולהגן בעדם מחמת טורפי טרף, אך כחו היה דל לבצור את המת הרוח הרע הסואן ברעש ולהשיב ידי הפראים מבלע שם במרחקים, ובהלכד ירושלים עיר הקדש בסערת מלחמת הקנאים הם בשנת 98, הכרעו לטבח יותר מעשרת אלפים יהודים, וישבי הארץ הקדושה. גם המאה הבאה אחריה כלתה את מעשיה בדם ואש, בעניים ונרששים. בווין נשרפו בשנת 98 למאה הדוא ששה עשר יהודים על מוקדי אש על לא חמס בכפס ומעיר גירנברג הנלו היהודים בשנה ההיא הגלת שלומים ורכושם היה למשסה. — נראה ואזמה היתה שנת 98, למאה השלש עשרה. בה נדונו היהודים היושבים בריטלינגן, ווירצבורג, נירנבורג, מירננטהיים, ניימארקט, רוטנברג, באמברג ועוד רבות בחרב דם ואש. במשך הצי שנה ערו שונאי היהודים עד היסוד כמאה וארבעים קהלות

ישראל יותר ממאת אלף יהודים היו למאכלת הרב ואש. גם במאה החמש עשרה בשנת 98 הנלו היהודים יושבי הערים נאווארא, זאלצבורג ואולם עד בלתי השאיר שריד. כנורל הזה היה גם נורל היהודים יושבי מדינות רבות אחרות. — ומה נחזה במאה התשע עשרה, מאת ההמצאות, המדעים והקונסטרוציה? המאה הזאת, אשר עיני כל אודבי אדם אליה שברו כי היא בסבלנותה תרחיץ ותדיח את כתמי הדם הנכתבים בספר דברי הימים למוכיר עון, גם היא רחצה הליכותיה בדמי נקיים וסופה נעוץ בתחלתה. ראשיתה עקובה מדם יהודים שנשפך כמים בידי פראים באנגלי (1804) ואחריתה צרות ופגעים ועוד הפעם דמי נקיים. המקרים מאמתים את ששת דחיון, כי האדם הגהו יוצא ירך הולכים על ארבע, כי הנטיה לטרף טרף טרם שרשה מקרבו קרבות הימים, ואם לפעמים נרדמת היא בירכתי לבבו לעדן ועדנים, הגה לעת קץ היא מתעוררת מתרדמתה ונלחמה את מקורה. הטבע הגהו אך בן תרבות והכנע יכנע תחת יד ההרגל והשמד לא ישמר לנצח וגם שנות רבבות לא תצלחנה לעקרנה משרש ולהכרית זכרו...

צרפת.

הנה לפנינו ראשית שנת 98 למאה הי"ט. כמה תקוות טובות ידו לשמיון במשך העת הקצרה הזאת! כמה שכרון לב ודאבון נפש שבעטו במרוץ הימים המעטים האלה! זו ארץ צרפת, אשר למופת שמה כל הארצות הנאורות ביה הסבלנות וחקי השווי אשר בקרבה, אך נהפכה כמו רגע לארץ משכלת וכל בניה לחיות טורפות, אשר מפני זעמן מי יעמוד? אך נטרפה עליה דעתה עד כי כל מושגי הצדק והיושר נמוטו בקרבה. הממשלה נאחזה במצודה רעה שלא יכלה להחליץ ממנה ותבקש לה שעיד לעזאזל אשר ישא עליו את כל עונותיה אל ארץ גזרה, ומי יצלה לקרבן כזה יותר מאיש יהודי? אם האניה תחשב להשבר אך על ראש יונה העברי להשלך במצולות ים, ואם ממשלת צרפת מוט תתמוטט תחתיה — למה זה לא יהיה היהודי השגה לעולה?

אכן אין חקר לרוח האדם! עם צרפת זה, אשר כל יהודו וכבודו הכש לו רק בסבלנותו וכרוח בינתו הישרה הדרושת צדק ומשפט לכל בני האדם; זה העם, אשר שפך דמו כמים על מזבח החרות ואהבת האדם וממנו יצאה תורת האחות והחפשי לכל ארצות איומה; זה העם, אשר ארץ מולדתו יקרה לו מחיו וכל הננוע בכבודה כנוגע בכבת עינו; זה העם, אשר ירוק ירק בפני שר הצבא היהודי אשר גם אחרי השטפו במשפט קשה ממות לא הרל לקרוא מהשתפכות נפשו קריאות של הכה לארץ צרפת ולבניה, בחשבו לו את הנשי אהבתו להטאה; זה העם אשר נהפך לפריץ היות נגד אלה אשר נטו להטות כלפי חסד וללמד זכות על הנאשם היהודי, העם הזה שומע במנוחה שאגנה את כל דברי הכה והקלון, אשר החפאי שר צבא גוצרי על ארץ מולדתו, מבלי אשר יתרגש ויתפעל במאומה. בעיניו יראה עוד אך נשא על כפיים האיש הדרוש אסון לצרפת ואבדתה, כבוד והדר יעטרנהו מכל עיבים וקולות קנראים בכה: "זי אסתדהאזוי" ויהו לא יתעורר בקרבו. אמנם בן עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו?

עקב הלב מכל? לא, עוד ימצאו אנשי-לב כבירי הזה המתעוררים על חסם ישוד וקנראים תגר על עוות הדין וגול המשפט מבלי אשר יחתו מקול המונה של

שנאת היהודים המנסר גם בעולמות עליונים. שמות זולא, לאבורי ופיקאר נחרתי בס' דברי הימים באותיות זהב לא רק בגלל קנאותם הם את קנאת האמת והצדק בחקר נפשם, כ"א עוד יותר כאשר כי על ידם התעוררו כל החכמים מארבע כנפות הארץ לריב את ריב הצדק והמישרים ולקרוז המס על תעתיעי בני האדם ורשע כסלם, ואם שופטי צרפת לא ידעו בשת להצדיק רשע ולהרשיע צדיק, רק ארץ צרפת הרפתם תשא ועונה יכתם בספר דברי הימים, שאין לפניו משא פנים ומקח שחד, לדור הרים, והמשכילים החכמים יזהירו כוהר הרקיע.

עוד לפני מאה שנה נשאלה שאלה בבית מדרשו של הפילוסוף קאנט: אם רנשי הצדק והמשפט, המוסר והמדות הטובות הולכים הלך והשתלם, הלך והתקדם, הלך והתפתח בקרב מין האדם או לא, והוא בא לידי החלשה, כי אם אמנם מפי ההניזון וההקשים המופתים לא נוכל תת פתרון על השאלה הזאת, כי נסיונות החיים הכללים לא יתנו לנו כל אות ומופת ברור על התקדמות כזאת, בכ"ז מפי מקרים פרטים ומעשים בודדים הצא לנו תורה, כי בקרב האדם נטועה נטיה טבעית לדרוף אך טוב והסר, צדק משפט ומשרים, והיא השותלת בקרבנו את האמונה, כי מין האדם הוא מן העולים ואינם יורדים ובמדה שהוא עולה במעלת הקולטורה עתיד הוא גם לעלות בארחות המוסר והמדות. לאות על אמתת החלשתו זאת הוא מתאר לפנינו אחד המעשים כביריה-העליליה, הוא המרד הצרפתי, אשר על ידו נעורו הרגשות הטובים הצפונים בלב האדם, כי הסב תנועה חזקה והתעוררות נמרצה בכל אפסי אירופה לאהבה ואחות, לחפש ולסבלות ולכל המדות הטובות, אשר מקורן באהבת האדם. אמנם אין ספק כי לא נעלמו מאת הפילוסוף גלוי-העינים הזה גם המון המעשים הנתעבים והעלילות הנמכות, אשר נעשו לרגלי המרד ההוא בצרפת עצמה, אשר בכל אופן לא פזרו לה מלא הפנים כבוד ויקר; אך הוא לא הן דינו מן הסבות כי אם מן המסובבים, ובהם מצא אמנם את אשר בקש.

גם המקרים החדשים בצרפת מאמתים את משפט הפילוסוף ההוא, המוציא יקר מזולל, האיש אשר רווחו יתרנו ונפישו עליו תשתוחח למראה שפלות הרוח וגסות הנפש של העם הצרפתי, אשר התראו בכל-גדלם ורחבם בימי משפט זולא, והביט אל ההתעוררות הרבה שהסב המשפט הנאלה הוא בלב כל אנשי-הרוח בכל ארצות תבל ורוחו תשוב למנחתה. זאת אומרת, כי הנשי צדק ומשפט לא רק כי לא יכחדו מלב באיר-עולם, כ"א עוד הם מתקדמים והולכים ומשתלמים במדה מה שתהי, ועוד יבא יום אשר צדק עולמי ישב לכסא והארץ תמלא דעה... אך להותנו עלינו להודות כי אנשי-רוח כאלה מעטים מאד בקרבנו במקום שנוגע למשפט אחד היהודים, „גדולי“ אחינו ישכילו תמיד בעת רעה להמלט אל מחנה צורינו ולהעלים עיניהם מאחיהם בשרם. נבוכים הננו מבלי דעת על מה להתפלא יותר, אם על זולא המקריב את כל כבודו והורו על מזבח האמת למען הציל נפש יהודי מרדת שחת, או על האחים הנפשעים, אשר מקרבנו יצאו, הנותנים ידם לרדימונט להצדיק את דינו של דרייט-ווס ולדון ברותחין את לאם מהצבתם. הטא הטאו יהודי אלגיה, אשר בחפצם לקדם את פני הרעה ערכו מהאח גלויה נגר הסינדיקט היהודי וזולא המזכה, ומלבד כי שמותיחם יהיו לדראון בספר דברי ימינו, שקלו גם למטרפסיהו בהאי עלמא, כי הם

היו הראשונים, אשר בעת הפרעות הנוראות ננעה בהם יד הרעה, כי ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא.

אוסטריה.

צורדינו באוסטריה מאושרים מאנשי-ביתם בצרפת. להם אין צרך עוד בשה לעולה, באיש יהודי „דרייבוס“, להעיר בו חמת המון-העם על היהודים, כי לא נבצר מהם לטמא את הטהור גם בלי כל טעם מיוחד. האנטיסמיסטים היה פה אורח רענן, קנין כל מפלגות-העם והפקר להעומדים בראשו. כנראה מועיל שנוי הדעות בעלות האדם לגדולה רק לרעה ולא לטובה. רבים האמינו כי צוררנו לואיגר אחרי הגיעו אל משאת נפשו לעלות על כסא ראש האזרחים בוויין יקל מעט את מדת דינו המתוחה על היהודים, ולמצער לא יגדיש את הסאת, אך המציאות אחרת הוצתה, כי כלי הרס איננו יוצא מידי דפינו לעולם. בכל מקרה הבא לידו הוא משתמש להראות ישנתו ליהודים ולשלוח בהם הציניקמתו, אך במקום שנמנע ממנו לקים את מצות הנקם בו בעצמו, הוא מסתפק במלאכה-משחית אשר לו ומלאכתו נעשית או על ידי אחרים. ההצעה הנמכרה שהוצעה בימים האחרונים בכתב ונתממה בידי אנטיסמיסטים רבים — מלבד לואיגר — לשלול מאת היהודים את זכות הבחירה, אך ממנו יצאה. הוא עושה מעשהו במחשך וידו בכל, ורק בתור ראש אודחי העיר, אשר נשבע שבועת אמונים לשמור ולהגן על הקי הקונסטיטוציה, נבצר ממנו לחתום את ידו על הצעה המתנגדת נגד גמור ומחלט להקי הארץ, ויעש מעשהו בידי אחרים. ולדאבוננו רואים הנו כי השעה משהקת לו מאד, ולפי הנשמע עתיד הוא להכתיר בתואר כבוד אציל ביום הנ יובל החמישים של מלכנו הקיסר רי"ה, ובו התקינו איפא דברי חז"ל במלואם: כל המצר לישראל נעשה ראשו.

המניסטרים יתהלפו באוסטריה כלשכת פלהדרין ושאלת היהודים טרם תמצא לה פתרונים. בסתר נולד המניסטרוים של נויטיש ובהשאי עזב את מקומו, ומניסטרוים של תון לקח עמדתו. כנישאים רוח וגושם אין היתה לנו ממשלת באדיני, אשר העשירה בהבטחות בעלותו לגדולה וכל חסדו היה כציון הישדה ועוד הועיל להותנו, בעוד אשר המניסטרוים של נויטיש לא הבטיח מאום וככ"ז השאיר אחריו איזה קוים בהירים, אשר בגללם חויבים אנתנו תודות לו. הוא התיר אנדרות אנטיסמיסיות אחרות בארץ ביהם ויבטלן כליל, הוא העיר בקול קורא את און כל המורים בבתי הספר בארצות ממשלתו לפשט את העקמומיות שבלבם ולהגדיג בבתי ספרם את הסבלנות המחלפת, ובפרוע פרעות ביהודים בפראג וערים אחרות בניהם לא התמהמה לחוק חקים קשים להפורעים ולעמוד לימין היהודים הנוקים מהשערוריות ההן.

מה יהי משפטו של המניסטרוים ההדש תחת הנהגת הקונסטיטוציו האציל תון — אין יודע מראשו. לו יכלנו לשפוט תכונת שריי-המלוכה ע"פ דעותיהם הקדומות בטרם עלותם לגדולה, כי עתה הזכרנו את הנאום שנאם הנסיך תון בבית ועד מדינת ביהם בשנת 88, בו שפך כאש חמתו על מורי בתי הספר הזורעים את זרע השנאה הלאמית בקרב בני הנעורים, אשר לבם רך כרוגג לקבל למודים כאלה אשר יטום אח"כ ארחות עקלקלות. כן דרש מאת הממשלה לפקח עיניה על המורים ההם וליסרם כדי רשעתם אם לא ייטיבו את דרכם ולא ישפרו מעשיהם. אפס כבר נוכחנו לדאבוננו לדעת כי במקום שנונע ליהודים אין כל דעה קבועה ושטה מסיימה לשרי

מעלה, והעולה לגדולה מוחלין לו לא רק את עונתו כי'א גם את דעותיו, ועל כן מסופקים הננו, אם הנסיך תוך ימלא הפעם את דבריו עצמו אחרי אהו הפעם את מושכות הממשלה בידו, וימים ידברו.

וכאשר שונה התפתחות האנטיסמיטיסם באוסטריה מרעהו בצרפת, כן גם שונה פה פעולתו והשפעתו על היהודים. בעוד אשר אהינו בצרפת לא יאמינו עוד לאותות הזמן ויהשבו את האנטיסמיטיסם למקרה עובר, נאשו אהינו באוסטריה זה כבר מתקוה והדהיפה העצומה מהזין הכריחה אותם לשים עין על מצבם הפנימי, להזקו ולאמצו לכל תנעה בו לרעה היהות המנשבות. התאחדות כל קהלות מדינת אוסטריה לאנדה אחת, אשר יצאה לאור בימים האלה, היא פעולת האנטיסמיטיסם האוסטראן, והנו מכיזים לו טובה רבה בעד הפעלה הנשנבה הזאת, כי ממנה למפעלים רבים לטובת היהדות באוסטריה והצלחתה תוצאות נכבדות.

גליציה.

כל אלה האותות והמופתים הנזכרים למעלה מוכיחים למדי, כי יש אנטיסמיטיסם באוסטריה, וכזה גם לית מאן דפליג, אך מהלקת הפוסקים היא אם גליציה יוצאת מן הכלל הזה. בערים רבות בגליציה השתובב המון העם ויפרע פיעות נוראות ביהודים, כל רוח מצויה או אינה מצויה הסוערת בארץ תסער את היהודי ממקומו ולכל שוט שוטף רק הוא יהיה למרמס — ובכ"ז אהינו הנבחרים, המושיטים תמיד את הוטמיהם אל האצילים הפולנים להנהיגם אל כל אשר יחפצו ולרדק לפי מנגינתם, מוסיפים להחליט כי גליציה מטוהרה היא מכל צל שנאה. אמנם אין פה מפלגת אנטיסמיטיסם קבועה בשטה מסוימת ומסודרת כמו באוסטריה, אך זה הוא רק באשר כי אין להפולנים כל צרך בשטה קבועה. לא המדרש להם העקר אלא המעשה. דרשות מעירות השנאה והקנאה ליהודים רק לעתים רחוקות תשמענה אמנם פה, אך לעמת זאת ירבו המעשים המביאים שואה על היהודים. הקים הרשים אם יוצרו, גם אם אינם מכוננים ביהוד ננגד היהודים, יהו תמיד היהודים הקרבנות הראשונים על מזבחם. הוק המלה, הקי בתי מכירת הוי"ש ודומיהם במי נגעו לרעה? רק ביהודים ועוד הפעם ביהודים!

ובעוד אשר מההקים האלה לא נשבר מטה לחמם בפעם אחת, הגה דבר המשא והמתן על בשול מכס הדרכים, שעלה על שלחן בית ועד המדינה ואשר עוד בשנה הזאת יוכל לצאת לפעלת-אדם, עתיד להכרית לחם מפי מאות משפחות עבריות בעת ובעונה אחת, וכמעט נאש מתקוה בראותנו כי יום יום ימעטו פה מקורות המחיה והכלכלה והעניות תנבר על כל אפסים. העם ידע את מחסורו, הוא רואה את החוסר והכפן בכל תקפם וחסנם, מבלי אשר עשיריט המעטים ו"גדולינו" הרבים — כי כל יהודי "נאור" גדול הוא פה בעיניו — יתעוררו להועין במה לקדם את פני הרעה, וימצא לו תנחומים ומקלט ברעיון הציוני בתקותו, כי ממנו נשקף לו אור תקוה וישע לחלצו מן המצר, והיא הסבה האמתית להתרחבות פעולות החברה, "אהבת ציון" בטרנוב ולהתפתחותה בימים האחרונים. כמעט כל הרבנים והחסידים המתונים המתנגדים בנגד נמור ומחלט אל הציוניות המדינית מודים, כי על מעשה חברה אה"צ אין להרהר מאומה, ביהוד אחרי אשר עלה בידו ראשיה לרכוש אליה גם את הרבי

בששורטקוב לתת ידו לה*.) נצחון גדול נצחו הציונים בנליציה בדבר הזה, נצחון אשר אליו קוו ואליו שכרו זה שנים רבות ולא עלתה בידם. ימים על שנה נסעו מטיפים ודרשנים בכל ערי נליציה לרכוש להם נפשות, שתעבודנה אתם שכם אחד לשכלול הישוב באה"ק, ופעלם היה מאפע. העם הוא מלומד בנסיון, הוא הפיץ לראות פעולות ומעשים ומפתים בולטים ומוכיחים. מליצות ריקות לא תשביענה את תשוקתם: להן יוכל היהודי העני בנליציה להקדיש רק מחיאת-כפים ואיזה קריאות „הירד“ ולא יותר. החברה הטרעבית הלבישה את הנשמה הערסילאית, הרעיון הציוני האידיאלי, עוד גידן ובשר למען תהי לנפש חיה, והיא עוסקת כעת ביסוד מושבה באה"ק לשבעים וחמש משפחות על-אחות אדמה, אשר כבר קנתה בשנה הזאת מאת הנדיב הידוע, והציוניות המעשית הזאת תעיר בקרב בני עמנו בנליציה חיים, התלהבות והפיץ לפעולה.

אשכנז.

באשכנז נראה רק תהפוכות בירחים האחרונים, אור וחשך משתמשים בה בערבוביא. מצד אחד אנהנו רואים, כי השמים מתחילים להטהר מענני השנאה לבני שם, אשר נערמו עליהם בימי גדולת ביסמרק וכהנת שטקרה, ומצד השני עוד ערפלי חשך התלתם וקוי אור ננה התמו למו. דברי הקיסר ווילהלם, אשר דבר בפומבי במעמד שריו ורבי המדינה ע"ד ערך הזיון לסינג, נתן החכם, למרות רוח שונאינו, אשר ההזיון הזה כקין מונד בעניהם —, נותנים תקוה בלבנו כי באמת טוב לב הקיסר הזה על אורחיו היהודים; גם נאום שר ההשכלה ימים אחדים אחרי כן לטובת רעיון הפש האמונות והדעות, שבו הרים על גס את הפילוסוף בן-מנחם יחד את יתר חבריו גבורי הרוח לסינג וניקולאי, נותן תקף ועז לההשערה, כי רוח צה משיב נפש נושב בספירות העליונות. כמו כן נוכל לחשוב אותה לטובה עוד מקרים בודדים כמנוי אחינו הפרופ' הארבורגנר לקטגור מצד הממשלה בכית המשפט העליון במינכן ומנוי אחד היהודים בוורמס לשופט המסחר ורומיחם. אך לעמת זאת נתפלא לראות את הפרלמנט ריק מכלי מצוא בו אף יהודי אחד, אשר ינין בעדנו ביום שי"דבר בנו (מלבד אחדים מכני ישראל צירי הסוציאלידמוקרטים, אשר לא לנו הם). כמו אז כן עתה סגורים לפני היהודים שערי פקודות ידועות, והוא שגרים להרבות מספר המומרים גם בין אחינו המצוינים. ביהוד נראה נצני השנאה עושים קציד כמו נטע בבתי הרשות הנמוכים, כמו לא במ תנע ההשפעה העליונה. עד כמה כבדה יד הרשות על היהודים הורים יראנו המקרה האחרון, כי הרשות המקומית באחת הערים הגדולות השיבה אהור את בקשת אחד הסוהרים הגדולים לספח אחד הנערים העברים ליד אוסטריה למשרת בהנתנו, מפחדה לבל תגדל השפעת הורים בארץ אשכנז. האין זאת, אימת מפניע על הארץ?!

אם מערוב פרשיות כאלה אין אנהנו יכולים לעמד על אופים של שרי-מעלה באשכנז ולנמור מיניהו הלכה למעשה, כי אין דנים ממקרים פרטים כאלה על הכלל,

* השמועות שהפיצו סופרים אחדים ע"ד איזה „ברית“ שכתנו ראשי החברה הנ"ל עם הרבי בששורטקוב מיסרות על אדני תהו ובהו. הרבי היה לח"ב - החברה ולמחויק בה, ותו לא כודי.

הנה בכל אופן מרחיקים לכת האופטימיסטים אשר בקרבנו הדורשים סמוכין ומקיים למצוא תקוה ונחמה להרעיון הציוני ממסע הקיסר ווילהלם לירושלים עיר הקדש. נפלא הוא לראות, כי גם בעולמנו המדיני נמצאים בעלי דרוש כאלה המעקמים את הכתובים, למען הוציא מקרבם את רעיונותיהם בחוק יד, והנקל להם לזנוג חילק את בילק ובלבד שיצא להם הניזן לפי דתם. דיפלומטינו אלה מנשאים את העם בתקוה, כי הקיסר ווילהלם יעלה בל"ם את זכר ציון על לבבו בשבתו במסכת השלטן התונרמי, ואין גם ספק כי זכר ציון יעוררהו גם לקחת דברים על התנועה הציונית, וכנראה גם לטובתה, האין זאת?... לולא ידענו כי דיפלומטינו אלה המה אנשי-רוח נדעיים למשגב, כי אז יוכלו להאמין, כי פי "בערל ושמערל" מאחורי התגור והכירים מדבר אלינו הפעם. הפרם ידעו אלופינו ודיפלומטינו אלה, כי הבטחות נפרזות ונחמות מנחמות כאלה עלולות הן להזיק ולא להיטיב, כי הן תרפינה בסופן את רוח העם ותמוננהו תרשיה?...

בנהג שבועולם, הצרה מקרבת רחוקים, וכל עם ועם במדה אשר נמצאים לו רועצים ומרזעים מחוץ, בה במדה מתקרבים הפרטים אחד אל אחד מבית לעבוד אשכם אחד להגן על קיומם, אך החוק הטבעי הזה אין לו מהלכים בקרבנו, כי כל עוד אשר יסיפו צוררנו להצר צעדינו מחוץ, כן מוסיפים אנחנו להחלק למפלגות אשר כל אחת תאכל בשר רעותה. היסורים והמכות אשר יחלקו לאחינו ברוב מקומות מושבותיהם במדה נדושה, טרם פקחו את עיני נאורינו לדעת כי לא בהתבוללות יושע עמנו וממנה תשועתה לא תצמח, כ"א רק בהתאחדות הכחות יושע עם ובה תלויה עזרתו. אם היהדות המעשית כבדה להאשכנזים מנשוא והם רוצים עתה, למשל, לדהות את יום השבת ליום הראשון, מי יעצור בעדם להתנהג כל אחד לפי רוחו? אך לפלס בידים נתיב ל"התמורה", בעת אשר סכת ישראל מטה לנפול, דבר כזה הוא "בטול ישותו" ואבוד עצמו לדעת. מחשבת הנאורים כי הטמיעה בעמים תגהה את מזור האנטיסמיטיסם היא מחשבת שוא, וצרפת הוכיחה לדעת כי לא כן בדיהם. יהודי אוסטריה למדו כבר לדעת כי השנאה באה תמיד ממעלה למטה, לאמר ביהודים נאורים תחל וביהודים פשוטים תכלה, לא להפך, ואך שהוק עוררה בקרבנו תשובת עורך הדין ליהמן, ראש קהלת ישראל בדריודן, להפרוסיסור האנטיסמיטי פוילזן בברלין לאמר: "כי רק האנטיסמיטיסם גורם בשמירת מנהגי הדת היהודית החוסמים בעד הטמיעה וההתבוללות, ולולא התעוררה שנאת ישראל לא היה כיום כל זכר להמנהגים העתיקים ביהדות שאין להם כל ערך בזמן הזה", כמו היתה שנאת העמים אלינו שנאה דתית לכר. אמנם נכחה דבר מתקננו זה, כי האנטיסמיטיסם רפא באיזה מדה את משונת השואפים להתבוללות, ולולא הוא כבר עזבו היהודים הנאורים באשכנז את רוב מנהגי הדת, אך תקותו לכפר במנחה כזאת את פני שונאינו לא תקום ולא תהיה. השנאה לישראל תמצא לה תמיד ציונים ופפוסים מיוחדים לפי המקום ולפי הזמן ולא תחדל כל עוד יהי נכר "נוע ישראל" בין העמים גם אם תפתחנה כל מוסרות הדת היהודית ואנדויתיה תותרנה. דברי ליהמן במכתבו הנ"ל מלבבים מאד בראותנו על ידם כבראי מוצק את השקפת הנאורים המתקנים על דת ישראל. בין "המנהגים העתיקים" שהוא דורש לבטלם כליל הוא הושב את "מנהג השבת, מילה, שחיטה, מאכלות אסורים, התפלה בלשון עברית ועוד כאלה", ומה

ישראל לנו עוד? ותחת זאת הוא הריש בשבחה, נשואי התעורבות, שהם עקר גדול להעביר שנאת הדת ושנאת הגזע מן הארץ. האינם מסוכנים מתקנים כאלה מבית פי שבע ללאום ישראל ממרהסני מהויץ? בנין הראשונים סתירה וסתירת האחרונים בנין, כי מהם נבראו מפעלים נשגבים לטובת ישראל, ומהם להתפתחות הציוניות באשכנז תוצאות. אולם התעמוד הציוניות שם גם על עמודים חזקים כל ימוטו פעמיה? להשאלה הזאת יש מקום גם בכל ארץ, אשר התנועה הציונית נולדה שם על ברכי התנועה האנטיסמיטית.

אנגליה, איטליה, אונגריה ורומניה.

ישנם שני מיני פעולות, טבעית ומלאכותית. הפעולה הטבעית עושה אמנם את הרכה בעצלתים לאט לאט מכלי כל סאון המולה, אך היא תמידית ותדירות, בעוד אשר המלאכותית בסופה וסערה, ברעם ורעש הרכה, אך אין סופה להתקיים. כן יש גם שני מיני התעוררות. התעוררות טבעית פועלת על המוח והשכל ועתידה להתקיים, כי השכל לא ישנה את תפקידו, בעוד אשר התעוררות מלאכותית פועלת על הרגש, מקורה מן הלב והיא נכנסת אמנם אל הלב אך לא אל המוח, והרגש בן הלוף הוא וכל מקרה קל ישנה פניו ויחליפוהו כליל. התעוררות הויץ המתונים היתה טבעית, בשקט ודממה עשו מעשיהם, ופעולתם והתפתחותם היתה גם היא טבעית, ולכן לא יכלו היסודות המזיקים לננוע בה לרעה. כמה נזרות הסגר יצאו מאת ממשלת הונגריה מאז החל רעיון הישוב לפלס לו נתיב בקרב בני עמנו? אך כל הנזרות האלה לא יכלו להשקיש את ההתעוררות ולעצור בעד ההתפתחות ההיא. במתינות ורוח שוקטה עבדו החוכמים את עבודתם גם הלאה מכלי אשר תנע במ יד הנזרה לרעה. התוכל גם התעוררות מלאכותית כהציוניסם המדיני החדש לעצור בפני רוחות מנשבות? נפונה מאד...

שני מיני התפתחות כאלה רואים אנהנו בצרפת ואנגליה. התפתחות העם הצרפתי היתה מלאכותית. רוסא, מאנשאסקי וחבריהם נולדו לפני זמנם ופעולתם היתה איפא רק זמנית. דבריהם פעלו על הרגש לא על השכל, והרגש יוכל להתרגש גם לדברי דרימונט וכנותיה, בעוד אשר באנגליה היתה ההתפתחות טבעית בלי סאון סאון ברעש ובלי שפך דם. הזכויות שנתנו שם לישראל מקורן מהשכל ועתידות הן להתקיים. הבהרות הכחות הנראות לפעמים על שמי אנגליה אין בכחן להעיב את שמש החרות הזורחת בהדר והדר ואם, "מנדל" האשכנזי איננו ראוי ללבוש אצטלא של נבחר הפרלמנט, הגה על "מנדל" האנגלי אין קורא תגר ואין פוצה פה ויהדותו לא תעמוד לו לשטנה לשבת במקום גדולים. האחדות בין היהודים והנוצרים שוררת שם במדה נפלאה במינה. לטובת בית החולים העברי נדב דיקלמטור נוצרי מפורסם דיק למציה בפומבי והכנסותיה עלו לסכום יותר משלשת אלפים ריב. תכן משאו היה ספור הגדה מהג הלדה, והדבר הזה לא עצר את הנאספים הנוצרים מנדב נדבתם אל מוסד עברי ואת הרב הכולל ד"ר אדלר משבת בראש האספה וממלאות פיו תהלות הדיקלמטור ומשאו. וסבלנות כואת ראינו גם מצד אחי הרב אדלר בעת בהירת סנדל הנוכר בצאתו בקול קורא בעת הבחירות לכל היהודים שיש להם משפט הבחירה, כי יתנו דעותיהם להנוצרי הקונסרוויטיווי חדשות. אוי לנו אם נאמר ואוי לנו אם לא נאמר: חיהודים באונגריה יעירו שחוק מתנגדו של היהודי מנדל! לא פה המקום לשפוט אם הישב עשה אחי הרב

הראשי לקהלת ישראל לעמוד כצר נגד אחיו העברי ולבכר על פניו קונסרוטיווי אדוק, כי כבר שקל למטרפסיה מכל מכהיע האנגלים, אך כמו בן לא נחשוד את האיש הזה, כי הפצו היה למכור את בכורתו בעד ניד ערשים, ולו התעורר בלבו אף צל חשד, כי הקונסרוטיווי הנצרי הוא ידע ליהודים באומה, אז בלי כל ספק לא נתן יתרון להפוליטיקה הכללית על הפוליטיקה היהודית. ואשרי הארץ אשר היהודים אינם יראים מפני מפלגת הקונסרוטיוויים בדעתם כי המה דורשים צדק, וישר ושיוי הזכות לכל יושבי הארץ בלי הבדל דת.

גם גורל יהודי איטליה איננו נרוע מגורל יהודי אנגליה. גם שם יושבים אהינו לבטה מכלי אשר יהודים איש מרצבם. הממשלה מאירה להם פנים ותתן על שכםם משרות נכבדות, ואם אחד ממכהיע הרבה להסית את העם הצרפתי לעשות נקמות ביהודים, אין אחריותו על הממשלה והעם האיטלקי. אך בעוד אשר באנגליה נראה בקרב אהינו היים ותנועה, רוח ההרות היה להם לסם היים לפעול פעולות נמרצות בכל ענין ומעשה הנוגע לכלל האומה, להשתתף בצרת אהיהם בכל מקומות מושבותיהם, להאיר פנים להתנועה הציונית, הממלאה כיום את כל הללו של עולם היהודים, להתנהג את כל המוסדים הצבורים ברוח היהדות ולהטביע על כל מפעליהם חותם ישראל סבא, דועילה ההרות באיטליה רק לישן את אהינו היהודים על ברכה ולעשותם חטיבה בפני עצמה. כל תולדות היהודים בארץ הזאת כלולות אך בתולדות עם הארץ, אין קולם נשמע ביהוד בתור יהודים ואין מתעורר שם להחזיק בידו אהיהם הנתונים בצרה ובשביה בארצות אחרות, ורבים מהם עוד אמרו להתאסף לאספה ולקרוז תגר על התנועה הלאומית, אשר התחוללה בקרב אהינו. אמנם כן, הישבע לא יאמין לאיש הקורא: רעב אנכי!

כמעשה אהינו האיטלקים נסו לעשות גם אהינו באונגריה, אך באופן אחר. הראשונים חוסמים את נבולות ארצם רק מפני הרע יון הלאומי, והאחרונים אמרו לסגור את נבולות "ארצם" בפני אהיהם היהודים. אמנם הנילים המה אהינו באונגריה להתנכר תמיד אל היהודים וישבי ארצות אחרות ולבטלם בלבם, כל יהודי בן ארץ אחרת מכונה בפיהם בשם מיוחד של ננאי, כמו רק המה היו בני העם שעמדו הנליו על הר סיני, אך רשע כסל כזה כי איש יהודי יציע הצעה נמכזה כזאת בבית המחוקקים, הוא רק קלון ודראון עולם לראש יהודים כאלה. כנראה אין אהינו בארץ ההיא מרגישים, כי הארץ מוט תתמוטט תחת הנליהם ומצבם איננו איתן, כאשר ידמו בנפשם. "מפלגת-העם" חותרת חתירה עמוקה תחתם ואחריתה מי ישרינה? הסטודנטים בעיר הבירה התאחדו בימים האחרונים לאגודה אנטיסמיטית ואת מטרתם הנידו, דבר לא כחרו, והמון מקרים פרטים יאלפנו דעת, כי ביצי צפעוני החלו כבר להתבקע. איש חיל יהודי שלה יד בנפשו על אשר פקיד-החיל סטרו על הלחי בעת הלמוד, והחרופים והגורפים אשר ימטריו נבחרים אחרים בבית המחוקקים על ראש היהודים כי אשמים המה בהתקדמות הסוציאליסם, מראים לדעת כי אין נפש העם אל היהודים, ואם הממשלה הליברלית תסוכך עליהם באברתה ותשמרה מכל רוח מצויה, אך מי יודע מה ילד יום? כל פעולות מפלגת היהודים באונגריה לחווק מצבם הפנימי הן: אספות רבנים, אספות ראשים, אספות צירים, אשר החלטותיהן הן תמיד אספות מכאיב-לב בקרב אהיהם בארצות אחרות בהתישלותם ובאי-השתתפותם בעניני כלל ישראל, אך עוד יתר במפעליהם לשובת עצמם...

לעמית זאת אחינו ברומניה מצוינים בהשתדלותם הרבה לבדד את חזמת היהדות, אשר הממשלה עמלה להרסה עד היסוד. מצב אחינו שם הולך ורע שנים ליום, פשוטו כמשמעו. לא כבנים, לא כעבדים וגם לא ככהמה נחשבו בעיני הממשלה, כ"א כעפר לרדוש וכפיט חצות. ממעלה למטה וממטה למעלה רוח איבה ומשטמה, אכזריות איומה, דודן ורשעה. פורעי הפרעות הנוראות בבתי ישראל בכורסט לא נעשו כרשעתם, כי הצטרקו לפני השופטים, כי במצות הממשלה עשו מה שעשו, וכאשר יצא חוק בימים האלה: לסגור בעד היהודים שערי בתי הספר הביטנים והעליונים נוסף על סגירת בתי-הספר הנאורים מכבר, הריעו מכה"ע הרומנים תרועה גדולה ונבחרו בית-המחוקקים הגנו, "הג נצהון", כי עלתה בידם להוציא לאור חוק, אשר זה רבות בשנים נשאו אליו את נפשם. ואחינו הגענים והגדכאים נרשאים וסובלים במגדחה את כל תלאותיהם ומצוקותיהם, אך אינם משפיקים באנחותיהם כ"א יעשו כל מה שידם תמצא לחזוק מצבם: ייסדו בתי-ספר בהוצאותיהם, יחזיקו בכל נפשם ומאדם בתנועה הציונית ויעירו את גדולי אחיהם בצרפת ואנגליה לשים עין עליהם להמלה. לפי הנשמע יש תקוה, כי הבאחזנית הירש תחיש להם ישע בקרוב ותיסד בעבורם מפעל כביר, וכבר נעשו הכנות לצעד הנכבד הזה.

התנועה הלאומית.

לעמית כל המקרים הרעים העוברים יום על אחינו בכל מקום שהם, נעים לנו לראות כי התנועה הלאומית, התעוררות אחינו לחיים שאין בהם בושה וכלמה, תפסל לה נתיב אל אחינו בכל קצווי-תבל. בכל מקום אשר אהבי נחתים שם נוסדה חברה להרחבת הרעיון הציוני. אולם גם ריבות ומדינים נשמעו כבר ממהנה הציונים השונים, אלה מהזיקים רק ברעיון הישוב בא"י באמרם כי אם אמנם תקות טובות גם הן כצירי-מרפא לנפש החולה, אך בראש וראשון עלינו להחלימו בסמי מרפא ממשים וקיימים, ואלה מחליטים את ההפך ומביטים על כל חובב ציון שאין דעתו כדעתם כעל מתגנדם העצום. אך הנה קונגרס שני בבזל עומד אחורי כתלינו, כבר קשקשו בפעמון, כי עתידים המה צירי ציונינו מכל כנפות הארץ להתאסף עוד הפעם בסוף חרש אונוסט הבא לאספה ולהועין על עתידות עמנו. בתרועה ובשמחה רבה נקדם את פני האספה הנכבדה הזאת, כי בה תלוי באמת אשר עמנו ותעודתנו, אך אחת נשאל מאת מנהלי האספה אותה נבקש: כי ישימו נא אל לבם, כי כל הנאספים שואפים בכלל אל מטרה אחת ואל ישימו רוח בין הדבקים. חבת ציון המעשית והפוליטית היא כנוף ונשמה, ועליהם איפוא לעשות שלום בין שתי אלה, למען יצא יציר שלם למענהו, כל חברה תוכל ללכת במסלתה ובלבד שפעולותיה תהיינה מכוונות לתכלית אחת. אין לכבות את הנר, אשר בעזרתו ידליקו את האבוקה, ואם כל חובבי ציון יעבדו שכם אחד לטובת הכלל, אז נשכיל אף נצליה.

באחרונה עלינו להתפלל עוד תפלה קצרה לשפת-עבר העלוכה: מי יתן ועלתה גם היא בין יתר השאלות על סדר היום במקום הראוי לה ומצאה לה גם פתרון נכון לבל תהי עוד כאבן שאין לה הופכין, כי היא רק היא נשמת אומתנו וממנה תוצאות חיים רוחנים לכל בני עמנו. הבה נהכה כי הפעם לא תשוב עוד מנסיעתה הרחוקה וידיה על ראשה, כ"א שוב תשוב אלינו וידיה על העליונה, מי יתן והיה!

לאומיות וציוניות.

כאח

ד"ר יהושע טהאן.

רק השקפה שמהית יכולה לראות את לאומיותנו כאלו היא עכשיו גלדה, כאלו הוליד אותה האנטיסמיטיסם החדש. מי שרגיל לקרוא את ההיסטוריה בעין פקוהה יזכה לדעת, כי הלאומיות לא נולדה ולא האנטיסמיטיסם הולידה. באמת אין לנו שום תקופה לא קצרה ולא ארוכה בכל דברי ימינו. אשר הרגש הלאומי נשכח מאתנו או כבה בלבנו. בכל תקופה ותקופה נבנינו היחידו הוא: „עם“, „לאום“. ולעמת זה אפונה מאד, אם נמצא גם באחד מאלפי רבבות הספרים שלנו אף פעם אחת הכנוי „חברה דתית“ וכדומה.

אמנם הלאומיות הנה עתה מצד מה חדשה: אם גם המלה ישנה וגם הרעיון הרגש שתציר המלה הזאת ישן הוא מאז, בכ"ז יש בהמלה הזאת מובן חדש. הגנו מרנישים בהמלה הזאת עתה מעין התנגדות לאיזה מצב ריאלי או לו גם רק דמיוני. היהודי בימי הבינים בכנותו את עצמו „לאום“, „עם“, לא כון לשום התנגדות, כי לא היה שום אדם בעולם שחפין להוציאו מלאומיותו ולספחו לאומה אחרת. לא היהודים בעצמם — אף גם לא „הנאורים“, או אלה שעלו לגדולה „רואים פני המלכות“ — ולא הגוים שגרו בתוכם השבו כזאת. לו היו היהודים או אומרים, כי חושבים את קבוצם רק כאומה אחת, והדת היא רק טפל, מי יודע אם לא באה הגאולה להם ע"י העמים, כי ללאומיותם לא התנגדו העמים בכלל. המה שנאו רק את דתם, והלאומיות היתה דבר המובן מעצמו, כאלו תאמר „מין אנשיי“. ובימים ההם לא היתה עוד הלאומיות הטבעית, „המוכנת מעצמה“, מרגשת כל כך, כמו בימינו אנו. אחרי שהיתה המדינה ה„ממשלה“ העקר והעם רק הספל, רק האמצעי לתכלית המדינה, אין אנו מוצאים בימים ההם שום שנאה ומלחמה לאומית, אף כי היתה שנאה ומלחמה דתית ומדינית. אמנם במשך המאה הזאת נשתנו ונהפכו הדברים. עתה הדתות אינן שונאות זו את זו, כי בכלל אין ההתלהבות הדתית עמוקה וחזקה כ"כ בלבות בני אדם. וגם המדינות כשהן לעצמן אינן שונאות זו את זו, כי כבר נעשה ברגש המשפט הכללי המדינה טפל ואמצעי והעם עקר ותכלית. ואם רואים אנהו בהתקופה החדשה פה ושם איזו מלחמה עזה מחמת שנאה — לא מסכות יותר נשמיות! — או אין כל ספק, כי השנאה הזאת היא לאומית, שנאה מלאום ללאום. וגם השנאה שישנאו אותנו צוררית אינה דתית, כי אם לאומית, כמו שיכנו אותה עתה בגלוי: „ראססענאטיסעמיטיסמוס“. לפיכך מרנישים אנהו בלאומיותנו עתה התנגדות חזקה. זאת ראו מנדלזון וסיעתו שהרגישו כבר את הרוח החדש המנשב באירופה והכירו כי רק לאומיותם של היהודים עומדת לשטן על הרכם המוליך לזכיות אורחיות ועוד. לכן קראו בקול גדול הלך וקרוא את השקר ההיסטורי — במיד או בשוננו! — כי כבר הדלנו להיות עם בארץ וכי מהותנו בתור חברה בפני עצמה הנה רק דתית. ואלא מאי, אלה התקוות לעתיד, האמונה במשיח ובשיבת ציון ועוד

שנשרשו עמוק עמוק באמונתנו ובהדתנו, — אמנם יש עצה ותבונה לנגד כל אלה: כל זה לא היה ולא נברא אלא למשל, כעין איריאל בעלמא בלי שום תוכן ממשי. ואלה הרבנים האשכנזים וכל נאורינו המכחישים בלאומיותנו אמנם צודקים מאד מנקודת-מבטם האופורטוניסטי ובהפצם שיתאורחו היהודים בין העמים, כי לו באמת היינו רק חברה דתית ולא לאום, כי אז בלי כל ספק הדלה ואפסה השנאה לנו מכל וכל. אנהי הננו לאומיים על כרחנו, ואם גם נאמר: איפשי ואיפשי שיתבלללו היהודים בין העמים התבוללות גמורה ומוחלטת, ושיהיו רק חברה דתית, מוכרחים נהיה להוסיף: אבל מה אעשה והטבע גור עלינו שנהיה לאום, מה אעשה ולא אוכל לעקור מן השרש את כל התכונות ההומיות והרוחניות, שקנה לו העם הזה במשך ארבעת אלפים שנה ושמצבילות ומיחדות אותו לעם שונה מכל העמים האחרים.

זאת ועוד אחרת. הלאומיות בימי הבינים היתה אמנם ולא הדלה מהיות, אבל רק בכח ולא בפועל, כלומר לא היתה להרגש הזה שום שאיפה לאיוו מטרה יהודית. כי לאיוו מטרה יכולים היו אז היהודים לשאוף? למדינה? הן ה"נישו" שלהם היה כעין מדינה במדינה. בלשונם, במנהגיהם, בכל אופני-היהיה וגם במלבושיהם שונים היו — והוכיחו להיות! — מכל שכניהם. תחום המושב שלהם היה רק שלהם, אשר שום זר לא התערב בתוכם. ה"ראש הקהל" וה"רב" יכלו בשעת הדחק למלאות מקומם של המלך והכהן, ואלא מאי חסר להם? בית המקדש וקרבנות — מן השמים ירחמו. בזה באמת שייך ה"לאו" הגדול ד"אין מקרבין". חסרה איפוא רק בכרת הארץ — סוף סוף סדנא דאירעא חד הוא. אבל מה מאד נשתנה עתה מצב הדברים: עתה הננו אורחים מלאים, ובכ"ז אין לנו שוויוניות עם כל יתר האורחים. הומות ה"נישו" נפלו מאליהן, ועתה אין לנו אף "שוק" אחד לעצמנו. ה"ראש הקהל" וה"רב" הדלו להיות מנהיגיו הלאומיים, כי היינו וצרכינו הלאומיים נמסרו בידו זרים. ובכך נולדה מן הרגש הלאומי שבנו בהכרח טבעי השאיפה למרכז רוחני וחומרי, אשר בו נוכל להיות את היינו העצמיים.

אם נבא איפוא לבאר ולפרש את לאומיותנו עתה, אז נאמר, שהיא רגש חוק, רגש פועל — תחת אשר היתה מקדם רק בכח — ושאיפה חוקה למרכז רוחני וחומרי — תחת אשר היתה מלפנים רק "אמונה" ותקוה למרכז כזה, ויען אשר גם המרכז הזה נודע לנו מכבר, יען אשר ישנה ארץ המושבת אותנו מכלי אשר נהנין היה לנו לדרישו ולהקור ולהפש אהרי ארצות אחרות, יען אשר יש לנו ארץ אבותינו אשר לא הדלו הגענועים אליה בלבנו, השמש הזה שקרני אורו עוד לא הדלו לזוהר בינינו בכל ימי גלותנו, — לכן בלי שום משא ומתן נוכל לאמר, כי הלאומיות שואפת למרכז רוחני וחומרי בארץ אבותינו — ב"ציון". ככה התפתחה ה"לאומיות" מלפנים והיתה ל"ציוניות". מזה יוצא לנו, כי הלאומיות שלנו הנה מדינית בעקרה, על שם סופה, על שם המטרה האחרונה שאליה אנו נושאים את נפשנו, ומי שאומר, כי אמנם הנהו יהודי לאומי, אבל לא ציוני או לא ציוני מדיני, אינו אלא מעיד עדות שקר בעצמו, כי ללאומיות "אידיאלית" כזאת כבר עבר המועד.

אם יש או יכולה להיות איוו מחלוקת ושטות שונות בציוניות, תהינה רק בנוגע אל האמצעים, אשר עלינו להשתמש בהן למען גנוע אל המטרה שהצבנו לנו — בהדרכים אשר יובילו אותנו אל מזה הפצנו — אל ה"מדינה".

כי אמנם יש דרך ארוכה ודרך קצרה, ארוכה וודאית, קצרה וספקית, הארוכה זו שבהרו בה הציונים הראשונים, הקצרה, זו שיבחרו בה הירצל וסיעתו.

אין כל ספק, שהדרך הזאת, אשר הירצל מוליך אותנו עתה, היא קצרה מאד. בפשטות גדולה תפתר השאלה שאנו דנין בה: הדיפלומטים הגדולים באירופא יגזרו פעם אחת אוימר—מובן אחרי עובל טוב אם אך תהיה דעתם ברוחא עליהם, —שהיהודים יוכלו לשוב לארצם—והמה ישובו. ובאמת כבר היה מהוה כזה בדבריו ימינו ואין כל חדש תחת השמש. בימי הבית השני היה כורש המלך האחד אשר נאולת ישראל היתה תלדה ברעתו והוא הרשה להיהודים ההפצים לשוב אל ארץ אהבתם שישובו. ואמנם שבו ויסדו עוד הפעם ממלכה לעצמם ועוד הפעם היו להם מלך וכהן. אבל מה מאד שונה מצב הדברים עתה מאז! או היו היהודים קרובים מאד לביתם, המה לא התרחקו אז לא בנשים ולא ברוח מארצם. אף כי ה"עשרת אלפים הראשיים", אלה "ששמנו ושכחו", התבוללו כבר בין העם הזר הזה ולא הפצו לצאת הפשוט וגם לא יצאו אחרי שנתנה להם הרשות, אבל ההמון הרב עוד לא יסבה את ארצו, הוא זכר גם את אופני היוו אז והפין בכל נפשו לשוב אליהם. אכן עתה נתרחקנו מאד מעל אדמתנו ומאופן החיים שהרגלנו כם.

נניח למשל, כי כבר נעשה הנם הגדול הזה. סליסבורי, מזוועיעו וההנהלוחי במוותב תלתא כחדא הוי ואתא לפנייה ישראל סבא, ובקש מהם כי ישיבו לו את ארצו. והנה תונרמא כבר נחלקה והיהודים לקחו את חלקם, — מובן כי שלמו בעדו במיטב "שקליהם". ועתה הגיעה העת לקרוא בקול: שובו! שובו ישראל כי ארצכם פתוחה לפניכם! ועתה אני עומד ושואל בתומי: מי ישוב שמה? מי זמי ההולכים? העשירים הודאים, אלה אשר לא רק פרנסתם כ"א גם עשרם מצוי להם ברחבה, לא ילכו עמנו—זה ברור, אבל גם הלנונים של בינונים לא ילכו אתנו, אם גם יתפרנסו פה בצעה, כי סוף סוף לא יניחו את הודאי אם גם מצער הוא ויטילו את עצמם בספק. נשארזו איפוא רק העניים הגמורים והמרודים, אלה "שאין להם מה לאכר", שהתיאשו כבר לגמרי ולא איכפת להו אם פה או שם ימותו ברעב. אבל אלה הם עפ"י רוב לא רק עניים בנכסים, כי אם גם עניים בדעת ומדותיהם ותכונות נפשותיהם מוטלות נ"כ עפ"י רוב בספק גדול. ואם כן האם מן החומר הזה יבנה ישראל?

נזכור נא, כי לא לכלכל עניים מגמתנו האחת. יהיו גם מוונתיו של אדם מישראל קשים עוד יותר מקריעת ים סוף, אבל אנו לא בפתרון השאלה האיקונומית להוד עסקינן. ע"י יסוד מדינה תפתר בלי ספק גם השאלה הזאת, אבל לא אותה לבדה חפצים אנו לפתור, כ"א את כל שאלת היהודים בעצם תקפה ורחבה ועומקה, והשאלה הכללית הזאת תכלול בתוכה הרבה שאלות תרבותיות, ספרותיות ומוסריות — שאלות שדורשות במפניע את פתרוןן אולי עוד יותר משאלות ה"קורקבן". לתקן המצב האיקונומי של היהודים בכל ארצות פוזריהם נוכל ע"י אמצעים שונים שמעילים אמנם רק לפי שעה, אבל מעילים מעט: אבל הענינים הנוגעים ב"חיי עולם" של עמנו צריכים רפואה שלמה ומחולשה (*).

(* מובן מאלו, כי לא אוכל להאריך פה בדברים האלה ואני סעיר על חברתי: "Zur geschichtsphilosophischen Begründung des Zionismus", Berlin 1897.

מי שיודע ומכיר את היהודים באשר הם שם, מי שחי בתוכם במקומות האלה שהם דרים בהם במספר רב, הוא ידע ויודה כי אנחנו איננו עוד ראויים ומוכשרים למדינה ולממשלה. עוד לא נולדו ולכל הפחות עוד לא נתבשלו כל צרכן בקרבנו „בשרונות המדיניות“. מוכן מאלו, כי סבות החסרונות האלה אינן תלויות בנו ובשורש גשמתנו. אלפי שנים הרחיקו אותנו בכלל מהחיים המדיניים, ונס אחרי אשר נתנו לנו זכויות וחובות אזרחיות מושלינו מכפנים ומבחרין המיתו בנו למסרע — באונס או בפתוי — כל רגש וכל מוסר מדיני. יהיה איך שיהיה, זה ברור לנו, כי כמו שהננו עתה, אין אנו ראויים ומוכשרים אף כל שהוא לממשלה עצמית, ועוד הרבה הרבה יש לנו ללמוד בנלות עד שנבא לקים ולעשות במדינתנו. הפקטים כשהם לעצמם עומדים וצוחין ככרוכיב; עוד לא הניעה השעה לגאולה שלמה, אף כי מהויכים אנחנו לעבוד ולפעול בכל נפשנו ובכל מאדנו למען קרב אותה במהרה בימינו. לו גם לא ידענו מצד אחר, כי לא יולד גוי פעם אחת, הן הפקטים האלה שהעורתי עליהם ילמדו אותנו את האמת הפשוטה הזאת.

אבל אי-כשרון המדיני אינו העכוב האחד. יש הרבה דברים שמעכבים עוד יותר את גאולתנו, „פדויות נפשנו“. כשם ששאלתי לעיל אני שואל עוד הפעם: „מי ומי ההולכים?!“ החסדים? „הנאורים“? או שניהם יחד? הציוניים המערבים, אלה שעומדים מחוץ למחנה ישראל, — אף כי ציונים נמורים ונלהבים המה, — לא ישערו גם בנפשם את גודל התהום המפריד את שתי המפלגות האלה זו מזו. אבל כל אחד מאתנו שוזכר ולא שכח את כל הרדיפות והשנאות שרדפו ושנאו אותו החסדים בעת שהיו ספרים הציונים נושרים מחוקן בבית המדרש יודה לי בטח, כי הווינו הזה לא יעלה יפה. המלכות האחת לא תוכל בשום אופן לנעת ב„צרתה“ אף כמלא נימא. הן בשבועות האחרונים יכולים היינו להכיר את ההתנגדות החזקה שבין שתי המפלגות האלה. מ״ע אחד הביא את ה„בשורה הטובה“ לתומי, כי אחד מ„הקדושים“ הואיל בטיבו לקחת על שכמו את המשרה, או רק חלק ממנה, בקולוניה העתידה להוסד. והנה כלנו ראינו את ה„מרדה בעלזותיים“ שהולידה הבשורה הזאת במחנה הציונים. שמענו איך קרא אחד מהטובים שבנו מכאב לבו כי אינו חפץ בהרות הומרית, אם יש בה עבודת נשמית. השמעתם? עבדות! והמלה הנראיה הזאת איננה הפרזה בעלמא, כי כאמת לעבדים החתים נמכרנו, לו נתנה הרשות לה„צדיקים“ למשול בנו ובנפשיותנו. בהמלחמה הנרית הזאת ראינו כבאסקלריא את המלחמה לעתיד, אם כאמת „בנערנו ובזקנינו נלך“.

הן אמת שראינו ג״כ, כי אהדים מנאורינו ה„אופורטוניסטים“ ישתדלו לאחה את הקרעים בנפשו וקוראים בקול גדול ל„סבלנות“, שנסבול אנחנו, כלומר: אם יתוך על הלחי האחד וכיו... אבל מלבד שאלה הסבלנים הם ג״כ „הציוניים“ וההתקרבות הזאת שיש בה מעין נשיאת-עול אינה נוגעת עד נפשם, מלבד זאת הן „אופורטוניסטים“ באיזה צורה ותוכן שיהיה ויכל רק להזיק לתנועה צעירה, כהתנועה הציונית. עלינו רק ללכת בדרך ישרה ולא בדרך עקלקלות, עלינו להשתמש רק בהאמת הערומה והמלאה ולא בדיפלומטיה יתרה.

ועוד זאת עלינו לדעת, כי המצוות שנהנו באיצינו בימים מקדם עורן עומדות בעצם תקפן, אבל אינן מתאימות עפ״י רוב לרוח העת החדשה ולא לאופני ותנאי

חינו עתה. ואני מסופק מאד, אם יחפוץ אחד מההירצליאנים למשול עמי המצוות והגורים והסינים האלה, לו הכיר אותם...

אמנם ה"משל" שהגחתי למעלה במגמת רק למשל היה ועוד עידן ועדנן יעבור, עד אשר תהלק תגרא שייצאה ממלכתה האחרונה בנצחון גדול. עוד עידן ועדנן יעבור, עד אשר תעסק שאלת-היהודים כ"ב את הדיפלומטיה האירופית שיחשבו ביישוב הרעת ובתפץ לב על פתרונה, אף כי לא אפונה, כי העת היא סופה לבוא בהכרח טבעי. אבל עד העת היא הן לא נמל לשבת בעצלתים ולהכות. הלא עוד רבה המלאכה לפנינו, ולו רק להכין לקראת הגאולה בנשם וברוח...

כמדומה לי שברור הדבר, כי הדרך הזאת הקצרה אמנם במחשבה תהיה ארוכה מאד כשנבוא באיזה זמן מן הזמנים לידי מעשה ממשי. ולא עוד אלא שיש ספק גדול בדבר, אם בכלל תובילנו הדרך הזאת למטרתנו — ליסוד מדינת היהודים. אולם אם נביט בעין פקחה על השטח החדשה הזאת נוכח לדעת כי מרוב עצים לא יראה היער" — מרוב "ציוניות" נשכחה ה"לאומיות".

הציונים הראשונים היו באמת לאומיים מלידה ומבטן, רובם ככלם היו אנשים שעזבו את ה"חדר" והלכו לבקש לרוחם איזה מקלט באירופה. אבל בהקולטורא האירופית היו ונשארו רק גרים ולא התאזרחו שמה. למדו והבינו את התרבות הזאת, אבל היא נשארה זרה לשורש נשמתם, כי ראשם ורובם תקועים היו בהיהדות הישנה. וכיון שהרנישו את ההתנגדות שבין יהדותם בלבם ואירופיותם במוחם, נולד בהם מבלי משים הצורך האדיר וההזקק לחיים לאומיים עצמיים, למרכז עצמי, אשר בו יוכלו לאחד ולאגד את שני הכוחות שבנפשם בקשר של קימא, בקשר אורני. ואם באו אישוא לעשות ולפעול בעד רעיונם זה, לא פטו אל הזקנים כי אם אל הצעירים. המה זכרו מדברי ימיהם הקדמונים, כי "דור המדבר" מעולם לא היה ראוי ומוכשר להבנם לארץ. לבני-הארץ צריכים היו כחות וכשרונות יותר גדולים, ומדות יותר טובות ומעולות מאשר היו לעבדי פרעה, שעוד ריחם של הנימצרים נודף מפיהם. מאלה הצעירים שינדלו תחת השפעתנו אנו נקה אבנים לבנין ביתנו החדש. וגם הקולוניזציה קימעא קימעא — "אינפילטציה" יבנה אותה הורצל במעט התול וחדדו! — טובה היתה ומועילה. ילכו נא אלה החלוצים הראשונים לפנינו ויעברו את אדמתנו. הלא אלפי היהודים הראשונים יבנו לנו במשך הזמן את היסוד להקולטורא האנושית-הודית, מגמת נפשנו. ולו לא יעקרו גם אלה הזקנים שייצאו שמה את התגרנות המכוערת ועוד איזה מדות מגונות מלבם, הן בניהם אשר יולדו להם יהיו בלי תפונה, "ליד-בית", המה יהיו בריאים ושלמים בנף ונפש. מוכן מאליה, כי גם פעמים רבות שגנו או גם הוידו מיסדי הקולוניות. הן כל התחלות קשות ובמפעל גדול ורב הערך כיישוב-ארץ-ישראל שניאות וגם לפעמים דוגות מנחם בטבע הענין. אבל סוף סוף הציוניות היתה הולכת ומתפתחת ומשתלמת מאליה וכבר החלנו גם לראות פרי כל שהוא בעמלנו.

זוכר אני עוד את הימים הטובים ההם, עת יסדנו בלבנו החברה הלאומית הראשונה, חברת "ציון". וכימים ההם עוד כלנו צעירים, כלנו מלאים התלהבות קרושה ואידיאלים נעלים. או התאספנו ודרשנו והקרנו בדברי ימי ישראל, בספרי העברית,

בעבר ובעתיד. והדרשות והחקירות האלה היו מעשים ממשים, כי תנועתנו התרחבה על ידיהן מיום ליום. אבל אז עוד לא היה לנו מ"ע ציוני ולא דיפלומטיה נבונה ורחבה וגם לא פזינו את מיטב כחותינו במלחמות נגד ראשי הקהל ונבאי צדקה. לולא ידעתי, כי תפילתי תהיה תפלת שוא, כי אז התפללתי: הלואי שנסוב עוד הפעם על עשר שנים לפעולה מצומצמת וצנועה כזאת מבלי שזרעיש את העולם בקולו קולות דרכם של אינטורים בונים וישראלנים מכוונים...

הן גם אז היתה מדינת-היהודים תמיד נגד עינינו. אבל את המטרה האחרונה הזאת ישמרו בלבנו כתקודה חזקה, שהאורה את דרכנו לפנינו. שמרנו אותה בלבנו — אבל לא מפני שיראנו לנלות את כל מחשבותינו בפיחסייה בפני קהל ועדה, כ"א מפני שהרעיון הזה עוד לא נתברר ונתבשל כל צרכו, ומפני שלא עוד הגיעה — כפי שהראיתי לעיל — השעה להוציאו מן הכה אל הפועל.

ובאמת כך היא דרכה של כל תנועה חזקה ומלאה חיים: את מטרתה האחרונה תשמור לעת מצוא ובנתיים תצעד קדימה מפרק לפרק, וכה תתקרב ככל פעם יותר אל המטרה הזאת.

הנה הקונגרס השני בבול הולך ובא. הקונגרס הראשון היה רק מניפסטיציה בעלמא. הפצנו להראות והראינו, כי עם ישראל חי ושואף בכל נפשו לחיים עצמים. אם כי זוכר אני, שהחלטנו בוויין — בהאספה שהיתה בירח מרץ 1897 — שגם הקונגרס הזה יהיה לפחות כהציו האחד לנו, שנתעסק גם בו בשאלות פנימיות. אולם אולי לא גדל כ"כ אישמו של הוועד המכין אם הולך את תקותנו זאת שולל. סוף סוף לא הוא עשה את הקונגרס, כי אם הקונגרס עשה את עצמו. ההתלהבות הגדולה והטבעית שישלטה בו לא הניחה מקום לשאלות שצריכות להפתר ברוח-דק ובמתנות, בלי שום כבי ויללה. אבל עתה תמו כבר כל המניפסטיציות אל מחוץ למחנה: העולם האירופי כבר יודע אנה פנינו מועדות. עתה הגיעה העת שנעשה מה לביחנו אנו. ובכן. צריכות בהקונגרס הבא להתברר ולהתלבן רק השאלות הגנועות להספדה והשפה העברית, להקולטורה הלאומית והקולוניזציה — שאלות שעסקו בהן בהקונגרס העבר רק כערב-שבת בין השמשות.

לא אהפיון אמנם להציע פה הצעות חזביות, כי לא פה המקום להצעות כאלה. אך הפין אנכי שיעמדו כל הענינים האלה שננעתי בהם על הפרק והנני בטוח, כי נוכל לכרוא אורנהציה טובה ושלמה, שתעסק בשם הקונגרס, — ובכן בשם האינסטנציה היותר נבונה שיש לנו, — בכל הענינים האלה. וכל הענינים האלה צריכים לנו מאד למען נהיה לאום שלם בעל תרבות במונן האירופי של המלה הזאת, ואז תביא לנו גם הגלות הארוכה והמרה הזאת תועלת רבה. ואם נבוא באיזה זמן מן הזמנים אל מחוץ הפצנו, אז באמת "גדול יהיה" — כמאמר הנביא — "כבוד הבית האחרון מן הראשון".

כן, הקונגרס השני וכל התנועה שלנו מחויבים להיות עתה לאומים — ציונים, תחת אשר היו עד כה רק ציונים...

שלוש תכונות נפשיות בישראל.

מאת

ד"ר שלמה רובין.

הקדמה.

תחת שלוש רגזו ארזין העברים בימים האלה. שלוש הן השאלות המתעוררות והמתרנסות בקרבנו בזמננו, שלוש שאלות מבפנים (לשאלות היהודים מבחוץ לא נשית לב, כי הן תלויות ועומדות בדעת אחרים וארבינו פלילים), ואלה הן:

א. לאומיות או התבוללות (אססימילאציה)? האם עם שוכן לברד אנהנו ובנוים לא נתחשב, או נתהלך בדרכי ההיים את העמים, אשר בקרבם אנהנו יושבים? — רגז הלואמיות הוא בלי ישום ספק רגז טוב ויפה, רגז נאה ונעלה, רגז מועיל לנו בין מבפנים בין מבחוץ, ובכל זאת ימעטו ויצערו הלואמיים בקרבנו, לאומי אחד בטל לא בששים כי אם באלף מתבוללים, אחד בעיר ושנים במשפחה ידגל בשם הלואמיות, ויתרם אם לא יתנגדו יחישו כי יתבוששו.

ב. מלחמת המפלגות בישראל כבהינת דעות ואמונות: האדוק בטשנות יעדר בהולך קדימה, משכילים ונאורים יצעקו המם על היראים, וכלם אך קרבות יחפצו, אין שלום בקרבנו פנימה, כמו שאין שלום לנו מבחוץ. בשם הדת והאמונה נדגול כלנו, ובשמה אך לחם שערים. ואם נשאל את הקנאים: איככה מתלקחת מלחמת מצוה ומלחמת הובה בדת המצוה רק הסדר ואמת, אך שלום ושלוחה? או ישוו לנגד עינינו דין עתיק יומין: „כל ישראל ערבים זה בזה“ — האמנם כן הוא? והמשכילים והנאורים, הגם הם בקנאים ערבים, כי יתגרו ויתקוטטו המהלכים עם העומדים ולא יאמרו ילך איש איש אחרי יושר לבבו, יאמין מה שיאמין אם אך טוב וחסד וידוך בתום לבבו ובנקיון כפיו, ואם ישנה בדברים שבין אדם למקום אתו תלין משוגתו, וכי יקם בקרבנו מליין וסננדר כר"א צווייפל ז"ל ויעמול עם הספר לעשות „שלום על ישראל“ היצלה? היישראלים הפצו? —

ג. שאון מתאוננים עולה תמיד על המרים המרים הזמרות, אשר העמיכר הפוסקים האחרונים עלינו משא לעיפה, והמה קובלים באזני הרבנים וקוראים אל השלחן הערוך: „הקל מעבודתך הקשה ומעולך הכבד אשר נתת עלינו ועבדך“, כי כשל כה הסבל!

התשובה על השאלות האלה היא: „אין להשיב“ — מפני שאין להשיב על דבר טבעי. הן שלוש תכונות נפשיות קבועות בטבע עמנו ואלה הן:

א. הנטיה אל דרך הגוים בהלכות דרך ארץ.

ב. הנטיה אל אי-סבלנות באמונת הדת.

ג. הנטיה אל „ונדהנין להחמיר“ בדניי הדת.

שליש-אלה הן תוכן הספר הנכחי בשלשת פרקיו. לא אשפוט שפוט על התכונות האלה אם טובות הן או רעות, כי יכולות הן להיות טובות, הראשונה בשמירת צרכי החיים, השניה והשלישית בשמירת צרכי הדת, אבל יכולות הן ניכ להיות רעות. הראשונה בהפרזה על השעור הראוי שמביאה לידי יציאה מן הדת, השניה בהרבותה מחלוקת בישראל, והשלישית במשא לעיפה, המביא לידי פריקת עול אם יכבד מנשוא! אכן הטבעי, יהיה באיש יחידי או בעם כולו, הוא מכרת, והמכרת אין לכנות לא טוב ולא רע, כמ"ש הפילוסוף: ההכרח לא ישובח ולא יגונה.

יחידי שרידי עמנו נסו כפעם בפעם דבר נגד התכונות האלה, נסו כה וכה להקציע הקצוות שלהן, להטותן אל הדרך הממוצע, ולהמתיק את דינן כמעט, אבל לא עלתה בידם, כי הלוחם נגד טבע נטוע ושקוע בעם הוא כלוחם נגד הרחים שברוח, או כלוחש על המכה, או כחובט במקל על חלמיש צור להוציא ממנו מים בימינו קץ הפלאות, ועד קץ הימין נשתדל להתערב בגוים בדרכי החיים מבהיין, ונלחום בינינו בדעות ובאמונות מבפנים, הפוסקים¹ לרגלי השיע יוסיפו ולא יסופו „ונדהנין להחמיר“ שלהם, באמרים: השומע ישמע וההדל יחדל, כי זה כל האדם לפי דעתם.

¹ בגורת הרמ"א „שיש לפסוק בכ"מ בפוסקים אחרונים“ (דרכי משה יו"ד ל"ה).

פרק ראשון.

הנטיה אל דרך הניים בהלכות דרך ארץ.

פתיחה.

משפט הכתוב, הן עם לבדד ישכן ובניים לא יתחשב מאומת בתולדות עמנו אך בבחינת תורה ולא בבחינת דרך ארץ. רק בתורתו שוכן ישראל לבדה, בודד ונלמד באמונתו יחיה, פרוש ונבדל מכל העמים אשר על פני האדמה; אולם בדרך ארץ יתחשב בניים, ועם כל העמים הקרובים לו בזמן ובמקום הוא מתערב ומתבלבל לעסוק בישובו של עולם. לוח שנתו היה מימות קדומים כפול: החודש ניסן ראש חדשי השנה בדרך ארץ, והחודש תשרי ראשית השנה בדתו, וכנה הולך חשבון שנתו עד היום הזה. במלה אחת: העם הנפלא הזה נפלג להצאין, הציו לשמים וחציו לבריות, בלחז"ל: הציו לשם וחציו להם, בבית הכנסת הוא יהודי וברחוב העיר הוא אורה ארץ מושבו: בדתו הוא יהודי, ובעדתו הוא ככל העמים אשר סביבותיו, עיניו פקוחות על דרכי דתו ואמונתו, ואינו פתוחות לדעות כל העמים המתהלכות בארץ.

כשם תורת ישראל נבין דעת אלהים אחד יחיד ומיוחד, אלה רוחני בלי תמונה ותבנית נוף ומשיני הנוף, אל רחום וחנן ורב חסד ואמת, שדי בורא שמים וארץ עם כל צבאם. עקר האמונה ביהוד האלהות עם כל התולדות היוצאות ממנו הוא יסוד תורת ישראל ושרשו. בתורתו זאת הוא בחיר האלהים, אשר בחר בו מכל העמים ונתן לו את תורת החיים, הוא עם סגולתו וני קדושו, אשר הבדיל אותו מכל העמים, תורתו זאת הוא קיר, "מכדיל בין קדוש לחול בין ישראל לעמים", ועל זאת התפלל המחוקק האלוהי: "ונפלינו אני ועמך מכל העמים אשר על פני האדמה". בתורתו זאת מהזיק עם ישראל בכל הארצות ובקרב כל העמים אשר נדחי ישראל נחתים שם, וכל הנוגע בה כנוגע בכבת עינו (כדרשתם עה"כ, "בנקור לכם כל עין ימין"). בעבודה נתן נפשו להורגים והיות לממיתים, ובגללה הוא מדרף בלי השך עד היום הזה. בתורתו זאת כערה לשונו העבריה, שפת קדשו, הוא לאומי במלוא מוכן המלה, לאומי בדתו ובשפתו, לאומי בדת אבותיו ובשפת הוריו ומוריו.

כשם דרך ארץ נבין כל מיני מדעים המתהלכים בארץ, בהרשת מעשה ומלאכת מחשבת ומשלח-יד, הליכות עולם ויישובו בענינים מדיניים בעולם כמנהגו נוהג, נמוסים בעבודה לשם שמים ומנהגי בית תפלה שאינם טונעים ואינם פונעים בעקר יהוד האלהות, הקים טובים בדכיים שבין אדם להברו, ומשפטים ישרים אשר יעשה אותם כל אדם וחי בהם. בעניני דרך ארץ כאלה עם ישראל הוא עולמי, ונטועה בקרבו נטיה טבעית ופניה עצומה לכל עבר ופניה בכל ארצות מושבותיו, ובה הוא מתבלבל ומתערב בכל העמים באות נפשו ללמוד וללמד, ולפעמים הרי זה בא

ללמד ונמצא למד, ללמד כל העמים יהוד האלהות עם מעשים טובים ההונים על צבאו, וללמוד מהם מנהגים מתוקנים בהלכות דרך ארץ שבתורתו, שגם בה נמצא חלק רב, העוסק ביישובו של עולם, והמסוגל להשתנות כרב או במעט לפי הזמן והמקום, למלא רצון אלוהי הרוחות לכל בשר, ובכלל יתחשבו בתורה אל סוג דרך ארץ כל הפקודים הנוגעים בדברים שבין אדם לחברו, ובראשם הכלל הגדול, ואהבת לרעך כמוך⁽¹⁾ בהליכות ובדרכי החיים בהברה מדינית.

עקב הנטיה הזאת הטבועה בעם ישראל, להתדמות בדרך ארץ אל כל העמים, הקפידה התורה על „מה יאמרו הבריות“ בקרב אומות העולם: „מה יאמרו מצרים“ — „למה יאמרו הגוים“ — „ושמעו מצרים“ — ואמרו אל יושב הארץ הזאת“ — „ואמרו הגוים“ — „פן יאמרו הארץ“ — „וראו כל עמי הארץ“ וכו'. לכן פתחו גם שערי בית האלהים לעמים אחרים, „וגם אל הנכרי אשר יבא אל הבית הזה“ ונאמר „כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים“.

מהוקקנו האלוהי ידע והכיר את הנטיה הזאת הטבועה בעם ישראל, על כן הקדים להתירה להם בעניני דרך ארץ בהחוקים בתורה לאמרו: „כי תבא אל הארץ... ואמרת אישימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי... ישום תשים עליך מלך... וכתב לו את משנה התורה...“ וכן היה באמת בימי שמואל ששאלו: „שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים“ למורת רוח הנביא, אשר הכיח למלא משאלתם בקראם עוד הפעם: „והיינו גם אנחנו ככל הגוים“, אולם כאשר בקשו זאת לא בעניני דרך ארץ כי אם בעניני התורה, או נער בהם הנביא לאמר: „העולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות... ביד חזקה אמלוך עליכם!“ אמנם בעניני דרך ארץ הוכיחם הנביא הזה על אשר לא עשו כמשפטי הגוים המתוקנים (יהוקאל ה' ז') וזלתי המקולקלים (שם י"ב י"ב) „כמקולקלים שבהם עשיתם ולא כמתוקנים!“ (לפי הערת הו"ל), שכן החליפו בני עמנו כפעם בפעם תורה בדרך ארץ, ומטו גם בתורה אל הקות העמים „ויתעברו בגוים וילמדו מעשיהם“, ובהפך מזה נהגו מקצת בני עמנו בדורות האחרונים להחליף דרך ארץ בתורה, ויגורו ונבדלו גם בדרך ארץ מכל העמים (בארצות הקדם וכמדינות הסלאוויים), כי מאסו בדרך ארץ ונמאסו ונבאש ריחם בעיני העמים אשר הם יושבים בקרבם, וזה נגד יעוד התורה שהקפידה על „מה יאמרו הבריות“ בעמים כגיל, ונגד אזהרת הו"ל על כבוד הבריות.

(1) ברצות הנכרי לקבל את היהדות ברגע כמו הגה בעמדו על רגל אחת, חשב שמיא י שכונתו על העקר ביהוד האלהות בדעת ובתבונה (כס"ש וירעת היום והשיבות אל לבבך) וזה מן הנמנע להורות ברגע אחר, ע"כ רחה אותו בשתי ידיו. אכן הלל התבונן, כי כיון הכתגור על החלק דרך ארץ שבתורת היהדות, והורה איהו את הכלל הגדול שבתורה, אך לא בחיוב היהדות, שאין להיהדות חפץ בספחת גוים, כי אם בשלילה בסגנון הפתגם הנורע או גם בין העמים (כמו שהוא נמצא באמת בין פקודי המהוקק הקדמון בארץ שגוים קונפוטוע) כאומר: שמור לעת בזאת את הכלל הזה, ודי הוא לך לע"ע עד אשר יתברר לך עקר היהדות בשרשו — זיל גבור!

(2) גם כאשר שמו בני ישראל עליהם מלך ככל הגוים משהו איתו בשמן מסחת קודש, ונקרא משיח אלוהי ועקב (שמוה גולד רעיון המשיח בדמוינו הרבים והשונים).

בשימנו עין ולב על פרקי ימות עולם ותקופות שנות דור ודור נראה איך היו בני עמנו כתיכס ובטבעם לאומיים בתורה ועולמיים בדרך ארץ. גם נראה שאין חכמה בעולם ההניזון ואין מהקר בעולם הדמיון, אשר לא לקחו בו חכמי עמנו חלק כחלק כל חכמי העמים אשר התגוררו בקרבם, וכל חכמות וחוקיות כאלה חכמינו תמיד אל היכל התורה וקדשו את ההול בכלי קדש, או בסגנון המקובלים; אספו את ניצוצות הקליפות מקרב העמים ותקנו אותם ברוח קדשם, ועיני רמזו חיל במליצתם; גלו לבבל שכינה עמם גלו לארם שכינה עמם וכו', סבבל הביאו ענינים חדשים בדת ודין והעיוני מלאכים אשר שמו אותם בכלי קדשם בספרי איוב, יחזקאל, זכריה והניאל, באלכסנדריה של מצרים קבלו את הפילוסופיה האפלטונית והכניסו אותה אל התורה, ואנשי ח"ן בעמנו קדשו את הפילוסופיה הזאת כ"כ עד שהיתה בחכמת הקבלה קודש קדשים; גלו לארם היא רומי וקבלו מהם דינים ומשפטים אל התורה ע"י י"ג ול"ב מדות שהתורה נדרשת בהן, שבו לבבל שבו לניא חזיון באגדה ומדרש, ואנשי האומה בעלי המדרשים רכסו מוצאי בקר וערב בפחילי תכלת הדרש כעין מכבר רשת פרושה על מזבח הקדש, ובעלי מדרשים כאלה בכל מסבות החבולותיהם באורך הזמנים וברוחב המקומות, בהניעם בנוי כל הארצות כאשר ינוע בכברה, רכסו תמיד לולאות רעיונותיהם ומיתרי עשתונותיהם, אשר הרו והגו מרח זמנם ונפש עת היה, ביתר התורה והקבלה, שהיתה להם תמיד כיתר שהכל תלוי בו (ע"ד שאמרו ירושלמי שבת פ"ה ב': כל דבור ודבור שיצא מפי הנבורה נחלק לשבעים לשונות) ועד היום הזה תשוקה נשועה בלב כל חכמי אומתנו לתלות רעיונות חדשים מקרוב באו אל אילן התורה ומקראי הקדש, ולעשות ככה את ההול לקדש, וזו התבוללות ברוח.

א. הכבלים.

שלוש פעמים ישבו אבותינו בארץ הכבלים והפיסים ויתבוללו עמם בדרך ארץ ובמדעים, במנהגים ובמוסמים:

בראשונה ישבה משפחת אברהם אבינו תיה ובניו באור כשדים ובאים נהרים. משם יצא אברהם אבינו כשדי (או בבלי כמו שמכנה אותו יוסיפוס בקהותיו ה' ב') במדעיו שהיה אסטרוולוגוס גדול (ר"ה מ"ז ומ"ד וס' הויבלים י"א) ואומרים חכמי האומות וחכמי ישראל, כי אברהם היה הראשון שהביא מארץ הכשדים את האסטרו-לוגיה עם הרבה יסודות בחכמת התכונה האמתית והודיעה אותם בעולם עם מנין ימי השנים והחדשים (ביוסי הכשדי צד 159), עד שמחליט חכם בזמננו (ב"ג ב"המנד" ש"ה צד 133), כי חז"ל קבלו את סוד העבור שלהם ממסורה קדמוניה ע"י אברהם אבינו מן הכשדים. ועוד הביא מן האשורים והבבלים הנרות קדמוניות על המבול ודור הפלגה ומסר אותן לבניו אחריו שהן ערוכות ושמותן בספר בראשית תורתנו. כל אלה בעניני דרך ארץ, אכן באמונתו קרא בשם ה' בכל מסעיו, והיה מדבר כלשון עמו בשפת עבר (ס' הויבלים י"ב ל"א, ב"ד פ' מ"ב; שהיה מסיח בלשון עברי) שע"כ קראו הכתוב, "אבים העברי", ושנה את שמו הכשדי אברהם אל שם עברי

אברהם, ואת שם אשתו בארמית שרי אל שם עברי שרה. אבינו הראשון הזה היה עולמי בדרך ארץ ולאומי בתורתו.

כפעם השנית ישבו בכבל נולי יהודה, אשר הנלה נבוכדנצר והתבוללו שם בתהלה עם הכבלים, עד שגם שמות גדולי האומה נשתנו (כמו שדרך מישך ועבד ננו) או שנו בעצמם לשמות כבליים בשם אלהיהם, כמו מרדכי (כשם הכבלי מרדך ע"ש אלילם), זרבבל (האליל זר ובבל), בלשן (האלילים בל-סין) וכן נבו עילם שלום ודומיהם הנזכרים בספרי עזרא ונחמיה. ואחרי כן כאשר לכד כורש מלך פרס את בבל, התערבו היהודים עם הפרסים עוד יותר (באשר הפרסים לא היו עברים נמורים, כי אם מאמיני שתי רשויות מלאכי אל עליון, כהערת ר"ק במונה"ז ור"ש מונק בספרו על הפילוסופיה היהודית) ומסרו להם מתוך תורתנו הגדוה מעשה בראשית ודינים (כמו דיני טומאה וטהרה, נדה ויולדת הב וקרי וצדעת וטומאת המת) ומשפטים הנזכרים בספר צענדאפענטא של צורואסתר, וקבלו מהפרסים, מלבד שמות החדשים והמלאכים, הרבה מנהגים (כמו נשי' להולין ובכל שחרית מפני הרוח הרעה וברכות הגהנין ואחרי נטילה ורחיצה וכדומה) ונמוסים בדרך ארץ, ואמונת (כמו תהית המתים לנופות ומשיה נואל באחרית הימים), אף אמונת טפלות כמו השטן (כעין אהרימן הפרסי), רוהות רעות ומזיוקן הנזכרים בספרי צענד להפרסים, והחליפו שם את הכתב העברי בכתב אשורי, „עד שנקראת הלשון העברית בשם לשון אשורית“ (במשנה מגלה ב'), ובזאת היו עולי גלות בבל מתבוללים, אך באמונתם בעקר היהוד באלהות (שלא נטו אחרי שתי רשויות כמו שהזהירם ע"ז הנביא ברמז, יוצר אור ובורא השך) ובשפתם העברית (כמו שהתעורר ע"ז עזרא הסופר) הם נשארו (מלבד פושעים אחרים שהוכיחם ע"ז הנביא יחזקאל) לאומיים שלמים ונאמנים.

ובשלישית ישבו חכמי התלמוד בבלי עוד הפעם לארצות בבל בישיבותיהם בערי נהרדעא, סורא, פומבדיתא ומתא מחסיא והתבוללו שם עם הפרסים החדשים ואהבו אותם („אוהב אני את הפרסים“; אבי חי שם בידדות ואהבה עם אמנושי אחד כ"ב נ"ה) ואמרו (ברכות מ"ו) פרסאי בצרכי סעודה בקאי מיניבון, וקבלו מהם כמה דינים ומשפטים אשר הזכירם בשם „דיני פרסאי“, שעליהם פסק שמואל ירהינאה „דינא דמלכותא דינא“ ועוד כמה אגדות הנזכרות במדרשים, כי קדשו אותן באמונה הטהורה בעקר היהוד .

ב. בארץ מצרים.

ארבע פעמים ישבו אבותינו בארץ מצרים: כפעם הראשונה ירד אברהם אבינו מצרימה וישב שם המס שנים (ספר היוכלים י"ג י"א) ולפי סדר עולם פ"א רק שלשה חדשים, ולמד את המצרים הלוקי הזמן למועדים, לחדשים ולמים (סינעעלויס)

(¹) והעיר הכס אחד כי לכבוד הפרסים שנו מסדרי התפלה של שחרית את הכתוב בושעיה כנגוד הפרסים „ובורא רע“ אל „ובורא הכל“ והקראים אשר היו קרבן מאמיני כהמד לא חשו לפרסים והשאירו בנוסח תפלתם את הכתוב על ככונו.

ולמדם עוד חכמת החשבון והתכונה (יוסיפוס בקורותיו ה' ב') וקבל מהמצרים מנהג המילה ¹) שנהגו בה המצרים (ירמיה ט') בכהניהם (כעדות הכתוב „היום גלותי את חרפת מצרים“ היא הערלה, „כי הרפה היא לנו“ השמאה, „ערל וטמא“) בלבד, והנהיג אותה אברהם למול כל זכר לאות ברית לדורות עולם, ברמו „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים“.

בפעם השניה: מושב בני ישראל בארץ מצרים ארבע מאות ושלשים שנה. המחוקק האלוהי „תורה צוה לנו משה“ היה בשמו (השם משה הוא העתקה משמו המצרי מוניוס לדעת הראב"ע), וכדרך ארין „איש מצרי“ שָׁדַל בבית פרעה ולמד שם כל חכמת מצרים (מ"א ה'), אשר הפך אותה מחול אל הקדש (פִּילוֹן בספרו היי משה ורנ"ק במונה"ו), ובני ישראל למדו במצרים מלאכות הרש וחושב „חטוכות אטון מצרים“, הפוך (הוא הנקרא כוסר המצרי Henna) ואבני הפין, ועוד הכניסו אל לשונם העברית כמה מלות מצריות ²).

בפעם השלישית: בימי ירמיהו. למרות אוהרת הנביא נסו בני ישראל היהודים מפני הרב מלך בבל אל ארין מצרים והכריחו גם את הנביא לרדת עמהם שמה. אבל שם הוסיפו לסור מדרכי אמונתם ולא שמעו בקול הנביא בשם ה' ותתך עליהם חמת ה' ותאכלם, כאשר לכד מלך בבל את ארין מצרים, ורק פליטי הרב שבו ממצרים אל ארין יהודה ונפלו ביד מלך הכשדים. היא היתה בזמן קצר התבוללות מורה ביציאה מן הדת, על כן הדביקה אותם הרעה ותמו לגוע, כי התבוללות בעזיבת הדת היא מיתה מוסרית ואחריתה עדי אובה.

וכרביעית בסוף ימי בית שני התישבו יהודים רבים באלכסנדריה של מצרים לרנלי הניזו אשר בנה שם בית מקדש לאלהים. אכן אז לא התערבו עם המצרים הקדמונים אשר ספו תמו מן בלדות, כי אם התחברו אל היונים, אשר נדבר עוד ע"ז בפרק היונים.

ג. הפיניקים.

כאשר באו בני ישראל אל ארין הכנענים התקרבו אל הפיניקים, כי שפה אחת כללית, היא „שפת כנען“, היתה להם בהבדלים פרטיים לפי טיב העם, ואז למדו העברים מן הכנענים עסקי המסחר — כמ"ש „יהודה וארין ישראל המה חולקין, בחבי מנית ופגנ ודבש ושמן וצורי נתנו מערבך“ — והמלך שלמה ארה להברה עם מלכי צור ללכת באניות תרשיש אופירה, ולמדו מהפיניקים מלאכות מהשבת בכלי זהב ובנדי תפארת, ומלאכת הרקמה בכלי מילת וארנמן ותולעת שני, עד כי עבריה אשת חיל ונערותיה עשו סדן והגור לכנעני צידון (משלי ל"א) ושאר מלאכות הרש וחושב,

¹) לפי אנרתנו היה מכרא שנתן לו עצה על המילה.

²) כמו אהו יאור, והכנוי „אנכי“ (בלשון כושית Anok וע"ו רובו המ"ר שהקב"ה דבר אל בני ישראל בלשון מצרית) ושמות כיני פשתים במלאכת, עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי" (ישעיה י"ג) במצרים, שמהם נכצא במקרא המינים האלה: ש ש מין צמר גפן הכנויה במצרים Scheathi, ועם הארטיקל שלהם פו „פשתי עין“ (הוישע ב') וזה גם השם שְׁתִי בעברית, וכן השם אטון מצרים מהמצרית Athionan, המלה ש ע ט נ ז מהמצרית Schontnes.

עד שהיו לבני ישראל „צורפי כסף“ (תהלים ס"ו), „בוהני זהב“ (איוב ב"ג), „החיש והמסגרי, אשר הגלה נבוכדנצר בבלה והיו ביניהם מקומות מיוחדים (Fabriken) להרשת מלאכת מחשבת כמו „בית עבודת הברז“ (דהיא ד'), „ניא הרשים“ (שם י"ד), „הוצרים ויושבי נסעים והגדרה“ (שם כ"ג) — ואז מסרו בני ישראל אל הַעֲיִנִיקִים מקצת הגדות קדמוניות שלהם, וכאשר הביא קדמות הַעֲיִנִיקִי את האלפא ביתא של שפת כנען אל היונים, מסר להם גם איזו הגדות ומסורות אשר קבלו הַעֲיִנִיקִים מבני ישראל, והיונים שנו אותן על פי דרכם בקצת ספורי מעשיות אלהיות שלהם, הדומות ברב או במעט אל הספורים בתורתנו, ואל המליצות אשר בכתבי קדשנו.

ד. היונים.

כאשר עבר המלך אלכסנדר מוקדון הדרך ארץ יהודה ובא ירושלימה וחלק כבוד גדול לשמעון הצדיק ולבית המקדש והיהודים שמחו בזיו מלכותו וששו לקראתו, ואתרי כן במלוך שרי צבאו בארץ סוריא ונציבו דמשק לכבו את ארץ ישראל וכברו את היהודים תחת ממשלתם, או התודעו היונים אל היהודים אשר התקרבו להם, והיו בארץ ישראל יהודים יוניים הנקראים אליניסתון בתלמוד ירושלמי סוטה (Hellenisten), ומהם באו עם חנוני לעיר אלכסנדריה אשר בארץ מצרים, וסודתו של אלכסנדר מוקדון מלך היונים, בעת אשר אהיהם יהודי ארץ ישראל היו לאומיים נלהבים, ובראשם החשמונאים אשר מסרו את נפשם על תורתם ואמונתם והיו לנס לדורות עולמים.

היהודים לא שנאו את המצרים שנאמר לא תתעב מצרי, ואהבו את הפיסיים בשביל כורש משיחם אשר קרא להם דרוז לעלות מבבל ירושלימה, אבל שנאו את היונים, על כן התפרצו מפני ממשלת היונים בסוריא; אמנם באלכסנדריה של מצרים, ששם היו גם היונים גרים, התקרבו אל היונים גם יהודים שלא היו מאותם המכונים היליניסטים ואהבו לשון יפת באהלי שם ותרגמו את התורה בלשון יונית, עד שמקצת חכמי יהודה לא ידעו את לשון אבותיהם שפת עבר, וידעו את התורה רק על פי התרגום היוני, כמו המלומד הגדול פִּילוֹן הוא ידידיה האלכסנדרוני, אשר בכ"ז היה יהודי לאומי נלהב ואדוק בעמו ובדתו, וכן היו לפניו אריסטובולוס בימי בתלמי פִּילומטר.

החכמים האלה הואילו בספריהם להקות קצת יונים לבאר ספרי קדמוניהם בדרך הנסתר והסוד, והיו כן ביהוד כת התרופיים, שהיו הוני־דעות מרכבות מאמונת הפרסים והיהודים והיונים בתערובה מסתירת. גם הכת „חברי הנחש“ (Ophiten) נולדה באלכסנדריה של מצרים, והיו יהודים מקובלים בעלי סודות בציורי לחותיהם ומענליהם, גהרבה שמות וכונים בשטתם נזכרים במדרשים ואגרות חז"ל, ומשטותיהם הלחשיים עולדה „הכמת הקבלה“ בעמנו.

בבתי המדרש שבאלכסנדריה למדו חכמי היהודים את שטות פילוסופי היונים, ביהוד משך אפלטון אחריו את פילוסופי היהודים, ובראשם פִּילוֹן שאמרו עליו: או פִּילוֹן תלמיד אפלטון או אפלטון תלמיד פִּילוֹן, ובחשוב פִּילוֹן כי היונים הקדמונים היו מעולם כמו שהיו בימינו, האמין כי מורים יונים באו אל בית פיעה במצרים

להורות את משה בהכמה יונית, אולם חכמי יהודים אחרים החליטו בהפך, כי היונים למדו הרבה מתורת משה. חכם יוני אלכסנדרוני בימים ההם, הוא הסופר נומניוס, האמין כי אפלטון איננו אלא משה יוני, והשב למצוא את הצורות האפלטוניות בספר בראשית תורתנו. ובאמת כ"ז הפרזה מוטעת, כי היונים הקדמונים קבלו אך מעט מועיר מפי השמועה מהגדות היהודים, ששמעו מן הפניקי קדמות הגיל, ולא התודעו היהודים אל היונים אלא בימי אלכסנדר מוקדון ואח"כ באלכסנדריה של מצרים.

בעיר הזאת ובבתי מדרשו ועד ספרים שם חִברו הספרים הנחזים או החיצונים (אפוקריפִים), רובם בלשון יונית ומקצתם בעברית שנעתקו שם ליונית, ושם מסרו וקבלו יהודים ויונים אלה לאלה שיחות והגדות קדמוניות הדומות זו לזו ברכ או במעט במיתולוגיה היונית ובאגדות היהודים¹ בתלמודים ובמדרשים.

הפילוסופים היהודים באלכסנדריה כמו אריסטובול ופילון הג'ל הכניסו את הפילוסופיה היונית היא האפלטונית החדשה אל תורתנו, בארו ופרשו אותה בדרך דמו וכוד על פי הפילוסופיה היונית, ועירבו היהדות עם היונית בהתבוללות עיונית, כמו שהתערבו ההיליניסטים עם היונים בהתבוללות מעשית בדרך ארץ, ובכל זאת היו פִּילֹן ותלמידיו יהודים לאומיים ונאמנים בתורתם ובאמנתם.

ה. הרומים.

בבוא ארץ ישראל תחת ממשלת הרומים התבוללו היהודים בדרך ארץ גם עמם, השתתפו והתחלפו במסירה וקבלה: מחוקקי רומי קבלו מהיהודים דינים ומשפטים שבתורתנו, ובעלי הלכות שלנו קבלו מהרומים הרבה דינים בדרך ארץ ומשפטים בדיני ממונות, והכניסו אותם כמנהגם אל התורה בנתיבות ובמדות שהתורה נדרשת בהן, ביחוד אותם החוקים והמשפטים² אשר קבץ ואסף הקיסר יוסטיניאן³ בספרו הנודע על דיני ממונות ונוזיקין, ד"מ קנין המשיכה שאין מטלטלין נקנין במעות כדין תורה אלא במשיכה ובהנבחה כתקנת חכמים, שקבלו זאת מדין הרומיים שהלוקח היה צריך להגביה בידו הדבר הנקנה לו, ע"כ נקרא הלוקח בלשונם Mancipes, ש"ל האוחז ביד. וכן חוקה בשלש שנים הוא משפט הרומיים בלשונם Usucapio בשתי שנים, וכן משפט החרם במינוי נידוי ושמתא קבלו מאת הרומיים, שבדיניהם היר הכח ביד הרץ המכונה Censor להעניש את המסרב בתחלה ע"י גיפסה בלשונם Nota censoria ואח"כ ע"י חרם, בלשונם Sacertas. וכן דיני עבדים ושהירו (Manumissio) וגם הדין של הציו עבד וחציו בן הורין ועבד של שני שותפים (Servus communis) ודינים אחרים בהלכות עבדים בתלמוד המה כמעט העתקת

¹ כמ"ש בספרו, "טעשה כראשית" צד 66, ובספר האשכנזי Beiträge וכו' סה' טכאל זקש, ובמה"ע, "בן-חנניא" 1862 צד 296 ע"ש.

² הרב דר. שמירל האריך במ"ע "השחר" שנה תשיעית: ועשירית לכות בפרוטרוט כמה דינים כאלה אשר קבלו חכמי התלמוד כאת סחוקקי רומי.

³ ר"ד גאנז בספרו "צמח רוד" כתב על טשפטני יוסטיאנוס: "כשפטים אלה ישרים לטובאי דעת כאלו נתנו כסיני".

דיני הרומיים לפעמים בשנוי מעט ולפעמים בלי שנוי כלל. גם במנהגי בית ומשפחה קבלו הרבה מהמתקנים שבין הרומיים, כמו מני אפסורופוס על בנים יתומים, והרבה דיני נישואין וכתובה וכנ"י נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג והמלות הלועזיות דייטיקי, אפותקי וכו', עד שגם הכניו לבית דין הנדול סנהדרין קבלו מן הרומיים אשר קראו את חצר המשפט העליון בשם סנהדרין.

אבל בלעדי דינים ומשפטים כאלה נכנסו או גם הרבה דברים תפלים מן הרומים אל מנהגי ישראל תורה ואל פטופטי האנחות בתלמוד במדרש, כמו צעקת כלבים¹, הלום של שהרית², הנעל בימין³, הנישואין בסוף חודש⁴ ובימי הספירה⁵ ועוד רעיונות שהורים כאלה.

ו. הערבים.

כמה מאות שנים אחר התימת התלמוד התדעו חכמים רבים בעמנו בארצות אפריקה הצפונית ובנגב ספרד אל הערבים מאמיני תורת מהמד והתבוללו עמהם בלשונם (שכתבו ספריהם בלשון ערבית) ובשמותם (שכל גדולי החוקרים והמדקקים ושירים מבני עמנו בימים ההם נקראו בשמות ערבים) והתערבו עם משוררי הערבים לעשות כמתכנתם בשירים עברים, יהיו פרוזים בחרוזי מאקאמים או שירי בתים בדת וסוגר לפי המדה והמשקל והמשורה של הערבים ביתד ותנועה, והשתדלו להתדמות אל הערבים בדקדוק הלשון העברית, כי ספרי דקדוק הלשון הערבית העירו בראשונה מדקקים קראים ורבנים לעשות כדמותם בצלמם גם בלשון העברית, אשר דקדוקה השתרע ברבות הימים גם בעזר הכמת הגרמטיקה באירופה והופיע אור חדש על ספרי תנ"ך ומליציותיהם הנשגבות, אשר החשיכו אותם בימי קדם בעלי מדרש ואגדה ומפרשים שנמשכו וננררו אהריהם, ואזרו חיל חוקרי עמנו להתפלסף עם הערבים בשמות היונים הקדמונים, ביהוד בהפילוסופיה של אפלטון אשר משלה או בקרב העמים. בימים ההם נלה בקרבנו „ספר יצירה“ (אשר יחסוהו אל אברהם אבינו) הכולל רשמי דעות בני קדם והכמי יון ופרסים וערבים בלשון סתרים וחידות ובתערובה אין הקר, כי ילדי עמים שונים התבוללו בקרבנו וקשה לבוא עד תכונתו. כל המתבוללים האלה במדעי דרך ארץ היו בדתם ובאמונתם לאומיים נלהבים, כמו רס"ג ור"י הלוי שכתבו ספריהם

¹ הרומיים האמינו, כי כאשר יצעקו הכלבים בחצות הלילה אות היא כי השנה הגדולה הנקראת אצלם העקאטא כההלכת בתוך העיר, וכן באגדתנו: כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר.

² הרומיים החליטו, כי כה שיהלום האדם אחר הצות הלילה היא אמת, וכן אמרו במס' ברכות כי הלום של שהרית כתיקום.

³ הרומיים נהגו לנעול ברגלם את הנעל הימני בתחלה, ומספר פליניוס כי הקיסר אוקטביוס בנעלו פעם אחת השכאל בתחלה כרדו בו העם, וכן במס' שבת: כשהוא נעול מנעול של ימין תחלה ואח"כ של שמאל.

⁴ הרומיים יראו להתחיל כל מלאכה בימי הסור הלבנה.

⁵ אצל הרומיים היה כל ההודש מאי לסימן רע לנישואין, ונמנעו לבנים לחופה בכל החודש הזה. וזהו בקר איסור הנישואין אצלנו בין פסח לעצרת, באסמכת הודעה על מלמכת ביהר ותלמידיו של ר"ע.

בלשון ערבית, הה האחרון בהקותו את הערבים בשריו הנפלאים שר לנו שירי „ציון“ שירים לאומיים נלהבים ומתלהבים אשר לא היו כמוהם בקרבנו, וכמתבולל הזה לא היה עוד לאומי בוער באש מתלקחת לעמו ולדתו ולארצו ולא יהיה עוד כל ימי השמים על הארץ.

ז. ספרד וימי הביניים.

הפילוסופיה היוונית על פי העתקת הערבים נפלגה אז לשני ראשים בארצות מבוא השמש: הראש האחד פנה בראשונה אל אפלטון בשטתו הנסגרת במליצה חידות לה, והבנינו הרשבי"ע והראב"ע הכניסו אותה אל היכל תורתנו, כמו שעשה לפנינו פילון האלכסנדרוני בבית מדרשו, והכמת הקבלה, שגוללה או בבית מדרשו של פילון, התעוררה עתה בספרד לתהיה ברנש הדש, אשר נמשכה בהשאי דרך מקובלים מצוינים כמו ר"י סני נהור והרמב"ן עד ר"מ דיליאון, אשר הוציא אנדות ספרי הוהר ממהבואן, ואז פרשה „הכמת הקבלה“ נגפיה גם בקרב חכמי האומות, אשר החליפו סודותיהם עם מקובלים יהודים, למדו ולמדו הליפות אלה מאלה ואלה מאלה, ביחוד בימי קנור ורייכלין והכריהם השתתפו חכמי ישראל עם חכמי האומות בלמודי הקבלה, והיו אלה לאלה פעם מלמדים ופעם תלמידים, ופעם בדרך „הרי זה בא ללמד ונמצא למד“, וקימו וקבלו אלה מאלה הדשות ונצורות, והיתה התבוללות בעיון ובמעשה גם יחד.

השטה האפלטונית הכתה שרש בישראל כמה מאות בשנים, והגיעה עד יהודה אברבנאל בספרו האיטלקי Dialoghi d'amore אשר עשה רושם גדול בקרב חכמי האומות.

הראש השני פנה אל אריסטו ומבאריו הערבים, ושטתו התפשטה אה"כ יותר באירופה ע"י הסקולאסטים, או התפלספו חכמי עמנו הרמב"ם וסיעתו בשטת אריסטו, ויעמלו להכניס אותה אל תורתנו שבכתב ושבע"פ, עד שגם סודות בעלי האנדות במעשה בראשית ובמעשה מרכבה בקש הרמב"ם למצוא במחקרי אריסטו, וגם ר"י ערמאה אשר בספרו „הזות קשה“ דבר קשות על הפילוסופיה, לא נמנע בספרו „עקדת יצחק“ להזכיר כפעם בפעם התפלספותו של אריסטו ולבאר על ידה מדרשי פליאה ודרשות יהודיות, ונמשכה ההתבוללות העיונית הזאת עד ראש הפוסקים הרמ"א, אשר בספרו „תורת העולה“ ישפיק בלדי המורה נבוכים על פי דרכו אשר לא ישרה בעיני חכם דורו הרש"ל.

אבל מלבד הקירות ומליצות אשר קבלו חכמי עמנו מהערבים כדורות ההם להכניסן בכריחה של תורתנו, קבלו מהם גם כמה דמיונות תפלים שקראו להם בשם „הכמות“ וקדשו גם אותם בכלי קודש תורתנו, כמו „הכמת האיצטגנינות“, אשר דבק בה הראב"ע וקרא לה בשם „הכמת התולדות“ והרמב"ן כתב „האיצטגנינות חכמה גדולה“ — „הכמת היד“ (רמב"ן בדרשותיו) — „הכמת הפרצוף“ (והר יתרו ורמב"ן פ' בראשית) — „הכמת התמר“ (העובד והירושב"א ור"ם יגל ע"פ הערבי אבולפלה) — „הכמת הצרוף“ על צרופי שמות לעשות נפלאות (חיד"א ועד לחכמים אות י) — „אבן החכמים“ (יש"ר מקנדיא ור"א אלימאנו בשם יתרא הישמעאל) ועוד ומרות.

גבריות כאלה אשר להשיבותן בעיני הנמניו בדהרות ההם שתלו אותן בהצרות תורתנו, וכל ההתבוללות היא היתה להם כנוגע בחלק דרך ארץ שבתורה.
 רבים מגדולי עמנו בארץ ספרד התהלכו ביהבה בדרך ארץ המדינה, והיו יועצי המלכות ושרי המדינות, שופטים ושופרים בארץ, נושאים על שכמם משיבת אוצר הממלכה, ופקידים אשר מלכי הארץ רזוניה נשענים עליהם, בהכמתם כי נבינו ברב הכשר ודעה, והתבוללו ככה בין עמי הארץ ושבתיהם השונים במדינה המדינית בהיותן, והיו יהודים נמורים ולאומיים בקרב עדתם ובתמי מהדישם מכפנים.

ה. דורות אחרונים.

אחרי גלות ספרד נפוצו בני עמנו המצוינים ביתרון הכשר דעת לכל רוחות השמים קדמה וימה צפונה ונגבה, והתערבו בכל מקום באים עם עמי הארצות, והתבוללו בשרי הארץ וכנעניה ונכבריה וסוחריה והכמיה וחרישה — ובהיכלם, היכל דתם ותורתם, כלו אומר כבוד לעמם ולאמונתם.

כה לקחו בני עמנו בשאר ארצות אירופה חלק בחלק בכל הענינים העומדים ברזמו של ישוב העולם, מתערבים עם הבריות ומתבוללים בהם לכל הפציהם, ביהוד מדור הרמב"ם והלאה, בשנים מעת אשר נתן שווי הזכות לעמנו והיה כארצה הארץ אשר הוא יושב בה כבארץ מולדתו, ובני עמנו בכל ארצות מושבותיהם הם בעניני דרך ארץ אישכנוים, צרפתיים, איטלקים ואנגלים, במדעים ובחרישת מחשבת דם בכל, ולפעמים על העליונה, וכל שונאיהם ומנדיהם לא יעצרו כח להדיחם משאתם.

* * *

הראית בזה לדעת, קורא מבין, כי הנטיה אל התבוללות בדרך ארץ העמים והתערבות עמהם ביישוב העולם, קבועה ודחיה ושקועה בסבענו מני אז ועד עתה¹. הן הוא ממוש דרכו של עמנו להתחשב בניים וללכת בדרכיהם בדברים שאינם נוגעים בתורתנו ובדתנו.

ולא עוד אלא שנים התנועה הלאומית (תנועה משוּבחת, אף אם אין עוד מטרה נכונה וברורה לפנינו), אשר התעוררה בקרבנו, ודוקא עתה ולא לפנינו, היא ילידת הנטיה הזאת שבסבענו לחקות דרך ארץ העמים אשר סביבותינו, כי עתה זה התעוררה הלאומיות בקרב כל העמים, והקריאה: Nationalität שטורה עתה בפי כל עם ולשון, ולאום מלאום יאמין במלהמת תנופה בעדה, והיא שהעירה ועוררה גם בנו הרגש הלאומי אשר נדדם בירכתי כליותנו כאלפים שנה, ואת התנועה הזאת נציב בשורת, כמתוקנים" שבהם, והי רצון שתמשוך אחריה אדם רב מעמנו למרות הנטיה המתנגדת בקרבו לכלתי היות עם לבדד שוכן, בשנים הלאומיות וההתבוללות, בהקצות מעט פעמותיהן, תכלנה להשתתף לאחדים בלי התנגדות זו לזו.

¹ הנטיה אל דרך הגוים קבועה בקרבנו כ"כ עד שנים הרב"א בעל המסה על הש"ע המפסיר בכ"ט כתב (ו"ד ק"ע"ח א') שאינו אסור ללכת בדרכי העמים אם יש תועלת בדבר או כבוד או טעם אחר.

אברהם דובער בן־חיים הכהן ליבנוון.

כאת

ראובן בר־יינון.

אברהם דובער בן־חיים הכהן ליבנוון נולד בוויילנא בשנת תקמ"ז (*). לפי דברי אהרם מזקני המשיכילים ידע משוררנו זה את הנאון והחסיד רבי אליהו מחוילנא פנים אל פנים. צורת הנאון שהפיקה זיו מיוחד, אשר ראה אותה בילדותו, היתה הקוקה על לוח לבבו כל ימי חייו הארוכים. אולם לפי עדותו של רבי נח הלל שטיינשניידר לקחו את אד"ם בהיותו ילד בן ארבע שנים וזיבילוהו להראותו את ההמון הרב אשר לוח את הגר"א לבית עולמו (ד"ר ש. מנדלרין ב"האסף" ג' צד 418). אמו של המשורר מתה עליו עוד בילדותו. משורר שנדל והנך בלי אם, בלי ידה הרכה, בלי השנתחה ושיחתה, בלי הגדותיה וזמירותיה, בלי קוֹי שמחתה ובלוי הסיסי דמעותיה, — משורר כזה הוא פרה שלא ראה אור השמש, שלא רוח טל לילה ושלא שמע סוד שיה רוח שאנק. כל הקורא את שירי אד"ם בשום לב וריגוש, כי המשורר לא היה מפונק בנעוריו. אביו, חיים, היה עני מדוכא וידוע הולי, ובמות עליו אשתו לקה ילדו, דובער, ותישב אתו בבית אביו וינה דומאנסקי, אשר הספיק את כל צרכיהם. בהיות המשורר נער בן שבע שנים כבר יצא מחדר מלמדיו, ויבנס אל אחת הישיבות אשר בוויילנא, למען ישמע לקח מפי גדולי התורה. בהיותו נער בן אחת עשרה שנה היה בקי במסכתות רבות על פה ושמו יצא כשם אחד הנערים העלויים והחריפים. ויהי כאשר ראה אביו זקנו, או רק האמין לראות, כי קצרה בינת רבותיו של נכדו להשיב לו כהלכה, שלח את הנער לשמוע לקח בהישיבה הגדולה אשר במיכילישאק. שתי שנים למד שם תורה בהתמדה גדולה מפי מורים מובהקים, אשר נתנו לו סמיכה להוראה. או שב המוסמך הקטן הזה לבית אביו זקנו, ויהל לישקר על חכמת הנסתר, הקבלה ועל הפלוסופיה הצנומה של שנות הבינים. הרגיש הפזיזי התעורר בלב הנער ויבקש את תפקידו, ולמוד התלמוד היה כל כך יבש, והחיים מסביב היו כל כך כהים ורקים, ההויה והמציאות כל כך דלות וחזרות, עד כי בקש לו הנער הרגש מפלם מ"עמק העובר" לעולם הדמיונות וההזיונות של המקובלים. אולם הוא לא מצא את אשר בקשה נפשו השירית. הניונו הסבעי היה הזק, שכלו כהיו וצלול יתר מדי, לכן לא יכלו סודות הקבלה ומסתריה, צרופיה ודמיונותיה למלאות את הויסיו שברון ולהשביעו נעמו. פלוסופית המורה והקורת בעל העקדה לא הניחו את דעתו ולא השקיטו את סערות רוחו השואף להשתלמות. הנער נתפקה, הוא ראה והבין כי בהספרה העברית לא ימצא תשובה ברורה ומספקת על כל שאלותיו בעניני

(* לפי הר"ר ש. מנדלרין ("האסף" שנה שלישית) נולד אד"ם הכהן בשנת תקנ"ד. אולם בהמאמר שנרשם על אדותיו במה"ע Wilenski Wjestnik כאת איש קרוב לו כחיו נאמר כי נולד בשנת תקמ"ז, אד"ם בעצמו לא הגיד לאיש סימני את שנות חייו, וכאשר היו שואלים אותו דבר זה היה משתמט מתשובה. הסופר ק. שולמאן הגיד לי, כי אד"ם חיה עליו ארמות יותר כמאה שנה, ויש בין זקני הדור בוויילנא המגומים את המספר הזה עד למאה ועשרים ויותר.

דת ואמונה ובענינים אחרים הנוגעים לאדם באשר הוא אדם. או התעוררה בו התשוקה ללמוד איזו שפה לועזית, למען תהיה בידו כמפתח לאוצר המדעים. אולם איך ילמוד? אין מורים ואין ספרי למוד. כל העם מקמוץ ועד גדול נבערים מדעת ומשפה. הורגון שלט בלי מצרים בכל ערי התחום ואין שומע שפה זרה. גם השפה העברית, אשר השתמשו בה בעלי התורה במכתביהם, בפסקי דיניהם, בשאלותיהם ותשובותיהם, היתה גלענה, שבורה ורצועה, אין הניזון ואין סדר. אולם המקרה היה בעזרו של העתיד להיות משורר ומורה לרבים. בבית אביו זקנו היה יוצא ובא אשכנזי אחד, אשר היה פקיד באחזה אחת הקרובה לוויילנא. כל אשכנזי, יהיה גם שומר סוסים, היה בימים ההם לסמל ההשכלה בעיני יהודי-התחום. פעם אחת, בשעה שלא היה איש בבית, גלה הנער את חפצו והאשכנזי ללמוד את השפה האשכנזית. הפקיד הבין בקושי את דברי העלוי ורמיותו ויאות להיות לו למורה. הלקה אשר שמע ליבנון הצעיר מפי האשכנזי לא רב היה אמנם ערכו, וגם לא נקל היה להתלמיד להתנגב כפעם בפעם אל מורו הנכרי, בכל זאת למד במשך זמן קצר את השפה האשכנזית כדי שיעור להבין ביגיעה וכדחוק את הכתוב בה. קשה לבני דורנו לשער כמו את דרכי הלמוד המזרחיים והמשונים, הנפתלים והסבוכים של הימים ההם, באותם התנאים המיוחדים שבהם למד אדם שפה לועזית. תשוקה עזה מאד וסבלנות לאין קץ שהיו דרושות להתלמד, למען יתגבר על כל המכשולים והמעצורים הרבים והשונים ויגיע למטרותיו. תשוקה זו וסבלנות זאת לא חסרו להמשורר לא בימי בחירתו ולא בימי זקנתו.

אין קץ היה לשמחת ל. כאשר החל לקרוא בפסרי-המופת של הספרה האשכנזית וביחוד בפסרי ליסינג. הוא הבין את הדברים והענינים בספרים אשכנזים יותר בחושו הבלשני, בחושו הפיוטי, מאשר ידע את הדברים ידיעה ברורה ונכונה, כאיש אשר למד את השפה בשטה וסדר. המדקדק הגדול הזה, שהיה בעל כשרונות מצוינים, לא קנה כל ימי חייו ידיעה הנגה ויסודית בשפה האשכנזית. תלמידיו, החיים אתנו כיום, מספרים בשחוק על שפתותיהם על דבר הכונות הזרות שהיה מכנים משוררת זה בשירי שילר אוהבו מחסרון הבנה אמיתית בשפת אשכנז. הוא היה מציא את השירים מידי פשוטם ומשמעתם. שילר של רחוב היהודים היה מין בריה מיוחדת, מגייר ומיוחד. ישוה נא הקורא בנפשו את הרושם המוזר אשר עשו שירי ניתו ושילר על בהורי הישיבה, כאדם הכהן, אשר מעולם לא ספרו עם אשה, מעולם לא התענגו על המדת הטבע. המשכילים העברים של הדורות הללו היו מבקשים בשירי האשכנזים הגדולים סודות ורמזים, כאשר היו עושים גם כן אבותינו התמימים בשירי הליריים. אלה ואלה, האדוקים באמונתם והאדוקים בהשכלתם, לא נתקבלה על דעתם כלל כי המשורר, יהיה שלמה המלך או ניתו הנכרי, יתאר יפי הבשר ועדנת הגו מבלי כל רמז לדברים נעלים ונשגבים. המשכילים הראשונים בישראל היו צנועים במעשה ובמחשבה לא פחות מאבותיהם היראים והחרדים.

אחרי אשר למד ליבנון להבין במדה ידיעה את הדברים הכתובים אשכנזית החל ללמוד את ראשית הלמודים? דברי הימים, כתיבת הארץ, ראשי יסודות החשבון והשעור וכדומה. את המדרגות הראשונות בסולם ההשתלמות עבר בטיסה אחת ולא התעכב על כל אחת מהן אף זמן כל שהוא. עוד לא עברו עליו שנות נעדותו וישיאהו אביו אשה נכד אחד הרבנים הגדולים. "המשכילי" אמנם לא רצה להביא

את צוארו בעול רחים, כי נפשו חשקה בהשכלה, אך אנוס היה, על פי מצבו או, לשמוע בקול אביו הזקן, אשר האיין בו לקחת אשה כנהוג בישראל.

שנים אחדות ישב לו, על שלחן חותנו בעיר מיכילישוק וילמוד בשקידה עצומה את התלמוד ואת ספרי הדקדוק העברים אשר הביא בידו ל„קרן אפלה“ זו. בשנת תקס"ז מת עליו אביו הזקן, אשר היה למען לו. קרוביו ומכיריו של המשורר דברו על לבו, כי יפתח חנות, או ישלח ידיו באיזה מסחר קטן לפרנס את ביתו. אולם הוא לא שמע לדבריהם, יען כי בקש לו מין פרנסה אשר לא תרחיקהו מאהל התורה והשכלה. המשכילים הראשונים בישראל היו אנשי-יחוד ולא בקשו לעשות את ידיעותיהם ולמדיהם קדרום לחפור בו אוכל. הם למדו את התורה ו„החכמה“ לשמן ממש. צריכהם היו מועטים ומצומצמים מאד ותביעותיהם מחזיים היו ועזירות ודלות. מדת ההסתפקות ותשוקת הדעת הן הן היו המלאכים המלוים אותם בדרך החיים והמעשים עליהם מפני סחי השוק ומוקיו. כאשר לא מצא לו מחיה לנפשות ביתו בעיר מולדתו ווילנא יצא לגור בעיר אשמינא (פלך ווילנא), ושיף שם לקח בתלמוד לפני בחורי הישיבות, אשר עזבו את מוריהם וניהרו אליו. אד"ם הצטין בכח הסברה והשפעה מיוחדת, ובתוך שעויו בתלמוד, אשר קרא מדי יום ביומו לפני תלמידיו, היה מטיח דברים קשים כלפי הקנאים והאדוקים בהבל-האמונה, כלפי הצבועים המתחסדים, ושיף בכל חום מזוג הפיוץ להשכלה. בעתותיו הפניות מלמודי התלמוד ומפרשיו הגה בחכמות חיצוניות, עד כמה שאפשר להנות בהן בעיר נדחת והשכה כזאת, בימים ההם ובמצבו ההוא. הרב האביד באשמינא בהוכחו לדעת, כי אד"ם הוא בקי בתלמוד ופוסקים, בעל הגיון ישר ויחד עם זה גם מבין בהיות העולם ומשאם ומתנם של הבריות לקחתו לעזר בעסקי דינות, ואף כי הדין הצעיר לא עבר בעצמו אף על מנהג קל שבקלים ממנהגי ישראל, בכל זאת יצא שמו בעירו כשם אחד האפקורסים, והקנאים רדפוהו. והיו כאשר אבד לו כספו, אשר נתן בגשך עוב את אשמינא, אשר התנורר בה כארבע שנים וישב עם ביתו עוד הפעם לעיר ווילנא והיו למלמד לבני עשירים, וכאשר יצא שמו לתהלה כצאחור הגדולים בלמודי נפ"ת, הכמת הדקדוק ובאורי כתבי הקדש, שלהו אליו האבות העשירים את בניהם מרחוק לשמוע לקח מפיו. ובהיותו מלמד תורה לאחרים לא שכח גם את נפשו לתארה ולהשלימה. תלמידיו אהבוהו, אף כי דיקן וקפדן היה והשפעתו עליהם היתה עצומה.

יותר מעשר שנים התעסק אד"ם במלאכת המלמדות, ומרוב עבודה קשה אשר העביד את ריאתו ומתנאי חיי המלמד „הפועל“, הידועים לרוב הקוראים, הלה במחלת הירזון והשחפת (*), ויאסרו עליו הרופאים לעסוק במלאכת ההוראה והמלמדות. קשה היה לו לעזוב את המלמדות ולבחור בעסק אחר. אולם אהרי אשר התפרצו זמירדם מגדונו של המשורר כפעם בפעם היה אנוס לשמוע בקול רופאיו: לבקש לו מקור מחיה אחרת.

(* אד"ם הכהן כספר בעצמו ע"ר מחלתו זו ב„שירי שפת קדש“ ח"ב ער 243 כדברים האלה: „ואני נלכרתי בחצי ימי במחלה זו — מחלת השחפת — וארכה עלי ימים רבים בענין רע, ואך בהיותי נשבר מאד לנפשי הצילני ד' מן השחפת אשר ריכבה לבוא“.

הכהן לאלילת ההשכלה היה לסרסור בין הלויים והמלוים. הוא שמה ונס התעצב אל לבו על החליפה והתמורה הזאת בהיו. באחד ממכתביו למי שהיה תלמידו יתאר את מצב נפשו בימים ההם בדברים כאלה: "... ידעת כי נמלטתי על נפשי מתחת סבלות המלמדות, ששה נפשי בקרבי, נס אודחי ראו ושמחו בצאתי מבור בית כלא אשר אסיריו לא פתחו בית מעולם. הנה רעי אלה שמחים בי עוד כהיום הזה; ואנכי בני! אני במסתרים תבכה עלי נפשי, וכל בנות שירי עלי תקוננה, כי עזבתי את הקדש ויעובני, יצאתי את המקדש ויסגר בעדי... אלה הבלי הלב ותלאות הזמן, אשר שמרו את צאתי מבית הספר אחר הדלת והמוזה: יהי אך יצא יצאתי, ויקפז עלי יחד, אסרו ידי ורגלי ויהתלוני בהתולות עמל ודאגה... רוחי לא־מנוחה ולבי לא־השקט יומם ולילה. והיה ביום מועד ושבת, כי אנפש כמעט מעצבי ורגני בימי החול, בתמהון רוח ארוצה לבקר ולפקוד את מעט הספרים אשר לי בבית. אושיטה ידי אל כלם יחד, לא אדע אל מי מהם אפנה: כי כלם אהובים, כלם המודים, ערבים, נעימים, שעיטועי מלפנים, מהמדי ומשיכי נפשי מאז"...

ומיום שהיה אדם לסרסור ויחדל להיות "כל־קדש" שלח רסן מעל לשונו וילחם מלחמה גלויה ומרה עם צבא הקנאים אשר לא נתנו לו מנוחה. הצעירים השואפים להשכלה התקבצו מסביב לדגלו של המשורר־הסרסור. ואף כי מושג ה"השכלה" בימים ההם היה כל כך ספוגי, כל כך בלתי ברור, עד כי קשה לאנשי דורנו לתרגם אותו לשפתנו כל צרכו, בכל זאת היה לו ככל טובי המשכילים הראשונים ברוסיה, עמל בכל כחותיו וכשרונותיו לרכוש נפשות בקרב בני הנעורים להשכלה "בת־השמים". המשכילים ההם לא סמכו על תנאי החיים המדניים והכלכליים, על שטף המעשים והשנויים החברתיים כי יעשו את שלהם ויכריחו את היהודים לקבל עליהם עול מלכות ההשכלה החדשה גם על אפס ועל המתם. הם האמינו בתמימותם כי די כח בידם, אם אך ימצאו באורים חדשים למאמרי ה"חל ולכתב־הקדש, לתת מהלכים ל"ההשכלה" בקרב אחיהם וישיבי הישך וצלמות.

סרסור עברי! שאלו נא את צוררנו מבית ומחוץ פרושן של המלים האלה ויגידו לכם: מין בריה פחותה, שפלה ומתועבה, מין היה רעה, שד משחת. סרסור עברי, צלם בלחות זה איננו איום כל כך וגורא, אם נתכונן אליו מקרוב. טפוס הסרסור העברי יעורר בנו נועל נפש, יעליב את הרגש האנושי והיהודי שבנו רק בשנים האחרונות, יען כי תנאי היינו החדשים שמוהו לזעה ויטבילתו בשחת. אולם שזו נא, קוראים יקרים, לנגד עיניכם את המשורר והחוקר בכתבי הקדש אדם הכהן בתור סרסור, ותראו טפוס חדש, צורה מקורית בקרב הטפוסים והצורות של בני עמנו, אשר העבירו לפניכם המספרים, כותבי תולדותינו וצִירנו מבית ומחוץ.

מה הדמות אשר תערכו לזה: יהודי לבוש בגדים ארוכים, זקנו, שערותיו, פאותיו — סירים סבוכים, והוא רין כל היום בפסיעות דקות ומחודות ממלוח אחד לשני, מלֶחֶה אחד לחברו. כל היום הוא נושא ונותן בעסקי ממונות, ברבית ובאבק רבית, כל היום יחצה עד צוארו ברפש השוק, יטבע בין מצולת החיים — סרסור הוא לכל פרטיו ודקדוקיו. אך הסרסור הזה ישאר נקי גם בעצם הסוהה, גם רסם רפש עדיו לא יגע, הסרסור הזה פיו ולבו שוים וכל דבריו צדק ומישרים. איש הבינים הוא, יתוך, יפשה, ישלים, יאחד, יקרב את המלוים להלויים ואת הלויים להמלוים

ובעד עמלו ויגיעו זה יסתפק במועט מן המועט, יסתפק בשכרו המניע לו בהסכם שני הצדדים. והסרסור הזה השקיע כל היום בהבלי העסק ומלחמת הפרוטה בנואו אל ביתו עיף מעבודתו בשעה מאוחרת בלילה יהנה שעות רבות בספרי מחקר, יכתוב מכתבים להכמי הדור בארצות שונות ויעיר כנורו לשורר שירי שפת קדש, והסרסור היהודי הזה הוא אבי „החמלה“, הוא אשר שר:

הוי אף שוד נהי ! הבט לא אוכלך,
 קמו מימי המו בלכדי לחץ ;
 קה לכי קמי ! קה נפשי נבקהל !

אָנא סמכוני ! פן אפס פמיס,
 תמלה אנכי מקנות השמים !

איך לכדי אביון עשירים ישחקו,
 לשוא ישא קול אין למו אונים ;
 איך ילעג עריין לקשה-דיום יתקו,
 שוא סופקים בפייהם אין לו עינים. (שיר „החמלה“).

הסרסור הזה הוא גם אשר עמל להסיר את המסכה מעל פני הצבועים, ואשר יסר בעקרבים את השקר והמרמה של בני דורו. הסרסור הזה היה יהודי קפדן ולא נשא פני איש; הוא היה אחד הנביאים המוכיחים בדורו, אשר נלחם בעד „האמת והאמונה“ לפי מושגו ודעותיו הוא. ועל ברכי הסרסור הזה גדל והתקראש משוררי ישראל במאת השנים שאנו חיים בה — מיכה יוסף ליבינון.

ביום היה אד"ם עבד נאמן לאליל הממון, יהודי מנאל, „סרסור נהרג על שוה פרוטה“ ובלילה היה כהן לאלילת השירה ועבד נאמן להשפה הקדושה, „השפה היפה, השירדה היחידה“ בלשונו. אד"ם ראה בעיני רוחו את השפה העברית כ„אלמנה שוממה, אם זקנה, שכולה ונלמודה“ (לשונו ב„קנת סופרים“). באהבת המשורר להשפה העברית יש אמנם הרבה תמימות ואולי „יסלח נא לי הקורא על המכתב הקשה, גם בטלנות, אבל היא נונעת תמיד עד הלב. הוא אהב את השפה העברית בעצמה, את מליה, דבוריה, ניביה, מבטאיה, דקדוקה וקול צלצל הרוויה. „האלמנה הזקנה, הישכולה והנלמודה“ היתה לו כל ימי חייו כאהובה, אשר בה הגה ולפניה שפך שירה, נפשו והחן. את החלק הראשון של „שירי שפת קדש“ הקדיש בראש שעריו: „לכבוד נת בית אלהים, בחירת אלהי ישראל ויקרת נביאיו, גברת הלשונות, זה שם קדשה: שפת עבר, אלהים יכוננה עד עולם סלה.“ ואחרי אשר פזר את מכתר מליצותיו על שלשה עמודים, לרומם את ערך שפת החיים ומטר על עזיבה ובוזיה איש ונפרית, יסנה אליה בדבריו אלה: „ואת — השפה העברית — ידעת את לבבי, כי בכל שעשועי תבל ותענגנות הפצי בני האדם, לא בחרתי לי כי אם אותך לבדך: אך אליך מיני הומות כל היום, ואך לך צמאה נפשי, גם כמה בשרי, את אוהבך אהב ונפשי שוהריך נפשי קשורה.“

אד"ם, ככל המשכילים הראשונים, חשב את כל הכותב עברית צהה, — יכתוב מה שיכתוב, אם בכשרון או שלא בכשרון, — לעושה הסד וצדקה את האלמנה הזקנה, היא העבריה. בספרו „קנת-סופרים“ יאמר: „אבל לאלמנה זו — שפת

עבר — אין לנו נוֹאל עוד, כי מי מאתנו אשר יבוא אחרי הסופר הגדול ניצבורג ונאלה, אנו אין לנו כי אם לעורר לב הצעירים ממנו לימים, הנצבים אתנו פה, להתחוק בעד לשון קדשנו, בעד שפת בני עמנו, למשוך בשבט סופר חסדי אלהינו. העקר הוא, כי בני הנעורים ימטבו בשבט סופר ואחת היא מה יכתבו. כל הקורא את השתפכות נפשו של משוררנו זה על דבר השפה העברית ישמע את ראשית סטפוטיה של ספרתנו החדשה בילדותה. נקרא נא את ראשית שירי „גבון לבי אלהים“:

אֶל שְׁלֹחַן אֱלֹהִים יִשְׁבְּתִי שֶׁבֶת
 וּבְיָדֵי עַמְּךָ סוֹפֵר לוֹ אֲנִי הִלְכֵהוּ
 וּשְׁפָתוֹ בְּקִדְשׁ יָדֵי פֹהֲבֵת
 וּשְׁפַת תּוֹרָתוֹ וּשְׁפַת עַמּוֹ סָלְהָ.
 אֵלַי נָא עוֹרֵה הַרִים הַעִירָה!
 בְּשִׁפְתֶּךָ אֵלַי אֱלִיָּה אֲשִׁירָה. (שירי שפת קדש ח"ב צד 1).

החרוזים האלה פותחים לנו הלוגות בבתי-הנפש של כהני ההשכלה מטפוסו של אד"ם. השלחן אשר עליו כתבו את מליצותיהם ושיריהם היה בעיניהם „שלחן אלהים“, וחשפה העברית אשר הביעו בה את הניגונותיהם ורגשותיהם היתה בעיניהם „שפת-קדש“, „שפת התורה“, „שפת העם“, „שפת-אלהים“. ואד"ם נהג סלסול לאיך קין ב„שפת-אל“ זה. הוא לטש כל מלה, כל ניב ומבטא, ויחמיר עד מאד בדיני שוא נע ושוא נח. הוא נזר במקצוע זה נזרות שרוב צבור הסופרים העבריים לא יכלו לעמוד בהן גם בדור ההוא. בן דורו וחברו המדקדק היים צבי לערנגער, אשר גם הוא היה בין קיצוני המחמירים בדקדוק שפת עבר, יאמר על אד"ם הכהן בדברים האלה: „הוא — אד"ם — הוריד עוה הפלפול והדרש להדקדוק, וכדרך המפלפלים באסור והיתר רק להחמיר, כן החמיר גם הוא בלה"ק חומרא יתרה להכביד על הסופרים ולעצור בעד הרחבת הלשון“ („השחר“ שנה שמינית צד 453). המשורר יל"ג, שהיה זהיר מאד בדקדוק השפה העברית, יכתוב: „ובדבר הזה אהב באהבה עוה את ידינו האד"ם כי לא תפליט (יפליט?) עטו משנה קטן בדקדוק הלשון בכל אשר יכתוב“ (אנרות יל"ג ח"א צד 16). אד"ם כתב אחדים משיריו למען יבאר על ידם פסוקים ידועים בתנ"ך שקשה להלמם ואחדים משיריו כתב לתפארת הלשון עצמה, למען ישמש במלות וכפעלים ידועים על פי הנטיות והנזרות שקבע הוא בדקדוק השפה העברית.

תולדותיו של אד"ם הכהן הן גם תולדות ההשכלה בקרב יהודי רוסיה ותולדות הספרה העברית החדשה. הקונטרס הראשון אשר הוציא אד"ם לאור הוא ה„שיר הביבים“ (תקפ"ב), הוא שיר מזמור להתנגנת הנסך טישקיביטש. המשורר הצעיר, המשיכיל, המתפרץ מפני עול החומרות והמורד בהסדרים הישנים, — המשורר העברי הזה יעיר כנורו לשורר ב„שפת-אל“ לכבוד התנגנת הנראף הפולני. שיישו ושמהו בני אלים ובנותיו, הנראף טישקיביטש נשא למזל טוב את הנסיכה הפולנית! השירים ממין הזה, שמספרם היה לא מעט בנעורי ספרתנו החדשה, יעידו על העבדות הפנימית, המוסרית של משיכילינו בדור ההוא, על צרות חוג מכטם ועל דלות תכן מושגיהם. שלש שנים רצופות נחה, נרדמה בתישירתי של משוררנו זה ולא נתנה אותות היים,

עד שמת הגאון רבי שאול קצנלבונן ויספידו אדם בשירדנהו ובמליצות נפוחות אשר קראם בשם „אבל כבד“ (תקפ"ה). הסופר ש. י. פֿין יאמר: „הספר הקטן הזה — „אבל כבד“ — הוא ראש פרק חדש בתולדות הספרה העברית לסופרי ליטא“ (שפה לנאמנים). כל כך מעטו התביעות מסופרינו ומספרתנו, עד כי קבין קטן של מליצות תפלות וחרוזים רויים הוא בעיני סופר תולדותינו פֿין כראש פרק חדש בתולדות הספרה החדשה. אחרי האבל הכבד השמיענו המשורר עוד הפעם „קול המון חונג“ (בשנת תר"א), והוא שיר מזמור ליום חתונת יורש העצר אלכסנדר ניקולוביטש.

והנה, ראה זה פלא, זה המשורר לעת מצוא, זה בעל החרוזים היבשים הוציא לאור בסוף שנת תר"ב את ספרו „שירי שפת קדש“ חלק א' (נדפס בלייפציג) ובספר הזה כאו שירים, אשר היה יהיו לתפארת לספרתנו עד אחרית הדורות. כמדומה לי שלא אפריו על המדה אם אומר כי הספר „שירי שפת קדש“ הוא ראשית תקופה חדשה בספרתנו העברית. השיר „המתאונן“ הוא מרגלית יקרה בנור שירתנו. הצורה, התבן, השפה, הרעיון והרנש בשיר הזה השינו מדרגה גבוהה מאד בסולם השירה הכללית והעולמית. יותר מיובל שנים עברו מיום אשר נדפס השיר הזה, מני אז באו צפירים חדשות, נשמעו שירים חדשים, מני אז שָנו מושגינו, רגשותינו, מני אז נתחדדו עצבינו, נשתבחה טעמנו ונתעצם הרשנו הפיזי, ובכל זאת עוד נמצא עונג רב, עונג עמוק גם כיום בקראנו את „המתאונן“. כלנו הננו כיום, אם מדעתנו או שלא מדעתנו, אם בהכרתנו השטחית, החיצונית, או במחבואי נפשנו פנימה, מתלמידי של שופנהוייער, לכן ירעיד „המתאונן“ בקרבנו את כל הנימים הדקים שבדקים אשר בלבנו ובנפשנו, אף כי לא שמע אדם מימיו גם את שם שופנהוייער ולא ידע את תורתו. האם לא יפעם רוחו של שופנהוייער, או יותר נכון רוחו של אייב וקהלת, בהחרוזים האלה:

לו אָדעַ בִּי יְהִרוּם קוּלִי בְכֶם,
הַבֵּל וּמְלוֹאֵה גַם עֲבֹאוֹת שָׁמַיִם;
אָז תִּהְיֶה קוֹל גְּדוֹל: „הִבּוּ סָנוּחַ וְ"
וְלִתְהוּ אֲשׁוּבָה עִם כָּל הַחַיִּים,
כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים יִקְלְעִם קֶבֶר,
אַחֲרֵי שִׁבְעִים עֶמֶל וּמֵר עֲצָבָה;
הַעוֹדֵם לֹא יִרְאוּ, כִּי חַיִּי נִקְרַר
רְצִיִּים בְּבָרְקִים לִפְנֵי רַעַם מָוֶת ?

אם תקפור רָגְעִיקָה תקפור אִינְדִּיקָה,
כִּי מֵאִיר אֵל אִיד לְרָגְעִים נְהַדְפֵּךְ;
בִּן יוֹם הַיְלָלָה אֵף בִּן יְלִדְיָהָה
בִּן תּוֹמָן בִּן הַגִּנְעָה, הֵהּ I בִּן גְּרִדְפֵּךְ. (המתאונן שש"ק ח"א צד 38).

מה עמוקה האנחה של המשורר, ומה עזה סערת רוחו בשוררו:

וּלְאָדָם אֵין כָּל בַּק בְּעַת מְכַאֲבָה,
עָרוֹם גַּם רַעַב עֲנוּג וְחֹסֵר חֵיל;
כָּל אֲשֶׁר אֵין לוֹ לֹו נִפְשׁוֹ הַאֲבָה,
בוּ יִנְעַ יוֹמָם בוּ יִלָּא גַם לַיִל.

ספרי הקירח ופילוסופיה לא־יִקְוֶן נכתבו על אדות עולמו העובר והחולף של האדם, על אדות דל ערכו וריקות היותו לעומת חיי הטבע כלה, על אדות חוסר היצוֹן והבהירה במלכות החיים, ומשוררנו זה הביע את כל הרעיונות האלה בהרחיבם אחרים הנוקבים וזורדים עד תהום הנפיש:

אף רוח חִלְרְנוּ זַקֵּל בְּאֵי שֵׁיט,
מִקְסָן הָאֵם לֹא יִרְחַק קִבְרֵנוּ ;
הִמָּה קֵן וְפֶח וְאִנְחָנוּ הַעֵיט,
וּכְצֵאת אֵךְ מִפֶּה פִּתְאוּם שָׁם הִנְנוּ.
הִנְנוּ פֶה אֶרֶץ מִיּוֹם הַיְהִיָּה,
וּכְעֲשׂוֹת עֶפְרָה פִּחְלִיף אוֹתְנוּ ;
הִיא תַעֲמֹד הֶבֶן, הִיא זַ עוֹד לֹא נִשְׁחָקָה,
בֶּקֶץ חֲנֹנוּ חוֹלְפִים וְתִשׁוּעָה אֵין לָנוּ.
אֵין לָנוּ מִפְּלֵט גַּם מִלְּבוֹא הַקֶּה,
בְּדִיג בַּחֲקָה מִבֵּל תַּעֲלֵנוּ ;
עַד אֲכַלֶּה דוֹר זֶה דוֹר אַחַר הַבְּיָנָה,
זֶה נֶאֱכַל זֶה נֶאֱחָזוּ אֵיזָה יִשְׁעֵנוּ ? (שם צד 43).

מה שחורה ומה איזמה היא התמונה הזאת! פה בהרחיב האלה ישמע הקורא את הרך אנהות האדם מיום החלו לחשוב ולהרגיש, בשורות המעטות והקצרות האלה בלולה תמצית תמציתן של הרעות וההשכונות המרים והמעציבים מקהלת עד שופנהויער. והשפה מה יפה, והסגנון מה קצר! אמנם המשורר לא הביע בהרחיב אלה כל היצוֹן, אף לא צל רעיוֹן חדש. אבל רק משורר אמתי, אשר מספרם בתבל מעט מאד, רק בן־אלהים ובחירו זיכל להביע את צעריו של האדם היותר גדול ויגונו היותר עמוק בצורה כל כך פשוטה, כל כך נעימה, כל כך מרה ויחד עם זה גם נאווה ועדינה. בשיר „המתאונן“ התלבד המשורר והפלוסוף, הצַר והחוקר, המורד בממלכת הרוח והמושל האדיר בממלכת־הדבור ויהיו לטוף אחד, לבריאה אחת. המחשבה והשירה השתפכו בשיר הזה ויהיו לשפה אחת, אשר בה ידברו רק יצורים נעלים. קראו נא אחת ושתיים את השיר „המתאונן“ ותראו ותוכחו כי בשפה רוממה, עזה, מועטה וברורה כזו ידברו רק מלאכי השירה הכבירה. בשפה כזו לא יתאונן קטן־נפש, דל־מוח וחסר כח, לא יתאונן בעל־כנף, הלוי־עצבים וסתם נרגז ומתלונן, כשפה כזו לא יתאונן האיש המכבד רק על גורלו הוא, על ננעיו ופנעיו הוא, כי אם החושב והמשורר אשר יתאונן על גורל כל האנושיות, כל הדורות, אשר יערוך מחאה עזה נגד כל סדרי התבל וחקי הטבע, אשר יבכה על הכליון הכללי והבלתי נפסק, על כליון הויפי ואכרן ההכמה והיושר. המשורר מתאונן על כי גם האדם היה למפגע לרעהו:

כֵּן גַּם אֵל אַחִיף מִפְּנֵעַ הַיִּיף
עַל חֵיל שְׂדֵי זֶה נוֹפֵף גַּם רֵעֵךְ ;
גַּם מֵאֶרֶץ־אֲדָם, אֲדָם לֹא נִקְיָה,
קִנְאָרוּ בָךְ עַד – עַד יִשְׁאֵל אַיֵּךְ ?
אֵיזָה אֵיפֶה הִמָּה דוֹרוֹת שְׂבַחְנוּ ?
גַּם זָכְרָם וְשִׁמוֹתָם אֵין עוֹד אִתְּנוּ ;
וּכְדוֹר עוֹד יְבוֹא נִשְׁכַּח גַּם נִהְנוּ,
וְכִי זֶה יִקְרָע ? לֹא אֶחָד בָּנוּ

לא אָחַד יִפְדֶּהוּ מִמְּנוֹת עֲשָׂה,
 גַּם חֲבִיבָהּ וּגְבוּרָה יִחְשׁוּב לְאִין ;
 וְשִׁחַק לְכָבוֹד גַּם יִלְעַג לְיִשָּׂר
 לֹא יִחַן כָּל יָפִי וּמְחַמֵּד עֵינָיו. (המתאונן ש"ק חלק א, צד 40).

אחרי אשר הניש לנו המשורר בשירו זה כוס של יאוש, הניש לנו בשיר הבא אחריו, "המשורר" כוס של תנחומים, אך הכוס השניה מלאה מים ואין בה אף טפות אחרות מין השירה. נפלא הדבר, כי אד"ם הכתן אשר כלו "מכף רגלו ועד קדקדו", מתנו ומכרו היה יציר הרחוב-היהודי, אשר בו נולד, גדל, חנך, בו למד לחשוב מחשבות ולחיש את החיים והמגם ובו היה מקור פרנסתו, חוג פעלו ושדרה-השפעתו והסתכלותו, — נפלא הדבר, הנני אומר, כי בתדשירתו פרשה, לפעמים, את כנפיה ותתרומם מעל ההוגה-הצר, אשר בו התנועע המשורר, ואז, רק אז, הגיע למעלת משורר אמתי. השיר "החמלה" הוא מעשי אמן, הן בשפתו, הן בתכנו ורוחו. אמנם השיר הזה נופל בערכו מ"המתאונן", אך גם בו יש מקומות יפים ולפעמים גם נעלים. הוא הביע את החמלה העבירה לכל העשוקים והרצוצים אשר "בין כל היתו שדה, בהמה, עוף, ומש דומיהם". הוא התעורר לנגד העול והאכזריות אשר יעשה האדם להיתו שדה, רק באשר גברה ידו עליהם, הוא הרים קול ועקת שבר, "על העמל והאון הנעשה בין ידע האדם בין איש לרעו ועל דם האדם מאדם ישפך". יש אשר יתאר לפנינו בקיום אחרים תמונה שלמה:

מהוך הררי שלג, מגבעות קרח,
 תצא ענלה ומנהיג לה אין ;
 קה איש ופתו הדרתם הוד קרח,
 וקניהם על קרפס מחמדי עין ;
 הוי ארחת מתים פחיים וסעו,
 נסעו ויתעו וקברה נגעו. ("החמלה" ש"ק ח"א צד 141).

זו היא אמנות פשוטה, טבעית, אשר היתה יכולה להיות למופת גם למשוררנו הצעירים. יש בשיר "החמלה" גם הרזים שנשנים, כמו:
 הוי תכל בית אכל הוי גא תכבי ;
 נהרותיה דמעה ונפנה אפר ;
 עלנה אכלים מתים הוכבי.

יש אשר משוררנו זה ינביה עוף עד גבהי שמי השירה, ואז יראה את כל העולם עמוק שהורים, ענן כבד מכסה את פני היקום, אין קו אור, אין ניצוץ של שמחה, המות הוא השליט היחידי בתבל. הרזי המשורר יקפאו אז את הדם בעורקיניו ויעצרו את נשמתו. מה עוים ומה נשנבים המה ההרזים:

תמצט מאנוש את מותו לדעה,
 כל ימיו לראות פי קברו מהסת ;
 הן סתיו יקנו אל סתיו מגבעת ;
 פי מה אנה ימיו ? קרבת השחת ;
 מה לדת פנים ? הרבות מתי חלה,
 וכנושק עצמות מת נושק תלד. ("החמלה" בית מ"ח).

היש הרבה הרוזים כאלה בספרותנו השורית? גם אלפרד די מוסיה לא היה צריך להתביש בבית כזה. לא אדע מי מטובי משוררי העמים הביע את אפיסת החיים, אימת המות בצבעים יותר בהירים, יותר הדים ויחד עם זה יותר פשוטים וריבים, מאשר עשה זאת משוררנו זה. מה נשגבים המה הרוזי:

כי מה זה תפנות? — אך הם החיים
 קל רנעי חיו וראה כי וסופו
 על כן קל רגע מותו לעינים
 כי חיו ורנעו יחדו ועופו
 ובקראיתו אחריתו ידע גבר
 ובחפיו-מותו ובכירתו-תקבר.

(„הדעת והמות” שש”ק ח”ב צד 17).

ובתוך האימה החשכה הנופלת עלינו בקראנו את ההרוזים האלה הננו מרגישים שם עמוק בבתי נפשנו ענג דק, אחד מתענוגי השירה בתהשמים השופכת הנה וקסמה המיוחד גם על חורבן העולם, גם על התהו ובהו, גם על המות והכליון. למראה פני המות האומים, אשר יאיר לפנינו המשורר תתעורר בנו תשוקת החיים בכל תקפה ועזה והננו מרגישים עצמת ישותנו, ממשות היותנו בכל עורקינו ועצבינו, וכל עוד היה באפנו הננו הרשבים ומרגישים במלוא עצמותנו. עם כל החסרונות והמגורעות העצומים שישנם בשני השירים הגדולים: „הדעת והמות”, „החמלה”, עם כל האיכות היתרה והכפלת הדברים שבהם — יפעלו על המחשבה ועל הרגש של הקורא ולפעמים יעירו בו נימים, אשר לא ידע גם את מציאותם בנפשו. לקרוא את השירים האלה בקרירות-רוח, בשוויון הנפש זה הוא דבר שאי אפשר. כל בית ובית מהשירים האלה הוא נניעת סוללת-חשמל חזקה. כל ימי חי לא אשכח את הרושם העז שפעלו שני השירים האלה על מחשבותי והרגשותי בקראי אותם בפעם הראשונה בנעורתי.

אולם אדם התרוזם לנבדו שמי השירה רק לעתים החזקות מאד. על פי הוב היה הרוז, בעל-מלאכה, ממליץ מליצות שאין כל דוח בהן. אבי „החמלה”, „הדעת והמות” כתב גם „שירים” על בית-מסחר היון והבשמים של בנו. הא לכם דוגמה קטנה:

וְנַצְצִים.	שְׂמָעוּ מֵאֵי
— — —	הָאָדוֹנִים!
גַּם תִּקְרָע	סוּרוֹ אֵלַי
שְׂקִי שֶׁחַר	אֲתֶם קוֹנִים!
טוֹב גַּם יָפֵה	הֵן כָּל נָעִם
וְהָיוּ נִבְחָר	כִּי תִמְצָאוּ,
— — —	כִּי טוֹב טַעַם
נִלְמְדוּ עָלַיִם	פֶּה מְלֹאוֹ;
עָלַי טַבְאָק	פֶּה הַנִּין
גַּם נִמְלָלִים	תִּשְׁשִׁיִּם
וְנִפְאוּ קוֹזָאק,	מֵאִיר עֵין

(„שירי שפת קדש” ח”ב 6, 185).

וגם „השירים” ממין הפחות הזה, אשר מקומם בחלק המודעות של העתונים בארץ-ההדרשה, גם הם היו בידו לשירי שפת קדש, אשר כתבם על „שלהן-אלהים”. להחיות העומדות על מדרגה נמוכה בסולם הקריאה אין כל התפטרות והתבדלות אכזרים

בקרוב נוסב. אבר אחד משמש בהם לכמה דברים ותפקידים. גם המשורר כל זמן שלא התחומם למעלה נבונה בסולם היצירה אין כלי-רוחו מתבדלים להלוקים ופרטיהם. אמנם גם המשוררים הזוטר גדולים, הזוטר נעלים יכולים לכתוב, לעתים ידועות ובתנאים ידועים, שירים פחותים, נרועים ועשויים, כי אין השכינה שורה בכל עת ובכל זמן על המשורר, ויש אשר תסתלק מעליו ותעזובו בעצם יצירתו; הנעי עלית-הרוח וירידתו ישנם לכל אמן ואמן, אבל המשורר שעלה למדרגה נבונה בסולם ההשתלמות יודע להבדיל בין קדש לחול, בין מרום ונשגב לישפל ונבזה, בין נכרא לעשוי. משורר כזה מתבייש מפני יצירותיו הרפואות והעשויות. לא כן אד"ם הכהן. הוא אסף הנורנה תבן ובר. והתבן הוא הרבה יתר מהבר. כל אשר יצא מעטו היה קדש בעיניו ולא ידע להבדיל בין טוב לרע. אד"ם הכהן לא היה יכול לסלוח לרעיו — לפי עדותם של מכיריו מקרוב — אם הראו לו על איזה שניאה, תהי גם קלה שבקלות, באחד משיריו. הוא האמין בכל נפשו כי כל שיריו טובים, נעלים ונשגבים. מה רב האסון אם האמן לא יכיר את רפואותיו ולא יהניש את נפילתו. אם תקראו בשום לב את כל שירי אד"ם תתפלאו ותשתוממו לראות, כי המשורר שכתב את „המתאונן“, „הדעת והמות“, „ההמלה“, בתים ידועים ב„המיכל דמעה“, „הנוגע“, „החלום“, הוא אשר כתב את יתר השירים שהם עומדים למטה מכל בקרת המיסדת על היופי והנוי, הרגש וההתפעלות. המשורר מתהלל במין עורון רוחני:

שירים בשפת קדש שלשים שרתי,
למלכים לנסיכים לגדולי ארץ,
על חיים על מות, על גיל על קרץ.

(בשירו אשר כתב בסוף „יתרון לאדם“ הוא באורו ל„התלמוד לשון עברי“).

בשורות המעטות האלה החם המשורר תעודת-עניות לרוחו וימיר כבודו בקלון. המשורר לא התבייש גם בזקנתו להתפאר, כי שר „שירים“, „למלכים, לנסיכים ולגדולי ארץ“. אם נקרא את השיר „מיכל דמעה“ או נתפלא לראות כי בת-שירתו פעם תנביה עוף ופעם תזחול על הארץ, פעם כנפיה קלות ופעם כבדות בעפרת. פעם הננו שומעים אנהת משורר, בכית אב על מות לבן:

מקני צפורי הָהָ מִי הַבְּרִיחַ !
מִבֵּיתִי מִן־מִוְרֵי מִי זֶה הַשְּׂבִיחַ !
מִי נִפֵּן בְּנוֹרֵי וַיִּקְרָא נְהִי ! (מיכל דמעה בית ז')

או:

אֶךְ בְּכִי וְהִם עֵת חַיִּי וְקָמוּ
וַיְגִנּוּ יָדָם עֵת יָמֵי יָדָמוּ
וּבְנֵי זֶה אֶשְׂבַּח בִּי תִבֵּל אֶשְׂבַּחָהּ (שם בית כ"ט).

ופעם הננו שומעים כי האב האומלל מרבה להג, מליצות תפלות שאין כל

רגש בהן:

כל אלה אלהים איך לא תִשְׁבַּחַתְּ
ותפלות חכמי לב גם לא תִקְשַׁבְּתְּ
עֲפֹת עַל אַגְרוֹתֵם מִקְצוֹי אֶרֶץ
כַּנְדוּלֵי עֵמֶךָ מֵרֵאשֵׁי דוֹרְנֵנוּ

כלם חרדו ללשונך ולשוננו.

אָהָה ! גַּם לֹא יִכְלֹוּ לְעַמּוּד בְּפָרִיץ. („מיכל המעה" בית מ"ח).

המשורר קובל על אלהים כי לקח את נפש בנו המשורר הצעיר, מכלי אשר שם אל לבו, כי ראשי הדור ונדולי העם מחליפים עם בנו מכתבים ומחללים את שיריו. היש בדברנות כזאת אף צל של רגש אמתי! אדים הכנים בקובץ שיריו אשר הוציא לאור גם שירים פרטיים שכתב לתלמידיו ליום התגונם, לבניו בתתו להם את תמונתו וליום הולדתם וכדומה. המשורר מתנצל על עשותו כזאת בהקדמתו „לשירי שפת קדש" מחברת שניה בדברים כאלה: „והנה באו בזה גם שירים פרטיים רבים אבל גם בזה, נעתרתי לבקשת רעי לבלתי עזוב כל מאומה מכל אשר יצא מאתי ומעטני בשיר, אשר אך יכולתי לאספם אלי". התנצלות נאה! ליבנון כתב בימי חייו הארוכים מצבות רבות, בעלות שורות ארוכות, גדולות, ממושכות על קברי אנשים אשר בניהם או יורשיהם שלמו בזמנים בעד הנוסחא. וגם את הנוסחאות האלה הדפוס במספר רב מאד בתוך שני חלקי „שירי שפת קדש", בתתו טעם ילוד, כי „גם הם — המצבות — ללמד באו, מלבד מה שיש בזה משום יקרא דהוי ודשכבי, כי המצבות טמונות הן מהויץ לעיר אחת, וגם נשחתות ברוב הימים כגודע, וכל ספר עומד לעד, ומתפשט בארץ. טעם נאה! המצבות האלה הן גם מצבה חיה לתולדות השכלתנו, ספרתנו והתפתחות מושגי המוסר בקרב בני עמנו. משוררים כאד"ם ויל"ג והבריהם ברוסיה ובנלציה לא בושו לכתוב נוסחאות למצבות בעד קברי אנשים, אשר לא ידעום כחיהם ואשר לא שמעו גם את שמם, או ידעו כי אנשים פחותים הם, לא בושו להרבות בשבחיהם, תהלותיהם ולעבוד כל הק ונבול, לא בושו להרפס את הנוסחאות האלה בספר, למען ידעו גם דור אחרון כי בעד כסף הפכו אמונתם הרקה למלאכה נסה ובלתי נקיה. באחת יכולים אנו להצדיק את המשוררים האלה, שהיו אנשים ננים וישרים, רחוקים מן השקר והזמיה, כי על פי מושגי המוסר שבקרב עדתם, אשר בה תפסו מקום, לא ראו כל עול בכתיבת מליצות, תהלות ותשבחות למתים שוכני עפר בעד מחיר הגון, כמו שלא יראו המספדים המושבעים כל און בהנזמת מעלות המת, בהפלות יתרונותיו ומעלותיו, שמעולם לא היו לו. לא אד"ם ולא ויל"ג תלמידו לא יכלו להתרומם אף טפה אחד מעל למושגי המוסר של שוקי־החיים. עוד זאת, כי משורריו אלה ככל המשכילים הראשונים רגילים היו להרבות כנויים ותארי כבוד לכל נער הכותב מליצות, לכל פוחז וריק שהתאמר למשכיל. משכילינו אלה לא למדו עוד לתת ערך ידוע לכל מלה ומלה היוצאת מעטם, כי ותרגים ופזורים גדולים היו בדברי מליצה ושיר, וירבו תארי כבוד לא רק בשביל האיש אשר אליו או על אדותיו כתבו כחיו או במותו, כי אם בשביל המליצה עצמה. אם נפלה מליצה נאה לתוך פיהם לא היו יכולים לותר עליה, אם גם לא היתה מכונת להאיש, אשר אליו כתבו.

המש עשרה שנה עסק אד"ם הכהן בסרסרות באמונה רבה ובדיקנות גדולה, עד כי קצה נפשו במלאכה בוזיה זו, אף כי הביאה לו פרי יין, כי ראה שהסרסרות „מעשרת את הנושים ומרוששת את הנושים בהם, ואיש הבינים נלחץ ונדכא כל היום בין שניהם, עד כי ילאה לשאתם יהרו" (בהקדמתו לספר „באורים חדשים"), מלבד זאת נכספה נפשו להנות בדברי מחקר ושיח, בתורה וחכמה, וימשך ידו מהסרסרות

ומעסקי הרבית, לפי עדותו של ה. נ. שטיינשניידר נשאר בידו שמירת-החוב על כמה ליים על איזה אלפים ר"ח, ובנדבת לבו שרף אותם, לבל ישיאהו לבבו לנגשם.
 בשנת תר"ח נקרא אד"ם מן הממשלה להיות למורה לשון עברית וארמית בבית מדרש הרבנים אשר יסדה או בוויילנא. המשורר הסרטור הפקד פתאם למורה ולמהנך בבית מדרש, אשר נוסד להביא תקופה חדשה בהחיים המוסריים והמדעיים של יהודי רוסיה. העובדה הזאת כשהיא לבדה שופכת אור רב על הדור ההוא וצורתו התרבותית, אף כי אוצר ידיעותיו בספרה העברית היה מלא ונדרוש וכשרונותיו נעלים ומצוינים, בכל זאת לא הביא תועלת מרובה לתלמידיו, יען כי לא היה סדר למשנתו ושטה לשעוריו. ידיעותיו בספרה העברית היו בודדות, והשקפה כללית ומקפת חסרה לו כל ימי חייו. אם היה בא אליו אחד התלמידים לעמוד על המבחן לא הועילו לו ב"יום דין" זה כל הידיעות שבעולם, אם אך נכשל בדני ת"ק ות"ג, בדני מתג ודנש. מה שהיה חק, "קיום הכחות בטבע" להלמהולין וחק ההתפתחות וההשתלשלות לדיון, זאת היו כללי הנקוד להמשורר שלנו.

בשנת תר"פ החל אד"ם הכהן להוציא לאור בעזרת בני-יעקב את כתבי הקדש עם התרגום האשכנזי והבאות, מלבד פרוש רש"י ובאורים ישנים ע"י ביהק, גם אד"ם בעצמו הוסקף משלו ועיר פה ועיר שם באורים חדשים, קצרים, ברורים ומיסודים על הקירות הלשון ודקדוק השפה. באמרו הקירת הלשון אל יטעה הקרא החשוב שהחקירה הזאת מעין הקירת חכמי המערב, היהודים והנוצרים, המוסדה על ידיעת לשונות הקדם וחקי השואת השפות ושרשיהן, על סרוס המקראות ושנוי פני הכתובים, כי לאד"ם לא היה כל מושג מזה. יותר משלש שנים רצופות שקד על עבודתו זאת בעיון נמרץ.

שש עשרה שנה עבד אד"ם הכהן את עבודתו בבית מדרש הרבנים באמנה. הוא שגן לתלמידיו את כללי הדקדוק על פי הספר "תלמוד לשון עבר" לבן זאב וישיבת עליו נוספות, או תקן ושנה בו ע"פ חקירותיו הוא. בהקדמתו של משוררנו לספר זה עם באורו, "יתרון לאדם" יאמר: "ויהי בהחילי ללמד בו — בספר תל"ע — והנה הדשות זעיר שם זעיר שם עולות על לבי תמיד, אלה לבארנו מעט, ואלה בתת טעם או טעם אחר לדבר מה, אלה למלאות מה שעזב עוד בענין זה, או להרחיב מה ישקצרו, או להביא גם דעת אחרים בזה, או לנשות מדעתו ולהוות דעתי בזה, או אבוא להניד ענין חדש בכלל, או לנקותו מטענות אחרים עליו, או משגיאות שנפלו בדפוסים הקדומים... וכל אלה עשיתי בעת אשר נשאתי דברי תלמוד זה לפני התלמידים בבית"ם, וכל מעלות רוחי או, אנכי כותב ברמזים קצרים, שם על שפתי העלים בספרו זה לזכרון, עד אשר מלאו דברי אלה כל שפתו ובינות לשורותיו סמניו ופרקיו, והתלמידים אשר חשקה נפשם בלשונו העתיקו למו הדברים איש על ספריו. הדושו בדקדוק השפה העברית, שרבים מהם חרפים, היו ממלאים את כל הללי זהו ויציעם ויבארם לפני כל באי ביתו ולכל המתהלכים אתו בהיין. כל המשוררים המתחילים היו מביאים את כבוריהם ל"הכהן הגדול" במקדש השייה העברית הזה. "הכהן הגדול" היה שופט את השירים המובאים לפניו לא על פי רוחם, תוכנם, צורתם וסגנונם, כי אם על פי כללי הדקדוק ובאורי הכתובים. המדקדק הקפדן הזה, אשר לעתים היה זורק מרה בהמדברים אתו, היה לב טוב ויעזור מכספו לתלמידיו העניים יתן להם מפתו, ונפש רבים מהם היתה קשורה בנפשו. במשך השנים אשר היה

ליבנון מורה בבית מדרש הרבנים הדפוס מאמרים רבים במכתבי: המליין, המניד, פדחי צפון, הכרמל, כרם המד, כוכבי יצחק, והובם מוספים על החדושים שהדש בדקדוק לש"ע וביהוד בכללי הנקד. בשנת תרס"ז הוציא לאור את המחברת השניה של "שירי שפת קדש" ואת ספרו הקטן "שני לוחות העדות". בשנת תר"ח הוציא לאור חלק ראשון מספרו "תורת-האדם" עם הקדמה גדולה. בספרו זה השלים את הבאורים החדשים שהחל לתת בספר התניך עם התרגום האשכנזי שהוציא לאור בשנת תר"ט — י"ב.

בשנת תר"י סר משה מונטיפיורי לעיר ווילנא בדרכו מפרברונ. עדת ישראל בירושלים דלשא קו ככל היהודים יושבי הוסיף, כי האורה הזה יביא ישועה נאמנה לאהיו בני עמו המזכאים. הן זה דרך עמנו מאז לראות בכל איש אשר עלה לנדולה אם יושיט להם אצבע קשה — נואל ומושיע. ראשי העדה קדמו את פני מנטיפיורי בשיר גדול ומלא מליצות צחות כתוב בידי אדום הכהן, וכאשר התאספו משכילי עיר ווילנא לכתוב תשובה על כל השאלות, אשר שאל מנטיפיורי את נכבדי העדה ביטם הממשלה, כתב משוררנו מכתב להאורה הח, ובו ימנה את הסבות הראשיות והעקריות למצבם של בני עמו הנורא והנה ארבע: א) הסרן השכלה וידעת לשון וספר והכמה ומדע, מלאכת מחשבת ומסחר לכל משפטיהם ודרכיהם. ב) נשואי הבנים והבנות בילדותם. ג) הסרן דעת המלמדים והרבנים בעניני צבור ומדינה. ד) בקשת המתותות במאכלים, בנגדים וכדומה.

אדום, ככל משכילי הדור ההוא, לא הבין כי הסבות האלה הן אך תולדות הסרן זכות האדם. גם הוא האמין כי בני ישראל דלים ורשים הם לא מפני שהמה יושבים צפופים ורחוקים בערי התחום וכל יערי הפרנסה והכלכלה ננעלים לפניהם, כי אם מפני שהמה זוללים וסובאים ומבקשים מותרות במלבושיהם ובבנין בתיהם. הוי, שהוק מר!

כאשר התפטר אדום ממשטרנו בבית-מדרש הרבנים והרופאים אסרו עליו קרוא וכתוב היה הדיר שלמה מנדלקרן, שהיה אז תלמיד בית מדרש הרבנים, קורא לפניו בספרים וכתב מפיו כל אשר היה דרוש לו לכתוב. בשנת תרמ"ד הוציא לאור את החזון, "אמת ואמונה", אשר החזיק שנים רבות במלתחתו, ביראו להחריד ולהקניט את הקנאים והצבועים מרבעם. הדיר ש. מנדלקרן פנה במכתבו אל החברה "מבני השכלה בישראל" (במ"ע הכרמל תרמ"ד) ויתחנן אל המשורר כי יוציא את החזון הנ"ל לאור, והוא, מנדלקרן, קבל עליו לנקד את הספר בלו, שהיה בלתי מנוקד בידי המחבר, ולהכשירו לדפוס. כאשר יצא "האמת והאמונה" לאור השיל רעיש גדול בין הקנאים, וגם המתונים שבהמשכילים לא יכלו לסלוח להמשורר על הסירו ביד הזקק ובלי כל חמלה את המסוה מעל פני השקר והמרמה.

ביתר שנתיו היתה קשה עליו הכתיבה והקריאה בספרים, בכל זאת לא הגיה עטו מידו ועבירו על פני ספרו הראשונים אשר הוציאו עור הפעם לאור, ולעתים החקות היה כותב אוה מאמר במ"ע עברים ולפעמים גם מכתבים למכבדיו ומוקיריו. בשנת תרל"ז חי השון וכתוב לר. ל. גרודן: "...ואתה הלא ראיתי בקיין זה וראית גם כהו עתה. ידי רפות, עין ימיני קמה וגם השנית כהה משיבני. ואני עתה בבית בני יצ"ו, אשר ישמרני לבלתי קחת עט סופר בימיני במצות הרופא עליהם".

המבקר הצרפתי Sainte Beuve היה אומר, כי הבנים הם באור על תכונת אביהם. בנוגע לאד"ם הכהן התאמת הפתנס הזה במלואו. שני בנים היו לו: האחד היה סוהר, איש מעשה ועסקן בדברים, איש יבש וקר עד הקצה האחרון, והשני הוא מיכ"ל, היה משורר, בעל מונ רך ונעים מאד, איש רגש ומלא התפעלות והתלהבות בעל נפש עדינה וזכה, משני היסודות המתנגדים האלה היתה מורכבת נפשו של אד"ם הכהן.

הוא היה לובש כל ימי חייו בגדים ארוכים ככל היהודים הוראים בליטא ויתאונן תמיד על המתופים והמתהדרים במלבושיהם. הוא היה אחד האנשים היותר מצוינים ונדעיים לכל בוויילנא ולאחרו התחממו ראשי המשכילים ונם פרחוהם. כללים קבועים ויסודות מוצקים היו לו בארחות חייו ומנהגיו עם הבריות ומהם לא זו כמלוא הישערה. „יקוב הדין את ההר“ — היתה תכניתו. הוא הקדיש כחות רבים ליסוד בית-התפלה „טהרת הקדש“ בוויילנא, אשר היה בימים ההם לבית ועד המשכילים והנאורים, ונם הוא, ככל משכילי הדור ההוא, נלהם בכל תקף ועזו על התקונים החיצונים בסדרד העבודה: מקום הבמה ומלבושי המשוררים וכדומה. שעות אחדות לפני מותו החל לכתוב מאמר בשם „אמת מארין תצמח“, ויבא המות ויהטוף את העט מידו ביום כ"ג מרחשוון בשנת תרל"ט, בהיותו בן תשעים ושתים שנה.

סופר עברי בליטא בן-דתשעים, זה הוא המקרה היהודי:

ישראל בין העמים.

I. חווי חזיונות בשפת אשכנז.

מאת

יהודה ליב לנדא (הילול בן שנה).

„בן־מנחם ולסיני“ — אמר לפני איזה זמן בכרלון הישר הממונה ישם על הדת וההישכלה, בוס, בהכרת הסופרים לעם אשכנז — הפיצו בארץ גרמניה את הדעת ואת ההישכלה, הטהורות מכל פנייה הנתעבה לרעה איש כבוד: הם פנו לפנינו את המסלה, אשר אנחנו כלנו הולכים בה היום קדימה ומעלה. — כדברים האלה דבר בימינו ישר השכלה על אדמת העם אשר היה למשל אויבי ישראל בדברי הימים וארצו — מולדת שנאת־בני־ישם תקרא, ואשר יוסף להפליא כל לב הוא, כי צדקו גם דברי הישר וגם ספרי קרות הימים, כי אין כמעט ארץ אשר הפליאה את שנאתה לישראל כאשכנז ואין כמה ארץ אשר הרבו בה אהינו משך מאת השנים האחרונה לפעול בה בעד כל טובה, בעד עמה וספרתה, על שדמות הקרב, בבתי המחקקים ובכל פנות הספרה, השירה והמדעים, הראשון היה בן מנחם, אשר הָצֵנו בשנת 1760, לטפף את שבט מוסרו על מלך פרוסיה הגדול, על אשר פנה ערפו לשפת עמו הגרמני ויש הסדו לספרת עם נכר, הוא העברי, הור והנרמס מכל הנל עינך, אשר לא היתה לו כל השות חזכות לשבת בעיר המלוכה כי אם בחסד משפחה אשר נמנה עליה, הוא, בן העם הנודד, נושא אותה ההרפה על בנדיו וקנו הנודדים על מצחו, בן מנחם — הרהיב בנפשו לישום פְּתֵלָה במלך פרוסיה האדיר, אשר הרהיב את נבולות ארצו לכל הזהות ויצא לו ישם נבדו אשר בו עמו יתמר כל ימי היותו! ויען מה? יען התחמין לבב העברי לראות סופרי אשכנז נדחים ונשכחים על אדמת ארצם, לראות את ספרת גרמניה הצעירה בוויה ופיועה לישמעה, ויצא להתעבר על דיבה ולהלחם מלחמתה ב,אנרות על דבר הספר ההדשה. זאת היא תמונת חכמי עמנו הכותבים אישכנזית על אדמת אשכנז משך המאה הזאת, תמונה אשר בה נראה את טובי בנינו מקדישים את כל כחם, נפישם ויהם לטובת עם נכר, והוא בזה יבו להם ויגרשם בהרפה מעל פניו והמה — לא יקחו מוסר, כל נקמתם בו — להעביד את מראשו לפניו כראי אשר יצרו לו המה, להראותו את משהתו ויעתו על פניו. על זאת יתמרמר ויתקצף העם הזה, מה לכם העברים לבקש בנ מוס ודפי, בנ אהנו הארץ, המושלים בכם כמגל האדם בדנת הים? — והעברים, הסופרים והמשוררים האלה, ממושה בן־מנחם, הניו וקרני עד הצעיר אשר בדור הזה, האמנם הפעם בעבודתם על האַבְנִים, לצרף ולזקק את ראי הזהב, להוסיף לו ברק ולהפליא את ערכו, האם הפעם רק נקמתם, לנלות בו את עיות עם הארץ ולהראות את בשתו, על כל השעתי וודנו? הלילה! כואת לא יעלה על לב איש מאתם, המה עושים את מעשיהם בכונה ומתוך אהבה, המה מראים את הנגעים בכשר שכניהם הטיים, לא

למען עורר לציון כי אם להחיש להם מרפא, ובכונתם זאת מקדישים בנינו אלה את כל טובם וטוב עמם לתכלית עבודתם, כי נפתו להאמין שזאת היא הוכחת לעבודתם וסוף שנים לבוא. בזאת האמינו, בזאת קיו כלם, מן הראשון ועד האחרון במו, ותקות כלם היתה להם למפח נפש. היני נורש מארצו ויירא לשוב אליה ויבקש לו סתרה ומפלט על אדמת צרפת, ושם — היו לבו ונפשו נתונים לעם אשכנז: שם הוסיף לשייר את שיריו הנעלים, אשר עד אחרית ימי הספרה האשכנזית יהיו לה לצבי תפארת, ומיטם נחלה על שכר בת נרמניה היושבת בערפל. בעיר פאריס ישב ברני ויחלוט עתידות ברלין ובארין, אשר הקיאה אותו מקרבה, הנה כל היום, ובה התמכרו ישניהם בכל לבם לחרים עד כי התנכרו לצור מהצבתם, וסופרו דברי ימי ישראל נאלצים, בהניעם לפרק הדור הזה, לשאול אם יש עוד לשיניהם חלק ונחלה בעמם. ברני נלחם בעד הפיש כל עמי אירופה, הוא הניף את עטו בלהט הרב פסיות להכות את אויבי האור והדרור, את אוהבי השפלות והעבודות, פנים ואחור. „ען נולדתי עבד — אומר באחד ממכתביו בפאריס — יודע אני את החפיש מה טובו“ אך לאומי התבל יוצאים בעת אחד אחד מבוד העבודות, ואחי ברני — העברים, עבדים הם עוד היום. ברטולד Auerbach כותב באחד ממכתביו, כי אי אפשר לו לבטל הרבה מעותותיו בעד ישאלת היהודים, עין ספרו אשר הוא כותב (בעד עם אשכנז) דורש את כל הניזן לבו והוא טרם נשלם. ואועירבאך המספר הנעלה ממספרי אשכנז, שמע טרם מותו, אחרי אשר הלבינו שערות ראשו בעבודתו לעם נבר, את הרפתו מפי בני העם הזה ויצות וינחם אחרי אשר עבר המועד, ובני עמנו בעלי הכשרון, אנשי הרוח ואנשי המעשה, עודם עומדים ומכהנים לאלהי הנבר, ומקדישים על מזבחותם את דם לבם ומה עצמותם, רק לפעמים באים אחרים מהם מתוך שבחם גם לידי ננותם, ומעבירים לפני בני העמים את תמונת מפלצתם, והם ישכחים פעם כי מעביר התמונה הזאת הוא יהודי שגוא נפשם, וימהאו כף ויתלוצצו על נפשם, ואנחנו — הננו עומדים מרחוק ורואים את המהזה הזה ושואלים את נפשות: המתוקה גם נקמה בזאת? —

בימים האחרונים הולך מספר המשוררים מבני עמנו, הכותבים את חזיונות רוחם בשפת אשכנז, הלך ורוב, ועל כל הבמות הגדולות בנות השם, בוין וברלין, נערכים חזיונותיהם הרבות איש באים לראות ולשמוע, להתפלא ולהתענג. מהם אחרים אשר רכשו להם כבוד גדול ושמש נודע עד למרחק ומהם עוד צעירים, אשר זה עתה יצאו מתוך הדרם בפעם הראשונה וכבר מלא דרכם נורי כבוד ופרחי תפארה, ואמר להציגם לפני עיני הקוראים העברים, ואדבר על אדות ספריהם ולפעמים גם על אדותם, כי אם גם הם לא שמו עד היום את לבם אלינו, מדוע לא נשים אנהנו את לבנו אליהם? נבחון נא את דרכם ונדעם.

בתמונת אלה לא אהל בגדולים ולא אהלך כבוד רב מהם, כי אם אערכם פה עיפ הסדר אשר ראיתם על במות החיון, ואשר ראיתי — אנדי.

.א

פליקס דרמן. (1)

המשורר הזה עודו צעיר לימים ושמו עודנו חדש בשוק הספרה, ולכן לא אדבר פה מחייו הפרטיים כי אם מחוינו אשר קרא הוא בשם „הֶרְדִּיגֶים” (Die ledigen Leute) ואשר נערך זה פעמים רבות על הבמה בבית-החיון-קרל בוויין. — למען נלות את מסך החיון הזה לפני עיני הקוראים פעם אחת, למען הגד בדברים מעטים את תכן המעשה לכל הצמאים לדעתו מראש, אמר, כי לו תרנמתיו אני לישפת עבר כי או קראתי את שמו „המהללת את בתה”.

האשה „בֶּרְנֶדֶל” היא אם שלש בנות. מי היא האשה הזאת, ומה מעשיה על השאלה הזאת לא נמצא מענה בפי המחבר כי אם מפי המעשה אשר בחיון. מי הוא אישה, אב הבנות האלה? מי יוכל דעת, אולי לא תדענה גם הבנות מי הוא אביהן, ואם הפצו פעם, בנעוריהן, לדעתה, אין ספק כי תבושנה בעת לדרוש את שמו אף כי לראות פניו, אם צדקן חכמי-תורת הנפש, כי בלבב אשה גם מבישה צפון עוד רגש בשת אשר יעור למראה מקרים אשר לא פללה. בפרט בימים אשר אנו באים לראותן בחדרן ע"פ המשורה, מקוננת דאנה אחת גדולה בלבב שתי הבכורות, אשר ריה היא להשביה בהן כל הפין אהר, הדאנה לכל ימלטו מפניהן אהביהן, אחרי אשר שבעו דים, ואחרים תהתיהם טרם עוד באו. אך „סופרל”, השניה מן הבכירה, לא ידעה עוד את לב עונבה מה נדיב, כי הוא לא ישליכה מעל פניו טרם מצא לה איש בלבבו, אשר ידאג לה ולנפש הילד. ובאמת מצא וינצל עלם טהר לב וישר דרך, בן אשה אלמנה אשר עיניה היו עד היום פקוחות עליו לשמרו מכל פגע רע ולחנכו בארח מוסר, אשר גם בידה הצליח; ובכל זאת, הנה נכנס עם וינצל תוך בית האשה בירנדל.

מה זאת — ישתוממו עלי חוב הקוראים — הנלך אחריו אל תוך קבה של זוגית — לא, אדוני, אל בית משפחה ויליכנו החחה, ועלינו לראות אם משפחה עכירה היא אם לא, כי מפיו לא ידע דבר, ופני הבית ופני יושביו גם הם הלא לא יעט היום אל מי הוליכנו ונלינו. לכן נקשיב נא ונראה.

ווילי, העלם אשר יצא היום הפעם הראשונה מבלי שאול את פי אמו, בא בחברת ווינצל לבית בירנדל לראות את פני בתיה, והיום הזה הוא חג הולדת אותה. מנמת ווינצל כי ווילי, רעו הצעיר, יחשק באהובתו ויתאו את יפיה, כי אז יעיר הוא מנה את הצנו ויצא מאת פניה לבלי שוב עוד. אך מהשכרתו זאת לא נהיתה וזומתי נכצרה. פני הנשים, שיחם והגנים, שחקם והגום וכל תנועות גון העירו בוויילי נעל נפש. סופרל היטיבה לו את פניה לישוא — הוא התנודד מפניה. כמעט נצחו מדותיו

(1) שם המשורר האמתי: דִּיֶרְמָן, נולד בשנת 1870. אביו, גוסטף בירדמן התנצר ע"פ חסן אשתו הנוצרית וההגרית E. v. Stankowise אבל כל בני משפחתו בוויין עירם יהודים, והמשורר בעצמו אמר לי, עת נדברנו על דבר מקור מחצבתו: „באמת לא אוכל אני להגיד בפרוש כי אינני יהודי, אבל המעשה הנעשה אין עוד להשיב”. מלבד חוינו זה נערך בשנה העברה גם כן בוויין חוינו „בנו”, אשר לא הפיק רצון. שירי הגיון נדפסו כמעט עד היום שלשה כרכים, בשם Sensationen, Neurotica ועור שירים שונים.

הטובות ותורות אמו על יצר לבו אשר נפתח לו כמעט רגע, אולם, היחיתה איש איש בחיקו — אומר המרשל — ובגדו לא תשרפנה, היציג איש את כף רגלו על חור הפתן וינקה רע? — נכשל ויילי בפני בת ברנדל הצעירה אשר מלאו עוד עלומים ואות תמם אשר עוד לא נמח מחלאת הזמה. אך הביט בעיניה — וימרה לפשוט את אדרתו, לבקש את קרבתה ויהי — שְׁבִיָּה. הן לא נכחד ממנו, כי כל יושבי הבית הזה טמאי נפש המה, מפי ווינצל נדע לו גם כן כי האשה הזאת ברנדל מחללת את בנותיה להזנותן בעד מחיה, וכי מזה לחמה יִמְצֵא. „אך — מתימר אחרי כן בפני לוקס אהובתו, — עין בוחנת לי להבדיל בין צדיק ורשע, ואכיר את תמם רוחך ותדבק בך נפשי ובעת כל מגמת חפצי להוציאך מבית זננים זהו. ולוקס — העלמה הצעירה, כבר כשלה גם היא בחטאת אמה ונפשה איננה נקיה, אבל הלא עודה רכה בעלומיה, המתה לא ננעה עוד עד לבה; הוא בוער עוד ביקר איש לא גִּפְתָּ, ויהי כאשר נגש ויילי יִפְח בו מרוח שפתיו וילטה לו אהבה גם הוא, ותתלכדנה שתי הנפשות הצעירות האלה, הנקיה והמזוהמה, יחד, ויילי חפיץ לקחתה לאשה כרוך וכדת לעיני כל הקהל, ולוקס — אם גם לא האמינה למשמע אזנה, הלא נוכחה לראות כי אין בלבב מאהבה החדש לסובבה בכחש, כי למה יבהר לו דרך ארוכה, ולפניו עוד דרך אחרת — סלולה וקצרה. ותהי לוקס מאושרה, ובאשרה נעורו בקרבה גם רגשי לבה הטובים, רגשי כל עלמה האוהבת באמת הפעם הראשונה, ותחליט בדעתה לפנות ערף למבקשי אהבתה עד עתה ולהיות אשה כשרה לבעלה. אך לא כן הישבה גם אמה מרת ברנדל, היא לא תאות לתת את בתה הצעירה והיפה לאחד הנערים לאשה, והוא כן בלי שם על פני הרץ ובביתו אין כסף וזהב. התתן היא את בתה הנאוה והמהללה להיות לשפחה בבית אורח פשוט? הלואת קותה זה שנים עד כי תגדל בתה זאת, והאם זה הוא היום הגדול אשר עליו הכתה בעינים כלות? — חלילה, את בתה תתן לניצף — ובמחיר רב מאד. פה תחל המלחמה השכנגדית: מלחמה עזה בין אמה ובתה, ובלב בתה בין אהבה ויראה, יראה מפני אמה הנצבת כאשת בלהות על דרכה, השימרת כל צעדיה לבל תמלט מביתה. מרת ברנדל תהפויץ דוקא להוסיף ולהלל את בתה, והנערה האוהבת בוכיה וקוראת חמס, פִּגְרָף את ידה ותחרוק בשניה. הוא הפיץ לקחתה לאשה, נפשה קשורה בנפשה, ואיך תוסיף תִּפְסָא, לעשות רצון אמה למלא כיסה זהב? ויהי הלילה, עת יצאו כל אנשי הבית להתעלם באחד מבת־השעשועים, ותברח לוקס עם ויילי אוהבה מבית אמה, לְהִבָּא מפניה בבית — אם הנערה, כשמוע אם ויילי מפי בנה את הדבר הזה, כי הביא לביתה עלמה אשר לא ידעה את שמה ואת שם משפחתה עד היום הזה, וכי העלמה הזאת בורחת מפני אמה לבל תִּגְוֹר לבשת, תמרר בכני, לא תאבה שמוע, עד כי תעטר ותקבל פני רעית בנה אוהבה בכבר פנים יפות אשר המרמרו מכני. כלם מאושרים כעת למראה עינים, גם האם מאושרה, לפי דבריה, בראותה את בנה מחמדה כי מאושר מאד. אך עודם בוכים ומצחקים הליפות, והנה נפתחה הדלת ומרת ברנדל — באה. כרנע גדלה המבוכה, עד אשר נעור ויילי ויצו לאם אוהבתו לצאת מפניהם, אך לא מפני נער כמהו תחת אישה כזאת, היא דורשת את בתה בשם זכותה ומשפחה, ובראותה כי דבריה לא עשו פרו, כי ויילי עודו מהויק באולתו ובתה אף היא תקשה ערפה, תגלה את הסוד הכמוס לוילי, הדבר אשר יראה מפניו לוקס כל הימים, — כי יש עוד איש אהר

אשר זכותו קודמת והוא לא יחשה בהלקה אהובתו מבין רזעותיו בחוקה. לשמע הדברים האלה יתפלגין ויילי, תתנודד אמו ולוקם נפעמה: נפשיה הנה נגודה וסתר לבה הנה נקרע מיד אמה באכזריות חמה. — עינינו רואות מהוה נרא מאד, הנהו הואים את האומללה הנלחמת בכל עזה עם קשה יומה אשר נור עליה — הרפת עולמים: עם אמה, בהתנפלה לפניו בראשונה ומבקשת לבל תנרשה מן עדנה: עם חמת ויילי לבלתי הדיה אותה מפניו — להרפות, ובראותה כי כל עמל זה לשוא, כי לא תוכל הקלם מפני רע נורלה, כי עליה לשוב על עקב בשתה ברצון אמה, תתעורר בה חמת היווש ובהחמתה תשוב בשפתה ובתנועות נדה להיות אשר היתה לפני ימים, בת מרת ברנדל, וכמו מסכה נופלת מעליה לפני בת הזמה יראו בכל אותותם, עד כי תקע מנה נפש הנער, ובראותו את משונתו ובהכירו את עותתה, — יסתיר את פניו בנפלו על צואר אמו וקורא: „אמי, הה בשתני“ ובוה תם ההויון. המסך יתנלל ארצה, וקהל הוואים קורא: היוד.

האם ישמחו קוראי לי שמע המעשה הזה כאשר ישמחו הרואים את החיון עין בעין? לבי בטוח במעט, כי רוב הקוראים עלי יתפלאו וישאלו: מה איכפת לן לדידן? — מה ענין ברנדל המחללת את בתה אצל קהל קוראים עברים? — אולם תקוה כי ימצאו גם רבים אשר יבינו, כי מקרי החיים האלה לא נהיו מעבר להרד החושך ולא לפני דור המבול. מעשים כאלה מתהווים לעינינו בערים הגדולות באירופה, ולפעמים לא רחוקות, ובכן נונעות כל השאלות האלה לחיי כל איש כאשר הוא אדם: וזה לנו האות כי החכה בן איש, עברי, וקהל רואיו ישמעו — בני עם נבר: בן העברי הש' בנפשו, היניש ברוחו, את המלחמה העזה והקשה בלב נערה, את מלחמתה עם אמה אשר תחת להצילה תוסיף לדחפה בחוקה תוך מימי הרפיש, והקוראים או הרואים יבינו לרוחו ומתעננים למראה עינם, ולכן לא אישנה אם אומי כי גם הקוראים העברים ימצאו בכל החיון הזה — איש איש לפי רוח משפטו — דבר הפין, אני לעצמי, מצאתי בחיון הרמן עוד ענין אחר, אשר העיר בי את החפין לתת לפני עיני הקוראים, ואם גם לא אאות לנלות את סודי זה בקהל רב בשפה חיה, הנהי להשמיעוהו פה בתחומי הצרים, באין דר אתנו, אני מצאתי בו גם נחת רוח: כי בימינו בעיר ויון, אשר הנה נאלצים לישמע זים יום את הרפתנו מפי הכבות ציינו הנה בא נער עברי ויצר תמונה בדורה, האי־מלושש להי משפחה אחת נוצרית, לתפלצתה המעוררת נעל הועה, והם עומדים ועונים על כרחם אמן, ואנחנו הואים ושואלים את נפשנו: המתוקה נקמה בואת? (1) החיון אינו מעשה ידי אמן, המשוור לא הראה בו את כשרונו אם גם מעמיק לראות, אם מכס עינו חודר ובוקע אל תוך מסתרי נפש האדם, הלא לקח את יצוריו כאשר מצאם, כאשר נקרו לפניו, ויביאם ויצים לפנינו. אולם על זאת יעיד ספרו, כי עין המשורר רואה הכל אשר לפניו לא יחד ולא יעלם ממנה מאומה מן הנעשה סביבה. הישפה פשוטה מאד לפי מצב המדברים והדברים, אולם לפעמים אנו רואים כי יש ביכולת המשורר להתנשא גם

(1) המשורר ספר לי כי שמע שני שרי צבא גדולים מדברים בבית משתה על אדות חיונו, כי הוסיב מאד בעיניהם, ויען אחר מהם לאמר: אבל כל זה איננו שוה לי בידעו כי נער עברי הוא המצחק בנו.

מעל החוג הזה ולהשתמש בצבעים לא רק בהים ולשים בפי נפשות חיוני גם דברים הטבעיים ממקור לב רנש. לכן לא נוכל לשפוט על תמונתו זאת לאמר, כי היא רק ציור נאמן, קבירן של צבעים וקיום המתאימים יחד, כי עליהם מרחפת גם רוח שירה, רוח התורה אשר שפך עליהם מקסמיו, — אמנם רק בשני מחזות בכל החויון הזה. במעשה האנשים ובדברים אשר שם המחבר בפיהם, נכיר בסקודה הראשונה, כי המשפחה הזאת לא לעדת ישראל תחשב, כי מרת ברנדל ובנותיה — בנות עם נכר הנה, אם גם לא היה ברצון המחבר הזה להראות בספרו איזה הבדל בין עם ישראל ובין שכניו, כי אם לתאר היי משפחה באחת הערים הגדולות, הנה מצבין ההבדל הזה מתך תמונתו, לו גם למרות הפצו.

מתך ספור המעשה והשתלבות כל פרטיו יבין הקורא, כי ישנם בהויון החדש הזה גם שנתות ודברים הצריכים תקון. אבל אין חובתי להעיר פה על כלן, כי אין זאת תכלית מאמרי אלה, מאמרים הכתובים לא גם בעד המחברים כי אם רק בעד הקוראים העברים. זה הוא כלל גדול אשר יהיה בכל הפרקים האלה הבאים לפני עיני.

ב.

פִּילִיפּ לִנְגֵמָן.

שם הצעיר הזה לא נודע עד לפני זמן לא נכיר בעולם הספרה האשכנזית. הוא היום בן שלשים שנה ומעלה ונשא משרה באחד מכתבי־הבסחון אשר בברין. כי לא נסוג עד היום מפקודתו זאת, אות הוא שפרנסתו עד עתה לא היתה מצויה מעבודתו הספרותית, ובאמת היה שמו עוד לפני שנתים ימים חדש גם באוני המבקרים, אשר לא יעלם מהם אף מאום. ולא נקל הוא כעת למצוא אונים קשובות בשוק הספרה הזאת, המלא תשואות החיים השופטים בו בכל עצם תקפם: בו יחבא קול איש צעיר לימים, אם לא יפליא להשתיק בעו מדברו את כל ההמולה הרבה הרועשת לו מסביב. — אולם לאנגמן הפליא לעשות. עת נדפסו ספוריו הראשונים — והימים ההם לא רחוקים המה — שערו כמעט כל המבקרים כי הוא אחד המכנים תבן לעפרים, אחד הסופרים הכותבים בהתלהבות על כל השאלות שבועולם, ובשורה הראשונה על דבר שאלת הפועלים, למען הנות את הקוראים בכזבירם. שאלת הפועלים או שאלת הלהם, היא כעת לשיחה בפי כל אשת פתיות ופרוה על שפתי כל עול ימים, אשר בכתי הספר או בכתי־המלאכה. השמות קארל מארקס ופרדיננד לאסאל שטורים היום על לשון כל הוטב עצים, ושתי מבשלות נעוצות בשפותן את הסיר אם יתנו את אוהביהן לקחת הכל ב"שטרייק". ומה נקל לכתוב ספורי־פועלים ולשפך עליהם את קסמי הדמיון בעד הקהל הזה! אך לא יעם לשפחה צלצל המלים המבשרות לה כבוד גברת ואושר נצחי! ואך לא תרמענה עיני עובר אומלל בקראו מעני רעהו אשר נוע מעקת עשיר רועין! בראותו זאת בצבעים אשר אינם מזורים לו כל עקר! גם לנגמן כתב "ספורי פועלים", ויעיר כלבב המבקרים, עוד טרם פתחו את החוברת הקטנה וטרם קרא אותה, את החשד — כי גם שם המספר החדש היה להם. אך כמעט החלו לא חדלו מקרא לא בחפין לבב, כי גם שם המספר החדש היה להם. אך כמעט החלו לא חדלו מקרא עד תומם וטרם סגרו את החוברת הודו בפה מלא, כי בעל כשרון גדול נצב לפניו, וינבאו לו כלם בפני הקהל הרב — עתידות גדולות. לאנגמן משתמש אמנם בנסיונותיו

הרבים אשר אסף משך ימים רבים ואשר בחן בעיני הבוקעת עד עמקי הנפש ועד נבכי הסבות המסבכות, הוא משתמש בכל החמר הרב אשר קרא רבן של כל המספדים האלה: documents humains. אולם הוא אמן החש למראה עיניו ומרנייש בכל לבו אשר הוא כותב בדיו. וכן זכה אחינו המשורר הזה למצא על צעדיו הראשון ההוצה ידידים אשר אמצו את רוחו, ולשמוע ברכות אשר בשרו לו כבוד ותהלה. אחד המבקרים החביבים כתב: כעת יש לקוות כי המשורר רב הכשרון הזה יביא לנו בימים לא רחוקים גם ספור גדול מעניינעם או מוטב היוון מעני העם. והנבואה הזאת נתקיימה עוד טרם מלאה לה שנה, כי כבר לפני ירחים מספר עלה המסך המכסה את בית ההיוון אשר לעם בויון, וחזונו מעניינעם נערך לעיני כל הקהל הגדול: ישם ההיוון ברטל מוראור (Bartel Turaser) והוא בעל שילש מערכות.

זה איבעה עשר יום לברטל וכל מרעיו הצובעים שכתו מעבודתם, למען אלין את בעל בית־ההרשת להוסיף על משכרתם ולהמעיט את זמן עבודתם. אביוני האדם האלה לא זכלו לקמין חלק קטן מכספם, לקברין ולצדקה פרוטה לפרוטה למען תעמודנה ליום מחר; למרות לחמם הצר ומימם אשר לא במהיר יתן להם, יחושו תמיד מחסור תחת מותם. ובבוא ימי שבתון כאלה, עת האובדים האלה אומרים להתחרות בטנתי לחמם ולתגר במ מלהמה — מנת הלכם הרפת רעב ומחלת לב. כי מאין יקחו האנשים הערומים והיחפים האלה לחם לפי טפיהם, אם גם הם וגיטיהם הפצים ויכולים לשוך בשרם בשנם עת יזוק עליהם הרעב, האויב המציק הזה. לברטל שני ילדים — יונק שדים ובן קטן חולה. ברטל קנשן ברועותיו את היונק ומביטל את מרקיהם בעד בנו החולה על האה המבוערת. כל אבן מקירות החדר תעיד, כי העני שורר פה בכל עברת אכזריותו: מכל כלי הבית ומכל זיית נשקפת דלות האנשים האלה: דלות המביאה לירי יאוש ושעמום ובכל זאת לא שקר ברטל בביריתו עם מרעיו, לא איש כמותו יאבד רוחו ולב עו כלבבו לא ירך לכל המראה הזה, בפרט כי הסכן הסכן לראות את עניו שנה שנה. הן קול היונק הילך הלך והזקן ובנו החולה הוריש בשר והאח הריקה הורשת עין וגחלים והוא עומד ומביט בעינים כלות: אולם בלבבו נעור גם קול ישרו, והוא יתם את כל ההמולה אשר מהוין לו בהדר, הכל — אומר — נוכל לקנות במהיר, את הרופא, אויר צה ומאכלים טובים, הכל, אך לא שקט הכליות. „האם ישנא איש כזה?“ ישאלוהו בנו החולה מעל מטתו. „אוהבי עשיר רבים — עונת לו ברטל — אבל אם לאיש עשיר כזה מוסר כליות, או ינקרהו ויאכלוהו מוסרו זה כעש וכלבו יחשוב, לו הייתי כאחד הישרים בלכותם רוב עצמותי בי שקט, כי אז נחתו בחפין לבב הצני עשירי לשונם להיות תמים. אך לשוא — קמתו לא יתן לו במהיר. ובעוד שברטל מדבר כה עם לבו ועם בנו, יוצא אוירי ממחואו, מתפרין היטן אליו החרדה, אשר בא לנוול את המעט, את הנחם האחד והמיוחד אשר היה לאיש הרש הזה — את תמתו אשר לא לקח במהיר. קליפול השליש בבית־ההרשת, שגוא כל העובדים, מטרת חמתם וחפין נקמתם, בא לגנוב את לב ברטל בשחד — במאתים כסף. מרים צעלבר תבעה כבוד אחותה, אשר אמר קליפול להלל, בדון; הוא נרשה מבית החרשת יען לא הסתה און לקול תאות לבו, ברטל שמע מאחוריו הדלת את דברי קליפול אשר דבר למרים על אדות אחותה, אם ייטבע ברטל כי באמת שמעה זאת אונ, יסגר קליפול בכלא, — תנקם תמת עלמה

וכל העובדים יכלו בו את נקמתם הם וישמחו על מפלתו אשר לה התפללו, ובכחד ברטל את דבר-השמועה ויצא קליפל הפשוט ומרים תענש על חללה כבוד איש על לא דבר, ומרים אהבה את ברטל טרם לקח אשה, היא שומרת לו אולי את אהבתה גם היום, וברטל — האם כהו עיניו מראות זאת? — ברטל יתפליץ לשמע הנבלה הזאת. קליפל נתן לו שתי מאות כסף ותחת משכרתו המעטה מבטיח לו מני זים זה והלאה משכרת המעשרת איש רש כזה. אבל ברטל לא יאבה שמוע. כל קרבו קוראים בו: המס ונבלה, הוא אוהו בשערות ראשו, אשר סמרו יחד ממכאובו בקרבו, מפחד פן יאבד תמתו ושקט רוחו, אבל קול אשתו הבוכה, קול ילדיו, קול העני השחרר לעיניו בחזקה וקול התנפה היודעת להמתיק כל סר ולהצדיק כל רשע השותיק את קול מוסר כליותיו, הרעישו כל הושי ויכשל ברטל, ובהכשל בכה הגבר העו הזה. הוא לא נישבע ביום המחרת בפני הדינים, קליפל יצא צדיק בהשפטו ומרים — נענשה לישבת ישמנת ימים במאסה. הדבר הזה העיר קצף העובדים על ברטל ויאמרו לשלוח בו ידם, לרנמו באבנים. בעמל רב, בעמל אשתו אשר התנפלה נגדם לעצדם על דרכם, נמלט נזו ממכתם, אולם בקרב לבו קמה סערה אשר לא ידעה עד היום, שלום נפשו נזו ורוחו בו נבוכה. בנו החולה והיונק, אשר למענם מכר את מנוחתו ותמתו במחיר מאתיים כסף, מתו משך ימים מעטים, והאב השכול מתאבל על מתיו בקרבו ומחוצה לו. יודע הוא בנפשו כי ענשו רב מחטאו, „כי לא נענש איש מלפניו כמהו“, „איננו יודע מטעם איזה משפט, איזה כתוב המשפט הזה ומי היה משופטו“, והוא מקלל את הרעה ומקלל את החיים, לשונו מדברת תהפוכות והוא כאיש אשר רוח עושים עבר עליו ובקרבו מנקר מוסר כליותיו ומכאובו עז מהכיל, עד כי יתנעד פעם אחת להשיב לו את מנוחת נפשו בחזקה, בתתו חלק מכסף השחד לאחד מרעיו ואת המותר לאשתו והוא — מוסר את נפשו בידי השופטים.

„משפט יהיה בארץ“ — קורא ברטל טורדן אחרי ההליטו בלבו לגול מעליו את אשמתו, „אנכי רמית, כחשתי, תודע האמת, תודע האמת ומשפטת. אודה עלי פשעי ואענש ואחר כן יהלו לי היום הדשים.“

„הלא לקחת כבר ככל הטאותך, אב שכול“ בוכה אשתו, אשר בשלה באה עליו כל הרעה הזאת.

„לא מבני האדם — ענה ברטל במרוחה — אסרה נא גם מידם, על פי משפטם, הכתוב בספר, אם יצדק משפטם זה אם לא. משפט יהיה בארץ, הלפה מנוחתו. הישנתי משך כל הימים האלה? הישנת את? — אנהו לא נוצרנו לעשות חיל לא בצדקה. גם להיות נבל נועד האיש מידם, ואנהו — הגנו ישרי לבו, — ובצאתו מחדרו, מתפרצת עוד אנהו הרישית מלבו האנושי:

„אך אבינוי אדם אנהנו“, והמסך יתגלגל ארצה.

בארבע מלים האחרונות האלה, אשר בהן יתם החוון, שם המחבר את כל מסרת חויונו. ונפלא הוא לראות אך שני החוונות, „הרוקים“, וברטל טורדן, אשר נולדו בזמן אחד משני משוררים צעירים באוסטריו, הראשון בוון והשני בברין, הנראים שונים בתכליתם מן הקצה אל הקצה, עד כי יכלנו לשפוט כי האחד הוא הפכו של השני, שניהם לשאלה אחת בתורת הנפש התכונ, אך לפתור אותה איש איש מנקודת

ראות אחרת, ובתום הזיונם, בנמר המעשים, באים שניהם לכלל ההלטה אחת. לפתרון מי משניהם היתרון, יורנו המעשים עצמם אם נבחן אותם בעין בקרת ולאור הנר. מי הוא הכח המניע היותר גדול בחיי האדם? שואלים שני המשוררים האלה. האחד עונה לנו, האהבה, והשני לעמתו, הכסף, ושניהם נסו להראות את צדקת פתרונם באחד ממחזות החיים. אך, קוראים שניהם פה אחד, אל נא תאמינו בנפשכם כי יש בכח המניע הזה לעשות תמיד פלא, לשנות תכונת הנפשות, להפוך לב משרש הלילה מהיות איש, נועד האיש מרחם, אומר דרמן על פי פתרונו ברמו ללנגמן בדברים מפורשים. דרמן בחר לו, כאשר ראינו, מחזה פשוט מאד, האהבה לא תהולל נפלאות: לא תוריד כבודים ולא תושיב עבדים ממעל לכסא המלכים, לא תשפוך דמים ולא תהפוך נמרים לצעירי צאן. האהבה העירה בלבב עלמה, אשר זמתי כבר השביתה טהרו, רנשי כבוד ונדבה: האהבה פקחה את עיניה לראות את אמה ואת אחיותיה בחלאת טמאתן היא מתפלצת בעלות על לבה כי הקדישה אמה גם אותה לכלמות ולחרפות. היא נלחמת כעת בעד כבודה, בעד אהבתה ובעד עתידותיה. אך בפנות לה אהבה את ערפו, אחרי אשר נודע לו את כל אשר עבר עליה, עת סר כמעט מעליה צל האהבה, עוד ראתה את אהבה עין בעין עומד לפניו, עוד לא יצאה מכותלי חדרו, עוד לא שבה לבית הורתה, וכבר עִנְבָּקָה גם רוחה החדש אשר כמעט החל לפעמה, ותשיב להיות אשר היתה עד לפני יומים בת מרת ברגל, בת הזמה. ביד האהבה לא הצליח לנטוע בקרבה לב החדש ולפתח אל קרבה רוח החדשה, לוקם לא תשנה את טבעה.

ולנגמן מראה לנו בחזיונו זה מחזה, אשר כל אחד מאתנו רואה אותו פעמים בכל יום: ויפה העיר אחד הסופרים, כי לו הרסנו את הכותל הכיניע מן החרדים, כי אז נצבו אלפי מחזות כאלה לפני עינינו. ברטל הוא, כאשר ראינו זה עתה וכאשר שמענו מפיו, איש ישר לב ואחד הפועלים המעבידים את כל בחותיהם למצא פת להם חרבה — אבל הלילה לו לפשוט על פת לחם. היא איננו אחד מרכי הלב היראים מפני ההטא והבוכים לקול מוסר, „אל תצעקי אל השמים — מתמרמר על אשתו — כי הם לא ישמעו:“ ובבא אליו קליפל האכזר וטמא הנפש לשחרו בכסף, שואל את נפשו אל מה ירמוז דברי המושל: „עשה משפט ושכן בטח.“ „למי משפט? — מדבר אל לבו — לי או לרעי?“ המלחמה בעד נפשו ונפשות ביתו שמה את השאלה הזאת גם בפיו. אך תחת להחליט על פי המהרסים כל „סדרי כראשית“, על פי התורה החדשה כי „עוד בשרו חביב לו מכתנתו“ וכל איש קרוב לעצמו, קרא לנפשו: לא אהיה נבל ולא דבק בי דבר בליעל! „טבעו“ לא יתנו לרשוע, עד כי נוספה גם אשתו על קליפל, ורמעוניה ואנחותיה עם דברי החנוף, או מוטב לאמר, מראה העוני הנורא וברק הכסף בכל הצבעים האלה, צבעי הדמעות והאנחות ודברי החנוף, נברו על ישרו, הכריעו את טבעו, וירשיעו. — בזה הגיע החזיון למרום קצו, ברטל נכשל ומובן כי על פי עדותו, עדות שקר, יצא קליפל נקי, והעלמה תחת למצא משפט תצא חיבת ונלעבת: המערכה הראשונה אשר תמה בבית קליפל עם ברטל, גמרה את חצי החזיון, ואנחנו מהכים כעת על הפרקסיה ואחריה על קין כל החזיון. הלא המשורר הפין להראות כי באחרונה נברה באמת יד טבעו עליו, זה הוא אמנם הפין המשורר, אולם טרם נשתו למלאכתו זאת, מאבד מערכה שלמה

לבטלה, במחוזות מן הצד אשר מקומם בתוך אחת המערכות, ואשר אין להם המשפט למלאות בעצמם מערכה שלמה. תמונת הפועלים מצוינת היא אמנם בצבעיה הבהירים וקריה הרקים, ואנחנו רואים אך המשורר עומד ומקשיב ומאזין לבלתי תאבד אונו אף הברה אחת קלה, הוא עומד ומציד כל תנועה לבל יחסר לתמונתו אף קו אחד הרק שבדקים. הגנו רואים את הפועלים הקוראים חסם על בעליהם והם מתאכזרים איש על רעהו, ונוגבים מיד אשת רעייה החולה את פרוסתם האחרונה. מבלי שום לב לקול בכיתה. כן היטיב לצירי ריב שתי הגשים, אשת ברטל והעלמה הגלעבה. אבל תמונתו אלה, אשר הן רק עפיוודיות להזיוט, היו שלישיית החזון במערכה לפני עצמה. בראשית המערכה השלישית הגנו רואים פתאום את „השנוי“ אשר שערט ואשר חכנו כבר לראות במערכה השנייה. ומה הוא דבר השנוי? ברטל אבד את שני ילדיו יחד אשר מתו לו במשך שנת ימים. על השאלה: למה מתו גם שניהם ומדוע ימותו שניהם, לא נמצא מענה בפי המחבר. אנחנו רק שומעים מפיו כי מתו, ומותם, בפרט מות בנו אשר נפשו נקשרה בנפשו, העיר בקרבו קול מוסר כלותיו, הקול אשר לא שמעו מעודו, ותהי זאת נחמתו תמיד כאשר הגיד לנו פיו במהרה הראשון, הקול הזה הלך בו הפעם הלך וחוק, עד כי נבר בו „טבעו“, וישוב להיות בראשונה, „אשר נועד להיות מרחם“, ובהחליטו לכפר עונו בבית הכלא מבקש ל„יפות“ מעט פשעו: „הלא אך אבינו אדם אנהנו“.

כי המשורר היהודי מדבר מתוך גרוט של ברטל, יכיר כל קורא או השומע את קולו מעל במת החזיון. העקרים האלה למשפט וצדקה, לנו היהודים המה, ולאנמנן למדם בבית אביו, לקחם מבית ישראל, ואם מאמין הוא בירושת רגשי הצדק והרשע, הביא הוא את העקרים האלה אתו בירושה מבית אבותיו היהודים, ואם גם שם את הדברים האלה בפי נכרי, נכירם אנחנו למו המה. כן הם דברי ברטל: „משפט יהיה בארץ, אם יצדק משפט זה אם לא“, לא דברי העובד הצובע כי אם לנמאן המשורה. ברטל לובש צורות שונות בצבעים שונים ולא נקל להחליט מה הוא באמת. פעם מתפלסף ומדבר ראמות, ופעם לא ידע למצוא מלים היותר פשוטות. פעם משתגע לקול מוסרו, ילפת ברמה הנרמסת וזוכה כנגב כי ימצא ופעם עז חפצו, כביר רוהו ומדבר על דבר המשפט „הכתוב בספר אם יצדק ואם לא“, המשורר האציל למרות חפצו מעט גם מירוהו על נפש ברטל, ויצא בעל שני פנים.

למרות ההסרנות האלה בתכונת החזיון ומעט גם בנפש גבור החזיון, הנדיל המשורר באמת מעשות שכם אחד על רעיו המשוררים, ואין ספק — ככל אשר אנו רואים — כי נעלה כשרוננו מעל כשרון דרמן, כי משורר הוא לכל משפסיו, וכי יש לנו הזכות לקנות ממנו כי יהיה ברוב הימים, אם יוסף לעלות ולהשתלם, אחד המשוררים הגדולים. הסופר האמריקני המפורסם Marc Twain מתרגם חזיונו זה, להעריכו על במת החזיון אשר לעבר מים האטלנטי.

שִׁירֵי־אֱהֵבָה.

כַּתָּב

יוסף קלוזנר.

ב"לוח" האהרון, שהוציאה חברת "אחיאסף" ושערך מר מ"ל לילינבלום, יצא סופרנו המפורסם הזה במאמר ראשו נגד שִׁירֵי־הָאֱהֵבָה, שֶׁרבו בשפת־עבר בימים האחרונים. בדבר הזה תמיד־דעים הוא עם "אהרדהעם", שהוא חולק עליו בענינים אחרים הרבה. עקר טענתו (וכנראה גם טענת "אהרדהעם") נגד משוררי־הָאֱהֵבָה, הוא — כי מחקים הם את משוררי־העמים. לא נרון הפעם על השאלה, אם באמת ראוי להתאונן על החקוי את העמים בעניני־הספרה היפה: אך אל נא נשכח כי המשוררים המחקים, אם אין בהם מקורות כלל, יכולים וצריכים להיות לשהוק ולקלסח גם אם יכתבו שירים על "כנסת ישראל בנוחה", על אהבת־הורים וילדים או על כל ענין שימצא הן גם בעיני מר לילינבלום, ולא רק אם יכתבו שִׁירֵי־אֱהֵבָה. ובכן, מצד טענתו זו, היה צריך מר לילינבלום לא לקבול על משוררי־הָאֱהֵבָה בפרט, כי אם בכלל על "ההרונים" המחקים, שֶׁרבו בספרתנו באופן מכהיל באמת, אחת היא, אם הודוים הם חרוזי־הָאֱהֵבָה בליכיל הינשה פנימית או מכנים את תלואת־ישראל מבלי כל התעוררות־הלב, רק, "מחמדה לישור ולחרוז" (כדבריו). ואולם למר לילינבלום יש עוד טענה אחת: הָאֱהֵבָה היא רגש ישן נושן, ובכן, גם תמונת וצוירים חדשים לא נוכל להעשות עליה, כי הנוש, אשר מוצאו מימי־עולם חמנו כזמן האדם עלי־אדמות ואשר אלפי־משוררים ומלוצים השתדלו להעביר איש את אחיו ולבטאו ולהביעו בכל פדשו ותמונתו, אינו זקוק לאיזה כנתת־דעוי, אשר יתנו עליו בעלי־החרוזים שבנו" (לוח־אחיאסף, תרנ"ה, עמ' 22). בתור חוקק לדבריו אלה הוא מביא את פתגמו של היינה: *Es ist eine alte Geschichte*. כמדומני, בתור תשובה לדבריו, די לנו רק להגיד: "שפיל לסיפא דקרא", להחרוז הישן של היינה: *Und bleibt doch immer neu*. אמנם כן, "המעשיה הישן" נשאר תמיד החדש לא רק מפני שהרגש הטבעי אינו מתישן לעולם, כי אם ביהוד מפני הצופים השונים והרבים, שהרגש החוק הזה, רגש האהבה, מקבל בנפש כל משורר ומספר בפרט ובנפשו של כל איש ואיש בכלל בכל תקופה שונה ומיוחדת. זהו סוד־הנצחיות של שִׁירֵי־הָאֱהֵבָה האמתיים, הטבעיים, הנובעים ממקור יותר עמוק, ולא האבירות יש מי־הבעים (שבה רואה לילינבלום את יסוד הערצת־הָאֱהֵבָה וככה הוא סותר, לפחות במקצת, את דברי־עצמו על הנש־הָאֱהֵבָה בתור, "רגש אשר מוצאו מימי־עולם חמנו כזמן האדם עלי־אדמות"). אנא־קראון היינה לא יתישנו לעולם, ומה גם "שיר־השירים". ומדוע? יען כי שִׁירֵי־הָאֱהֵבָה אמתים אינם רק, "צעצועים ופרחים", יען כי לא השתפכות־הרגש בלבד יש בהם, כי אם — הם חלק גדול מן החכמה האנושית הפנימית, חלק מן ההשקפה האנושית על יחוסם של בני־האדם להטבע, להיופי, להתלכדות־הנפשות, להשתעבודות רצונית וחפשית תחת יד הקסם הנעלה והטמיר, אשר ישפכו עלינו היופי, התוס, העונה הטובה והרבה. אלה האנשים, המבקשים בכל דבר, "תוך"

ו, מאי קא משמע לן? כמובן, לא יכינו מעולם את הכה המוסרי וההברותי של האהבה. הם לא יכינו, כי האהבה היא כה קולטורי גדול ונעלה מאין כמדון, אחרי כי היא נוסדה על האסתטיקה המרכבת והמשפרת את המדות והמרחיבה את הדעת, ועל משיכת הנפשות זו לזו, שעל ידה תצאנה לסועל התלכדותן והתמונותן של ההרגשות האינדיבידואליות: וזאת היא הלא תכלית-התקדמותה הרחוקה של האנושיות כלה... האנשים ההם הואים באהבה רק, "אולת" פשוטה, התלהבות הנעית או, גרוע מזה, תאוה נסה. אין להכחיש, כי היסוד הפיזיולוגי של האהבה היא שאיפת שני-המינים זה לזה לתכלית טבעית ידועה. אך כל עוד השאיפה הזאת בלתי-ידועה היא להאורבים עצמם, כל עוד לא עברה לה מדה נסה בדעת ובחשבון, אנו קוראים לה בשם, "אהבה", אהבה זכה וטהורה. וכל אלה המרגישים רק אהבה כזאת, המתפעלים רק מן הזופי והתום והעדינה והנמשכים ע"י מעלות נפשויות ורוחניות כאלה, כמו ע"י אבן שואבת, כל אלה לא יוכלו לבלי לתאר את רגשותיהם הפתורים, הנאצלים והנמרצים האלה: והתארים ההם, כשהם נעשים בכשרון, כחום, ברגש אמתי וטבעי, בכליון-נפש מרוב התפעלות ונענועים אל הנפש הטהורה והיפה האחרת, יהיו לשירי אהבה, אשר קיומם הנצחי הוא בטוח. שירים כאלה עומדים למעלה מן הזמן והמקום, וכמובן גם למעלה מן העם והזמן, ליהודי יש חלק בהם כמו ליווני: ולא עוד, כי ליהודי יש בו חלק אם לא יותר גדול או למצער יותר נכבד, יותר נעלה באיכותו מאשר ליוני, לצרפתי ולשאר-העמים הארזיים.

הקוראים יתפלאו כודאי על השקפה כזו: אך פליאתם תתמעט, אם ירשנו להציע לפניכם דברים אחדים על השירה העברית מראשית-היותה ועד היום ביחוסה לשירת-הארזיים, הקדמונים והחדשים גם יחד.

הן ידוע היא כי בשעה שהיונים והיהודים הצטינו בשירת-עלילה עשירה ונאדרה מאד עוד בימים היותר קדמונים, היתה לעמית-שם בכלל ולישראל בפרט רק שירת-הנינון רבת-ערך ביותר. סבת-הדבר היא, "סוניקטיבותם" הרבה של בני-שם, אשר באה להם, כנראה, הודות לשבתם בימי-קדם במדבר, בלי-סדר-ממלכה קבועים ובלתי-נפניות יתרה מצד מהוות-הטבע, הצמחים והחיות, בשעה שמושב העמים הארזיים הצטין בשלל צבעי-מהותיו, ביערי-עד סבוכים ועבותים, מלאים סודות ונוראות, בפלגים גדולים, בצמחים עשירים ונורא-יהוד, במערות, סלעי-מגור והתומות-עמקים. כל אלה הרהיבו את דעתם ואת מבטם של העמים הארזיים והדי שירתם גם היא רבת-פעולות והזונוה, בשעה שהנפש השמית התרכזה תמיד בפנימיותה העצמית ותשתפך אהרי-כן בשירים מביעים את רגשות-הנפש ההומיה והמרגשת. ככה היתה גם שירת-הנינון העברית לשירה של השתפכות, של מוסר ותוכחה, של התרוממות הנפש והתלהבות הרוח, אבל לא שירה תאורית, או כמו שמכנים אותה העמים, "דיס קריפטיבית". החושים הגדולים השאירו לנו שירה נשגבה, שבה הביעו את כל רוחם הטהור, שבה הראו לעם את כל מטרעותיו, הציעו לפניו את דעותיהם הישירות, התקוטטו ורכו בו, התאונו על גורלם המר, על קשייו ומם, על זרעם דכיהם על צהיה סלע והיות קולם — קול קורא במדבר, ב"תהלים" יש קינות ורגות, נפש מתנענעת ודואבת ונפש עליזה ומתנאה ביציה, תלוות והודיות, אנהות ומצהלות-ניל, ואולם ציוריות יצירת, כמו שאנו מוצאים כבר בפואמותיו של הומרוס ובספרי-יהודו הקדושים והקדומים, "ודאם", אי

בכל שירי כה"ק, הנביא לא עבד ולא שכלל את דבריו טרם החל לנאום נאום לפני העם, לא פאר ולא קשט את הצוירים שרצה להעביר לפני שומעיו: דבריו היו יוצאים מן הלב, רוממים ויפים בעקדם, מפני האמת הקרושה הצפונה בהם. ואולם בשעה שאנו רואים במקרא התאמצות לכתוב באופן ציורי, או נכיר את כל חוסר-אנוש של המשורר העברי הקדמוני בשירה התאורית. הנה "שירי-השירים", שיר האהבה האחד והמיוחד לנו מימי-קדם, שבו אנו מוצאים גם האורים וצוירים היצוניים, ומה נחזה בוי ציורי-האהבה ואהובתו אי-אפשר להסתפק לא רק לאיש בעל-טעם יפה בזמנו, כי אם גם — הגנו אומרים זאת בכטחה — לאיש אסתטי בארצות-יוון והודו לפני שלשת אלפים שנה... מבטאים מעין "שני שדיך כשני עפרים", "אפך כמגדל הלבנון", "שדיך אנך-הסהר", "בטנך ערמת חטים" — או "להיו כערוות הבשם, מגדלות מרקחים", "מעיו עשת שן" — נראה את כל חוסר הנש היופי ואת כל חוסר הרגשות-המדה של המשורר העברי. אם לתאר אהובה, או צריך לתאר גם את שדיה, גם את בטנה, גם את שררה, ואת האהוב אי-אפשר לתאר בלי-ציור שוקו ומעיו... אף, שהוא, כמגדל הלבנון, בטן, שהיא, ערמת-חטים" או להיים, שהן כמגדלות מרקחים" — זאת היא הציוריות העברית הקדמונית... ומה דמות נערך למליצות מעין "וריה אפך כתפוחים" או "מעיו עשת שן".... לט יאמרו: הזמן והמסכות נרמו; ימי-הקדם, עם עובד אדמה. ואולם, כמה שלא נקדים את "שירי-השירים", גם אם נחליט שנכתב בימי-שלמה, גם אז הן לא קדם הרבה לשירי-הומרוס והקראם, וגם היונים וההודים היו בימי-קדם הזמן נרם, גם הם היו עמים טבעיים, ובכ"ז לשוא נבקש בציורי-הומרוס, למשל, הפרות, חוסרי-הרגשות-המדה וצוירים מנשמים יותר מדי, ונהפוך הוא: על כל עמוד ועמוד ב"איליאס ואודיסיה" אנו מוצאים צוירים ותאורים, אשר עמי-אירופה אינם יכולים עוד להראות דוגמתם גם בספרות-הם כיום. ומיום שפסקה הנבואה בישראל היתה השירה העברית לשירה קדושה, לשירה דתית, ותשמש לתפלות ומינות, ומן הקליר עד סוף המאה שעברה נכתבו בהרחים הגדות מדרשיות, הלכות חמין, קינות, סליחות, פזמונים, כללי-הדקדוק וסתם פזיטים מכל המינים, שמטרתם להלהיב את היהודי באהבת-הבורא או לרכוש לו ידיעות דתיות ומדעיות בהרחים ריים, ע"פ משקלים ויתדות ותנועות. בפזיטים, כמובן, היה העקר — הרעיון, התפלה או האגדה, ולכן לא לפלא היה, אם רגש-היופי לא מצא פה כל כלכלה וטפחה. אמנם לעתים קרובות עסקו משוררינו גם בשיירי-חול; אבל גם אז היה רעיון היצוני ידוע לפנייהם, למשל קנאת השפה העברית ("להראות העמים והשרים יפיה"), "תחכמוני", ו"מהברות עמנאל" נכתבו מקנאה בשפת-הריו ואלני-ארי. "תפארת-המליצה" ונבו-שברי-הפסוקים נחשבים לעקר בשני הספרים המפורסמים האלה גם יחד, ורגש היופי, הבעת הרשמים הטבעיים, הם טפל שבטפלים (ר' עמנאל החזמי היה, כידוע, החוק בטבעו מעגבים מאד ורק כדי להראות, כי יש"ע לא תקצר מהביע בה גם נבול-פה, הרבה, בלי-כל מעצור פנימי, בהודים נסים ועוברים כל נבול). כאשר כתבו משוררינו הקדמונים תפלות או קינות, נכיר עוד הרגש הטבעי בשיריהם: אך כבואם לכתוב שירי-חול, נרגיש תיבה, כי העקר אצלם — המליצה או איזו מנמה היצונית. נקח נא אחד משירי האהבה היותר טובים לנאון השירה העברית הספרדית, הידוע בשם "יונה על אפיקי-מים". בשיר הזה יש אמנם צוירים יפים מאוד מעין "שדי-דמון ודי

אוספים" או "רדיה לבבי שסר" (ר"ה, תצאות-אהיאסף, I, 134); אך סוף השיר, עקרו מדוי?

קָרְבוּ לָךְ עֵתוֹת הַיּוֹדִים | כֵּן נִזְקָה מוֹעֵד מוֹעֵדִים
וְכָא מוֹעֵד לְהִיּוֹת אֶחָדִים | לְפָחוֹלֵת הַפְּתִיחִים. (שם I, 185).

"שיר השירים" בלייחה אל כנסת ישראל — אך יתכן? ... שיר אהבה עברי יהיה לשיר-התונה, ושיר-התונה — לתפלה בעד, "מחולת-המתנים" ... החזנות בלדי קין, הקשה כל-כך בשפה עניה במלים כשפתנו, החתימה בראשי-החרוזים וכל שאר-מיני-הקשוחים והצעצועים המלאכותיים, שאנו מוצאים בשירים העברים מימי הקליר והלאה, מוכיחים למדי, עד כמה לקחה הטבעיות בשירתנו ועד כמה התנדף הנש האמתי וחוש הוסיף והציוויות גם משירי מכתו משוררנו בימי-הבנים...

השירה העברית במאה האחרונה הלכה בדרך השירה היבשה והמלאכותית של ימי-הבנים עם כל שנעוטי-הסיטנים, כאשר הראה זאת במשלים ודוגמאות מפליאים המבקר רבי-הכשרון מר א. פאפירנה עוד בשנת תרכ"ז בספרו "קנקן חדש מלא ישן". על המשוררים העברים בדור העבר אמר גורדון באחת מאגרותיו היקרות: "מים מלוחים ונאדות נפוחים ופספוסים-מלים בעולל-כספוחים, אללי לוי! אלה משוררין, ישראל! אלה נביאין, בתי-יהודה! הפורטים תגעותיהם על פרקיאצבעותיהם, בטורים והרחים, חבושים וארחים, בצלצולי-שמע ינגנו לא על הגיון בכנה, כנגנות שותי-שכר והלומי-יין, הרוז ומשקל ורוח איך, ואיה הרוח הבונה עולמות? ואיה הנועם המחיה נשמות? ואיה כח הדמיון, המחשבות והציוורים, הנתן נשמה בפגרי-הטורים? העלים גדלים ואיה הפרחים והשושנים? החרוזים נפויים ואיה הפנינים?" (אגרות יל"ג, I, 91—90). אחד היה מיכ"ל בעת ההיא, שלא רק היה משורר גדול מטבעו, כי אם גם רכש לו השכלה אירופית באביב-ימיו, ולכן בקראט את שיריו הגנו יכולים לשבח, כי שירים עברים לפנינו... אך, לדאבונו, לא הספיק להתפתח כל צרכו במשך ימי-חייו המעטים. על אד"ם הכהן אביו הוציא כבר גורדון בעצמו משפט קשה: "וכשאנחנו לעצמנו אומר לך — כותב הוא למר פאפירנה בשנת תרכ"ה — שלפידעתי ה' לעבענואהן איננו משורר מטבעו. אמת כי ידיעתו בשפת עבר ודקדוקה רבה ורחבה, מפני שעסק בה כל ימיו כזומם בחומר וכאשה עוסקת בעיסתה, אע"פ שכל זה לא יצילו לפעמים משגיאות קטנות בדקדוק ובלשון. אבל איננו משורר אמתי בעבור חושו בו, היבש כעין, כותב הוא את שיריו בהשכל ובעיון דק, אך לא בהרגש ובהתפעלות; דבריו יוצאים מן הראש ולא מן הלב. אדם כזה יוכל להיות הוקר ומבאר ומדקדק ופילוסוף וכל מה שתחפין, אבל לא משורר, מפני שהכלי היותר פועל בשיר הוא הלב וההרגשה, זה אין לו" (שם I, 132).

ומשפט קשה כזה ממש הוציא מר בריינין ב"השלוח" (כרך א', תרנ"ו) וסופר מציון ב"הצפירה" (תרנ"ז, גליונות 37 — 25) על גורדון עצמו שני אלה גזלו מגורדון את כתיב-המשוררים ויעשוהו לבלשן ומליץ — ולא יותר. האם בצדק? לדעתי לא ולא! טעותו העקרית של מר בריינין ביהוד היא, לדעתי, המסגרת הצרה, שבה סגר את כשרונו של המשורר ואת אופן-התגלותו של הכשרון הפיוטי בכלל. הוא ברא לו איזה "דפוס" מיוחד, איזו תבנית קבועה, שהמשורר מחויב להתלכש בה, וככה צמצם את משגן המלה, "משורר" באופן משונה, כי באמת יש רק סמן מובהק אחד

למשורר אמתי — עצמת הרגשתו וכחו הגדול לפעול על אחרים בחרוזי המכביעים את הרגשותיו הסוערות. כל סמן אחר יהיה היצוני פחות או יותר. הנה בריינין בקש ומצא, למשל, כי גורדון היה מתקן ומעבד את חרוזיו יותר מדי; אבל כך היה גם דרכו של היינה, שעבד פעם אחת על שיר קטן אחד שתיסעשה שעות רצופות. בריינין מצא, כי גורדון היה „בורזא“, בקי בעסקנות וחומד־ממון; אבל כזה היה גם קניסון, אחד הגאונים בין משוררי־אנגליה, אשר כל ימיהיו הארוכים יר על האהבה והמדות־הטבע, כאשר נדפס מאמרו הנפלא של בריינין על גורדון, אמר לי אחד מן הזיתר מצוינים בין משוררינו הצעירים: „אלו כתב גורדון רק את משליו הקטנים לילדים גדולים, כי אז כבר לא היתה שום רשות לבריינין לאמור, כי גורדון אינו משורר. לאפוגניץ וקרילוב היו משוררים, אף כי לא כתבו שירי־אהבה ולא תארו את הדר־הטבע בחרוזים שקולים באופן המקובל אצל המשוררים הליריים“. וכאמת האם מעטה היא הציוריות, שיש בהקאוריה של איה, „הלל מפרעתן“ או של „אליפלט העגלון“? והאם רפה היא הפעולה, שפועלים עלינו תמונותיהם ומעשיהם של „ר׳ שמנר“ („שני יוסף בן שמעון“) מצד אחד ושל „פנינה“ („במצולות ים“) מצד שני? תחת לבטל את גורדון המשורר כלו ולהרים מעל ראשו את העטרה, שעטרו בה דור שלם, צריך היה לבאר, כי אמנם היה גורדון משורר, אך משורר ממין מיוחד, משורר של זמנו בלבד, משורר שאין לו הצדקה לקוות, כי יקראו את שיריו כעבור עוד שנים שלש תקופות, אף כי שמו ישאר לתהלה בקירות ספרתנו ועמנו לנצח. למען יהיה לא רק שמו נצח, כי אם גם שיריו נצחיים, כלומר למען אפשר יהיה לקראם בכל התקופות ובכל הארצות ובכל העמים, היה צריך להיות מהונן בכשרונות, שבאמת לא היו כלל לא בו ולא בשאר־משוררינו עד השנים האחרונות. גורדון לא השיג את תעלומת־הרמיון במלא עמקו. את מרחב־החזיון הפיוטי הבלתי מקבל, המרחק תמיד על פני רחבי־הטבע המלא היום, בהמון מחזותיו ועצמו המסוככים, אשר לפעמים יתקשרו והיו לגשות הרמונית אחת, באחדות נפלאה ובלתי־נפתרת... הוא לא הכיר את סתרי־הבריאה רבת־הגונים, הממלאה את נפש־המשורר ניל ורעדה, עליצות הנפש והרדת־קדש גם יחד — באחת הוא לא הכיר את הפאנתאיזם שבטבע, שהכרתו היא היא היסוד הנכון להשירה הציורית והספורית גם יחד. גם בשיריו, כמו בשירי־הלוי, קץ כל הקצים הוא הדרת־האל הכל יכול ובכל נמצא, אשר על כן, אחרי כי ממנו הכל, אין לבקש בכחות הנאצלים ממנו סבות שונות ומלחמות תמידיות, כי מקור אחד לכלם א! על משורר כזה אין להתפלא, אם על האהבה יכול היה רק להתפלסף בחרוזים יפים ונמרצים אמנם, אבל טובעים מהשכל („אהבת דוד ומיכל“, השיר הרביעי); אך מעולם לא עלה בידו להראות ברור את פעולת הניש הכביר, בהשתקפו באופן שונה ומשונה בנפשות שונות בעלות תכונות משונות זו מזו. בכל הנישים, שהציג לפנינו גורדון בפואמותיו, אנו מוצאים את אותם רגשות־האהבה, בלי־כל שנויים, בלי כל רשמים אינדיבידואליים, כאשר העירו בצדק גם מר בריינין ומר פריץ. גורדון היה משורר־יהודי או, יותר נכון, יהודי־משורר במלא

(1) פה מתגלה כבר גם השפעת המונותאיזם, אשר על יחסו אל השירה העברית הרביתו לדבר במאמרי „משפטי-ארנסט רנן“ בהמשכים, שבאו ב„המליץ“, תרנ"ה, Nr. 98, 99 etc.

המוכן, למרות כל „התאורופיותו“, אשר הודות לה אנו מוצאים בשיריו ריאליות רבה והשתלבות מקרים ישרה. הוא לא עסק ב„הבלים“ מעין ציוריות יפה, כשהוא לעצמה. כל ימיו היה מתאר את היהודי מצדו וההברות, אבל לא מצדו האנטי-הכללי. שירי-האהבה, עמילן של כל המשוררים, בספריו כמו שאינם, ובאלה המעטים שישנם הסרים הציוה, המריצות והמקורות, או — יש להם מסרות מיוחדות: לעשות פרושים למקראות („אהבת דוד ומיכל“) או להתמרמר על „הרועים התועים“ ועל ענותנו וצרותינו (כל החלק הרביעי משיריו, ואפילו „בין שני אריות“ ו„במצולות-ים“, כמו שמעידות ההקדמות הארוכות לשתיהן).

והמשוררים החדשים אמנם הרגישו את חוסר שירי-האהבים בעברית ובשנים האחרונות נדפסו שירים כאלה במספר רב, אולם — למה נכחד? — מלבד מעטים יוצאים מן הכלל, הגה כל שאר-שירי-האהבה החדשים שלנו הם — או הקרובים פשוטים להינה ולרמונטוב או פטופטיילדות מצטינים רק בשפה יפה ועשירה, כדברי-לילינגבלום, שירים צוריים במדה הדרושה, שיהיו נושאים עליהם יחד עם זה הותם של רוח מקורי במדה ידועה, היו הסרים בספרתנו עד היום, רק הוברת אחת יש בשפת-עבר, אשר, לדאבוננו, רצו גם מבקרינו המצוינים לבטלה בהבל-פיהם ובעקום-הכתובים, ובאמת אפשר למצוא בה את הנסיון הראשון לתת בשפתנו הלאומית שירי-אהבה אירופיים ועבריים כאחד, אשר חנינו אליהם זמן רב מאד, מימי מיכל עד היום. שם המחברת הזאת הוא „העונג“ (שירי-אהבה, מאת י"ל פריץ), ואף כי יצאה זה כחמש שנים, בכל זאת כדאי לדבר עליה הפעם ביתר פרטיות, אחרי שהתעוררה בספרתנו שאלת שירי-האהבה בשפת עבר ע"י מאמריהם של לילינגבלום ו„אחד-העם“.

כי המחברת הזאת, מלבד ערכה הרב כשהיא לעצמה, חוקה עוד בלבנו את ההכרה, כי הדברים המובאים למעלה בתור פאראדוקס הם אמת נמודה. למעלה אמרנו, כי „בשירי-אהבה יש ליהודי חלק, אם לא יותר גדול, או, למצעה, יותר נכבד, יותר נעלה באיכותו מאשר ליוני, לצרפתי ולשאר-העמים הארזיים“. ואחרי-התבוננות ראויה בקובץ שירי-האהבה אשר לפנינו, נוכח אמנם, כי כן הדבר, „העונג“, למרות היותו כזו אירופי ואנושי, גם בתכנו גם בסגנונו, הוא בכל-זאת גם עברי כמלא-המוכן, רוח-ישראל, הרוח הסוביקטיבי הזה, אשר הרבינו לדבר על אודותיו למעלה, מתגלם בהוברת הזאת בתמונה הכי-אירופית, ואנו רואים את „יפיותו של יפת באהלי-שם“, מבלי שיופסד הרוח העצמי של שירת-ישראל מאי, והאת רק זאת הלא יש לנו הצדקה לדרוש מן הסופרים והמשוררים החדשים.

אך כיצד מתגלם הרוח הסוביקטיבי הזה בשירי-אהבה? ומה אפשר להחדש בהם, אחרי אשר רגש האהבה הוא באמת, כדברי-לילינגבלום, רגש אשר מוצאו מימי עולם והמנו כזמן האדם עלי-אדמות, ואלפי-משוררים השתדלו להעביר איש את אחיו ולבטאו ולהביעו בכל פרטיו ותמונותיו? כדי לענות על השאלות האלה, עלינו לברר מקדם, כיצד יוכל „רעיון מרכזי“ ידוע לשלוט באדם שלטון בלי-מצרים ולהגביל ולסים מראש את כל מעשיו, מחשבותיו ודבריו.

האדם בעל הרגש הכביר (שהוא תמיד משהו מוטבע, אפילו אם „לא יחרו בשור והמור“), לא יוכל לעולם להיות הפשי במחשבותיו ובהרגשותיו. אחת ההרגשות,

כמובן היותר חזקה, משעבדת אליה את האיש הזה כלו, בכל הרגשותיו, בכל מחשבותיו, בכל חפציו ומאוויו, עד כי על כל ענין שידבר בו, על כל רעיון שיתעורר בקרבו, יהי אנוס להביט מנקודת-הראות של אותה ההרגשה הנמרצה, אשר רוחו מתרבות בה ומתרחקת כמו בנחשתיים אל נקודתה היותר עקרית. הדבר הזה יקרה גם לחוקרים הגדולים¹, שאינם יכולים לחשוב את חקרנותם למטרה בפני-עצמם, כי אם יראו במחקריהם רק אמצעי להגיע על ידו לירי הכרתו וקביעותו של הרעיון כולל נשוא ומקיף, — רעיון הם, אשר לאט לאט יהיה להם למין *idée fixe*, המכליעה את כל שאר-האידיאות או, לכל הפחות, תשעבד אותן לעצמה. אך ביותר יקרה דבר כזה להמשורר האמת, האוהב בכל חוסר-לכבו, בכל הרגשותיו הבערות והסוערות הליפות, את האידיאל שלו. האנשים בעלי השכל הקר יתמרמרו על איש כזה כעל שומה המאבד עצמו לדעת או ישחקו עליו ועל שנועותיו והבין לא יוכלו, אך יחזור איש מאה פעמים ואחת על כל רעיונות-הרוח, שכבר בטא אותם בעצמו פעמים אין מספר, אך אלה ישייבו אל לבם, כי האוהב, אם אהבתו חזקה ואמתית, איננו בן חרוץ עוד, כי איננו עוד ברשות-עצמו, איננו יכול עוד לחשוב את אשר יאבה לחשוב ולשיר על אשר יאבה לשיר, — אלה יביטו את רוח המשורר, הכותב שירי-אהבה אין מספר, שתכן כלם הוא נקודת-מרכזו, האהובה, ובכל זה בכל אחד מהם ינוע מיתר חדש של כנור רועד, ישמעו געגועים חדשים של לב הומה, של נפש רונשת... לכתוב שירי אהבה כיום, היש דבר קשה מזה? כמה חמר נתן הרגש הזה לאלפי משוררים גדולים עם קמנים, ועוד הפעם האהבה, ועוד הפעם אותו הרגש הנעים, המר, הישן המתחדש! אבל ההרגשה מטבעת עמוק עמוק בלב האדם, המשורר חש ומרגיש, ומבלי משים יקרו ההרהורים מלבו ומבלי משים נמצא בהם הרעיון החדש, שלא קדמה בו כל איש לפניו, ומבלי משים נמצא בהם מין השתלבות הרגשות וחסד-הנאהבים, שהם שונים מכל מה שקראנו עד היום, כמו שינויה שקיעת החמה עם כל מראותיה היפים בהררי האלפים ביום קיץ חם מאשר היתה ביום אביב בהוד... מד פרישמן ב"מכתביו על דבר הספרות" מאשים את פריץ ב"פלגים", בנבנת חרוזים ממשוררים שונים ומשירים שונים, באשר נמצא שיוונים קלים בשירי פריץ לשירי משוררים אחרים; אבל, באופן זה, איזה משורר לירי איננו נוגד דברים? זה אלפי שנה עוסקים כל הלייריקים בהתפלספות-הלב, בהצעת אותן השאלות הגדולות אשר מי יודע, אם יהיה להן פתרון לעולמים, באותן *weltbewegende Fragen* שאינן שונות אצל עם זה מאשר אצל עם אחר; זה אלפי שנה שופכים כל משוררי האהבה את הרגשותיהם האנושיים על הגליון, ואיך יתכן, כי בהציעם שאלות אנושיות ובהביעם הרגשות אנושיות לא יהי בין שיריהם דמיון כל שהוא? גודרון הלביש את המנוולוג השכספי המפורסם *to be or not to be — this is the question*: נישנה, הנה! אך אולי גם נחלומה... ההיה גם הוא, "פלגטור"? הכל יודעים את החקיים הרבים והשונים, שהקו המשוררים היותר ארינעליים את בירון, ובכ"ז לא נעזו איש לאמור אליהם, כי קופים הם, נונבי-דברים הם, יען כי גלוי וידוע לכל, שהרעיונות הפיוטיים יקנו בשנויים שונים שמקורם בתכונותיו המיוחדות ובעולמו הפנימי של

(¹) ראה "על פרשת רכבים" לסר "אחד העם", הקדמה, עמ' IX.

המשורר המהקד. הגד, למשל, אנו יכולים להניח בנקל, כי מר פרישמן עצמו, בבקרתו ל"העונב" הקה את אופן הבקרת של מקס טרדא בספרו „Entartung“, כמדו הוא מביא את הפסיכוספיוילוגיה של המשורר בכלל (מכתבים על דבר הספרות 46—48), כמדו הוא מדבר על סופרים ומשוררים, שעצביהם וכליהם וכחות-נפשם אינם פועלים את פעולתם כאמונה, שהם „מלאים מומים וכו', וסוף סוף מוכרחים יהיו לבלות באהירתם באחד מבתי אוסף המשוגעים או באחד מבתי החוליים“ (p. 46), — ממש כמו שיחשוב טרדא את כל אלה שאינם כותבים לפי רוחו לחוליה-הרוח ולמשוגעים (בין אלה ימנו גם טולסטוי, איבסן, זולה, גרליץ ועוד), כטרדא הוא מסתפק במלה דומה אחת מצויה בשני שירים למען וכול לעוקו: „תפשוהו! הגה הנגב!“, וכטרדא הוא פוסל את כל שירי המשורר, אשר בהשקפה ראשונה לא ישרו בעיניו אחרים מהרוזים, ומעלים עין מן ההרוזים המצוינים והנפלאים... כל אלה הם סמנים מובהקים של הקו, ובכיון מי יתן ורבו בספרתנו „מחקים“ כפרישמן, ואז בודאי היה אפשר לעורר מעט מתרדמתם את קוראנו, אשר הסכימו כבר לכל המבטאים הבנליים ולאופן הבקרת של אנשים שאין להם אף מושג קל ממצב הספרה באירוסה ומתנאי הבקרת החדשה, העולה כל כך למר פרישמן בשעה שאיננו רוצה להיות „יודע את האמת ומתכוון למרוד בה“, או בשעה שאיננו קורא את הספר המבוקר במחשבה תחלה לבטלו או לשבחוו... אך נשוב נא אל „העונב“. גם טרדא הראשונים, שנדפסו בעין הקדמה, מוכיחים, כי שירי פרץ הם אורגינליים, עד כמה שזה אפשר לשירי אהבה בכלל.

הַשִּׁבְרִי לְבָבִי בְּקִרְבִּי בְּחֶרֶם
 אֶת בְּשָׂרִי בְּשֵׁנֵי נְשָׂאתִי;
 וּבְשֵׁפָה לָהּ זָרָה עָמָה תִּשְׁמַפֵּךְ
 וּתְקַוֶּנָּה שִׁירֵתִי ז'

האין בהרוזים האלה רעיון אורגינאלי? שירי אהבה בעברית — האם אינם צריכים להתנצלות כזו?... כמה הן העלמות הראויות, כי המשורר יקדיש להן שירי-אהבה, שתדענה גם עברית?... יש אמנם בין מאה יודעים עברית גם „יודעת“ אהה, אך מי היא? על הרוב בת-אב אורתודוכסי למהצה, שבודאי לא נתן לה השכלת הנגה ובודאי לא היתה לה חופשה להתפתח באופן טבעי, להכיר את העולם והאדם, ולרכוש לה את הנרציה והיפעה, את הרעננות והמהירות, את הנועם והרוך, הודון והשוכבות התמימים, את כל אלה הקנינים, הקונים את לבות המשוררים האדובים אהובת המשורר בודאי יש לה כל המעלות האלה, ובודאי — איננה יודעת אף מלה עברית... אך להמשורר כעת כבר אחת היא: הן לבנו נשבר בקרבו זה כבר, הן בשעה שהתאהבה עליו היא, היה הוא שקוע ונבלע בה, או לא היה יכל לכתוב לה שירים, או היה חושב לחלול קדש למסור את אהבתם על הניר, או לא ידעה עליצותו כל נבול ומרוב התרגשותו אי אפשר היה לו לכתוב שירים על הרגש הנוער, שהוא למעלה מכל אומר ודברים... וכעת? כעת שקעה האיש כבר, בלבו נשאר מרירות, יגון, דאבון על קרירות-לבה, ואת התונה, את הקינה, יכול הוא לשפוך גם בשפה זרה לה, לאהובתו... זהו הרעיון הצפון בארבעת ההרוזים הקטנים, שמר פרישמן חפש בהם „הזה ואנטי-הזה“, ולא התבונן, כי לו היה פה „משפט והפוכו“, או אמנם לא היה נמצא בזה כל רעיון מקורי... אחרי הפתיחה הקטנה אנו מוצאים מערכת שירים קטנים, שבכל אחד מהם יש רעיון מיוחד או עוד קו, עוד שרטוט, עוד רושם קל

שבהם תצוין האהובה או יואר אור חדש על האהוב ואהבתו. ואת אשר ימצא האהוב באהובתו, זאת מתאר לנו השיר החמשי בתחזוים יפים ונעלים ומקוריים באמת:

<p>מַצְחָה תַּעַן לִי רְקִיעַ, יְהִלּוּ שָׁם פּוֹכְבֵי עֵינַיָה, בְּלַעְדָּךָ צִלְמוֹת כָּל חִלְדֵי, כִּי שִׁמְשֵׁי-הַצַּחֲקֵךְ עַל שַׁפְתֶיךָ. אַתָּה אוֹרֵי, אַתָּה חַיִּי, בְּלַעְדָּךָ אֲנִי רָגַב בֵּין רִגְבֵי אֲדָמָה,</p>	<p>כִּי אַךְ מְנַגְּחוֹת עֵינַיָךְ נִפְשֵׁי בְּסִתְרֵי נְרָקָמָה, אַתָּה חִלְדֵי, אַתָּה אוֹרֵי וּכְנֹרֵי, בְּלַעְדָּךָ גַּם זְמִירוֹת לֹא אֲנֵעִים כִּי כָּל חִלּוֹם חַיִּי וְשִׁירֵי – הִקְסַם עַל שַׁפְתֵי שׁוֹשׁוּנִים (ה.עוגב, p. 7)</p>
--	--

הדברים שאמרנו למעלה ע"ד השתעבודת-המשורר לההרגשה הבלתי מנוצחת ישפכו אור בהיר על כל השיר הקטן הזה. המשורר לא יאמר כי בכלל מצחה רקיע ועיניה כוכבים, כי אם: מצחך הוֹךְ לוֹ, להמשורר האהוב, רקיע, והעינים הנטויות במצח הזאת הן כוכביו (ומה נעים הוא לעברו הניב, "כוכבי עינדך"). המלוח אותו על דרכו, כי בלעדיה הן "צלמות כל הילדו", לילה ארוך, וכיום – צחוק שפתיה הוא שמשו, המאיר ומחמם את כל סתרי-נפשו; והאהובה היא לא רק אורו, כי אם גם חייו: בלעדיה הוא רנב אדמה, בלי רוח, בלי נפש; הן נפשו נרקמה בסתר, כאשר אך החל להרגיש את אהבתו אליה, רק "מנגחות עיניה!"... וגם זמירותיו, כנורו, העומד בעיניו למעלה מכל, למעלה מחייו מחלדו, גם הוא אינו עומד למעלה ממנה, כי "בלעדיה גם זמירות לא ינעים" לא מפני שחשב את הזמירות בין הדברים היותר נדועים, כדעת פרושמן (p. 66), כי אם, להפך, כאשר חשב אותן להדבר היותר נעלה, ובכ"ז בלעדיה גם הן כמו שאינן – , כי כל "חלום חייו ושיריו", כל תוכן הלוזותיו והמית כנורו, הם, "הקסם על שפתי שושנים!" זהו תכן השיר, אשר, לדברי ע. יכתבנו כיום גם "משרת בבית אחד הגלבים"... מלבד הציר הדסקריפטיבי הזה של האהובה אין זכר עוד לתאורים כאלה בכל השירים אשר לפנינו: לעומת זאת ראה נראה בהם את פעולת האהבה על הזמירות, על הדבר הוֹךְ להמשורר מכל, כאמור. בפרק הישני, המכונה "ערב ובקר", יש שני שירים, תחלת הפרק וסופו, שבהם מתואר, אך הרגינה האהובה את בת שירתו בערב, בהלמו לו אהבה ואושר, ואיך נהפך עוגבו לקול בוכים בבקר, כאשר הקיץ מהחלום הנעים וראה, כי בלב האהובה יש למענו לא אהבה או המלה, למענה, כי אם – לעננו.

<p>וְרִיחַ הָאֵבִיב גַּם בְּשָׂמָיו – נִשְׁמַת אֶף הַיְפָהפָּה מִבְּעַד לְשַׁפְתֵי הַשָּׁנִי ! – וְרָגַע בַּה תַּעֲמוֹד בְּבָאָה עַדִּי קִנֵּי עֵינַיִם-הַקְּבֵלָה עֵינַי אֶת מִיתְרֵי עֵגֻבִי, וּמְעֵי יְהוּמֵי יְהוּמֵי; וְתִקַּר הַשִּׁירָה מִלְּבָבִי. (שם, pp. 11–12)</p>	<p>תַּמְנוּת שִׁשְׁמֶלָה בְּעַךְ ב בִּיעָף אֶל חִלְדֵי מוֹעֶפָה, וְעַרְפָּלֵי נִגְה הַיּוֹלֹחַ מִשַּׁל לְקִנְיוֹת-הַיְפָּה. וּרְסִיסֵי מַלְעַל הַפְּרָחִים תַּעֲנוֹד לְרֹאשֶׁה פֹּר ; וְרִקְמָה מִקְרָגֵי יָבֵם – הַשִּׁמְלָה עַל שַׁפְרִיר הַשָּׂאֵר.</p>
---	---

המשורר מתאר, והנה תמונת אהובתו, מאירה באור-שבעתים, באור החשמל, עפה אל הדרו בטיסה אהת, ויריעת הלונג, אשר הורה בזהו יחדיו בעדה, עד כי בהדר נראים כמו "ערפלי-טננה", ערפלי-היריעה, המתודר מנגה-ההורה – , יריעת הלונג

זאת נראה מעל לתלת-היפה, אשר על הפרחים, שתענוד אותם על האשה כור,
 נכרים רסיסי-של (כן יבין כל קורא בלתי-מתחכם את החרוז, אשר פה. מצא בו איזה
 „זר עשוי רסיסי-של-פרחים“): ושמתה, שהיא לובשת על בשרה היפה והמעונג, היא
 „רקמה מקרני-ירח“... חרבים בעברית טורד-זהב כאלה? כל הודע את פרוש המלים
 הצרפתיות: Chair féminine (שאר שבאשה, כאשר תרנם בכשרון חד סופרנו י"ה
 טביוב), ויש לו הרגשה, כמה נחוצה פה המלה התלמודית „שפיר“ בהכפלתה העברית
 „שפירר“ — רק הוא יכיר, עד כמה היה המשורר מושפע מרוח שפת-עבר בכתבו
 את החרוזים הנחמדים האלה!... ורוח השפה העברית היא היא שקלקלה את הכית
 השלישי בשיר הזה: בעברית כל-כך הורגלנו לאמר „נשמת-אף“, עד כי מר-פרץ
 לא התבונן הפעם, שאי-אפשר לאמר, כי נשמת-החוטם של היפיפיא נרגש „מבעד
 לשפת-הישני“, ובזאת נתן מקום לפרישמן להתלוצץ עליו בצדק: אך בלי מלת „אף“
 יפה ונחמד גם הבית הזה. אחרי אשר האהובה נראתה בחרה, מלא החרד, ריה האביב
 עם בשמיו, שהוא הוא „נשימת היפיפיא מבעד לשפת-הישני“. ובעמדה כה בכיאה
 ועיני-התכלת מפיצות קרנים לכל עבר ולב המשורר ימלא „המון-מעים“ — כליון-נפש
 ונגענעים גדולים אל התמונה האֶתֶרית, אשר תמיד הוא שואף אליה ולעולם לא ישיגה—
 אז תענה הקרנים כמו בשריביסקס את מיתרי-העונב, והשירה תקר מלבבו, תקר
 ותשתףך בהרזי-קסם מלאים עצבת שקטה ויגון נעים...

ובבקר? —

הַמְנִיחַ-שְׁמֵלָה בְּבֶקֶר	וְרִיחַ-הָאָבִיב עִם בְּשָׁמִי
בְּיֻעָף אֶל חֲדָרֵי מוֹעֵפָה ;	לְפָרְחִים — עוֹנֶדֶת פֶּזֶר !
וְרִקְמָה מְקֻרְנֵי-הַצִּפִּירָה	אֶף לַעַג עַל שִׁפְתֵי הַיֶּשְׁנִי
וְיִלְוִן-פְּלִפְלֵי-הַיָּפָה.	וְעֵינֵי הַתְּכַלֵּת יִרְוּבוּ
מִתּוֹךְ עֲנַד-בְּקָרֵי-הַשְּׁלֵמָה	חֲצִים אֶל פְּצָעֵי לִבִּי —
יִפּוּ כָּל שִׁפְרֵי הַשָּׂאֵר ;	מִשָּׁם הַחֲרוּזִים יוֹכְבוּ. (p. 16)

גם בבוקר באה תמונת-האלקטרון בטיסה אל הדרו והפעם, בהזית היריעה
 מורמה, למען יהדור אור הבוקר הנעים, תהינה קווצות-היפה בעצמן ליריעה מזוקמת
 מקרני השמש הצעיה. ומתוך השלמה הבהורה, המכסה את השאר הנחמד רק כמו
 בעגן בוקר, יהיה כל בשרה למראה-פה, והפרחים, שהיא עונדת כור (כאשר יראה
 הקו הארוך בין „לפרחים“ ובין „עונדת“), יפיצו את ריח כל בשמיד-האביב וקטרתם.
 אך עיני-התכלת לא עוד תעוררנה „המון-מעים“; על שפת-הישני נראים לעג, בוז
 וקלסו, והענים עוזרות על ידן: הן זרות חצים, ולמען הגדיל את הכאב תרובנה
 אותם אל מקום הפצעים שבלב מכבר, ומשם, מן הלב הפצוע, יזלו לא שירות, כי
 אם הרזי-יגון ומרירות, מעין אותם, שבהם מתחילות „הקניות“ בפיק השלישי:

בְּקָרְעָה אֲנַחַת שִׁירָתִי	וְתַעֲרַף — וְיִשְׁמַע הַתְּהַר,
בְּחֻקָּה מִמִּיתְרֵי הַנְּגִיל ;	וְיִבּוּ בְּזַעֲפָם נְלִי ;
וְרוּחַ חֲרִישֵׁי־נְשָׂאָה	וְתַעֲרַף — וְיִשְׁמַע הַנְּעַר,
עַל כְּפָפִי אֶל מְרַחְבֵי הַבַּל.	וְיִשְׂרֹק וְיַרְעִדוּ עֲלָיו (עֲלָיו).

וּתְעַלָּה לְמִרְמֵי הַרוּחַ,
שֶׁם בְּעֵדֵי כְּכָבִים יִבְעִיזוּ;
וּתְהַדּוּר יִרְעוּת שָׁמַיִם —
מִלְּאֲכֵי הַשָּׁרָת יִדְקִיזוּ. (p. 18).

וּתְעֻבּוֹר עַל עֲמֻק נִגְבֵּעַ,
וַיַּעֲנֵנו הַפְּרָחִים אַחֲרֶיהָ;
וְהַחֲבֻצֵלֶת אַחַד תָּהִי
חֲרוֹ מִבְּשֶׁת פְּנִיָּה!

מתירא אני לכאר את השיר הזה, לכל אהליש את הרשם הזוק, שהוא צריך לעשות על כל קורא מבין. החיים מעין: "ותעלה למרומי-הרוח", שם בעדי ככבים יבעיון; ותהדור ירעות-שמים -- מלאכי השרת יבכוין -- היו מפליאים גם את הקוראים בשפות האירופיות היותר עשירות, ובכל-זאת מה עברית היא המליצה, מלאכי-השרת יבכוין ומה עברים הם הניבים "מרומי-הרוח", "ככבים יבעיון"...

המשורר מבכה ב"קנות" את אהבתו האמללה, אך הנה לפנינו שיר אחד, שבו נראה את התאמצותו של האוהב להיות מאושר, למצער בדמיון, בחלום, ובחלומה, והנה הדל להרניש את האויקים אשר על ידו, והוא טס כנשר אל המדבר, הסואן בדממה, אל המדבר, אשר תמיד תשמע בו המולה דקה, מין לחש נעים בלתי-נפסק (פרישמן מתרגם, "הסואן בדממה" — הסואן בקול רעש והמולה, ויצחק להמשורר "הקורא לקול רעש והמולה, דממה"...), ולכן תשקוט סערת-לכבו, ומה גם אחרי כי שמה במרומים ככבו — ישפוך על ראשו של-אורות, אחרי כי אהובתו, הנראה אליו בחזון, מאירה את דרכו ומחככת עליו את המדבר: אך הנה עלה השחר, החלום נז ויעף ואתו גם — אהובתו ומנחתו:

אִז אֵיךְז וְאֵתִי אֶסְוֶי,
וְלֹא תִשְׁקוּם עוֹד פְּעֻבַת לְבָבִי (p. 13)

אֶךְ יָנוּל אֶת שְׁנֵתִי מֵעֵינַי
הַשָּׁחַר בִּי יִפְקוֹד אֶת נְוִי;

השיר הנעים הזה מזכירנו את הספור היחיד במינו, שהדפוס מר פריץ במאספו "ההיין" בשם "המחשבה והכטור", ומשם יראה מר פרישמן, כי בעל "העונב" יודע, מה זה כדָּבָר.

אם אפשר למצוא מנרעת בשירי-פריץ, או אולי זוהי — כי הוא חוזר על הדמיון, שהוא מדמה את אהובתו לכוכב פעמים רבות. אך גם אחרי התבוננות שטחית אפשר לראות, כי בכל שיר ושיר יש ציור אחר ורעיון חדש. הנה, למשל, השיר השלישי:

וַעֲנָנָה בִּי תַעֲבֹר
רְכֻסוֹת כְּכָבִי,
יִקְרָא בִּי דָמִי
וְחֻשְׁפֵּי לְבָבִי (p. 5).

כְּכָבִים רְבֹאוֹת
בְּשָׁמַי הַרְקִינִי,
אֶךְ אֶחָד הַכְּבָב
אֶת-חֻשְׁפֵּי נַגִּיָּה;

בשיר הפשוט והנעים הזה, אשר חסרונו האחד הוא הברברים, "ישך לבבי", מובן הרעיון הוטב. דומה להרעיון הזה אנו מוצאים בשיר קטן אחר, המכיל ציור אלגורי נחמד:

פְּרָאִם הַתְּבַסּוּ שָׁמַיִם מִפְּעֵל,
בִּי עָלוּ עֲנָנִים בְּפָעֵר;
וְשָׁמַי נָגִילוּ, וְכָבוּ הַמְּאֹרוֹת,
וְנִעְבְּרַ הַנְּאָה הַנְּהַר. (p. 19)

נְהַר הַנְּהַר גַּם הַשָּׁמַיִם
בְּבְרוּלָה הַמַּיִם;
בִּי אֶמֶר כְּכָבִים, וְבִקְרָבִי נַפְוִי
יִרְעוּת שָׁמַיִם!

זהו, לדעתנו, אחד השירים היותר אורגינליים. המשורר מתאר את האהב, אשר פניו ינהרו משמחה, בחשבו את אהבתו לכלה שלו, להשתקפות בהיה ושלמה מרוחו הפנימי, כאשר ישתקפו בנהר, „בבדולח־המים“, הנוכבים והרקיע; אך הגה את מצה האהובה העיב ענן כבד, הגה השמים הבהירים („מצחך הודך לי רקיע“) התכסו בעבים — וכבר הלפה כל גאות הנהר: שמוי נטלו, הסתתרו מבעד לענן, והמאורות, „כוכבי־העינים“, כבו ודענו — והי־האהב נעכרו לנצח...
 בשיר אחר נראה עוד יותר את „התרכוז־רוח“ של האהב. הוא לא יחשוב עוד את אהבתו לחפשיה, לעצם מיוחד: היא רק חלק מעצמותו, „האני“ השני:

אֶת אֶת לִבִּי קוֹבַעַת וּמְחַלֶּקֶת לְכָל אֶת הַנְּגוּרִים; וְלִמָּה זֶה אֶמְבַּע פְּרָמִי, וְאֵעֲבוֹר עִיד בֵּין הַבְּתָרִים? (p. 8.)	לֹא אֶבּוֹא אֶל בֵּיתְךָ, יִפְתֵּי, כִּי שָׁם רָגַעִי אֲשֶׁרִי נוֹךְ אִים, כִּי לֹא אֲוִיר פְּנֵיךָ וְחֶסֶדְךָ מְפַלֶּטֶת אֶת בֵּין הַבְּאִים;
--	---

בבואו אל ביתה הוא רואה את אור פניה וחסדה, ובכך הוא מאושר: אבל גם „רגעי־אשרו נראים“ הם: בין כל הבאים היא מחלקת לא את אור פניה וחסדה, כי אם — את לבבו, הנקרע לגזרים בראותו, כי היא איננה רק חלק מנפשו, מעצמותו, כי לא רק לו לבד הקדישה את כל מאורי־פניה והנה... וביאוש הוא שואל: אם לבבו כבר קרוע ונתריו נתונים לכל בא ולכל מעריין (אנבעטער), למה עוד יטבע בדמו השותת, בבואה לביתה לעבור בין הבתרים, בבואו לראות, כיצד היא מחלקת את לבה, שהוא כבר לבו...
 השיר הזה הוא קצת מסובך ודורש הטעמה יתרה; אך הגה שיר קטן אחד, המתרשם, למרות קלותו או הודות לה, בלב כל קורא לאורד־ימים:

עַת יְרוּם הַזְּמִיר, וְתִבּוֹל שׁוֹשְׁנָה; וְשִׁטְשׁ אִם יִדְעָה — הַקָּפָא אֲדַמָּה I וְכִלִּי אֶהְבֶּתְךָ תְּחַשֵּׁךְ הַנְּשִׁמָּה. (21)	הַצִּפּוֹר בְּלִי כֶּנֶף עוֹד עוֹף לֹא תִּבְבֵּית; וְאִם יִכְבוּ כְּבָבִים לֹא יִהְיֶה רִקְיעַ, וְיִאֲבַל הַחוֹרֶשׁ, וְחִשְׁשׁ הַנְּגָה.
--	---

רושם השיר הזה הוא חזק ונמרץ ביותר, כאשר עד שני הסורים האחרונים לא נדע אל מה ירום בהרחיו הקצרים, הפשוטים בתכנם והגעיעים בצלצולם, שבו נרגש כעין נתור־הצפרים מענף אל ענף, מעין רפרוף ודלוג מענין לענין באותו ענין. גם אי־העבוד ואי־השכלול המדומים מרבים את הן־השיר הזה וצר לנו, כי תחלש פעולתו ע״י המליצה הזרה: „תחשך הנשמה“.

למעלה ראינו, כי המשורר מתאונן על אהבתו. ההתאוננות הזאת השתמכה בכל מרירותה חסרת־האונים בשיר קטן בעל ארבעה סורים קצרים ויורדים עד רכזכה של נפש:

רוחִי עַל כָּל הַעֲלִילָה
 קוֹבֵל עֲלֶיךָ, וּמְקַלֵּל I
 וְלִבִּי בְּדָמוֹ יִתְבּוֹסֵס
 וּבְרַחֵשׁ אֵלֶיךָ אֶתְפַּלֵּל (20).

רוחו מתמרמר על כל תעלוליה, על הצחוק האכזרי שהיא עושה לו, פעם בהאירה לו פנים ופעם בהסתירה פנים ממני, והוא קובל עליה ומקלל — את מי? לא אותה, לא, את התעלולים. את גורלו המר, את צרותיו... לא! אותה לא יוכל ליעוץ: גם בשעה שלבו מתבוסס ברמו, גם אז יתפלל אליה בלחש, כי היא אלילו למרות כל מה שעשתה לו: הן הוא רק קובל עליה, ולא מתאונן; להתאונן אין לו כל צדקה, הן היא לא התחיבה מאומה ביחס אליו.

את הצחוק האכזרי, שהיא משחקת בו, אנו מוצאים מתואר בשיר אחר:

הושיטי כַּפְיךָ,	אֵת, "אֲכֹזְרֶיהָ" ?
הָאֵירִי פְּנֵיךָ,	אֵת רַחֲמֶיךָ ?
בְּלַיְעַם מְדַמְעָה	וּכְנֵגַת הַשָּׁחַר
טַל אֹרֹת עֵינֶיךָ ;	בֶּן זֶבֶד וְנִמְרֵה ...
הושיטי כַּפְיךָ,	עַן, "מִנֵּת בְּדוֹדְךָ" ?
הָאֵירִי פְּנֵיךָ,	אֵת חַיִּים בְּרָצוֹנְךָ ;
וּמֵאוֹשֶׁר אֲנֹכִי	וְעוֹד טָרַם תַּחֲטְאִי
מְקַל חֲלָלֶיךָ ... (p. 10)	בְּבֶר נְרָצָה עֹנֶךָ !

המשורר יחשבנה לפעמים ל"אכזריה", ובהנחמו על מחשבתו הורדה הזאת, הוא שואל: האם אפשר לחשוב לאכזריה אותך, את הרחמניה, את הזכה והנקיה כנוגה השחר, אשר לא עממה עוד כל מיני התהדרות, כל חפץ להשתרר על אנשים ולהריבות, "חללים", כי רק היום ברצונה; ואותה אי-אפשר להאשים גם בשעת-זדונה: "עוד טרם תחטאי — כבר נרצה עונך". והמשורר יפנה אליה בנענועים גדולים ויחלה, כי תושיט לו את ידה ותצהיל פניה לקראתו, ואף כי חטאה נגדו, ואף כי ענתה אותו עד מאד, בכל זאת אל נא תועמנה עיניה היפות מדמעה (המליצה "טל אורות עיניך". היא אמנם שלא במקומה ובזאת יצדק מר פרישמן), ואז יהיה הוא, המשורר, המאושר בין כל חלליה, אף כי גם הוא חלל מתגרת-רוחה ויפיה... הצלצול הנעים והתמונה האירונית הנחמדה של השיר הזה נותנים לו זכות להחשב בין המעולים שבשירי "העונב".

לא נופל מזה הוא שיר קטן אחר, שעשהו מר פרישמן לשחוק וללעג.

פּוֹכְבֵי בְּשׂוֹרָה, פּוֹכְבֵי בְּקָר,
פּוֹכְבֵי תַקְוָה רַחֲמֶיךָ ?
אֲתֶכֶם תַּחֲפִיר אֵךְ הַשָּׁמֶשׁ,
שָׁמֶשׁ תִּשְׁאָרָה גְּהֵי הַ.

קשה בכלל לפרש שירים: אותם צריך להרגיש... ועוד יותר יקשה לנתח ולעשות באורים לשירים נפלאים כאלה: אך מה נעשה, ואנשים מצוינים בכשרונם ושוב טעמים באים להפק אור לחושך?... הגה המשורר אומר, כי כוכבי-התקוה, המאירים לנו את דרכנו בחיים, הם רק "כוכבי בשורה", כוכבים מכשירים רק את הבאות ולא את היש, והם רק "כוכבי-בוקר", המלוים את האדם בשחר-ימיו וכאבי-בית-הלדו... וכוכבי-התקוה — מה יקרים ונחוצים הם לנו, אבל רק עד אשר התקוות לא נמלאו, לא התגשמו במעשה או בעונג; ובכן, את כוכבי-התקוה הרחמניה תחפיר רק "שמש תארה נהיה", תקוה נמלאה. והמשורר מוסיף אח"כ ביחס אליו בפרט:

אך בחלוני אל הרוג,
כי עוד יומי לא יפוח I

אך ברן יחד כוכבי-בוקר אל נא ירוגו בהלוגו של האוהב, כי גם בוקר לא הגיע לו עוד (מר פרץ מתרגם את הפסוק „עד שיפוח היום ונסו הצללים” — עד שיחל היום לאור ותסור השכתי-לילה; בעד טובו וכונתו של תרגם זה אין את אחראים, ובכלל טוב להתרחק ממליצות, שפרושן אינו ברור): וביאוש הוא מוסף:

צִלְלֵי נַפְשִׁי לֹא יָנוּסוּ
וְאֵת תְּקוּמֵי נַפְשֵׁא רִיחַ I (28)

עוד לילו לא תם, עוד הצללים המעיבים את נפשו לא נסו וטרם הגיע לו הבוקר, ובכל-זאת כבר הספיקו התקות לעזבהו יחד עם כל צרותיו ותלאותיו, והוא לא יאמין עוד בחיים... ובמותו? —

<p>וּבְמַפּוֹת קְרוֹת יִבְכְּוּ עֵתָה הָעֵבִים עַל שְׁכְרֵי, וּבְמַפּוֹת קְרוֹת הַבְּבִינָה אֲזַעֲיֵי-הַיִּפָּה עַל קְבָרֵי. (p. 16)</p>	<p>קְרֵי שְׁמַיִם בְּתַרְס, וְנַפְשִׁי נִפְעָמָה ; כִּי חֵישׁ גַּם אֵת עֵינַי יִכְסוּ תַרְסֵי אֲדַמָּה.</p>
--	---

כמה מרירות ועצבון יש בשיר הנהמד הזה! מה יפה ואוריגנלי הוא הרעיון, כי האוהב, בראותו את קררות השמים, יחל לחשוב ע"ד ערירותו ומותו, וברדת „מפּוֹת קְרוֹת” מן העבים הקודרים יעלה על דעתו, דעת משורר לירי-סוביטובי, כי זהו בני העבים על שברו וכי מסופת קררות כאלה תוריד גם יפתו על קברו... זהו שיר אירופי געלה, שלא היה בוש בו גם היינה. עברי יותר ממנו הוא השיר:

<p>אך עתה מתו תְּקוּמֵי וְרוּחֵי מְבַבָּה חַלְלֵי, וּבְאֵשׁ נִשְׁפָּט מְקַרְשִׁי, וְלִבִּי רִיק עַל נְחָלָיו. (p. 24)</p>	<p>בְּהֵלוּ גְרָה עָלַי רֵאשִׁי עַת עוֹד יַחַלְתִּי, קְוִיתִי, מִשְׁהֵם וּבְכַפֵּד רְגִשׁוֹתִי בְּלִבִּי לָהּ מְקַדֵּשׁ בְּגִיתִי.</p>
---	--

החרה האחרון מזכירנו את המליצה הנעימה „ואעבור עוד בין הבתרים”. מר פרץ — משורר אירופי par excellence — איננו שוכח בכל-זאת, כי עברית הוא כותב, ובספה מלא נוכל לאמר, כי הוא אחד הראשונים בין אלה, שהוכיחו לנו, כי אפשר לבטא את ההרגשות היותר עדינות והיותר רכות, ואפילו את כל צללי-הרגש לכל נוניו ומראותיו, בשפה העברית לא פחות מאשר בלועזית. וזכרנו, כי החי „איש יהודי” אמר באחד ממאמריו כי רק במקרה כתב היינה אשכנזית: אותן ההרגשות הרכות שהביע בשיריו היו צריכות להתאר לא בשפת „עם ההונים” עם כל עקוליה וקשיותה, כי אם בשפת-הדניאיים הרכה והגעלה בפשיטותה הציורית. ואמנם, בפראות מעין „ורוחי מבכה חלליו” או „ולבי ריק על נחליו” את מזכירים את כל התמתחותה של שפתנו הפיוטית: התקות המתות הן „חללי-הרוח”, שהרוח בעצמו מתאבל עליהם; לבו, שבו נבנה מקדש לאהובה, הוא אחרי-התבערה, אחרי-השרף תקוותו, ריק אמנם, אבל „על נחליו” עוד האהבה לוחשת גם בעמעומה — ועדים השירים האלה... את מהירות שפת-הציורית נראה גם בשיר הבא, הכתוב במשקל בלתי-רגיל אצלנו ביותר:

גַּם תִּמּוֹל מוֹרְשֵׁי מְמוֹתַי
 בְּאַרְבֶּה נִנְעָרוּ ;
 רוּחִי נִחְבָּא אֶל הַכְּלִים -
 כִּי שָׁמִי עֵינֶיךָ נִסְגְּרוּ,
 וְשַׁפְּתוֹתֶיךָ שָׁרוּ
 עַל מוֹת אֲשָׁרֵי "שִׁיר אֲבֵלִים" (p. 22)

אִז מְבַעֲרֵהי
 בְּעֵמֶק אֵין סוֹף שֶׁל עֵינֶיךָ ;
 אֲמַרְיָהּ לֹא שָׁמְעָתִי,
 כִּי אֶת נַפְשִׁי בֶּל יִדְעָתִי,
 אֶךְ זְמִירוֹת לִי הָיוּ דְבָרֶיךָ,
 וְאָמַר חַי אֲנִכִּי

אהר"י אשר טבע האהוב, בעומק-אין-סוף של עיניה, לא ידע נפשו, לא שמע גם את אמריה: הם היו לזמירות, למוזיקה נעימה —, ובכל-זאת אז רק אז הרניש, כי חי הוא... וגם כעת לא ידע נפשו, גם כעת גורשו מחשבותיו ממוחו, רוחו סרה וכזה, אבל הפעם לא מרוב אשרו, כי אם מאשר נסגרו לפניו, "עיניה-שמים" ושפתותיה לא עוד הביעו, "אמרים-זמירות", כי אם שרו, "שיר אבלים" — על מות אשרו... "התרכוזת הרוח" של האהוב מביאה גם לידי-התפלספות, כמובן לידי-התפלספותו של הלב ולא של המוח, ולכן יש בה כל מה שהביעו המשוררים הפילוסופים מכבר, כל מה ששאל ושאל הלב בשנויי-דברים ומענה לא ימצא. גם מר פריץ חוזר על השאלות הישנות, אך לפי-רוחו הוא ובתבנית חדשה, וככה הוא נוסך עלינו רוה-עצב ומרעיש את רוחנו מאד. הגה שיר קטן לדוגמה:

הַתְּדַעִי, יִפְתִּי, הַגִּיר,
 שְׁשֵׁם בֵּין הַקְּמָה
 הַתְּכַרַח הַתְּקַחְתִּי ?
 הַתְּדַעִי, יִפְתִּי, הַגִּיר,
 שְׁשֵׁם יִדְפוּ יָחַד
 לִּי בִּי גַם אֶהְבְּתִי ? (p. 25)

הַתְּדַעִי, יִפְתִּי, הַגִּיר,
 שְׁשֵׁם בֶּל הַדּוֹרוֹת
 זוֹרְעִים בְּרָמְעָה ?
 הַתְּדַעִי, יִפְתִּי, הַגִּיר,
 הַמְּגִדֵּל אֲבָנִים
 וּמְחַיֶּה רֶפָה ?

הכר הנרחב, ששם ינחו כל בני-תמותה ושם תחדלנה גם תקותם גם אהבתם, הוא למשוררנו ניר, המגדל אבנים, מצבות גדולות ומדודרות, ששם זורעים כל הדורות ברמעה — בשביל הרמה, ושם לא עוד תשמענה רפיקות הלב והמית-הרוח... הבית השלישי, המדבר על "קמה" ועל "תקה פורחת" לא במקומו הוא ואיננו מובן כל צרכו, וכנראה נלכד מר פריץ גם הפעם ברשת-הסימבוליסם, כאשר קרה לו פעמים רבות בספוריו הזרעניים. אך הגה השיר הבא אחריו:

הַאֲלֵהִים הוּא הַקּוֹרָא
 הַכֵּל וּמְלוֹאָה מְהֵרָה,
 או הָאָדָם לוֹ בּוֹרָא
 אֵלִים בְּצִלְמוֹ כְּמוֹהוּ ?

הרעיון הזה ישן הוא אצל הלועזים, אבל חדש אצל העברים, אך ההרחיבים הבאים היו נראים כחדשים והיו לוקחים לבבות, לו גם היו כתובים לועזית:

הַיִּשָּׁנָה שָׁם עֵינַי צוֹפֶיָה
 וְיָד בַּסֶּפֶר פּוֹתְבָה,
 וּבוֹאוּ חֲשָׁבוֹן הַשְּׁלֵמָה
 הַנוֹרָא עַל שְׁעָרֵי הַפְּנוֹת ?

„בואו חשבון“ הוא השלם הגדול והגורא, התלוי על „שערי-המות“ — מה נחמד ומקורי הוא דמיון כזה! — ופתאם מתעוררים גם במוחו של המשורר כל הספקות המנקרים במוחות אין מספר זה אלפ־שנים:

הַיּוֹרְעִים בְּכָנּוּ אֶל קוֹצִים וּבְרִמְזָה נִכְנָה אֶף קָלְעִים — הֵא י נִכְבָּה (נְכָה) נָר אֶהְכִּי וּמוֹחִי — מֵאֲקָל הַיּוֹרְעִים י (26 p.)	או כּוֹתְבִים אֲנַחְנוּ עַל מִים וְחֹרְתִים בְּחֹל אֶת הַקּוֹרוֹת, וְלֵעֵשׂ וְסֵם לְמֵאֲקָל יִהְיֶה כֵּף סֵפֶר הַדּוֹרוֹת ?
--	--

בהתגנב הספק ללב, בבוא ההתפלספות עם כל מרירותה — אז יבוא הקץ להחיים העליונים, הטבעיים; וגם האהוב, בחשבו מחשבות מעציבות כאלה, בבואו לחזור לעמק־סתר־הבריאה וסוד־החיים, ראה ונוכה, כי עליו לקחת ברכת־הפרידה מן האהבה, מששון־החיים, מכל עונג חמרי ורוחני, כאותו העלם, אשר הסיר את המסכה הנסוכה על פני־האמת בעיר זית במצרים... בטורים האלה אנו מוצאים את אותו הרעיון היפה, אשר הביע סמולנסקין, באמרו, כי אם רוצים אנו להתענג על ריח־השושנה, אל נא ננסה להפריד בין עליה ולנתח את גידיה בכונה לדעת את בניתה ואת חלקיה הראשיים... שני־החרוזים האחרונים יבהילונו פתאם ויעוררו בנו חשבונות רבים... כתיבת־שירים באופן זה חדשה היא עוד בעברית ועלינו להכיר בעדה תודה רבה למר י"ל פריץ.

בסוף „העונג“ יש סרק אחד בשם „תמורה“. כנראה, אהרי־ההתפלספות הפיוטית יבוא תמיד מיסטיציזם פיוטי, לחש מלים, החתולות בערפל של דמיונות־תהוה, ואשר רק לפעמים נמצא בהן רעיון בריא. בסרק הזה הלך מר פריץ בעקבות הדיקאדנסיזם והסימבוליסטים הצרפתים, אותם המשוררים החדשים, שהחלו להחליט, כי צלצול־המלים כשהוא לעצמו דיו לשיר ואין צורך בכל רעיון פנימי. זולת־זאת קשה לנו להבין, מדוע הדפוס שירים בלי־משקל, בלי־חרוזות ובל־רעיון (וזה העקרה), מעין:

בַּיּוֹם אֲכַלְתִּי הַשֶּׁמֶשׁ בְּעָרֵב עָתָה תֵּשׁ כְּחִי וּבְצֶלֶף פֶּה אֲרַגְנֶנּוּ וכו'. (27)	חוֹסִי, תְּמוּרָה, אִם רַחֲמֶיךָ, נוֹלָה אִמְלֵל אֲנִכִּי ?
---	---

שה כבר לפנינו לא שיר, כי אם פטפוטי־מלים מעציבות, היוצאות מלב נשבר. ומה דמות נערוך לחרוזים משונים מעין:

בְּלִי לֶחֶם, בְּלִי כֶבֶד בְּדִי נְוִיָּה י (32)	מְדוּעַ כָּל תְּקוּמִי אֶף קִשְׁתְּךָ עֵצֶן, אֶף מִקְסֵם תְּוִיָּו, אֶף תְּלוֹם יְעוּף,
---	--

ואולם גם בסרק המוזר הזה אנו מרגישים את רוחו של משורר מצוין ואנו שומעים המיה דקה של לב נשבר, לחש נסתר של אהוב מתיאש, השואל:

הַיְגִידִי לִי, תְּמוּרָה,
 הַאֲמַנֵם חִי אֲנִכִּי
 וְתִקּוּמִי תִמְתּוֹת
 קָמוּ מִקְבְּרֵיךָ
 בְּעֵצִים לֵיל תְּקַסְמִים ? וכו'.

חרוזים כאלה מעוררים תונה איומה, המדכאה את הלב, והחרוזים הבאים, מאותו הפרק, מעוררים את הלב ואת המוח כאחד. למשל:

הגִּידִי לִי, הַמּוֹרָה,	אֵת יְאוּשׁ הַרְקִבּוֹן
מִדּוּעַ יָפוּחַ	אֶל בּוֹם לַיַּל הַקְּסָמִים ?
רוּחַ הַתְּנָה תְּרִישִׁית	הַגִּידִי לִי, הַמּוֹרָה,
עַל שְׂרַמַּת הַקְּרִיאָה ?	הָאֲמַנְס יָקוּם נָבִיא
הָאֵם לֹא נִפְשׁוֹת מֵתִים	וּבִקְבַעַת הַעֲצָמוֹת
יִשְׁפְּכוּ אֶת רוּחָם (רוּחָן),	יַעֲשֶׂה נִפְלְאוֹתָיו ? (31—30).

כמה רעיונות והרהורים יעוררו חרוזים כאלה בלב כל איש המרגיש את המצב החמרי והרוחני הנורא של אירופה כולה, "בסוף המאה", ומה גם בלב-איש יהודי, אשר "יאוש הרקבון" או "רקבון היאוש" כל כך ירבה להשחית ולבלע בעמו... האמנם יקום נביא — ובקבעת העצמות יעשה נפלאותיו?" האמנם יפח נפש בעצמות היבשות ומצד שני ילביש עור ובשר ועצמות את "נפשות-המתים" בעודם בחיים, המרעילים את כל שישון-חינו, מאוינו הפבעיים ותקותינו האנשיות?...

וכמה ציוריות יש, למשל, בחרוזים האלה:

הַגִּידִי לִי, הַמּוֹרָה,	מִדּוּעַ כָּל הַתְּקוּמִי
מִדּוּעַ כָּל הַתְּקוּמִי	אֵךְ רִיחַ גְּצָנִים,
אֵךְ צֵר גְּנֵף צְפוּר,	אוּ אֲנַחַת הָרוּחַ
אֵךְ כַּעַד זְלוּלִים,	כְּמִיתְרֵי הָעוֹנֵב,
אוּ כְּבֶק גְּנוּהוֹת	אוּ רָסִים מֵל
בְּאֲדָמָרם כְּקָר ?	עַל עֵלָה שׁוֹשְׁנָה ? (32—31).

האם רבים המה בעברית חרוזים עשירים במליהם ומבטאיהם ונשאים בדקות ציוריים המרהיבים כחרוזי-"העונב" אלה האחרונים?...

* * *

הרבינו להביא מן "העונב" שירי-אהבה רבים ושונים והטעמנם בשביל הקורא העברי, שלא הסכין בשירים כאלה. מה היתה מטרתנו בואת? רבים יאשימונו, כי כתבנו פרושים וכאורים לשירים או כי רצינו להגן על המשורר מפני מבקריו: אך באמת היתה מנמתנו אחרת לגמרי. רצינו להראות עד כמה עלול רגש האהבה להתחלף לכמה גונים ולהתפוצץ לכמה ניצוצות. הנה לפנינו מחברת שלמה כתובה עברית ומוקדשה ל"הרגש, אשר מוצאו מימי-עולם וחמנו כזמן-האדם עלי-ארמות", ולא לשום רגש אחר (מה שאין בשאר ספריי-השירים בשפת-עבר, וע"כ בהרגנו ב"העונב"), וככל-זאת מה רבו הרעיונות ומה עצמו ההרגשות השונות, התלוים והמקושרים ברגש הזה! "זהו מעשה ישן, אך חדש ישאר תמיד". כזאת אמנם וכיחו לנו שירי-"העונב" באופן נעלה. אנו הטעמנו את כל שפעת-הרעיונות וההרגשות הדקים. "שהביע המשורר העברי במחברתו הקטנה; האמנם כל אלה הם רק, "כתנות עור, אשר יתנו עליו (על רגש האהבה) בעלי-החרוזים שבנו?" — ומר פריץ אמנם משורר עברי הוא, ואמנם בתור משורר עברי יכול היה לתת על הרגש הישן, "כתנות-עור" חדשות. הקוראים זוכרים מה שאמרנו בראשית המאמר הנוכחי ע"ד התרכנות הרוח בשירי-אהבה. שירי-אהבה אמתיים הם שירים ליריים נמורים והרוח העצמי של ישראל מסוגל ביותר

להצירה הלירית, כאמור. אם לא נשארו לנו מתקופת-המקרא שירי-אהבה רבים, שבהם היה צריך להתבטא הרוח הסוביקטיבי הזה עוד בימיי-קדם, או סבת-הדבר הוא — מה שנשארו לנו רק „כתבי-הקדש“, שבהם אין מקום לשירי-חול כשירי-אהבה. הספר האחד „שיר השירים“, שנצל באורח-פלא מן הגניזה, מוכיח למדי, כי על הרגש האחד היו מוסכים ציורים ודמיונות והרגשות אין מספר גם בשירת-ישראל כמו בשירת היונים, ורק לישראל חסרו תמיד הרגשת-המדה ודקות-הבחנת-היופי שהיו ליונים, ואת שתי אלה על משוררינו החדשים לרכוש להם מספרי-העמים היותר מתקנים. בעל „העונב“ הוא, אחר-מיכיל, הראשון בין משוררי-ישראל, שהתאמץ לרכוש לשיריו, המפליאים כל-כך בהתרכזות רוחו של כותבם, כלומר בתכונה עברית אמיתית, גם את כל הסגולות היקרות אשר לשירי-האהבה היותר מצוינים, שכתבו טובי-משוררי-אירופה, וככה צריך החקוי, שחקה מר פריץ את המשוררים הלועזים, להחשב לא „חקוי של התבטלות“, כי אם „חקוי של התחרות“. אך שירי-פריץ יכולים להתחרות גם עם שירי-מיכיל: אלה האחרונים מצטינים אמנם ברוך ועדנה הרבה יותר, אך אין בהם הברק וחריפות-הרעיונות, המפליאים אותנו כל-כך בשירי-„העונב“. — לדאבוננו טרם הגיעו קוראינו ואפילו מבקרינו לידי-ההכרה, כי שיר קסן מלא ציורים יפים והרגשה טבעית ונמרצה יקר לנו היבה יותר מן השירים הארוכים על ישראל ותורתו ונלותו: ואולם קוה נקוה, כי יבוא יום וישראל ישוב לתחיה, ובשוב הרגשותיו להיות אז טבעיות ואנושיות, יהיה הספר הקסן הזה לדבר-חפץ לכל בני-נעורינו, לישראל הצעיר, אשר ידע על אדמתו, בארץ, שבה הושר „שיר השירים“, אהבה וחיים אנושיים ולאומיים, מלאים וטבעיים.

ראובן אשר ברודס.

(נולד כ"ה אלול תרי"א).

אין מטרתי בזה לכתוב את תולדות חיי ברודס ולתאר את כל אשר עבר עליו מיום הולדו ועד היום הזה, ממקרי ימיו ברוסיה, ממלחמותיו בליטא, מצרותיו בתומניה, ממעשיו בגליציה ופעולותיו באוסטריה, כי על הכותב כל אלה לחבר ספר שלם, אשר יוכל בקרבו לא רק פרטי חיי האיש הזה הצריכים למוד בהיותם נאחזים וסבוכים בחיי אנשים גדולים וסופרים רבים אשר בא אתם במגע ומשא ומתן, כי אם גם התפתחות תקופת ההשכלה ברוסיה מימי מלחמת בעלי התקונים בדת ועד היום הזה. חיי ראובן אשר ברודס, שהם בכללם תמונת חיי היהודי הנצחי בועיר אנפין, לא יוכלו להכתב בפני עצמם, והסופר אשר יטפל בהם יהי מכרח להעביר לפני עיניו חלק גדול מספרתו, אשר ברודס הגהו אחד מגדוליה, ולכל אלה צר לנו לעת עתה המקום ב„האשכול“. אנחנו נסתפק כעת לעבור בסקירה רק על פעולותיו הספרתיות והשתדלותו לטובת בני עמו. בדברים אחרים: הפצנו לתאר את ברודס בקיום ושרטוטים בתור סופר ושתדלן לטובת עמו.

בהיות ר"א ברודס בן ארץ ליטא ובהצטינו כבר בילדותו בידעותיו העבריות, התעורר בקרבו עודנו נער החשק הנמרץ לחבר ספרים. הנער בן שמונה שנים יושב על האבנים והוא כותב. לגלות שפוני טמוני קרש, לחפש טריקון מכתבי התנ"ך, לעיל פילא בקופא דמחטא, אלה כל מאווי נפשו. מה יכתוב למען ימשוך עליו עיני כל בני עירו ושמו יהי נשא על שפתיהם? הוא החל לחבר השנות על „פרי מגדים“.

שנת 1868, היא שנתו של מ"ל לילינגבורג. אז נערכה בהוקיד המלחמה נגד הוראים והמעפילים וחצים אחרים נפלו משדה המערכה מבלי משים גם לבית מדרשו של ברודס. רוח חדש החל לנשב בין בני הדור החדש, הידים הצענות אחוז בגליונות „החלוץ“ ושימו בו את מעיניהם. בוילנא היתה מרקחה קטנה. או בא גם יעקב ספיר, חותן בריל בעל „הלבנון“ לוילנא, למען לאסוף חותמים בעד המה"ע הזה וידע לרכוש לו את הצעירים. בהתודעו אל ברודס הכיר כרנע את כשרונותיו וימריצוהו לכתוב מאמרים בעבור „הלבנון“. בשנה ההיא עלה ברודס בפעם הראשונה על במת הסופרים, אך ככל צעיר העתיד להיות אמן גדול נגיש גם הוא בתחלה באפלה ולא ידע לאיזה מקצוע יפנה, ויפן אז אל מאמרי החכמה, ויודפס ממנו „מאמר אגרת בקרת על כמה מאמרי תורה וחכמה הנאמרים ב„כבוד לבנון“ שנה זו, אשר משך עליו עיני רבים וכן שלמים. בשנת 1869 נדפסו ממנו מאמרים תלמודים וגם מאמר בקרת תחת השם „ילקוט ראובני“. בשנה הזאת החל גם לערוך פה ושם ב„המלוץ“, ו„הכרמל“ מאמרים פובליציסטים הנוגעים בשאלות הזמן ויחתום תחתיהם את שמו „ראובן אבי"ב“ (ראובן אשר בן יוסף ברודס). רעיו אשר התהלכו אתו ואשר השתוממו לפרי עמו קראוהו אך בשם הזה ולרבים לא נודע בשם אחר.

ראובן א. כרדס.

בשנה הבאה הגנו רואים אותו כבר בתור סופר במלא מובן המלה, מאמרו בחכמה מופיעים אך במספר קטן ודל, אך לעמת זה ירבו מאמרו הפובליציסטים המוצאים הן בעיני קוראיהם. או כבר העירו שפתו המהורה ורבת-התמונות, סגנונו הפשוט והחד, התולו השנון, הלך הגיונותיו וכל אופן כתיבתו תמוהן בין הסופרים, וברודס היה בן לילה לאהוב הקוראים עברית. אז מצא ברודס את כשרונו. בהמליץ שנת 1870 ראה אור פיליטונו הראשון „שיחה שעשה אחת אחר המות“. הפיליטון הזה מקומו יכירנו בשדה מלהמת התקונים בדת. רב „ישן“ ורב „חדש“ פוגשים זה את זה שעשה אחת אחר המות ויחלו להתוכח ע"ד דעותיהם והישקפותיהם. האחד ימלא פיו שחוק על רעהו וכל אחד הגהו נכון ובטוח, כי אין בכל העולם שוטה גדול מן השני. ספירת ברודס מתחלת להראות. בשנה הזאת נדפס פיליטון גם ב„הכרמל“ תחת השם „סופרי ישראל ברוסיה“, בו יופיע ברודס בתור דורש להסופרים ומטיף להם מלתו מה הזמן דורש מאתם ומה היא חובתם.

מברודס הפובליציסט והכותב פיליטונים יהי לאט לאט מספר.

בשנת 1874 מופיע ספורו הראשון „מסתרי בית צפניה“ ב„השחר“. לא גדול מאד הוא ערך הספור הזה, אך הגהו מראה כבר, כי ציור-תמונות ומעשים הגהו המקום אישר יוכל ברודס להתגדר בו. בהספור הקטן הזה נראה כבר כשרון ברודס בנוגע להקומפוזיציה והסדר הנכון השורר תמיד בספוריו, בעוד אשר מספרים רבים בספרתנו, אישר גם להם היה כשרון מיוחד לספר את כל אשר ראו, נאחזו תמיד בסבך תמונותיהם עד כי נלאו למצוא את הפתח ולא ידעו איך לצאת מן הרשת אשר טמנו להם בעצמם. בשנה הזאת נדפסו ממנו גם מאמרים שונים ב„השחר“.

בשנת 1875 נראה את ברודס בווארשא. שם נדפסה מהכרתו הראשונה, ספורו „מודה ועוזב“, אשר מצא הן גדול בעיני קהל הקוראים. ב„מודה ועוזב“ נדפסה התודעה, כי עתיד המחבר להוציא לאור בקרב הימים רומן גדול מהוי ישראל תחת השם „הדת והחיים“ וכי מחיר „המודה ועוזב“ קרש הוא להרפסת ספרו זה. הרפסת הספור הגדול הזה, שהיה יכול להיות, לו נגמר, הפיראמיד היותר גדול והנכבד בספרתנו, היתה אז בעיני ברודס לא רק הובה ספרתית כ"א גם הובה לאמית. בשנה ההיא בא נוטלובר לווארשא, ויעש חוזה את ברודס למען יסע ללבוש ויוציא לאור שם את המה"ע „הבוקר אור“. ג"ל הודיע כבר ע"ד המה"ע הזה ב„המניד“, אשר הופיע אז בליק, ובשורתו זאת נתקבלה מאת הקהל בשמחה רבה, וכבר נהרו חותמים רבים אשר נתנו את ידם לנוטלובר. ברודס קבל את ההצעה הזאת ויסע ללבוש ויערוך שם שלש שנים רצופות את „הבוקר אור“. מלבד מאמרים רבים מכילים שאלות הזמן, בקרת ספרים, דברי חכמה והערות על התנ"ך נדפסו ממנו בעתון הזה ספורים קטנים ובראשם שני החלקים הראשונים של ספורו הגדול „הדת והחיים“, אשר בו חפץ המתבר להראות כבראי מלוטש את דרכי הדור הישן והחדש ולירות גם חצים אחדים בקשרי המלחמה לכבוד התקונים בדת. ל. קנשור כתב אז בקרת גדולה על ספורו של ברודס זה ופזר לו מלא חפנים כבוד ויקר וירוממו כמעט על כל הספורים אשר ראו אור בהספרה העברית עד היום ההוא. בשנת 1879 קבל נוטלובר את הרשיון להוציא את „הבוקר אור“ ברוסיה. מערכת „הבוקר אור“ העתיקה את משכנה לווארשא ואתה

יחד נסע ברודס שמה. שם נשאר כשלושה חרשים עד אשר המריצוהו דינים ודברים שהיו בינו ובין גוטלובר למשוך את ידו ממערכת „הבוקר אור“ ולעזוב את העיר.

או היתה עת צרה גדולה לאחינו בארץ רומניה, אשר נדרפו על צואר מפקדי הממשלה. על ידי הרדיפות האלה התעוררה שאלת היהודים ביתר שאת ועז ואתה החל גם הרוח הלאומי לנשב בארץ הזאת בחוקה. הישוב בארץ ישראל היה משאת נפש רבים וכן שלמים וגם בחוץ לארץ רומניה האירו אחינו פנים להתנועה הזאת. דושיים רבים קמו לרכוש להתנועה הלאומית אוהבים וגואלים, ובכן נראה גם את ברודס ברומניה בשנת 1882. אם אמנם זה היה בעיר בוקרס, אשר אליה שם פעמיו, בכל זאת עלה בידו לרכוש לו אוהבים ומכבדים, ובכן יחל ברודס בשנה ההיא להוציא לאור בעיר הזאת את עתונו הושרנוני „יהודית“, כלי מבטא התנועה הלאומית בעד העם. נפלא הוא המותו אשר הדפיס המו"ל בראש עתונו הלא הם הדברים: „תדבר עמנו יהודית באוני העם“. „היהודית“ הזאת פעלה הרבה לטובת הרחבת רעיון הישוב ברומניה וביחוד עשו מאמרי ברודס הושרנונים המלאים הנשי קדש לעם ישראל רישם עז על כל קוראיהם, אך בשנת 1884 יצא לאור ברומניה חוקר-הגלות והסופרים העברים לבשו כלי גולה ועזבו את רומניה וברודס בתוכם.

מבוקרס — ללבוב. להרחיב את התנועה הלאומית בין המון העם ולהשיב את הדור הצעיר אל חיק אמם הזקנה — זאת היא העבודה הקדושה אשר לקח ברודס מן הימים ההם על שכמו ואשר לא הניחה עד היום הזה. בלבוב עלה בפעם הראשונה על הבמה וידבר באוני העם. בתחלה לא עשו דבריו רישם חזק על הנאספים וביחוד שחקו הצעירים לדרשותיו, כי הסכן לא הסכימו לשפתו הושרנונית, אשר תבדל מהשפה המדוברת בארצנו גליציה, אך לאט לאט משך את לבם אחריו עד כי באחרונה היה הוא להם המטיף האחד והמויחד אשר הקשיבו לדבריו ועשו את אונם כאפרכסת לשמוע כל מלה אשר תצא מפיו. במות או פרץ סמולנסקין הודיע טלר ברבים, כי ימלא ברודס את מקום הסופר המת ויוציא לאור בויון תחת „השחר“ את הירחון „היהדות“, אך ברודס לא בא או וינה. את מיכל וולף עשה ברודס חוה להוציא לאור בלבוב את „העקד ספורים“ ואת יהושע מזה אשר היה או בלבוב כרת ברודס ברית להוציא לאור את „היהדות“ מדי שבועים. כל עלה היה בן ב' גליונות. די גליונות הופיעו והחמשי היה גם מוכן לדפוס, אך לא הופיע מפני דברים פריטים שהיו בין ברודס ומזה. ב„עקד ספורים“ נדפסו שלשת החלקים הראשונים של „הדת והחיים“ וספרו היותר גדול בערך „שתי הקצוות“.

ב„שתי הקצוות“ מופיע ברודס בתור מספר נפלא, והספור הזה הוא לפי דעתי הראשון הראוי להזכר בבקרת תמה בספרתנו. התמונות הנראות לעינינו הן מעשי ידי אמן, ובצדק העיר אז מבקר הספור ב„רוסחוד“, כי זאת היא הפעם הראשונה אשר הניה ברודס את עטו האניטטרי ויאהזו בשרד האמן המפליא כל עין רואי. המחזות אשר יעביר ברודס לפני עינינו, ביחוד אלה בבתי אחינו המחזיקים בנשנות ומנהגי אבותיהם בעיניהם, הגם למעלה מכל בקרת וכל איש אשר קראם פעם אחת לא ישכחם לנצח. גם הצורה החיצונית של הספור הזה ואופן הערכתו עלו ביד המספר ככל צורתם החיצונית של ציוריו הקטנים, אשר אמנם לא יפלא אם נודיע

בה, כי ברודס לא ייטב לכתוב איזה דבר עד אשר ערך את הכל בראשו ועד כי יראה בעיני רוחו את התבנית והתוכן של ספורו או פיליטוני.

בשנת 1886 מופיעה מחברתו „זקנים עם נערים“ המכילה תמונות וציורים קטנים. בשנת 1886 „הרמון“. בימים האלה הגהו עורך בלבוב גם את הקובץ השנתי „אוצר הספרות“ במשך שלש שנים. המאמר „תבואת השנה“, אשר נחתם תחתיו השם Dr. Sabura יצא מעטו.

בשנת 1891 נמצא את ברודס בעיר קראקא. שם יוציא לאור במשך תשעה ירחים את „הזמן“, מכתב עתי אשר היו לו עתידות גדולות לולא קפדה חיתו בלא עת. במה"ע הזה הופיע ספורו „שירים עתיקים“, אשר לא נגמר, וספורו „מאין לאן“, אשר יצא לאור בגליונות מיוחדים ואשר לא ראה גם כן את סופו. משנת 1895—1893 נראה את ברודס עוד הפעם בלבוב. הגהו מוציא שם לאור את המה"ע הושרגוני „הכרמל“ והוועקער, אשר יצא לאור אחר כן מדי שבוע בשבוע תחת השם „דיישעס וואַכענבלאַטט“. במה"ע הזה אשר היה כלי מכטא להחברה „ציון“ בלבוב נדפסו מאת ברודס בחתימת האותיות Rir פיליטונים רבים, אשר משכו אליהם את עיני כל הקוראים, כפיליטוני „דאס איינע וואַרט“, „בריעף וועכסעל צווישען פשישלאשטיגן אונד הכרמל“, „אויפן גליטש“ ואחרים רבים, אשר מהם נעתקו לשפות אחרות.

בשנת 1895 ימשך ברודס את ידו ממערכת המה"ע הזה אשר יחדול להופיע, ומן השנה הזאת אפס כל חזון ממנו על שדה הספרה העברית, כי מלבד הפיליטונים הקטנים אשר הוא מדפיס פה ושם, ואשר רובם הגהו מעתיק בעצמו מאלה אשר נדפסו כבר ממנו בשפה הושרגונית לשפת עבר. לא יצא מתחת ידו דבר רב הערך, אשר ראוי לשים אליו לב. כעת הגהו חי בוויין ומקריב את זמנו וכחותיו לטובת הרעיון הציוני, אשר פשט צורה ולבש צורה בימינו אלה. בכל אספה גדולה לא יפקד מקומו בין הדורשים ואל דבריו יחכו כל הצעירים אשר יאהבוהו מאד ויוקירוהו כתלמידו בלבוב, אשר חגגו בשנה הזאת את חג מלאות לו שלשים שנה מיום עלה על במת הספרים ברוב פאר והדר וישלחו לו עם זהב טהור למנחת מזכרת עולם. הצעירים יאהבוהו, כי הגהו חפשי בדעותיו וידע לדבר בדברים חוצנים להבות אש על עם ישראל ועתידותיו. ברודס הגהו גם דרשן נפלא. דרשותיו שהוא דורש בשפת ושרטון או עבר הנגן מבושמות ומלאות חרודים והתולים, וכל מלתא דברחותא שלו יספר האחד לרעהו.

בשבתו לפני שבועים באחד מבתי הקאפע בעיר וויין בהכרת ברודס ובדבריו אתו ע"ד ימיו אשר עברו, אלה ימי המעשה אשר היה כמו שר וגדול בספרתנו, התמלכו מפיו הדברים האלה:

„כעת חיה ואנכי אשוב ואהיה לברודס הזה אשר היה לפני שנים בעת צאת הדת והחיים“ וה„שתי הקצוות“ לאור. אחרש כנשר את נעורי רשמי יודע עוד הפעם בספרתנו העברית! מי יתן!

דוד רומבולום.

וויין, א' סיון, תרנ"ח.

רות לאצארום.

Nahida Remy.

„אנכי אינני הפין לתאר בספרי חרדים וכליהם, אנשים ותכונותיהם, נשים ותאווותיהם, כי לא ריאליסט אנכי. אנכי אינני הפין לתאר בספרי תוצאות המוח והלב, כי שניהם יחדו מעצורים גדולים הם להנפש, שהיא חלק אלוה ממעל. אנכי הנני ציר הנפש. הנני ציר הנפש העזה שנפלה חלק לאחד מרבבה, לאחד מני עשרת רבבות, אשר ממנה תוצאות למעשי האדם הגדולים, העושה אותם בלי כל עכוב ולמרות כל מכשול, כי עזה עליו מצות הנפש לעשותם. אשר על כן אני מתאר על פי הרוב את האנשים כאשר הם באמת, אך כאשר יכלו להיות ע"י כחות נפשיותיהם הנפלאים.“

אלה דברי פשיבישבסקי, חקרן הנפש הנעלה במחברתו הקטנה Pro domo mea, אשר הוציא לאור בתור הקדמה לספרו De profundis, עלו על דעתי בשבתי לכתוב על אדות נאהידיא רימי ולתת ציור קטן מהתפתחות נפשה, כי הנפש הזאת הנה אחת מני רבבות, נפש מלאה כחות נשגבים המנביהה לעוף ונושאת את האדם אתה מעלה מעלה על כרחו; נפש מלאה יופי אשר התנשאה על החלאה והזוהמא של המאה התשע עשרה, נפש מלאה תאות האמת בכל תוקף ועוז, אשר התגברה על כל המניעים והמכשולים אשר מצאה על דרכה, נפש מלאה הכרה עצמית ההולכת בדרכה אשר התותה לה בלי כל עוזר ומרשיע.

בארץ איטליה עמדה עריסתה; באיטליה, אשר שמיה כעין הבדולח לטוהר, אשר אור ארצה היו נשמות, באיטליה אשר יפעת התולדה עושה רושם נבר על כל נפש יפה אשר תרחב ותתענג למראה הוד הבריאה, באיטליה המגדלת משוררים וציורים, ועוד זאת: באיטליה — הארץ האחת הנקיה בימינו אלה משנאת היהודים, אשר עדיה לא באו גלי הזרם המכוער הזה המכאיב כל חלקה טובה בכל מקום אשר אליו יגיע. משם לנאהידיא רימי הנפש היפה, אשר התעננה תמיד על יפעת הטבע, הנפש הרקה המרגישה את היופי במקום אשר עיני אלפי אנשים לא יראוהו, הנפש הרחבה המכילה בכל בתיה פיוט ואהבה עזה לכל קודש ורם, הנפש אשר כנפש נביאה תספוג לתוכה השפעת כל עתיק ונשא בבריאה, יהי זה, עמק, אדם או לאדם. משם כשרונה לציר בשרד עלי גליון, חכמתה אשר על ידה התודעה אחרי כן נבירת אשכנו לצירים נודעים לשם, מהם גם יהודים (מוריץ לויזון), אשר השפיעו עליה רב שפע לטובת התפתחותה.

בעודה ילדה קטנה, אשר לא ידעה להבחין בין טוב לרע, מת עליה אביה אשר הביא טרף לה ולאמה — ובכן שתתה באבה את כוס התרעלה, אשר החיים משקים לבני תמותה, ותרע כי נולד האדם לחיות בפני עצמו. האסון הזה היה המניע הראשון, אשר רחה אותה על דרכה בחיים. בתחלה חיתה את אמה חיי צער, אבל

רות לאצארוס (מאהידי רימני)

אהרי כן נפרדה מאתה, כי נמרה אמה לעזוב את העיר ולטוע לארץ אחרת, למען תמצא מחיה מהוראות שעה, ונאהידיא הקטנה, אשר נפשה נקשרה בנפש אמה, נתנה על יד אחת הנסיכות, אשר לקחה אותה לה לבת, המעצור הראשון על דרכה בחיים. נפשה, אשר הפצה לחיות בפני עצמה, לחיות חיים הפשים בלי השפעות, אשר למרות רוחה הן, נפשה זאת פגשה במכשול. הנסיכה היתה קתולית-אורד-תדוכסית, בעלת נפש צרה, נוטה לצד אחד, והילדה הקטנה היתה מלאה אהבה לכל בריה בבריאה, היתה מרבה לישאול ולחקור ולא יכלה למצוא שמחה ונחם בלמודי הוקנה. נפשה סבלה אז לחץ גורא, כי הרנישה רנשות עבדות תחת השגחת הנסיכה הוקנה, אשר לפעמים יסרתה בשוטים למען תסור למשמעתה. וכאשר תענה אותה הוקנה כן רבתה נאות נפשה ההפשית, אם גם היא בעצמה לא ידעה אז מה יחסר לשלומה ושלותה. והנה היא מוצאת על פי מקרה את ספרי הקדוש וקוראת בו. איזה דלתות נפתחו לפתע פתאם בבתי נפשה ומהן נחל חום לכל בדי עורה, היסוד הראשון להתפתחותה, אכן הפנה אשר מאסדה בני משפחת הנסיכה ואשר עליה נשענה הילדה בכל כחות נפשה. הרוח הקדוש המנשב בספרי הקדוש השיב מעט את נפשה מכל תלאותיה אשר עברו עליה, גם מצאה נחם על כל צרותיה, גם מצאה את "דבר-מרה" אשר חסר לנפשה ואשר היא בעצמה לא ידעה לכנותו. כל הספרים שמצאה בבית הנסיכה כספרי דימא וסי, אשר בכחם למשוך אחריהם נפש ילדה קטנה בהויותיהם ותבליהם. היו כטפל בעיניה וספר התניך העקר, אם אמנם קראה גם בחשק נמרץ את "היהודי הנצחי" של סי, זה הספר אשר לא פסק משלחן כל אדם יודע ספר בימים ההם. עוד דבר נפלא. לכל משרתות הבית תפן נאהידיא הקטנה עורף, לא תדבר עמהן מטוב ועד רע, ועמליה המשרתת העבריה היא רעותה. לפניה תשפוך כל שיהיה, לה תספר את כל תולדותיה, בחיקה תניח ראשה וממנה תקבל נחם. איזה דבר ימשכה אל העבריה מבלי אשר תדע מדוע ולמה. היא תרגיש חסרון בנפשה. הלחץ והדחק הזה יגדלו מיום ליום, עד אשר תגמור לברוח מבית הנסיכה ולנסוע לאמה. על ההחלטה הזאת לא השפיע הפצה הכביר לבד כי"א גם הרומנטיקא אשר באה לה מקריאת הרומנים של דימא וסי, שהם מלאים מקרים כאלה, וכל המרבה ללחום נגד פגעי החיים הרי זה משוכח. ובליל אישון ואפלה, בעת אשר יושבי הבית כבר הוו שכבו על משכבותיהם, קמה הילדה הקטנה ממתנה, יחפה וחצי ערומה פתחה את הדלת לכל ישמע איש את קול הליכתה, ודרך החלון ירדה איצה ותברח מבית הנסיכה יחידה בלי כל משען ומשענה מבית הנסיכה ומעירה לאמה.

מקרה בודד כזה אצל ילדה קטנה, שטרם בגרה, הוא באמת נפלא במינו. ראשית כל נשתומם על החפץ האדיר בנפש עלמה קטנה היודעת היטב, כי כל דבר רע הנעשה על ידה יגמל לה שבעתים. שנית הכח הכביר שלא יחת מפני כל, שיוודע ומרגיש, כי יוכל לכלות את הכל אשר יהפוך, ושלישית העדר היראה אצל עלמה קטנה ודלכת בחצות הלילה לדרכה. המקרה הזה מעיד על כחות הנפש של נאהידיא דימי, אשר הראו נפלאות בימים הבאים.

אמה, אשר מצאה את מחיתה בדחוק גדול, נתנה את בתה על יד הגיורות, לאחד מבתי הספר הרבים ממין הזה הנמצאים באשכנז, המכניעים את נפשות התלמידות

זממיתים בהן כל רגש חפשי וכל הכרה עצמית. בית הספר הזה היה מניעה חזקה בדרך התפתחות נפש נאהידיא רימי, כי אם אמנם לא הועמה נפשה, בכל זאת לא הלכה קדימה ולא מצאה מנוח. גם ממורותיה לא הפיקה הנערה הקטנה רצון, כי סבבה אותן תמיד בשאלות, אשר לא ידעו לתת מענה עליהן. תאות האמת, אשר התנברה או עליה מאד, לא נמלאה, אשר על כן החלה לותר עליה, והצד השני בנפשה, תאות היופי, התנבר עליה ביתר שאת ותהי לצירה. בבית הספר לצירים תודע לאנשים רבים, אך מעטים מוצאים חן בעיניה. הציור הוא כל חפצה ותאות נפשה, בו היא מוצאת נוח, אם גם לא מנוח. והנה נתן לה ציר אחד את התניך במתנה. הספר הקדוש הזה עורר בקרבה את הרגשות הישנים ותאות האמת התעוררה עוד הפעם בקרבה בכל תקפה. האמת והיופי מלאו הפעם את כל בתי נפשה. ספר קרנליוס, אשר התודע אליה, מדבר אתה על ענינים גבוהים ונשגבים העומדים ברום העולם, והתאוה למלא את החסר בנפשה מתנברת או עליה עד מאד, וכיחוד התאוה לדעת את הכל הכתוב בתניך על בריו, כי הגד הוגד לה, כי התרגומים הנם רובם ככלם משוכשים ונמצאו במ חסרונות רבים.

אז החלה להרגיש כי קשה מאד לאשה לחיות לבדה, כי היא מוצאת מכשולים על דרכה, ונקל לה לבוא למטרתה אם תהיה בצל איש, אשר יגונן בעדה ויעזור לה בכל מעשיה. בימים האלה התודעה גם אל הסופר והמבקר הנוצרי רימי, אשר היה איש ידוע חולי, מוכה ונגוע, ותתן לו את ידה, כי הכירה בו איש חפשי מכל משפט קרום הרודף את האמת והצדק. כשבע שנים ראתה אתו חיים, חיים שלווים ולפעמים גם נעימים, כי אצל האיש עליה מרחו ותחת השנחתו כתבה גם ספורים ומאמרים במכ"ע שונים, וגם חזיונות אחרים, אשר הוצנו על כמת החזיון, ובם מצאה נוחם ותרופה בעת צרותיה, אשר עליה היה להפוך את משכב בעלה בחליו, אשר לא קם מן המטה אשר עלה עליה.

והנה בשנות השבעים החל רוח השנאה לישראל לניש בראשונה באשכנז ושאלת היהודים עלתה לפתע פתאם על כל שלחן, כאלו היתה יד נעלמה בכל אלה, ותמצא לה גם פותרים בלתי קרואים בכל בית וארמון. ככל זרם חדש אהו גם הזרם הזה בכל ארבע כנסות הארץ, וככל דעה חדשה מצאה לה גם הדעה הזאת אודהים ואויבים. מחברות עפרו ממחנה למחנה. אהבת רימי להרוח העברי התעוררה, אבל אהבתה להאמת לא נתנה לנפשה לצדד בזכות היהודים בלי כל סבה, בלי כל מניע פנימי. אשר על כן נמרה אומר להכיר את תכונות העם הזה ותולדותיו מספרתו העתיקה והחדשה, מאופן חיי משפחותיו, מתהלכותיו במשך ימי היותו ככל עם בין העמים ובימי סוורו על כל כדור הארץ. ותפתה את ספרי שליידן, דיליטש וגרויא ותקרא במ בכל מאווי נפשה, ותשם את מעיניה בספרי יוסט, ודיסויער, גרטיץ והרצברג היו לה למשיב נפש. אז החלה למצוא לאט לאט את אשר בקשה מימי נעוריה ועד היום הזה, את כל איש חכם, אשר פגשה באחד הבתים אשר התארחה את בעליהם לחברה, דברה ע"ד ספרת ישראל וקורותיו, ע"ד נביאי ישראל וספריהם, עד כי יראוה מאד הנשים העבריות והעלמות העבריות ברעתן, כי לא תוכלנה לשוחח אתה כחפצה ולתת לה מענה על כל שאלותיה או תשובה על תמרהנה, כי לא תוקינה בנות ישראל את שפתן וספרתן, כמעשה הבנות בתוך כל עם ועם.

בימים האלה הכירה גם לדעת את הפרופיסור משה לאצארוס, חוקר הנפש המהלל, ונפשה הורמה על על ידו, כי היטב לחדור אל רוחה עמוק עמוק. החכם הזה, אשר השכיל להכיר נפשות העמים ואופיהם ולהעמיק חקר בסתרי רוח לאומים רבים, הוא הכיר גם הנפש הנעלה הזאת, אשר שמה לה תכלית אחת למטרה האליה שאפה בכל מאמצי כחה. הוא הקריב אותה אליו ברוח נדיבה ויהל לנהלה על מי מענות והתפתחות נפשה קרבה להשתלמותה. בראותו אותה מעמיקה בספרי הקדש העיר את אונה, כי מן ההענקות לא תוכל להכיר את הרוח האמתי המרחף על התניך אם לא תלמוד את השפה העברית, למען תוכל לקרוא את ספרי הקדש במקורם הראשון. תחת השנחתו החלה נאהידא רימי הנוצרית ללמוד את האלפא ביתא, דבר אשר אחיותינו העבריות היו יכולות לחקותו. גם צוננין, ילינק ורינאן הביאוהו הקרובה למחנה העברים ונייגר ומונג עזרו על ידה להכיר את העם הנצחי ולאדהבו בכל לבב. שקדיתה העצומה הפליאה את לב הפרופיסור ויוקיר מאד את ערכה ויתמכנה בכל אשר היה לאל ידו.

תקופה חדשה בחייה הביא ספרה, "האשה העברית", אשר חברה בעצת מנהלה ומוקירה הפרופיסור לאצארוס. כאשר הציע החכם הזה לפניו לכתוב את הספר הזה לא אבתה רימי לשמוע לקולו באמרה, כי קצרה ידה לכתוב ספר רב הערך כזה. אבל הוא, אשר ידע היטב את מעלות רוחה, דבר על לבבה, ותשמע לו. ששה ירחים שלמים עבדה יומם ולילה למען קבץ את החומר להמלאכה הנכבדה הזאת, וכל אשר רבתה לעבוד, כן גדלה אהבתה לעבודתה, עבודת הקדש הזאת, כאשר הגיד עליה הפרופיסור לאצארוס בהקדמתו לספרה. האשה העברית בדורות עברו וגם בדור הזה היא בעיניה סמל האהבה והיקר ובכל לבבה השתוקקה להיות כמותה. בעבודתה זאת מצאה נפשה מנוח, כי באה אל תכליתה, אשר אליה שאפה. ובכל זאת בעדה עוד איש בתהום נפשה ואיזה חסרון לא נמנה בקרבה, כי נפשות כאלה אם תשתוקקנה אל איזה תכלית לא תשלינה ולא תרנענה עדי תשיגנה אותה כלה. ובכך בא לה הרעיון להתגירה.

מבלי ששאל את פי איש נסעה לגינף למען יביאה הרב תחת כנפי האמונה העברית, והנסיעה הזאת היא הנקודה הגבוהה (קולמינאטיאנספונקט) בחייה. האמונה העברית הטהורה והלאום העברי הנפלא משכו את הנפש היקרה הזאת אליהם. את המנוחה השלמה, מנוחת הנפש, אשר נאהידא רימי היתה רוצה בה, מצאה אחרי אשר היתה לעבריה.

על דרכה לגינף פגשה במישיבה ואיש חסדה הפרופיסור לאצארוס. אשתו מתה עליו בשנה הזאת והוא נפל למשכב בעיר פרייבורג. ששה שבועות נשארה רימי על יד מטתו ותהפוך את משכבו בחליו, וכאשר שב לאצארוס לאיתנו שלם לה ככל תגמוליה עליו — וישאנה לאשה.

ומאו שמה: נאהידא רות לאצארוס.

וכחולה מסוכן אחרי אשר שב לבריאותו מספר לכל מבקריו את ענוי הקשים ואת מצבו במשך ימי חליו למען ישמח וישמח על האושר הרב אשר מצא בשוכו לאיתנו, כן גם ספרה נאהידא רימי בספרה, "בקשתך" את כל ימי חייה, את

נענעני נפשה להתכלית הנבוהה ואת כל עניה אשר מצאה עד אשר מצאה את אשר בקשה. „בקשתך אלהים — ומצאתך“ — אלה הם דבריה האחרונים בספרה. כפני המשוור המפורסם בירנסטון בירנזון העבים והנסים, אשר אינם נחגים כל עדות מרוחו וכשרונות נפשו, כן גם פני נאהידיא רימי לא ינידו ולא יספרו מנפשה הנפלאה אשר עליה ישתוממו בני אדם לאלפים. רק עיניה הגדולות הנטויות לנקודה אחת ושפתותיה הדקות והסגורות אומרות, כי לא נקל הוא למצוא פתרון נכון לחידת נפשה, הנפש אשר אין משלה בימינו אלה, שהם ימי פזור כחות הנפש לכל הצדדים בלי תכלית מרכזית, אשר אליה תתנשא.

ויי,

דוד רוטבלום.

מְשִׁירֵי הַתְּחִיָּה

(אחרי הקונגרס הציוני).

רְאִינוּ מִתְעוֹרֵר וְנֶאֱסָף הָעָם	שְׁמַעְנוּ שִׁיר חֲדָשׁ, שִׁיר אֲשֶׁר וְדָרוּר,
מִצְפּוֹן, מִדְרוֹם, מִמְּזוּרָה, מִיָּם.	מִחַיִּים חֲדָשִׁים שֶׁל תְּקוּהָ וְאוֹר,
מֵאַרְצוֹת גְּלוּתוֹ הַמֶּכְרָה;	שִׁיר עִם הַמִּתְעוֹרֵר לַתְּחִיָּה;
מֵה גְדוֹל הַרְגֵעַ בְּתֵנִי הַלְאוֹם,	עֲמַנּוּ מִתְגַּעֵר, עֲמַנּוּ עוֹד חַי,
מִשְׁבִּיחַ הוּא מְצַנְקֶה, עֲמֻקָּה בְּתַהוֹם,	בְּקִינּוֹת וְיִלְלוֹת לְעַמֵּנוּ אֵין כִּי
יָם עוֹנֵי, יָם שְׁפִלוֹת, יָם צָרָה ...	אֵין כִּי לוֹ בְּשִׁירֵי תְאֵנִיהַ!
נֶאֱסָפִים הַבָּנִים לְקִרְיַאת הָאֵם,	שְׁמַעְנוּ שְׁפִתֵנוּ הַנְּעִימָה, כְּהַד
מֵאֲחָד עֲמַנּוּ — מֵה גְדוֹל הַיּוֹם! —	שִׁיר אָבִיב, וּמְלֵאָה עֲלוּמִים וְהוֹד,
עֲמַנּוּ הַמְּפָרֵךְ בַּתְּבֵל;	שְׁפִתֵנוּ הַיְחִידָה הַשְּׂרִירָה,
וְדוֹפֵק בְּחֻזְקָה, וּמְקַנֵּה הַלֵּב,	מִשְׁפִּתֵי הַבְּעִירִים בְּאַתְרָהּ וְעוֹ,
וְחֻזְקָה חֲדָשָׁה מִשְׁכַּחַת הַבְּאֵב,	שְׁפִתֵנוּ עוֹד חַיָּה, עוֹד נִיבָה לֹא מַת —
וְשִׁירָה חֲדָשָׁה — הַאֲבֵל ...	שְׁפִתֵנוּ — שְׁפֵת עִם הַעֲתִידָה!
ל. יפה.	

ד"ר יצחק שלמה אונס.

ד"ר יצחק שלמה ז"ל.

אך בשריון המעשה יעדה חינונו:
הרבות טוב מהרנו רבני ימינו, פי
תקמה תקנת איש תום ישיבת גברי.
(רנה"ו).

„צעיק סתום וכמוס יכסה את הארון הזה, בו טמונים חיי איש נפלא, נאצל רוח, היי איש הולם, הונה נכאים, אשר קצרה יד כל אדם לבוא עד חקר תבונתם ואל מסתרי סודם. רק אחד הוא היודע יצר כל היצורים, „לאלהים פתרונים, הוא יודע פשר הסבה הזאת ולו רק לו נגלה פתרון ההידה הסתומה הזאת, פתרון היים כמוסים ונפלאים, אשר בתקוות נעימות ונעלות החלו את ארהם ובעצבון ושממון כלו את מעגלם באביב ימיהם; הוא רק הוא ידע את סתרי הנפש הזאת, אשר עוד לפני שנים רבות, בשנות למדו בבתי מדרש החכמה, נלהמה מלחמת החיים והקיום, המחסור הכבד עליו אכפו ומעצורים ומכשולים אין מספר היו פרושים כרשת על כל צעד וצעד וימררו את חייו, מאפס תקוה ותוחלת התמוטטו רגליו, לא ידע להוקיר את חין ערך החיים, והארץ היתה תהו ובהו והשך, התבל היתה כארץ ציה לפניו, כעמק עכור וכתפתה ערוך, ורוח אלהים, אשר התנוסס בו תמיד, חפיץ להרוס את עמודי החיים ולקעקע את קיר הומותיהם, כי נכסף נכסף לשוב למקורו הראשון אשר ממנו חצב, למקור חיים רוחנים, למקור האור האמתי. אולם ו„גר אלהים סרם יכבה, והגר הזה האיר גם בהיכל החכמה והדעת ויפיץ אור בהיר ומזקק על ספרת ישראל והשפה העברית. אשר אותה אהב המנוח אהבה עזה וטהורה כל ימי חייו, וקני האור הזה הפיצו את זרם ויפעתם על העדה הזאת, אשר ידעה להוקיר את ערכו ומעלת כבודו מיום דרכו כפות רגליו בפעם הראשונה על אדמת העיר הזאת.“

בדברים הקצרים האלה, אשר העיר אחד החכמים והרבנים בהספרו אשר נשא על אחי האמלל ד"ר יצחק שלמה ז"ל, אשר נקסף בדמי ימיו מארץ החיים בשנת ד"ל ובש"ק פ' וישב בשעה השביעית בבקר, בלכתו לביה"כ להתפלל ולהשיף לקחו הוד לפני קהל עדתו בעיר קוייטשין, מורביה, צפונה אמת מרה, אשר רק היודע את חיי המנוח ואת ארחות מותו יודע להוקירה ולרדת לעמקה. אך אין מסתרי במאמרי זה להאיר את מחשבי השרגיריה הגוראה אשר בחיי אחי המנוח, כי לתכלית זו הקדשתי זה כבר ספר שלם *), ובה אסתפק רק בדברים מעטים על ערכו הנעלה.

*) „סגבת זכרון, תולדות ד"ר יצחק שלמה פוכס, חייו ופעולותיו, אשר כסני סבות ידועות עלי לעכב עור את הרפסוהו.

אם כל אדם „עולם בפני עצמו“ הוא, לא מליצה ריקה היא לעמת המנוח, אשר מוסרי חייו רק בעבודת הרוח, עולם אחר לא ראה, עולם שני לא ידע — וזה היה בעוכרו. הוא חי חיים פנימיים, חיים נפשיים מבלי פנות אל העולם הגדול, המבקש גם הוא מכל אדם את שלו, לתכלית אחת שאפה נפשו מימי ילדותו עד היותו לנבר, לתכלית אשר היתה משאת הלוטותיו ומבחר שעשועיו בימי נעוריו, ואשר לה הקדש גם מהוריו אשר אהבוהו כאישון בת עינם, והיה כאשר קרב אל משרתו אשר אליה נשא את נפשו, כאשר קרב אל שפות הים אשר טלסלה נראה בסערותיו — והנה ראה כי טעה טעות נוראה בחשבונו, כי שניאה נוראה נמשכה דרך כל ימי חייו, כי נשא את נפשו אל הבל, אל מטרה אשר לא יכלה הישקיש את סערות נפשו, אשר השתוקקה ללמודים בלי כל קץ ותכלה, שניאת חייו זאת והשקר והתרמית אשר פגש בכל דרכיו, התרגוות נפשו בהוכחו לדעת, כי רק החונף והידוע ללכת לפני כל רוח מנשב ישב כסא למשפט והאמת נעדרת — כל אלה דכאו לארץ את חיתו, עד כי קפרו כאורג לפתע פתאם את פתיל חייו בפעם אחת...

יצחק שלמה פוכס היה אחד היחידים השרידים אשר בהם יתקומו דברי חכמינו ז"ל, כי אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה. הוא היה אחד מאלה, אשר הלמודים הם מאכלי נפשם וגם ניותם, היכולים לחיות יום או יומים בלי אוכל, אך אף לא שעה קצרה בלי ספר. הוא היה אחד מאלה, אשר נפשותיהם מתפתחות כחידה, אחד מאלה הנבדלים בתולדות רוחם מאלפים אחרים, אשר כחות נעלמים וגפלאים פועלים בנפשם ומשפיעים על מעשיהם, הוא היה אחד מאלה — אהה, מה מעט מספרם בימינו אלה! — אשר לבם כלב ילד, הנושא אותו תמיד על שפתיו, המאמין בכל מבלי דעת כי לא כשר כל דבר, אשר יבשירוהו שפתי כל נבר, הוא היה אחד מאלה, אשר הוציא משפט על כל בן אדם לפי נקודת הלך מחשבותיו ורוחו הוא, אשר על כן ראה ידיר בכל איש הקרב אליו, רע בכל אדם המדבר אליו, והיה כאשר נהפך לפעמים משפטו למשפח לו, כאשר הרעו לו כפעם בפעם רעיו אשר אמר כי קרובים הם לנפשו — נהפך לאט לאט רוחו בקרבו, וכילד תם המכה את הכסא אשר ננפה בו רגלו והמשקץ את כל סביבותיו באמרו, כי קשרו עליו קשר, כן שקץ גם הוא באחרית ימי חייו כל אדם זה, ירא מפניו תכלית יראה, דמה בנפשו כי בא להרע לו, עד כי היה גם הרעיון הזה אחת מסכות מותו...

באשר התנשאה נפשו לעולם האצילות ותפן עורף לשעשעי-הלה, לעולמנו פה על כוכבו אדמה, לא ידע המנוח להתהלך את האנשים לפי רוחם, לחנף להם או להשתחוח לפניהם, כי זרים היו לו דרכים כאלה ולא ידעום כלל. הוא לא היה, כאשר ידמו אחרים ממכיריו, מוג'לבב אשר לא מצא די און בנפשו לעשות ולפעול כאנשים אחרים. אשר לא הרחיב לדאוג לטובתו ולחיו כאשר יעשה כל איש מפני יראה פנימית אשר קוננה בלבבו — מכירו אלה לא הכירוהו למדי וישפטו כשפוט כל אדם אך למראה עין. המנוח ידע הישב את תכונת נפשו זאת, הוא הכיר בעליל כי לא רפד על שושנים, כי ימצא מכשולים על דרכו בחיים, אך הוא לא יכול — לו גם חפץ — לאחוז במעשי-חנף, לבקש חסד נדיבים, מחיר דברים חלוקים מחמאה, ולא ירא פן ינהם באחריתו וירע לו בעמדו לברו בחיים.

הד"ר פוכם לא היה בעל כשרון מיוחד, בעל כשרון במקצוע אחד, כי לא גדל בארץ נאורה, אשר שם יתאמצו להוציא מכל אחד את כשרונו המיוחד אשר נתן לו מן הטבע, כי אם היה בעל כשרונות רבים, אשר כל אחד מהם התפתח לפי הזמן והמקום עד מקום שידו מגעת. לו נשאר בארץ מולדתו הרוסיה ולא כתת את רגליו למקום ההשכלה בבירת אשכנז, כי אז אולי התפתח בו כשרון מיוחד, והוא החריפות הנפלאה מאין כמות, ידיעתו את התלמוד בדרך החכמה והבקרת, כי התלמוד היה בימי נעוריו משאת כל נפשו, הוא שעשעהו בעת אשר דאגות החיים סוככוהו והוא טרם ידע לאן פניו מועדות. התלמוד היה לו גם עקר בעת אשר החל לשום מעיניו בספרים לועזים והספרים האלה טפל.

אחרי אשר עזב את ההדר, אשר בו בלה את מכהר ימי ילדותו כרבים מאתנו, את החדר אשר אירזו המשחת שם מהנק לצוארו ואשר מצין את דמי עלומיו כעלוקה, את ההדר הצר, אשר ממנו אך ממנו למחלותינו הלאומיות תמצאות, כמו: מעוטרדם, מעצור בפעולת הראה, מניעה בגדול הנף, צרות-החזה, ויחל ללמוד ככל „בחור-בית המדרש" בפני עצמו אחרי אשר ידע כבר את התנ"ך עם מפרשיו על בורים — אז התנפל על התלמוד בתאוה עזה עד להפליא, ולפי דבריו בתולדותיו אשר כתב בידי עצמו בשנת 1884 (בתור מאמר בהכנסו לגימנוזיום בברלין) מצא בלמוד התלמוד נהם ונמול בעד כל רע ואי-נעים אשר פגע או בחייו, וגם אחרי שנים רבות, בעת אשר עסק ב„שבוע החכמות", היה התלמוד שמחתו. יש ערך פסיכולוגי לידיעת המנוח הזאת, כי כמו שלמד בשמחה את התלמוד, אשר היה צריך להתעמק בו ולרדת לתוך עמקה של ההלכה, ללמוד בעמל ויגיעה, כן גם השתלם בכל ימי חייו אך בלמודים הצריכים חקירה, קביון מחשבות וירידה לעומק דעת המחבר, כמו חקירת תולדות ישראל, מקצוע הביבליוגרפיה העתיקה ודומיהם, ואך לנשיתו זאת לטו להודות, כי יצאו מתחת ידו ספרים ומאמרים נודעים כ„בן בלעם", כחקירותיו ע"ד סעדיה גאון וכמאמריו ב„החוקר", אשר עשו רשם אדיר, חוק וקים בעולם החכמה והמדע. — לשקידתו לא היה כל קץ. גם בספר תולדותיו הכתובות בידי עצמו מודה המנוח, אשר לענותו היתרה אין חקר ומעודו לא הפין לשמוע ומה גם להשמיע אחת ממעלותיו התרומיות — כי „שקידתו בלמודים היתה כל כך חזקה, עד כי גם אבותיו היראים בני הדור הישן, אשר התענגו לראות את בנם הבכור מתמיד בלמודיו ושוקד עליהם בלי-הרף מבקר ועד ערב החלו להתעבר עליו, כי שם לו גם לילות כימים ולדאוג לו פן תדבקו הרעה בכריאותו. אשר לא היתה שלמה בו כל ימיו", אך הוא לא שם את לבבו לכל אלה, כי שקידתו זאת היתה שמחתו, ועל השבון נותח הוסיף להביא סוף לדחויו יומם ולילו. תורתו היתה לשמה בלי כל תכלית, בלי כל תקוה לנמול, היא בעצמה היתה לו התכלית. בשבתו לפעמים כדד במועדיו, יושב והונה גם בשנים האחרונות על דבר ענין, אשר אולי ימלא עליו איש אחר שחוק ואשר היה בימים האחרונים למקצוע אשר בו יעדרון חכמים אין מספר, למשל באיזה שעה, באיזה יום, לפני או אחר הצהרים נברא. גאון פלוני — והנה עלה בידו. להוכיח ע"י מלה אשר מצא באיזה כתב יד, כי הגאון הפלוני לא גולד כאשר כתב החכם האלמוני ביום זה כ"א ביום אחר — או האיזה פניו, עניו הפיקו שמחה, שחוק נראה על דל שפתותיו ויקם ממושב ויצא כמעט במהולות משמחה על ההמצאה הגדולה אשר עלתה בידו.

כי לבו ונפשו נתונים נתונים היו להכמת ישראל, ההכמות האחרות היו לו לפרפראות, לאמצעים לתכלית, והלשונית הרבות אשר השתמש בהן היו לו רק למליצים ספרי הכמת ישראל הכתובים בהן. רומן, ספורי-אהבים או איזה ציורים אחרים, אשר לא נענו בקורות ישראל, לא קרא כמעט בכל ימיו, כי לא יצא לו שחרם בהפסד עתו... הנטיה הנפשית הזאת להכמה, הישתדלות המנוח לאסוף רק ידיעה בהכמת ישראל, היא היא אשר הכתה שאיזה את מטרתו הראשונה, אשר אליה שאף. משפנו זה יבואר בהמשך דברי.

ככל האבות השמחים מאד לראות את בניהם שוקדים על למודם ובונים מגדלים באוויר ע"ד עתידותיהם, כן גם לבשו הורינו היקרים ישוין כמדם למראה בנם הנחמד הזה, אשר נודע בכל העיר ביאליסטק, "לזלמ'ע'קה המתמיד" (שמו היה יצחק שלמה זלמן), ויהלו להישוב מחשבות על אדות ימים יבואו, מה יעשו את בנם ואל איזה מטרה יקדישוהו, כי לא על זלמ'קה ללכת בדרך אשר ילכו בו כל בחורי בית המדרש, לשאת אשה בן שמונה עשרה ולאכול לחם חסד על שלחן חותנו, כי לא לזה הוחן בנם מאת הטבע בשכל ישר וזכרון שנון. ביחוד חשב אבינו נ"י, המצטין בעצמו בשכל זך וישר ואשר נהל בעצמו את למדיו בניו. בלמוד ישפת עבר ותנ"ך, הרבה מחשבות עד כי נמר אומר, כי יהיה בנו הבכור לרב בישראל, אשר ירביין תורה ברבים ויהיה למופת לבני דורו. את ההפיץ להשיג את המטרה הזאת השפיעו אבותינו על נפש המנוח, עד כי היתה המחשבה הזאת הרוח ההיה באופני חייו. וההפיץ הזה הרעיש עוד ביתר שאת ועז את נפש המנוח מנפש הוריו, כי בהיותו כבן חמש עשרה טעם כבר מטעם עין הרעת, ובהיותו חונן מאת הטבע בבקרת ישרה יורדת עד תהום כל דבר, ראה גם את המצב הרוחני השפל אשר עליו עמדו היהודים יושבי ארץ מולדתו, ויבוא עליו רוח אלהים להיטיב בתור רועה נאמן את מצב היהודים ברוסיה, להקריב את שתי הקצוות הנראות שם אחת אל אחת, להאיר את המחשכים הנוראים, אשר שררו בקרב מחנה החסידים ולקרב את הנאורים, אשר עזבו כבר את גבול ישראל ויתנכרו לעמם, בדברים אחדים: להיות רב נאור, להשליב את התורה ואת החיים, את הזמן ואת האמונה, ובשמעו מערך ביהמ"ד לרבנים בברלין שם שמה פעמיו בשנת י"ה לימי חייו. שם קרה לו אשר יקרה לכל עלם משכיל, אשר יעוזב את עירו בכרם מלא בש"ס ופוסקים ויעז לעיר נחלה מלאה חכמה ותרבות. על כל הפרטים הרבים נעבור בשתיקה, כי לא את תולדות חייו ככל פרטיהם ודקדוקיהם אנו כותבים בזה. אם אמנם סבל המנוח בימים הראשונים הרבה צרות ויגון למכביר, ככל זאת לא הניח ידו ממטרתו אשר מלאה את כל בתי נפשו. שכלו רובו בינתו, תום דרכו וישרת מעשיו עוררו אהבה אליו בלב כל מכיריו, אשר התדע אליהם, ובעזרתם מצא לו מורים חכמים אשר החלו להורותו דעת בשבע החכמות, עד כי במשך שנתיים ימים נכנס להמחלקה העליונה באחת הגימנויות בברלין, אשר בקרה ב' שנים ויחד עם זה בקר גם את בית המדרש של הרב צומבר והתדע אל שומעי לקח בתי המדרש לרבנים בעיר הזאת, ויכיר את הרבנים המטיפים וידע לו, כי לרבם ככלם תורתם אומנתם שעשוה קרום לחסוד בה, ואין איש בתוכם אשר יתאמין בכל עוז לאחה את הקרעים הנחולים והנוראים הנראים בבית ישראל, ויא' כי ראשי הקהלות יתגהו את הרבנים לא בדרך הנמוס והיושר, כי עבודה רבה,

שאינה נוגעת אף כמלא נימא למצבם או להשתלמותם, מונחת על כתפות הרבנים וזי עלימו לתת ספר כריתות לאהובתם הראשונה, היא התורה והחכמה, וכי הרבנות היבשה, התלויה על דרשות יפות לבד, תשלל כל זמנם וכל מנוחתם. הרעיון הזה לא נתן לו מנוח, כי הוא ידע והכיר את עצמו וידע, כי אם ישם מעצור בלמודו, אז תמו חייו, כאשר הסכין לאמור תמיד בהלצה להעיו: „אנכי אכלה אולי את למודי שעה אחת לפני מותי“ (איך ווערדע מייע שמודיען פיעללייכט איינע שמונדע פאָר דעם טאָדע אבסאלווירט האבען). הרעיון הזה הכה בו שרש רב ונפשו החלה לבחול ברבנות ולא בקר עוד את בהמ"ד לרבנים ויחל לפנות בכל לבבו אל החכמה, בהשתרלות חכמים רבים, אשר הכירו את ערכו הרב, בהם גם אחדים אשר אהבו להתקשט גם בנוצתו, ותמכדו ככל אשר היה לאל דם, השתלם במשך עת קצרה במדעים שונים, ביחוד בחכמת ישראל, ויודע שמו לתהלה ולתפארת, מאמריו אשר כתב במכ"ע עברים ולועזים אשר לישראל משכו אחריו לבות חכמי ישראל בכל ארבע כנפות הארץ, כלם השתוממו על שכלו החד והישר, בו יקלע תמיד בכל דבר אל השערה ולא יחטיא, ובקיאותו העצומה בכל חדרי המחקר וההגיון ובכל מקצעות התורה וחכמת ישראל, ויחלו להריץ אליו מכתבים ולשאת ולתת אתו בענינים ספרתיים, ויחוו לו עתידות טובות, כי יהי אחד המאורות הנדולים אשר יאירו על שמי היהדות וקרנים בידם לחיי עמנו הרוחנים. מרוץ־האגרות בינו ובין חכמי עמנו הם תקופה רבת־ערך בחיי המנוח, אלפי מכתביו המפורים והמפרידים — ואשר אני משתדל לאספם ולאגדם לאגדה אחת — המה אוצר בלום, במ צפונים המון מחקרים חדשים בכל עניני חכמת ישראל וספרתו, רעיונות נעלים על ישראל ועתידותיו והגיונות נפלאים על האמונה הודעת. כאשר אהב המנוח להתרועע פא"פ ומכיריו היו ליד ידיו הנאמנים, אשר לפניהם ננלו מרחבי נפשו העדינה, כן דבר במכתביו אל רעיו בלא לב ולב וישפוך לפניהם כל שיחו, עד כי רעיו מרחוק ידעו והכירו אותו היטב כרעיו מקרוב, וכלם כבדוהו והוקירוהו בכל נפשם בגלל ידיעותו הרבות וביחוד בכלל חכמות־נפשו הנעלות, יראת־שמים הקדמת לחכמתו, אהבתו להאמת, ענותו, תסירותו והצנע־לכתו. במשך ימי בקרו את האוניברסיטה במחלקות הפיליסופיה ללשונות בני קדם ערך מאמרים מדעים במכה"ע העברים הלבנון, הצפירה, המליץ, הכנסת, וביחוד „בהמניד" שיצא אז לאור בליק ואשר ארבעה ירחים אחר־מות הרדיג ז"ל ערכו בעצמו על שם המי"ל, ובמכ"ע אשכנזים וצרפתים המקדשים לעניני ישראל, ויעסק בהרחבת שפת עבר אדוקת נפשו ורעיון חישוב בא"י, הזון רוחו, בין אחינו האשכנזים, לא שקט ולא נח לפעול לטובת עמו, הקהיל קהלות, יסד אגודות והכין בתי מקרא לספרים עברים, ויהי כבדלין למופת לכל בני גילו ילידי רוסיה ויהי אהוב ורצוי לכל מכיריו. וכאשר היה עסקן גדול לתועלת הכלל, מלא ברכת ד' ורב אונים לבית ישראל, כן חסרה לו התשווקה לעשות מה לטובת עצמו וישפיק תמיד במועט וירעב לפעמים ללחם ולא התאונן מעדו באוני מכיריו, בהם עשירים ונדבי־לב ידועים, על מצבו השפל, וכה התרחק יום יום מארחות העולם. ומן החיים המעשיים ולא חשב ע"ד מטרה נכונה בחיים ולא בקש מקור נאמן לפינסתו וירא את כל

תעודתי בחיים: להשתלם בלמודים שונים — ביהוד באלה אשר לא רבים יתפצו לבלות בס ימיהם ולהשיך מעמל נפשם, כמו לשונות בני קדם — ולפעול כפי כחו ומצבו לשיבת ציון ועריכת נר לשפת עמנו. בעוד אשר רוב בני נילו אשר למדו אתו יחד, ולא הניעו לפעמים עד קרסוליו, נמדו זה כבר את חק למודם, הכתרו בכתר ד"ר ועזבו את בית המדרש לרבינים ובאו אר המנוחה ואל הנהלה איש איש כנטיח-לבנו, חלם הוא הלומות שונים ע"ד עתידות עמו וכל קדשיו, וכאשר ראה, כי אין עוד לפניו כר-נרחב בברלין שם פעמיו, אחרי שבתו שם כשמונה שנים, פארוהה, שבה השתלם בלמודים שנים אחרות ופעל להרחבת שפת עבר בין בני הנעורים. גם שם כמו בברלין יצא שמו להלהלה, והח' הפרופ' דרנגבורג ז"ל שלחהו לבית עקד הספרים באוקספורד לחפש אחרי כתבי-יד של סעדיה הנאון, ואמנם אהי ז"ל מצא שם כתבי יד יקרים, שמ"ל ספרי סעדיה הנאון השתמשו בהם לתכליתם — כמובן מבלי הזכיר את שם ממציא כתבי-היד, מניהם ומסדרם לדפוס, כי חכמת מסכן בזויה בימינו — בתוכם כתבי-יד נעלמים בתולדות הדקדוק ובאור כה"ק אשר עיכם טרם נודע עד כה להכמי דורנו, וינחל כבוד ויקר מכל מכיריו ושומעי-שמו, אך אין איש שידאג לאהריתו. נפשו כמרחבי ים ורגשותיו בהמן גלים שוקקים לבוא אל חוף משרה מדעית, משרת מורה בבית ספר או מנהל אוצר ספרים וכדומה, וכלו מטרה אחרת, ומה גם הרבנות, היתה שנואה לו, אך לא איש ענו והכם מסכן כמדוה יניע אל מטרה כזאת. אחרים ממכיריו ומוקיריו בפאריס, בראשם הרה"ג נדיב-הלב ויקר הרוח ר' צדוק הכהן המליצו אמנם טוב בעדו לפני מנהלי ביהמ"ד לרבינים אשר באנגליה, אך בבואו ללונדון ובראות הרב, והחכם" העומד בראש ביהמ"ד הנ"ל את הצנא מלא ספרא הזה, מצא תואנה לדחותו, ובאין לו תקוה בלונדון שב שנית לברלין, ופה הפצירו בו ידידיו הנאמנים כי ישתדל להכתר בתאר ד"ר, למען יוכל לקבל עלי משרת "רב" באחת הקהלות, והפעם הבליג על תשוקתו הפנימית ויש אין קשבת לתחנתי ידידיו ויסע לברן בשווייץ ויעמוד על המכהן ויצא מכתר בכתר ד"ר בתואר "מצוין מאד", ובעזרת ידידי-נפשו החכם הנעלה הפרופ' ד"ר דוד קויפמאן נבחר לרב ומטיף בעדת ישראל קוייטיין (מורביה), אשר על כפיים נשאתו ותתפאר בכבודו לעיני כל קהלות אוסטריה, ופה יכל אמנם לעבוד בנפש שוקטה לטובת חכמתנו ולהכין לדפוס את כל ההומר היקר, אשר צבר מגנוי ישראל ועתיקות ספרתנו באוצר הספרים בברלין, פאריס, לונדון ואוקספורד, אך הה, אוצר המדע הזה היה אסונו, "ועושר שמור לבעליו לרעתו", והנה אבד העושר ההוא בענין רע", ואוצר החכמה מלא דעת ותבונות ירד פה לטמיון גבר. בקש המנוח לשבת בשלוה ולנוח מעצבו ורגו בימי חייו, ויבוא עליו פתאם שד משהת להשכית את יפעת האושר הזה מטרהו, להשחית ולאבד עולם מלא, מלא עושר רב של חכמה והשכלה אחרי עבוד שנה לימי כהנתו בקוייטיין, דברי ימיו, קורותיו ופעולותיו בשש השנים האחרונות לימי חייו יתנו לסופר חמר רב לעסוק בו, אך כאמור אין מנמתנו בזה לספר כמו תולדות המנוח, ונס טרם הניע הזמן להאיר נתיב על התקופה הזאת, שבה צפון תורה שלמה ולקח טוב ...

המשורר הנדע ד"ר שלמה מנדל קרן הרת על מצבת קבר המנוח, אבן
שיש יקרה, את הכתבת הזאת:

פ"נ

יְהוּדֵי גְאָמֵן עִם אֵל, שׁוֹחֵר טוֹב לְיִשְׂרָאֵל.

פֶּאֶר חֲכָמֵי הַדּוֹר,

צַר וּמְצוֹק סְבִיבֵהוּ, לְחַמּוֹ בּוֹ נִימְרָדֵהוּ.

נִיזְרִידֵהוּ אֶל הַבּוֹר.

חֹזְקֵי לְשׁוֹנוֹת וּמַדְעִים, מְדַבְּרוּ נְחֵמָה וְגַעִים.

כְּרִיחַ לְבוֹנֵה נְמוֹר,

קָבְרוּ פֹה לְגוֹיָתוֹ, הַשְּׂמִימָה עֲלֵתָה נְשַׁמְתּוֹ.

סִתַּר עֲלֵיוֹן לָהּ אוֹר!

אדם ביקר אבד במותו להיהדות, סופר מצין לספרתנו, חכם נעלה לחכמתנו, אשר
לולא המכשולים הרבים והעצומים אשר מצא על דרכו היה פועל הרבה במקצוע
החקירה שבה, ועלינו הנשארים לבנות את מותו ולהציב לו מצבת-זכרון בלבבנו
ובספרתנו, אשר אחי ז"ל המית את עצמו עליה. תהי מנוחתו כבוד!

יעקב שמואל פוכס.

נֵם צִיּוֹנָה.

פֹּה עֲבָרִים מְשֻׁלוּ בְּנוֹ,
נְהִי אֵךְ מְאוֹם, סְחִי ;
שָׁם - מִי יִדְמָה, יִשְׁוֶה לָנוּ,
אִזְ נְשׁוּבָה נְחִי ?

אִזְ עִם נְהִיָּה בְּמוֹ הֵיִינוּ,
מְנוּ יִתֵּר, פְּנָה ;
אִזְ אֵךְ שָׁחַק יִמְלֵא פִינוּ
וּלְשׁוֹנֵנוּ רָנָה.

רוּחַ יוֹאֵב הִלְכָּשָׁנוּ,
רוּחַ גְּבוּרַת צְדָקָה ;
בְּעֵד עֲמָנוּ, בְּעֵד אֲרֻצָּנוּ
חִזְקוּ וְנִתְחַזְקָה.

אֵל נָא יָבֵא מִרְחֵם בְּנוֹ
מִפְּנֵי תִרְבִּי יוֹנָה ;
נִקַּח לָנוּ מַה שְּׁלָנוּ -
נִשְׂא נֵם צִיּוֹנָה ?

נפ"ש.

שָׂאוּ צִיּוֹנָה גַם וְרָגַל,
הִנָּל מַחְנֶה יְהוּדָה ;
מִי בְרָכָב, מִי בְרָגַל
נַעַשׂ נָא לְאַנְדָּה.

יַחַד גִּלְכָּה נָא, נְשׁוּבָה
אֲרֻצָּה אֲבוֹתֵינוּ,
אֵל אֲרֻצָּנוּ הִיאֵהוּבָה,
עֲרֹשׂ יִגְדוּתֵנוּ.

שׁוּבוּ, שׁוּבוּ מִמְּרַחֲקִים
אֲרֻצָּה אֲרֻץ אֲבוֹת ;
נוֹסוּ, נוֹסוּ מִמַּחֲשָׁפִים
וְחַבּוּט עֲרֻבוֹת עָבוֹת.

פֹּה גִדּוּפִים כִּק נִשְׁמָעָה,
תִּרְפָּה מִנֵּת חִלְקֵנוּ ;
חֲקִים קָשִׁים אֵךְ נִדְעָה,
נִשְׁק יָד מִבְּנוּ ;

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל.

וַתַּעֲמֵד לָהּ שׁוֹמֵר בְּלִילָהּ וַתַּעַל
עַל עֲרֻשָׁה לְשִׁפְחַת בְּאֵגְתָּהּ,
וַתִּשָּׂא עֵינֶיהָ שְׂמִימָה מִפְּעַל -
אִם פְּנִיָּהִם לֹא אֲדַמּוּ רִאֲתָהּ.

וַעֲתָהּ הִיא נָחָה גַם לָכֶּה בְּמוֹתָהּ,
כִּי שׁוֹמְרָהּ לֹא יִמְעַל בְּשִׂמְרָהּ ;
גַם רִאֲתָהּ עֲבִים עַל פְּנֵי הָרוּחַ
וְנִשְׂאִים וְנִאִים הָעִירָהּ.

וַעֲנִיִּים פָּרְשׁוּ וּמִמְּרוֹת נִתְכוּ
וּבִצָּה עֲמָקָה הִיָּתָהּ,
וַתַּחֲיוּ תִּקְוָתָהּ, כִּלְ לְבוֹת אוֹ נָחוּ,
כִּי אֲבֹן נִגְלָה - מַעֲמָקָהּ.

כָּלֵב מָלֵא פַחַד מִפְּנֵי בְּנֵי בְּלִיעַל,
מִפִּילֵי עַל עִירֵי אִימָתָהּ,
הַבִּיטָה עוֹד עִירֵי שְׂמִימָה וַתַּעַל
לְנִחַח עַל עֲרֻשָׁה, מִמְּתָהּ.

זֶה רַבּוֹת בְּלִילוֹת לָהּ נִפְשָׁה שְׂבָעָה
נִדְדִים, גַם יוֹמָם לֹא נָחָה ;
כִּי עֵינֶיהָ רִאֲתָהּ גַם אֲזוּנָה שְׂמָעָה
דְּבָרִים, שְׁתִּירָא עַל פְּכָהּ.

פְּעֻמִּים בְּבָר אֲכִלָּה הָאֵשׁ אַת בְּתִיָּה
וְאֲנָשִׁים אַת יִתֵּר הַפְּלָטָהּ,
וְאֵלֶּה נִזְכְּרוּ הַעִיר מִשְׂבִּתֶּיהָ -
לֹא תִשָּׁב עוֹד שְׂלָחָה וּשְׂמָתָהּ.

ו- וּמַר הַקְּרִיָּה אִז שָׁב לוֹ לְמַעֲוֹנוֹ,
 בְּעֵלְיָה שָׁם יִשְׁקֶיף וַיִּצְפֶּה ...
 וַיִּפְתַּח עֵת נַעֲוֹר מִשְׁנַתּוֹ חֲלוֹנוֹ
 וַיִּקְרָא בְּרוּן: "עַל מַצְפֵּה ו"
 וַיִּשֶׁן הַשׁוֹמֵר גַּם עֵינָיו יִשְׁנֶה
 וְרוּאִים פְּחֻלּוֹמָם בַּקֶּצֶה ...
 אִךְ בָּרַק וְרַעַם הִפְרִיעוּ הַשָּׁנָה
 וַתִּרְאֵ אֵשׁ לוֹהֵט בְּהַקִּיצָה ...

נח ראזענבלום.

כִּי פָתִי כִּי יִסּוֹר עַד הַנָּה לְשֹׁלַח
 בְּבָתִּים אֵשׁ אִכְלָה, בַּעֲרָה,
 בְּמִטָּה, בְּבִצְרָה, שֵׁשׁ בָּם דִּי כַח
 דִּי עֲצוּר גַּם פְּכוּת תַּבְעָרָה ? ...
 גַּם שׁוֹמֵר הַעֲמִידָה וְהוּא שׁוֹמֵר אֲמוּנָיִם,
 לֹא יָנוּם, לֹא יִישֶׁן בְּלִילוֹת ...
 וַתִּפְתַּח עוֹד שְׁנִית שְׁמִימָה הַמְּמוּנִים
 וַתִּשְׁכַּב וַתִּישֶׁן - בְּאִפְלוֹת ...

פטרבורג.

לְעֵשׂוֹ אָחִי.

הַצִּילְנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי יִרְאֵ אֲנִכִּי אֹתוֹ
 (יִצְחָק: ב')

הֵן פָּכַר לָךְ הַקְּבָרִית עֲלוֹת מַחִים
 וּמָה אוֹכֵל עוֹד מֵת ? הַיְגִידָה מִכָּרִי ו'
 מְקַצּוֹת כָּל הָאָרֶץ וְאֶסְפוּ עָלַי גִּבִּים
 וּכְנֻאֲבוֹם רַעֲבִים לֹא יִשְׁכְּעוּ מִבְּשָׂרִי,
 הַאֲקָרִיב לָךְ קִרְבָּן מִקְרָשֵׁי גְבוּהָ ?
 הֵן לֹא אוֹבְחָה לְשָׂדִים לֹא אֱלוֹת ו'

קַח מִנִּי אֲשֶׁר תִּקַּח, קַח לָךְ עָרִי ו'
 קַח כָּל אֲשֶׁר לִי, קַח פִּסְפִּי וְזִהְבִי,
 קַח אֶת דְּגָנִי הַרוּשִׁי וַיִּצְדָּרִי
 כַּקֵּץ אֶל תַּהֲיוֹן לְבָרִים אֶרֶץ מִקְבֹּשׁ לְכָבִי ו'
 אִךְ שְׂוֹא אֲתָה אוֹמֵר אֵלַי רִמְזִי וַתִּקֵּר ו'
 הֵן קִשָּׂה עָרְף אֲנִכִּי יַעֲרֹת מִכָּבָר ו'

וּקְשִׁיּוֹת עָרְפִי מִימֵי חֲרָפִי לָךְ מוֹדַעַת
 עִם אֱלֹהִים וְאֶנְשִׁים בְּהָ נִלְחַמְתִּי ו'
 וְאִם שְׂנֵאת אֲחִים כָּל מוֹסֵר פּוֹרַעַת
 הֲלֹא כְדָמִים יִקְרִים בְּכוֹרְתָהּ שְׁלֹמְתִי ו'
 בְּשִׁגְם אִךְ נִזְיֵד עֲדִישִׁים אִז מִנִּי לְקַחְתָּ
 אִךְ דְּמֵי עַד הַיּוֹם פִּסְהָ שְׁפַכְתָּ ?

לֹא אֲשֶׁאֲלָךְ מָה הָאֵף וּמָה חָרִי ?
 גַּם חֶסֶד וְחֵנִינָה מִמֶּךָ לֹא קִדַּחְתִּי,
 הֵן שְׁלוֹם אֲתָה לִי כְּמִלְאָה אֲכֹרִי ו'
 וּמִתְגַּבֵּת יָדְךָ אֲנִי כְּלִיתִי,
 עַל חֲרָבָה תַּחְתֶּיךָ פִּתַּח הַשָּׁמַיִם:
 וְנִשְׁקִי בַּקֶּץ דְּמַעוֹת עֵינָיִם ו'

יַדְעֵתִיךָ אָחִי, שְׂאֵרִי וּבְשָׂרִי ו'
 שְׂדֵרְתָּ רַבְצִי, הַשְׁמֵתָ אֶת גִּוִּי,
 עַל שְׂבָעָה יָמִים פָּכַר פְּזָרְתָּ אֶפְרִי
 וּבְחוֹמֹתַי עוֹד אֲחַמֵּם לָךְ, הֵן זֶה הוּא הַיּוֹם ו'
 בַּעֲדָה נִזְיֵד עֲדִישִׁים לִי הַבְּכוֹרָה מִכָּרְךָ
 וּמֵאֵן וְעַד הַיּוֹם לִי שְׂנֵאתָ נְטָרְתָּ ו'

שְׂנֵאתָ נְטָרְתָּ, עֲבָרְתָהּ לִי שְׁמוּרָה
 הֵן אַחַר עוֹרֵי נִקְפוּ מִכּוֹתֶיךָ ו'
 אַחַד מִצָּל אֲנִכִּי מֵהוּךְ הַמְדוּרָה
 וּמִזַּעַף עוֹד לֹא גַח לָפֶה,
 הַחֲרָבָה לִקְלָלָה כְּבָר לִי נִהַפְּכָה
 וְחַמְתָּהּ אָחִי עוֹד לֹא שְׂכַבְתָּ ו'

עוֹד אֲשֶׁה בַּעֲרָתָה, עַד שְׂאוֹל יִקְרַת
 וּכְבָר עֲצַמּוֹתַי נְחֹרוֹת, אִין כִּי מֵתוּם ו'
 גּוֹלָה אַחַר גּוֹלָה כְּעוֹמֶיךָ נִדְרָת
 זֶה שְׁנַיִם אֲלָפִים מֵאֵן וְעַד הַיּוֹם ו'
 מִכָּה עֲשׂוּקָה כְּבָר פִּשְׁטָה וְעִנְיָה
 הַעוֹד לֹא דִי שְׂרוּמִים בַּעֲדָה הַבְּכוֹרָה ?

לָךְ תִּדִים שְׁעֵרוֹת, אֲנָרוֹף נִאֲדָרִי ו'
 לִבְ חוֹק מַצּוֹר גַּם קוֹל בְּלָכִיא
 וּכְבָר בְּכָל פֶּה אֲכַלְתָּ אֶת בְּשָׂרִי
 וְאִיזָה מִנְחָה אָחִי עוֹד לָךְ אֲבִיא ?
 מָה יַעֲלֶה לָךְ לְרַצּוֹן לְרִיחַ גִּיחוֹם
 הַאֲקָרִיב לָךְ עוֹד דָּם, חֶלֶב אוֹ מִח ?

בוז פחיו, מצוץ כחיו, מלוק את צוארי ו
 אם לא גלאית הכות עור אם על בנים,
 רק אל הלחם בי כאויב מסתרי
 חרב כמו ארב ובהסתר פנים,
 שים גוי החלל פּעֶפֶר לְדוֹשׁ
 הן לי הנפש וקח לה דרכוש ו

ואני אח אמלל במנוחה אסבולה
 נפליתי בנופלים, ואלמטה קמה ו
 לי תבל מופת, ואני השה לעולה
 קול דמי אחיה צועקים מן האדמה ו
 גוי גתתי למבים, עור בעד עור,
 אה היה למצער בשמן, ואת נפשי שמור ו

נויארק ב"ג אדר אלף התכ"ט לגלותנו. יצחק ראבינאוויץ איש קאזונא.

אזכרה נגינתית!

הוא העמיד תלמידים,
 המה בני הנביאים,
 להיות מורים תמידים,
 מוציאים ומביאים.
 להמיה בשפתי דעת
 אמרי אל בשערים,
 לכל-און שומעת
 מוסר ומישרים.

להעביר המענועים,
 בל-הבלי האלילים
 נעלמים וידועים,
 את העם מהבילים;
 לטהר המחשבות
 מתכלי העמים
 ולאחד הלבבות
 להיות יחדו תמים.

רוחו הוא קבצם און
 ויפר האגדה,
 עם רם מעם לא-עו
 לו תורה ותעודה.
 עם אחר פלמו
 יחד בתי אבות,
 אל מלכם עו למו
 והקה עמו נדבות.

און על אדמת קדש
 בקרית היכל יה שם,
 במועד שבת חדש
 בהתאסף נדיבי עם;
 משוררי אל און שרו
 שירות אל עדונות,
 שם בפיא שרו
 שם נצחו בנגינות.

שירת קדש המיקה
 מעירת לב רוח
 זכרת יה הנעימה
 עלימו תנוח.
 בה איש אל יודע
 בעלה מבית חמר,
 אמרי אל שומע
 לו יביע אמר.

שמואל גלוי עינים,
 אבי זאת השירה,
 ברא גיב שפתים,
 עבודה וזמירה;
 הקות לב עבודה
 לא מנחת בפנים,
 רגנה שיר קול תורה
 וארשת שפתים.

גִּבּוֹת־לֵב מִמֶּאֶרֶת.
 מִתְעַרְבִים עִם שׁוֹנִים
 אֲחֵרֵיהֶם יִמְשׁוּכוּ,
 בְּעֵבְרִים וְאֲדוּמִים
 אֶת עַרְבָם יַעֲרוּכוּ.
 סִפְרָתָם עֲזוּבוּ
 בְּרוּחָהּ יִהְיוּ רַפִּי,
 סִפְרַת זֶר יִאָּהֲבוּ
 בְּעֵינֵם בְּדִילֹת יָפִי.
 אֶת שִׁפְתָם שָׁכְחוּ
 וַיִּנְכְּרוּ אוֹתוֹתֶיהָ,
 אֶת אֶרְצָם זָנְחוּ
 בְּזָרִים לֹא־בְנֵיהָ.
 הֵן אֶרֶץ לִפְנֵיהֶם
 לֹא אֶרֶץ מְרַחֲמִים,
 בְּאֶרְצוֹתָם לְגוֹיֹתָם
 חֻקִּים זָרִים מְחַקִּים.
 פּוֹלְגִים גְּרָמִים
 אֲזָרְחִים גְּאֻמִּים
 שֵׁם דְּשׁוּנִים וְרַעֲנָנִים
 עַל נִמְעֵי גְעֻמִּים.
 כִּי הִרְשֵׁת מוֹרָה
 לֹא יֵרְאוּ כְּחָשִׁים
 וַיִּמְכְּרוּ אֶת הַבְּכוּרָה
 בְּמַחִיר גִּיד עֲדָשִׁים.
 אִיךָ עַל אֲדַמַּת גִּבְרָה
 שִׁירֵי אֵל מוֹשְׁרִים,
 גְּבִינּוֹת שׁוֹתֵי יֶשֶׁר
 זְמֶרֶת יְהוָה בְּשִׁעְרֵים ?
 שׁוּבוּ אֲחֵי שׁוּבוּ
 זְכְרוּ קְדַמְנִיּוֹת,
 בְּן עוֹד שָׁם תִּנּוּבוּ
 כְּמוֹ אֲזַ בְּרֵאשׁ הוֹמִיּוֹת.
 גִּשׁוּבָה צִיּוֹנָה,
 עִיר שִׁמְחַת גִּילְגוֹ
 אֲזַ נְשׁוּב גְּרָנָה
 שִׁירֵי אֵל עֲזוּנוּ

יַדַע הָעַם כָּלוֹ
 יַחַד שִׁבְמִי יְהוָה הֵם
 וְאִישׁ לֹא יִכְבֹּד עָלוֹ
 עַל בְּנֵי עֵלְיוֹן, בְּנֵי שָׁם.
 הוֹרָה אַחַת הַמִּיָּקָה
 נִחְלַת כָּל־הָעֲדָה,
 לְאִישׁ אִישׁ נִחְלָה נְעִימָה
 הִיא לֹא נִחְלַת לְיָדָה.
 לָהּ אֵין שְׁפָלִים נִבְהִים
 גָּאוֹן יַחַשׁ מִשְׁפָּחוֹת,
 לָהּ אֵין בְּנֵי אֱלֹהִים
 רָמִים עַל בְּנֵי שְׁפָחוֹת;
 אֵינְנָה מִבְּקָרָת
 עֲשִׂיר עַל רֵב הוֹנוֹ,
 אֵינְנָה מִנְּבָרָת
 עֲנִי בְּחֶסֶד אוֹנוֹ.
 עֲקָה אֲדַמַּת קִדְשׁ
 הִיא עֲזוּבָה שְׁמָמָה,
 בְּמוֹעַד שִׁבְתַּת חֲדָשׁ
 זְמֶרֶת יְהוָה נִאֲלָמָה.
 הוֹרָתִי נִחְלָתִי
 הִזְתָּה נִחְלַת זָרִים,
 זְמֶרֶתִי מִנְּחַתִּי
 הִמְנִת גְּבָלִים נְעָרִים.
 אֲנִי נוֹשֵׂא אוֹרָה
 לִי חִשָּׁה אֶפְלָה,
 פִּחַת אֶהְקֶה מִהוֹרָה
 שִׁנְאָה וּמִכְשָׁלָה.
 גְּהִי הִיא שִׁירֵתִי
 כְּנֹרֵי לְאֵבֶל;
 הַמְתִּי הַתִּי,
 אֲמוֹנֵתִי חֲבֵל.
 אֲחֵי שִׁנוּ מַעֲמָם
 בָּם רוּחַ אַחֲרָת,
 רוּחַ זְרָה־הַפְּעָמָם

צבי אלעזר טילר הלוי.

משפט הרוץ.

והוכח הוכיח לעם להשיב האברה,
אך אין קול ואין ענה - געשטתה הנוזמתה,

אז החליק וקנו שירד על-פי מדותיו
ניקרא: "דבר האמלל אל-לבי נוגע
כן בל-עזר ומשען ישאר כל-ימותיו ...
אפס לנפוח אתכם עוד אחת אני יודע :

האיש אשר מעולם לא גשק נשיבת אהבים,
קול זמרה ורננה לא השמיע לבהו
אף גם לא שתה לרוח מששרת ענבים,
יגש הלום - והנשארים ילכו איש לאהליהו.

את-דברת פיר-החכם במעט שמע העם
אחד אחד מן-המסגד בלם גשממו,
אך איש זקן אחד נשאר במקצוע שם
הקריב בגאון ומפיו מלים ההמלמו.

"הנני, חי אני, האחד אשר יבקש אדוני :
שפתי בשפתי אשה מעורי לא נגעו,
קול רמו לא אשמע ורנה לא סלאת לשוני,
פרי-נפן ומשרת ענבים אל-פי לא באו."

"אם בן, קרא החכם לשאלו, האיש הלזה
הלך חמוצה לעזר בנגרדה אגא קחני,
הלא הוא בבבורו ובעצמו העיד בכל-פה
כי לא נמצא בחמורים : גדול ממנו!"

רד ש. מאנדעלקערן.

אל-הכם יועץ פלא שם באחת ערי ערב
בא אחד הפאמינים ופרש בפנים
ניתחנן לאמרו: "איש אלדים מושע ורב,
הושיעני-נא, אדוני, חכם-לב וגלוי עינים.

הנה זה חמורי הנודע בשער בת-רבים,
חמורי מחמל בפשי, לעזר היה לי בגרה,
עמד קשור בקל אל-אבוסו בין משאבים,
זה שלשה ימים אבד לי, הנה שד ושקר !

ואמר ארוצה-נא אליה קהרה חיש,
כי אף לשוא בקשתיו רבשתיו עד-עתה,
ובלפנים על-דבר אתנות אבדות שאר קדקיש
לשאול את-פיה באתי - הלא הראה אותה."

"צר לי מאד ... אין אני ראהה בקבואה דכבואה,
האמנם לכל-הפאמינים גלוי ודוע
שמיום פמירת גביא אלוה פסקה הנבואה ...
אך השמר והשקט עד-הששי בשבוע.

אז אנסה לחי, אעשה ככל אשר תמצא יד
בהתאסף עם למסגד, לתפלה ושית,
על-יד ימיני שם היה גבון נצב עשדי
אז דרוש אדרוש - ואל חפצי בדי-וצלים."

ויהי ביום הששי בהקהל כל-העדה,
בכלות התפלה עלה החכם בהמתה

על כרוב דמיוני.

ישנים מימיו הזבים ;
ינמנם על גדותיו הפוף,
בנקודות הכסף בפסיר
יונים הנביותו על עוף.

נחלים, מעינים, מי איהו,
יחקרו, יתחוו בפסיר,
ויפכו מנקייה-הסלעים,
ילפוחו מכלע על גיר.

על כרוב דמיוני געופה,
יונהי, עבר לים !
בגף ארץ תהנם בנינו,
הכל הכרי-נאותה שם.

מראש בקמות-ארץ שם הרים
בבדר-עזו יתנוססו על,
בין סלע-יהוד, צורים נפלאים,
יס-הכלת, בו יישן כל גל.

ויקר-ריחות. ערן וּבְשֵׁם
 בַּפֶּה הַשּׁוֹשֵׁן יִפְיֵן.
 אֶחָדָה, יָפָה, אֶשְׁקֶה,
 אֶשְׁקֶה בְּאֵשׁ חֲשֵׁקוֹ, כִּי עוֹ.
 וּרְבִנָּן לָהּ צִפּוֹר כָּל כָּנָף,
 כָּל גִּבְעוֹל וְשִׁבְלַת-הַכְּפוֹ;
 וְהָמוּ מַעֲנִיִּים וּנְחִלִים,
 אֶף יִהְיֶה בְּנֶרֶת הַיָּם,
 וּכְסוּד שֵׁיחַ פֶּאֶרֹת הַשְּׂמַעִי:
 יָשׁוּב עוֹד יִפְרַח הָעֵם.
 אָדָּסָה . . . שְׁאוֹל מִשְׁרַנִּיחֻבְסְקִי.

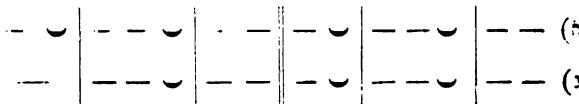
בַּחֹרֶשׁה שְׂרֵת-צִיָּאִלִים
 יִרְעוּ הַזְּמִיר, הַדְּרֹר,
 מִזְּקִיר־רֹאשׁ צִוְרֵי-הַר הַבּוֹר
 יִשְׁמַע הוֹד-קוֹלוֹ הַתּוֹר.
 בַּעֲרוֹץ-נַחַל סוּגֵי-שִׁשְׁנִים,
 נִרְדָּה, אַחֲוֵתִי, נָא שָׁם, -
 וּבְחֶבִיּוֹן לִיל-עֲנִפֵי-הַתִּימָר
 מִקְרָן שְׂמֶשׁ כִּי חָם, -
 מִרְבֵּא-רִשָּׁא נִצִּיעַ,
 יִדְבַר-שְׂאִי-עֲנֵג וְצִיָּן.

בַּת שִׁירָתִי.

הַיָּנִים אֵין נִפְשֵׁי יוֹדַעַת,
 וּמִלֵּאָה לְבַתִּי רוֹנֶשֶׁת,
 מִנְצֹרֹת הַנֶּפֶשׁ נוֹבַעַת
 שִׁירָתִי בְּנֵאוֹנָה רוֹנֶשֶׁת.
 נוֹבַעַת בְּזֶרֶם מַעֲנִיִּים
 בְּאֶבֶק רִמִּי-צִבְעֵי וְאוֹרָה -
 גְּלִי-מַעֲנֵן הֵם שִׁירֵי הַקְּשָׁנִים,
 בְּחֵרוּיִם מִירִמּוֹ אֲנִיצֹרָה...
 אָדָּסָה . . . שְׁאוֹל מִשְׁרַנִּיחֻבְסְקִי.

כִּיב קָסֵם עַל שְׁפֹתַי שׁוֹשְׁנִים -
 קוֹל מִיָּתֵר, זֶה רוּחַ יָנִיעַ,
 וּבְצִלְצִל מִנְגִּינֹת שְׁנֵאֲנִים
 הַיּוֹף חֲדָרֵי לְבַתִּי יִרְעַע.
 וּמִלֵּאָתִי קָסֵם הַרְנָה,
 הַמּוֹן גְּלִי-קוֹלוֹת נִשְׂאִים...
 הַיּוֹסְפֵרוֹ וְלִלִים בְּנֶנְהָ,
 אִם מַעֲנֵן הַמֶּפְקֶה כְּסֻלְעִים?

בִּישׁוּבָה וּנְחַת תּוֹשֵׁעוֹן.

צִיּוֹן הֲלֹא תִהְיֶי אָרֶה לְנוֹרָה;
 דְּמוֹ לְרִפְאָה בְּמִלְחָמָתָם שְׂבָרָה;
 אִישׁ אִישׁ בְּאֶחָד בְּרִבְכֶם יִרְבַּח כּוֹס

שָׁדָד וְדָבָר וְנִרְשֵׁי דְבָרֶיךָ ;
 אֵיךְ יִשְׁחָקוּ אֵיבֵינוּ עַל תְּנוּפֹת קָרֵב
 וְיִלְעָגוּ כִּי מְדַנִּים בֵּין בְּחִירֶיךָ ;
 הַפֶּרֶד וְתַמְשֹׁל הֲלֹא בֶן מִשְׁלִים הֵם וְבָא
 יוֹם יִחַלוּ לוֹ מִשְׁנֵאֵיךָ וְצָרֶיךָ ;
 זֹאת מֵאַוְהֶם וְזֶה חֲפָצֵם הֲלֹא יִפְקֹחוּ
 עֵינֵי חֲקָמִים וְזִכְנֶיךָ נִשְׁרָיֶיךָ ;
 אֱלֹהֵי יְחִישׁוּן הַלִּבְתֶּם בְּהַתְמַהֲמָהֶם ;
 אֱלֹהֵי יֵאָחֲרוּ בְּעוֹפֶם אֵל מְנִירֶיךָ ;
 אֹו אִישׁ יִקְדֶם פָּנָי אָחִיו בְּלִי גְאוּהָ
 בְּחֹר אֲדָנִי בְּסִינִי דַל בְּדָרֶיךָ ;
 תַּעֲזוּרְרוּ נָא בְּלֵב שְׁלֹם וְהַתְּעוּדְדוּ
 יַחְדָּו לְמַעַן בְּנֵי עוֹלָה וְשׁוֹרֶיךָ ;
 הִנֵּה בְּאֶחַת חֲבָרִים הֵם וַיִּתְנַשְׁאוּ
 לְגִיד מְרִוּדִים וְלִבְצֹר אֶת־נִזְוִירֶיךָ ;
 זֹאת הִמְסִלָּה לְהַשְׁלִים בָּהּ וְהַתְּאָחֲדוּ
 כָּלֶם לְשַׁחַר שְׁכֶם אָחֵד קְאִירֶיךָ
 וְשְׁלֹם אָמֵת פְּעֵלֶם יִכִּין וְהָיוּ בְּלֵב
 אָחֵד תְּמִימִים בְּנַחַת עַד בְּעוֹרֶיךָ ;
 עַד בּוֹא תִבְיֹאךָ שְׁנַת יוֹבֵל וְקָדָא דְרוּר
 לָךְ לֹא בְחִיל וְכֹחַ אִמְרֶיךָ
 יִרְאֶה אֱלֹהִים יַעַר רוּחַ אֲדָקָה עָלַי
 תִּבְלֵ וְשִׁמּוֹ פְּקִדַת כָּל־שְׁעָרֶיךָ .

מילוט, תרג"ח.

ד"ר אברהם אבלי עהרליך.

עולה מבין הקברים.

(ציון)

מאת ראובן אשר ברודם.

חצר מות. קברים למאות ולאלפים; מתים חדשים גם ישנים נקברו שמה קבר על נבי קבר; ציונים, נפשות ומצבות שונים עומדים למראשותיהם. יש אשר נמחה שמה הכתב מרוב ימים וגם רשומו לא נכר עוד, ויש אשר אותיותיהם גדולות וקבריהם נבקר מסקודה לסקודה — והנה גם עצמות בודדות מפוזרות שמה, עצמות יבשות מאד... ופתאם והנה רוח יעבור ויפתחו הקברים, ויעלו הקבורים, והעצמות היבשות תחיינה ויקם ויעלה קהל גדול, כגבורים ידלגו שור, יהמו אף ישקו, יריעו אף ישוררו, ילחשו דבר באזנינו — והיו כחולמים... תחית המתים!...

והצרה המות יהפך פתאם למקום רגש והמיה רבה, כל אשר בו ידרו, יעו ויתגעשו, המתים אשר קמו לתחיה ירמסו כרגל נאווה על הקברים אשר לא פתחו, ידכאום, יעצום וירצצום, וימשלו לבדם בכל המקום, וממשלתם ברגש ושאוך-רב יכנו... .

והצרה המות ההוא לא פה בארץ הנהו והמתים אשר חיו לא מתי-אדם הנם. לא באנשים שמתו ולא בקברים אשר בארמה אדבר הפעם, — אנכי בחצרות-מות אשר בקרבנו פנימה שמתו דברתי.

הקורא! התדע את המקום הצר אשר בראשנו ואשר „מוח“ נקרא לו? התדע כי הצרות-מות נפלא הוא אשר תשאנו אתך מיום דעתך את-עצמך עד יום מותך? — חצר מות הנהו להגשות מתים, למחשבות קבורות, להגיונים נשכחים, לדמיונות שעברו, לאידיאלים שבטלו ולהרהורים רעים וגם טובים... ישנם נפלים אשר מכבד לקבר הובלו וגם זכרם נמח, ויש אשר חיו ימים רבים וגם במותם לא שכחום ועוד נבכה על קברם מעת לעת; רבים ימותו מות-נשיקה, לא יכאיבו במותם ולא יוסיפו לדאבה עוד, ויש אשר ישובו ויחיו, יציצו מקברם, יביאו המולה רבה בהקיצם, ירחיחו דמנו בעורקינו, ירעישו את רוחנו בקרבנו, וכמשק נמים ישקו בנו, ונשכח את כל אשר לנו ונעזוב את כל רגשותינו כהוה ואך הם ישובו למשול בנו-ממשלה גדולה.

ותחית המתים כזאת הרגישה הפעם נפש יהודה בן-ישראל, ובעלת האוב אשר בכשפיה החיתה את המתים במוחו היתה — העיר בזיליה אשר בארץ שוויץ.

הקבר, קבר נשכה, ומתו ינוה בו זה כחמש-עשרה שנה, וכבר העלה שמש הזמן עליו שרמון, וקברים חדשים נברו על גבו, — והנה בזיליה, והנה קונגרים כללי להציונים, והנה תחית המתים! קבר אחרי קבר נפתחים, מתים קמים,

נשכחות נזכרות, — ויהודה שב לקדמות נעוריו: המתים יהמו וירעשו, ירתוהו את דמו בעורקו, ישכיחוהו את ההוה וימשלו לברם ככל בתי נפשו...

בהסחה הדעת באה התחיה הזאת. יהודה לא בא לעיר בזיליה למקרא הציונים, לא היה אחד הצירים להקונגרס, אף לא ידע שמין מנהו טרם באו הנה: בעת האחרונה הסיח דעתו מכל אשר ביהודים וביהדות, מסחרו גדל בארץ ועסקיו הגדולים והסבוכים לקחו את כל לבו, השכיחוהו את עמו ולא נתנו לו לחשוב על עניני הכלל, שקוע הוא כל היום במסחרו אשר לא יתן שנת לעיניו גם בלילה. אולם באהרית ימי הקיץ לשנת תרנ"ז, בימים אשר "ימי המדנעה" נקראים ונעשים בכל עיר ומדינה, בימים אשר ישבתו וינפשו גם התלמידים וגם המורים, גם הרשעים וגם העשירים, וכל איש ואיש אשר לאל ידו ילך, "לחיוץ לארץ" לטוה ולהתענג בחמי מי מעונות או באויר ארץ הדשה ושמים חדשים, — בימים ההם הואיל גם בן־ישראל לשאוף אור ארץ שוויץ, להתענג על הרריה, יאוריה והדרת הטבע השוררת שמה ויצא מעירו ומארץ מולדתו ללכת למצוא מטחה ומרגוע בארץ הברוכה הזאת, ובכן בא לבזיליה. בא — ותחת המרגוע אשר בקש עורר לו הפאים, זכרונות נשכחים, אשר טרדוהו וכל עצבו הרעישו. לתמו הלך בהוצות העיר ועיניו נמשכו על מודעה נדפסה באותיות גדולות הדבוקה על החומות ואשר תודיע כי בהיכל הגדול אשר להקסינא תהיה אספה גדולה וכללית, אספת הציונים מכל הלקי תבל, אשר ציריהם באו הנה. "ציון" — "ארץ ישראל"... היו ימים רבים והדעה הזאת חיתה בקרב לבנו ותהיה את נפשו; בשנות תרמ"א — תרמ"ב, השנים אשר הולירו בראשונה את הדעה הציונית בארץ רוסיה ואשר הלהיכה אז את לבות בני הנעורים לרבקה בה, בשנים ההן היה גם הוא אחד החרדים על דברה והמנבאים בשמה: אולם בשכבר הימים הכל נשכה...

"והדעה הזאת עודה היה וקימה, ורבים עוד הנשבעים לדגלה, וצירים ישלחו ועצרה קדשו ומכל הלקי תבל התאספו דורשיה — והנה הנס!" המחשבה הזאת הזכירתהו ראשונה.

בעינים חודרות הביט אל מול פני המודעה, דקדק באותיותיה, קרא פעמים: שלש את כל הכתוב בה בעיון, כמו בקש למצוא בה את כל אשר עבר על הדעה הציונית מאז הנה הוא בה ועד עתה, מאז היתה רעיון מפשט, אידיאל פורה באויר, מחשבה נלהבה ועד אשר לבשה עור נידים ועצמות ועד אשר בכחה לקרוא לקונגרס: ציוני, לאספת צירים מכל הלקי תבל...

מאז — ועד עתה! ומבין הקברים אשר במותו עולות תמונות שונות וזכרונות רבים, יזכור את הבהלה הראשונה בעיר וילנא, עיר מולדתו, את רגשת המשכילים ואת המית הסופרים אשר ברעם ורעש באו על העם, מפיחם אש הלכה, ומליצותיהם נתבו שלהבת, ויקראו בקול גדול: "הלאה איהוה!", "תחי אויהו!" שם ארץ אבותינו, ארצנו היא, בה נשב, בה נכונן ממלכה גדולה ונהי ככל ממלכות הארץ... הקולות האלה הלכו הלך וגדלו, המשכילים והסופרים הגדילו הרחיבו ההתעוררות, ויהי גם הוא: בין הצועקים, המשתדלים והמפיצים בעם את התקוה כי עוד מעט וארץ וממלכה לנו. כבן עשרים שנה היה אז, סמוך על שלחן אביו העשיר, אמן על ברני ההשכלה הליסאית בימים ההם, אשר גם העבירה וספרתה החדשה על דגלה הנו, ויאספודר

הסופרים המשתדלים או בהכרתם, ונחשב גם לו הדבר לכבוד ויהי כאחד מהם דורש לציון רשיבת ישראל ובונה בדמיונו ממלכה יהודית.

„אמנם כן, אך בדמיוננו בנינו או ממלכה יהודית“, השב בן־ישראל עתה, הכר כל המעשים או שבו ויחיו לפניו, — „הן לא נתנו לב להשכיל לדעת איזה דרך נבוא שמה? האם תנתן לנו הארץ לנחלה? — דמינו כי ממשלת תוגרמא אבדה נצחה אחרי נפלה במלחמתה האחרונה עם הרומים: דמינו כי ארץ־ישראל אדמת הפקר היא וכל הרוצה בה יבוא ויזכה בה; דמינו כי בין לילה תבנה ותכונן ממלכה, — ומה הדבר השר? בנעורינו ובזקנינו נלך ומלוכה נעשה לנו... הדמיונות האלה לקחו או כל לב ונחלום בהקיי“... .

ובמחזה יחזה הפעם את פרצוף פניו של נחמיה ידידו מנוער, את לחיו הרזים ואת עיניו הבלולות מאד ואת הנלוזן אשר בידו. נחמיה זה התימר לסופר עברי מאד נעלה, לממליין מליצות נמרצות, ובשעת „הרום“ זו, בעת ההתפעלות וההתרגשות, לקח לו נליון גדול ויכתוב עליו כעין „עלה לדונמא“ של מכתב־עת־אופיציאלי: „ציר ממלכת היהודים בירושלים“, ויראהו לכל מכיריו, לאמר: כאשר היה תהיה הממשלה נכונה בידני, או אהיה אנכי העורך את מכה״ע הזה ככל אשר אני מראה אתכם כזה את תכנו ואת תכניתו. — ובמחזה יחזה גם את לצני הדור ההוא אשר היו מלעיבים בו לאמר: „ספחני נא אל אחת הכהונות בעריכת מכ״ע זה“... .

„מה נשתנו העתים!“ השב בן־ישראל לזכר הדברים האלה, — „החלומות עפו, הדמיונות נזו הלפו, — והנה ד״ר הירצל בונה את מדינת היהודים בדעת מיושבה וברעה צלולה... והנה גם קונגרס ציוני בארץ שווייץ וצירים מכל חלקי תבל“... .

את שם ד״ר הירצל אמנם שמע, גם שמע מחברתו „מדינת היהודים“ בא לאזניו, אך כאשר בלעה אזנו הימנית את השמועות האלה, כן פלטה אותן אזנו השמאלית: הן הוא איננו עוד עתה את אשר היה אז. — ההתעוררות הגדולה ברוסיה חדלה, הדמיונות היו לפעולות קטנות כעין מעשה צדקה ונמילות חסד, והוא הלך בדרך כל הארץ: לקח לו אשה וילד בנים ויהי לסוחר ובעסקיו שם כל מעינו; והיה אם פגעה בו „המורשה“ ויתן גם הוא את „גדבתו“ לתמיכת הקולוניסטים בארץ־ישראל, ובדרך אנב שמע אז חדשות את אשר יעשה שמה, ואת אשר הושבים „הגדולים“ בהוינד־לארץ לעשות, וכן התמה „הציוניות“ שלו בעיר מנורו. — אפס כי יתאספו צירי ישראל מארבע כנפות הארץ לכונן קונגרס־כללי ולהביע בפומבי כי במדינה אנהנו חפצים וממשלה משאת נפשנו, כזאת לא עלה על לבו.

„לראות קונגרס כזה לא פללתי, — והנה הוא נגד עיני!“

שקוע שרעפסו אלה הלך בן־ישראל ברחובות עיר בזיליה ובכל מקום ומקום אשר מצא „מדעדה“ דבוקה בקיר החומות עמד עליה ויקראנה עוד הפעם מראשה לסופה כמו הדשה היתה בעיניו, וכמו השב בנפשו למצוא בה הפעם באורים חדשים ומחשבות חדשות.

השמש באה ויהי ערב. בן־ישראל עודנו תועה ברחובות העיר, עיניו לנכח יביטו מכלי בקש דבר, רעיונו הומים ולבו משתומם.

— האם ידרוש אדוני לבית המשתה של ברוינשבייג, מקום אשר הציונים יאכלו שמה היום? שאלהו אחד העוברים בחשבו כי גם הוא אחד הצירים הנהו: — הנה הוא בפרוד־שפולין, לא רב הדרך, לך נא אחרי ואורך את בית משתהו. לתומו הלך בן־ישראל אחרי האיש.

— שם מאכל כשר תחת השגחת הרב דפה, באר לו האיש בלבתם: — ושם יאכלו כל הצירים־הציונים אשר התאספו פה ביום השבת הזה.

בן־ישראל התעורר. אמנם ליל התקדש השבת הלילה הזה. בדממה הלך אחרי האיש, בלא כונת הלב עלה המעלות, והנה הוא בבית המשתה. — מהזה נפלא נגלה לפני עיניו: בחדר ארוך ערוכים שלחנות זה בצד זה, סביבם יושבים צפופים האורחים השונים גם במראה פניהם, גם בלבושיהם וגם במכטא שפתם, והכרת פניהם תעיד גם כי רוח אחד יָתָם פה, כי לב אחד לכלם ורעיון אחד אספם הנה... גם גבולי המדינות השונות, גם השפות המיוחדות, גם מצב האנשים לא יפרידו ביניהם, גם עשיר ורש, וכן ועול ימים נפגשו, משכיל וחדר נשקו, כלם ידעו הפעם כי אין קיר מבדיל בין יהודי ליהודי, אין חִיץ שְׁחִיץ בין אחים, הציוניות קרבתם כאהבה, — ומי יפרידם?

לב בן־ישראל פחד ורחב למהוה, והנה אחד העלמים עמד ממקום מושבו ובשפת עבר צחה בך את הנאספים על כוס מלא. הנאספים מחאו כף וקראו „הידר“, אך פתאם נדמו לקול אחד אשר נשמע מפנת החדר בירכתים. כל האורחים הסבו עיניהם מול פני המדבר וגם בן־ישראל הסב פניו למולו. הנה איש קצר־קומה ודל בשר, פניו חיים ועצמותיהם שפו עומד שם על יד העמוד הקיצוק, אשר רק האיש אשר תורינה עיניו וקולו ההוצב להבות איש נתנו עדותם כי הייחי הוא: — והקול קול אדיר והוק, קול מהול בככי, קול אשר גם המית לב גם ענמת הנפש נשמע בו, קול נוקב ויורד עד לב שומעיו.

„אמנם הטאתי!“ דבר האיש ובעיניו נראו דמעות־קדש, — „בפעם הראשונה אשמע דברי איש מדבר אלינו עברית צחה מפה לאן: מה כלתה נפשי בימי נעורי לשמוע כזאת! מה מאד שמחת לי יכלתי גם אנכי לדבר אליכם עברית! — אתי היתה ושלחתיה! את השפה הקדושה משאת נפשי הואת ונתתי — ולי בשת הפנים! ומשנה שמחה אשמה כיום בשמעתי אותה מפי צעירי, אשר יתנו תקוה בלב, כי עוד תשוב שפתנו העתיקה להיות שפה מדוברת בפי בנינו“...

נרעשו השומעים ותלצו — „הלא פה הפרופיסור הרמן שפירא המדבר אלינו“ התלחשו הנאספים, ובחצירה־המות אשר בראש בן־ישראל נפתח עוד קבר אשר מראשיתו עמדה לפניו מצבה ועליה חרותים: „השירידה היחידה“... ודויו של הפרופיסור עורר לו הפאים. גם נפשו חשקה, עודו קנעוריו בבית אביו, בשפה השירידה היחידה הואת, גם הוא ענב על מליצותיה וניבה היה יקר לו: מות נשיקה מתה לו אהובתו זאת, לא בודוק ומעל שלחה מעל פניו, — טי־דויו ועסקיו לא נתנהו בוא הדיו, והנה היא נדרשה!

„עזבתי את עמי, נטשתי את שפתו“, הנה בן־ישראל נכאים, „ולי בשת הפנים! בשביל היי־שעה, בשביל ענני־עובר פניתי ערף לעמי ושכחתי גם את שפתי... לא מוב המעשה אשר עשיתי“...

— מחר לא אסע מזה, כאשר הנדתי מדאש, אמר בן־ישראל לבעל בית מלוגו בשובו הביתה: — עוד כימים שלשה אתמהמה פה, וחזרתי לאחר לא אתן.

* * *

וההיכל הגדול אשר להקסינא עם תאיו ואולמיו המו מאדם רב, גם בן־ישראל היה בכאים. כאורח הבא רק לשמוע בא אל הבית וישמע ויקשב — רב קשב! זכרונות רבים שבו ויחיו, תמונות שונות לנגד עיניו, לבבו כים ננרש, יהמו יחמרו שרעפיו, ראשו עליו כנלגל ומעיו רתחו וכמו שבו לו ימי נעוריו, כמו עוד הפעם ישמל הדמיון־העז עליו ממשל רב, ויהי נדהם!

כל הלילה, אחרי עבור היום הראשון לקונגרס, לא נתן שנת לעיניו: תמונת האספה לפניו; הנשיא עם סגניו, סופריו ועוזריו אשר ישבו בשורה אחת על הבמה לא משו מנגד עיניו, וכמו בצרדיה ישבו הזקנים על יד העלמים חליפות להדיב עין וכמו לסמל היהדות היו אשר זקנה ובהרות בה נפשו... .

וישכם בן־ישראל בבקר אין ללכת לבית הקסינא לבלתי יאחר את המועד פן יאבד ממנו דבור קל או שיחה נאה. בא — והוכוה על דבר מסרת הציוניות לקח את לבו. עוד הפעם מדינה, עוד הפעם משפּט־עם, אפס כי לא בשלנים, לא מכלי־דעת ידברו עתה בזה; יודעי בינה לעתים הנם, גם מתונים במכטאם ועל סגנון לשון הסעיף הזה יתוכחו באמץ לב ובדעה צלולה... . והנה מבין הקולות האדירים והחזקים אשר מלאו את ההיכל נשמע פתאם לאזניו קול ערב דק ונעים, קול אשה בדברה, והקול רך וענוג והאזן תמלא משמוע.

— הגם נשים באות הנה? שאל בן־ישראל את אחד הצירים אשר עמד אצלו.

— אמנם כן, נשים ב"ציון" פעלו רב מאד ופעולתן שפיה עלינו.

— ומי הוא המבקשת עתה לחות דעה? הן תאמר כי כרטיס־חבר בידה...

— העלמה מרים רינוס, שומעת לקח בבית־ספר הגבוה.

וכמו ברקים רב האיש בדברו ויהם את בן־ישראל; לתומו משך קשת אשר פלה כבודו.

"מרים... קסם על השם הזה להרעיש מורשי לבב בן־ישראל, לנתק זמותיו, להחיות זכרון־מת אשר גם בקברו לא יתן לו מנוח, להשכיחו את כל אשר לו ולהביא גם נוחם בלבבו וגם דמעות בעיניו..."

ובן־ישראל לא שמע את אשר דבר האיש עוד על אדות העלמה רינוס, לא שמע גם את הוכחים באספה, אטמו אזניו משמוע וגם עיניו קמו: מרים קמה מקברה... . וקברה זה לא במוחו חצב, לא בדמיונו נכרה לה שחה, — עמוק עמוק בלבבו נשאר זכרה ושם הביון עוהה.

"גם מרים שלי היתה "ציונית", גם היא פעלה או בעד הדעה הזאת הרבה מאד... השב בן־ישראל וזכר אהובתו הראשונה הקיץ בלבו זכר הימים הטובים אשר התהלך אתה. "ימים טובים היו, ימים מאושרים!" נאנח הפעם מדה, — "היא אהבה אותי בכל לבבה ובכל נפשה, היא עוררה בקרבי כל מדותי הטובות, היא נפחה ארבת עמנו באפי, היא הופיעה כמלאך מושיע על ידי לבלי אפול ברע, והיא גם היא דברה או על לבי כי אשתדל וכי אעבוד עבודת עמי ושבותי לציון... מרים, מרים! מה הפאתי ננדרך!"...

וזכר כל המעשים בא לפני עתה. הוא עודנו בבהרות, ואת משכילים נמנה, ואחד ממכריו הציגו לפני עלמה צעירה ממנו לשנים שלוש: מרים ברבהן, עלמה רבת ההון ומשכלת, עלמה אשר לה יתר שאת בדעתה את שפתנו וספרתה ידיעה נכונה. העלמה הזאת לקחה או את לבו לא רק ביפי פניה כי אם בשכל מליה, במתק שפתיה וברוח המליצה והשיר אשר פעמה. בן-ישראל ישב נעימות בהברתה, וירבה לשוח אתה ויתנה אהבים באזניה ומרים אהבתו בכל עז אהבת עלמה רכה בשנים. גם בן-ישראל אהבה או בכל לבו. מדי ערב הלכו לשוח, ומדי בקר חבו עליה-ערב הבא, התרועעה הצינונית בתמונתה או לקחה את לב הנאהבים, ושניהם עזרו על ידה בכל אשר יכלו.

„עברה נוררת עברה“, חשב בן-ישראל עתה בלבו, — „בגדתי בעמי ובגדתי גם באהובתי... אבי השיאני אשה אשר נדה רב לה, ונשני גם את עמי גם את מרים“.

ובעיניו נראו דמעות, הנוחם הציק לו מאד, האויר בהיכל הנאספים כמו שם מהנק לצוארו, צר לו עתה פה המקום, ויאמר לעוזב את מקומו לשאוף רוח... ובצאתו המסדרונה שמע אחד הצירים מספר לרעהו כי מגרשי עיר בויליה והררה ישו וידמו למגרשי ירושלים וההרים הסובבים אותה.

ההערה הפשוטה הזאת נכנסה מאד באוזני בן-ישראל ותהי לו כדבר בעתו. זכר כי מגרשי עיר מולדתו וילנא נקראים בשמות ערי ארץ ישראל: „ירושלים“, „בית-אל“, „בית להם“; ההגדה תספר כי השמות האלה נתנו מאת נפוליון הראשון בהיותו בוילנא בשנת 1811, באמרו כי מגרשי וילנא ישו להמקומות בארץ ישראל ובשמותם קרא למו. — „ובמקומות האלה הלא הלכתי מדי ערב לשוח עם מרים בימי אשרי“, חשב בן-ישראל ויאנה בשברון מתנים, במקומות האלה הלא הרבינו שיהא או על דבר שובנו לציון, לירושלים, לבית-אל ולבית-להם בארצנו... אלכה נא ואראה הידמו מגרשי בויליה למגרשי וילנא גם הם?...“

* * *

בין ההרים הגבוהים עלי נאות דשא ישב בן-ישראל, מגרשי בויליה ומצוקי סלעיה וראו את דמעותיו, — שמה שפך מדרתו כי זכר את מרים, זכר את אהבתו, זכר את עמו, את ציון...

„פוקדים על הקברים שלשה יום“, ובשלושת ימי הקונגרס סקד גם בן-ישראל את קבריו, — היפקדם עוד? הישוב לעמו, לשפתו ולציון גם בשוכו הביתה? האם לא ישוב מסחרו לעפר בעפר על הקברים האלה? — יבוא נא הקונגרס השני ויעיד עליו!

הַנְּבִיא

כאת

נחום סלוסטש.

(מחקר פסיכולוגי).

היתה עלי יד ד' ואקשב קול קורא אלי לאמר: „לך הנבא!”

ורוח פעמני, היציקני, הדריכני מנוחה...

„לך הנבא!” — שמעתי מלפני ומאחורי קול צועק, מתמרמר, מפקד, קורא

בעת... ויהי בקרבי נחלי רתמים, כנקירת יתוש, כדקירת מהט בבשר החי...

„לך!” — רעם הקול בסתרי לבי פנימה וישימני למחתה לו, השתרר עלי גם

השתרר, הכריעני, שעברני תחתיו.

ומני אז נסתם כל חוון חיי, מני אז נואשתי עוד להיות כאחד האדם, מני אז

היתה לי התבל וכל מנעמיה לוועה ונעל, מני אז לא ראיתי עוד בעיני בן-דמתה

פשוט, אשר טפיש לבו, את המעשה הרע הנעשה תחת השמש בכל עת ומקום, את

הצרות והנדודים העוברים על פני רחבי התבל, מבלי שמרניש אותם האדם ומבלי

שישער את אכזרותם... או נשמע לי קול האדם הראשון, — המנורש מן-העדן

והמשעבר לעמל, צרות ותלאות אין קצה באשר הוא, — ההולך מסוף העולם ועד

סופו. אז נפקחו עיני ואראה את דמעת העיטוקים ויללת הנענים וננשים אשר מלאו

את הארץ, את שלטון האדם באדם לרע לו, ואת הרעות הנוראות אשר ירבה לעשות

איש לרעהו, יותר מאשר ירעו לו הטבע וכל מלאכי אלהים הרעים גם יחד, ואראה

כי לשוא ברא אלהים את התבל למחתה לו, ויעש „אדם כדני הים, כרמש לא

מושל בו, כלו כחכה הועלה, יגורו בהרמו ויאספרו במצודתו, כי בלבו נתן לבקש

את רעתו ולעשות אך מדהה ותעה, כי רנע של שמחה ושל נחת רוח אהר מעלה

לו באלפי רנעים של עניים, של יסורים קשים; אז ראיתי „שבר על שבר, הוה על

הוה”, — „אם יצאתי השדה והנה הללי הרב, הרב איש באחיהו, עצמו ובשרו, ואם

באתי העיר והנה תחלואי רעב”, „רבבות איש נענים וננשים, אשר הנם יעברו בהם

וננשיהם השאננים והבוזחים, הבונים ביתם בדמים וברעיהם יעברו הנם ופעלם לא

יתנו להם”, אז ראיתי, כי הנפה הארץ תחת יושביה, כי אין קורא בצדק ומדבר

באמונה, כי האמת נעדרה וסר מרע משתולל, כי „כל אח עקב יעקוב וגם נביא גם

כהן כשלו”, או נוכחתי כי אויל האדם „בנים סבלים הם, ולא נבונים הם, הכמים הם

להרע ולהטיב לא ידעו”; או הקשה לבי ויהי כאבן; „ראיתי את הארץ והנה תהו

ובהו, יליל ישימון ועלטה, אל השמים ואין אורם; ראיתי ההרים והגם הרעשים

מזעקות העיטוקים, וכל הנבעות התקלקלו, התמוגנו מרם אחים השפוך; ראיתי והנה

אין האדם נחשב בעיני כמו לפנים, עם כל משאות נפשו, תשוקותיו ותפציו: היתי

על הארמה כמו בן עולם אחר, בריה משונה, ורה לכל, כל משאלות לבי, תקותי

ואדיר-הפצי הקודמים נמוגו וילכו למו...

"לך הנבא!" ובכל, בכל חשתי את הקול הקורא אלי, את הירח החזקה, אשר נחתה בי...

בהורשת יער נחבאתי, למדבר איך-איש נדרתי, על ראש ההר בודד ישבתי, במים רבים ירדתי למצוא מפלט ומנוס מפני הירח השלוחה בי; לבית-דמיון באתי להשקיף את בנתני, ביין נסיתי להשיבה את עצמי, להחריש את קול הרוח הפועם בקרבי, אך לשוא...

"לך הנבא!"... הנבא על הנבעות, על האפיקים והגאות, הנבא על יערות-עד ונהלי הבתות, הנבא על הרועים הרעים ועל עם לא-בינות, הנבא על אדמת ישראל ועל נליל הגוים. הנבא על הרוח המהיה ועל העצמות היבשות, הנבא על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאבד ולהרוס, לבנות ולנטוע... לך ודברת, אל תירא ואל תחת!...

ואני מאנתי... אני הייתי בדמיוני ואשאף לחיי טובה וכל מנעמיהם, אשר לי אמר לבי, כי לא אוסיף עוד לדעתם, אם אך אכנע, אשתעבד למציקי הכמוס, הנעלם, אשר השתרר עלי יום אחד, כי אז לא אוסיף אהיה כאחד האדם...

הקול הקורא הוסיף להציקני, לדפקני, לרדפני מבלי תת לי מנוח אף רגע, רחם כל ידע... ואני עצרתי ברוחי, התאפקתי בכל מאמצי כח... לשוא התאמצתי לבקש עצות, לקרוא לנפשי דרוך מעול סבלו ולהחלין ממנו כמעט-קט...

הוא, האכזר, היה נורא, אויס, חודר-לב, בוקע כל קרבי, מתמיד, מושל בכל עשתותני, מפקד כל יצירי ומשעבד אותי כליל, דבוק, עצור בי...

לשוא חנרתי שארית כח, וימים רבים — הה, ימי עמל ותלאה מנו לי —

התאמצתי ללחום נגד מציקי הנעלם, אשר לא הרפה ממני אף רגע, לא נתן דמי לי, לשוא פתיתי את נפשי, כי אשודר אליו אף אוכל לו... לאט, לאט נוכחתי כי אני משעבד לו, נכנע תחתיו מאין אומר השב, ופעם אחת כאשר הציקני רוחי ונפשי לה

עיפה, כאשר נואשתי עוד לחיות כאחד האדם ולראות בטובה עלי אדמות, כאשר נוכחתי, כי ימי הלפו כצל, מבלי שאצפה רגע של שמחה ושל נחת אחד בעולם הזה, נסיתי לשים קין לחיי המרים, להוריד לשחת נפשי יחד עם מציקי הנם:

בהשירת מים כבירים, לתוך ים סוער התנפלתי ובענני רב צפה צפיתי לרגע אשר בו אבד בעיני. תמות נפשי הנחלאה יחד עם הודפי האכזר... צפיתי, אך לא כאשר דמיתי בן היתה. כמו יד נעלמה אחזה בציצית ראשי ותרחפני אחר אל היבשה:

איזה חפין מזה, חוק מחפצי אני, שונה מרצוני, המרצוני להתור אל החוק; ואני חשתי בירי, כי לא החפין הטבעי לחיות היה זה, כי אם חפין הקול המפעם בקרבי, הירח המושלת עלי ממשלה בלי מצרים, אשר יעדה אותי לכלי-חפין למטרותיה

הנעלמות: גם נהמת האדם האחרונה, ההכרה כי חייו הם בידו, גם היא נעלמה מאת, ולמרות חפצי, להיותי ומנינת לבי, נמצאתי על החוק, ושאון המים הכבירים, נאות הים והמים נליו הריעו לקראתי כמו להרעימי בשחוק מזה, אדיר, אויס: "לך הנבא!"...

ומאז יספתי לשמוע עוד את הקריאה הזאת, יותר חזקה, יותר אדירה, יותר מתמידה... המית נאון הים, יללת הרוח, הדדהרים, שאון-קרקת, קריאת הנבה, שירת הזמיר, לחש היער וצפצוף העלים כלם דברו בעדי וכשפתיהם ברור מללו: "לך הנבא!"...

ראיתם, שמעתם, חשיתם לא עוד בעיני אנוש, בחושי בן-דמיון

פשוט, כי אם מסתרי לבי פנימה, מנבכי קרבי, בעינים הדרשות הרושים הדרשים אשר נפקחו בי... לשוא התאמצתי לשוב ולהמלט, לנצח את מציקי הנסתר, להחליץ מעול סבלי ולגרשנו בכת, זה כחי לשואף לחיים טובים ושאננים, ואני הייתי עקש ובעל רצון אמין מימי: עקשותי נמולה כקש ורצוני היה כחשש... מעט, מעט נוכחתי, כי לא הייתי עוד ברוח מבנית אני לפני, כי לא אמשול עוד על עצמי ובשרי לבדי, כי כל המודותי ומשאות נפשי, אשר היו לי מימי קדם, בהלך נר הנער על ראשי, אבדו בעדי, כי שבת משיש לבי, ושישון החיים הוביש לפני, כי אינני עוד מה שהייתי בימי הרפי, כי רוח אחר, מעולם אחר, אבי הרגשות אחרות, חושים אחרים ומיטנים אחרים, סוקר בעינים אחרות את כל אשר מסביב לי, הכריעני, שעבדתי תחתיו, ויתן בלבי את העולם המשונה ההוא, בעוד ה"אני", אני הקודם, הצלול, החי והשואף להי טובה ואושר מרגיש כל זאת למצוקתי, בעוד הושי-אנוש לא הלפו מקרבי להותי... כי אינני עוד אהר, כי אם שנים, וכי השני הזה, האורה החדש או המהודש מקרוב בא, הוא חוק, אמין, עקש ממני אלף פעמים, כי לשוא אלהם נגדו... והרעיון הזה, ההכרה המרה הזאת, כי אהר מושל בי, כי ל"אני" שלי אין עוד כל ממשלה בכל אשר לי, היה נורא מאד, איום ומציק עד-ראשול. ועם מלאתי "כאבי היה נצח, ומכתי אנושה, מאנה הרפא, הגה תהנה לי כמו אכזב, כמים לא נאמנו ל"...

* * *

ופעם אחת כאשר הציקני רוחי, כאשר כרעתי, שהותי תחת משא סבלי, כחותי עזבני, מבחתי-יכולת עוד, להתנגד ולישור עם הרוח המושל בי, אשר קשתה ידו עלי, הסיתני יצירי ללכת ולהנבא...

פתיתי את נפשי כי אדברה אך הפעם וירוח לי, אשמע בקול רודפי-הנם הנסתר, האיטירנראה, אולי ירפה ממני... ואקום, ואדבר את כל אשר שם הרוח בפי. ומדי דברי. אך המס אקרא, שד ושבר — בלי משא פנים — אשוע, על הכהנים לא ידעו איה די ועל תופשי התורה המוליכים שולל את העם ההולך חשכים בהבליהם, על הנביאים הנבאים בשם די לשקר ויתעו את ישראל בשקריהם, ועל שופטי עמי המטים דין עני ואביון: על אחי ובני עירי הנשבעים לשקר והמתמכרים לתאותיהם, הקוראים לריב ומצה בבית די ויעלימו פניהם מאנקת העני: הוהרתי אותם, כי אם לא ישובו מדרכיהם הרעים, או יאבדו ברעה ושארית לא תהיה להם...

בהנאה מיוחדת, בקורת-רוח משונה ישמעתי את לענ השאננים מסביב, כל העם המתאסף לשמוע אל דברי. שמח הייתי למשמע אזני... — הראותם את איש הרוח, את המשונע החדש אשר נולד לנו? עם יהודה, הגם זה בנביאים... רעמו כלם לקראתי. האנשים הטובים! לו ידעו מה הודיתי להם על הרפתם זו... כמו נשל כבד הוסר מעל לבי בהוציא את כל רוחי ברנע הוא; אני אמרתי, אכן סר מר רודפי ממני ומציקי הנסתר יעזבני, אחרי דברי את דברי. ושפכי את כל רוחי, כי ההכרה הזאת לבדה, להיות צהוק לבני עירי, מנגנתם כל היום, ולשוא אשחית את דברי ושומע לא יהיה להם, תגרש מפני את אויבי כי ען, אשר לא יהין לתקפני עוד הפעם... אך לא כאשר דמיתי בן היתה ותקותי מפח נפשי... ביום השני קמתי ממשכבי אחרי שנת-נודים ואמרתי ברוח נכון בקרבי:

„לא אזכרנו עוד, את הרוח האיום, ולא אדבר עוד בשמו“. והנה למנינת לבני נוכחתי, כי עוד לא סר ממני, כי „היה לבני כאש בערת, עצור בעצמותי, נלאיתי נשא ובלבל לא אוכל עוד“... במר נפש קללתי את היום בו נולדתי, ואת גורלי המר והזר, ובליל-ההפץ נדפקתי לתוך הרחוב ואדבר. ומדי דברי הוספתי „לזעוק, אך חמס ושווד אקרא, צרות ונדודים בשרתי“, ככל אשר שם הרוח בפי... או שמעתי „דבת רבים מנוד מסביב, כי דברי היה להרפה לבני עירי ולקלם כל היום, כלה לוענ לוי“... אז נוכחתי „כי גם אחי ובית אבי, גם המה בגדו בי, קראו אהרי מלא“, וכי איש מהם לא הפין להאמין לי ולקחת הבל בגורלי ולהבין את מצוקתי, או מלא יאוש ושברון לב „עזבתי את ביתי, נששתי את נחלתי אשר נתנה עלי בקולה, היתה לי כאריה ביער“... אז הקשחתי את לבי, נמרתי אומר להכנע תחת רודפי, לבלתי המרותו ונסנו אהור מדבריו, אז „התחזקתי, הייתי נבבור ערוץ לא ידע רחם“, לא ידע מכשולים... „קללו, לענו, חרפו!“ קראתי בלב קר: „למורת רוחכם עוד אוסיף לדבר ולנבא: „תנו את גוי למכים ולחיי למורטים, פני לא אסתיר עוד מכלימות וריק“... ואדבר, ואדבר בעיר ובשרה, ביער ובמדבר, מרצון או שלא מרצון, לא נודד כקין, כי אם בעל לשון טודדת ורוח נגיש, ואדבר בבקעה ובהר, על הים והנהר, לפני פראי אדם ויהיו יעו... במר רוחי נדרתי ממקום למקום ונפשי עלי אבלה, עיני מפיצות ביקד-תועה, מתנודה, מתעתע, מלא יאוש ומרורים אין-קצה מבלי שים-לב אל כל סביבותי, מבלי הזכר אף רגע כי בארץ חיים אני בושה, אה הייתי לתנים ורע עם כל בנות יענה... .

* * *

לי היתה משפחה הביבה, נדבות אהבתי ואני אהבתיה מאד, כל מורשי לבי ונפש היו מסורים ומכורים לה, את חיי הקרבתו בעדה, ואני מה חטויה, רחמתייה... והנה מאז היה עלי הרוח, התעלמתי ממנה, לא כסיתי על פשעיה, מאנתי עוד לדעתה וכמו זרה נחשבה לי. פעם אחת עמד אחי הקטן, אשר נפלאה אהבתי לו, בין הקושרים ואני הוזהר הוזהרתו בתגרת הרוח הדובר בי, אשר אלצני לדבר את כל אשר בלבבי על תוצאות המלחמה למרות הפצי והכרתי לרפות את ידי אנשי המלחמה, העוורים בלא לב ולב למען ארץ מולדתם, כי לא יצא בין הקושרים, כי נפל יפול ביד האויב, והוא לא שמע לי, לענ לדבריו... במנוחת לב ראיתי איך נפל בשבני, אך הלך בוקים מהזיק פלך, כורע תחת סבלו והחישתי; רחמי-אה לא המטו את לבבי ולא עמדו בעדו ורגשות אדם ספו מני; לא קמתי לעזרתו ולא הלכתי גם לפלל בעדו...

לי היתה אחות, יחידה, רכה וענונה; טובה היתה כמלאך אלהים, נאוו כשושנת העמקים, ואני מה אהבתיה כל הימים; והנה היא אהבה את אחד נביאי השקר, מבני הנביאים כאשר קרא להם העם; איש יפה תאר ומלא רוח חיים אשר חסנו כאלון. אכן מה נהדר היה מראו כנבאו ברחובות קרת בשם האלהים אשר לא ידעתי למלחמה עם האויב, בקראו לעם לפרוק את עול הנוגש וסבלו. בסתר לבני אהבתי את העלם החי הרענן הוה, מלא תקות עלומים ובטהון, אשר אם גם נתעה בשוא, אם גם בטח על משענת קנה רצון ויואל הלך אחרי הבעלים, למען משוך אחריו את כל העם הנוהים אחריהם, בכל זאת תומו ויושר דרכו, אהבתי לעמו ואמנתו העזרת בכל אשר הוא עושה כפרה על חטאתו. יש אשר במסתיים נשיתי גם אני אחרי

קריאתו והודיתי כי העלם הזה ההרד על כבוד עמו, הצעיר הזה המדבר בשם ד' לשוא, עשה מה שהיה עליו לעשות, ומה שלא עשיתי אני לבשתי ולהותי: ובכל זאת קלל קללתיו בשם הרוח הדובר בי, וכמעט הפצתי לכלות בו את חצי זעמי ונקמתי בפעם אחת; לשוא צעקה אחותי, מרבה שערותיה, התיפחה ותשוע, כי עמו יהד תרד שאולה; לשוא שוו לפני את כל שאר-הרוח העלם התמים הזה; גם הנש חמלה אחר לא התעורר בקרבי, קשה כבדול היתה ואביר באין אומר השב, ואדום...

לי היתה אישה, רעיה צעירה ורכה, מלאתי חיים והן, ומה רכה אהבתי לה, היא התחננה לפני, כי אהדל מדרכי השולל, כי אשוב אהיה כאחד האדם, כי לא אהיה עוד קלסה לכל בני עירי, כי למה זה יוסיפו יקראו לי איש הרוח, משונע... עיני ראו את פניה החביבים אשר נהפכו לירקון וכלה תמס הלכה מרוב יגון וצער, ידעתי כי אני קופד את פתיל-חיותה במעשי הזרים, כי היתה גם היא למגדל-ראש לכל בני עירי, ורוחה נעבר בקרבה, כל נבכי לבי פנימה, כל מורשי שכלי חרדו והתנוודו למראיה; שארית כחותי הגרתי לעורר עוד הפעם קרבות עם אויבי הנסתה, העו, אך לשוא, אני שמעתי אותו ברור מדבר אלי: „בן אדם, הגני לוקה את מחמד עיניך במנפה ולא תבכה, ולא תספוד ולא תתאבל...“ ואם לא כאשר נכאתי, בן היתה? כאשר נברה המנפה, אשר בשרתי מראש את בואה, נרשוני בני עירי, עזבתי את ביתי, נפשתי נחלתי, נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה, אשר לא קמו לעזרתי כאשר נספתה גם היא במנפה, והיא הטאי נשאה ומפשעי ננע לה... אך עד לבכי, לא ננע הדבר, כאלו לב בשר לא היה לי עוד; בקר-נפש התהלכתי בחוצות, נכאתי כימי קדם, לא בכיתי ולא ספדתי ולא התאבלתי...

ךך וענוג הייתי מעוררי, לא התנאלתי. פעם אחת ראיתי יד שלוחה אלי והנה בה מגלת ספר עתיקה כתובה פנים ואחור בדיו, ואשמע קול קורא: „בן אדם, בטנך תאכל ומעיד תמלא את המגלה הזאת, ואני לא מריתי, אכלתי את המגלה המאוסה הזאת ותהי כפי כדבש למתוק“, כאלו הכי לא טעם עוד את החומרים הארציים.

סהור עינים הייתי מעודי וסר מרע. והנה פעם אחת הוקה עלי מצות הרוח המפקד בי לאמר: „לך אהוב אישה אהובת רע ומנאפת כי זנה תזנה הארץ מאחרי ד'“. אז נדמה לי כי עשיתי כדבר הרוח המפקד בי, כי אני יכול להפריע את הקן המוסר והחברה אשר תיגלתי בהם מעודי, חשתי כאלו לא בערתי נאמרה הדברה הששית, כאלו מרום אני ממנה... אני אהבתי את עמי אהבת עולמים, משחר ילדותי הניתי בו, דאנתי לשלומם, הדרתי לכבודו ובכל צרתו לי צר; לא רבים היו האנשים הנאמנים לעמם כמוני, לא רבים המתפעלים מכל הדעות והטוב אשר קרו אותו כמוני. בשמחת אין קץ הויתי את ציון קרית מועדינו, את ירושלים עוד תפארתנו הבטויה, ששם עלו שבטים, שבט-יהודה: בנילה ורעדה ראיתי את יהודה יושב על אדמתו, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, את שריו ואציליו המתנוססים לתהלה, את הכמת הכמיו והדרת כהניו, וגם על לבי לא עלה הרעיון, כי יבא יום ואני, אני אוכל לקלל ולאוד את משכנת שאננים אלה, כי אשלה בהם את המארה והאלה, כי אהיה לזועה לכל בני עמי, למלאך מפיל בלהות עליהם... לו נבא לי או איש, כי כואת היה תהיה, בי או נקם דרשתי מאתו, לא סלחתי לו זאת עד עולם...

הנה מאז... שוטטתי בראש הוצות ואדבר השכם והערב דברים איזמים אשר גם הרעיון על אדותם היה ער כה מסויץ אותי, שם למתלאה... „אם לא תשמעו לקול הרובר בי, קראתי בועף, אם תמאנו ומריתם, אתם ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל, המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו, הבונים ציון ברמים וירושלים בעולה; אתם הראשים אשר בשחד תשפטו והכהנים במחיר תורו והנביאים בכסף תקסמו ועל ד' ישענו לאמר: הלא ד' בקרבנו לא תבא עלינו רעה... או ציון שדה תהרש וירושלים עיין תהיה וזה הבית לבמות־יערי.“ „או ישאו ערים מאין יושב ובתים מאין־אדם והאדמה תשאך שממה... ועוד כה עשיריה ושבה והיתה לבער...“ ואני קראתי זאת יום יום, בשעה שהרנשתי, חשתי כפעם בפעם, כי עמי אינו בכלל הרע מכל העמים, כי צדיק הוא מכל הנוים אשר מסביב, כי שריו וקציניו עושים מה שעושים האחרים, אבל נבדלים הם בשאר רוהם, כי מלכו בכל רעתם מלכי הסדר הם הידועים בכל הארצות, והכמוי אנשי לבב הם מכל הכמוי העמים.

או משפטים דברתי עם מציקי, למה זה נתך רע הגורל על עמי, „למה זה נביט בוגדים בעמים נהריש, כבלע רשע צדיק ממנו“ למה זה שוא בחר אלהים את ישראל עמו למחתה לו, לישפוך עליו חמתו בכל עת ורגע. למה זה רק אותו ידע מכל העמים, ועל כן רק עליו ישפוך חמתו... ובכל זאת דברתי...

* * *

עיר מולדתי... מדי אזכרנה יהמה לבי ומיתריו יתרו ממקומם... מה יפה היא העיר הקטנה הזאת הבנויה בנאות, מה יקרו לי וזכרונותיה, כמו בנים יתצבו לפני בתיה הנשאים על ראש ההר העומה ירק כלו, תלמי הכרמים הנטועים על גבו, נחל מים היים הזכים השוטף למולו עד העמק... והעמק? מה נהדרה, נחמדה ויקרה לי כבדת אדמת מישור זאת, עוטה דשא ובר כלה, מה אהבתי לשוח בו, לרעות את צאן אבי ולהתעמק ברעיונותי והלומותי אני לבדי ואין איש אתי, מה יקרו לי ערבי־חמד אשר בליתי תחת כפת השמים, שמי הנגב הטהורים והצחים חפרושים כטלית של תכלת על ראש ההרים ממעלה, ששם לחשו לי ככבי־ליל הנוצצים סודות עולמים... מה התענגתי לראוה במשפחת הכהנים, אנשי מדה וצורה, המכובדים על פני כל העם, לובשים לבנים וצוענים בהור, אשר באמונת־תם כבדתם כאחד העם בימים שלא בקשתי חשבונות רבים ובתומי האמנתי למשמע אוני ומראה עיני; מה ששתי להתערב במחולות המהנים בחמישה עשר באב, בהג העם, להסתכל בבנות עירי והבהורים השזופים, אשר כהם במתנם ואשר פניהם הלוהטים והתמימים בשרו את תר אביבם, מה נעמו לי הילדים והילדות הכריאים והרעננים אשר גדלתי אתם יחד, מה מתקו לי החיים המלאים תום, פשיטות ונחת, אשר רקבוץ היי עיר הבירה ורוב דאנותיהם טרם חדרו עדיהם... ומני אז נסתם בעדי גם חוץ היי המרהיב הזה, מני אז בקשתי חשבונות הרבה בכל אשר ראיתי, חדרתי לתוך נבכי הלבבות וההרנשות: מני אז התרחקתי מבני עירי, לא יכולתי דבר אתם לשלום, חפשתי אה עוקב מלא מרמה ודואג אך לנפשו תחת מסוה האדם הפשוט, „איש ריב ומדון הייתי לכל הארץ“ על אשר לא שמעו לקול הרובר מפי ולקול אשר לא אהת. כאשר הלף רוחי ויעבור, כאשר תקפתני תשווקת החיים, התקוממתי נגדו בסתר לבכי, ראיתי עותתו ואכזריותו, „לא נשיתי ולא נשו בו“

לא הטאתי להם והם לא הטאו לי, ובכל זאת „כלו מקללני“. והם הביטו עלי כעל משונע, כעל עור הזוכה בתמהון, בדברי בחלו ולמוסרי המו עורף, וכאשר באו רבים מדברי השבו עלי מהשבות לספות נפשי. או קלל קללתים בקר רוח כי „הבחורים ימותו בהרב, בניהם ובנותיהם יתמו ברעב, ושארית לא תהיה להם, כי בא תבא אל אנשי עיר מולדתי שנת פקודתם, כי עוד הורש יבא לעיר מורשת אבותי...“

דברתי ונותרה בי רוח לדבר הלאה.

לי היה תלמיד, אמצתיו כבן לי, נחמתי האחת מכל עניי ומרודי. טוב היה כשמן הטוב, רך במוטו היה כקנה, צדיק ובעל נפש עדינה: האחד אשר דבק בי לאהבה באמת ויבן הניני בכל עת. כאשר באו ימי הרעה בקש פליטה לו, התחנן לפני כי אקחני עמו, כי אצילה אותו ואת משפחתו מרדת שחת, כי אפניע בעדו את האויב, אשר הטה הסד לי לבשתי ולהות, כי ילך באשר אלך אני. „לא!“, אמרתי לו. „אתה מבקש פליטה לך ולבית אביך, לא תנצל, רב לך אם נפשך תהיה לך לשלל!...“ אמרתי ועיני ראו אותו הולך בשבי ולבי לא נמס בקרבי...

בהרבן עמי ראו עיני, ראיתי את השרידים אשר נותרו לפליטה, ראיתי את השבר והשוד אשר כתומם באו על בת־עמי, את מרי הנפש הנותרים ויאושם הנורא. „שמעתי את קול אלמנותי וועקות יתומי צללו באוני כל היום“, עיני ראו צרות ונדודים, אשר ילא כל עט לתארם וכל לשון תקצר לספרם. ואני הוספתי להקשיח את לבי: עוד נבאתי להם, לשארית עמי הנותרה, אם לא ישמעו לקול הדובר בי „הרב, לרעב ולשבי, כי שריד ופליט לא יהיה להם, כי יהיה שמם לאֶלֶה, לשמה ולקללה...“

והעף די נשאתי ימים רבים... אני אמרתי נוֹאֵש ואכנע תחת גורלי המר. אך ברבות הימים נדמה לי כי הרוח כמו סר, הרפה ממני, כי הייתי כאחד האדם. אהרי אשר בצע הרוח הדובר בי את כל אשר יום, אמרתי כי הפעם רוח לי; ואני אז במבחר שנותי, תועה ממקום למקום, סר והעף כל היום, מקונן על ימי אשר הלפז כצל, על הנפשות היקרות לי, אשר נדמו בדמי ימיהן, ועל צרות עמי אשר גברו מכל: פעם אהת נדדתי אל משכנות שאננים, אל קצה ארץ מולדתי, מקום לא ידעו את הנביא ואת איש הרוח; כאשר עיפה נפשי מעמלי ויגוני הרב, באשר קצתי בהיי הבוודים ומרוב ימים נחמתי מעט על הצרות אשר ראו עיני על אדמות, הסיתני לבי כמעט־קט לאמר: „פה תשב ותשאר, ופה תנוח מעמלך ונדודך הרבים...“ ועלמה נקרתה לפני, יעלת־הן וטוב־תעם, אשר נפשי נקשרה בה, ואהשוב מחשבות לחיות ככל האנשים לקומם את הריסות בית ההרב...

ופתאם שמעתי מנכיל־לבי את הקול־הקורא, הנודע לי, להותי, יותר מדי: בן אדם, אל תקח לב אשה, ובנים ובנות לא יהיו לך ובית לא תבנה לך: לא לך נוצרת... לך מזה!...

והד אלפי קולות הרעו לקראתי בשחוק־לעני: לך, נוד מזה בן־אדם! וכדד יושבתי מפני יד די אשר הויה בי... תעיתי מארץ אל ארץ, ממקום אל מקום, מנבא, לנתוש, לנתוין, להרום ולאבד. מתרנו מתקפף, שונא האדם והחיים. נדדתי כקין, מבלי מצוא מנוח...

ואתחנן אל ה': „אם באמת בחרת בעבדך לשימו למפגע לך, למנוח לכל בני אדם וללעג לכל בני עמי, אם גזרה נגודה עלי; כי נצח כה ארוד ואתעה מכלי מצוא מנוח, כי בוגד בעמי יקראו לי ושונא האדם יכטני כל בני תמותה, כי אשקה את כוס התרעלה, כוס אבדן, צרות וגדודים, וחרב ורעב את כל עמי הארץ. אם אהת גמרת, כי נצח כה ימשול הרוע המכריעני תחתיו, כי לא אחיה עוד בארץ החיים כאחד האדם, חנני נא הפעם והעבר לפני כל טובך, חסדך; הראני נא על מה שיש בראת איש. „טהור עינים מראות ברע והביט אל עמל לא תוכל, למה עשית אדם כדני הים, כרמש לא מושל בו. למה זה תמיד תהרוג נים, תריק הרמך לא תהמול. למה תראני און, ועמל תביט ושוד והמס לנגדי, אך ריב ומדון ישא. ידך הלא עצבוני ויעשוני, יחד סביב למה זה תבלעני... שומר מה מליל, מה מליל המד הזה: הודיעני מה קצנו ומה כהנו כי נחלה: האמנם יצרת אדם לשחק בו? האיש להשתעשע בו, ולרדפו עד הרמה? ...

* * *

ופעם אחת כאשר הציקני רוחי עד מות, כאשר ישבתי לנח תחת התומד במדבר-ראין-איש עיף ורפה-כח מלא דאבון ויאוש, ואשאל את נפשי למות כי לא טוב אנכי מאבותי אשר תמו לנוע, והנה נפתחו לפני מראות אלהים ואקשב רב קשב. לפני עיני-רוחתי נגלה עולם חדש, צוהל ועלה, מלא עונה ורענן, כן ערן הארץ אשר לפני מלאה כל טוב, תנובת שרי ופרי-העין, נחלי-שמן ופרי-יסקם; ראיתי את בני האדם חיים באשר ושלוח, כלם מתעננים על רוב טוב, מאשיים בהלקם אשר שפר עליהם; לא ישמע עוד פריץ וצוחה ברהובותיהם, מדנים וריבות מזהים הם להם; כלם עובדים את עבודתם ברנה ונהנים מאור החכמה והמדע; לא יבנו ואחר ישב, לא ישעו ואחר יאכל, לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה; לא נכר שוע לפני דל ועשיר לפני רש, והיה כעם, ככהן כעבד כאדוני; כלם חיים באור החופש והדרור בארץ הפלאות הזאת, אשר פקודתה היא השלום ונונשיה צדקה אשר יעשו איש לאחיו; בה לא יאמר עוד איש לרעהו-צר לי המקום לשבת, כי ברבת ד' במעונותיהם, וכיס אחד לכלם... גם הית השדה השלמה להם, זאב וטלה ירעו כאחד ואייה כבקר יאכל תבן ונהש עפר להם, לא ירעו ולא ישחיתו...

כל זאת ועוד רבות ראיתי ולבי פחד ורחב בקרבי.

— אהה, אלהים, צעקתי מנהמת לבי, מתי קין הפלאות, מתי תהפך גם הארץ לנח-העדרן כזה, מתי ישלם עון האדם אשר עליה, מתי יהדל כל שוד וקרין בה?.. וקול נסתר הריע לקראתי: „לך והנבא; לך והוסף לעבוד, לזרוע ולנטוע את דברי בארץ ומלואה; אני קראתיך בצדק, החזקתי בימינך, יצרתך ואתך לבית עם, לאור-גנים להיות ישועתי עד קצה-ארץ וימים; כך ובעמך בחרתי להיות לי השאר שבעיסת כל העמים, לך כל האדם אשר על הארץ, לפקוח בכל הדורות עינים עורות, להציא ממסגר אסור ומבית-כלא יושבי השך; אל תאמר נואש, כי דברך נפלע על צוהה הסלע, על תלמי לבות פראים אשר הפכו את דברי אלהים חיים אשר בפקך וידנלו בשמו לעשות כל מדחה ותעבה, כי כאשר יד הנשם והשלג מן השמים וטמה לא ישוב כי אם הרוח את הארץ ונתן רוע לזרע, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם, כי אם יעשה אשר הפצתי והצליח אשר שלחתני... כי עוד ימים

רבים, אלפי שנות עמל תשלוט הרשעה בתבל ומלואה, כי עוד דם רב ישפך, ואלפי רבבות קרבנות יעלו למוקד על מזבה רעת האדם, אשר יצר לבו רע מנעוריו: כי ימים רבים יהיה עמך לבווי עם, להרפת לאומים, אשר ינצלו את מהמדו וידגלו בשם קדשו לשקר; כי רוחות חוקים מפרקים הרים ומשברים סלעים, אשר ימסו על הארץ מבול של דם ואש, יקמו להיות לאור-מתעה לבהמת האדם אשר בשמם תעשה כל תעבה ומדהה, וימים רבים עוד בלי הזון וכלי נביא, אשר יגלה עתידות מראש ויסיר את הצעיק מעל האפלה הנוראה אשר תכסה ארץ ומלואה: אבל האמת והדעות אשר בשרת ותפוז לכל רוח, לא יאבדו לתרו: לאט לאט ישנשנו על ידי השרידים אשר די קורא מעמך, אשר גם בימים שההשך יכסה ארץ וערפל לאומים, ירח עליו כבוד די, יתגברו על כל המכשולים אשר על דרכם ויהיו לנאון ותפארה, ומלאה הארץ דעה אותי כמים לים מכסים... אל תרבה שאלה, כי כמוסה היא עמדי עד עת קץ. הוקי היא אשר שמתו ביום בראתי אדם על הארץ... חק הקדקדקה!

וכאשר נעלם ההיוון, נתתי ממקומי, נדפקתי אל שאון-קרת ואוסף לדבר בקול גדול, ואבשר לעניים; והיה באהרית הימים נכון יהיה הר בית די העזוב הזה בראש ההרים וגשא מנבעות ונהרו אליו כל הנוים וכתתו הרבותם לאתים והניתותיהם למומרות, ולא ישא נוי אל נוי הרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ומלאה הארץ דעת את די... והיה ביום ההוא שארית יעקב על אדמת עמי תחת הזותה עזובה ואין עובר לאור נוים, לנאון עולם, למשוש דור ודור, ואליהם נוים ידרשו, תחת משנה בשתם כבוד אין קצה ינחלו...

ומני אז בשרתי יום נחם, תשועה ורוחה, "שמתו פני כהלמיש, כי ידעתי כי לא אביש עוד", הויתי את הרעות הבאות לרגלי הטוב ואדע כי "לא לריק ינעתי, לא לתרו והבל כחי כליתי".

מני אז, כאשר מרדני ויעצבני הרוח הדובר בי, כאשר הוספתי לאור את הארץ ויושבי-בה, לא עוד הלכתי השכים כמו לפני, בטחתי בשם די וידעתי כי קורא הדורות מראש אני, צופה מרחוק, כי אני הוא אשר מבטן קראתי, ממעי אמי הקדשתי להיות למנחם, למבשר עוז, למחבש נשברי-לב, קורא לשבוים דרוה, לאסירים סקת-קה. מני אז יתרוצצו בקרבי הטוב הרע. עוד אוסף להניד לעמי פשעם ולבית יעקב הטאתם, ותהי זאת נחמתי בעניי, כי מפי עליון לא תצאנה הרעות כלי הטוב לעתיד...

מני אז על המשמר אעמודה, ברוח נבון ושקט, מלא תקוה טובה, הבה ואהוד לכל הנברא בצלם...

באונם.

ציור

מאת חיים דוב הורוויץ.

הלילה הקצר עבר, אתא בקר.

תלתלי העננים הקטנים והבהירים, המפורזים ומפורדים על אופק השמים זעיר פה זעיר שם, הרוח הקל והנעים, הנושב מפאתי קדים, צפצוף הצפרים החד והרענן, החודר אל העיר מהיער הקרוב — כל אלה יתנו אותותם, כי יהיה היום — יום חם וצה, יום אביב...

ברחובות עיר מרה טרם נראו עוברים ושבים. רק הרועות הצות בהפזון מהצר לחצר, פותחות את הרפתים, מנרשות משם את העזים ואת הפרות ומאספות אותם לעדרים קטנים בהוצות קריה. העזים רצים ממקום למקום וכל קפיצותיהם ודלוניהם יעידו, כי ארכה עליהם העת במכלאותיהם והמה מתנענעים על נאות השדה. גם הפרות השאננות נועות מעת לעת, — בהתאמצן לעקל את צואיותיהן ולהסב את פניהן כלפי שמא — גנחות ונונחות זו את זו, לאות כי גם המה נוהות אחרי מרעה הבקר.

כל גרי העיר עודם ישנים שנת הבקר, רק מרדכי אהרן המלמד יושב בנתי-הירק הקטנה אשר מאחורי ביתו ומנכש את ערוגות הקשואים, שעלו כולן קמשונים והרולים. הוא ישנים יום יום לקום בבקר עם עלות השחר, כי משעה התשיעית עליו ללמד את תלמידיו ב„הדרו“ והגנה, ביהוד הקשואים, ידרשו ממנו עבודה רבה והשגחה מיוחדת. בשנה העברה הרווחו בעלי הגנות במכירת הקשואים הרבה יתר מאשר במכירת האבטיחים האהרים, ומרדכי אהרן, אשר לא זרע קשואים, ראה זאת ויראב לבו. בשנה הזאת מהר לתקן את עותתו ויבחר כפרת אדמה בנתו, ערית שבערית, ויעדרה ויובלה בהריצות יתרה וזרעה קשואים, וכאשר אך נראו הנצנים הרבים בעלי שלשת עלים מעל האדמה, חש מרדכי אהרן כמו נגולה אבן מעמסה מעל לבו. אבל האביב היה אביב קר, רחות קרות, המשחיתות את הגדולים, נשבו בכל עוז ותוקף ושל הבקר נהפך לכפור הממית את הנטיעים הרבים בעורם באביב עלומיהם. רק זה כשבוע ימים ורוח היום שנה לטוב, האביב בא בכל הומה ואורו, אשר אליהם ישאף כל היקום, זרעי הקשואים נרלו וישנשנו מזים ליום, רק החרולים והקוצים לא אבו לפנות את מקומם להקשואים ובהם נלחם מרדכי אהרן גם בבקר הזה.

— גם היום הזה יהיה יום חם וטוב — הגיד מרדכי אהרן לנפשו, בנוחו מעבודתו ובנשאו עינו לשמים. האביב. כנראה, לא יבנוד עוד בנו. עתה עוד נחון, כי ירד גשם מן השמים, למען ירכך וישקה את האדמה וירבה ליח הצמחים ולשדם. רק את החרולים — אמר כמעט בקצף — את המחבלים האזורים האלה צריך

להכחיד, לבלות ולחשמיד. ובדבר זאת הוסיף לעקם משרש בורחות יתרה... העשבים הנעקרים מלאו לאט לאט את חרציו החלמים. פתאם ראה מרדכי אהרן בין הקמשונים פרה אחד ויקטוף גם אותו בלי חמלה, אבל לא השליכו מידו ויסתכל בו בעיני רב. הפרח הזה יזיק בלי ספק לקטוצו, ובכל זאת מה יפה הוא, מה נחמד מראהו! הוא הפריד באצבעו את אברי הפרח הפנימיים ויתבונן אליהם בעצמו את עיני האהת ובקפלו את ידו כשפופרת ויניחה על עיני השנית. הנה פשורי הציצים, המשה במספרם, מכתירים את הכפתר! הנה עשרה העלים המקיפים בשתי שדרות את האברים הרכים והחשובים האלה. בימי עלומי הפרח המה מקוסלים ומנינים על חלקי הפרח התיכונים מכל הישפעה רעה ופגע רע מבחוץ, עתה התמרדו וישתרעו במצב אפקי כמשבצת לפרח, להגדיל את יפיו ואת הנו. מה טוב, מה נעים הריח הנודף מחללים האלה! הוא הקריב את הפרח להוטמו וריח בחוקה. פלאי פלאים! — אמר בלאט, בהטעו ראשו הנה והנה. עתה זכר, כי בהיותו פעם אחת בבית סקדי העיר, ראה כי בנו הנער מביט אל פרחים יפים מבעד זכוכית מגדלת, והנער באר לו אז את תעודת כל חלקי הפרח ואבריו השונים. גם ספר פתוח היה מונח לפניו — הוא ספר תורת הצמחים. תורה נעימה ומועילה להאדם, מה מאד הפיץ מרדכי אהרן לדעתה. אבל מלמד הוא, נבער מדעת ומחכמה... מלמד הוא! עליו לשבת כל היום סגור בחדרו, לכלוא את רוחו ואת רוח הנערים הרכים, השואפים לחיות, למרחבי התולדה...

מדוע נעשה למלמד? מדוע לא היה לאבר פשוט? מדוע לא היה, לכל הפחות, לבעל-מלאכה כאביו? רק כשרונותיו הטובים, שכלו החרף היו בעוקריו... מרדכי אהרן צלל במחשבותיו. הפרח נפל מידו. זכרונותיו התעוררו בנפשו ויקו בה גלים...

הנה הוא נער בן שמונה עשרה שנה. הוא לומד בבית-המדרש, כי אביו החיש, המתרועע תמיד עם לומדים וחסידים ושותה בצמא את דבריהם, יחפין, כי גם בנו בעל הכשרונות המצוינים יהיה ל"למדן". במקרה בא לידו הספר: "תלמוד לשון עברי", הוא לומד את דקרוק השפה ומרגיש, כי נעשתה בנפשו מהפכה יסודית. ספרי התורה, הנביאים והכתובים נראים לו באור וזהר חדש. בלבו תעלינה פתאם מחשבות זרות, יתעורר החפין ללמוד שפות ומדעים, ונפשו התוססת לא תדע מנוחה...

השדכנים מרבים להציע לפני אביו, "שדוכים" מקרוב ומרחוק, אביו בוחר ובוחר, והבן כועס בלבו על השדכנים, על אביו, החפצים לשום בחוקה רחום על צוארו בעודו באביב עלומיו. ופתאם הנה הוא תחת הרחום, והכל נעשה בכפית רצונו על פי רצונו הטוב. עודנו זוכר את היום אשר שמע בו כפעם הראשונה את שם הבורה, היא רעייתו עתה. הנה הוא בא הביתה מבית מדרשו לאכול פת שחרית. אביו עומד אצל השלחן האריך ולפניו פרושה התיבת איג צמר, בפסת הנתר אשר בידו יתאר עליה קיום ישרים ועקומים לארבה ולרחהבה. פתיל-המדה על צוארו ושני קצותיו יורדים על הזוו משמאל ומימין. מאחוריו עומד ולמן ליב השדכן ומביט גם הוא ממעל לבתפות אביו אל עבודתו.

— רבי ולמן ליב! שומע הוא את קול אביו מדבר אל השדכן מבלי פנות ומבלי הפסיק ממלאכתו — הלא לא ככל השדכנים אתה, אשר זה דרכם כסל למו להפליג ולגוס, ואיך לא תבוש להציע לי נכבדות עם שמואל בעל הרחום?

— האם פנעתי בכבודך בהצעתו זו? — שואל הישדכן בתמהון ומיחה טבך מקופסתו.

— אמנם פנעת — משיבו אביו, בהיותו נזר את החתיכה לנזרים. — ראשית דבר, הלא שמעתו, כי הכלה קוראת בספרים לועזים...

— דבורה לא תפיק רצון ממך? קורא זלמן ליב בתמהון עוד יותר גדול. דבורה? הלאו ישיכני רבונו של עולם בבת כשרה וצנועה כמהו. ואם יודעת היא לדבר ולקרוא בשפת הארץ, הלא „מעלה“ היא ולא חסרון. דבורה! מעטות, מעטות. מאד „דבורות“ כאלו בעירנו, מה אני אומר בעירנו — בכל הפלך, גם יפה היא מאד. יפה? מה אני אומר? ממש בת מלכה!...

אביו מניח את הנזר מידו ומוסר את הנזרים אל אחד הפועלים. ראה, יוסף, כל תקצר גם הפעם... המעט צרות הסבה לי מלאכתך הנשחתה ביטבוע העברי? הנני מזוהר, אם תקלקל גם היום את הבגד, אז אנכה משכרך ונקה לא אנקך עוד.

— הברה לבנה! נותן אביו פתאם בקולו קול עז על „הפועלים“ שהפסיקו ממלאכתם ושומעים באזנים קשובות מה ידובר בו. — את הכל צריכים אתם לדעת, ואם לא תדעו, הם ושלום, את הכל, או יהרב העולם. אין הענין הזה נוגע לכם כלל, נרפים, עצלים!

אביו מוציא ספר מארגו, יושב על הכסא ומתחיל לעיין בו. הפועלים שבים למלאכתם. הישדכן יקרב אליו עוד הפעם.

— וזאת שנית — מוסיף אביו לדבר בהשיקו את ראשו בספרו — וזאת שנית, מצבו של שמואל בעל הרהים רעוע מאד: הוא עמוס הזכות... מה עמוקים פה הדברים — אומר אביו בהראותו באצבעו על מקום אחד בספרו — מובהר מן המובהר! — זלמן ליב מעין גם הוא בספר ומודה כי נפלאים הדברים מאד, אולם לא ישכח לחזור לענינו.

— מצב שמואל ברע הוא — אומר הישדכן, ומה לך, רבי יצחק, ולמצבו? הוא נותן במומנים. התבין? מוזמנים, כסף עובר לסוחר...

מרדכי אהרן לא ישמע עוד את דבריהם, אבל בלבו תתעורר פתאם התשוקה לראות את אותה דבורה — הקוראת בספרים לועזים... בימי השבת הולך הוא לשיל ברחוב, שבו ינזר שמואל בעל הרהים, והרהוב הזה מהיץ לעיר הוא, מעבר הנהר. הוא מטיל ארוכות וקצרות לפני בית שמואל, מביט אל החלונות, לראות, אולי תשיקף בעדם דבורה, אך פניה לא יראה. הפצו לראותה הולך הלךך וחוק, אז יהליט לבוא לביתה...

באחת השבתות הולך הוא עוד הפעם לשוה ברחוב הזה, ובראותו כי דבורה איננה, ישים פעמיו לבית שמואל. הוא פותח את הדלת בידים רועדות, מנמנם בלשונו: „שבתא טבא“ ומתבונן במבוכה אל כל סביבותיו. בבית אין איש, רק עלמה צעירה לימים, מלובשת בנדיד-שבת יושבת אל השלחן וקוראת בספר, ויבן, כי זאת היא אותה דבורה.

העלמה קמה ממקומה, צועדת צעדים אחרים למולו, מתעכבת בלכתה, מבטת עליו — ובמבוכתה היא מקמטת ומגבלת את קצות המספחה שעל כתפיותיה...

גם מכות מדרכי אהרן תגדל מרנע לרנע: הנערה יפה מאוד — ולמן ליב הנד את האמת.

— תני, תני לי מעט מדמים, כי צדצמאתי — מגמגם הוא בלשונו, הנערה מנשט לו פך מים. הוא שותה, הכר מכסה את פניו, אולם גם בהמים יראה, יגניש את האור היוצא מעיני העלמה...

הוא יודע, כי לא מן הנמוס הוא להשאיר יחידו עם עלמה בבית, גם ירא הוא, פן יבוא עתה שמואל הביתה, ואז בלי ספק יכולע לו בעד הוצפתו זאת... אבל איזה כה טמיר ונעלם יעצרהו על מקומו, ימשכהו אל השלחן, הוא לוקח את הספר מעל השלחן, מהפכו בידו וקורא בקושי: So-zi-nenia Puschku-na אודם יכסה את לחיו, כי לא הגל בקריאת שפת הארץ.

— הספר הזה נתן לי השר איבנוב, יועין בית הפקידות, ואני קוראת בו בשעות הפנויות — הודר לאוניו קיל העלמה הרך והמצלצל. מדרכי אהרן אינני יודע מה לענות, "שבתא סבא" — יאמר בהטיפה וממהר לצאת מן הבית — ובצאתו יורש בלבו, כי הוטל גורלו...

— את דבורה ארש לי לאשה — היא עלמה משכלת וקוראת בספרים, היא, היא תהיה לי "המלאך הנואל" ומורה דרך בחיי. מה יפה, מה יפה העלמה הזאת! יחשוב מדרכי אהרן בלכתו לבית מדרשו. בדאותו אחרי עבור ימים אחדים כי ולמן ליב השדכן יתלחש עם אביו, לא ישנאו עוד — אדרבה, לולא התביש, כי אז היה נפיל על צוארו ומנשקה...

ובכורו יעברו הימים הראשונים אחרי התנות... דבורה היא לא רק אשה יפה ומשכלת, כ"א גם טובת לב ויודעת את החיים. הוא מצא בה את מלאכו הנואל. על פיה היתה שומה, כי משתלם הוא בלמודי השפות ויתר המדעים — וגם שמואל הותנו לא יתנגד לזה. בינם לבין עצמם החליטו, "הנאהבים והנעימים" כי בעוד שנה אחת, אחרי אשר ישתלם מדרכי אהרן בלמודים, יסע לאודיסה לבקש לו משמרת עבודה. הוא ואשתו יחלמו חלומות בהקיץ ומשיום להם לפעמים בדמינם את הייהם בעיר הרוכלת והדומיה הזאת. הוא עושה חיל בלמודים, מורו יהללה בעיני רעינתו, והיא תוסף לאהבהו מיום ליום. עוד אך צעד אחד, ומדרכי אהרן יצא להפיש, ישיג את מטרותיו...

עוד אך צעד אחד! אולם פתאם לפתע נהפך הגלגל... עוד כמו חי נצב בזכרנו היום המר והגמחה, אשר שם קין לכל תקותו ומנמותיו. הוא בא מבית התפלה — והנה דבורה לקראתו ודמעות בעיניה... — מה קרה? שואל מדרכי אהרן ברעדה ופחד. דבורה בוכה, בוכה ואין קין לדמעותיה.

— אמרי נא, עני נא מה קרה בביתנו? הודר הוא את שאלתו ופחדו יגדל מרנע לרנע.

— את ה"סחנה שלנו" חתמו בנושפנקא דמלכותא — עתה דבורה ומבול דמעות שוטף מעיניה על לחיה החורות.

מידי מדרכי אהרן יפול "תרמיל-הטלית" לארץ. גם הגן שלו היה מונח בידו הותנו לפקרון.

ברגע זה נדמה לו, כי תהום עמוק, עמוק מאד פער את פיו תחתיו ויבלענו חיים. הוא אינו יכול לדבר את חותנו לשלום. לא בן דבורה. אביה נעיתה הכיב עליה עוד יותר באסונו.

הוא מתרפק עליו עוד יותר ומתאמצת לנחמו מיננה...
עוד שלשה ימים נוקפים — והוא מלמד!

מה נבחר מרדכי אהרן בשמעו בפעם הראשונה מפי חותנו את ההצעה המזוהה, כי יהיה למלמד. הוואת היא אחרית כל שאיפותיו הנשאות? לא! הוא יעבוד כל עבודות פרך שבעולם ולא יבחר בפרנסת המלמד. אבל העוני והמחסור השוררים בביתו ידברו בשפה אחרת... .

דבורה, אמנם, איננה מתאוננת על הוע מזלה, על תקותיה הנעיימות, אישר נזוה ועברו זים אהרן, להפקד, היא מבטת עליו בעיניה היפות כאלו תבקש ממנו סליחה על עון אביה הנדול, ולפעמים ידמה לו, כי תאמצוהו ותחוקוהו במבטי עיניה שילך בדרך אשר בחר ולא ישים לב אליה ולמכאוביה. אבל — אודם לחייה עבת, כל השמי פניה יביעו את יענה הנורא, את יאוישה המר — עוד מעט ותהיה לאם.

ובין כה וכה וחותנו מאיין בו, כי יהיה למלמד. הלא הגביר סעדיהו — מטיבו ואיש הסדרו — יתן על ירך את בנו ללמדו תורה, והוא גם ימציא לך תלמידים אחרים, ואתה לא תתרפס לפני ההורים, לא תתחנן אליהם — אומר חותנו אליו — ושכרך? מי מהתלמידים יקבל שכר רב כזה? באמונתו כי רבים מכעלי הבתים החשובים בעירנו יקנאו בך ובמשכרכתך. ובכלל, האם מחויב אתה דוקא להיות כל ימך מלמד? הלא תוכל לצבור מעט כסף ולשלוח במסחר ירך. דברי שמואל מעוררים חמת מרדכי אהרן עד להשחית. לולא משל ברוחו, כי או הכה את השטן המסית והמדית הזה. הוא לא יבחר בפרנסת המלמדות: כל באיה לא ישובון. אבל הימים חולפים, סעדיהו דוחק בו, כי יאמר לו תשובה ברוכה: הן או לאו? דבורה — דבורה מהרישה ופניה יחורו מיום ליום... .

— צדיק חותני הפעם — חושב מרדכי אהרן, אני אצבור מעט כסף ואעשה ללי עסק... .

והנה הוא — מלמד! הוא משתדל לעשות גם עתה בשעות הפנויות מ,הדרו" איזה עסקים, ודבורה עוזרת על ידו בכל מאמצי כחה, הוא מקמין גם בהוצאות היותר נחוצות, אינו מספיק אף את צרכיו ההכרחיים, מקמין, מקמין ומצרף את הפרושות המקומצות אהת לאחת.

וכל אלה לא להועיל? בעסקיו אינו רואה כל ברכה, את הפרושות אשר יאצור היום תלמנה, לפעמים, מהר לטמין; ימים רבים עברו — והוא עודנו מלמד! הנה הוא עתה כשלשים וחמש שנה, הוקנה קפצה בו בלא עת, כל ימיו רעים ומקור מחייתו עוד — המלמדות... ימי הטובה המעטים, שראת לפניו, המה רק הלום נעים והנותן לו להרגיש עוד יותר את מרירות המציאות... .

למה נולד? למה הוא חי? מה תהי אחריתו?

מרדכי אהרן יוריד את ראשו לארץ ופוישט את הנלו האחת לארך המענית... .

פתאם התעורר כמו משנה עמוקה. הוא העביר בידיו על מצחו כמו הפין לגיש משם בחוקה את העינותיו השחורים. לאט לאט הרים את ראשו ויבט עוד הפעם אל על.

השמש כבר יצא על הארץ ואורו הנעים היה שפוך על כל הטבע, על גדר הגנה, על תלמה ונטיעיה, רק הפרח שקטף יבש, נבל בלא עת...

— אָהוּ אָהוּ אָהוּ אמר מרדכי אהרן בהתרומו לאט לאט מעל הארץ. — מרדכי אהרן הוא גבה הקומה, בנו לתפארה, פניו היפות מסיקות תונה, זקן שחור ועגול, אשר שעזות-דבספ פוזרות בו פה ושם, יסוב את לחייו, עיניו שהזרות ומתנועעות בעצלתים ועל מצחו הרחב יראו לפעמים קמטים אחדים.

הוא הרים את הפרח היבש וישליכוו בחוקה הרחק מעל לגדר הגנה. אהרן כן קבין בחפניו את החרולים שעקר ויכונן צעדיו לביתו. בשרם סגרו את דלת הגנה היבט עליה עוד הפעם בחבה רבה...

בית מרדכי אהרן המלמד עמד בקצה הרחוב. שלשה חלונות, בעלי איבוע וזכיות, יוצאים לרחוב אהר, ושנים — אל הרחוב השני. הבית היה קטן מאד, אבל חדש, כי זה רק שנתים עברו עליו מיום הבנותו. ימים רבים ישב מרדכי אהרן בביתו הישן, בית רעוע ומט לנפול, למרות הסכנה הנשקפה תמיד לו ולבני ביתו, כי הסה נפשו על כספו המעט, גם לא היה לו כל הסך הדרוש לבנין בית חדש. והנה באה פקודת שר השוטרים להרוס את בית מרדכי אהרן, או נאלץ לבנות בית חדש. כל הימים אשר בנה את ביתו, הסיה את דעתו מכל עסקיו האחרים. בשעות הפנויות מעבודתו בהדר השניח על הבונים וישתתף בעבודתם בפועל. את יצפת ביתו ואת התנור עשה בידיו הוא.

עוד עתה מתעכב תמיד מרדכי אהרן מדי עברו לפני ביתו החדש, מתבונן בו, מקיש על קירות הבית וממשמש בזוית הכתלים כאלו יחפין להוכח בכל הישיו, כי הבית הזה הוא דבר שיש בו ממש ולא בדמיון יסודו. גם היום עמד אצל ביתו ויבט עליו...

— צפֵּיא טבא, רבי מרדכי אהרן, נשמע קול מאהריו. מרדכי אהרן הכיר כינע את קול שלמה ידידו ושותפו.

— האם היית אתמול בחנות יעקב? מה ענך החנוני? שאל המלמד.

— בחנות יעקב? השיב שלמה בשאלה ויניע ראשו הנה והנה, ולמה זה אלך אליו? כלום אינני יודע את עקשנותו? אבל היום אלך אליו ואקוה לנצחתי הוסיף שלמה בקול שגשמעיה בו אמונתו בנצחונו.

— מה היום מזימים? שאל מרדכי אהרן ויבט את פניו לשלמה ויבט עליו בעינים הודרות.

שלמה הודיד את ידו לצלחת בנדרו העליון ויציא ממנה קופסה קטנה וינישה לשותפו. מרדכי אהרן לקח את הקופסה, פתחה, משיש באצבעותיו את המשחה השחורה אשר בתוכה ויריחה באפו. מראה המשחה כמו שנה לטוב — סגן בין שניו — גם רכה היא עתה הרבה יותר. הוא נבל עוד הפעם באונדלו את המשחה. מראדו

נשתנה? אמר שלמה ויהל לנקר באצבעו הקטנה בתוך נהרי הוטמו, ומדוע לא תשאלני על הרכבת המשחה עתה? שבעה לילות עמלתי, לא נתתי תנומה לעפעפי — לך, ממילא מובן, לא הגרתי מאומה — עד אשר עלתה בידי לשנות את יסודות המשחה שני נמוך, והנה עתה לפניך המשחה היותר טובה בעולם, אין כטיבה וכפעולתה, גם שמריתו אומר... הוא הפסיק את דבריו ויחכה לתשובת ידו.

— שמריתו? מי הוא שמריתו? איננו יודע הנוני בשם זה, ענה מרדכי אהרן ויקמוט את מצחו כמו יתאמין לזכור את האיש המכונה בשם הזה.

— את שמריתו לא תדע? קרא שלמה ויספוק את כפיו: את שמריתו הסופר בבית-הפקידות?

— אה! יודע, יודע אני את „היקטן המתיסה“ הזה — ברבור מתנפה! אמר המלמד וישחק.

— וכן גם הלכתי אליו — אמר שלמה — יען שהוא יודע פרק בהלכות המדה ובקי גדול בעניני הקשוח וההתיפות, ושמריתו זה לקח ממני את המשחה, לעיני צוה לשיפחתו למשוה את נעליו ולנחצם, וברגע אחד היה להם ברק — ויראו כראי ממש. הוא השתעם על זה ולא האמין למראה עיניו. לאות תודתו קנה ממני עשר קופסות. התבין? עשר קופסות בפעם אחת... מה תאמר עתה? נמר שלמה ברגש.

הוא הוציא מצלחת בגדו המשים פרוטות וימנן ויספרן עוד הפעם, אחריו כן מסרן לשותפו — כ„מופת הותך“ וכראיה נצחת, כי הצליח במלאכתו.

מרדכי אהרן לא האמין עוד, כפי הנראה, לשמועה. הוא התבונן עוד הפעם אל המשחה אשר בקופסה ויאמר ביטפה רפה: אם כדברך כן הוא, או... הבת אנסה גם אנכי. המלמד ושותפו נכנסו הביתה.

שלמה „בעל ההמצאות“ הוא אברך צעיר לימים, קטן הקומה ודל הבשר, שעזות ראשו צהובות, צבע עיניו אמוץ ועל הוטמו הרחב — יבלת, כשהיה מתעמק במחשבותיו היה מננים את שערות זקנו הקטן והחד לתוך פיו ותולשן אחת אחת, ובעת התרשנותו היה מנקר בתוך הוטמו בלי הפוגה. לבו היה טוב ונוח להתפעל. הוא קנה לו ידיעה קלה בשפת הארץ, כחכמות הטבע והחשבון ויבלה כל ימיו בהתנלות „המצאות חדשות“, את כל המצאותיו אשר המציא בעצמו, כן גם את ההמצאות אשר מצא בספרים שקרא, היה כותב לזכרון על ספר, הלא הוא „ספר ההמצאות“ יהיה יקר לשלמה מכל הון. את ספרו זה נשא שלמה תמיד בחיקו וגם בעלותו על משכבו לנהל בלילה היה מחביאו תחת הכר, לכל יאבד לו. שלמה היה תמיד חיי עוני ומחסור, נדד מעיר לעיר לבקש לו שותפים שבעזרתם יוכל להוציא אל הפועל את המצאותיו הרבות, אבל כאשר אך עלתה בידי למצוא לו שותף כהפצו ולהמציא לאיו מהמצאותיו מהלכים בשוק החיים, כאשר אך החלה המצאתו להביא לו תועלת ממשית — וכבר נקעה נפשו ממנה והוא מפנה לבו להמצאה אחרת. לרגל מסעיו בא גם לעיר מרה ויתאכסן בבית המדרש כדרכו תמיד. שם נפל למשכב ויתנולל על מטה שבורה בפת „הדרדשהני“ אשר לבית-המדרש. מרדכי אהרן ראהו ויחמול עליו ויסעדהו על ערש דווי, גם דבורה שמרה על הגר החולה הזה יזמם ולילה, עד אשר קם מהליו. או נודע למרדכי אהרן דבר המצאותו ויקחהו לביתו, כי בית המלמד הזה היה פתוח תמיד לכל אמלל וקשה יום, המבקש לו עבודה ומעמד בחייו, ומרדכי

אהרן היה דואג תמיד להמציא להם את מבוקשם. מדרכי אהרן ושלמה החלו לעשות בשותפות משהה חדשה למישהו בה את הנעלים, אולם ההנוגים מאסו בהמצאת שלמה, כי אמרו שהמשהה הזאת משהתת את הנעלים ואיננה נותנת להם את הכרך החדוש, מדרכי אהרן כבר נמר בלבו לנסות את הצלחתו בעזר המצאה אחרת מהמצאות שלמה, והנה עלתה בידו, „בעל המצאות“ לשנות את המשהה שלו לטוב...

אך סגר מדרכי אהרן את הדלת אחריו, ותשעה נערים — המה תלמידיו — באו בהפזון מהחצר, אשר שם ישחקו עד הנה, ויתפרצו הביתה בקול שאון והמולה. — רבני! רבני! קורא נער אחד: זבלון לא דע, איפה נלחמו הפלשתיים עם שאול ודוד.

רבני! רבני! צועק השני: משה תפיש את הכלב אשר לבנימין הקצב וירכב עליו...

— רבני! רבני! אשר אכל את גביתיו...

— רבני! רבני! ישכר לא התפלל היום.

— רבני! רבני! רבני!...

כל התלמידים צעקו, המו רעשו, גם החקו בלאט זה את זה. מדרכי אהרן ידע היטב כי לא רוע הלב אך המימות הילדות, שאיננה יודעת לבסות סוד, היא היא הפותחת פה להנערים האלה להרשיע זה את זה בפני רבם בעונות ופשעים, לכן לא היה שם לבו, על פי רוב, „למסירותיהם“ אלה, גם לא היה מזהה בידם לעשות כזאת, להפך, הוא היה מטה אוזן אל המלשינים — ויסר לא יסיר... גם הפעם העמיד המלמד את פניו כאלו יש את לבבו להביאם במשפט על עונותיהם ויקרא: הסו, שקצים! הוטאים ופושעים אתם כלכם! מה עשה משה?

— משה תפיש את הכלב — יישמעו קולות רבים בבת אחת.

— משה! גדול עונך מנשוא. ילדים! אומר המלמד: קראו לו היום — רכב.

— רכבו! רכבו! קוראים כל הנערים. משה עומד נכלם וממעך את שוליו בגדו.

— וישכר במה הטא?

— ישכר לא התפלל...

— לכן יתפלל מחר פעמים — נזר הרב. קול ישחקו יתפרץ מפי הנערים.

דבורה הסיקה אך עתה את התנור ותצג סוד נחושת מלא בלי-סובים בעד הפרה שתשוב עוד מעט ממרעה הבקר. פניה אדמו ומטפחתה צנה מעל ראשה הצדה. דיה היתה לה סקירה קלה על בעלה לראות ולהביק, כי שמח הוא היום — וגם לכה נתמלא שמחה. היא לקחה על זרועותיה את בתה הילדה הקטנה, אשר עמדה אצלה ואשר משכה בסינריה בלי הרף — הרימה למעלה ותשקנה באהבה רבה. הילדה התרפקה על אמה בהבה.

— לא טוב הדבר שאתם עושים, ילדי הטובים — אמרה דבורה בלאט אל

הילדים העומדים עליה — להלשין איש על רעהו בפני רבכם. המלשינות — דבר מנוגה הוא ועון גדול. היא נשקה עוד פעם אחת את בתה ותאמר להורידה מהזרועותיה.

— לכן נא, בתי ההמונה — אמרה דבורה — עלי עוד לבשל בלי-סובים

בעד פרתנו. פרתנו תבוא מהרה. הפרה האמונה, היפה...

ה — פ — ה — תג — נח — קראה הילדה בקול בוכים ותחבק את צואר אמה ונתלחץ אליה ביראה ופחד...

— לא! לא! פתח! הפרה לא תננה. היא תתן לנו חלב. גם לך אתן. היא הורידה את הילדה על הארץ.

ה — ח — לב! חלב! קוראה הילדה, מתנפלת על הרצפה ומכה בתוליה...

מרדכי אהרן הביט בהמה אל בתו הנוכה. הסי! קרא בקול, והילדה שתקה מיד.

— למה תפנקי כה את הבנות — אמר בפנתו לאשתו — מציאה יקרה האם מעט לנו בנות? הכני להן נדוניא...

— תגדלנה בנותינו ויגדל אתן גם מולטו. היד השם תקצי? — בסתר

לבה היתה גם נפשה ענומה על כי אין לה בנים, רק בנות, אבל היא קבלה הכל באהבה.

„שור! חמור! מרכבה! מטאטא! שעון! שעון! שעון! נשמעו פתאם קולות הנערים.

— מה קול השאון הזה באוני? קרא המלמד וימהר אל השלחן. — הנערים הביטו בתמונות ישנות, המתוארות בספר קטן אשר לפניכם. המלמד לקח את הספר בידו. הספר היה — אלפא ביתא הוסית.

— מי הביא את האלפא ביתא? שאל הרבי.

— אני קניתה — ענתה דבורה — כי יש את נפשי ללמד את ברכה בתנו. מחירה אך פיוטה.

— ולמה נחת אותה על השלחן? האם לא תדעי כי המהבלים האלה יקדעו לנועים? ובדברו מסר את האלפא ביתא ליד אשתו.

מי שראה עתה את דבורה הכיר בכבודו, כי היא היא דבורה היפסיה לפניו: כה ישנה לרוע ברכות הימים. היא עתה כבת שלשים וארבע, אבל תראה זקנה. הוטמה נתארך ונתחדד, מצחה כסה בקמטים, עצמות לחייה שפן ועיניה, עיניה היפות עוד גם עתה, הפיקו תוגה הרישית והכנעה לפני גורלה המר. מצבה החמרי לא הדאיב אמנם את נפשה, אף כי הסכינה בנעוריה בבית אביה לחיים יותר טובים, כי היו הוריה עשירים והיא היתה בתם היחידים. כאשר זכרה תמיד אהרית אביה לא התקנאה עוד בעשירים, אשר כל חוגם והצלחתם — כחלום יעוף: אך בכל זאת הרגישה תמיד מועקה בנפשה, כאב נסתר ועמוק. היא היטה תמיד בלבה, כי לולא נהרס מצב אביה לפתע פתאם, כי אז היו הייה שונים למריו מהייה היום, והעקר כי אז היה בעלה לאיש אחר, לאיש יותר טוב. היא הכירה, כי היא ואביה אישנים בכל הדעה אשר מצאה את מרדכי אהרן, כי היא ואביה חסמו בעדו את הדרך ופילומו לפה המלמדות — לכן נטתה דבורה ישכמה לסבול את אשר נטל עליה ומעולם לא הוציאה אף תלונה מעל דל שפתותיה. קשה היה למרדכי אהרן לבקש כסף מהריו תלמידיו, עוד יותר קשה היה זה לה, אבל היא הלכה בכל זאת לבנות את שכבה המלמדות, אם גם היו ההורים מכלימים אותה לפעמים על פניה, כאמרם כי נבית הכסף אין זה עסק של אשה כלל ועל המלמד בעצמו לתבוע את שכרו ולא להסתיר ב„הדור“ ולהראות בעיני ההורים רק „אחת בשמיטה“, כאשר יעשה מרדכי

אהרן... היא בכתה, לפעמים בהבא, אבל מעולם לא ספרה לבעלה את תלונות הנערים...

גם קמצנתו הנפרזה של בעלה היתה למורת רוח דבורה — הקמצנת השנואה לה, המביאה לא לעתים החוקות קללה ולא ברכה. התנור הרצפה, שעושה מרדכי אהרן בידיו, עלו בדמים יקרים מאד: הרצפה נמלאה בקיעים בקיעים, פריצים פריצים כעבור חצי שנה, והתנור התפורר להסיסים, והלבנים אשר התפורו בכל הבית עוד מעט והמיתו אותה, כי היא ישבה על המטה אצל התנור עת קרה האסון... ומי יודע, אם התנור החדש, מעשה ידי אישה, יארך ימים, התנור, אשר בו יתנאה עתה לפני עושי התנורים המומחים, עוד יותר היתה נפשה מואבת עליה כדאותה, כי קמצנתו של מרדכי אהרן מביאתו לידי הטא ועברה, כי — שגא תכלית שגאה את העניים ההזורים על הפתחים ונרשם מביתו בהרפה, כאמרו כי אך נרפים המה, הבודדים בלחם עצלות ומואסים בכל עבודתה. דבורה היתה נותנת בסתר להעניים האלה את פרזותיה האחרונות, לפעמים את שארית הפת אשר בסלה.

הספרים נפתחו, הנערים יישבו איש איש על מקומו.
— ומשולם אהרן שאל פתאם המלמד בראותו כי נפקד מקום משולם בין תלמידיו.

אין ענה.

— מי ילך לפקוד את שלום משולם?

— אנו! אנו! אנו! קראו כל הנערים, אחד לא נעדר.

שחוק מר עבר על שפתי המלמד. כלם הפצו להסיר מעל שכמם את עול החרה, אם גם רק לעת קצרה מאד. "חיים! אמר מרדכי אהרן, לך וראה, מדוע לא בא משולם אל החדר?" — חיים היה החליש שבכל התלמידים, והמלמד התאמץ לתת לו תמיד הרוח יותר מאשר לכל תלמידיו. אולם גם לתלמידיו האחרים נתן בכל זמן שתי שעות הופש לשחוק בחצר, ולפעמים שחקו הנערים תחת השנחת רבם ופקודתו. השחוק היה בידי המלמד התהבולה היותר טובה לשגן היטב בלב תלמידיו את ספורי התנין, כי מהם היה לוקה את התוכן למשחק הילדים.

חיים יצא בשמחה מן הבית. חבריו הביטו עליו בקנאה מסותרת...

— ובלון לא ידע, איפה היתה המלחמה בין גלית וזרד, הלא בן אמרת, אשר! האמת הדבר, ובלון?

— לא! לא! אני יודע, אני יודע! בין שוכה ובין עוקה באפס דמים.

— רבני! רבני! קרא אשר: נפתלי לחיש לו באזנו...

— הם! נער בו המלמד וראה להמלישין את הצועות העור אשר בידו. הוא

לא אהב את הנער הזה, כי היה לו לב רע ויבקש תמיד תואנה להלשיין על חבריו.

ובלון! — קרא המלמד בפנותו אל אחד הנערים אשר ישב בקרבתו — ספר נא לנו את כל אשר הנך יודע על דבר שאול ומלחמתו.

הנער קם ממקומו ויספר ולא נכשל. אז יביט במבט של נצחון על אשר.

אחריו החלו כל התלמידים לספר אחד אחד.

— היום אחד הצהרנים נשחק בהצרי יחוק „דוד וגלית“. מי מכם יהיה גלית? — הנערים התרישו.

— שומים — אמר המלמד בשחוק-קל — מדוע לא יהפוך איש מכם לחיות גלית? הלא הוא ילבש כובע חדש, עשוי נר טוב ומצופה זהב, הכובע שמור בארנו, החדש, נוצץ, מבריק...

— גלית היה רשע!

— גלית היה — ערל טמא!

— גלית נהג וראשו נכרת!

— גלית! גלית! גלית!

— שומים — אמר הרבי, גלית היה שר צבא הפלשתים, הגן על ארצו,

עמו ונהלתו, הפלשתים אהבו את גבורים זה כאשר שנאוהו היהודים...

— אבל גלית הרף מערכות אלהים חיים — קרא זבלון ויבט אל רבו כמנצה.

טענותיו של המלמד הסתממו. יחוק מר עבר על שפתיו. צדקת — אמר

במנוחה — גלית היה רשע, אבל הנער שיתחפש לגלית לא יעשה כל רע. מי יהיה

גלית? שאל המלמד עוד הפעם.

בראות מדרכי אהרן, כי גם עתה יהרישו התלמידים, החליט לבחור בעצמו

את גלית. הוא הביט אל אשר ויאמר: אתה דברת היום סרה ברעך זבלון, גם שקר

ענית בו ועשך יהיה — „גלית“...

בעני אשר נראו דמועות. להמתיק את הדין הוסף המלמד: „אם תשכיל לשהוק

היום והיית מהר — יואב שר צבא ישראל“...

— זבלון יציג לנו היום את דוד המנצה — אמר המלמד.

— אני אכך ולא אכנע מפניך — לחש אשר באזני זבלון.

— ואני עוד מעט ואתן את בשרך מאכל לעוף השמים... קרא זבלון.

— רבי! הוא מתגרה בי — יתאונן עוד הפעם אשר.

— דומה נערים שוכבים! נסו נא אך עוד פעם אחת להפריעני מעבודתי

במלשינותכם — או אז תדעו את נחת דיועני, קרא המלמד בקול עז, ויכה ברצועותיו

על הישלהן בכה...

הנערים נאלמו דומיה. המה ישבו עתה צפופים ומתדחקים זה אל זה מפחד.

— כל תלמידי יחצו ליטני מחנות: למחנה פלשתים ולמחנה ישראל. מחנה

פלשתים יעמוד בין הארזה והגדר ומחנה ישראל בקצה החצר אצל הגנה... עתה

נחזור נא על קפיטול יו“...

„ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה, ויאספו שוכתי“ נשמעו קולות הילדים,

בהתנועעם הנה והנה בכל גוים...

הדלת נפתחה כמו ביד נסתרה. עיני הנערים הוסבו ברגע אחד אל הפתח

הפתוח. דבורה הפצה לסגור את הדלת — ברגע הזה נראה חיים, ופניו אל החנוכה.

— בא נא, בא נא — קרא חיים בקול צפצוף, ובתנועות האשו וידו המו להנעת, אשר

אליו פנה בדבריו, כי יכנס הכיתה.

— רבי! קרא פתאם בפנותו את פניו אל הכית: הוא בוכה...
 — משולם! בא הנה — קרא מדרכי אהרן בקול רם — גם אתה, היים,
 בא הנה.

היים בא. בלב הנער התרוצצו הנשות שונים. הנש הרהו והתפעלות מעין אותו
 הנש שירגיש המנצח, בהביאו את שבוייו לעירו, הנש עונג מעין אותו הרגש, המפעם
 בלב הרואים המקום למחזה מרהיב לב, התערבו עם הנשות תונה ורחמנות על חברו,
 הנתון עתה בצרה... הנשות שונים נראו מיד גם על פני יתר הנערים.
 עוד רנע אהר — ומשולם עמד על סף הדלת. מעילו העליון היה פתוח,
 שערות ראשו פרוצות, כוכעו על הצד, להייו אדומות ומלוכלכות מדמעות שנתיבשו,
 עיניו אדומות מעט — להגיעים העד בכל אבריו...

מדרכי אהרן הביט בתמהון אל תלמידו, „קרב נא הנה — אמר בקול רך —
 וספר מה קרה?”

משולם היה בנו של סעדיהו העשיר, הוא סעדיהו שהחזיק בידי מדרכי
 אהרן עת היה למלמד, גם נתן לו אחד אחד את כל בניו ללמדם תורה. משולם
 היה נער בעל כשרונות נעלים ומצוינים, גם היה נבון, בריא ויפה מאד. הוא אהב
 אהבה עזה את המטע: את היער, את כל החי, את הצמחים ואת הפרחים. בעתות
 החפיש השתתף לפעמים בעבודת מדרכי אהרן בננתו, ואם היה מספר לו רבו במעוט
 ידיעותיו על הצמחים או על החיות וקרא אותם בשם, או היה משולם הנער היותר
 מאושר בתבל. המלמד חש בלבו מעין קרבת הנפש לתלמידו זה ויאהבנו כבנו. חבריו
 קנאו בו, בבגדיו היפים, בכשרונותיו, אבל אהבוהו גם הם, כי היה למשולם לב טוב
 ונפש רכה, רכה ועדינה.

המלמד לא ננע כאהובו זה אף באצבעו ויסלה לו באהבתו על כל פשעיו...
 — קרב נא הנה — שנה המלמד את מצותו. הישמעת? הלא הנך יודע, כי
 אינני אוהב לשנות את פקודותי. נש הנה וספר נא, מה עשית? למה תבכה?

דמעות התפרצו כנהל מעיני הנער. הוא קרב אל רבו.
 — ט — פס — תי על העין — טפס הנער בלשונו.
 — למה טפסת על העין? מתי? מה היה הפצץ?
 — לנגוב את האפ — האפרוחים מקן צ — צפור...
 — עברה המורה היא ואכזריות גדולה — אמר המלמד. הנני מצוה עליך,

לבל תעשה עוד כדבר הרע הזה.
 המלמד לקח ספר התנ"ך מעל השלחן. היים והלון פתחו את הספר ויהזיקו
 בו בידיהם.

— משולם! קרא המלמד. הניחה נא את ידך על הספר והשבעה לי, כי לא
 תגע לרעה בקני הצפרים...

כל הנערים קפצו ממקומותיהם ויכתירו את משולם. המה עמדו צפופים מחדשים
 ומשתוממים; אימת השבועה פעלה עליהם — את פעולתה הדרושה.
 — הנני נש — נשבע, קרא משולם, כי לא א — אנע...
 הדלת נפתחה עוד הפעם ופדלא אשת סעדיהו נראתה על הסף. בראתה את
 הנערים מכתורים את בנה עמדה בתמהון על מקומה.

פרלא, אם משולם, היתה כבת המשים שנה. קומתה נבונה, מבנה גוף — הרמניה יפה, פניה מלאות ויפות, עיניה עמוקות וצבע תכלת להן, מחלפות שעירותיה, אישר כמעט החלו להלבין, קבוצות בטוב טעם, צבורות כגבונן קטן על ראשה ומשלכות במחט מעשה השן. שמלת פשתן לבנה עם נקודות שחורות וזר ירוק בשוליה כסה את גופה. מטפחת משי עשויה כנברה על שכמה, ועל אצבעותיה הארוכות טבעות זהב, משובצות אבנים טובות וספירים. מבטי עיניה, תנועות גופה, מדברותיה והליכותיה הביעו, כי היא אוהבת את השלטון ואת השררה והיא מכרת תקפה וממשלתה.

דבורה נבהלה לראות את אשת סעדיהו בכיתה. היא אמנם גרה בשכונתם, אבל מעולם לא דרכה הנל, "הגבירה" על סף בית המלמד. דבורה הרהה לקראת פרלא ותאמר: האת בכבודך באת אלינו?

— אני כבודי — ענתה פרלא, שאלה מורה! האם אסור לי לבוא לביתך?
הלא יטבנת אנהנו גם יש לי להתאונן על בני — השוכב...

המלמד ניטאר על מקומו וינמנם בשפה רפה את ברכת-הבוקר. פרלא האתה זאת ואפה הרה לה על המלמד ועזותו, אבל היא התאמצה למשול ברוחה ותאמר בשיחוק קל מבלי זה ממקומה:

— מה הקומדיה הזאת לך, מדרכי אהרן?

— משולם נשבע עתה, אמר המלמד מבלי פנות לפרלא — כי מהיום

והלאה לא יחריד עוד את מנהת הצפרים...

— הא! הא! הא! שחקת פרלא. קומדיה מעוררת שיחוק ורונו כאחד. משולם

נשבע — שבועה קרושה! היא קרבה אל השלחן ותבט אל המלמד בקצף. התאמין,

מדרכי אהרן, כי על הצפרים תחום עיני — הכמה גדולה! הלא את המכנסים, את

המכנסים היפים, אישר תפרו לו אך זה כשבוע ימים, קרע משולם/קה, בני מחמדו!

היא החזיקה ביד בנה הנבון ותמשכהו אליו בחוקה. — הביטה נא — אמרה פרלא

בפנותה אל המלמד ובהראותה לו באצבעה על מכנסי בנה — הביטה נא אל הקרע

הגדול הזה — פה, פה, פה, — שהכרה עתה שפחתו בקושי גדול. הלא השחית,

השחית לגמרי את המכנסים היקרים... שמת, מדרכי אהרן, בתלמודך זה... היא

התתה את בנה ביטתי ידיה מעליה, עד כי נפל לארץ...

פרלא קפלה את ידיה לאחוריה ותתהלך, "בחדר" אחת הנה ואחת הנה.

— מדרכי אהרן! הנני להניד לך את כל לבי — אמרה פרלא בקול רם —

מועטת אני עליך מאד. סעדיהו שלי מאמין בך, הסמרטוט הזה איננו יודע, איננו רואה

מאומה. ואני? למה אסתיר את האמת תחת לשוני? אינני מוצא כל תועלת בתלמודך

ובחליכותך המזוהים עם תלמודך. אל הילדים לא תשים לבך, רק את הכסף...

היא לא נמרה עוד את דבריה ופני המלמד הורו כשיד. נחזיו חוטמו העזו

רעד קל: הוא, כפי הנראה, התאמין להבליג על קצפו...

— משולם! קרא המלמד בקול רעם, אשר החריד את כל התלמידים, את

דבורה ואת, "בעל ההמצאות" שישב עד הנה בחדר הישני ועתה נראה על סף החדר

ניעש ונפחה. משולם! מהר לבקש מאמך הגבירה סליחה על אשר קרעת את

המכנסים היקרים...

„אמי! אמי!“ — קרא הנער בקול בוכים ולא נמר את דבריו.
— אדמי! אדמי! הקתה האם את בנה. למה לי בקשת-סליחה? יסדרו נא היום,
למען זכור ימים רבים את קריעת המכנסים. האם גם את התועלת הזאת לא אפיך
ממך בעד שבריי?

קצפו של המלמד עלה עד נקודת הרתחה. ברנע זה הרגיש שנאה עזה אל
פרלא האכזרית, אל בנה, לכל העולם. הוא לא יכול עוד למשול ברוחו, הוא שבה
הכל, הוא שבה הנות... .

הוא הרים את רציונותו ויצעוד עוד צעדים אחרים למול פרלא... .
פתאם הין בחמתו אל הנער, הפילהו על הספסל וזוריד את הרציונות עליו בכל כחו.
קול מר צווח נשמע בבית. דבורה החזיקה ביד בעלה. נערים אחרים החלו
לבכות בקול רם, רק על שפתי אשר נראה כמו לענ לאוד חברה... .

— רוצה, רוצה היער! קראה פתאם פרלא בחמתה ותרין אל בנה המוכה.
הלא תמית את בני היקר. משולס'קה — הגנה את קולה, בוא אחרי, צא נא ממערת
פרצים הזאת... . סעדתו הסמרטוט שלי, איננו רואה מאומה, אנכי לא אתנך עוד
לכוא אל הדר הרצו... . היא החזיקה בידו בנה ותכונן צעידה אל הדלת.

הנער הוציא בחזקה את ידו מידי אמו וימרה אל רבו: „רבי! רבי! סלה נא
לי“ — קרא בכני ויהל לנישק את יד מכה.

„מעשה כשפים“ — צעקה פרלא ותפרוש את כפיה — „המה נסכו על בני
רוח כשפים — בני! כספ!“... .

„כסף, כסף, כסף! — קראה פתאם דבורה ותזקף את קומתה מול פני
העשירה — גם אני בת עשירים וידעת מה הוא הכסף! התשמעי, חבבתי פרלא?“... .
דבורה רעדה בכל אברי גופה, המכאוב שיהיתה מרגשת תמיד בעומק הנפש
התעצם לאט לאט ויהי למכאוב גופני, ופתאום הרגישה בלבה הפועם בחוקה בדקירות
מהט הדות ועמוקות. מעיניה התמלשו זיקי אש וזה נוראה.

חניברה מהרה לצאת מן הבית.

„רבי מרדכי אהרן, — הרף מאף“ — אמר שלמה בחיל ורעדה: „אסור
אסור לבעים כה...“

„שובה למנוחתך, מרדכי אהרן, התחננה דבורה...“

מרדכי אהרן עמד על מקומו כהלום העם. הוא לא חש כך מעולם את כל
מרוות פדנסתו כמו ברנע הנורא הזה. הוא שנא עתה את כל הנרי תלמידיו, את
כל האנשים, גם את עצמו... . עוד צללו באוזני דברי פרלא, הרופיה ונדופיה, עוד
מעט והוא הכה אותה.

ומי יודע, אם לא תמלא הועומה הזאת את דבריה ותשבור מטה לחמו?... .
ומשולס? מה עול עשה, כי הכח? המכנסים היקרים! הוא לא הביט אל
תלמידו, אבל תמונתו נצבה לפניו והוה וקילו המר קרע את לבבו... . לבו נתמלא
המים והמלה על תלמידו האהוב, כמעט הפין לבקש ממנו סליחה... .
פתאם ארזו עיניו... .

„שלמה!“ — קרא בקול — „תנה הנה את הקופסא, אני בעצמי אלך ליעקב
ההנוני... ובפנתו אל משולס לקח את ראשו בידו וישקוה...“

הָאָפֶר וְהַנְצָה

(מספר הזכרונות של אחד הסופרים)

הובא לדפוס ע"י

יצחק פערנהאף.

ג' אב תרנ"ו...

"מי יגרשני מפה?" — שאל שאל אותי אתמול חברי נחום — "מי יאלצני להתרחק מביתך, מרעי ומעיר מולדתי?" אנכי נמנמתי, כמו צבת אחזה לשיני ולא הגדתי לו דבר ביד. אם הוא לוקח השמלה ומכסה על הדברים המעציבים, אם כל רעי בכלל לא יתפצו לדעת מעצמם, לא אוכל אנכי להגיד להם, ואני אדמה, כי הסבה הנורמת יציאתי בולטת יותר מדי ועליהם להקור על אודותיה. כמדומני כי הסבה הזאת נשקפת מפניהם של אשתי וילדי, היא נקראת באר היטב כמו מעל ספר מלח"י הצנומת, והמה עוד ישאלו: מי יכריחני להרחיק נדודי? — הרעב!...

ז' אב תרנ"ו...

יום הפרידה הגיע.

היו כמה תנועות יתנועע הלב, כמה נמים דקים שבו נתקן בנינים כאלה, רק אז נרניש את הכה הנעלם המאחה אותנו למשפחתנו, אז נדע מה אנחנו לה. אנכי בקראי בספר על דבר אויו פרידה והיא מתוארה בעט סופר מהיר תרב התנועה בקרב לבי, ודמעות עצורות בעיני, אבל אעצורן בכל כה, פן יראה הרואה ויהשבי למשונע. ועלי עתה להפחד מבני ביתי הרבים, מאפחחי הקטנים, לבלי ראות פניהם — מי יודע עד מתי.

"אדעי מהמדי הלב; הפרידה תסב כאב!"

ומעולם לא סבלתי עניי הפרידה ולא הבנתי עומק מושגה כהיום הזה, והנני אטם לתאר תמונת זעיר-אנפין ממנה בפנקסי זה.

העיתי מסדרת הפצי, ודמעות כנשמים נגרות מעינה ותפולנה על הארץ, היא תתאמין למחותך, היא תתאמין להראות לי פנים של שוין-נפשי, למען אמין לבי הרך ונפשי המתגעגעת.

שם בסנה יושב בני החביב, ילד כבן שבע שנים, ושואל שאלות, והשאלות מוחצות את לבבי; "אמי, האמנם יסע האב מאתנו? אבי, אישי כחיי כנשמתי אאהבהו. האם לא עוד אישעשע על ברכו? האב יעובני? אמי, האמת הדברי? שבת תגיע, ואני איננו? — מי יכחני את, החומש עם, רש"י? מי ילך אתי לשהת בדה, בישראלים היום אישי ואמר, קדיש, אלך אל בית המדרש, ואנכי אבכה... אבכה..." והוא בוכה, ומקדלה של בוכים ובוכות עונים אחריו; ובני, ילד כבן שלש שנים, מבוס מתמיד על כל המראה, שפתו אטומות ואיננו שואל ומבקש עתה דבר. הנשמה החיה שבו זוערת רעדה טבעית, גם על התנוק המוטל בעריסה, גם עליו כמו פרישו הרגעים העצבים האלה מעטה כהה, הוא שוכב דומם, הוא לא יבכה.

שם אל השלחן יושב אבי, ראשו שח על חזהו. עיניו מביטות נכה, והמבטים כמה מרוזים... כמה מכאיבים...
 אחותי נאנקת דום, וכאשר קמו סערות הבכיות לדממה מעט, מתחילה היא לסדר קינותיה: „ארבעה עזבה אמנו הקדושה אחריה, שני יתומים אמללים מתו באבם — אשרי להם! — ושנים הנשארים נטל עליהם הגורל להתרחק מאד זה מזה. הוא נוסע לארץ אחרת, מעבר לים, לפני מי אשפק מרי שיחה, מי יבין אנהותי ודמעותי?“
 והיא מתמונת בדמעות.

ט"ז אב, באניה.

השניים בחיי האדם, אם לטובה ואם לרעה, יעציבו אותו וילבשוהו רוח כזה, מבלי שידע לתת חישובן לנפשו: מדוע ולמה הוא עצוב, ויש אשר השנים הטובים יעציבו אותו יותר מן הרעים. גם בלבי הביאו התמורות איזה מכאוב כבד שלא אוכל הסירה. לו יכולתי לבכות מעט, למלם משא יגוני! ובאמת, על מה אני נאנח? מדוע הגני עצוב כל כך? הלא אל הארץ החדשה אני נוסע, אל אמריקה המפיצה השכלה לכל שוכני תבל, שם אתפרנס בלי כל ספק ברוח ולא בצמצום, הן שמי נודע למדי ע"י מאמרי הרבים ב„השחר“, ב„המליץ“ וב„המניד“. מכתובת מאמרים ושירים לבד אוכל פחות או יותר לכלכל שם את עצמי; ומהוראות-שעות לשלוח לאשתי; מדוע לא אודה לעצמי? הלא תלמודי גדול אנכי, וגם ידען בשלש שפות היות. כן, „אכתוב, אלמד, ואקבץ קמעה קמעה עד אשר יצליח הפצי בירי להסיע את ביתי, זו אשתי וילדי לאמריקה, ואז מה תשמה הנוצה! מה ישמחו הילדים!

י"ז אב, באניה.

פני האבר הסרוח פרקדון על מכסה האניה נודעים לי — כמדומני כי מכיר אני אותם... ואולי זה בן עירי פודקא הארוך?
 — האתה זה פודקא?
 אין עונה.
 קרבתו אליו — כן כן, הוא הוא זה. „מה אתה עושה פה פודקא? מי הביאך הלום?“ אמרתי אליו בהניעי את ידו בירי.
 „לאמריקה אני נוסע“, הובכו שפתיו בקול עב ומפיו זה קצף, וראשו אשר הרים מעט, נפל תקף לאחור.
 בראותי כי שותה שכור הוא עזבתיו לנפשו.

מה יוכל עישות אבר לא לְקַד, שכל גם והגש קחה כזה, באמריקה הנאורה? איך יהיה ירק זה בארץ, אשר שם ויקורו איש רק לפי השכלתו ודיעותיו? אנכי, אם כי טרם הכינתי לי ישמה איזה מעמד וטרם אדע לבנות בדיוק את המקור לכלכלת ביתי, לכלל הפחות יש לי תקוה גדולה, הַנְצֵה שבידי לא לתן אותנו לסבול הרפת יעב, אבל האבר הזה?...

לבי הומה על הללי היציאה במיהו:

אני יודע לאיזה תכלית השמתי את המקרה עם האכר כל עקר בפנקס;
 בעוד שנייל אני לרשום רק את המקרים הבלתי-רגילים כל כך, הטנעים לנפשי.
 אכן אין חקר לרוח האדם וקצר קצרה בית כל הוקר לבוא עד תכליתו —
 פנישתי עם האכר פעלה על נפשי איזה רשע, שיעשה עלינו אמלל וקשה-היום.
 ורחמיו על כל מעשיו, כתיב.

ה' תשרי, נירדורק.

„אנו ערבין ואנו אהראין בעד ילדנו לעשותם ליהודים ולא נסתפק בה
 שעשיתו אותם ליהודים בהסכין אשר בידנו בהיותם בן שמנת ימים. ברכות הימים
 ישכחו רבים מבנינו את המאכלת ואת האות אשר נתנה בנשרם, ויבוא בהם הרוח
 להתבולל בין העמים, איש איש לפי דת העם אשר בקרבו הוא יושב. אהים יקרים!
 עתה בימי התשובה נשימה על לבנו להשיב לב בנינו אל עמנו, נלמדם תורה,
 מאי תורה? שפתנו העברית! אך היא, השפה, מסגלה לארנו בלב הנער הוטים דקים
 ופתילים יקרים המקשרים את החיים ההיום עם העבר שלנו, וכו' וכו'“.
 כאזה וכאלה דברתי באוני אספה שהתאספה היום לטובת, הודות להשתדלות
 אהדים מחובבי שפתנו בנירדורק, אבל קריות הוהו של ה' אספסוף הביא מרך
 וכאב בלבי.

„פרוות חבוטות הוא רש“ — הגיעו דברי אחד לאוני.

— הירוק הוה דורש לטובת עצמו — צפצפו אהדים — הוא הפין להיות מורה.
 הנאספים השתמשו לאהדים.
 לפי הנראה אין לי כל תקוה למצוא פה חית ידו ע"י הוראות-דשעית.
 התחלה לא טובה. אנסה את הנצה.

עשרה בטבת, נירדורק.

בהנהל הקב"ה תבל, באו כל בני-האדם ויבחרו להם איש איש פרנסתו ומלאכת
 ידו, וגם לפני המשורר של אמות-העולם נפתחו שערי שמים, ורשות נתנה לו להיות
 מחוות שדי בלי כל תשלומין. בעת ההוא התהלך המליין העברי לטיל בעיר קקקס
 מהדר הטבע, מהאילנות העטופים סלתיות שכלן תכלת, והם עומדים מן הבקר עד
 הצהריים ומניעים ראשם בהתפללם תפלת שהרית, מרחב מההרמוניה של הצפרים
 הקופצות ומנתרות ואומרות „קדושה“, ומהרוה אשר יבוא בסערה ותוקע בשופר גדול
 מאה קולות, ישכה את התבל וצרכיה, וכאשר שב אליה ראה לדאבונו כי לא נשאר
 לו כל מחיה.

„רבש"ע! הלא גם לי קבה תובעת, מה אכל, מה אשת י" בכח והתהנן.

בטלן! אתה חיבת בנפשך — הרעים שד — בכל ענף של מחיה לא אחות
 ועתה מה אעשה לך? עט לך, ברא לך בעטך עולם חדש, שמים חדשים וארץ
 חדשה, והיה בעולמך....

המליין העברי העולם נתון בלבנו, הוא בונה עולמות, טפוסים, בדיחות ויצורים בעלי גונים שונים, אך דבר קטן אחד לא יכול להכריע בבית־הרשת־המעשה אשר לו, אין בכחו הגדול להוציא מאין יש — עטל — — להם.

וכבר ישבו רבים על מזוכה זו, ולא עלתה בידם.

להם לא תוכל הספירה העברית תת בכל הארצות, וגם אמריקה במשמע, או יותר טוב לאמר מה גם באמריקה ישנם עוד שנאה כבושת, קנאה שפלה בין הסופרים העברים בעצמם, אינטרניות צדדיות ופניות פריטיות עוהות לא מעט, להמעיט דמות הסופר, אשר בלא זאת לא גדול כבודו בעיני העם.

הוי הזונות נעימים, הזונות נעימים! איהן עתה כל הצפדים העפות האלה? מי נשב אותן?... מי שם להן קבר?

הוי, מציאות נראה!

„אקה את הנצה, ואשלך אותה ההנצה“.

כי כסלו, נודוורק.

זה כשני ירחים הנני הולך בטל מאפס כל עבודה והנחת. הבטלה מביאה אותי לידי שעמום, ומביתי אני מקבל מכתבים מלאים קינות ויללות: אשתי כותבת כי לעיני תהיה את נפש עולליה בתפוז־אדמה, בלי כל תבלין, והיא תחכה בכל יום להשיג הדולרים לכה־פ בסכום שהשיגה אשת שמעו־ליונה לפני שבוע, ומה הוא באמריקה? היט ששוט! ו„אתה“ — כה כותבת אלי אשתי הלאה — „אתה הנך מלומד, ליברט, שמך בוער ממדקו. כמה מכתבים עם „שיטלען“ גדולים קבלת מ„התבל“ ולפעמים גם מאמריקה, א־כ גם באמריקה נודע שמך, ואיה הכסף? — האם הלילה ישכחת אותנו?“ אשתי התמימה! לו תדעי את אשר אדע אנכי!

אנסה את כחי באיזו עבודה נשמית.

כ״ח אדר, נודוורק.

כשלושה הימים עבדתי בבית־הרשת־המעשה של נ. בתהלה היתה עלי העבודה קשה מאד, הבנן הגדול והמכונה הגדולה עם זרועותיה של ביזול הפרושות לישמים, הפילו עלי אימה, התנלנלות האופנים ותנועותיהם, סאון המוטות והשתקשקותיהם בקול לא־טבעי, הביאוני לידי בלבול וי־פרחוני. אולם במשך הזמן הסכנתי בכל אלה ותפיסתי עם גורלי. יש עשייה שעות ביום עבדתי בועת־אפי, כמו הייתי לאכר אחד מאברי המכונה, אבל השכר קטן מאד ולא יספיק לי לשלוח לביתי אף על תפוזי אדמה. תמול נעותי לשאול מאת אדוני כי יוסף לי מעט על שכרי, ויתן עלי בקולו: „בטלן! לבלר! האם לא ראיתך פעם אך באמצע העבודה הוצאת פנקסך וכתבת! כסיל אדם! כותב בעתונים! סוציאליסט! הוי, העברים מתפרצים לפני אדוניהם נותני להם! — לך לך!“

כ"ה ניסן.

האביב עם כל הדרו ונעימותו, כנפי הננים, קולות נעימים, קולות הברואה
הטהורה, הרשימהצל, נניטיול, נאות דשא, נשים יפיפיות, וכל מיני יופי גשמי ורוחני.
אך ממני לבד מסתירים פניהם, אני האבל האחד בין המון הפנים העליזים, סביבי
הרו ובהו, בלבי חרף, קרח נורא... אני הולך בטל ברחובות ניויורק והנני שקוע
במהשבות נונות. הנני רואה בהזון את הסכנה האיומה המרחפת על העתיד שלי —
ולמצוקת נפשי אין קץ. „שוב לארץ מולדתך ככלי מלא בושה וכלימה! — צועק
בקרבי לבי — שובת!“

אבל הוצאות הדרך?!... פתאום הייתי יד גדולה ונסה מונחת על שכמי, הנני
מסיב פני, ולפני איש גדל הקומה בפנים של ישוק ונחת, והוא עוטה מעיל קצוין
הנפנים, רביד לבן על צוארו, נעליידיד לבנים על אצבעותיו. — האלהים! האתה הוא
פודקא ?

„כן, מושקא, אנכי פודקא, האכר הפשוט בעיר מולדתנו, ואדון הדור בלבושו
בניוירוק, מה שלומך מושקא?“

— צד לי מאד — ואתה פודקא כפי הנראה הנך מאושר!“

„כן, כה לחי! משרת הנני בהאכסניה של האדונים היקרים נ. נ. ושותפם.
בעלי יאהבוני מאד, יתן ד' להם חיים ארוכים! שכרו יגדל מהדש להדש, עתה
הנני מקבל מאה דולר להדש, טוב לי מאד, כי גם מתנות שונות אשיג מאת האוהדים
הטובים המתאכסנים. לכה דודי ונשתה בד שכר, לחיי האמריקנים, ולהצלחת הארץ
הטובה אמריקה.“

תולדות אנשי-שם.

קריה נשגבה.

(תולדות רבני זאלקווא וגאוניה)

באת שלמה בוכר.

ראש דבר.

בטרם אבוא לדבר על אדות הגאונים הרבנים והחכמים, אשר היו ופעלו בעדת ישראל בזאלקווא, * אביא בזה דברים אהדים לקורות היהודים בעיר ההיא, ואקוה כי הקוראים היקרים ימצא בהם הפיץ.

א) העיר זאלקווא היתה מתחלה כפר בשם „וויניק״, ותהי אהוזת המפסר זאלקיעווסקי, ובשנת שני״ה (1598) היתה לעיר ונקראה בשם זאלקווא. ראשית התישבות היהודים בעיר ההיא מכוסה בצעיף ולא נודעה אל נכון. בשנת שס״א (1601) יזכר שמש בסעם הראשונה בקורות העם, ואין ספק כי התיישבו בה עוד זמן מה לפני זה. בעת ההיא היה מרשב היהודים בצפונה של העיר, ובהבנות החומות מסביב לעיר בשנת שס״א (1621) נקרא השער הפונה צפונה בשם „שער היהודים“.

ב) כאשר נקרא השר זאלקיעווסקי הנ״ל בשנת שעי״ה (1618) להיות מזכיר הממלכה בחצר המלך רעזוב את העיר, השתמשה אשתו בשעת הכושר להצר צעדי היהודים יושבי העיר ההיא, ותתן צו ביום 8 אקטאבר 1619 (א' דר״ה מרחשון ש״פ) כי אסור ליהודים להתיישב שם מהרש, ואלה היושבים בה מכבר הייבים לתת חמשים מארק לנלגלת לצרכי בנין החומות, מלבד מה שיש להם לשלם מס ככל שאר תושבי העיר ⁽¹⁾.

ג) במות המפסר זאלקיעווסקי נכנסה העיר לרשות השר יאהאן דאלינאוויטש ובימיו בנו היהודים בה״נ של עצים. אחריו מישל שם השר יאקאב סאביעסקי ובימיו נהרנ אחד הנוצרים (בשנת 1649 = ת״ט) יען אשר הרנ איש יהודי ⁽²⁾.

ד) הצרות אשר עברו על היהודים בזאלקווא במלחמת הקוזקים תחת הצורך המיל משנות ת״ח — ת״ט (1648 — 1649) מזכיר בעל צוק העתים (גרפס

* ההוספות ספנסק העיר ההיא אשר המחבר הנכבד יזכרן כמשך מאמרו תבאנה בסוף כל הספר בכרכים הבאים.

⁽¹⁾ כפי הנראה מכה שהבאתי בההוספות מתוך ספנסק קהלה (ראה הוספות י״א וי״ב) השתדלו אח״כ היהודים התושבים בעצמם שלא לתת ליהודים חדשים להתישב בעיר, ע״י מניעת חוקת הקהלה״.

⁽²⁾ ראה „בן חנניה״, משנת תרכ״א מה שכתב החכם ר״ג לאנדעס בעקבות הספר Pamiątki miasta Żółkwi.

קראקא ת"י ושנת באיצי הספרות ה"ט), כי נסגרו היהודים שבה לאלפים עשרה וישבו בפחד וצרה, מסגרת אין וצא ואין בא, וינס העם אשר בקרבה כי... הולך ומתרבה, ויבאו המרדנים ביד רמה, מורהה צפונה תימנה וימה, ויגשו לשבור את החומה, וישפכו מהעיר עליהם מים רותחים, וינסו המרדנים כצפרים פורחות, ויהיו המורים אחרי הבורחים, ויועצו עם בני האמה, אם לערוך בעיר מלחמה, יהרגו אותם מן החומה, טוב לעשות עמהם פשרה, בואו נתפשר עמהם מהרה, כאשר עשינו בלבוב הבצורה, וישלחו אל העיר צירים בו, הוציאו לנו והביכם וכספכם, ואת כל מהמד עיניכם, נמלא החמים על נפשותיכם, ויצאו אליהם אנשים שלישה בו, והעמידו על שני רבבות, ואלפים לנלאווצקי ראש הקרבות, והורו העירה בטוב לבבות, בעיר היו אורחים נכבדים, עשירים פינסים אנשים אמודים, בזהב וכסף וכל מהמדים, ויקחו מהם כל האוצר, והוציאו ונתתהו למן המצר.

(ה) גם בעל "יון מצולה" מזכיר דברים ע"ד היהודים בואלקווא בימי המלחמה ההיא ואלה דבריו: בקשו (היונים) לגשת אל החומה להעמיד סולמות, וישפכו עליהם מים רותחים מן החומה וינסו הפוחזים מפניהם ויהיו המורים אהיהם בקני השרפה ויהרגו מהם רבים, ויתעצו הפוחזים ויאמרו הלא טוב לנו לשלוח אל האנשים העירה להתפשר עמהם כמו שעשינו לק"ק לבוב הבירה, וישלחו אל אנשי העיר ויאמרו אליהם לא טובים אתם מלבוב הבירה שלא יכלו לעמוד כנגדו ועשו פשרה עמנו, לכן אם תתפשרו עמנו מוטב, ואם לאו נבואה כלנו ונצורה עליכם ונעישה ככם שפטים גדולים ומיתות משונות, כמו שעשינו בשאר מקומות מושבותיכם. וישב הדבר בעיני אנשי העיר שהפוחזים רוצים להתפשר עמהם וישלחו מן העיר כומר אחד ושר אחד ויהודי אחד מארץ רוסיה מטשניאוב (ר"ל מעיר טשענינוב) שיעשה פשרה עמהם ונתפשרו שיתנו להם אנשי העיר עשרים אלף זהובים, ואלפים לשר האלף שלהם ושמו גלאוואצקי, ויסעו משם וישארו אצלם כמה אלפים קאוואקן לטמור העיר מן שאר קאוואקין, שלא יצורו את העיר עוד פעם אחרת.

(ו) בשנת תכ"א (1661) נכנסה העיר לרשות המלך יאהאן סאביעסקי. מספר היהודים אשר בעיר היה אז כשליש של שאר התושבים, ועל פי תכנת העיר אשר בידו משנת 1680 (ת"ב) היו שם בעת ההיא קפ"ג בתים של נוצרים ופ"ה בתים של יהודים.

(ז) המלך סאביעסקי אזה את העיר הזאת למושב לו בימי הקיץ. הארמון הבני לתלפיות בתוך העיר עוד יעמוד על מכונו, ועל משפטו ישב בימים האלה. בית הכנסת בנוי בעו והדר בשנת אמי"ת לחמדת כל עין, קרוב לשער העיר מצפון, והמלך ואשתו הנבירה היו לו למשען ומשענה לא מעט בהבנותו, ויצו לתת להם את כל העצים והאבנים הנצרכים על חשבונו חנם.

(ח) בעלית קיר גדולה הנישענה להצר בית ה' נאספו ונעודו יחד מימים ימימה ראשי ומנהיגי הקהלה להמתיק סוד יהודי על עניני וישבי העיר וצרכיה ומעשה הצדקה לכל מהלקותיה.

(ט) לא הרוק מבית הכנסת בנוי בית המדרש אשר היה מלא מפה לפה ויזם וליילה מתופשי תורה ולומדיה וכפרט בימי החוקף רבים באו להנות בתורת ה' מן הספרים הרבים הנמצאים שם מדרות קדם שנות עולמים (זכרון בספר מאת החכם המהולל מה"ל).

(א) בראשון לטבמבר 1690 (כ"ט מרחשון תנ"א) נתן המלך השות לבנון בית דפוס עברי בואלקווא ולהפיץ את תוצאותיו בכל ממלכת פולין, וה"ר אורי פייביש סג"ל מעיר אמשטרדאם, (1) נקרא בשנת תנ"ט מאת המלך יאהאן סאביעסקי, לנטוע אהלו בעיר זאלקווא ולסד שמה בית דפוס, ויהי בית הדפוס הזה הראשון לבני עבר במדינה הזאת, ובטרם הבנותו ועמד על מכונו, הציג לו המלך יד בהיכלו, לבנון שמה כל כלי למעשהו ולמלאות עבודתו, ויהי בית הדפוס הזה ירושה מאב לבן עדי היה לנחלה לר' זאב וואלף הלוי (אבי זקנו של החכם המליץ מה"ל) אשר על ידו נדפסו ספרים רבים ונכבדים בבית דפוס, והציג להם ציונים בשעריהם לאמר: כי נדפסו „באותיות אמשטרדאם" ובאמת נדמו נמשלו בתוארם ויפס לספרים הנדפסים בעיר אמשטרדאם לפנים לתהלה ולתפארת. גם אבי החכם הרמ"ל מוה' גרשום שם פניו אל בית הדפוס ובשום שכל ומועצות ודעת שם לבו לתקן כל מעות ולמלאות כל חסרון בכלי המלאכה כי תפארת בית הדפוס ההוא ירדה עשר מעלות אהרנית מאשר היתה בימים הראשונים בעת הובאה מאמשטרדאם בכבוד הדר מלאכתה, וה' גרשום הטיב לעשותה ולתקנה באמצעים נכונים ומועילים כאשר הביא החכם מה"ל בוכרון בספר. ועי' בכורים תר"ה צד 53.

(א) בשנת תנ"א (1691) נפלה דליקה בואלקווא אשר אכלה את כל כתבי הזכויות של העיר ובוים ו"א מ"ג 1693 (ג' אדר שני תנ"ג) נתן המלך כתבי זכויות חדשים, שם נתנו זכויות ליהודים כי נשתוו לכל שאר יושבי העיר בזכויותיהם ובהובותיהם.
(ב) אחרי מותו של המלך יאהאן סאביעסקי נפלה העיר ירושה לבנו קאנסטאנין סאביעסקי. ובשנת תנ"ט (1699) נפלה דליקה בעיר, ועשרים בתי יהודים היו למאכלת אש, או מחל להם השר הנ"ל את המסים והארנוניות, אח"כ נמכרה זאלקווא למשפחת השרים ראזיוויל, בהגן השבועות תק"ו (1746) נהרגו יהודי אחד ושלוש יהודיות, אבל הרוצח נתפש ונתלה על עין, ולמען יהיה ענישו לאות לבני מרי, הוסר ראשו מעליו והושם לראוה בו בשער העיר.

(ג) בשנת תק"ל (1770) היתה מגפה בעיר זאלקווא ומסכותיה ויושבי העיר הזאת עשו להם סוכות במגרשי העיר על ההרים הרמים הנקראים Haraj עד היום הזה בעצת הרופאים למען ישאפו שמה רוח צה שפיים ואויר טוב ונקי וכאשר מובא בס', „המדה ננחה" החלה המחלה להתגבר בעיר בשבת חזן ובט"ב נברה מאד ויצאו האנשים מן העיר ויפצו על פני השרה והיו נטושים באהלים ובמערות בימי החורף תקל"א, ונמצא כתוב כי בחדש מרחשון נעצרה המגפה ההיא אשר אלף ושמנה מאות נפש אדם מישראל מתו בואלקווא ביער ונקברו שם (2).

(ד) העיר זאלקווא היתה עיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים וה"ל הגאון הר' משה בן הגאון ה"ר הלל בעל בית הלל בהקדמתו לספר הנ"ל: אבי נתקבל למדינת אשכנז לאב"ד ור"מ לק"ק האמבורג ואלטונא, עיר מלאה חכמים ונבונים, להראות להם חוקים ומשפטים כו'. ומשם חזר הגלגל עד שנתקבל לעיר ואם בישראל

(1) כן נאמר בפנקס דף רל"ז ע"א ודף רל"ח ע"ב (בהוספה כ"ג וכ"ד) כי הוא היה הדפוס הראשון בואלקווא. ולא הר' חיים דוד בנו כאשר כתב החכם מה"ל בוכרונותיו.

(2) דברים אחרים על אודות המגפה הזאת נמצאים בפנקס דף קמ"ח ע"ב (ראה הוספה אית כ"א).

מלאה חכמים וסופרים ק"ק זאלקווא עיר המלוכה יפה נקף משיש כל הארץ, אשר שמש הטוב נודע בכנף הארץ, וסמך לה זמן אספה לכל שנאספו שם כל העדרים חכמים קצינים ורוזנים, לעשות תקונים, כדת מתוקנים, נופת נבונים, בינת עם מבינים, נטיעות דבונים, בצירוף הרבנים המופלגים, נאונים גדולים ומפורסמים, והנה גם כסא של אמ"ו הגאון החסיד ז"ל ה"י מוטל בין הגדולים הגאונים שה"י נבחר לעשות הקים ומשפטים ותקונים כו' עכ"ל.

(טו) בעיר זאלקווא נתן החכם הגדול מגדולי ישראל בשנת תקי"א, אשר באו לסייע להגאון מו"ה יונתן אייבשיץ ז"ל, ונדפס בס' לוחות העדות (דפוס אלטונא ובדפוסים אחרונים הישמיטו המדפיסים שמות החותמים) וכא ברשאונה על החתום הגאון מו"ה נפתלי הירץ סג"ל הורוויץ ז"ל (שה"י אב"ד בזאלקווא) ואח"כ באו על החתום עוד י"ג חתימות, ואלה הם: ה"ר צבי יוסף בר' יצחק סג"ל, ה"ר שאול בר' פנחס ז"ל מלובלין, ה"ר משה פנחס בר"א ר"ח מלובלין, ה"ר משה בר' אברהם, ה"ר נפתלי הירץ בר' משה מבראדי, ה"ר יהודה ליב בר' יהודה משה, ה"ר אהרן בר' יוסף, ה"ר בנימין בר' יעקובי סג"ל מדובנא, ה"ר הלל בר' שלמה, ה"ר יוסף בר' משה, ה"ר יהודה משה בר' שמואל, והבאתי כלם בספרי במקומותם למרשבותם. (1)

(טז) מן העיר ההיא יצא העורך הנודע משה מאיר קאמינקר מכת ש"צ אשר שלחודו בני כת ש"צ בשנת תפ"ה לסוכב בערים רבות ובכל ערי אשכנז לראות את פני האנשים מכת ש"צ הנחבאים בסתר ולאסוף רב כסף להוציא את מזמותיהם הרעות ולהדיח רבים מאמנת ישראל, וכה עבר משה מאיר בערים רבות ולא נדע מה מעשהו בהיותו מתקדש ומתחסד למראה עינים, (ע"י אבן התועים להחכם הגדול ה"ר דוד כהנא). ובס' אספקלריא המאידה טופסי כתבים וחרוזים בריב הידוע נגד הגאון ה"ר אייבשיץ, ובסופו נזכר קונטרס הוא דרבנן טופסי כרוזים וחתמות על משה מאיר מזאלקווא שהוכרו באמשטערדאם ר"ח אב תפ"ה ובפסד"מ ואלטונא (מוכא באוצר הספרים אות א' 904) ועיין דברי הגאון יעב"ץ בספרו להישות שרף הנספח לספרו תורת הקנאות, באמרו שם נמצא ושם היה איש שדה יודע ציד משה מאיר מזאלקווא שנעשה שליח לדבר עבירה להסית ולהדיח ישראל במכתבים שונים ומשונים שהיה מוליך עמו כו'.

ועוד מתעה שני יצא מהעיר הזאת, הוא היים מלאך מזאלקווא שה"י נקרא לפניו בשם היים מהלך, מפני שהלך לטירקיא ללמוד תורת ש"צ, ומאו כנה את עצמו בשם היים מלאך, בישובו לפולין הרבה להסית ולהדיח את בני ישראל וישובי הערים זאלקווא, בוטישאטש, האראדענקע, פאדהייץ וכדומה, ועל ידו נתיסדה כת ש"צ בפולין, עד שעלתה ביד היהודים לגרשהו מפולין בשנת ת"מ (ראה דברי החכם הגדול ה"ר"ד כהנא בספרו „אור והשך“).

(יז) עד שנת שפ"ו לא היה אב"ד בזאלקווא ויהיו בני העיר מוכרחים בכל משפט ומשפט לבוא לפני הרבנים דק"ק לבוב (2), אך בשנת שפ"ו ז"ך סיון התעוררו

(1) בלוחות הערות מתחיל שם העתיק מן החרים הגדול הנעשה בעיר ואם בישראל בק"ק זאלקווא באסיפת רוזני גאוני דור והסיום: כ"ד האלופים קציני כנהיגי עדת ישרון דקלהתינו וכבוד הדיונים מומחים הגליל לבוב יצ"ו אשר ישנו פה אתנו פה ק"ק זאלקווא.

(2) בשנת שפ"ד עוד נעשה הכל לפני האלופים ראשים וכנהיגים דלביב. ד' סיון שפ"ך

למנות להם רב ואב"ד שלא יצטרכו להיות נעים וגדים בדבר ריב ומשפט אשר יהי להם אל הב"ד דלכוב, ומוכא בפנקס דף קס"ג (ראה הוספה אות ג) אשר נקהלו יושבי ק"ק זאלקווא וקבלו אב"ד כו' אבל לא רשמו את שם הריב.

יח) פנקס הקהלה מזאלקווא שבו השתמשתי הרבה לחבור הספר הזה, כולל זכרון דברים מעניני העדה, תקנות, בחירות, הערכת מסים, שטרי חובות וכו', והוא משנת שעי"ג (1613) עד שנת תקמ"ג (1783) זמן של מאה ושבעים שנה. רוב הכתבים הבאים בו והתימות-היחידים נעתקו מתוך הכתב הראשון, ואין כל ספק כי הי' עוד פנקס אחר ואולי גם יותר, כי הפנקס הזה הנמצא כעת בידי הוא כנראה קובץ עלים בודדים, אשר מצא אחד האנשים היודעים להוקיר ערך דבר אשר כזה, ויתנם לכורך לכרכם יחד בספר.

ובזה אסיים ואקוה כי הדברים המעטים האלה יספיקו להרוות צמאון המשתוקקים לדעת את הנעשה לבני עמנו בעיר זאלקווא ויותר מזה ימצא הקורא בפנים הספר ובדוספותיו ידעתי אמנם כי לא יצאתי עוד בזה ידי חובתי מכל וכל, אבל חסרון המקורים בגדון זה יצדיק את פעלי בעיני הקוראים המבינים ולא עלי המלאכה לנמור. לבוב הי' שבט תרנ"ז יום מלאת לי' שבעים שנה לימי חי.

שלמה ב"ר ישעי' אברהם הלוי באבער.

חתמו על תקנות, מנהיגי מדינה דלכוב ה"ר אברהם שרענציל בעל איתן האורח, והאב"ד דלכוב ה"ר אברהם אשכנזי (הוא אשר הבאתיו בספרי אנשי שם סי' ה' ע"ש).

א) ה"ר אברהם הקטן ר' איסרלש מלובלין. התום בפנקס (דף רל"ז ע"ב) תחת פסק דין המדפיסים מזאלקווא מיום כ"ו אלול תנ"ט וחתומים אתו, „האלופים, הקצינים הרזונים, מנהיגים דר' ארצות, אשר חתמו בועד קדש, ביומא דשוקא ביערסלב, ה"ה הצעיר יואל היילפרין מק"ק יערסלב, הקי זכריו מענדל מקראקא, הקי מרדכי מלוצק, יעקב בן לא"א מו"ה משה יצ"ו מלובוב, הצעיר מרדכי מלובלין מנליל לבוב, הקי צבי הירש סג"ל לנדא מאפטא, יצחק אייזיק יכונה בהרב מו"ה עזריאל זעליג זצ"ל מקאליש, הקי נרשון נתן בהקצין מו"ה בצלאל ז"ל, משה בן לא"א מו"ה מרדכי מסקאהל מנליל בעלזא, משה כהנא זעירא מפרעמיסלא, ישראל קראקאווער מרישא (ראה הוספה כ"ג). — ואשאל עליו את פי הרב הגי"מ יוסף לעווינשטיין, ויענני כי ר' אברהם הקטן נתן הסכמתו על הס' „דמשק אליעזר" על התורה ולפניו עמד הר"י בעש"ש לענין יעלה ויבא (בכתוב בשבחי בעש"ש מבלי להזכיר את שמו), ויהי פרנס דארבע ארצות, ונפטר בלובלין ביום ד' דהחמ"ט תק"י, ועל קברו בניה חומה קטנה סביב (אצל קבר הר"י צבי הירש מלובוב, המובא בספרי „אנשי שם" סי' תע"ט, ואצל קבר הגי"מ נפתלי הירץ אבד"ק לובלין). הוא היה נקרא בשם ר' אבלי, ויהי אה לר' מרדכי פרנס מזאלקווא, ובן להגי"מ ישראל איסרל אבד"ק לובלין, בנו של בעל „מהדורא בתרא" התנו של המהרש"א.

זה נוסח מצבתו:

„פה נטמן צנצנת המן, הנגיד ושר, פרנס הועד דר"א, מו"ה אבלי בן הרב, האב"ד מו"ה ישראל איסר בהרב הגאון מו"ה משה ז"ל, שהיה אב"ד ור"מ „דק"ק לובלין. י"ג ד' דהחמ"ט כ"א ניסן תק"ז. הנצב"ה."

קרוב לקברו נמצא קבר בנו הגי"מ ישראל איסר מלובלין (מובא בהקדמת שו"ת „קדושת יו"ט" להר"י יו"ט מקאפוליא).

זה נוסח מצבתו:

„פה נטמן הרבני, החרוף, הכופלא, הנגיד, המפורסם, מו"ה ישראל איסר בהרב, הגדול הפרנס דר"א מו"ה אבלי ר' איסרלש. י"ג ג' ניסן שנת תק"כ."

וסמוך לו נמצא קבר בנו של ר' ישראל איסר, ועל מצבתו הרותים הדברים:

האלה:

„פה נטמן בן של גזע ישישים, הרבני מו"ה מאיר בהרבני הנגיד המפורסם, ר' ישראל איסר ר' אבליש. נפטר שנת תק"ס."

- ולמעלה מן הקבר הזה נמצאה מצבת קבורת בנו של ה' מאיר, נכדו של ה' ישראל איסר וכן רבעים לה' אברהם הקטן ה' איסרלש ועליה כתוב:
- „פה נטמן איש תמים במעשיו וירא אלקים בר אבהו ובר אורו הרב, החרוף, התורני, מו"ה יהושע העשל בן מו"ה מאיר ר' איסר ר' אבליש ז"ל. תקפ"ה תנצב"ה.”
- ב) ה' אברהם כהן. התום בפנקס (דף קמ"ב ע"א) על תקנת הקהלה, שנתקיימה על ידי מנהיגי לבוב ביום ה' סיון שפ"ד.
- ג) ה' אברהם ר' וואלףש מקאלוימי. התום בפנקס (דף קל"א ע"א) על קיום תקנת הקהלה, שנתקיימו ביעד וזוירו ביום ה"י שבת תכ"ד, ואתו התומים: ה' שמעון גינצבורג מפרעמיסלא, ה' יוסף אייזיק מיאכזוב, ה' שמואל זיננויל סג"ל מלבוב, ה' דוד פרענר מבוטשאטש, וגם הנאון בעל ס"ז (ראה הוספה י"ד).
- ד) ה' אברהם ר' יוספש מטיסמיניץ. התום בפנקס (דף קמ"ב ע"א) יחד עם ראשי המדינה הנליל לבוב על תקנת הקהלה שנתקנו בקולקוב ביום ה' כ"ב שבט ת"ן (ראה הוספה כ'), והרה"ג מה"י לעווינשטיין כתב לו, כי בנו ה' יוסף היה התן הג"מ מענדל מרגליות, והוא זקנו של ה' אברהם מטיסמיניץ (המוכא בספרי „אנשי שם" ס"ז כ"ז).
- ה) ה' אברהם במהרר"י מלבוב. אחד משבעה טובי העיר בלבוב (מוכא בספרי „אנשי שם" ס"ז כ"ג). התום בפנקס (דף מ"ח ע"א) על הווק תקנת זאלקווא, שנעשה בלבוב ביום ב' י"א כסלו תס"א, ואתו התומים ראשי מנהיגי לבוב (ראה הוספה כ"ט).
- ו) ה' אברהם ברמ"י מואלקווא. התום בפנקס (דף קכ"ז ע"ב) על תקנה מיום ה' ט"ז מנחם תק"מ, שלא לתת שכירות למשרתי הקהלה בלי כתב מראשי הקהל.
- ז) ה' אברהם ב"ר דוד זבאריזור. הוא היה מגיד מישרים בזאמינשטש ונקרא ה' אברהם זבאריזור מואלקווא.
- ח) ה' אברהם ב"ר יואל אשכנזי. הוא הג"מ אברהם ב"ר יואל אשכנזי קצנלפונץ שהיה אבד"ק לבוב ונפטר ביום ה' אייר שצ"ז (ראה אדותיו בספרי „אנשי שם" ס"ז ה'). התום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על קיום תקנת קהלת זאלקווא מיום ה' סיון שפ"ד, ואתו התומים: ה' אברהם ב"ר ישראל יחיאל כ"ן (הוא הג"מ אברהם ראפפורט שרענציל המוכא בספרי „אנשי שם" ס"ז י"ב), ה' בנימין בר' אליעזר מלבוב, וה"ר יוסף ב"ר יוחם סג"ל (ראה הוספה כ'). עוד נמצאה חתימת ידו בפנקס (דף קמ"ב ע"א) על תקנה מיום הג"ל, ואתו התומים: ה' אברהם כהן, ה' וואלף קאלוש מלבוב, וה"ר יעקב אליקים כ"ן נעמישלווק. ופעם שלישית התום בפנקס (דף קמ"ה ע"א) על תקנת הקהלה מיום ה' כ"ה כסלו שפ"ו (ראה הוספה ז').
- ט) הרב אברהם ב"ר יעקב בלוך. התום בפנקס (דף מ"ד ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה כ"ב).
- י) ה' אברהם ב"ר ישראל יחיאל כ"ן. הוא הג"מ אברהם כ"ן ראפפורט (המוכא בספרי „אנשי שם" ס"ז י"ב). התום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על קיום תקנת ק"ק זאלקווא מיום ה' סיון שפ"ד.

(יא) ה'ר אברהם ב'ר מרדכי אשכנזי. התום בפנסק (דף קמ"ה ע"א) על תקנת הקהלה מיום ה' כ"ה כסלו שפ"ו (ראה

הוספה ו') והנ' מהר"י לעיונישטיין כתב לנ' כי אביו ה'ר מרדכי כתב הקדמה לספר „אור נערב" של ר' משה קורדוארי ושם כתב, כי חבר וגמד את ספרו הגדול „אשל אברהם" והתם: „מרדכי בלא"א מ"ה יהודה לוי אשכנזי".

(יב) ה'ר אברהם ב'ר משה. אחד מגדולי העיר, אשר לא נודע לי אל נכון מי הוא, ואלה הדברים ההרותים על מצבתי:

„מה במערה ויגע וימת ויאסף אל עמיו, הוא אב"ר הרב הסאור הגדול, החסיד והמקובל, מו"ה אברהם בן ה'ר משה טגיד דק"ק ראמבראווי, נפלה עטרת ראשנו ונגנזו טעמי התורה נפטר ביום א' ד' דחזה"כפ, כ' ניסן תצ"ד לפ"ק. תנצב"ה.

(יג) ה'ר אברהם ב'ר שלום. התום בפנסק (דף קמ"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ו'), ולדעת הר"י לעיונישטיין במכתבו אלי הוא ה'ר אברהם ב'ר שלום מבעל, המובא בתשובות מהר"ם מלובלין (ס"י קכ"ו) ובתשובות ב"ה החדשות (ס"י מ"ב).

(יד) ה'ר אברהם אהרן ב'ר יעקב יורש. הרב הגדול מהר"ם ד"ר פריינדנטהאל מדעסוי כתב לי כי מצא בהאמבורג ב'

מצבות: א) מצבת ה'ר אברהם אהרן במוהר"ר יעקב יורש ז"ל מזאלקווא, נ"נ כ' אדר... תקל"ב; ב) מצבת האשה רבקה רחל בת האב"ד מו"ה יחזקאל נ"י אשת מו"ה יעקב בהנאון מו"ה יצחק לנדא אבד"ק זאלקווא נ"נ ט"ז ניסן תצ"ה. „ובאנשי שם" ס"י רצ"ט הבאתי כי ה'ר יעקב סג"ל לנדא בן הנאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא, היה אב"ד בטארנופול ונתן הסכמתו: על ס' „אמרי צדופה" על ש"ס על ס' שבט מישראל, על תהלים ועל ס' תפארת ישראל זוטא. גם יש אליו תשובה ערוכה בשו"ת „בת עיני" ס"י ב' והובא גם בשו"ת ר"ה כהן הל"ק אהע"ז ס"י ס"ג. ואשתו הרבנית מ' רבקה רחל היתה בת הנאון בעל „נודע ביהודה".

(טו) ה'ר אברהם ב'ר שמואל מרגליות. התום בפנסק (דף קמ"א ע"ב) על תקנת הקהלה שנתקנו ביום א' י"א תמוז

ש"פ (ראה הוספה א'), ופעם שנית הוא התום בפנסק הג"ל (בדף קמ"ב ע"א) על תקנה בענין נדרים ונדבות שנתקנה ביום א' א' דחזה"מ שפ"א, כן התום שם (דף קמ"ג ע"ב) מיום ב' ד"ק סיון שפ"ו (ראה הוספה ו'). ולדעת הגר"י לעיונישטיין במכתבו אלי הוא אחי הג"מ מרדכי מרגליות מקראקא (מחבר הס' „חסדי ד"), ואחי הג"מ צבי הירש אבד"ק לודמיר (המובא בתשובות הב"ה סס"י ע'), ואחי ה'ר מענדיל מוילנא (המובא בתשובות ב"ה החדשות ס"י ע"ה).

(טז) ה'ר אברהם (אבלי) ב'ר מרדכי ר' ליבושם. אבד"ק זאלקווא, נתקבל לכהן פאר במשמרתו ביום א' ט"ז

ראשון תנ"ט. אביו ה'ר מרדכי פרנס ד"א נקרא „ר' מרדכי ר' ליבושם" (ראה אות מ' ס"י ר"א), ויהי בן הג"מ איסרל אבד"ק בריסק, בנו של הג"מ משה אבד"ק לובלין (מחבר הס' „מהרורא בתרא"), שהיה חתנו של המהרש"א, כדבר שכתוב בסוף ספר „אלפי ישראל" על ח"מ לה'ר ישראל מתתיהו אויערבאך (לבוש תל"ג). ויהי ה'ר אברהם אבלי חתן להשר והנגיד מו"ה יצחק מזאלקווא (בספרי אנשי שם צד 246

ולהלן אות י" ס" קס"ג) והותן לה"ר אביגדור (שמענתו כבוד בעיה"ק בירושלים),
 בנו של ה"ר דוד מדובנא רבתי, בן בתו של ה"ר (ע"י „אלפי ישראל" הגל); ושני
 ניסים היו לו, בעלי אהיותו: א) ה"ר אלכסנדר סענדר שור בעל „תבואות שור"
 ו„שמלה חדשה" ב) ה"ר יצחק הכהן ראפורט אב"ד ור"מ בקלויז דאוסטרהא. ובני
 והתני של חותנו, שגם הם היו ניסיו, נזכרים להלן (אות י" ס" קס"ג). ומחותנו היה
 ה"ר חיים יהודה ליב סג"ל אייזנא אבד"ק לבוב ובהסכמתו על ס', „טעמי המסורה"
 (אמשטרדם תפ"ח) כתב: „עם היות שטרוד אני כו' מ"מ סמכתי על כבוד מחותני
 הנאון מ"ה אברהם במ"ה מרדכי האבד"ק זאלקווא" וחתם שם ביום ה' כ"ג אלול
 תפ"ז (ראה בספרי „אנשי שם" ס" קס"ו). ומבוא ה"ר אברהם אבלי בס' „אדני פי'
 (פ' חיי), בספר „לקישי שושנים" (קונטרס אחרון), בס' „דברי חכמים וחידותם"
 (יעסנין תפ"ז) ובס' „אמרי נעים" (פ' ורא). בס' פנים יפות, בהקדמתו של ה"ר
 אפרים זלמן מינגליות, משבח את המביא לביה"ד ומיחסו לה"ר אברהם ב"ר מרדכי.
 ובפנקס קראקא נמצא פסק דין בוועד קדש שהיה בק"ק סטרעליסק ביום ב' י"א אלול
 תפ"ה וחתמים עליו כל רבני הגליל ובראשם הנאון מ"ה נפתלי הירץ אשכנזי אב"ד ור"מ
 בלבוב (ע"י בספרי „אנשי שם" ס" תמ"ח) וגם הוא בא שם על החתום, ונמצאו ממנו הסכמות
 רבות, כמו: על ס', „קרנים" מיום א' סיון תס"ט, על ס', „פני אריה זוטא" עה"ת (ווילמרשדארף
 ת"פ) מיום ג' נ' תמוז תס"ט, על ס', „נתיב הישר" עה"ת (דיהרנפורט תע"ב) מיום ב'
 ע"ה אלול ת"ע ושם חתום ה"ק אברהם בה"ר מרדכי הונגה ק"ק זאלקווא, על ס'
 „עיר הומה" על המשניות (פפד"א תע"ט) מיום ג' ה' אלול תע"ב, על ס' „ברכת יעקב"
 על ה"מ מיום ד' מנחה תע"ה בוועד יערסלב, על ס' „דמשק אליעזר", על „תורת
 השאת" הקצר משנת תע"ה, על ס' „שביל הישר" על הדרך עלך שבש"ש (זאלקווא
 תע"ה), על ס' „קין אור" (זאלקווא תפ"א), על הידושי אנדות „רע ישראל"
 (ווילמרשדארף ת"צ) מיום ה' י' תמוז תפ"ב, על אבות דר"ג עם פ"י ה' מנחה מנלי
 (זאלקווא תפ"ג) מיום עש"ק ראה כ"ב אב תפ"א, על ס' „קנין אברהם" (זאלקווא
 תפ"ג) מיום א' י' סיון תפ"ב, על „קצור של"ה" מיום ג' כ"ו אדר תפ"ה, על ספר
 „מפעלות אלקים" מיום ס"ז תמוז תפ"ה, על ס' „טעמי מסרת" עה"ת (אמשטרדם
 תפ"ח) מיום ג' נ' אלול תפ"ו, על ס' „הקי דרך" מיום ב' סיון תפ"ה, על ס' „אלף
 המנין" (זאלקווא תצ"ב) משנת תצ"א, על ספר „בית לחם יהודה" משנת תצ"ג.
 ונמצאה התימתו „הקי אברהם הונגה ק"ק זאלקווא" פעמים רבות בפנקס, כמו: על
 תקנת הקלה מיום ב' ו' אב תס"ה (בדף י"ג ע"ב וראה הוספה י"א), בדף ל"ג ע"א
 חתום על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד יחד עם ה"ר נפתלי הירץ אשכנזי
 אבד"ק לבוב (ראה בספרי „אנשי שם" ס" תמ"ח) ועם ה"ר חיים הלוי מיאבורוב
 (ראה הוספה י"ג), בדף ס"ז ע"א חתום על תקנת הקהלה מיום א' ו"ך ניסן תס"ט,
 שם ע"ב חתום על בחירת הקצין ר' נתן שיהיה מנהיג לשכת הגליל מיום א' ד' ניסן
 תע"א, בדף ג' ע"ב נאמר כי נתקבל לאב"ד בזאלקווא ביום א' ס"ז אדר ראשון תנ"ט
 לפ"ק ומקודם היה אב"ד ברעסטיצקא, וכתוב שם: „היום יום א' ס"ז אדר ראשון
 תנ"ט לפ"ק נתקבל למו"ט הרב המאור הגדול כמ"ה אברהם אב"ד ור"מ דק"ק
 ברעסטיצקא פה לאב"ד ולמורה צדק לקהלתנו יצ"ו, הכל קבלו הקרובים על עצמם
 באלה ובשבעה, ה"ה האלף הראש והקצין כמ"ה מרדכי גר"ו עם חתנו האלף

המזומם כמז"ה אליעזר ליפמאנן והאלוף המזומם ד"ן המצויין כמז"ה אלכסנדר סענדר נד"ן גם האלוף המזומם הראש והמנהיג הישיש כמז"ה מרדכי נומפרט כמז"ה יצחק שיהיה להם לאיסורא להיות בתוך שבעה טובי העיר כל זמן היות פה הרב המאור הגדול כמז"ה אברהם הג"ל למורה צדק ולאב"ד בקהלתנו" וכו', עוד חתום בדף נ"א ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' ה' כסלו ת"ס, בדף קנ"א ע"ב על קיום תקנת הקהלה מיום ג' כ"ה מנחם אב תס"ב, בדף רכ"ה ע"ב על פסק דין בדבר כותל מפסיק בין המקולץ של הקהל ובין חצר ביתה של אלמנה אחת מיום ג' ער"ה תע"ז ואחריו החתומים: יעקב בן לא"א מו"ה דוד ד"ל, שלמה כמז"ה אלי' מטישוויץ, וואל בהרב מו"ה אברהם ד"ל טוב"י בהמנוח מו"ה יצחק ד"ל. בן חתום בדף הל"א ע"א על כטול שטר הוב שנאכד מיום ה' ב"ז תשרי תס"ז ובדף הל"ב ע"א חתום ג"כ כג"ל מיום ה' ב' תמוז תע"ה.

ונסח כצבתו:

..... כמנו תצא תורה, הגאון הגדול ומופלג, רבן של כל בני הגולה,
ארבעים שנה שפט את ישראל ולא נמצאה בו עולה, מו"ה אברהם בן הראש
מנהיג מדינה הרבני המופלג מו"ה מרדכי ד"ל

(ז) ה"ר אברהם מרדכי ב"ר ישראל היילפרין. אביו היה ה"ר ישראל הדין והוא היה אבד"ק וראניק ואח"כ כהן

פאר בואלקווא ובסוף ימיו נסע לבראדי (כמוכא בדעת קדושים צד 65). בהיותו בוראניק הסכים ביום ה' ניסן תע"ח על ס' "שם יעקב" לגיוס ה"ר יעקב הלוי מולאטאנו, הכולל דרושים ומוסר על דרך הקבלה (ואלקווא תע"ז) וחתם: "ה"ק אברהם מרדכי בלאאמי"ו החסיד מו"ה ישראל ולה"ה היילפרין החונת בק"ק וראניק ניסו של הגאון האב"ד דמדינה". ובהיותו בואלקווא הסכים על ס' "עשרת צב"י על התירה מ"י נה צבי אבד"ק וואינילוב (ואלקווא תקכ"ג) ביום ו' כ"ה סיון תקכ"ג וחתם: "הק" אברהם מרדכי חונה פק"ק ואלקווא ואנפיה": בן הסכים שם על ס' "נטיעה של שמחה" (ואלקווא תקכ"ג) ביום ו' ער"ה שבט תקכ"ג וחתם: "הצעיר אברהם מרדכי חונה בק"ק ואלקווא", על ס' "הסוד אבות" על אבות לה"ר אהרן הלוי מאלעקסניץ (ואלקווא תקכ"ה) ביום ג' כ' תמוז תקכ"ה, על ס' אהל משה דקדוק מה"ר אהרן משה ב"ר צבי הירש (ואלקווא תקכ"ה) ביום ה' י"ד תמוז תקכ"ה וחתם: "אברהם מרדכי חונה פה ק"ק ואלקווא ואנפיה", על ס' "ברכת דוד" על ש"ע או"ה לה"ר דוד אבד"ק יאנאלניץ (ואלקווא תקכ"ז) ביום ג' י"ד אלול תקכ"ז, על ס' "עיר דמשק אליעזר" מ"י אליעזר אבד"ק ראוואדוב (ואלקווא תקכ"ז) ביום ה' ד' אב תקכ"ז וחתם: "הק" אברהם מרדכי חונה פה ק"ק ואלקווא ואנפיה": עוד הסכים על האלשיך (ואלקווא תקכ"ה) בצירוף בית דע"י: ה"ר צבי הירש מואלקווא, ה"ר גדליה ב"ר בנימין וואלף, ה"ר ישראל מרדכי ב"ר ברוך יצ"ו מואלקווא: עוד הסכים על ס' בית אהרן מ"י אהרן זעליג ב"ר יהודה ליווא (ואלקווא תקכ"ה) ביום כ"ב סיון תקכ"ה ונמצאה שם גם הסכמת הג"מ היים כהן ראפפורט ד"ל, על ס' "כוכב יעקב" בשנת תקכ"ה ועל ס' "הלוקא דרבנן" חרושים מה"ר משה מסאמבור (ואלקווא תקכ"ה) ביום א' ב' חשוון תקכ"ה. מואלקווא נסע לבראדי ושם הסכים על ספר "שבט מישראל" לה"ר יעקב ישראל ב"ר צבי הירש מנד דק"ק קרעמיניץ (ואלקווא תקל"ב) ביום ו' ער"ה ניסן תקל"ב, ועוד באו שם בהסכמה ה"ר שמשון מייזלש (שהיה אבד"ק ואלקווא) ביום

ד' מ"ז אלול תקמ"ו עם בנו ה"ר צבי הירש מיזלש ביום ג' כ"ה ניסן תקל"ב: כן הסכים שם על ס' „תקוני זהר“ עם פ"י „באר יצחק“ (זאלקווא תקל"ה), על ס' „עשרת יוסף“ (זאלקווא תקל"ה) ביום כ"ז תשרי תקל"ה. ממעל להסכמתו כתוב: „אשר בעת איתן מושבו בק"ק ברד"י והתום: „נאם הצעיר אברהם מרדכי אבד"ק זאלקווא“ נמצאה שם גם הסכמת ה"ר צבי הירש מיזלש: כן הסכים שם על ס' „שפה כרוזה“ בשנת תקל"ח, גם על ס' „עין חיים“ ל"ה ווישאל נמצאה הסכמתו מיום כ"ה אייר תקמ"א ורשום: „אביד ר"מ דק"ק זאלקווא ואיתן מושבו בק"ק ברד"י: על ס' „דברי רב משלם“ שר"ת (קארעין תקמ"ג) נמצאה „הסכמת הרב הנאון המפורסם ל"שם ולתהלה מ"ה אברהם מרדכי שהיה אביד ומ"צ בק"ק זאלקווא. והתום: „ז"ס כ"ב סיון תקמ"א פה ברד"י, הצעיר אברהם מרדכי אבד"ק זאלקווא יע"א“.

ולפי מה שכתב לי הר"י לעוונישטיין היה ה"ר אברהם מרדכי הותנו של הני"מ יוסף אבד"ק פינטשוב בן הני"מ יהודה ליב (אבד"ק ראקוב, סטאטשוב, שידלוב וקראקא) ונכדו של הרב בעל „מגני שלמה“ — לה"ר אברהם מרדכי היה אח ושמו ה"ר יצחק אייזיק היילפרין אביד דק"ק טרסקוב, אשר הסכים בשנת תקמ"ו על ס' „מים יזקאל“ והתם „הק' יצחק אייזיק בהנאון מ"ה ישראל הירף זלה"ה היילפרין הגנה ק"ק טרסקוב. ואחותו היתה אשת הרב מ"ה דוד ב"ר פתחיה ב"ר דוד לידא (כמוכא ב„דעת קרושים“ צד 65).

ה"ר אברהם מרדכי נפטר בכרד"י ביום ז' תמוז תקמ"א, ואלה הטורים הרוחנים על מצבתו:

„וכרדכי יצא, יציאת צדיק עושה רושם, תשש כחה של חכה, כהו מאורי כסול וכיפה, כטל ז"ו החכמה, נטל תפארת החכמים לעמוד השלמים, כלול החמודות ונור התעודות, איש ח"ו רב פעלים, פרו קדש הלולים, אור ישראל וקדוש, מו"ה כרדכי אבד"ק זאלקווא, נכד לבעל הכספה זלה"ה, נפטר ז' תמוז תקמ"א לפ"ק, תנצב"ה“.

(ה) ה"ר אהרן ב"ר יהודה ליב סג"ל הורוויץ, התום בפנקס דף קכ"ז ע"ב על קיום בחירת ראשי העדה מיום ב' דחמ"ג

תנ"ג ובדף קפ"ז ע"ב התום על קיום בחירת ראשי העדה ביום ב' דחמ"ג תנ"ג.

(יג) ה"ר אהרן ב"ר יוסף, התום תחת ההרם הגדול משנת תקנ"א, הנדפס בספר „לוהות העדות“ (דפוס אלטונא), בתוך י"ג חתימות גדול.

זאלקווא, וזה היתמו: „הק' אהרן בלא"א כמ"ה יוסף“.

(כ) ה"ר אהרן ב"ר יצחק, התום בפנקס (דף קמא ע"ב) על תקנת הקהלה שנתקנו ביום א' י"א תמוז ש"פ (ראה הוספה ז'). כן התם

בדף ע"א על תקנה בענין נדרים ונדבות שנתקנה מיום א' דחמ"ג שפ"א, ושם נאמר בדברים האלה: עלה המוסכם בקהלתנו בידיעת ובהסכמת יקרי הקהלה לעשות נדבה בכל רגל ורגל כשקורין פ"שת מתנת יד והמעות יהיו מונחין לבנין ביה"כ א"ה. ע"ז התום: „נאם אהרן בלא"א מ"ה יצחק זלה"ה ואחרי התום: „אברהם בלא"א מ"ה שמואל מרגליות“ (ראה סימן ט"ז).

(כא) ה"ר אהרן ב"ר משה, נזכר בפנקס (דף קמ"ב ע"א) מיום ג' תשרי שצ"ה, כי עלה במוסכם כלם לעשות אותו לנובה מס וסבומין, כן מוכא

שם אך נתן ס"ת לביה"כ והטיל תנאי בדבר, כי אם יהיה בית הכנסת בנוי כמו

בשאר הקהלות, אוי ישרא' ספר התורה לביהמ"ג לעולם, אך אם יעתיק דירתו למקום אחר בסדרם יהיה עוד בית הנסמט בניו על תלו, אוי יוכל לקחת את הס"ת אתו אל המקום אשר יגור ישם וכו'.

וזה נוסח מצבתו:

(יום א' ו' כסלו שפ"ה לפ"ק).

„פה נגנו ונטפן איש א' מרבה בעבורת ה' היה חיש סהרה, ר' אהרן בן הקדוש ר' משה ז"ל, כל ימיו היה ביתו פתוח לרוחה, עסק בצרכו צבור באמונה, בזכות זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים תחת כנפי השכינה“.

(כב) ה"ר אהרן זעליג ב"ר הלל. הוא בן הנאון בעל „בית הלל“ (ראה אות ה' סי"ט). ובס' „אור החיים“ להר"ה מיכל ז"ל (צד 357)

מוכא, כי להרב בעל „בית הלל“ היו שני בנים, אשר שם האחד היה ר' אברהם ושם השני ר' זעליג, ושניהם דרו אתו בהיותו באלטונא, כנראה מכתב הרבנות אשר נתנו לו ראשי הקהלה בעת קבלתו שנית לרב על המש שנים (בר"ח ניסן תל"ה) והתנו אתו תנאים אודותם. את אשר היה לבנו ר' אברהם אין אתנו יודע עד מה, אך בנו ה"ר אהרן זעליג בא לזאלקווא אחרי מות אביו ונתקבל לחזקת הקהלה, כי נזכרו לו מעשי אביו שהיה אב"ד בעיר (פנקס דף ל"ו ע"א). ולא ארכו לו הימים בזאלקווא עד שנבחר לאחד מראשי הקהלה ומנהיגיה, כי ביום א' ח' למנ"ו תנ"ד כבר נמצאו התום תחת תקנת הקהלה יהוד עם כל הראשים והמנהיגים (ראה הוספה י"א). בן התום על תקנת הקהלה מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב), גם בדרך מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' כ' אייר תס"ד, בדרך ג"ב ע"א על כתב התחיבות מיום ב' י"ב ניסן תס"ב, שהתחייב לסלק את חובותיו לאוצר הקהלה, בדרך הל"ב ע"ב על פסק דין מיום ב' סיון תע"ד, והתימתו שם: „אהרן זעליג מזאלקווא, בדרך ס"ג ע"א התום: „אהרן זעליג באב"ד זע"ל מיום ה' כ"ה מנחם תע"ו על תקנה שלא יהיה אחד מקרובי הרב אב"ד בתוך מנהיגי הקהלה, עוד התום בדרך קמ"ט ע"א על שטר חוב מיום א' י"ה כסלו תפ"ד ובדרך קנ"ג ע"א על שטר חוב שנתנו ראשי הקהלה לה"ר נתן ב"ר בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ד.

מנהתו כבוד בזאלקווא, ואלה הטורים חרותים על מצבתו:

„ואהרן בן שלש ושמונים שנה בעמדו לפני מלכו של עולם, בחדש החמישי בעשרים בו שנת תצ"ד. נפטר הראש המנהיג החשוב, התורני הישיש, מו"ה אהרן זעליג בהרב המאה"ג הגאון מו"ה הלל ז"ל בעהמ"ס „בית הלל“ תנצב"ה“.

(גג) ה"ר אהרן זעליג ב"ר משה. התום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על תקנת הקהלה שנתקנו ביום א' י"א תמוז ש"פ (ראה הוספה א'),

בן התום (בדרך קמ"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג').

(כז) ה"ר אהרן זעליג ב"ר משה מזאלקווא. אחד מנאוני ישראל בעל המהבר ס' „עמודי שש“ המכיל המשנה חלקים:

א) פרוש והנהגות על הוזהר הישן והחדש ובאור מלות זרות: ב) תשלום המאמרים החסרים בוזהר גדול: ג) מאמרים מוזהר ישן וחדש המבוארים במקום אחר: ד) מאמרים מהתקונים המבוארים במ"א: ה) הנהגות על כל הנ"א שבוזהר (קראקא שצ"ו), והוא נזכר בס' אור החיים להחוקר ר' חיים מיכל (בס"ו 258). אביו נקרא „ר' משה ר'“

הללם" מכריסק דליטא. בנו השני של ר' משה היה הרב ר' שמואל פרנס דר"א בק"ק בריסק דליטא (ראה "עיר תהלה צד 177), והגאון בעל מגני שלמה היה התנו של ר' שמואל (ראה בספרי „אנשי שם" סי' קצ"ח) ובניו היו: ה"ר נפתלי הירץ אבי בעל „בית הלל" וה"ר משה מאך אבדי"ק שארינראד.

ה"ר אהרן נפטר בעיר זאלקווא ועל מצבתו הרוחנים הדברים האלה:

יום ד' י"א אלול ת"ג לפ"ק

„אהו כצוקים ואראלים אהרן קדש קדשים, והעלו עיר גבורים נשמת הזקן נבון לחשים, איך צלל במים אדירים אין ותקן פרישים, וגלה סוד ברבים ספר כוהר הרקיע, שמו נודע בשערים הרב האלוף מו"ה אהרן זעליג ז"ל”

כה) ה"ר אהרן יוסף כ"ץ רפאפורט. התום בפנקס (דף מ"ח ע"א) על חווק תקנת הקהלה שנעשה בלבוז ביום י"א כסלו תס"א

(ראה הוספה כ"ט), ובנראה הוא ה"ר יעקב אהרן יוסף כהן רפאפורט המובא בספרי „אנשי שם" (סי' רמ"ח).

כו) ה"ר איסרל ב"ר מרדכי. ראה להלן אות י' „ה"ר ישראל איסרל”.

כז) ה"ר אליהו ב"ר העזר. נזכר בפנקס (דף ל"ז ע"ב) כי נתנה לו ולניסו הזקת הקהלה בענין הקלפי וההתמטת לכל דבר שבעדה.

כח) ה"ר אברהם (בדף קמ"ט ע"א) על שטר חוב מיום א' ר"ח כסלו תפ"ד יחד עם שאר מנהיגי הקהלה.

כט) ה"ר אלכסנדר סענדר ב"ר אפרים זלמן שור. אביו ה"ר אפרים זלמן ב"ר יהודה ליב שור היה מנד

בק"ק לבוב (מובא בספרי „אנשי שם" אות א' סי' פ"ה, ראה שם גם בסי' כ"ט.)*

ובנו ה"ר אלכסנדר סענדר שור היה התן ה"ר מרדכי ר' ליבוש פרנס דר"א, (ראה

אות מ' סי' ר"א). בנו של ה"ר מרדכי היה ה"ר אברהם אבלי אבדי"ק זאלקווא (ראה

אות א' סי' ט"ז) מרוב ענותו מאן לשרת בקדש במשרת הרבנות וימצא מקור לפרנסתו

ממקום אחר ויעסוק בתורה יומם ולילה. הוא חבר את הסי' הנודע „תבואות שור”,

ומובא בסי' „המדה נגחה” להגאון ה"ר צבי הירש מייזלש (סי' ז') ה"ל: „גם הגאון

מהר"ר סענדר ז"ל בעל המחבר „תבואות שור” שהיה אבדי"ק אלהובנוב כ"ו” ושהי

בנות היו לו, האחת מ' דבורה היתה אשת הרב מו"ה מנחם מאניש מרגליות בהרב

מ"ה יצחק התנו של הגי"מ מאניש היות (ראה שה"ג החדש כי שם מובאים אויה

*) בעל שם הגדולים החדש אות ז' סי' י"ח מביא בשם ס' „מעלת היוחסין” כו' כהגאון

ה"ר אפרים זלמן מרגליות ז"ל כדברים האלה: ראש המשפחה הגאון מו"ה אפרים זלמן שור

(לא זה הוא אפרים זלמן שור שזכר למעלה), חבר ס' „תבואות שור” קטן קצור מספר הב"י

על ארבעה טורים, ונדפס בלובלין על רבע בוגין בשנת שע"ה. מנוחתו כבוד ב ובלין,

ונעתק למעני נוסח מצבתו:

אראלים ומצוקים . . . פשטו ידם באיש אלקים ולקחו . . . רבנו וגאוננו נר

ישראל ראש גולת ישראל . . . ראת ד' מבטח עון אפרים לראשנו מעונו . . .

משכיל בדרך חמים וישר ורב כח בתבואות שור, כיתתו יכפר בעדנו,

ויהפך לשמחה אבלנו, וישלח אפרים משיח צדקנו, אמן סלה. הגאון הגדול . . .

מו"ה אפרים זע"ל נקרא זלמן שור, אב"ד ור"מ דק"ק לובלין בן הגאון דק"ק

לובלין מו"ה נפתלי . . . כ"ח תשרי ש"ן צדי"ק דל"ת לפ"ק. תמצ"ה.

פ"טים מכתב הדין של הגאון ה"ר סענדר מרגליות): והשנית היתה אשת הגאון מו"ה שמואל שמעלקא ב"הג"מ מו"ה משה מולאטשוב (כמובא ב"דעת קדושים" צד 67). בן הוא מובא בס' "שם הגדולים" להגאון היר"א ז"ל (אות א' סי' 209) ז"ל: "הג"מ אלכסנדר סענדר שור חבר סי' "שמלה הדרשה", "תבואות שור" ו"בכור", נדפס בזאלקווא תצ"ג, והוא ספר נפלא על שחיטה וטרפות וענינים בשי"ס ופוסקים, והרגיל בו עניו יחזו כי העמיק בעיון ישר ובקיואות גדולה וחדש כמה חדושי דינים: סי' "שמלה הדרשה" הוא קצור דינים בטעמים קצרים ע"ד הרב הלבוש, סי' "תבואות שור" הוא פרוש ובאור רחב על "שמלה הדרשה" בפלפול עצום, ורב תבואות בכח שור, וסי' "בכור שור" הוא חדושי הלכות ופוסקים שמעתא ואגדתא על מסכת הולין ושאר מסכתות, והגאון בעל "תורת הי"ם" היה מר דודו, ומחדש נדפס סי' פרו מנדים על שיע' חו"מ ושם מהלל ומשבח את הגאון הנזכר מקצת שבהו עכ"ל. ונמצא גם התום בפנקס (דף מ"ד ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב).

מנהגתו כבוד בזאלקווא ועל מצבתו חרותים הטורים האלה:

מצבת אבן יקרה, קרנא רתורה קבורה, מחבר ספר שמלה חדשה, תורה היא וגם פרושה, ספר תבואות שור ובכור שור, הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר שור בה"ר מו"ה אפרים זלמן שור, נפטר ביום ג' כ"ז שבט תצ"ג לפ"ק, תמצ"ה".

ט) ה"ר אליעזר דיין מפרעמיסלא. התום בפנקס (דף קל"ז ע"ב) על תקנה שנתקנה בוועד יעריסלאב ביום ג' כ"ז אלול

תמ"א וחתימים אתו ה"ר יעקב בהרד"ש מקראקא, ה"ר יהודה אברהם מבית לוי, ה"ר יצחק כהנא מכריסק לויטא דיין מפרעמיסלא, הי"ק קלונימוס בן הקדוש ה"ר משה סג"ל ה"ר זצ"ל דיין מפוונא וה"ר מרדכי כהנא מוילנא (ראה הוספה י"ז).

ל) ה"ר אליעזר ליפמאן (ווסמן) ב"ר אריה לייב כ"ץ מלובלין. התום בפנקס (דף מ"ד ע"ב) "ה"ק

אליעזר ליפמן מלובלין" על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב). בן התום (בדף צ"ג ע"א) "אליעזר ווסמן בהר"ר אריה לייב כ"ץ מלובלין" על קיום בחירת ראשי מנהיגי הקהלה מיום ג' ב' הודו"מ תנ"א, וכל הרואה את שתי החתימות האלה יכיר כינע כי יד אחת כתבתן. עוד הוא התום (בדף קי"ט ע"א) על הערכת. גם התום הוא בפנקס (דף רל"ב ע"ב) אדות אחד שלקח מעות של צדקה (ראה הוספה כ"ב) מיום ב' סיון תע"ד, והגאון הדין לעיונישטיין כתב אלי, כי ה"ר אריה לייב היה התן ה"ר ליפמאן ושהיה התן המהר"ם מלובלין, כמבואר בשה"ג החדש אות מ' סי' ס"א. בן הגאון ה"ר אברהם ב"ר משה אשכנזי היילפרין (מובא בספרי "אנשי שם" סי' י"א).

לא) ה"ר אליעזר ב"ר חיים. התום בפנקס (דף מ"ה ע"א) על חזק תקנת שנעשה בלבוש ביום ב' י"א כסלו תס"א (ראה הוספה כ"ב),

והוא ה"ר אליעזר במהר"ה שהבאתי בספרי "אנשי שם" (סי' ע"ה).

לב) ה"ר אליעזר ליפמאן ב"ר צבי הירש. התום בפנקס (דף ק"א ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' הודו"מ

תנ"ב. בן הוא התום (בדף קכ"ז ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ו' ב' הודו"מ תנ"ג, ועוד הפעם (בדף ה"ט ע"ב) הוא התום על בחירת כזאת מיום ב' הודו"מ תנ"ה.

גם התום הוא (בדף קנ"ג ע"א) על שטר הוב שנתנו ראשי הקהלה לה"י נתן בה"ד בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ה, ונפטר בעיר זאלקווא.

זה נוסח מצבתו:

פ"ג הפרנס הגדול הנגיד הכפורסם, צדקה ה' עשה ומשפטו עם ישראל, רישא דעמא, מדברגא דאזכתי' בוצינא דנהורא כבוד התורני מו"ה אליעזר ליפמאן בהגאון מו"ה צבי הירש, אור נשמתו בג"ע עלתה למרום יום ג' י"ט סיון תע"ז לפ"ק."

ל"ה ה"ר אליעזר ליפמן. בש"ע יו"ד הנדפס (זאלקווא תק"ב) עם באר היטב לר' מישה ב"ר ברוך, נמצאה הסכמתו כי דינא רבא דק"ק

זאלקווא, ואחד מהם הוא ה"ר אליעזר ליפמאן אבדיק סטרעליסק (עיין אות מ').

ל"ה ה"ר אליעזר ב"ר אברהם. היה מחזיק ישיבה והרביץ תורה ברבים.

ואלה הדברים החרותים על מצבתו:

יום ב' אדר תקמ"ב.

„איש תם וישוב אהל, לא מש כתרך האהל של תורה לילות וימים, צלל בעמקי ים התלמוד מים אדירים, הרבנו הסופלא וזופלג, צנא מלא ספרא, מוהר"ר אליעזר ליפמאן בהרב מו"ה אברהם ז"ל. תנצב"ה."

ל"ה ה"ר אליעזר פאוורר. הוא היה ספרא בזאלקווא. הכר ס' „ספורי הפלאות" מכיל ספורי מעשים בל"א מלוקטים מתלמוד ומדרשים.

גם נמצא בו ספורי מעשיות מה' שמואל ובנו ר' יהודה החסיד ועוד וולתם (זאלקווא תק"ס). מובא באוצר הספרים (אות א' ס' 468).

ל"ה ה"ר אליקום געץ ב"ר ישראל מזאלקווא. מנהיג העדה והתום בפנקס דף י"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום

א' ה' למכ"י תנ"ד (ראה הלאה בהוספות). כן הוא התום (בדף מ"ט ע"ב) על הסכמה לעשות „קרוביק" גדולה מכל משא ומתן שבעולם מיום א' כ"ג שבט תנ"ב. עוד נמצאה התימתו (בדף ס"ח ע"ב) מאור ליום ג' כ"ח חשוון תמ"ה על הרם שההרימו את אחד הרשעים, יחד עם התימת ה"ר הלל ב"ר נפתלי הירץ האב"ד מזאלקווא (מחבר ס' בית הלל) והתימות כל ראשי הקהלה. עוד הוא התום (בדף צ' ע"א) מיום א' טוב טבת תמ"ה על תקנת הקהלה שלא להניח לשום דרשן לדרוש בביתנו בתפלת ישרית בשבת, כי אם במנחה מפני טרהא דצבורא. גם התום הוא (בדף ק"ל ע"א) מיום ב' א' דהוהמ"פ תנ"ב על קיום בחירת ראשי העדה. והתום עוד (בדף קנ"א ע"א) על תקנות הקהלה שנתקנו בקוליקוב בעת האספה ביום ד' כ"ב שבט תנ"ג (ראה הוספות). עוד נמצאות התימותיו על קיום בחירות ראשי העדה מיום ה' א' דהוהמ"פ תנ"ט (דף רט"ז ע"א), ומיום ה' דהוהמ"פ תנ"ב (דף ק"א ע"ב).

ל"ה ה"ר אפרים שיינערט. היה דיין בבית דינו של הגאון ה"ר יעקב אורנשטיין בהיותו אב"ד בזאלקווא, ונתן הסכמתו בצרחה בי דינא

רבא על ספר „טהרת הקדש" והתום שם: „ה"ק אפרים שיינערט מזאלקווא" נכתבה ביום א' ר"ה תמוז תקס"ד. וגם אחרי אשר נסע הגאון ה"ר יעקב אורנשטיין לכהן פאר במשמרת הקדש בעיר לבוב, עוד נשאר בי דינא שלו בזאלקווא. כמו כן נמצאה הסכמת בי דינא רבא דק"ק זאלקווא על „זהר חדש" מיום ה' ז' טבת תקס"ז והתומים שם: ה"ר אפרים שיינערט, ר' יצחק שמשון ב"ר פסח שהיה אבדיק ראווע (ראה

אות י' סי' קע"ה), ה"ר יוסף שטערן סג"ל מזאלקווא וה"ר יוסף אלעזר ביה"ר שמעון וואלף גאטליעב מזאלקווא.

לה) ה"ר אפרים ב"ר ישע"י. היה דיין מצוין ומורה צדק בזאלקווא ונפטר שם.

ועל מצבתו כתוב הנטח הזה:

„יום ד' ב' דר"ח חשון תק"ע לפ"ק“.

איש יקר רוח קרן אפרים אשר הרביץ תיכידים הרבה הדיין המצוין ומורה הוראה פ"ק זאלקווא, הרב הגדול החריף המפורסם כו"ה אפרים ז"ל בהרבנו כוהר"ר ישע"י ז"ל הנצב"ה.

לט) ה"ר אריה יהודה סג"ל הורוויץ. מנהיג העדה והתום בפנקס (דף צ"ג ע"ב)

על תקנה שלא להניח את ה"ר מאיר כ"ץ

מקאליש לשבת בעיר גם להלאה, יען אשר הרבה להרחיק ריב ומדנים בעדה, כן נמצא

התום (בדף קי"ט ע"א) על הערכה. עוד הוא חתום (בדף קל"ה ע"ב) על תקנה

מיום ב' י"ג סיון ת"מ בענין הכנסות השמשים, ונמצא עוד הפעם חתום (בדף כ"ח

ע"ב) על הערכה מיום ג' וי"שבתם על הארץ לבטח"ה תמ"ו, והתום (בדף צ' ע"א)

על התקנה מיום א' ט"ו שבט תמ"ט שלא להניח לדרוש בשבת בשחרית כי אם

במנחה, ואתו חתום גם הנאון בעל „בית הלל“ האב"ד בזאלקווא. והג"ר יוסף

לעוונישטיין כתב אלו, כי הוא בן ה"ר יהושע האריך מפרעמיסלא.

מ) ה"ר אריה ליב ב"ר מרדכי מארדיש מקאמינקא. מנהיג העדה והתום בפנקס

(בדף קל"ה ע"ב) על תקנת

הקהלה מיום ב' י"ג סיון ת"מ בענין הכנסת שמשי העדה, ונמצא עוד חתום (בדף

ק"א ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' הוה"מ פסח תנ"ב.

נא) ה"ר אריה יהודה ליב ב"ר מרדכי מזאלקווא. מנהיג הקהלה, והתום בפנקס

(בדף קל"ה ע"ב) על תקנת

הקהלה מיום ב' י"ג סיון ת"מ בדבר הכנסת השמשים, גם חתום הוא (בדף ס"ד ע"ב)

על קיום בחירת ראשי העדה מיום ו' ב' דחומ"פ תמ"ט.

מב) ה"ר אריה יהודה ליב חסיד. התום על הזוק התקנות שתקן יחד עם הב"ד

דק"ק לבוב, ושם חתום גם הנ"מ הלל אבד"ק

זאלקווא. התקנות האלה נתחזקו אחרי כן ע"י ה"ר ישכר בער אבד"ק הג"ל והקצין

הטפסר הרופא מומחה מ"ה שמהה והתומים שם האב"ד וראשי הקהלה מקיק לבוב

מיום ב' י"א כסלו תס"א (ראה הוספות), והוא מובא באנשי שם סי' פ"ט ע"יש.

מג) ה"ר אריה יהודה ליב ב"ר שמואל גרשון. היה אב"ד בק"ק סקאהל ומנחתו

כבוד בזאלקווא וחבר סי' לוית

הן (זאלקווא תצ"ב), הנדפס בכרך אחד עם סי' אור יקרות עה"ת שחבר בנו ה"ר יוסף

בנימין זאב וואלף אב"ד דק"ק שינאווא. גם הוא נדפס בפני עצמו (דיהרנפורט תצ"ה).

ובעל סדר הדורות בשמות הספרים את לי' הביא וז"ל: לוית הן ואור יקרות חברו

אב ובנו הרב מ"ה אריה יהודה ליב בהרב החסיד מ"ה שמואל גרשון איש ירושלים

בהנאון החסיד מ"ה ליב אב"ד האנטשין בהנ"מ יואל בעל מהכר „בית חדש“, ובנו

הרב החריף מ"ה יוסף בנימין זאב וואלף פ"ה התורה ע"פ הרוש, וקצת הרושים מהרב

ניסו החסיד מוה"ר נפתלי הירין ב"ר הנדק הענדק עכ"ל (ראה הלאה אות נ' סימן מ"ז).

ואלה המורים החרותים על מצבתו:

„פ"ג הרב המאוה"ג החריף איש צדיק תמים בעל סחבר ס' ליות תן כמו"ה אריה
יודא ליב כמוה"ר שמואל גרשון ז"ל שנפטר יום ג' כ"ג אדר ראשון תפ"ט לפ"ק."

(מד) ה"ר אריה ליב ב"ר שמואל. בש"ע ז"ד (ואלקווא תק"ב) הנדפס עם באר היטב
לה"ר משה ב"ר ברוך נמצאה הסכמת בי דינא

רבא דק"ק זאלקווא וביניהם התום נם הנ"מ אריה ליב בה"ר שמואל האבד"ק האדרוב.
נם האב"ד דשם ה"ר נפתלי העריץ הלוי הורוויץ בא שם בהסכמתו.

(מה) ה"ר אריה ב"ר אברהם. הוא היה אחר מגדולי ישראל בזאלקווא ועל מצבתו
חרותים הרבנים האלה:

„והאבן הזאת חוסמת היא את העוברים ויאכרו מה הציון הלז ויאכרו אנשי
העיר קבר איש האלהים זקן בא בסוד ד' אור הגנוז מו"ה אריה בהרבני מו"ה
אברהם ז"ל אשר יד לו בנגלה ונסתר, נגלו אליו תעלומות חכמה, לו שם כאחד
אשר הם אנשי שם, תנצב"ה."

(מז) ה"ר אשר ועליג ב"ר ישראל שמואל. בסי צנצנת מנחם (בערלין ת"פ) על
מאמרים תמוהים שבש"ס מאת ה"ר

מנחם מענדל אבד"ק ווענגראב במדינת מעהרין בן בתו של הגאון ה"ר אברהם שרענציל
ז"ל (בעל איתן האזרחי), מובא שם בסופו מאמר הנקוב בשם „התנצלות המחבר",
בו הוא מונה והולך את שמות רבותיו אשר יצק מים על ידיהם, וזכר שם כי
„בתחלה למד אצל הרב הגאון בעל טו"ז ומשם נסע לק"ק זאלקווא ולמד שם אצל
הרב המופלג מו"ה ועליג אבד"ק זאלקווא". ואולי זה הוא ה"ר אשר ועליג והיה נקרא
בפי הבריות רק בשם ועליג לבדו. אך הוא הביאו בתור „אב"ד", ויכול היות כי היה
שם ראב"ד.

וזה נוסח מצבתו אשר העתיקו למעני:

„פה נטמן רבן של בני הגולה הרב הגדול החסיד כבוד מוה"ר אשר ועליג
בן מו"ה ישראל שמואל אשר הרבין תורה בישראל והעמיד תלמידים הרבה
ונפטר בשבת כ' אדר תכ"ח לפ"ק."

(מז) ה"ר אשר ועליג מזאלקווא. התום בפנקס (דף פ"ג ע"א) על תקנה מיום ה'
כ"ה מנחם אב תע"ז שלא יהי' אחד מקרובי הרב
אב"ד בתוך מנהיגי הקהלה.

ר' משה הגולה מקיוב בן יעקב בן משה.

פאת

אברהם עפשטיין.

ר' משה מקיוב השני¹ הוא אחד מהכמינו שעברו עליהם מימי נעוריהם עד יום מותם צרות ותלאות, ובכל זאת לא חדלו מלחקור ולדרוש כל חייהם. ר' משה היה כל ימיו נע ונד, מזלו הרע הרק אותו בלי השק, גם היה הלש הנזק וידוע חוליו², ובכל זאת שם כל מעטו בתורה והכמה וכתב הרבה ספרים נכבדים. ר"מ גולד בשי"ו כסלו שנת ר"ט בשאדוב אישר בליטא³. בליטא ובכל ארץ רוסיה לא היה אז הזון התורה וההכמה נפיק, וע"כ הלך ר"מ (קודם שנת ר"מ) לתוגרמה, ששם היו בימים ההם רבנים ובעלי חכמה מפורסמים. בקונסטנטינופול למד חכמת התכונה אצל הקראי ר' אליה בשייצי בעל ס' „אדת אליה“⁴. בלי ספק ישמע תורה מפי חכמי הרבנים בהעיר הנוכרה ובאדריאנופול. משם שב לארץ מולדתו ותקע אהליו בעיר קיוב, עיר החכמים וסופרים בומן ההוא. בקיוב כתב ר"מ השנות על ס' גן עדן לר' אהרן האחרון. בשנת רמ"ב — רמ"ג נפלה קיוב ביד הטטרים, וגם בית ר"מ היה להם לבנו. הם לקחו את כל רבוש ר"מ וספריו, וגם את בניו שבו וימכרו אותם בכפא אישר בקרים⁵. ר' משה אישר נצל מידם יצא בגולה והלך מעיר לעיר לקבין על יד את הכסף שהיה נהיין לו לפדות את בניו השבוים. בעברו לויצקא וטרחקין בקד את הקראים אישר שם, ובהתוכחו עמם ספר להם, כי בטל בהשנותיו כל דברו בעל ס' גן עדן. פחד ר"מ נפל על הקראים והשתדלו להשיג את השנותיו שהיו כתובות על גליון ס' ג"ע הנמכר בכפא, וחלו את פני בשייצי

(1) ר' משה בן יעקב מקיוב הראשון חי בהמאה העשיריה לאוף החמישי, ע' מה שכתבתי על אודותיו במתחלסכריספ" חלק ל"ט ז' 511 ומלק מ' ז' 185.

(2) ר' אליה בשייצי יאמר עליו: כל שכן כהיות האיש ההוא רע היצירה. חבורה תחת חבורה, ועיניו לנזנה, ופטרותיו למראה הארצות פונות ... (הדברים נס יעזר לר"ח הרבני ח"כ 15).

(3) „באוגר נחמד“ סוף ס' אמור כהנ ר"מ: ופה נגלה פי סהומה אמור ליל כ' י"ו לכסליו שנת האלפים הרע"ה אותו מעודי עד היום הזה. והיה זה ציוס בעולדתו, כי היה יום מולדתו ג' ט"ו לכסליו שנת ר"מ לפרט, ועתה החייני אלהים ואני כנזת ס"ו כנזת רע"ה יבדל האזינה. והוא כרחמי יחיני ויביאני להר קדשו ובס תהיה קבורתי אל"ם (שידקאוויץ הכתל השבוטי ח"כ 32).

(4) זל ר"ח בשייצי בכתבו לקהל לויצקא (אודות השנות ר"מ על ר' אהרן פאחתין): אולי זה האיש שנת הזמן שהיה נכנע לפני כשהיה לומד עמי מחכמת התכונה, ועזה דעה אלל כנודם להתנדל (חדשים נס ישנים נס).

(5) קן ישפר כלב אשינדופולו בהדברים נס ישנים נס 14, וע' הערת הרבני.

ואפונדופולו תלמידו להשיב עליהן ולהצדיק את בעל ס' ג"ע⁶. אחר שישלמו לר"מ ימי הנלות הזאת התישב בעיר מילדתו שארוב. בשנת רנ"ה התחיל לכתוב שם את ספרו שו"תן סודות⁷. גם בשארוב לא ארכו ימי מנוחתו. בשנת רס"ז הלך ר"מ

⁶ שם. מכתיב ר' אליה והלמידו ר' כלב הסולליס הזבוח על טענות ר"ת ומלאים נחיצה הספרים אשר נשפרספונג (הרכבי שם). אודות הזבוח ר' כלב מזנה רמ"ז ע"י המזכיר חלק י"ח 10. ההקדמה נדפסה בהמזכיר ח"ב 122. ר' משה היה רגיל להכתיב ולקנות את הקלאים בהוכחו. עמ"ס. ר' כלב יספר כי בזויה רימ בזויקא "העביר קול במתנה והשמיט קולות ונרקבו, הם הפענוה שפען על החכם (ר' אהרן)". עוד יספר: והלך לעיר כרוקי מארצות ליפווא לבקב מהם לזקה מחיר קנין בניו ובנותיו אשר שבו ויבואו אוהם הקדוים, והשמיט להם גם כן קול ספרים באזניהם ...

⁷ כסיף ס' זבן סודות (כ"י גינלונג) כתב המעתיק: ספר זה חזרו חבל הגדול החוכן והמקובל במעשיות ובעיוניות מהר"ר משה ב"ר יעקב מארץ רוסיא, והתקבץ בישיבה של מפלה במהל קדישא דקשא אשר היא על כ"ף ימא רבא הוא היה החמור באלן פרטריאה. זקא שם שפר זה זבן סודות והלך בדך המקובל הידוע משה איש האלהים הוא רמב"ן כחנר כמו כן ספר על דרך האלה. וכו' כמנין זבן סודות נעיוות. אברי עין ראהה כל אלה. והוא נעמו נתן שנה והודה להחכם החכם, וישא תגלו בזיר ויאמר:

עשר קבין ירד שכל על כל חוקר בבין חירות

רבינו משה בר נחמן נשל מהם השע ידות.

כי הוא השלישי שתשבי קבל סתרי עשר סדות.

משה בכורי אָרה מריו עם בשמי סודות נכבדות

בשנת רנה חדש ניסן היא עת צרה אל צאן אובדות.

וילקוט מהם קב נקי קרא לשמו שושן סודות (הדפינס ישינס ח"ב 8).

על הדברים "כי הוא השלישי מהבני" העיר הר"ש זקב, כי נהנה להרמב"ן שהיה שלישי לאלהיו בקבלתו אודות עשר הספרות או המדות, כי כן אמרו המקובלים שאליהו נגלה לר' יעקב סני נהור ונגלה לו הסודות האלה, והוא מסרם לר' עזרא ור' עזריאל רבותיו של הרמב"ן בקבלה, ושיב הרמב"ן הוא השלישי לאלהיו. בתקופת משה בכורי אלה מריו מניח בעל שה"ע: "משה נבדו הרב מריו". מלוח הרב מרנו נכהבכו מן אלה מריו שלפנינו, אך גירסו "משה נבדו" במקום "משה בכורי" הוא כפי הנראה גירסא יבנה. אך אין הכוונה בזה שר' משה היה נבד הרמב"ן, (כדעת הרמב"ן), כי לפי דעתו נבדו איתו מוסב כלל על הרמב"ן, והוראת משה נבדו היא נבד משה, דומה לבנו בעור, בנו אָרה, רק שר"מ הקדים מלה משה למת נבדו. כזאת כתב ר' משה גם בשירו על הראש"ע כסיף ס' אונג נחמד הדומה להביר שלפנינו: עבר קבין ירדו שכל, על כל מבין חוקר חידה, רבינו אברהם נכבד בן עזרא נשל עשר ידוה, בהם חקר חוכה משה דקדוק ופלט עם כל סידות ... באור יקר הוא נשל גלי ר"י הורה משה, יד בן יעקב נבד משה, כהנה כל סוד דבר יקבה, קרא עמו עבד אברהם ומשרה משה (הכרמל ח"ב 31). הלא הראה שר"מ קרא אָרה עמו נבד משה, ולזה כיון גם באמרו משה נבדו, וכאלו אמר נבדו משה. כפי ר"י רייפמאן כהוב: משה נבד"ן, ולשי"ר ר"מ 31 בברי"ה היינו בן כבוד ר' יעקב (הכרמל ח"ג 207). — הבר הזו מובא בנפוצים רבים בנס הגדולים, וגם כפי יש השרם רנ"ה. אחס בזבן סידות דף ע"ב ע"א (מובא מהרכבי, ואני לא ראיתיו) כתב ר"מ:

מישארוב ללידא לעשות שם „מלאכתו מלאכת שמים“ ויהי בהיותו בצום שבעה עשר בתמו בביהמ"ג אשר בלידא והטטריום באו וישבו אותו ועוד אנשים אחרים והובילו אותם לעיר ממלכתם אסני קרים. הרבנים והקראים שגרו שם פרו את ר"מ מיד הטטריום⁴). ר"מ בספרו את המקרה הנורא הזה מספר ג"כ כי מצא בקרים הרבה ספרים יקרים, שלא ראה בארץ מולדתו. מה עזה היתה אהבתו לתורה והכמה, אחד כי גם בעת צרתו נשא עליהן עינו. ר"מ נשאר בקרים ולא שב לרוסיה. מאסני הלך לכפא (Theodosia), ששם נמכרו בניו וספריו בשנת רמ"ב, ושם חבר את ספרו „איצר נהמד“ בשנת רע"ה. בני קהלת כפא הנחילו לר"מ כבוד גדול ושימוהו לראש עליהם. כשפרצה מחלוקת בין יושבי כפא, כי מקצתם רצו ללכת אחר מנהגי אשכנז, ומקצתם בחרו במנהגי רומניה, ועוד היו שם אנשים אשר החזיקו במנהגי בבל, או אסף ר"מ את כל הקהל ודבר על לבם שיעזבו את המחלוקת, ועלתה בידו לעשות שלום ביניהם. גם תקן להם י"ה תקנות אשר מצאו הן ויתקבלו גם בערים אחרות⁵).

וכנה איתנו: היום הזה רמ"ט מאלף השני. לפ"ד הרבני נכתב הציור קודם שנחנך הספר. בסוף כ"ו ריישמאן נאמר שהספר (סוף סודות) נאסר בשנת רע"א. גם כפי מילנאכר (ע' אהל אברהם) נאמר שסירוס ס' יצא נאסר בשנת רע"א, וזה מחזק השערה הרבני. אך לא דק החוקר הזה באתרו על יסוד הציור שלפניו: ואחרי כן בשנת ה'תקמ"א (1495) היה גרוב כולל בלישא מטעם הסוף אלכסנדר, ויהודי ליפא וצבוללס גם יהודי פיר קיוז היה מנכרמן נאסרו ללכת בגולה מארץ מולדתה, ואנשי קיוז ורי משה בראשם בחרו ללכת לחצי אי קרים (חגי ח"ב 16). מן הציור הזה מוכח רק כי בשנת ר"ה עברו נרות על בני ישראל, אך אין בו שום רמז כי ר"מ הלך בהעת ההיא מקיוז לקרים. הלא נדע כי ר"מ הלך מקיוז בשנת רמ"ב וגםנה בלידא בשנת רס"א, ולפי דעה הרבני מוכרחים אנו לומר שר"מ שב לקיוז ומשם הלך בבני לקרים בשנת ר"ה ושם מקרים לרוסיה וגםנה עוד השעם בלידא בשנת רס"א. וזה רחוק מאד. ועי"כ נראה דברי פירקאוויץ האומר כי ר' דוד ור' אליעזר איתנו (ע' הפנה 9) טעו במהרה כי ר"מ הגלה מקיוז לקרוס (הכרמל ח"ב 407), כי ר"מ נשבה בלידא והגלה משם, אבל מקיוז יצא חשאי ולא הלך לקרים רק ללייפא וערקוי.

⁸) בסוף ספרו אולר נאמר כהן: אני הגבר ראה עני בהיותי בן שבע וחמשים שנה בימי אדונו הדוכס אלכסנדר בשנת מזבחותיך הרסיו לסיג, בנאש הספרים ומחמם בן מלכ בראשם בחיל כבוד להלחם על עיר לידא, ואני יליד אדונו בנאש סם לעשות מלאכת מלאכת שמים והשפתי גם אני ביום ה' ב"ז בהמיו בבית ה', נעור וריק מכל מחמדי וחבוכי אשר חברתי, והגלו אותי עם הגולה פה עיר קרים תמלכת קדרים, וישדתי אחינו הרבנים והקראים יצו זכרה להם אלהי לטובה אמן, וזכיתי לעבוד במלאכת הקדש ומלאחי אה שהבנה נשפי פה ספרים רבים וגםנדים כפי לא ראיתי כמהה בארץ מולדתי וממה נעורתי, ומקדתי כזומות אבי השפנים אדוני אברהם הספרדי י"ע ...

⁹) בספרו השלום ... נמנה ק"ק כפא .. (ע' קריה נאמנה XII הערה 4) בהב המנהיג ר' אליעזר ציר ישכר איתנו כי מנהגם הוא. על פי הנהגת החכם השלם הדיין הסמוך הגבר הוקם על הרצ הכולל כמנהג ר"מ משה הגולה זאק"ל היוצא מגלות קיוז, כי עניו יאמרו המובלים לאמר כי מקיוז הוא הורה ואור (ז"ל ונו"). ור' דוד ציר אליעזר איתנו בהקדמתו למחזור מנהג כפא (כ"י) משנת ה'תקמ"א כהן: ועוד נוסף עליהם שהיה גרוב כולל בקהלות

ד"מ השתוקק לעלות לירושלים למען ימות ויקבר באדמת קדש (הערה 3), אך הפצו לא הצליח בידו וימת בכפא.

ר' משה היה התן ותלמיד ר' אברהם הצרפתי ⁽¹⁰⁾. ספריו הידועים לנו הם: (א) השנות על ס' נן עדן הנזכרות לעיל. (ב) שני מכתבים שערך להקרא יוסף בנן, הם בקובץ פיקאוויץ 660 (המזכיר הלק ב' צד 97). (ג) ס' שושן סודות. יש בו תרנין סימנים כמספר שושן. כתבי יד ממנו נמצאים בבית גינצבורג ובארכיון פורד 1556. גם ביד ר"י רייפמאן היה כ"י ממנו (הכרמל הישבעי ח"ג 208). מסימן תס"ד מתחיל הפירוש לס' יצירה. בשנת תקל"ט נדפס בקאריין הפירוש לס' יצירה, ונקרא בטעות בשם אוצר ד' (ובן נקרא בדפוס ווארישא), כי הס' אוצר ד' הוא ספר בפני עצמו (ע' להלן סימן י"א). ובשנת תקמ"ד נדפס בקאריין ס' שושן סודות עד סימן תס"ד. ובאמת הפירוש לס' הוא רק הלק מס' שושן סודות, כמו שנראה מקובץ ארכיון פורד וכ"י ר"י רייפמאן. וכן כתב ר' משה בעצמו באוצר נחמד: ובפירושו לס' יצירה בהברנו שושן סודות ... (הכרמל הישבעי ח"ב 39), כי מפירושו לס' נמצא בקובץ כרמולי 125 (המזכיר ח"ב 135) הוא קובץ מירצבאכר 103. (ד) יסוד העבור: נזכר בשושן סודות, גם באוצר נחמד (הכרמל י"ב). (ה) סליחה המתהלת: אלהים

של רוסיא ונכולם צעיר גדולה לאלקים של הכמים ושל סופרים נקרא קו"ב אשר עליה יאמר המוטלים כי מקיוב הוא תורה וגו' קהלה גדולה אנשים וספ ונשים יחדו ועשרה מלכס בראשם הכז המקובל האלפי הדיין המזוין כמוהר"ר משה הגולה כבר יעקב ועמ"ש בעל ספר אורח נחמד ואחרו עמו במחיצתו ג' רבנים גדולים כמה"ר אשר הכהן ע"ה וכמה"ר קלמן אשכנזי ע"ה והג' לא נודע אלינו שמו. ונאספו שמה אל בית הכנסת של כשא יס"ע ועשו חלוקים ללא כוח והיו מהפללים במנהגות משונות מנהג אשכנז ומנהג רומניא ומנהג בני כפי קבלתם מהגאונים ע"ה והיה מריבה צניחה עד אשר נקפו לבנות לעצמם בית הכנסת אחרת עד שהנאון ע"ה הג'ל הגדול לעצמו, ורוח אלקים לבשה אותו ויקץ ויאסף את כל העם והכריחם להיות לאגודה אחת, וחקו להם שמונה עשרה הקנות בחכמות ונדויים ... (הכרמל ח"ב 344, חנ"י ח"א 7). התקנות נדפסו בהכרמל ח"ג 101. ר' הס' י' יחיאל בתומה ישרים אלה ק"י מהלל ומשנה את הקנות כשא צונגע לקידושין וארוסין, והיא הקנה ה' וז' בהכרמל שם, אך איננו מזכיר את שם ר' משה (ע' ר"ג זקס בהג"י ח"א 9). — מה שמכנים פה את ר"מ בשם "גולה קיוב" הוא פעוה ע' הערה 7, וכן פעוה הוא מה שכתב ר' דוד לחנו כי ר"מ הקן לקבל כשא שיהנהגו על פי הרמ"א ולא על פי ר"י קרא (הכרמל ח"ב 334), כי ר' משה קדש לביהב.

⁽¹⁰⁾ ר"מ מציא אותו בשפרו אורח נחמד בלבן: ומורי חמי כמוהר"ר אברהם הצרפתי (הכרמל ח"ב 39). נזמן ר"מ היו בהוגרמה ר' יחזק הצרפתי בעל האגדה שבצח ארץ הוגרמה כשא לשם מאבננו (ע' קונטרס נזרות החינו לילינג 75 20) ור' אברהם הצרפתי בשאל אלה מר' אליה מזרחי (הנזכותו סימן י"ב וע"ה, ע"י קורא הדורות דף ל"ג ע"א). אולי היה ר' אברהם חוקן ר"מ מן המבשחה הזאת, ור"מ כשא אשה בהיותו בימי נעוריו בחלוצת המזרח. — קיוב וויין 178 נכתב בשנת רל"ב על ידי ר' יוסף ציר משה כהן כשציל רנו ר' משה נן יעקב הרוסי. לס"ד רמ"ש (המזכיר ח"ג 68) הוא ר' משה הגולה בלנו. אך בשנת רל"ב היה ר"מ נן כ"ג ביה, וכחוק הוא כהו לו הלמודים כבר בהיותו צעיר לימים.

חי ואל נרא (צונזן ליט"ג 388). ו' ס' שערי צדק, מזכיר אותו בשו"ת סודות.
 ז' ספר בדקדוק, נזכר באוצר נחמד (הכרמל שם, וע' רויפמאנן הכרמל ה"ג 208).
 ח' פירוש על התורה, נזכר בראש פירושו לס' יצירה, גם באוצר נחמד (הכרמל ה"ב
 שם). ט' פירוש על קהלת, נזכר באו"ג (הכרמל שם, וע' ה"ג 208). י' אוצר נחמד,
 פירוש על פירוש הראב"ע על התורה. היה בכ"י ת"י פירקאוויץ, ונמצא בעת באוצר הספרים
 בפטרסבורג. הלקמנו נמצא באוצר הספרים שבנייר Letterbode II, 88):
 ההקדמה נדפסה בהכרמל השבועי ה"ג 61. הספר הזה נזכר בהגהת ר' שמואל אישכנזי
 לס' נובלות חכמה ליישיר מקנדיאה דף נ"ז ע"א. יא' ס' אוצר ה'. בשו"ת סודות
 (ע' שד"ג) ובפירושו לס' יצירה (פרק א' משנה ב', פ"ב מ"ג ומ"ה, פ"ה מ"א) גם
 באוצר נחמד (הכרמל ה"ב 39) כתב: באוצר ה' יבא, היינו שיבאר את הענין בס'
 אוצר ה' שהיה בדעתו להכיר ולא נודע אם עלתה בידו להכיר איתו או לא.

הגאון ר' יוסף קאזי.

פאט

ד"ר שרנא פיוכש בלאך אב"ד הק"ק פוזנא.

אחד מגדולי הדור בעלי תריסין בנמרא ובהוראה תלמיד של תלמידי הגאון ר' שלום¹) שכנא בר יוסף היה ר' יוסף קאזי. בהיים חתו קראו בשמו עלי אדמות יהודה. אמנם במותו לא השאיר אחריו הבור או תשובה ואם השאיר שום ספר הרי זה אבד או עודנו בכתובים, מכל מקום לא יצא לאור עולם ואפילו הסכמה אחת לא ראינו יצאה מתחת ידו התומה בשמו: יוסף קאזי. מקומות ימי חייו ותולדותיו אין אנו יודעים בלתי מעט מועד.

הראשון הטיף מלתו אודותיו הגאון הגדול הרב בקי ושנון מה"ר חיים נתן דעמביצער ז"ל בספרו היקר „כלילת יופי“, חלק א/ מכוא דף י"ט ע"א ושם הנהה ה' ושני לו החכם המפורסם אשר עשר ידות לו בחדרו המדרש והתורה ר' שלמה בוכר בספרו הנחמד „אנשי שם“ צד פ"ט סימן רט"ו ושם אסף והביא כל מקום אשר בו נמצא שם ושארית לר' יוסף קאזי. והאחרון הרב הגדול מה"ר יוסף כהן צדק בחבורו הנכבד „לוית חן“ צד ל"ג, הנדפס באוצר הספרות שנה המשיח, אבל הוא החטיא את המטרה בהסירו מצנפת ראש בית דין בפוזנא מעל מצחו של ר' יוסף. ולמען הציל דבר אמת על אודות הגאון הזה ולהציב לו יד ושם בעולם ספרתנו נציגה ונעריכה פה כל המקומות אשר בהם הופיע זכרו לכבוד ולתפארת.

1) בראשונה יסע דגל „משאת בנימין“ תשובה כ"ב בעסק הנט שהמגדש מערער עליו. בראשית דבריו התשובה הזאת נזכר ר' יוסף יהדיו עם בעל הסמ"ע והקדום המחבר שמו של ר' יוסף לשמו של הסמ"ע לאמר: „המה שני המאורות הגדולים, ביום ובלילה מושלים, עמודי גולה גאוני ההג"י האב"ד מהר"ר יוסף נ"ו והמופלג בחכמה ויראה הג"י מהר"ר פלק נר"ו“. ולמעלה בראש התשובה נאמר: „תשובה מיוחדת להגאונים ולע"ה מהר"ר יוסף קאזי ומהר"ר כ"י“.

2) בספר מצב"ק ח"א 1. סימן י"א, ח"א 2 סימן י"א וה"ד דף ע' ע"ב נמצא מה שיהרות על מצבת בנו של ר' יוסף מה"ר שלמה זלמן שמת בלבוב שנת שיע"ב לפ"ק ושם כתוב: ... הגאון מהר"ר שלמה זלמן בן הגאון בישראל הרב המופלא מורנו ורבינו מהר"ר יוסף זצוקלה"ה קאזי אשר מעותו כבוד בק"ק פוזנא וינוחו שניהם על משכבותם בשלום וכו' (אנשי שם, צד ר"ג סימן תק"ה).

אם על פי שנים העדים האלה נקים דבר, אז עלינו להחליט כי שמש ר' יוסף קאזי במשרת הרבנות בקהלת לבוב וכי נאסף אל עמיו בעיר פוזן ושם מצא את

¹ הגאון הזה נקרא בכינוי שכנא על שם אביו או חמותו כי שכנא הוא שם נקבה בשפה פולאנית Czachana, עי' Die ältesten Grosspolnischen Grodbücher B. I. Posen. Nota quod veniens ad iudicium regale Czachana Judea: 265 ל"ה סימן 265 cum Jordano filis etc. „הוי יודע שבאה לפני בית דין המלכות שבנא אשה יהודית עם בנה יהודה וכו'“. השם Jordanus הוא בורא יהודה.

קבורתו ימים מעטים לפני מות בנו שלמה או לכל היותר לפני הקמת מצבתו הנזכרת סביב לשנת שע"ב.

3) בתשובות מהר"ם לובלין (תשובה פ"ח) נמנה בין ארבעת גדולי המורים אשר בכל מדינות פולין, ליטא ורוסיא, אשר הסכימו לכל דבריו גם, הגאון מהר"ר יוסף אב"ד בלבוב וכל מדינת פודוליה. החכמים בעל כלילת יופי ובעל אנשי שם שניהם הוו דעתם ויחליטו כי האיש יוסף הזה הנזכר בין זקני המורים וגדולי הארץ, אינו כי אם ר' יוסף קאזו, ועדות שני החכמים האלה דיה היא להרזין על פיה משפט אמת וצדק.

4) בהכרה אשר הוציאו הרבנים הראשונים נגד קנית כתבי תעודת הרבנות ומשרות קדושות בארץ פולין בשנת ת"יו למספרם (ראה מכ"ע החדשי פ"ר נעשיכטע אונד וויסענשאפט ד. יודענשהומס לשנת 1867 צד 222 ולבטון שנת תרכ"ז דף 324) נמצא בין שלישיים הרבנים אשר באו שם על החתום גם את שם הגאון ר' יוסף קאזו שתי פעמים. אולם קול הקורא הזה לא נכתב על טהרת הלשון וסגנונו שונה הוא מאד מסגנון התעודות מימים ההם ובהביאו את שמות הגאונים אשר אשרו וקימו את הכרה הזה לא ידויק בשמא ואינו מוכיחם לפי התימה ידיהם בעצמם כי אם בצורה אחרת, ובלי כל תפונה נשתנה פה גם השם קאזו לקאזו ושניהם אחד הוא¹. אך שתי הידיעות האחרונות לא תפיצינה עוד אור בהיר על חיי האיש המורם הזה ואינן מגודות לנו יותר מאשר נזכחנו לדעת מהמקרים הראשונים. כנראה היה ר' יוסף קאזו אב"ד או לכל הפחות ראש ב"ד בלבוב, אך האם נשא עליו את המשרה הזאת גם בעיר פוזנ? השאלה הזאת תפתר לנו ע"י שרד"י קונטרס אחד אשר על פי מקרה נשארו לפליטה מכליזין הזמן והמה שמורים אתנו כיום הזה. ואלה הם דברי הקונטרס בקצתם:

היום יום ה' ב"ה אלול ישן עין לפ"ק נמנו וגמרו בהתאסף ראשי עם יהד וצירפו אליהם שני המאורות הגדולים כמהר"ר מירדכי יפה וכמהר"ר יוסף קאזו יצ"ו ועלתה ההסכמה שהכהן או הלוי יוכל לעלות אחרון להס"ת. גם בעצם היום הזה עלתה ההסכמה בצירוף הגאונים הנזכרים שכל ספר תורה שנתנו כבר לכה"כ בכבוד כמנהג הן פה אתנו או במקום אחר אינו רשאי לתת ככה"כ פעם אחרת בכבוד. וקודם נמר התקנות כתוב שם: בשמחת תורה לשחרית קורין ששי כמו בשבת וכן בכל יום כשקורין ותר מחמשה גברי מוכרין ששי. וכן ביום כפורים. וקורין גם כן אחרון אחר כל הנערים. ומתחיל לאחרון ולדון עד מעונה אלהי קדם, ולהתן תורה מתחילין מעונה אלהי קדם ומסיימין. וכן הסכימו הגאונים מהר"ם יפה וכמהר"ר יוסף קאזו. מוכח מזה שמהר"ם יפה ומהר"ר יוסף שניהם שרתו יחדו בקדש בק"ק פוזנא ולפי שמהר"ם יפה כהן פאר בתור אב"ד המדינת פולין גדול היה בלי כל ספק ה'

¹ אך לעומת זה רחוק הוא להאמין כי האיש ר' יוסף קאזאק, חתן השר ר' שאול וואל, הנזכר בספר גדולת שאול דף כ"ה ע"ב, הוא אחד עם ר' יוסף קאזו שלנו, כאשר ישער בעל „עיר תהלה" צד כ"ה הגהה ח'. כי הנה על פי הרבנים המעטים הנאמרים שם אודות ר' יוסף קאזאק לא נזכר להוציא כל משפט. מלבד זה לא יתאים זמן חיי ר' יוסף קאזו לימי חיי האשה הנ"ל, בת ר' שאול וואל. בעת ההיא לא היה יכול ר' יוסף לשבת על כס הרבנות בברוקס ומה גם לארוש לו את הנלי לאשה.

יוסף בתור ראש ב"ד (ואב"ד?) בעיר פוזנא. אשר על כן אפוא דרשתי וחקרתי אחר ספרי הזכרת נשמות הישנים, אם אמצא שם שם ושארית להנאון הזה, אך לא מצאתי כלל, רק במקום שהיה לפי השעיתי ראוי ונכון להזכרת נשמת הנאון הנזכר ראיתי שם אחר והוא: רבנו מרדכי מוהר"ר יוסף בן הר"ר אברהם שפירא. והנה אציעה פה קצור קטן מקוטרים בית הכנסת הישנה ושם נאמר: וזכור אלהים את נשמת..... וני החכם השלם הדיין הותיק האלוף כמרה"ר יהונתן כמרה"ר מרדכי ז"ל וני המנהיג כמרה"ר בנימן בר אליעזר ז"ל וני המנהיג והגדול כמה יעסל יוסף בר שמשון ז"ל וני הדין הותיק כמרה"ר משה בר אהרן וני מהר"ר יהואל בר קלונימוס ז"ל וני מהר"ר נתן בן מהר"ר יהודה ועלקלי ז"ל וני הנאון ר"מ מוהר"ר יהודא ליב בר בצלאל 1) וני הנאון ר"מ מוהר"ר מרדכי יפה בר אברהם וני הנאון ר"מ מוהר"ר יוסף בן הר"ר אברהם שפירא וני המנהיג כמה משה שלמה בר פנחס וני הנאון והחסיד מהר"ר יהואל בר היים זלה"ה שפירא וכו' והנה כמעט קט קודם נשמת מה"ר מרדכי יפה או מעט אחריה היה מקום להתגדר בנשמת ר' יוסף קאזי אבל הסורי מחסרא והוכירו תחתיה נ' ר"מ יוסף בן הר"ר אברהם שפירא. מדוע הוציאו את האיש קאזי אשר שמעו נודע בשערי יהודה והכניסו את האיש שפירא אשר שמעו לא שמענו מעולם? ולפי שידענו שמוסף קאזי ועד יוסף הצדיק פאלקענפעלד חתן בעל נודע ביהודה אשר עלה על כסא הרבנות בפוזנא שנת תק"מ לפ"ק לא קם רב ומורה בפוזנא אשר שמו יוסף, יצא מזה כי הוא ר' יוסף קאזי ור' יוסף בן הר"ר אברהם שפירא כלם אחד הם ואין בין הראשון לשני אלא שנו השם בלבד. בשם ראשון כנהו הבריות ובשם אחרון הוא חתם בעצמו התימת ידו, ובמקום קדוש לזכות נשמתו הזכירוהו בשמו הקדוש כמו שכנה בעצמו הוא את שמו.

ויש לי עוד ראייה לדבריו. נתייט ספר יקר הערך אבן העזר ספר ראב"ן ונחזה מה שכתוב שם בהסכמה לספר הזה. ההסכמה הזאת היא כרוז שיצא בק"ק פוזנא בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות להודיע גלוי בשערי בת רבים שכל מי אשר ידבנו לבו יבא על החתום לקנות הספר וכו' ובסוף הכרוז כתוב: עד כה דברינו הבאים על החות' היים הי' י"ג למנחם השס"ט פרישת הזאת התורה פה בק"ק פוזנא.

מרדכי נקרא יפה	ונאם שלמה אפרים בן מהר"ר
ונאם יוסף בן לא"א הר"ר אברהם זלה"ה שפירא	אהרן זצ"ל איש לונטשיץ
ונאם שמואל אליעזר בן מהר"ר יודא הלוי זלה"ה	ונאם הקי יצחק בר שמשון כ"ן ז"ל
ונאם דוד בן לא"א מהר"ר יצחק זצלה"ה	ונאם משה בר דוד הלוי ז"ל
ונאם עב"ד אברהם לבית לוי בן מהר"ר יודא ס"ל ז"ל ה"ה	ונאם מרדכי בן מהר"ר אליה
ונאם אליהו בן לא"א מהר"ר מרדכי ז"ל ה"ה	זצ"ל ליפשיץ

ולוי מה יקרן עדות ההסכמה הזאת ועדים המסכימים הבאים על החתום. המוציא לאור את ס' ראב"ן ר' יצחק אשכנזי בן אהרן שמואל העורך את עשרה המסכימים מערכת ששה מול מערכת ארבעה. שישה העומדים על צד הימין הם נאוני בני ישיבה דק"ק פוזנא והארבעה הנצבים על צד השמאל הם נאוני ודיינו דק"ק פראג. את

1) הוא כהר"ל מפראג.

ההסכמה או את הכרוז הזה כתב ספרא דמתא פונא ר' יוסף הלוי בפקודת הגאונים
 החתומים בשולי היריעה, וכאשר נסע ר' יצחק אישכנזי מפונא לפראנ שמו גם גאוני
 ק"ק פראנ את שמם תחת הכרוז של פונא. הגאונים המסכימים בפהנא היו ר' מרדכי
 יפה, ר' יוסף בן אברהם שפירא ור' שמואל אליעזר בר יהודה הוא הנקרא בפי כל
 מהרש"א, ושלישה האחרונים היו דיינים מצויינים תורה ועשירות במקום אחד. אבל מי
 זה הוא ר' יוסף בן אברהם שפירא אשר התם את שמו אחריו ר"מ יפה ולפני מהרש"א?
 אין זה כי אם ר' יוסף קאוי, כי הוא היה דר יהודו עם מהר"ם יפה ועם המהרש"א
 בעיר פונא. ונלמוד מזה כי העיר פונא היתה ⁽¹⁾ בימים ההם ראש ועקר במהנה העבריים,
 הלא שלשה נכודי תורה מטיבו צעד בעקבי ההלכה בעל הלבושים ור' יוסף קאוי
 והמהרש"א עמדו שם על משמרת הקודש! והמדפים ספר ראב"ן ר' יצחק אישכנזי בא
 מארץ מרחקים לבקש עזר וסיוע על דבר הדפסתו ונסע תחלה לק"ק פונא להבטיח
 לו הסכמת גאונים הללו ואחר כך הלך משם לק"ק פראנ.

זאת ועוד הסכמה אחרת מצאתי ויצאת מתחת ידו. הדברים הנועדים בווד
 יערסלאב שנת שס"ג כמו מהר"ר שלמה אפרים לונגשיטין, מהר"ר בנימן אהרן סלניק,
 המהרש"א ואחרים הסכימו שם על הדפסת ספר קיצור אבדנאל על פרקי אבות
 אשר חיבר מהר"ר יעקב בר אליקים היילפרין ובתוכם בא גם בן מהר"ר יוסף בן הר"ר
 אברהם שפירא על החתום. אמנם לא זכיתי לראות את הספר הזה, רק מצאתי שמות
 המסכימים על הספר הנזכר אצל Roest, Catalog der Rosenthalschen Bibliothek
 צד תתכ"ה. השם קאוי מוצאו הוא בלי כל תפונה משפת איטלקית, אם כי אין בידי
 להגיד פשר דבר ביאורו. בספר מאור עינים לר' עזריה מן האדומים דפוס ווילנא תרכ"ג,
 כרך שלישי מצרף לכסף, מספר החכם הגדול ר' יום טוב ליפמאן צונגין את תולדות ר'
 עזריה ובסופן צד ל' מונה חכמים רבים הנקובים בשם קאויים. ואין חלוק בין קאוי
 לקויים (עיין שם).

והנה יוכל היות כי ר' יוסף התגורר זמן מה בארץ איטליה ושם השיג את
 שמו קאוי אשר מאז והלאה כנהו בו בני דורו וגם הוא בעצמו התם בו לפעמים.
 בספר שלישי הזכרונות דפה דף ג' ע"ב נמצאו ברשימת הונות הקהל לטובת
 הכלל אלה הדברים: אלף זהובים פו' (פולניש) חייבים הקהל יצ"ו מעות ת"ת (תלמוד
 תורה) ליורשי הגאון כמזהר"ר יוסף אב"ד כמבואר למעלה בדרך צ"ד ע"ב (הדפים
 הסדים ואינם), י"ו אלול שע"ג—מזה נתנו עשרה זה"ו לקרובה האב"ד בצווי הארצות
 יצ"ו בירד ש"י (שוואנק) שע"ד — עוד נתנו הקהל בלובלין גראמנין שע"ד לעניי
 קרובו ס' זה"ו ועוד לעניי א"י (ארץ ישראל) מ"ו זה"ו כ"ג (כ' נר"שין) עוד חלקו
 ל"ז זה"ו לעניי עירנו, סיון שע"ד. והנה מזהר"ר יוסף אב"ד הנ"ל הוא בודאי ר' יוסף
 קאוי ואין אחר מלבדו.

(1) אולי מטעם זה קבע הר"ר אברשקי ב"ר שאול וואהל חתן מהר"ר אברהם אלפרש
 מ"ק"ק פונא בשנת שע"ד דירתו בפונא והפס שם ישיבה והקהל עשה לו בעבור זה הנחה על
 הסכומות כנוכר בספר הזכרונות.

משירי ריש הנניד.

מאת ר"ר חיים בראדני.

פי המבקרים הראשונים אשר קמו לספרתנו היפה, ר' משה בן עזרא ור' יהודה אלהרין, מלא תהלת הנניד והמשורר ר' שמואל הלוי. הוא שמואל אשר שרדותו הרבות בעניני הנהגת המדינה לא הטרדוהו מעבודת ספרתנו ולא המיתו את תשוקתו העצומה ואת אהבתו העזה להכמת הכמינו, אשר בערו בלבו כשלהבתיה. הוא היה הוקר תלמודי, הוא דרש אתר הקו שפת עבר, הוא הואיל לפרש את הסתום בכה"ק, הוא מלא את ידו לכתוב גם שירים, שירי קדש ושירי הול, אשר עליהם אמר החרין, "היו שיריו ננדים וראשים, הוקים וחדשים, אך הוב שיריו עמוקים וקשים, וצרכים לפרושים" (1). ור' משה בן עזרא כתב (2) לאמר: "שיריו נפלאים הם על פי הרוח השוררת בהם, על פי לשונו הנאה והצהה ומליצתו המלאה בה והוק ועל ידו זפי הסדר ויוקר הענינים וכו'". שני המשפטים האלה יתאימו יחדו, ובכל זאת יראה הרואה בעין בוחנת, כי יש ביניהם הבדל בענין אחד. ר' מביע יהיה את דעתו כי שירי הנניד טובים בהחלט, בעוד אשר ר"י הריני יוסף לאמר: "אך הוב שיריו עמוקים וקשים, וצרכים לפרושים". סבת הדבר היא, כי ר"ש היה אחד מהמשוררים הראשונים, אשר פעולת הפיוטים היתה עוד הוקה עליהם יתר הרבה מפעולת השירה הערבית, אשר המביעה את חותמה על שירי המשוררים שבאו אחריו. המביע היה חי בעת, אשר הפיוטים לא נשכחו עוד מלב בני הדור; גם הוא בעצמו שם מעינו בפיוטי הפיוטים הראשונים ויעש כמעשיהם בפיוטיו הרבים, ואיש אשר אלה לו לא ימצא דוח גם בשירי הנניד, וכל מליצותיו ורמזיו הלקוחים ממדרשי הראשונים והמלות המחדשים, אשר לקחם מן הפיוטים או הדישם בעצמו לפי רוחם, לא נפלאו בעיניו ולא היו לו לצורו משול בהכנת השירים. לא בן ר"י הריני. הוא היה חי בעת הירודה. השירים הראשונים, ולרו הוה ר"ש הנניד והמשוררים שקדמוהו, כבר נשכחו כמת מלב רבים, והנשארים לא היה לאל ידם לרדת עד סוף דעת המשוררים ולהבין שכל מליחם. משוררי דור דור מרמבע ור"ה עד ר"י הריני למדו אל דרך הערביים ובחקותיהם הלכו, ואם הראשונים לקחו מהם את משקל השיר, הנה באו האחרונים ולקחו מהם גם את המליצות היפות לפי טעמם ואת הרעיונות הטובים לפי רוחם. שירים ערביים כשפת עבר נעמו לחך הריני ובני דורו, ואת מליצות ר"ש הנניד לא הבינו על כרןן ולכן היו בעיניו שירי ר"ש "עמוקים וקשים, וצרכים לפרושים".

ממשלת הערביים על הצי האי הפירנאי הדלה ותהדר גם ממשלת ספרתם על ספרתנו. ישראל הלך בנולה ובימי נודו ונעו מארץ לארץ אבד הרבה משירי הספרדים ואל הנשאר בידו לא שם לב מקצר רוח ומעבודה קשה אשר עבד בו בכל ארצות פורויו, ואם מצא מטהה לפי שעה פנה אל ספרת העם אשר ישב בקרבו, ראה את שירי גדולי משוררו וחקקה אותם (כמו באיטליה), ולאט לאט אבדה הכנת

(1) תהכמוני שער ג' (רפוס קונסט' דף ד' ע"ב).

(2) בספרו הערבי כתאב אלמחאצרה ואלמדאכרה והעתיק את דבריו הח' הרבני בס' זכרון

שירי הספרדים כמעט בָּלָה ונכרתה מפי העם, ועתה כי מצאנו מנוח בארצות נלותנו ויש לאל ידנו „להחזיר את העמדה ליושנה“, להראות לכל, ובשורה הראשונה לבני עמנו, כי גם לנו היו משוררים בעלי רגש עז ורוח כביר, עתה כבר עבר המועד! העם לא יבין את דברי גדוליו אנשי השם, ומאחר שלא יבינם לא ימצא בהם טעם, ומאחר שלא ימצא בהם טעם אין לו חפץ לתמוך בידו „הזחירים השורדים“ המקדושים כחותיהם וענותיהם להוציא לאור תעלומות חכמה אלה, אבל עוד ילעגו להם ויחשב אותם כקפלי עולם!

הנה כי כן אין כל תקוה שיצאו לאור עוד כל שירי ר"ש הנגיד, הנמצאים אהנו, באספה אחת. מעט משירי הנגיד יצאו לאור ע"י ההכם ר"א הרמב"ן¹⁾, ואלה יספיקו עוד ימי דורות אחרים להחכמים מתי המספר העוסקים בחכמת בישראל, ויתר העם, ההמון הרב, אין לו חלק ונהלה בספרת השיר והמליצה. מספר שירים משירי הנגיד, שנמצאו אחר צאת ספרו של הרמב"ן לאור, לא נדפסו עד היום הזה, ואם נמתין עד עת צאת הוצאה חדשה משירי הנגיד כלם, מי יודע אם נוכח לראות השירים האלה נדפסים. לדעתי נחזין איפוא, כי כל איש ואיש, אשר ימצא שיר מאחד המשוררים הקדמונים, ידפיס אותו באחד הקובצים היוצאים לאור מדי חדש בחדשו ומדי שנה בשנה. ואנחנו אשר עינינו צופיות לקבץ פזורי עמנו, נקוד כי בא תבא עת להננה, יבא מועד לקבץ גם הפזורים הספרתיים האלה, אם נשתדל להצילם עתה מאכדון.

את הראשון משלושת שירי הנגיד, אשר אני מו"ל בזה, מצאתי בתוך שירי ר' אברהם חלפין אשר בסוף דיואן הראב"ע כ"י ברלין²⁾, הבית האחרון מובא בשם הנגיד בספרו של הרמב"ע הנזכר לעיל (הערה 2) והעתיקוה דוקם³⁾ ור"ש פוזנאנסקי⁴⁾, ועל ידו הכרתי את השיר כלו. השיר השני הוא רשות לנשמת לשכת ופי' החדש, והשלישי הוא (רשות לנשמת?) לנשמת תודה: גם את השני גם את השלישי מצאתי בספר „חזונים כמנהג המערבים שנתגוררו בסדיליא“, קונסטאנדינא י"מ (או ש"מ"ה⁵⁾). הספר הזה לא היה נודע בעולם, גם לא נמצא ממנו דבר בבתי ערך הספרים אשר בארץ, רק שריד כמעט נשאר ממנו, הפים אחרים שלא כסדרם, ואותם קנה הרמשי"ש בשנת תרנ"ג בעד בעה"ס אשר לממשלת פרוסיה, והוא הזכירו בתוספתו לרשימתו הגדולה⁶⁾. את השיר השלישי הזכיר הח' צונץ בספרו ל"ג צד 729, וכתב שנמצא במחזור קורפו: גם את סוף השיר הוא מביא, אך בנוסחא משכשת (פקודותיהם בידך ד'), ולא כתב שהוא לר"ש הנגיד⁷⁾.

ברלין, כסלו תרנ"ה.

1) בס' הנזכר בהערה הקודמת (סט' פטרסבורג 1879).

2) ראה רמב"ש ברשימת כ"י ברלין II, 29.

3) נחל קרובים צד 33.

4) ר' משה גיקטליא צד 24 הערה 3.

5) Supplementum צד 494.

6) גם בסדרו התיכונים כ"י ברלין נמצאים אחרים משירי הנגיד, והח' הרמב"ן הכתיב (יבין) לראשונים הנ"ל צד XI בהערה) להרפ"ס, ולא אדע אם יבא את הבטחתו זאת.

א.

אֲשֶׁר קָא וַנְּנִישׁ אֱלִי קוֹר לְבָבִי (1)
 וַרְחַם וַיְכַבֵּשׁ עֵינַי אֲהוּיבִי (2)
 רְצוֹנִי בְּקַצְפוֹ וַטּוֹבוֹ בְּחֶבְרִי (3)
 וַאֲשֶׁן אֲמַת בּוֹ וַיְשׂוּא וַיַּעֲבֵה בִי:

לְמִי מֵאֲנָשִׁים אֲסַפֵּר בְּאֵבִי
 פְּנֵה רַפְאִי אֵל לְנַעֲשֵׂי אֶרְצִי עַד
 הַרְצָאָה יְדִידִי וְהוּא יַחֲשֵׁב אֶת־
 אֲחֵנִי וַיְקַשֶּׁה וְאֶהֱבֵ וַיְשׂוּא

ב.

בְּזַמְרַתִּי מְקוֹם קְרָדָן וְאֲשִׁים
 וְלִבְתִּי (4) לְחֻדְדָּה בֵּין קְרָשִׁים
 מְעִין חֶסֶד לְנִבְכָּדִים וְרָשִׁים
 וּמַפְעֵלָיו לְחַפְצֵיהֶם דְּרוֹשִׁים (5)
 וַיְשִׁירוּ לָךְ שִׁירִים חֲדָשִׁים
 בְּיוֹם שַׁבָּת וַעֲנֵן רֹאשׁ חֲדָשִׁים:

לְשִׁרְתֶּיךָ מְחַלֵּל קְרֵי־נַפְשִׁים
 מִנְּפִתִי לְחֻלְדָּה נְבוֹנָה
 וּבְמִטְחָתִי עַל־י שְׂמֵךְ אֲשֶׁר הוּא
 אֱלֹהֵי דָם בְּכִי כְּלִיחוֹ מְחַלֵּל
 לָךְ קְרֵי־הַצֹּר עַד וְהוֹדוֹן
 לָךְ בְּדָם תְּהוֹדֶה וְהַנְּשָׂמָה (6)

ג.

אֲבוֹנֵן בּוֹ לְאֵל סִי רְנָנִי
 לְרוֹמָם סִסְדָּה בְּקַהֵל אֲמוּנִי
 וְאֲשִׁיחָה בְּחֹק גַּמֵּן בְּסִינִי
 הַיְגִי וַשְׂמַע קוֹל תְּחַנְּנִי
 וַשְּׂמוֹת הַבְּקוֹדוֹת לָךְ אֲדַעֵי:

עֲשִׂינִי חֵן עֲצָרֶת הַגַּל לְאֲדָעִי
 מְחַלֵּל אֲקַרְאָה שְׂמֵךְ אֱלֹהֵי
 וְאֲשִׁרְבָּה לְבָנִיךָ תְּהִלָּה
 אֲמַרִי הַאֲוִינָה אֵל וּבִינָה
 לְעַת תּוֹדָה לָךְ נַפְשִׁי בְּמוֹ כָּל־

(1) מי הוא האיש, אשר אוכל לספר לו את נגעי לבבי ואת כמאוביו העצומים, על אשר כאם כי אהובי ואוהבי בשכחו את הברית אשר כרתנו אני והוא!

(2) פנה לך רפאי! סב לך ואל תנסה לרפא מחלתי האנושה, כי היא לא תרפא עד אשר ירחם אהובי ויכבש את עיני ולא יעלה על לבו עור.

(3) אולם אין לו כל תקוה כי ישוב עיר ידירי וירצני, יען כי הוא יטעה בו, ובעוד אשר טובו בחבי ואת שלומו אני הורש תמיד, יחשוב הוא כי קצפו הוא רצוני ואתו אחפזין כל הימים! ודע כי בכ"ו כתוב, "רצוני בקצפו", והנוסחא הזאת בלתי כתישבת על הלב. ואולי יש להגיה: רְצוֹנִי בְּקַצְפוֹ, ויהיה פרושו כמ"ש ר"ש הנגיד כמ"א (זכרון לראשינום הנ"ל צד 8): "רצונה יחדני וקצפי יחדיה".

(4) יחוקאל ט"ז, ל"ו.

(5) תהלים קי"א, ב'.

(6) כלת, "הנשמה" הוספתי מסכרא.

ע"ד התואר הנכבד ברבי. (1)

כאמ

ישראל מענדעלסוואהן.

הכנוי „ברבי“ הוא תואר יקר ותפארת, הנרול בערכו ית' על התואר „רבי“, ונתן למתי מספר מהתנאים ואמוראי א"י (ע' סד"ה). פתרון השם הנכבד הזה לדעת רש"י במקומות שונים הוא: גדול בתורה, אדם גדול, חשוב בדורו וכמו כן הרשב"ם פסחים ק' מפרש: „גדול הדור“. האחרונים בעלי מ"מ השבו כי „ברבי“ מורכב במ"מ מן בן (בר או ביה) ורבי ומובנו הוא „גדול בן גדול“, „ת"ח בן ת"ח“ (עיי' ערוך השלם). אם ההרכבה הזאת מסכמת לכל המתוארים בן קשה להכריע, ורבים מהנדעים באמת לת"ח בן ת"ח לא זכו כלל לתואר הכבוד הזה. ע"כ מצאתי את לבני נאמן להציע לפני הקוראים מביני דבר מה שעלה על לבי בעיקר הבנת התואר הנפלא הזה ומקורו בן בבחינת הליטון וכן ביחס לקרות עמנו—אחרי אשר הראיתי לדעת במקום אחר כי השם רב במונח מורה ומלמד (אף כי לא בתור בנו כבוד) עלה עמהם מכלל ועוד בומן קדום שגור היה בפי כל, כאשר המאמר עתיק יומין „עשה לך רב“ (אבות א') יוכיח, בזה הוא שהשם בירב (בהבלעת התיו) נהוג היה ביהוד בא"י לכנות בו כל ביתמדינה או בית מדרש (ע' חולין ס"ז וזכחים מ"ב תנא בירב המקביל לתנא דבי ר' ישמעאל ומוסב על ב"מ של ר' עקיבא (ערוך השלם להרה"ה ר"ר קאהוט ז"ל), ויעויין ג"כ כתובות ס"ב ר' הנינא חנינאי (בן דורו של רשב"י) אול לביירב ועוד ²). — עפ"י הדברים האלה לא החוק הוא לע"ד כי התואר „ברבי“ נבנה ונתתהו מן בירב בהוספת יו"ד בסופו אשר הוא פה יו"ד היחס ³), והמכונן הוא בשני פנים. א) תלמיד הלומד מפי רב ושוקד על דלתו בית מדרשו, ר"ל תלמיד ששמש ת"ח. ב) איש גדול ונעלה הראוי עפ"י ידיעותו אשר רבש לו בבירב להיות בעצמו מנהל ומנהיג בית מדרש כזה ולהרביץ תורתו ברבים, ומאד יתכן כי הכו"ל נהגו פה מנהג לשינות העמים אשר ישבו בקרבם, והתואר „ברבי“ בהוראתו הכפולה הוא מן בירב כעין העתקה מן

(1) דוגמא קטנה כספרי העתיד לצאת לאור, המדבר על „תולדות וקורות הכנויים והתוארים הנהוגים בישראל מאז ועד קרוב לזמננו“.

(2) גם בכלל נקרא בומן מאוחר ביה"מ בשם בירב, ואף כי במקומות רבים מוסב על בית מדרשו של אבא אריבא המכונה בתואר רב כנודע (הצינונים נמצאים בחוברת „אין ווארט איבער דיא מכללת דעם ר"ש להרה"ג ר' לעווי ג"י בברעסלוי), בכ"ז אין להכחיש כי ברבות הימים נאכר על ב"מ סתם, ע' סנהדרין י"ז לענין „אמרי בירב“ ואיזה מבעלי כללי הש"ס החליטו כי „לאו רב כמס אלא בית המדרש“ ע' הליכות עולם ותחלת חכמה ואכמה"ל. —

(3) אך לשפת יתר יחשב להוכיח פה כי במקרא ותלמוד נמצא לרוב הוספת יו"ד התוארי בסוף החובה המורה על היתר זיבין איזה שהע"צ בנוגע להסקים או בהתיחסות איש לאיזה משפחה או שבט כמו פניכו, חציני, אסצני, פרעתוני, כבל, גליל, ביתי, מרבני, ראובני ישראלי, וגם על קיין נפשו; רחמני, אכורי (ע' יתרון לאדם).

Scholasticus בלשון רומי (והיא כידוע מלה יונית נגזרת מן *σχολή* = שולע) אשר מובנו נ"כ כפול: תלמיד וגם מלומד ובפרט מורה חכמת הדבור (1).
ועתה עלינו להקדיר ולדעת מתי טלר התואר „ברבי“, ומה ראו על ככה לעטר בו ראשי חכמי ישראל אהרי אשר התוארים הנעלים „רבי ורבין“ כבר היו נהוגים ונדועים ביהודה.

והנה הראשון אשר נמצאנו מוכתר באות הכבוד „ברבי“ היה ר' נמליאל השני הוא ר"ג דיבנה בט של ר"ש הנהרג, ולפי השערתו הסבה המניעה לזה צפונה בקרית העתים ההם. — ר"ג השני אשר אך לבקשת ריב"ז נמלט מהרב נוקמת של הדימאים ותהי לו נפשו לשלל, לא נשמע ממנו מאומה בכל ימי הנהגת ריב"ז אחר חיבן הבית, ובידעו היטב כי אין אמן בממשלת רומא ועברתה שמורה נצה לבני הנשיאים, ה"חיק א"ע, בליס כזונת מיוחדת, מסוד חכמים ביבנה ויהי נחבא אל הפלים עד אשר יערה רוח ממרום ותעבור חמת המציק, ולפי"ז איכותו וחן ערכו לא היה נדע לרבים כ"א למתי מספר מאוהביו וחבריו מאז בירושלים, וכנראה הם גם הם התכבדו אליו מיראת הממשלה ובמעט לא נשאו את שמו על שפתם, ואולי מטעם זה לא מצאנו את ר"ג השני במספר תלמידי ריב"ז (אבות פ"ב מ"י). ואולם כאשר נשתנו מעט העתים לשובה, יצא ר"ג ממהבואו והורה עטרת הנשיאות ליושנה, וכלם שמהו אמנם לקראת הנשיא ממשפחת הלל מנוע דוד, אך בכ"ז מצאו אוהביו לנחוק להודיע טבעו בעולם לכל אשר לא הכירוהו מאז או נשכח מלכם בשנים האחרונות שנות צרה וצוקה, ולא ידעו מכל רום מעלתו מאומה כ"א מוצאו מנוע הנשיאים בימי הבית, ולהראות להם כי נצר משרש הלל זה לא לבד מפני כבוד משפחתו הרמה הורם למעלה נשאה להיות ראש שבטי ישראל, אך עוד יותר בעבור גדלותו ובקאותו בשמיעות והלכות כאחד הגדולים אשר בארץ, למטרה זאת עטרוהו פאר בתואר „ברבי“ (אשר מובנו נדע לכל), ר"ל איש שישמש ת"ח מנעוריו, תלמיד בית הלל (יבמות ט) ומבני ישיבתם של חכמי ישראל, עד כי ראוי הוא כעת גם מפאת ערכו המדעי להיות רועה נאמן לעמו ולשבט בראש בירדב או מושב זקנים להגדיל תורה ולהאדירה, ובאמת לא יכלו לכהור כנוי אחר המתאים יותר לכוננתם מהתואר ברבי (מן בירדב בהוספת י"ד היחס) הכולל בקרבו ישיני המיושנים יהודי: שמש ת"ח בבירדב, והכשרון הנפשי לנהל בתבונות כפיו כל עניני בירדב או ועד החכמים ביבנה אשר ר"ג זה הלביושו אה"כ בצורת סנהדרין כאמור למעלה. —

זה הוא לע"ד המקור הראשי של התואר ברבי בהוראתו הכפולה אשר נכרא לשעתו בזמן שהושיבו את ר"ג דיבנה על כסא הנשיאות, ומן אז והלאה השתמשו בכנוי „ברבי“ באופנים שונים: יש מהם רק בהוראה השנית כמו תואר נעלה להגדולי הדור הראויים ומסוגלים להיות מנהיגי הישיבות ולהאציל מרוח חכמתם לאחרים [על ד"מ: ר' יוסי ברבי (פסחים ק), ר"ג ברבי (ספרי ואתחנן), ר' הייא ברבי (יבמות מ"י) ועוד, כאשר יבואר כל אחד במקומו], ולפעמים כמובן „רבי בן רבי“, גדול בן גדול

(1) ע' ערוך (ערך אסכולסטקא) ומה שכתב רב"ם ור"ל „בלשון יוני ורומי למדן ושקדו בבה"מ“, וע"ז העיר הבלשן הנודע ואקס בספרו בייאטראגע וכ"י „רא"ר שפריכט דער שפראכ-געברויך דער כנאנטער ענטשערען“ יעוין עור מ"ט צד קל"א ע"ב.

(ע' לעיל), ויש מהם רק בהוראה הראשונה של „ברבי“ וענינו הוא: תלמיד ואחד „מבני בירב“¹ [ירושלמי מ"ק פ"ו ה"ב גם ב"ר] עד כי לבסוף ירד הכנוי „ברבי“ מעט מעט ממדרגתו הנשאה וערכו היה כמו ציון ור"ת של „בן רבי“ (ריה"ג) וזוה המין ר' נמליאל ברבי (חלה פ"ד דף ס' ע"א) היינו בן ר' יהודה הנשיא המכונה „רבי“ סתם, וכמו כן ר' נמליאל ברבי הנזכר ירושלמי ע"ז פ"א ל"ט ע"ב, הוא בנו של ר' יהודה נשיאה (נכדו של ר' יהודה הנשיא) המתואר ג"כ „רבי“ סתם (מבוא ירושלמי להר"ף ז"ל דף ע"ג).

עוד עלי להעיר כי חב"ל השתמשו בתואר „ברבי“ גם בדרך שיחתם בנוף שלישי כמו „ואני לא יחא ר"ג ברבי עומד וכו'" (קדושין ל"ב ע"ב) ולפעמים בעויבת השם הפרטי (כמו „מר" ע' פ"ד בבב"ל) כגון טעם „ברבי“ אינו יודע (סוטה כ"ט ע"ב) (פ"י רש"י טעמו של ר"י), „מדבריו של „ברבי“ ניכר שאינו בקי בתרגומים“ (הולין נ"ז יע"ן עוד שם קל"ז ע"א). ולמען נלך לבטח דרכנו עלינו להזכיר כי נמצא השם ברבי גם בתור ש"ע פרטי (ע' מכות ה' הולין י"א) ועוד ידובר ממנו בפרקים הבאים. פלעסס י"ז אדר תרנ"ח.

¹ ז"ל הירושלמי שם „חד ברבי אמר הדא דר' יוחנן קומי רשב"ל וכו'" ובאורו אחד מבני הישיבה עיי"ש ומובא ג"כ בס' מ"י צד ע'. והנה הלשון „חד ברבי“ (ולא אמר חד דבי רב) הוא הוכחה ברורה להשערת כי הכנוי „ברבי“ גם כמובן הראשון היינו תלמיד נגור סן בי-רב בהוספת יו"ד היחס כמבואר למעלה. דוגמאות כאלה שהתלמידים נקראו ע"ש בית הספר נמצא גם בלשונות אייראפיות, ער"ב Schüler מן Schule ובל"צ Ecotier מן Ecole.—

קדמוניות ישראל.

דברים עתיקים.

(מפנקסי הקהל בקראקא לקורות ישראל בפולניה).

מאת פ. ה. וועטשמיין.

המפורסמות אינן צריכות ראיה. לא תמול פנקסי הקהל בקראקא וכבר יצאו מוניטין שלהם, מהותם ואיכותם, יקדם וערכם, בעולם הספרה לרגלי ה"קדמוניות", אשר התצאתי בשנת תרנ"ב ותשאניה הן מלפני הבקרת העברית והלועזית, מלפני חכמי ישראל ומלפני חכמי האמות. הפנקסים, שהיו לנו בישעתם כעין ספרי הפקודות של הממשלה, יכלו שטרי חוב, מכירה, קניה, אמנה, שובר, מקדים, מעשים, נזרות, צואות, חרמות, קנסות, פסקים, גדרים נגד המזטרות והפריצות, ותקנות השוק, העניים, החזקה, המס, הבריאות, הנקיון, המכס, החכירה, החנוך, הלמוד, והזכרות שמות אנשי שם, גדולי ישראל, בקצור, "דברים עתיקים" אשר יעבירו לפנינו כבני מרון דור ודור ובניו, דור דור ורבניו, מנהיגיו וקציניו, חכמיו ומטיביו, אפיטרופסי האומה ופטרוניה, ויצינו לעינינו כמו הי את דרכי חייהם והלך רוחם, את דרכי הנמוס והתרבות, המדות והמנהגים, התום והנדיבות, הקדושה והטהרה של אבותינו בימי קדם, בימי הבינים, הראים להיות לנו לעינים, להרימים על נס למופת בדורנו הנאור הזה. אין לך מקורות יותר נאמנים ומוסמכים לקורות ישראל מפנקסים כאלה המסיחים לפי תמם, דברים כהותם, פשוטים וערומים מכל כהל ומכל שרק, מכל הפרדה ומכל הזיה, ומשויים לנגדנו תמונות היות, תמונות נאמנות מכל המקרים אשר עברו על עמנו במאות הקדמות, כמו היו בזמננו ובעינינו ראינום ובאזנינו שמענום. מי מקוראי ה"קדמוניות", ממבני דבר לאשורה, לא יודה כי "הרבה יש ללמוד מהן לקורות ישראל הפנימיות, לתולדות המנהגים והמדות, דברי ימי החנוך והלמוד, ותפיצינה לפעמים אור בהיר על פרק שלם בתולדות עמנו והן מקורות יקרים לשוב מהן דעת קורותינו"¹: מי מקוראיהן הנבונים לא ידע ולא יבין כי מהן פנה ומהן יתד לבנין קורות ישרון ולשבולו ממסד עד הטפהות ביטליש מאות הישנים האחרונות, התקופות הגדולות,

¹ דבני הרב הכהן המטיף ד"ר פוזנאקסי נווארשא ג'המניד" שנה ל"ו נ' ל"ב. ראה ג"כ העמודים, כפסטר. ווכנ"י. נו' 19 משנה 1892, ו"יסרון" נו' 12 משנה 1892 ו"קווארטלג. היספור" מלאזיה שנה 1894, מ"ע לרבע שנה בשפה פולניה. מ"ע יומים, שנועים ופדשים כאלה וכאלה בכל אומה ולזון דכרו ע"ז וכדוה.

רבות הערך וכבירות העלילה, בחיי היהודים בפולניה בהמר וברוח. הכל הוא את האור הגדול, את הברכה המרובה הנגזרת בפנקסים האלה; הכל יודעים כי ספרי העדה הישנים הם ננוי נסתרות, מטמונים, סגולות ומכמונים, אשר כל הפצים וכל שביות החמדה לא יישו בהם: הכל יודעים כי כל זכר וכל רושם, כל מלה וכל אות הנמצאה בפנקסים היא רבת הערך וקובעת ברכה לעצמה, יען כי לפעמים תפטרנו מהמון וכוחים, השערות ומכובות בהקורות ההסטוריות: הכל יודעים כי הפנקסים הם עלים בלים, עלים נובלים, ובהם אותיות שנמחקו לנמרי ולא נתנו עוד להקרא ואותיות אשר בנם הן עומדות והפריצה מרובה על העומדת וכמעט פורחות הן באור: הכל יודעים כל אלה נאמנה ואין איש הורש להם מכל שלשים הראשים, עיני העדה, נטורי קרתא, אשר בידם טובה והם אהראים לכל עניניה. אין איש הוא לאהריתם להצילם מתוהם הנשיה, אין איש שלבו נוקפו פן ברבות הימים ירדו לטמיון גם יתר העלים והאותיות הנשארים לנו לפליטה גדולה ויהיו לברות למלתעות הזמן המבלה ומכלה את הכל, המעתיק גם הרים ממקומם, כאותם הפנקסים והדפים, אשר לפני שנים כבירות עלו בתהו ויאבדו וכאותם אשר לפני זמן קצר, בדורנו בימינו, שלטה בהם יד הכליון ואינם, או מפני כי עש אכלם והיו כמסוס נוסס או מפני כי בעצלותם וכאשמתם חלו בהם ידי אנשים מן השוק ואבד זכרם המה. הכל יודעים כל זאת נאמנה, הכל יודעים את האמת ומתכוונים למרוד בה. כל עם ועם יחבב קדמוניותו, יסלסלן וירוממן, יפור כסף תועפות להוציא תעלומות שרידי קדם אורה, אם כי עשיר הוא בספרי זכרונות גרפסים לקורותיו, ועמנו הסותר והמכזבו ממונו לכל ענין תחת השמש, הנתבע לעגל ונתן, חזר ונתן; „עם הספר“, עם היותר עתיק בזכרונות קדומים והדל בנים בספרי הרשומות, ולרש אין כל, לא ארין ולא ממלכה, לא מקורות יקרים ולא די חמר לדברי ימיו, כ"א זעיר שם זכרונות עברו, שברי לוחות, דברים מקושעים, ועליו לפתור חידות קדם ולברוא יש מאין, קופין את ידו מהוציא אף פרוטה למטרה זו ונקל לו למלא את אמתחותיהם של הנוצרים כסף הזהב לענינים טפלים, מאשר להרים תרומת אגרות כסף אחת להדפסת „דברים עתיקים“, דברים טועים לבני בריתו, לקורות אבותיו, לקורות עצמו. כמה דיו כבר נשפך וכמה קולמסים כבר נשברו ע"ז וכמעט אהשב כטוהן קמהא טחינא, כשונה „הלכות פסוקות“ שנאמרו ונשנו לא אחת ולא שתיים, אבל „יש מן האמתיות שראוי לשנותן אפילו מאה פעמים“. אמנם „הדברים עתיקים“, ובכ"ז הדשים הם בעינינו, „דבר ישן הוא, ובכ"ז חדש הנהו, וכמי נונע, את לבו קרעו!“

ברביעי בשבת אחד לחדש אדר שנת חמשת אלפים ומאתים וארבעים וחמש
 לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בעיר קראקוב ¹) אך שבאו לפנינו מרת תנא
 בת ר' בנימן ובנה ר' יעקב ב"ר אברהם ואמרו לפנינו הו' עלינו עדים וקטו ממנו
 בקנין סודר וכתבו בברא כי היכי דלא להוי כמילתא שמירתא וחתמו ותנו לו להר'
 שמואל ב"ר חיים להיות בידו לזכות ולראייה שהגנו שנינו מודים בפניכם בהודאה
 גמורא דלא בהשטאה והגנו הייבים לו להר' שמואל הג"ל חוב גמור מאה זהובים
 אוונרייש וכל אחד משנינו חייב בפני עצמו לשלם החוב הג"ל משלם עד שישתלמו
 המאה להר' שמואל הג"ל עד גמירא ומעכשיו קבלו עליהם בפנינו מרת תנא הג"ל
 מצדה ובנה הר' יעקב הג"ל מצדו לשלם להר' שמואל הג"ל השטר חוב הזה כל
 אימת שיתבעו הר' שמואל הג"ל תוך שנתיים ומעכשיו נתנו לו להר' שמואל הג"ל
 ארבע אמות קרקע בחצריהם ואנבן ואנב קנין סודר הקטו לו המעות דלעיל להתחייב
 לו להר' שמואל הג"ל המאה זהובים דלעיל ולשעבד את כל נכסיהם לפרוע מנהון
 האפילו מן גלימא דעל כתפיהון מן יומא דגן ולעלם ונתנו לו להר' שמואל הג"ל
 דשות לתבוע מהם בין בדיני ישראל ובין בדיני האומות וכל דמתעני ליה בדינא עלינו
 דידינו דהר' ושטר חוב זה לא ינרע כהו ולא יפסל לא בחיסור לשון ולא ביותר לשון
 ולא בשום נדנוד אלא הכל יהא נדרש ליפוי כח בעל השטר וידו על העליונה ומעכשיו
 הגנו מבטלים [כל ²) מודעות אך אם הגר' ³) שמואל בר חיים הג"ל יבא [וין] דה
 [ב] ע [צ] מו תוך אותן שנתיים שלא היה ⁴) הר' יעקב הג"ל או לא יהא
 השטר [זה] חשוב אלא כהרס הנשבר דלית ביה ממשא ובגבו דמי וכל זמן שלא
 יודה הר' שמואל הג"ל בדבר זה הג"ל יהא השטר [זה] בתוקפו וכמו שעשויי בני דינא
 דרכינא ורב אשי דלא כאסמכתא ודלא כת [ט] ופסי דשטרי וקנינא מן מרת תנא בת
 ר' בנימן ומן בנה ר' יעקב ב"ר אברהם להר' שמואל בר חיים ככל מה דכתבי
 ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה ⁵).

¹) עטר החוב הזה הוא העתיק בגלל הדברים העתיקים הנמצאים בידנו בשפה עבר
 צנונע לקהל קראקא וכרז עוד בשנת יושביה היסודים נסנים העיר, חשע שנים קודם לקניעת
 מושב מיוחד ומגבל להם — בשנת 1494 — נקוימיר, שהיה אז עיר מיוחדת בפני
 עצמה. גוף השטר נמצא כתוב על ק"ף ציכילויטיקה של העיר סוזן, והודות לרב העדה שם
 ד"ר סליש בלוק על כי העינינו עליו וימצינו לי ממנו את ההערה.

²) החיבות והאחוזות הסמוכות כפי זה הן הוספות הרב בלוק הג"ל.

³) העלה ר'.

⁴) נקודות במקום מלות חסרות או נמחקות הן כפי זה וכן כפימנים הכלים אחריו.

⁵) שמות העדים חסרים.

ב.

יזכור אלקים לטובה את נשמתם הקדושים והטהורים בפיונינג שמתו על קדוש השם המיוחד ובטלו היו עולם הזה מפני חיי העולם הבא את נשמת הקדוש ר' פינחס בר הזקיה שלום הכהן ונשמת אשתו הקדושה מרת דבורה ונשמת בתו הקדושה ונשמת הקדוש ר' יעקב בר יודא הכהן ונשמת הקדוש ר' יצחק בר יקותיאל הלוי ונשמת אשתו הקדושה מרת ניטל בת ר' אברהם ונשמת ניהו הנער הקדוש ר' משה בר יעקב הכהן אשר ריץ ברצון נפשו עם יתר חבריו הקדושים הנערים אל תוך האש ונשמת הקדוש ר' דוד בר שמואל הלוי ונשמת הקדוש יעקב בר אשר ונשמת הקדושה אשתו מרת סילכה בת ר' שבתי ושני בניו ונשמת הקדוש ר' יונה בר זכריה ונשמת אשתו הקדושה מר' דבוריל בת ר' משה ושני בניו ונשמת הקדוש ר' יעקב בן הקדוש ר' יונה הנזכר ונשמת אשתו הקדושה מרת רחל בת מהר"ר יצחק ובנותיו ונשמת הקדוש ר' בנימין בן מהר"ר מרדכי ונשמת אשתו הקדושה מרת יוכבד בת ר' נחמן בטל (?) נשמת (?) ונשמת התנו הקדוש ר' אליעזר בר יצחק ונשמת אשתו מרת חנה בת הקדוש ר' בנימין הנזכר אשר הלכו אל תוך האש בזכות שמסרו נפשם בשריפת אש ביזכר זה יצפון נשמתם צרור בצרור החיים עם אי"ו ונשמת שאר צדיקי שבגן עדן ונאמר אמן ¹.

ג.

יום א' פ' משפטים י"ט שבט שנייה טובה לפ"ק פה ק"ק קראקא היתה שריפה על המבצר ונשרף חלק גדול מהמבצר, החדרים פנימיים של המלך יר"ה ² והמלכה הוצרכו לברוח מבית תענוניהם ומחדריהם ברחוב הטום הערן ³ וסגרו המבצר ולא הגיעו לכבות את השריפה הגדולה כי אם יהודים יצאו, והם הצילו כל התיבות ונגזר המלך והמלכה אל (בית תפלתם) הגדול בהמבצר, והמלך יר"ה בעצמו עמד על פתח (הבית) וראה הוא בעצמו הטורח והאמונה שעשו היהודים יצאו. גם כמה דברים וענינים שנלקחו באותה שריפה הוחזר על ידי יהודים יצאו, כי הם הגידו למלך ולשריו מהוש ועד שרוך נעל מה שבא לידם, או שהיה להם ידיעה או רמז ורמזה ממנו, והה עשה שלום גדול ת"ל, ונהפך לב המלך והיה כאיש אחר לטובה להיטיב לעמו ישראל אמן.

וכמו עשרה ימים אחר זה התחיל יום הנועד ⁴ כאן ק"ק קראקא, ונמשך שישה שבועות עד יום ד' י"ב ניסן, ובאותו יום הל' הרוש, שנפל נחלת בחנות שהיה בו הפולוויר ונהרס החנות, והגויה שיישבה בהנות כמעט מתה ונתעלפה, וכמה יהודים הונקו מהפולוויר, והיה רעיש גדול על השוק, וכמו שעה אחר זה תקעו בהצוצרות לאות

(1) פנקס הח"ק דף ח' ע"ח. הקדושים בעיר Pösing עלו על מוקד האש, אלוים-
 dorf בשנת 1529 (כ"ט). ראה ירחושים של קויסמן וזלאן שנה השלישית ושמונה ז' 29—426.

(2) זיממונד השלישי סמך על פולניה מסוף שנה 1587 עד שנה 1632 (מחנה ש"ה
 עד שנה ש"כ).

(3) הדומה ערכו.

(4) הוינד (כייסכאני, Sejm).

שיום הנועד נגמר לטובה עד שנראה בהשגחה שקודם יום הנועד התחיל בענין השריפה ונגמר בשריפה, ודי יתן בלב המלך ובלב כל יועציו ושריו להטיב עם עמו ישראל ¹.

ד.

היום יום י"ד סיון שפ"ג לפ"ק האבן זיך מתקשר גיוועזן ביחד בת"כ כל השמשים דהיינו כמ' פסח שמש וכמו מאירל שמש וכמ' יצחק שמש הנבאים וכמ' יצחק קמן שמש הנבאים בכל התנאים המבוארים למטה. וכן מוטל להתנהג ולכלל השמשים הבאים אחריהם. בראש כמ' פסח שמש איז מחויב זיין שירות צו טון באמונה סעודות מצוה צו רופין וכן שול קלאפין זיך פֿיש רופן שבע ברכות לבנה מקדש זיין שול צו קלאפן ורופין דרשה ספירת עומר וכן באם יהיה ח"ו מת מצוה צו רפֿין. אך ארון צו מכין מסדר צו זיין בר מנן צעטל צו נעמן בעטן לייט על סעודת מצוה. אויף צו זעהן אין מנן שול אונ' ווייבר שול אויף דיא מקומות דו קינר זאל נישט ברעכֿן נדך בוי אן כמלא נימא בלי רשות הנבאי לכל הפחות שני נבאי זאלן זיסן דר פֿון. וכן כל דבר שבעולם. אך זאלן אויף זעהן של ערב אויף דיא שול אז קיין ליכט ח"ו קאן מוזיק זיין בב"ה ומכ"ש ביום השבת ובאם יעבור כמ' פסח שמש מכל הג"ל אוי הרשות ביד הנבאים להעביר את כמ' פסח מן השמשות ובאבר השכירות שלו מלבד שאר הרפות ועונשין אשר יישיתו עליו הנבאים יצ"ו. אכן הרשות ביד כמ' פסח שמש לשכור לו את כמ' גרשון בר יוסף ז"ל לסייע לו קצת בענינים הג"ל מלבד מסדר זיין מת מצוה ואויף צו מערקן אין דיא שול כנ"ל איז כמ' פסח שמש מחויב בעצמו צו טון בעונשי הג"ל וכן להשגיח על בדיק הבית תמיד ולהשגיח על כל כלי קודש הן כסף וזהב ופרוכת ומענטולדיך וכל כלי קודש שיש בב"ה וכל שנה ושנה אחר חג הפסח איז כמ' פסח שמש מחויב מאספֿ צו זיין הנבאים אונ' אב נעבן השבון מכל כלי קדש אונ' לאון איין שרייבן בפנסקס וואש צו איז קומן כלי קדש בשנה זו. וכמ' מאירל שמש בבה"ג איז מחויב להשגיח על ב"ה כמו כמ' פסח שמש הג"ל דהיינו נישט לאון וועק נעמן כלי קדש אודר ח"ו שריפות אונ' נישט לאון בוי אן נאך ברעכֿן בכל ב"ב הן של אנשים ונשים וכן אויף צו מערקן אונטן אין הויז בייא רייך אהרן דו נישט זאל זָרין רען דורך גיננ כפי הפסק הנבאים. אך צו הארכן וואש זיינע נבאים בבה"ג אויף אים שאפֿן. אך קיין כלי קדש נישט הלטן אין דער פאליש, וכן שול רפֿן קלאפן דרשה מת מצוה ספירה מסדר צו זיין נישטלה סהר ברעט טראגן פֿייאר אן מכין טאפֿ צו טראגן מיט דעם איז כמ' מאיר הג"ל מחויב צו טון בעונש איבד

¹ דברי אלה (בסנסקס החיק) מהאיתים נד ננד פס דברי כוספר הסולני על: עשר, בן הדור ההוא, הכותב כי בשנת 1595 יום 29 יאנואר נכרף חלק הענגל נקלחא ובלוחה בנה יום 6 סעברואל החיל ספ"ים הועד. Grabowski, groby Królów polskich w Krakowie p. 20. הכותב בהתמיד" (כליק בנה שניה גיליון 12) עשה שלם ככוונן ברוסיסו סס אחר מלה, הועד" אה הדברים, "להמסיק סוד על אודות היסודים" מה שלם חכר בסנסקס כלל. הולאות הועד היו כי, "גמר לפיכה" והרכה עזרו לזה. הספורה והאמונה שעשו כיהודים" בעת השריפה הגדולה אהז הביאו להם, בלוס גדול חילי פד כי נראה הדבר כמו אהנע אלהים. שקודם יום הועד התחיל בענין השרפה ונגמר בשריפה.

שמשות ושכירות וזולת שאר עונשיו. גם אויב כמי מאירל ועלם זיין שירות ניש טון
אויב בפרט לצורך ב"מ וניסלה אויב שמש אחר ווערט עיש טון אזי עיש מחויב קנס
צו געבן ז' נרו' לאותו השמש

ה.

היום ר"ה תמוז שפ"ו ווער ווערט בינערן איין בריבל לכלה הן איין מאנג
בריבל הן איין ווייבר בריבל דא זאל מן קיין בעל דבר געבן אין דיא הגט. דוקא
זאל מן געבן דיא בריבלוך אין דיא הגט דען נבתיא. אויב דיא נבתיא זאל געבן
אויש איירי הגט דען ליישן דיא דא ווערן אום ג'ן. אויב דיא לייט דיא דא ווערן אום
ג'ן זאלן דאש געבן דיא נבתיא אין דיא הגט. דאש מעות וואש זיא ווערן אויף
הייבן אויב ניש דען בעל דבר אין דיא הגט. אויב דאש בריבל זאל זיא מיר צו
רייסן. אויב דיא נבתיא זאלן דאש געלם געבן דען פרנס החדש אין דיא הגט. אויב
דער פרנס החדש זאל עיש אין בוך איין שרייבן וועלכיר כלה איז עיש ווערט ניהערן.
אויב דער נבאי זאל עיש דוקא געבן צום אפי' ריכטן דיא נרוני'. ניש צום גרעט
ומלבושי' אויב דער פרנס החדש זאל חוקר ודורש זיין אויב איין כלה ווערט האבן
מלבושי' אודר גרעט וואש ניש צו שטיט איין כלה דו מן איר אום ג'ים מבית לבית.
ווערט זיא האבן זעלכי מלבושי' אודר גרעט זאל מן דער כלה עשש געבן פון דען
געלם וואש מן האט אויף ניהובן. אויך זאל זיך קיינר דרוועגן אום צו ג'ן אס לא
אז ער וורט דאש בריבל האבן גיטמן דוקא בייא דיא נבתיא אויב ניש פון דען בעל
דבר האב ערש גיטמן וואו עיש ווער דינר דאש ווערט עובר זיין זאל מן קנסן אים
חמשה אדומי' אין דער צדקה. מכל שכן ווער ווערט אום ג'ן אן בריבל הן אייש
הן אשה. דאש האבן נבאי יצ"ו אויף זיך מקבל גיוועזין ניש מחול זיין דינן דען
קנס. דאש איז כנ"ל אויש גירודפן נווארן בכל בתי כנסת גיב בדיעת ר"ש
וכל הקהל יצ"ו.

ו.

הנהגת של אנשי הקדש יצ"ו. באם ח"ו יצא קול עיפוש ב"מ מיד זיספו להם
הנבאי' לכל אחד עם אשתו שני זהו נוסף על קצבה שלו. ולנשי' לכל אחת זהוב
נוסף על קצבה שלה. והנבאי' יצ"ו יכירו מתי יהיה קול עיפוש ב"מ ח"ו כדי לידע
מתי יתחיל הרוספ' הגיל. וכן להשמש' של הנבאי' יצ"ו יתנו הוספ' זהו לכל אחד.
באם ח"ו יהי' איזה עיפוש ב"מ באיזה בית ויצו הנבאי' יצ"ו על אחד או אחת
לילך לאותו הבית אזי קדם כל דבר יתן בעל הבית של אותו החולה ב"מ ל' זהו
לאותו וורטיר גם מוונת כל זמן שיהיה סגור בבית הן שיהי' ח"ו עיפוש הן שיהיה
שאר חולי' מ"מ אלו הלי' זהו' הם שלו. גם הנבאים יצ"ו יתנו לו הקצבה כמקדם
כל שבוע. ואם קיבל הוורטיר ל' זהו' פעם אחת ויהי' מן הצורך עוד לילך לבית
אחר מחמת עיפוש ח"ו ואז איט מן הצורך ליתן לו עוד ל' זהו' רק מחויב לילך
וליתן לו שני זהו' וליתן לו שכר וורטיר געלם גיב ה' זהו' כל שבוע ואם ח"ו יהיה
נפטר יתן בעד קבורתו שני זהו'. וכן השמשים מחויבים לילך ולהתעסק בכל צרכי
המת להבין לו תכריכים ושאר צרכיו בכל דבר שבעולם.

ז.

היום יום א' ד' אייר שפ"ט לפ"ק הסכימו האלופים מ"כ הנבאים יצ"ו בהסכמה אחת באם יהיה ח"ו איזה חולה בהקדשים הן באנשים או בנשים מהויכים הם לשמור כל אחד לשני בהגם דהיינו יום ולילה בחחר חלילה. וכן אצל הנשים יהיה הסדר ג"כ כנ"ל. בקנס הפסד ההזקה ושאר עונשי'.

עלה המוסכם מפי מכ"ת האלופים הנבאים יצ"ו להחזיק התקנה קדומה שיהי' הקצבים הקבועים נזהרים מלקנות בהמות איש מיד חברו קצב קבוע כמותו לא בהמות חיות ולא שהוטות. רק הקצב הקבוע הוא מחויב בעצמו למכור לקצב את הבהמה על יד בפרוטרות לנתח אות' לנתחים כנהוג.

וכן מי שאינו קצב קבוע כגון נערים משרתים וכן הפועלים המפשישים העורות אינם רשאים ויכולים לקנות שום בהמה בעולם לא נסות ולא דקות הן בקראקא הן בכפר בעשינאב' רק הקצבים הקבועים המה בעצמם יקנו הבהמות.

וכן מי שאינו קצב קבוע וקונה בהמות על רוחים כדי להזור ולמכור להקצבים הקבועים אינם רשאי ויכול לקנות עכ"פ תוך ג' פרסאות סמוך לקראקא ומכ"ש בקראקא ובכפר בעשינאב'.

כל הנ"ל מוטל על ראשי הקצבים להשיגו ולהחזיק התקנות הישרות הנ"ל לבל יפול דבר א' ארצה מכל הנ"ל בקנס זהו' אדו' לצדקה.

ה.

היום יום א' פ' אמור ישוע"ה לפ"ק נתאספנו ונתוועדנו הנבאים יצ"ו והסכמנו על איזה תקוני' בענין הווארטרי"ש לעשות ביניהם איזה תקוני' לשבתם ולהנאתם. דהיינו וועלבר ווארטרי"ד יהיה מי שיהיה זה ער איז בייא איין חולי' ב"מ הן עשיר או בינוני או עני' אונ' בתוך כך זעלב' זיך טרעפן חלילה איין אנדרר חולה יהיה מי שיהיה אונ' ווערט דען זעלביגן וורטר וועלן האבן צו זיך אזו טאר דער זעלביג וורטר ניט ווייכן דען ערשטין קרנקן בלתי רשות וידיעת הנבאי' יצ"ו בקנס אבוד שירות שלו. עו' א' ווען איין וורטר ווערט וורטין איין חולה אונ' דער וורטר ווערט וואל קענן קריסטירן ושאר צרכי' אותו החולה אך ורק דער חולה ווערט נוד' איין אנדרן שיקן אזו מה דער אנדר וורטר טיילן ראש זעלביג נעלב' וואש ער פ' דינט מיט דען ערשטן וורטר. ווען אבר דער ערשט וורטר ניט קאן ניט דיא זעלביגן זאכן אזו דארף אים דער אנדר ניקש צו נעבן דער פון אונ' ווען דיא ווארטריש לדיג זיין דא מוזן זיא איטליכר גלייך לסירוגין וורטין דיא חולים עניים דו דיא צדקה פ' זיא צאלט זאל זיך קיינר קענן משמיט זיין דער פון. עו' הסכמנו בענין החולים דו מען לינט אין הקדש דו מען ניט זאל ליגן אין איין שטוב מין או אין דיא אנדר אך ורק זאל אלש גלייך זיין ווען מן לינט אין איין חדר א' חולה זאל מן קיינן מין אריין ליגן ב"ו דו פאר אין איטליכין חדר איינר לינט. וכן חחר חלילה. זולת וועלכז חדר נרעשר איז או ראש אנדרר זאל מוזן מין חולים הלשן לפי אומד הדעת הפ"ה מן הנבאי' יצ"ו כ"ד הנבאי' ביום הנ"ל. עו' הסכמנו כרצון כל האנשים המשועבדים בהקדש אונ' האבן אויף זיא נהר ניוועזן בעונשים וקנסות גדולי' ובאיבוד שרות שלהם דו קיינר זאל טערן גין צו קיין חולה ב"מ מבקר צו זיין אונ' צו בעטלן כנהוג אם

לא דער חולה ב"מ מעכט נדך אים שיקן אבר זינשט טאר קינר צו קיין חולה נין וואו דו ער נים ווארט כל הנ"ל האבן זיא אויף זיך מקבל גיזעזן בעזנש הנ"ל נאם יודא ליב כ"ן (1) ונאם שמעון משה בן יעקב קאפילמנש ז"ל ונאם אברהם בלא"א דוד ז"ל ונאם יהודי בן הנדיב הר"ר בנימין בן ז"ל פאפרש (2) ונאם אלי' בא"א מהר"מ סג"ל שליט"א (3).

הועתק אות באות נאם משה שור ולא אדם ספרא מתא דקק"ק. היום יום א' פ' אמור שצא"ל נשתעבדו מהרש האנשים שבהקדש בת"כ בסועל ממש לעמוד ולשרת עבודת ההקדש על כל צרה שלא תבא כנהוג מאז ומקדם אבל גיטלש משה פריידליש וועלבל הענדליש שמשון שאשקש יחזקאל עם רבקה מונש וליזר התן פישל הירש צימלש הירש מונלש אלמנה קילה ישרה ביבלש פישל עם האלמנה הינדא כל אלו בהקדש היוין להקדש יודא איין בינדר עם אשתו מענדל קאפש אברם פישר הענדל אונגר מירכי בראמביך הענדל לאה בענדילש יונה פריב בערל פלטיאלש עם אשתו רבקה קעכין.

ז.

היום יום ה' ז' טבת שצב"ל שלחו אלינו מעב"ת ר"ט וכל הקהל יצ"ו לרשום בכתב אמת על הספר למען יעמוד ימים רבים לאות ולמשמרת איך שכמר ראובן צורה משרך את בת אחותו בתולה נידמת לנער א' בעל מלאכה ולא הירשוהו הקהל יצ"ו לשדכה פה בקהילתינו יצ"ו מדאנה מדבר שלא יהא מוטל הלילה תיכף ומיד על הצדקה. בכך נשתעבדו כמר ראובן הנ"ל שעב"פ חמשה שנים אחר ההתנה לא יהא הונג הנ"ל נהנה מארנקין של צדקה אפי" בפתות משהו פרושה. ובאם יהיו נצרכים חלילה אזי מהויב הוא לזונם ולפרנס אותם מכיסו כל משך חמשה שנים בגיל לעדות ולראי' כתבנו והתמנו יום הנ"ל נאם שלמה זלמן בן לא"א מהר"ר מנחם ז"ל רבינו (4)

(1) הלויף והמנהיג והקטן ר' יודא ליב כ"ן היה מוחנו של הג"מ מנחם מנדל לויטברך בעל "עפרת זקנים".

(2) משפחת פאפרש היא משפחת ראזיס, שועיב, ורנניס כמו ר' מליר פאפרש הכהן שנספר בשנה הכ"ב וחנר, מאורכות נתן" הנדפס בשנת תש"ס, ור' בנימן וואלף ב"ר יב"רל גראון פאפר שכנה סה ביה"כ הנקרא על שמו ונפטר ג' כסלו שנת תש"ו. כפי הנראה ר' יסודע הוא בנו של ר' בנימן וואלף פאפר בעל ביה"כ הנזכר בשנקם ה"דקה סה ג"ס בש"י ואחיו כל הקטין והאלוף ר' יצחק בער כ"ן פאפרש שהיה בעל אחותו של הג"מ לבי הירש נהנימ זכריה מענדל קלויזנר האב"ד בלבוז ובלובלין. ראה "ביליה יוסי" ח"ח דף ע"ח.

(3) האלוף הראש והקטין ר' אלי' ב"ר משה סג"ל ליסדן חוהנו של הג"מ בלמה זלמן ר"מ ואב"ד דק"ק צריסק בשור נתן כסחך הרי"ם ז"ל כמנין שהיה ללמד חמשה נערים פה גמרא פ"ו חו"ס ונפטר פ' חשוון ה"ז ל"ס. ע' "קדמוניה משנקסאות יב"ט" ג' 48 פ"ו כ"ו והחוקריה כנה שניה חוברת ב—ג 70 פ"ו ג'.

(4) ר' מנחם ז"ל רבינו הוא הג"מ מנחם ניון ב"ר זלמן רבינו הנקרא סה ר' מנחם ר' זלמן גנזיס שחבר את הס' "גחמות ניון" על דרוזיס הנדפס בש"ד בשנת תל"ז ל"ס. ר' מנחם ניון למד תורה מפי הגאונים ר' נח ר' ספר מחנך "הולדות נח" (על מדרש רבה מספר שמונה הנדפס בשנת תל"ז), ור' משה ר' מנדלש ר"מ סה קראקא, ויהי לפניו ר"מ ואב"ד צ'ק"ק ווארסלב ואח"כ דיין דת ראשונה (כי שלם כחות דייו"ט היו סה) בעירו, כאשר עיניו זואוה מחוך שער הספר "גחמות ניון" ומדרש י"ב דף פ"ב ומי"ג סה. והמסכתה בג"מ ליב ר"מ

זנאם יהודא בן הנדיב הריר בנימין כ"ן ו"ל פאפרש¹ ונאם הק' אלי' הל"י ליפשיץ².

בענין האורחים ששמענו מאבותינו ספרו לנו מימי קדם שהיתה תקנה קדומה להעמיד שמשים מיוחדים שישניהו וישקיפו על האורחים שלא יתארוהו לאיזה בעל הבית שירצו כדי שלא תכבד העבודה על הבעלי בתים שהם אנשי שם כדי שלא להכשילן לעתיד לבא לנעול דלת כו' רק שיחזיקו האורחים לסיועין לבעלי סכומות לכל א' וא' כפי הברכה אשר ברכו ד'. בכך הסכמנו אנחנו הנבאים יצ"ו בצירוף השבעה טובי עיר שהובררו מתוך הקהל יצ"ו להחזיק התקנה הקדומה הנ"ל והעמדתו השמשים שלנו יצחק ויצחקל שיעמדו על המשמר פעמים ושלוש בכל יום לפני ... יצ"ו באופן שבאם בא יבוא אורח יהיה מי שיהיה יתנו לו תיכף מקום ללון ובחזין לא ילון נר ונשבעו בפנינו שבועה המורה ... ולא יהא שום משא פנים בדבר. והקצבנו להם שכירות מזה המש עשרה זהר לשנה ביהוד.

יא.

היום יום ג' י"ב טבת שצב"ל האבן מיר אויף ננומן שני כתות אנשים דיא אונז ואלין מעל מאלין אויף פסח הבע"ל מאתים ועשרים והמשה קערין באופן די ציש זאל זיין דווקא מוכחר זיא זאלין מחויב זיין דיא פרוכץ צו ווייזן להנבאים יצ"ו די דאש קעל ווערט מזון נאר אזו ווייס זיין אז דיא פרוכץ אונז' ניט זאל זיין זיין אין דיא פעסיד כלל וכלל אונז' זאלין אונז' דאש מעל שטעלין וואש לצורך הצדקה ביהערט ביוונדר צו איין נבאי אין הויז אריין. אונז' זיא זיין מחויב צו נעבן איטליכר קערין אום ג"ג בנו"ל ווייניקר אז וויא דיא ממנים ווערין ועצין אויף דער קהלה. ואלו די האנשים ליב מאיר ציפרלו ר' אברם מורדש יוסלי קרעמר איצק ציפו זיא זאלין שטעלין מאה וחמשים קערין באופן הנ"ל. הכת השנית יודא איין בינדר אברם דרוקר יענמיל משה שרליש זיא זאלין שטעלין שבעים וחמשה קערין באופן הנ"ל.

יב.

כהיום יום ה' ד'א שצב"ל הסכימו כבוד האלופים הקצינים הנבאים יצ"ו בהסכמה אחת על החדשות מקרוב באו שמתנהגים בעלי בתים לשלוח לבעל סגן להוסיף להם בעלי בתים לקרא שיעלו לס"ת וזה אינו לא ממנהג הקדמונים ולא מתקנתם וגורמים היוק רב לצדקה. ע"כ תקנו שמהיום והלאה לא יעשה כן במקומינו בשום בתי כנסיות ובאם שיעבור א' יהיה מי שיהיה יענש הבעל סגן בשני זהר אדומים הגררים לצדקה בלי שום מהילה בעולם. והאלופים הנ"ל קיימו וקבלו עליהם לקיים את כל תוקף התקנה לנבות הקנס לקופת הצדקה ולמען יעמוד ימים רבים

ואביד דק"ק ניקלסבורג (נוו של ס"מ מנחם מענדל בעל ס"ח, זמח דק"י) על הסדר אנו כוחים כי היה קרובו וכמוכז פלוו סס: גנדל מעלת פאך גדולה מסארת ס' אירי פאחי וכדרי מנחם מציב נס"א.

(² ע' סימן ח' הכרע 3.

צו האלופים יצ"ו להכריז כג"ל בכל הב"כ שיהיה חוק ולא יעבור ע"כ באר על החתום יום הג"ל נאם אהרן למטה לוי ונאם אברהם בלא"א דוד ז"ל ח"ר תאם מנהם ציון המכונה מענקא בן א"א הר"ר יששכר זצ"ל נבאי לע"ע נאם יודא ליב כהן⁽¹⁾ ונאם יהודא בן הנדיב הר"ר בנימן כ"ן ז"ל פאפדש ונאם הק' אלי' הלוי ליפשיין.

יג.

עלה המוסכם מפי האלופים הקצינים כבוד הגבאים יצ"ו להעלות נר תמיד בשמן כתיב למאור כמו שיהיה המנהג מקדמונים ומהיום והלאה אל יחסר המזג ואפילו יהיו כמה י"צ אעפ"י כן לא ימנע אוד מהפמטוט ועל כן קבלתי עלי' אני החתום לסייע להמצוה ולהשתדל בה באופן שיהיה נשאר תמיד וע"ס ההתקשרות עמי ליתן לי שנה זו שלש עשרה זהו שקניתי השמן כל קווארט בעד ששה גדולי' פוי בעד שלש עשרה זהו פוי וע"ו קבלתי תכף ומיד ששה זהו ואה"כ בכל רביעית שנה יתנו לי לפי הערך הג"ל ומותר לי להחשיב בזה י"צ מכל הג"ל קבלתי עלי' להתעסק בלי שום התרשלות בעולם ולעסוק באמונה ובתמימות נעשה היום יום ה' ק"ה סיון שצ"ב לס"ק כה אמר חוקי' פייבש משרד הכותב וחותם בציוויהם.

אחרי כי ראה ראינו שהגר תמיד הג"ל לא היה מתמיד להעלות נר תמיד הנ מחמת שהפמטוט לא היה מספיק הן מהמת התרשלות בכך הסכמנו להחזיק נר תמיד בנרות של שעוה בזה האופן בכל יום שיהיה נר של יאר צייט בבה"י אזי יוקח אותו הנר להעמידו על מקום הנר תמיד וכן בכל שבת ושבת יוקח נר של שבת להעמידו למקום הג"ל וביום שלא יהיה נר של יאר צייט אזי יוקח מהנרות שנתגנו ליד הישיש הנעלה כמ' הירש פאס⁽²⁾ יצ"ו אשר נדכו רוחו אותו להתעסק במצוה רבה זו ולהשניה מדי יום ביומו ערב ובקר באופן שיהיה נר תמיד לא ימוש מתוך המקדש מעט יומם ולילה לא ישבותו אמרנו להעלות על הספר למען יעמוד למשמרת ימים רבים היום יום א' לפ' לכפר על נפשותיכם י' אדר שצ"ג לס"ק.

יד.

הסכימו כבוד האלופים הקצינים הגבאים יצ"ו שמהיום והלאה יהיה חוק ולא יעבור שבאם ירצו הגבאים יצ"ו מהב"ה הנבואה ליתן להתפלל לאיזה הון אחר שאינו קבוע בבה"ג הן איזה אורח או הון אחר מהקהילה יצ"ו שאין להם רשות ליתן לר מארנקי של הצדקה אפי' שוה פרוטה ולזה התרצו גם הגבאים מבה"כ יצ"ו וכן עלה המוסכם שאין רשות להגבאים הג"ל להוציא מארנקי של צדקה יותר מששה זהו הוצאה אחת ואין האלופים הגבאים הנבואים יצ"ו צריכין לקבל החשבון שהוציאו יותר מששה זהו בפעם אחת קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם למשמרת לאות לדור הדורים כל הג"ל נעשה בהצטרפות כבוד האלופים הגבאים היום יום א' בר"ת תמוז שין צד"י בית לס"ק.

(1) הג"ל כס"י ח'.

(2) אביו של הנכיר ואנניד ר' ליב פאס שהיה חותמו של הנימ נרסון אשכנזי בעל שטרות הנכסוני.

כן הוא הדין בכל הבתי כנסיות דקהילתינו יציו ככל מה דכתב ומפרש לעיל אך בענין ההוצאה מארנקי של צדקה יהיה בזה האופן דהיינו ב"ה של קופה לא יוציאו הוצאה יותר על זהב וחצי ב"ה מושב זקנים ⁽¹⁾ לא יוציאו הוצאה יותר על זהב אכן כל הב"כ יכולי להוסיף על המדה בשאלתם אל כבוד הגבאים הנבואים יציו נעשה יום הג'ל וכן אין רשאי יחידים מהב"ה לעשות איזה נביי לגבות לחוץ כאשר התחדשו מקרוב ונענשו על זה בקנסות ושאר דברים ע"כ כל שמש מביה הוא שיעבור על כל הג'ל וכן הבעלי בתים או נבאים שיעברו על הג'ל יוקנסו בקנסות ובהרפות כאשר ישיתו עליהם כבוד האלופים הגבאים יציו.

בהתאסף כבוד האלופים הגבאים יציו בענין הג'ל התרצו גם הגבאים מהב"ה קלוי ג"ב לאשר ולקיים ככל מה שנזרו עליהם האלופים כבוד הגבאים יציו דהיינו שלא ליתן לשום חזן אחר שכירות מארנקי של צדקה אפי' שזה פרוטה וכן לדרשן וההוצאה שלהם לא יוציאו יתר על זהב וחצי מבלתי שאלת רוב כבוד הגבאים יציו וענין תיקון שלא יתנו לשום חורש מן הצדקה נזור גם על הבתי כנסיות האחרים הנזכרים לעיל נכתב ונחתם יום א' ברי"ה תמוז שצב"ל נאם חזקה פייבש משדר הותם בציווייהם.

טו.

בדיות שאנחנו הגבאים ה"מ ראה ראינו בענין התחלקי הצדקה שנתחלקת ע"י נשים שהוא שלא כדת ודין תורתנו הקדושה והרבה דברים שאינם מתקנים יצאו מזה אשר לא ניתן להכתב ולהעלות על ספר בכך האלופים מכ"ת הרד"ט וכל הקהל יציו בררו אלינו הגבאים שלשה אלופים גדולים לחצצרף לפקח ולעיין בענין הצדקה באיזה אופן תהיה מתחלקת. בכך מצאנו שמהיום והלאה עד עולם לא תהיה מתחלקת ע"י שום אשה ונשים בעולם. כי אם דוקא ע"י הגבאים בעצמם. דהיינו שהפ"ה של הגבאים יציו מחויב בכל יום די' לחשוב הקצבה ואותו הסך יתן וימסור ליד השמשים של הגבאים והם יקחו מיד הפ"ה בכל יום די' הקצבה ויחלקו בין העניים איש ואשה. כפי קצבתם ואין להשמשים להתעסק בשום עסק אחר בעולם כי אם דוקא בעסקי העניים ליתן לכל א' קצבתו מלא וגדוש כאשר קבל מיד הגבאי ואין להם לגבות שום פרוטה לשום עני מקצבתו. גם אין לו לקבל שום שכר משום עני בעולם יהיה מי שייהיה באיבוד שורותיו וע"פ השבועה המורה שנשבעו בנק"ח על כל פרטים הג'ל שיתנו לכל עני ועניה בהצנע לכת כדי שלא לבייש. גם לא ינרע חייו לשום עני שום פרוטה כנ"ל. גם נשבעו שמחויבים להשיגו ולהקור בכל שבוע ושבע על כל פרט ופרט מעניי קהלתנו מי

(1) מלכד חמשה בתי הכנסה, ביה"כ הישן, ביה"כ הרמ"א, ביה"כ הגבוה, ביה"כ סאפרי, ביה"כ קוס"ה העומדים עד היום בקראקא עמרו אז * שה עוד ששה ב"כ והם ביה"כ מושב זקנים, ביה"כ קלויז, (אולי ביה"כ קלויז ביה"כ של הגאון הסקובל ר' זכריה מענדל או בנו ה"ל קלויזני וקראח ע"ה קלויזי), ביה"כ הסמוך לכה"י, ביה"כ של סאפרי ביה"כ ר' שלום מעליש (אזי חתנו של בעל ה"וס' יו"ט), ביה"כ ר' מנחם ליון המכונה מענקא, שאינם נמארים עוד ומאליהם נזכרים כנסים ה"דקה. ר' מנחם ליון זה אינו מנחם ליון בעל המסות ליון ה"ל. כי האחרון היה בנו של ר' זלמן והראשון — בנו של ר' ישכר כוזר כנסים ה"דקה.

(* ביה"כ ר' חייזק ר' יעקבש ז"ל נכסה אחיכ בשנת קר"ט.

יעשר ומי יעני מבני קהלתנו יצו. הנבאים שיהיו מעתה ועד עולם ישביעו השמשים שלהם בכל חצי שנה בשבועה חמורה על כל פרטי ענינים הנ"ל.
וע"ד התיבה של הכלות עניות הסכמנו לברר שני ב"ב שיסבבו מבית לבית בכל יום ד' ויגבו לצורך כלות עניות וכל מה שיגבו יביאו ויספרו לפני הפ"ה של כבוד הנבאים יצו. והפ"ה יכתוב הנבייה לתוך הפנקס שלהם שכך וכך גבו בשבוע זה. וכן בכל שבוע ושבוע יכתוב הנבייה מה שנוכח השני ב"ב בתוך הפנקס. ואח"כ כשיהיה נכתב בתוך הפנקס יביאו הנבייה להנשים היקרות שנתבררו מפי כבוד הנבאים יצו הלא המה מרת סירקא שתי אלמנת מהר"ר לייבש כ"ץ ז"ל ומרת יוסל שתי אלמנת מהר"ר ר"ף סג"ל ז"ל. ואין להנשים הנ"ל כח ורשות להוציא שום פרוטה בעולם מהמעות הנ"ל לשום עני ולשום צורך בעולם כי אם חמשה זהו פ"ה לכל כלה ענייה. ובכל תקופת השנה מחויבות הנשים הנ"ל לבוא לפני הנבאים יצו או לפחות לפני הפ"ה וע"ו נבאי א' וליתן חשבון מקבלתם ומדוצאותם ויכתב בפנקס הנבאים מהדוצאותם ומקבלתם ומה ששאר בידם בכל סוף תקופת השנה. ואין הפ"ה של הנבאים רשאי להוציא מתחת ידו ורשותו התיבה וארנקי הצדקה בסוף תקופת השנה ליתן ולמסור התיבה והארנקי לנבאי אחר עד שמקדם יקבל חשבון מן הנשים ושיכתוב הכל בפנקס כנ"ל. כה דברנו יום ה' ט' כסליו שצ"ג לפ"ק. ואף גם החמשה זהו הנ"ל אין רשות בידם ליתן לשום אדם בעולם אם לא על פי כ"י הפרנס החדש דהנבאים יצו וכל תקופת שנה יתנו חשבון צדק כנ"ל על פי אותן הסתקאות של הנבאים יצו כ"ד היום יום ב' ד"י טבת שצ"ג יוחל בן לא"א אשר כ"ץ ונאם אהרן למטה לוי ונאם ליב סאפרש כ"ץ ⁽¹⁾ ונאם הק' בענדט הלוי איש לבוב נפתלי הירש בר וואלף פיוס ז"ל ונאם הק' אברהם וואל אישכניזי* ונאם הק' מנחם ציון המכונה מענקא ונאם אברהם בלאיא דוד ז"ל ונאם הק' אלי' הלוי ליפשיין.

טז.

אלה דברי הברית שנדברו והותנו בין הקצבים והטריביטור בקשר אמין דלא יתפרד בי כן התקשרו בכל המר שבעולם לפני האלופים הקצבים הנבאים יצו והקשר הזה בכל מיני תנאים ואופניו נעשה דווקא עם הקצבים אשר נקבו בשמות שיש לכל א' מהם חלק בהייטק"א ⁽²⁾ הן שליש או חצי ייטקא אבל שאר הקצבים הקשנים שאין להם חלק כנ"ל והיינו שאין לו שום חלק ייטקא אינו בכלל התנאים המבוארים למטה. והו אופן התנאים שלא יפול דבר ארצה וכן יעמוד וכן יקום באופן שכל א' על מקומו יבא בשלום ולא יבאו עוד לידי מצה ומיכה והיה ניב טובת הכלל יצו. והיינו הקצבים יצו התחייבו נגד הטריביטור כמ' יאקב וכמ' נטע וכמ' אלי' ודוד ויצחק ושמואל שכל אחד ואחד מהקצבים מחויב ליתן להם בכל שבוע ושבוע עכ"פ שני רביעיות בשר ומשכורתם תהא הקליון פלייש והחלב ושאר דברים כמקדמת הנא. ואין חילוק בין קצב גדול או קטן ודוקא מי שיש לו חלק ייטקא לאסוקי מי שאין

⁽¹⁾ הי"ל כס"י ח.

⁽²⁾ הי"ל ח.

* כנראה הוא אביו של ר' סודרוס אשכנזי הג"ל בסוף סי' י"א.

לו חלק ייטקא ככל אינו בכלל הפשר והתנאי. כל אחד מחויב ליתן להם ע"פ שני רביעיות בשר כשיהיה לאותו הקצב בשר בהמ' נסה באותו שבוע על ימי השבת ואף אם ירצה לשלם להטריביטשר ולא ליתן להם הפירטל אינו רשאי בקנס עשרה אדומים לצדקה. ובאם לא ישחט שום בהמה על שבת והיו לו בהמות בימי החול אזי מחויב לשלם להטריביטשר עשרים גרו' בעד אותן שני פירטל. אמנם אם הקצב לא ישחוט שום בהמה הן בימי החול הן על שבת או אינו צריך ליתן שום פרוטה להטריביטשר. אכן כשישחוט בהמות דקות באותה שבוע ולא ישחוט שום בהמה נסה או מחויב לשלם להטריביטשר באות' שבוע עשרים גדול' כנ"ל. גם התחייבו הקצבים שכל א' וא' מחויב ליתן להששה טריביטשר יחד בכל ערב שבת א' התיכה שומן שיהיה שוה שלשה גרו' לפחות ובי"ט ראשון יוסיפו לו על הג"ל דהיינו שיתנו להם כל קצב וקצב חצי קווארט שומן וכן בי"ט אחרון ואז לא יצטרכו ליתן להם שום חתיכה שומן. נגד זה התחייבו הטריביטשר וקבלו עליהם בהרם המור שיתעסקו מלאכתם באומן אמונה כדון וכדת תורתנו הקדושה לחלוק הפירטל והק"אטשקר ובייטש ופֿלנקן כפי הצורך ע"פ הדיון ושלא לוותר שום דבר קטן או גדול לחתוך הלב או שומן או בשר יתר מן הצורך וכפי שהתנהנו עתה מקרוב בימים האלו הנקראים פֿסאין. והם אינם רשאים ליקח ולנגוע בקצהו אפי' דבר פחות משהו פרוטה הן שומן או בשר או הלב מה שאינו מניע לו. והם מחוייבים להיות תמיד תדיר סמוך לייטק"ש באופן שיהיו מוכנים ומזומנים בכל עת ובכל שעה לעת הצורך לנקר ולעשות לכל א' מן הקצבים כחפצו וכרצונו. גם קבלו עליהם בהרם הג"ל שלא יתנו לשום קצב מן הקצבים ולא יהא נכ"י לפניו שווע לפניו דל קצב קטן או גדול לנקר לאיזה מהם יותר מלהכירו רק כולם יהיו שווים בעניהם כשינקרו לקצב א' פירטל א' ינקרו גם לשני פירטל א' וכן לשלישי וכן לכולם וכן בחזור הלילה באופן שכל א' יהא בידו בשר מנוקד. גם שלא יקבלו שום שוחד משום קצב בעולם שירצה להוסיף לו על שכירתו בדרך מתנה או שכירות שיקדים לנקר בשרו תחילה. רק כפי תנאי הג"ל בחזור הלילה וכפי שסדרו ביניהם חלוקה להששה טריביטשר על שמנה עשר קצבים שלשה קצבים לכל א' מן הטריביטשר כן יעמוד וכן יקום. וזאת זה אין להם זה על זה שום חילוק וטענה ואמתלא בעולם כי על כל הג"ל תקעו כפס בפועל ממש הצדדים הג"ל ונעשו ע"ק זה בעד זה לאשר ולקיים ככל הג"ל בקנס עשרה אדומים לצדקה על כל מי שיעבור על שום דבר מכל האופנים המוזכרים למעלה. ומיד שיעבור א' מהצדדים הן טריביטשר א' או קצב א' מהג"ל יעברו אותו מאומנתו מלבד שאר עונשים אשר וישתו עליו כפי ראות עיני כבוד האלופים הקצינים. הנבאים יצ"ו נעשה היום יום א' י"א ניסן שצ"ד לפ"ק בהסכמת האלופים הקצינים. הנבאים יצ"ו נאם חוקי' פייבש משדרר כותב והותם בציווייהם.

י"י

יום א' ער"ה תמוז שצ"ד לפ"ק באנו השבון עם כמ' דוד בר משה קלהארא הגק' דוד אפטיקר ⁽¹⁾ והנה עלו סך כל הפתקאות וכל החובות שהיינו חייבים לו

⁽¹⁾ הכיוו של הקדוש ל' מחיטו אפטייקר הסגף חיים על קיה צפעטקוב בשנת תכ"ד ע' גס יעקב ערך הספד סי' כ"ו ונכילת יוסי' היא כיג ע"ב.

בכל מכל כל עד יום הגיל עולה לסך תשעים זהו ובכן פרענו לו עד היום הזה ומיהוים והלאה הסכמנו פה אחד שכשיביא כמ' דוד הגיל איזה פתקא וריצעפט שלא יהיה חתום תחתיו הפרנס החדש מהנבאים יציו או לכל הפחות נבאי א' מהנבאים יציו אזי איננו רשאי להשוב אותו הפתקא בשום חשבון ושום נבאי לא יודקק להביא אותו הפתקא לשום חשבון בעולם.

כהיום יום א' כ"ה אייר שצ"ה לפ"ק נתפשרתי עם כמר דוד אפטיקר על כל הפתקאות שהיו לו עד היום הזה ומה שיתן עוד עד קודם ר"ח תמוז שצ"ה מכל וכל חשבנו ונתנו לו ש"ח מחתימות ידינו על סך מאה וארבעה עשר זהו ז"פ קודם סוכת שצ"ו לפ"ק. גם החזרנו לו הש"ח שהיה בדינו עליו מסך ששה עשר זהו.

קודם ר"ח אב שצ"ה הקצבנו שכירות עם כמר דוד אפטיקר על שנה תמימה עד אב שצ"ו שיתן רפואות לחולי עניים די מחסורים אשר יחסר להם עד שידו מנעת. ויתנו לו מארנקי של צדקה בסוף השנה מאה זהו מזומנים. גם ינכה בכל שנה ושנה ממעות מצות חמשה עשר זהו ועל זה נתנו לו ש"ח על סך מאה זהו לשלם קודם ר"ח אב שצ"ו לפ"ק וחתומים עליה ארבעה נבאים דהיינו במהר"ר זלמן יציו ⁽¹⁾ ומהר"ר הירש יציו ⁽²⁾ ומהר"ר יצחק יציו ⁽³⁾ ומהר"ר אלי' סניל ⁽⁴⁾.

כהיום יום א' ד"א השון שצ"ח לפ"ק נתפשרנו עם כמר דוד אפטיקר שיתן רפואות לחולי עניים די מחסורים אשר יחסר להם עד שידו מנעת ויתנו לו מארנקי של צדקה בסוף השנה מאה מזומנים גם ינכה לו כל שנה חמשה עשר זהו מעות מצות וע"ז נתנו לו ש"ח על מאה זהו פולגש ז"פ ⁽⁵⁾ קודם י"ב שצ"ח לפ"ק וחתומים עליה ארבעה נבאים דהיינו ר' אבינדר ⁽⁶⁾ ור' הירש ור' יעקב ואני ... כל הגיל געשה בהסכמות

⁽¹⁾ בנו ט: ר' משה זיון בעל "מהמה זיון".

⁽²⁾ הוא, ה"ש"ש הנעלה ר' הירש פאס הגיל כס"י י"ג ובעכרה 2.

⁽³⁾ הוא ר' יצחק ר' משה ר' יעקליש אשר דודו (ר' חייקל ר' יעקובל אחי אביו) בנה סה אח ביה"כ הנקרא על שמו. אביו האלוף וסקצין ר' עשה בנה בקראקא בשנת ח"ז בית מקלט נקרא בשם הגלגה נספוקי ויכין זו מרחופים עמוקים נמצנה האדמה גדולים ורחבים לבא בהנחה ולמזוזא מנים ומססז עוז מפני חמת המליך. הבית ההוא הנהו עצה ביה"מ של הצדיק ר' שאול לנדא ז"ל (המגיד" (בליה) שנה שניה גליון 12). בשנתם הצדקה נזכר שמו של ר' יצחק ר' משה ר' יעקליש כמה פעמים בסוף המאה הרביעית. בעל "יחות זכרון" ג' 50 סי' כ"ז כוהב כי ר' יצחק ר' משה ר' יעקליש נפטר בשנת ה"ק והוא דבר נמנע, כי בשנת נזכר שמו בין גבאי לזקה עוד בשנת א"ה ולפי' נמצא כי חי יותר ממאה ועשרים שנה, והוא פלא! ז"ח ועוד אחרת; בכל פנקסי הקהל נזכר שמו רק בסוף המאה הרביעית, ומראשית המאה החמשה ואל אח"כ, ולכן אין זה כ"ח טעות היא — כאשר נזכר ננעתי בזה בין הערותי על "יחות זכרון" בהמניד לישראל" שנה שנים גליונות 43, 44, 47 — ועל ה"ך חתם ה"ק אז כי ר' יצחק ר"מ ר"י שלנו המוצא שם הוא איש אחר ואינו ר' יצחק ר"מ ר"י שלנו. לרי יצחק זה היה אח ושמו כה"ר"ר נחמן" שהיה חתנו כנזכר הלאה כס"י כ"ח.

⁽⁴⁾ עיון לפיל סי' ח.

⁽⁵⁾ זמן סרעון.

⁽⁶⁾ בנו ט: ר' אשר כנזכר בשנתם הצדקה במקומות אחרים.

י.ה.

אחר זה הסכמנו מחדש שיכתבו פתקאות ע"פ הגורל וינתנו להאורחים שילך כל א' עם הכתב ההוא להבעל הבית שיפול לו בגורל והשמישים ילכו עמו לבעל הבית ההוא שיקבלו בספר פנים יפות והשמישים מחויבים להשגיח בכל עת לפני רחוב היהודים שתתקף ומיד כשיבוא שום אורח יביאודו אל הפ"ה מן הנבאים יצ"ו ויתנו לו בעל הבית ומקום ללון עכ"פ על ג' ימים ובחזון לא ילון חלילה. וכל מי שיסרב ולא יקבל את האורח ההוא מחויבים השמישים לקחת ממנו משכנת על סך זה אדום לצדקה בלי שאלת שום מנהיג מלבד העונש אשר יושת על בעל הבית ההוא מפי כבוד הנבאים יצ"ו ומה הקצבנו להם שכירות מדי שנה בשנה עשרים זה' והיינו עשרה זה' בחודש תשרי ועשרה זה' בחודש ניסן ומה דאול אול מחלנו להם ומכאן ולהלן חושבנא נעשה בחודש סיון יצ"ו.

י.ט.

בכאן ק"ק יצ"ו קבלו על עצמם לנהוג לדורות עולם אבילות בשבת שלפני י"ב דשבעות שלא לרחוץ או להתענג ביום ו' שלפניו ובשבת עצמו ללבוש בנד שוביבא של חול ולא לעשות סעודת מרעים ואם חל י"ט ביום א"ב שחל שבת בעי"ט או יתנהו כנ"ל בשבת שלפניו ע"פ הסכמת הגאונים יצ"ו מפני הצרה של שבעה קדושים הי"ד בשנת יצ"ו לפ"ק.

זכור אלהי' את נשמות הקדושים והטהורים שנהרגו ונטבעו במים בקדושת השם על לא חמס בכפם בער"ה ברשעת הגוים אנשי בלייעל עם לא היה להם השילם ונהרגו שבעה הקדושים ביום הש"ק קודם שבעות כי"ט אייר יצ"ו לפ"ק, שנסתרו ונחבאו בבית גוים מפני הארורים הרשעים האלה וכשנדע להם הדבר לקחו אותם בחזקה מן הבתים והכוסם ופצעום במכות אכזריות שכמהם לא נהיה בכל נזרות ושמידות ועם כל זה לא נח רונם עד שהוליכו אותם ברשעתם ובאכזריותם חזק למקום אל בריכת המים ושם המיתו אותם בסביעת הנדה בער"ה ד' יתברך ינקום נקמתם ובצרור החיים תהא נפשותם צרורה בצרור החיים אמן ¹.

¹ דברי חז"ה עיי' במקום זה ועשירים במקום אחר. דברי הסופר הסולני Wegierski ה"י בקראקא, במקום ובזמן הריגת הקדושים, יצ"ו חור על ד"זי הסקס — של ח"ק ד"ק עי"ז — הסהומי, על הדברים: "עם לא היה להם השילם, ומלמדי' אנו את הסהום פה בנקם פה במאורע סס כסצרו Kronika zboru ewang. p. 95 שחצרו כצנת הי"א (1651) ארבע עשרה שנים אחרי ההריגה. נופא דענדל' הכי כוס: "בשנת ג"ז (1637) ביום יע"ה, עת חגה, חג ה"דיממעלסאהרס", סרו שני הלמידים — בצוס מקאלוואריע מכשרת סעז (אבלס) לקראקא — למוצות זיי בקזמירו וישחו סס צנית יהודי מי דבא, וכאשר לא חשזו ללסל לו מאומה בעד האסקה, לא נחן אוהם ללחא מן הצית ויקס צו סאון והמולס ויהודים חסוב ויחסוב, והתלמידים כשנלס בחזקה החולה וצנואס לחון העיר וכספסרס זלח לחצריה, הלקצו אליהס, ויהאסזו ויחנודו, לחנוע אז עלבון כבודס, להנקס מיהודים זעומי נשכס ולבלות צהס חזי חמחס, ויחחמו התלמידים את הדך בעד היהודים אשר היו בדרך העיר לרגלי עסקיהס, ויהאסזו עליהס, ויכוס כמאלד מאלד. היהודים לא יכלו לבוא לציחס וינקדס את הצנת, ויחאכזו איז איז ככל אשר היה לאל ידס. ביום המחצת, כז"ק צנקר הסכס, כחפס לבז לאהלס ולבני משפחס ונלחלס בליית משרה צחי הספר והעומדים כראש — כצלמס להס כסף מלל בעד הלוהס — חכו ויחצרו התלמידים להס כחכי איז גדודים ויכוס ויפגעס

ב.

האלופים התרניים כבוד הנבאי צדקה דקהלתינו ק"ק קראקא נתחייבו ונשתעבדו קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם אחריהם שיהיו נבאי צדקה בקהלתנו יצ"ו עד ביאת הנואל לישראל להאלוף הראש פרנס ומנהיג כמנה"ר שמואל כ"ץ הרופא (!) מומחה יצ"ו או לכל ב"כ בכל שנה ושנה תמידין כסדרן המשים זה' פו' כרי שיהלך אותן המשים זה' פו' לעניים ומרדודים לפי ראות עיני מהר"ר שמואל כ"ץ יצ"ו הנ"ל או ב"כ. ובכל ר"ח תמוז מחויבים הנבאים יצ"ו ע"ק זה בעד זה לישראל החמשים זה' פו' הנ"ל למהרר"ש כ"ץ או לב"כ במוזמנים בלי שום חלוק' ושענה ואמתלא בעולם ויתחילו ברי"ח תמוז שצ"ט לפ"ק וכן בכל ר"ח תמוז רצופי ותכופי עד ביאת הנואל במהרה בימינו אמן נעשה בקים בכל תוקף כל ת"ש שבועולם יום ג' שבועה עשר בתמוז שצ"ח לפ"ק הק' משה בן מהר"ר משולם ד"ל הי"ח הנקרא שור ולא אדם ספר' מת' דקק"ק.

ויראנו נפשות אחדות מהם. המזויס מפתחם כח ינמוס בנפשים חסר השליכו עליהם, נרוח על נפשם, והיהודים מזלתי יכולה לבוא למחוח חפזם, לבתי מושבות בני, בקשו מנוס ומחסה בנתי הגוונים. ההלמידיס חקרו ויזכרו המריהס מניה לבית ואלה במולא זידיהס סחכות החוצה ויכוס נפש, אהדים מנ"י את נפש הצלו בנפשי הוונריס היבריס, קהוליס ולוהרטיס, אשר נכמרו כחומיהס עליהס ויסהיכוס מהחל לארץ. אנכי הצנח אשר עמדו מזויניס על המבצר לוו אח"כ את היהודים לשלחם ולהוליכם למעונותיהם, וצקוב ההלמידיס עליהס ובהחלם לבוב ולשלוח בהס יד ולהכוחס, יכו אנכי הצנח עליהס ויסילו מהס שני מליכס. הדבר הזה כהיה את לבות ההלמידיס כסיר מזולה ויעוק סמן ונפריה על מדוכה עננה לבני ולא נמו מוספס עד כי נקמו את נקמת בני חנניהס הנסיד ויהננו יהודים אהדים זידיס ונמיס וירבו אנשי חיל לבוא וההלמידיס נסונו והשערוריות חדלו. דבריו אלה יחלימו נד כנד עם דברי הנקסם לכל פרטיהס ומזוניס לנו עפ"ז הדברים "עם לא היה להם השליכ" כי לא היה להלמידיס לשלם ליהודי בעד המשקה. במוח כנעת הקדושים מזכירס כננקס המונח כביה"כ של ר"א ר"י, והס: ה) הרב ר' אברהם בן מוריכו הרב ר' יהודה ינחק, ג) ר' יעקב בר דוד, ג) ר' שמואל בר כטימן (מואל, ד) ר' אליהו בר יהודה, ה) ר' כטימן בר שלום, ו) ר' יעקב בר ינכר, ז) ר' משה בר כנמסי. בעל "לוחות זכרון" ד' 44 הערה 29 כהנב כי ר' אברהם כה"ק הר"ר שמואל הנזכר כליכי ב"ן כנעת החדושים היה חד מני ד"ר סה כנמכו על "קדמוניות מסנקסאות יבטי" ד' 36, והוא ללא אחת, כי ממש לא נראה הדבר כי היה דיון כ"א רק "עד" כרי אלי' רחלים ליפשיץ כנא סה לפניו על החתוב, וכן יוכיחו סה הדברים: "כל הנ"ל נעשה כנפניו עח"מ".

(1) הכוסף כמואל הזה אכי המנודר ר' כרוך הנזכר בקדמוניות' ד' 47 סי' כ"ב, אינו כמואל רוסף אשה המנך זיגמורד הכאסון, הנזכר כנכתי ואלכריב סה מבנת רכ"ב (1522) אס לא כנאמר כי חי יוסר ממחה ועשרים כהס כרי ינחק ר"ח ר"י לפי כנפניו של בעל "לוחה זכרון". כננת ת"י כנד היה נפטר הכוסף ר"ש ב"ן כנראה "מקדמוניות" סס.

כתב הרבנות

אשר קראו בו את הרב ר' יחזקאל לנדוי לאביד ולרימ בקהלת פראג.

הוצאתו לאור אני

דוד קויפמאן.

אל מקרי תולדות עמנו, אשר השבתי אחד לאחד באוצר הספרות שנה ב' צד 91
הלאה, יש להוסיף עוד כתבי הרבנות אשר בהם קראו קהלות ישראל את מוריהם ומנהיגיהם
להרשיבם על מדין בשבת תחכמוני והסכמות בחירתם אשר כתבו על ספר בפנקס
העדה למען תעמודנה דור הדורים ולא יאבד זכרון מקרבנו. כערך גדול יקר בחירת
הרב בעיני בני דורות שהלפנו אשר ידעו גם ידעו כי אין להם דבר שקול נגד ההסכמה
הזאת בין כל עיני הקהלות וכי זה כל ישעם וכל הפצם להפקיד על ראשם איש
מלא רוח אלהים אשר יצא ואשר יבא לפניהם להורות להם את הדרך אשר ילכו
בה, לפחת רוח עציה ונבורה, רוח דעת ויראת ה' בעצמותיהם — כן יקרו גם שטרי
הרבנות אשר שלחו לבחירתם בעיניהם להלבישם מחלצות מעטה תהלה ותפארת הן
מפאת לשונם כי נהגו להכתב על ידי בעל עט סופר מהיר אשר השיכל לארגן מלצות
בהלל ותישבחות הן מפאת ההתימות אשר מלאו אותם על כל נדוניהם, כי ברב עם
הדרת מלך, מאן מלכי רבנן. ולהיות שהשקפה נפשם של כל מצויני הקהלה להראות
בין החותמים את ידיהם על השטר הזה, על כן נהיו כתבי הרבנות האלה כראי
מוצק אשר נראו בו תמונות כל אנשי המעלה אשר בעדה, בעלי תריסין ובעלי זרוע,
האלופים והחכמים, האדירים והמנהיגים, הראשים והמונים, גדולי הקהלה ובהיריה, עד
אשר נקרא מתוכם עוד היום כמעל ספר פתוח את מצבה המוסרי והמדיני גם יחד ואת
יקר תפארת גדולתה וכה החיים השולט בקרבה.

כתמונת היכל אשר תעביר לפנינו את כל יקר הבנין, את כל תאיו ואולמיו
התיכוניים בסקירה אחת, כן הכתב הזה אשר באו נקבצו בו בני עליה המעטים
היבוענים וגם אלה אשר רק לעתים החוקות זכרו אם כי הבית נכון עליהם, הומר
יקר לתולדות בני ישראל צפון בשטרי הרבנות והסכמות הקהלות האלה כי יותר שיגלו
לפנינו את רוח היו עמנו הפנימיים עוד יקמו מערמות עפר שמות יהודי סגולה שבכל
דור ודור שנשכחו מלב כי אין זכר למו בחוצות ספרתנו. ומעת אשר החלו נצני
הכמת קורות הדורות להראות בארצנו הכירו בוני דברי ימינו באמת כי אין למאוס
עוד באבנים כאלה אשר התייגה לראשי פנה בידי עושי המלאכה והפשוט הפיש מהפוש
אחרי זכרונות ימי קדם האלה להצילם ממלתעות הנשיה ולקבצם כעמיר נרנה למען
לא יאבדו וישארו לפלטה ועוד יתנו עזיהם בימים יבואו. ולתת דונמא איך יקרו וגדלו
דברי השטרות וההסכמות האלה בעיני הוקרי תולדותינו אשר ענדו בהם את ספריהם
אעביר לפניך, הקורא, איזה מכתבי הרבנות שנודעו עד הנה ונרפסו על שם בעליהם
המנהיגים ומקומותיהם אשר בהם יצאו לאור:

ה' ישעיה בן מוהר"ר אברהם הורוויץ הלוי בעל הספר שני לוחות הברית נתקבל לרב קהלת פראנקפורט דמיין סביב לשנת שס"ז והסכמת בחירתו הלא היא כתובה על פנקס הקהל וכבר יצאה לאור בס' הרב ד"ר Horovitz על רבני פ"פ חלק א' צד נ"ח והלאה.

הרב ר' מענדל רוטשילד הנקרא בכרך אשכנזי נבחר לאב"ד קהלת במברג בכ"ז טבת תמ"ו, והסכמת הקהלה נדפסה בפנקס ק"ק במברג שהוצאתי לאור בס' קבין על יד כרך ב' צד י"ג והלאה.

ר' נפתלי הכהן אב"ד פוזן כבר בא שמה בשנת תמ"ט, אבל כתב הרבנות וההסכמה הראשונה אשר על פיה נבחר לא נשארו לנו לפלטה ורק ההסכמה משנת ת"ן לחדש את המלוכה ולהושיבו על כסאו מחדש על משך שלש שנים יצאה לאור בס' הח' המנוח פרלס על קורות קהלת פוזן צד פ' הע' ל"ז.

ר' אברהם ברודא נבחר לאב"ד קהלת מיין בשנת תס"ט על פי ההסכמה אשר הוצאתיה לאור כליל בהדרה במ"ע Revue des études juives כרך י"ט צד קכ"ד והלאה.

ר' משה בנו של ר' אברהם ברודא אב"ד הענא נבחר לרב בקהלת במברג בשנת תע"ט ע"פ אגרת הרבנות אשר הדפסתי בתוך פנקס הנ"ל צד י"ט.

ר' יעקב יושע בעל פני יהושע נבחר לאב"ד ברלין בשנת תצ"א והעתק שטר רבנותו יצא לאור בס' לאנדסהוטס הנקרא תולדות אנשי הייטש ופעולתם בעיר ברלין צד כ"ב ובשנת תק"א קראוהו אליהם בני ק"ק פראנקפורט ע"פ ההסכמה הנדפסה בס' הורוויץ הנ"ל ח"ג צד פ"ו ופ"ז.

ר' דוד פראנקל בעל ס' קרבן עדה עלה על מדין בעיר ברלין בשנת תק"ג כאשר הראינו לדעת מתוך הסכמת הקהלה הנדפסה בס' לאנדסהוטס הנ"ל צד ל"ב, ובשנה הזאת נבחר גם ר' יוסף ברסלא בעל ס' שרש יוסף לאב"ד במברג כאשר נראה מתוך הפנקס הנ"ל צד כ"ז.

ר' אברהם זאליך נתעלה לאב"ד במברג בשנת תקי"ב והעתק כתב הרבנות שגשלה לו הי"ה כתוב על הפנקס הנ"ל צד כ"ה.

ואחריו עלה שם לנדולה ר' טעביל שייאר בשנת תקי"ט וכל תוקף יקר גדולתו אשר גדולתו בשטר הרבנות ואשר עטרותו בו נמצא בפנקס הנ"ל צד כ"ט.

ר' צבי הירש בן מהור"ר אריה ליב נכד החכם צבי נקרא אל מרומי נפי קרת לעלות על כסא הרבנות בעיר ברלין בשנת תקל"א כאשר יעידון וינדון דברי אגרת הרבנות אשר שלחו לו פתסי העדה והיא נדפסה בס' לאנדסהוטס הנ"ל צד ע"ח והלאה.

ר' ליב ברלין דיין פיורדא נתקבל לאב"ד במברג בשנת ת"ק ביום ד' כ"ב מרחשון כאשר כתוב לאות ולמשמרת באגרת הרבנות אשר יצאה לאור בפנקס הנ"ל צד מ"ד והלאה.

ואל כל האגרות וההסכמות האלה הנחשבות כאן ואשר נפזרו עוד על פני ספרתנו אוסף הגה את פתשגן כתב הרבנות אשר כבדה בו קהלת פראג את הנבדוקים על אשר מימיו שתי כל נפוצות הטלה ואשר שמו אינם מוכירים הי"ה הנודע ביהודה כאשר נבחר לכהן פאר ולשרת בקודש במקום אשר כלו אמר כבוד לרב

ש"י התורה אדירי מעלה אשר הרימו קרן ישראל בעדה העתיקה והמהוללה הזאת. ואפיון נמשיה לירידי הרב דיר פארנס היושב על מדין בעיר לייפציג כי מידו באה לי הסגולה הזאת באמתחת כתבים מכתבים שונים כלם ברורים כלם אהובים כאשר יצאו מתחת ידי מאספס היה ר' יוסף הירש הנפטר בשנת תר"ן בעיר פראג והוא זקנו אבי אמו של ירדי הגיל אשר עיניו היו פקוחות על כל הנשאר לפליטה מקדמוניות עיר פראג ועל כל הנמצא כתוב מידי דורות עולמים הנוגע לקרותיה ולתולדותיה.

ועוד מעלה יתרה לאגרת הזאת על כל כתיבי הרבנות הנשארים לברכה כי היא תגלה לפנינו בהמון החימותיה את מצב עיר ואם בישראל אחרי ימי עניה ומהדיה היה ימי הגלות הנורא אשר הגלתה שלומים בשנת תק"ה בחרות אף הקיסרות מארדה תירויה עליה כאשר הלשינו עליה כי יד יהודי פראג היתה עם שונאיה, אשר לא עלה על לבם מימיהם, כי מי כעמנו ישראל נאמן למלכו ולארצו. ויהי כאשר נפתחו לפנינו דלתי העיר כי גם שונאיהם ומנדיהם הודו בפה מלא כי מעולם לא היו היהודים במרד ובמעל הזה אשר האשימום בו וכאשר שבו אל עירם ואל מולדתם בשנת תק"ה (ע"י) מה שכתבתי על קרות התשועה הזאת בישראל בס' הויבל ליום מלאת שבעים שנה למורי המנוח הפראפעסאר נרעץ הנקרא Jubelschrift צד הע"ש עד ש"יג) שנתו עצות בנפשם להעמיד הקהלה על תלה ולהרש נעוריה בקדם למען תשוב במהרה לאיתנה ולהדרה וליפעתה אשר שללו מעליה בשטת המצור והמצוק כאשר הלכו בגולה ונתפזרו בכפרים ובעיירות בארץ ובהוצה לארץ ולא הרחיבו עוד עוז בנפשם לקוות כי עוד ישובו לבצרון ויחוו בתקומת קהלתם בקרב הימים הבאים. גדולות עשו מיסדי הקהלה החדשה אשר לא נתנו שנה לעיניהם עד אשר הטבילו להומם את בנין עדתם הנושנה על אשיותיו ויעמלו בלי הפוגות שנה אחר שנה עד אשר החזירה לה הודה והדרה וזויה אשר פנו והלכו בהמת המון הרעות אשר קרו אותה, אבל בחירת הרב אשר העמידו על ראשה גדלה על כלנה כי בעינם הבודלח הכירו אשר בה ראש כל עניניהם לטובת הקהלה והצלחתה לתת המשרה על שכמי איש מתור המעלה אשר יהיה כבריה התיכון בבנין המשוכלל החדש הזה ואשר על ידו כל המשכן יהיה אחד. כדאי היה ר' יחזקאל שנתנו עיניו בו פקדי ראש קהלות ישרון בממלכת אוסטריה כמו עשרים שנה אחרי אשר שקעה שמשו של ר' דוד אופנהיים ביום ב' תשרי לשנת תצ"ו, והרימודו למעלה מעמדתו השפלה בקהלה הקטנה יאמפול. ונתנו עשרת המשרה על ראשו כי יותר שהיה אחד מראשי ש"י התורה אשר בימיו, אשר אליו התאספו העדרים צאן קרשים לשתות מים היוצאים מן הקודש מכאור עד אשר זרחה שמש ישיבת פראג יותר מאשר הזוירה בימי תקפה ונבורתה בדורות הקודמים, עוד רוח יתרה נתנה לו ממרומים לדעת לעות את יעף דבר לחוק ברכים כושלות לקבץ הנדחה ולאסוף את הגהלאה. לעמוד בפרץ ולבנות כל גדר החוויה ולנהל בשבט מושלים ובמקל נועם את צאן מרעיתו ולקשר בקשר אמין את כל בני קהלתו ולמצוא חן ושכל טוב בעיני כל הואיו בין ישראל ובין העמים ולמשוך חוט של חסד על עדתו מידי הממשלה עד שהיה עמוד התוך אשר כל בית קהלתו נשען עליו, ועל כן היו ידיו נבורה לנהל קרובים ורחוקים הצמאים לשמוע חכמתו והתאבים לקבל עצתו עד בא שמשו כאשר בא לנבורות בשנת תקנ"ג.

ויתר דברי השמות הנזכרים באגרת הזאת ופרטי ההתנומות הנמצאות תחתיה, אשר זה היה נכיר בו אשר שם לו על פני הוצות ספרתנו ע"י ספרים אשר השאיר אחריו לברכה וגם נודע לישבח ע"י מפעלותיו לטובת הקהלה והכלל, כלם אדירי התורה ויהודי הסגולה הורשים טוב לעמם ורצויים לרב אהיהם, שתילי משפחות קדושות ועתיקות בישראל, הלא הם כתובים בספר משפחות ק"ק פראג להחכם המנוח ר' סיני האק אשר הוצאתי לאור בשנת תרנ"ב כי שם מקומם לשמותם לבית אבותם דור דור ודורשיו, דור דור והכמיו, דור דור ומנהיגיו עם שלשלת יחוסם ועם כל יקר תפארת גדולתם. והנה תקף האגרת:

מזל	לפרט	טוב
ישב שופט צדק לכסא על ממשלה שלו יאריך ימים.	בהודש כסלו בעשרים יום בו או ישיר ישראל את שירה הזאת עלי באר ענו לו.	עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים.

י ראת אוצרו הראשית הכמתו,
 י ום יום יעמוס על המרו כהררי אל צדקתו,
 י יסוד עולם צדיק ונושע בישועתו,
 י פרוש כנפיו יקהנו יסך לנו באברתו,
 ח וף ימים ישכון כאריה וכלביא במעונתו,
 ח וצב להבות אש מפיו תאכל עוף הפורה בפריחתו,
 ח רב חדה בעל פיפיות הרים ירופפו מערתו,
 ח מד אלקי' ההר לישבתו לישכון בארצינו כבוד מנוחתו,
 ז ה היום גדול ורחב ידים ידיו אמנה תורתו אומנתו,
 ז ורה בחיטך אור לוי'שרים נאוה תהלתו,
 ז את מנוחתו עדי עד פה יישב וינהג ברמה נשיאתו,
 ז ה דודינו זה רועינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו.
 ק דם יקדמו עיניו אשמרות לשיה באמרתו,
 ק ולו יתן בבית ד' לילות כימים יהנה בתורתו,
 ק רוב אליו הדבר(ים) מאד בפיו ולבבו לעשותו,
 ק דוש בקרבינו יבוא בעיר על מנונתו.
 א יו פינו קראנו ותחת לשוננו רוממתו,
 א וף לראש יהיה לנו ויסמכנו ברוח נדיבתו,
 א מתו קמה וגם נצבה לא יחלף ולא ימיר לזולתו,
 א ינו בא יבא ברנה ה' ישמור צאתו וביאתו.

לה"ה אדונינו מורינו ורבינו נזר ישראל ועמדה, עטרת צבי וצפירת תפארה, ארו הלכנון אדיר התורה, ידיו רב לו לאוסקו שמעתתא אליבא דהלכתא ולברך ברא"י ברוכה, ובסתרי תורה, הצפונים בביתה הטמונים בהדרה, כל הו לא אנס ל"י ולא מנו נסתרה, כבוד הרב

הנאון הגדול מהור"ר יחזקאל סג"ל שמו נקרא, לו נאה העו והמשרה, מהרה יבוא ויפתח לנו שערי אורה, שערי תורה, ישכון בבה בדד ושאנן עד ביאת יום הבשורה, אומר לציון מלך אלקין, הגדול הגבור והגורא, בימינו במהרה אכז"ר.

זך, היום, בהתאסף ראשי עם, וטובי נועם, ובעלי אסופות כדרכונים ומסמורים נטועים, בי דינא רבא ובי דינא זוטא הקביעים, וכל חכמים ונבונים וידועים, ואלהים יאספוי כל הרה בדברי אלקי ישראל אנשי חיל יראי אלקים קרואי מועד אנשי שם יפיפי פעם, ולבנות העיר על מכונה יסדו יחד, ויענו כלם פה אחד, לא תהי לנו זאת לפוקה זאת העיר כלילת יופי אשר מיום הוסדה יסודתה בהררי קדש גאוני ישראל וקדושו להשיבוע ולהשפיע שפע ימים מי מעינות ההכמה להפירות ולהרבות עדרים עדרים עדרי הברים מהכמים, אבני המקום עם אבן הראשה, ועתה זה עשרים שנה ה' לקח את האבן אשר שם לן מראשתנו, וכל המאורות משתמשים בכתר אחד, עתה לבו נשיב את האבן על פי הבאר ונתנה ראש ורעה אבן ישראל, דבר אחד לדור ולתקוע יתד במקום נאמן לתלות עליו כל שלטי הנבונים, הלא אז יבקע כשחר אורים, וארוכתנו ארוכת תמיד מהרה תצמיח לשון חכמים מרפא יניח הטאים, ואז הלכנו אל השדה הקל הפוחין ללקט אורות איזה הדרך ישכון אור ישראל וקדושו, ובהעלות את הגרות להאיר אל עבר פנים להפש חיפוש נר מנרות, והנה אורו זרה, ויקמו כל העם וירנו רנה וישועה באהלי צדיקים כאור בוקר יורה שמשו בקר לארבעות בעיני ואיכא תלתא תלתא בחד קינא, חכמה וענוה ויראת חטא, ועיניו ישבע עשר בטעמי תורה, ונפישא זכותי וזכות אבותיו קדושים מחצבתו, אך נגד ה' משיחו, ה' ה' דבר ה' על יחזקאל לו דבר צור ישראל מושל באדם צדיק, ובהקהיל את הקהל שנית יתקעו ולו יריעו תרועת מלך בו, וכתוב בספר וחתום וקיימנו וקבלנו תפארת עזמו עלינו, על משך עשרה שנים לרב ולאביד ולראש ישיבה להורות לעם ה' הקים ישרים ומשפטים צדיקים ככל הקתיו וככל משפטיו, הן בדיני איסור והיתר, טמאה וטהרה, ובקדושוין ונשיון והליצות בצירף בית דינו יפיין אורה, ולשפוט צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, ככתוב בתורת משה בחירה, ולעמוד בפרץ לגדור גדר לגדור, וראש שר המשקים להטות כרו, ברוך טעמו על המביע נהל נובע מקור חכמה לדלות להשקות מתורתו את הצאן נדיים ותיישים, עדרי צאן קדשים, ככל ראשי ישיבות אשר היו מימי קדם חכמי הרשים, ונבוני לחשים, מהדשי הרשים, וכל אשר ימצא הן בעיני שכלו לסמכתו בסמיכת חכמים, ובית דינו מסכימים כטוב בעיניו יעשה סמוכין לאורייא לקראו בשם הכר ומידינו לפי הכלו אשר יפול לו בנעימים, ולהראות את יקר תפארת גדולתו יקרא דאורייתא פעמים בשתא לדרוש ברבים בב"ה בשבת הסמוך לחג המצות, ובשבת השוכה לפני ה' לרצות, כנהוג בכל התפוצות, מהרה יהיו מקבצות, לכית אלקים בקול רנה וריצות.

וזאת חקת התורה אלו דברים שאדם אוכל מקצת פירותיהן בעולם הזה, והקרן שמור לבעליו רב טוב הצפון, מדי שבוע בשבוע ינתן לו מקופת הקהל סך שנים עשר זהובי ריניש, וכאשר יפיק הצון מה' ובני המדינה כל סביבותיו ויבילו שי למורא ונס המה יבהרו ויתנו אותו לשר ולגנדי עליהם כאשר הוא לדעתנו בלי ספק ברצות ה' דרכי איש בבוא הנה אז אין לו כסף מקופת קהלתנו כי אם תשעה והו' לכל שבוע, גם מחויבים לשכור לו מדור מקופת הקהל לפי צרכו והב גדלו

מקום שמגדלין בו תורה, ורשות בידו לגדל תפלה במקום רנה של תורה, ובבוא עת דודים מצהלות התנים בהופתם מכל חופה תהי' לצל החכמה צל הכסף עסק הגדן של הכלה ממאה הראשונה אחד זה' שלשים צ"ל וממאה שניי' ולמעלה חצי זה' רייניש מכל מאה, ומלבד זה וזה אחת לאחת למצוא חשבון והמה בכתובים בפנקס הקהל באריכות.

ומעתה קרוא בנרון אל נחשך עורה כבודו עורה ילכש עה הנשר הגדול גדל הכנפים מלא הנצה אשר לו הרקמה, יבא אל הלבנון ויקח מזרעו אור זרוע לצדיק תולדותיו מעשיו הטובים ויתנם בשדה זרע על מים רבים היא עירנו הגדולה אשר ממנה משתיחי של עולם, מימי עולם ויצמה והי' לנפן פורחת ויעש בדים וישלה פארותיו ילכו יונקותיו והי' כזית הודו וריח לו כלבנון, ואחר אהרון אנו באים להלות ולחנן להיות מן הזרזים מקדימים למצוה דרבים ישתו יין נסיכו, מהר יעלה אר"י מסבכו, והי' ישלה לפניו מלאכו, לשמרו בכל הרך הילוכו, עם כל העם אשר בגליו ילודי ביתו ובני העונו, ויברך מברכו, ויגדל נא כהו, ופי שנים ברוחו, עד כי יתן עה למלכו, וירם קרן משיחו, אלה דברי ראשים וטובים ושאר ראשי המדברים בעדם ובעד כל ישראל את אשר ישנו פה יום הגיל לסדר ולפרט ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם.

שמואל בן הרר בונם קינישפורג	אברהם דוישנת לבית לוי הורוויין
הק' שלמה זלמן בהרר גומפל עמרך ז"ל	הק' ישראל במ"ה שמעון פרענקל
נאם אהרן ליברלש	יצחק בהרב המנה מהורר ברוך סגל
הק' דוד קרוא	אויסטראליין (1) זצ"ל
הק' משה מאיר עהרש	הק' נתן בן בהר"ר יצחק סג"ל עפשטיין
יחיאל המכונה מיכל וויין	הק' וואלף בן בהרר ליב בומסל
הק' סיני פויברש	הק' צבי הרש בן בהרר לזיר פורית
הק' אשר אנשיל בן מהרר צבי הרש וויין דיין	וואלף בן בהרר בער צדיק
הצעיר יוסף שמעון בן הנאון מהורר אל"י	הק' יאקב איגר מפראנ
שפירא זצ"ל	הק' משה מיכלופ
הקטן שלמה זלמן קרוב	הק' אברהם בומסל מפראנ
יהודא ליב קסוויין מפראנ	הק' צבי הרש בהמנוח בהרר ענוול עלפונג ז"ל
מאיר בהר"ר פישל בומסל זלה"ה כ"מ	הק' עזריאל באנדי
הק' אשר אנשיל בן מהורר ברוך עהרש ז"ל	הק' שלום ייטלס
אברהם דוד במהר"ש שפירא זצ"ל	בנימן וואלף קרפלש
נאם וואלף בן מהורר אהרן אויסטראליין	הק' משה בא"מ המופלג המפורסם מהורר
סג"ל ז"ל הי"ה פראנ	מאיר פערלש ז"ל (2)

(1) עיין מה שכתבתי על אביו ועל משפחתו בספרי על גולי ווינא הנקרא Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien צד קע"א הערה ג'.
 (2) עיין מה שכתבתי על שלשלת יחוסה של המשפחה המצוינה הזאת באגרת יחוסו של הגאון ר' אלעזר פלעקלש שהוצאתי לאור בכ"ע. Monatsschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judentums כרך ל"ו צד שכ"ג.

הק' דוד בן האלוף מהורר ברוך עהרש	הק' יעקב בין מזולאם
הרש בן ר' גבריאל ווינץ	הק' בענדיש בן כהרר שלמה דושנת סג"ל
ליב במהורר פיבל דיין זצ"ל מפראג	הק' לוי בן מהורר מנחם פנטא זצ"ל
הק' יוסף במהורר ישע"י ליב ליברליש זצ"ל	הק' יוסף קרפליש
יצחק במהורר אלי' ברודא זצ"ל	הק' אנדרהם פריעשבורג ⁸
הק' נפתלי הירין בן הרב מהורר י"ט	הק' יוסף בן מהורר אנדרהם פלין
באנדי זצ"ל	נאם הרש צבי פיסק
הק' שמעון בן הרר נטע אוטיין	הק' נתן אינר
הק' נפתלי בן הרר זכרי' מיזלש ז"ל	הק' ליזר זעקלש מפראג
הק' ורה בן הרר מאיר איידליין ז"ל	הק' בנימן וואלף בן מהורר"א דושנת
הק' שמואל זנוויל קרוב כהן	הורוויין סג"ל
הק' זעליג טיין	הק' מתת טויסק ז"ג ⁸
הק' בער שעפטעלש	הק' שמחה ווינר
הק' הרש ווינטרניין	הק' ישישכר בער בן המנוח ענוול עלבונן ז"ל
מיכל אנדרהם רמ"ד	אפרים ייטליש
נאם ליב פאניס	הק' נפתלי הירין במ"ה המנוח כהרר אהרן
נאם מענדל קרפליש	הכהן מיין זצ"ל סופר נאמן פ"פ
הק' יעקל סלאטקש סג"ל	הק' מנחם טיין סג"ל סופר נאמן ק"ק פראג
הק' שמעון בן המנוח מהורר יאקב ז"ש	הק' שלמה זלמן בן הרב המופלג במהורר
נאם יעקב סג"ל מליין	יצחק סג"ל מאיטליש ¹ סופר נאמן פ"פ
יצחק דושנת הלוי הורוויין	הק' גבריאל בן מהורר משה זצ"ל ממשפחת
מנחם מניס פערליש מלמד להועיל	א"ש סופר נאמן דק"ק פראג
הק' וואלף בן מהר"ש שפירא פריענקל ז"ל	יצחק משה ארי' הנקרא ליב בן לא"א כהרר
הק' חיים קלאבר	יוזל טנטלש שמש ונאמן פ"פ
הק' שמואל ש"ד ¹	הק' שמואל זנוויל בכרך שמש נאמן פ"פ
הק' ברוך מונלש	הק' אבי עזרא המכונה זעליג מאיר טויסיק
הק' אהרן ייטלש	שמש נאמן דק"ק פראג
הק' יצחק יהודא בן הקדוש כהר"ר זכרי'	הק' ישראל איסרל בלא"א מהור"ר משולם
אם ז"ל	רא"ה שמש נאמן פ"פ
הק' נתן ירושלמי	יהודה ליב בן האלוף מהורר הרש פורי'
הק' ליברמן ליברליש	שפירא
הק' משה פאניס	שמעון בן מ"ה משולם ר' איסרליש

(1) שנידרעהער.

(2) על הגבר המצוין הזה עיין מה שכתבתי בספרי הנקרא : Aus Heinrich Heine's

Ahnensaal צר 43 והלאה.

(3) ניינרעשל.

(4) עיין על אביו ועל משפחתו מגלת אובין לר' איצק בן הקדוש ר' זלמן ר' מאשליש

שולהאף סג"ל ז"ל אשר הוצאתיה לאור עם הערות ותולדות הכחבר בשם : Die letzte Er-
stürmung Ofens und ihre Vorgeschichte בשנת תרנ"ה.

- הק' יהודא ליב בן כהרד אברהם פשיכרס
 הק' יוסף בנימן זאב ייטלש
 הק' חיים דושנת הרוויץ
 הק' יחזאל מיכל ירושלמי
 וואלף בן קפמן ליבנא קאליש
 הרש בן המטה ר"א בער וועלי ז"ל
 הק' חיים בן הרר אליעזר בן הרב ר'
 חיים יודי ז"ל
 הק' שמואל בן המטה ר"א בער וועלי ז"ל
 הק' שלמה בן מהורר סיני נ"ש
 הק' אברהם כהרד קלונמיס אולמא לש
 הק' ישראל נחוד
 הק' טודרס בן הרר ליב ז"ל נחוד
 הק' בנימן הכהן פאפריש
 הק' יצחק בן המטה האלף מ"ה פישל
 בומסל ז"ל
 הק' מאיר בן הרר טודרס נחוד
 הק' שמעון בן הרר ליב קוא סג"ל
 הק' יוסף בן הקצין כהרד איגר מפראג
 הק' ליב ר"ש ייטלש
 הק' משה בן שלום וויזלש
 הק' משה יצחק הנוך ווינטריין ש"ב פ"ב
 הק' דוד ביישיץ
- הק' אברהם שמואל במ"ה מורי ביישיץ זצ"ל
 הק' שלום בן המטה מ"ה יהודא
 קלאכר סג"ל
 הק' בער בן מהורר דוד ל"ס זצ"ל
 הק' ישראל רוזין ברג
 הק' וואלף מ"ה משה שפירא
 נאם אפרים טכאריש סג"ל
 הק' וואלף בן כהרד זלמן שולחף
 הק' י"ש בן המטה מ"ה יונה בומסל ז"ל
 הק' משה ר' זעלקי צדוק
 הק' נביראל בן מ"ה אנשיל נינצבורג
 הק' אהרן בן מ"ה אברהם יאנוויץ
 הק' ישישכר בער שיק
 הק' נפתלי קרפליש
 הק' משולם רופא דקהלתנו
 הק' מישל בן הקצין כהרד ליב ייטלש
 דוקא מפראג
 הק' יוסף בן צבי הרש מיזלאפ ש"ב פ"ב
 הק' יו"ט בן מהורר אברהם באגרי נרו
 הק' יצחק בן הרר צבי הירש פורת
 הק' אפרים ליב כ"ין טעבלש
 הק' ישראל יאקב בן מ"ה ליוז פורת
 הק' משה בן מ"ה יודא ליב פורת שפירא

[על גב הכתב]

כתר תורה.

י עלה בראש האילן עין הדעת שענפיו ושרשיו מרובים,
 חכם הרשים חודש אבן אבני שיש מהור משבצות זהב מוסבים
 זה זכרו זה שמו שמן תורק נודע בשער בת רבים,
 קדש הילולים לה' כל פרו מתוק מדבש ונפת צופים ערבים,
 אמונת עתו חסן ישועת חכמת הדעת יראת ופרישות עשרה קבים,
 לוי איש הסידו יורה משפטיו ופיצו מעינתו בין משאבים,
 לה"ה הרר ישראל וגאונו, בים ידו ובנהרות ימינו, רב תבואות ככהו ואוננו,
 אדונינו מודיעו ורבינו, גאון עזינו, תפארת מנינתו, הרב המאור הגדול בכבוד
 שמו נקרא מהורד יחזקאל הלוי תמיו ואורו יאירו לנצח ויאר עיניו בתורתו
 עד כי יביאנו ה' אל הר נחלתנו.

מאיר עין אל ס' "שמואל".

מאת מאיר איש-שלום.

מבוא.

להבנת הספרים הראשונים אשר בספר הזה צריך שנדע כי נפסקה הכהונה הגדולה מזרעו של פינחס בן אלעזר והוסבה לזרעו של איתמר שיצא ממנו עלי הכהן והשופט. ובד"ה"א (ה' כ"ט עד מ"א) נמנו הכהנים הגדולים לזרעו של אלעזר, והם אהרן, אלעזר, פינחס, אבישוע, בקי, עזי, ורחיה, מריות, אמריה, אחיטוב, צדוק, אחימעין, עזריה, יוחנן, עזריה, אמריה, אחיטוב, צדוק, שלום, חלקיה, עזריה, שריה, יהוצדק, שהם בני נכפל מננים שם עד אחימעין שהיה בדרו של דוד (שם ו' לה' עד ל"ט). ובספר עזרא (ו' ב' עד ו') הוא מונה יחוסו עד אהרן עפ"י הסדר הזה: שעזרא היה בנו של שריה ואחו של יהוצדק, והשמיט ביחוסו מן עזריה אשר כהן בבית שלמה למעלה עד מריות שהם ששה דורות והם: אמריה, אחיטוב, צדוק, אחימעין, עזריה, יוחנן, וטעם השמטה זו הוא באשר כי בששת הדורות ההם שמשו בני איתמר אם לכדם או עם בני אלעזר וע"כ השמיטם מפני הכבוד. אמנם הכהנים מבני איתמר אשר ידענום הם עלי הרעו, ונאמר להלן (י"ד ג') ואחיה בן אחיטוב אחי או כבוד בן פינחס בן עלי כהן ה' בשלה, ואמרו כהן ה' בשלה הוא נמשך על עלי. ואחיה זה נראה שהוא אחימלך כהן נוב ובנו אביתר שהלך עם דוד כהן אה"כ בימי דוד עם צדוק הכהן עד שנרששו שלמה כמ"ש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' אשר דבר ה' על בית עלי בשלה (מלכים א' ב' כ"ז) והם היו מזרעו של איתמר והיו לדוד שני כהנים כמ"ש ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים (ד"ה"א ט"ז ו"א). והיה צדוק מזרעו של אלעזר ואביתר מזרעו של איתמר כמ"ש (שם כ"ד ג') ויחלקם דוד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר. ואחימלך זה נקרא שם (שם שם ו') בן אביתר שנאמר ויכתבם וגו' וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וגו'. וא"כ היה בנו של אביתר אחיו של יונתן בן אביתר, או שנאמר שאין הרברים ככתבן אלא שאביתר היה נקרא על שם אביו אחימלך, והיה צדוק בבמה הגדולה נבנעון כמ"ש (שם ט"ז ל"ט) ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' בבמה אשר נבנעון. והנה הנמנים לעלי הם המשה או ששה דורות, והם: עלי, פינחס, אחיטוב, אחימלך, אביתר ואחימלך בן אביתר, ולא ספרו לנו הכתובים איך הוסבה הכהונה מבית אלעזר לביתו של איתמר. גם לא ידענו ברור אם עלי היה הראשון שזכה לכך או אירע זה בדרורות שקדמוהו. ולפי הכתוב להלן (י"ד ג') שהבאתו יראה שעלי היה הראשון אשר כהן לה' בשלה ולהלן (ד' י"ח) נאמר על עלי והוא שפט את ישראל איבעים שנה ומראין הרברים שאו בימים ההם כבר נכרו הפלשתים על ישראל וממשלת בני אפרים נתהדלה ויקם עלי להם למושיע ושופט ויסב לזרעו גם את הכהונה. ועל כן לא היה כהן נאמן, שהחזיק בכתר כהונה ובכתר מלכות, וזהו שאמר לו איש האלהים להלן (ב' ל"ה): והקמתי לי כהן נאמן וגו' והתהלך לפני משיחי כל הימים, ונתמלאה סאתו בחטא בניו, ובוה אבוא אל ביאור הספר.

ספור א.

א. (א) ויהי איש אחד. סגנון הלשון שהוא הכשך לשון מהקורם, וכפי שהדברים לפנינו צריכים אנו לפרש שהוא נמשך אל ספר שופטים, והדברים כראים שאין זה התחלת הספור אלא כל זה הספור בתולדתו של שמואל לקחו הכותב מציזה ספר זכרון שהיה כתובים בו מאורעותיו של עלי ותחלת כהונתו עד שבא בגלגול דבריו אל שמואל, אלא לפי שכוסה קלון ערום השמיט הכותב מה שהיה יכול להשמיט כפי סגנונו, ונשאר הרבר כפי הנביאים כעין הורה שב"פ שהם לשובעיהם הרברים כפיהם. וראיה לדבר שהרי הוא אומר ושם שני בני עלי וגו' וכ"ה אומר ועלי הכהן ישב וגו' ועדיין לא הודיע לך הכתוב טעמו כלל והיה לו לומר יהיה בעת ההיא וישפט עלי להודיע איזה שופט את ואיזה קם תחתיו וכמו שהוא הסגנון בס' שופטים. וכלל זה יהא מסוד בדרך שכל אלו ספרי הנביאים לא נכתבו להיות האדם קורא בהם כקורא בדברי הימים של כל אוטה ואוטה. כ"א נכתבו לדרוש בהם כפי הנביאים לפני העם הבאים לפנייהם בשבת וחודש. ע"כ אין לנו לבקש בהם הסוד הנראה לנו נכון עפ"י הענין, כי מסודרים הם עפ"י תכלית מיוחדת שהיא תכלית הנבואה. וכבר גלו לנו חז"ל ענין זה בכ"ר (פ"ה) בשם ר' הונא עיי"ש, ולא לחנם נקראו אלו הספורים בשם נביאים ראשונים.

וישמו אלקנה וגו'. יחסו בד' דורות שהם ירחם אליהוא תחו צוף. וביחס הימן המסודר מבני הקהתי נמצא בדה"א (ו' ו') (ח) הימן המסודר בן יואל בן שמואל בן אלקנה בן ירחם בן אליאל בן תוח בן צוף בן אלקנה בן סחת בן עמשי בן אלקנה בן יואל בן עוריה בן צפניה בן תחת בן אסיר בן אביסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל, ונמצא שאלקנה הוא מורעו של קרח, והשם אליהוא נשתנה שם לאליאל ותחו לתוח. זכ"פ וארא נמנו ג' משפחות לקרח. אטר שם ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו' כ"ד). והנה אלקנה הוא מסיפיה השלישית שהיא אביאסף ושם בדה"א (ו' ו' וגו') מסודר היחס לבני קהת. ואמר בני קהת עמינדב בנו קרח בנו אסיר בנו אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו תחת בנו אוריאל בנו עזיה בנו וישאל בנו ובני אלקנה עמשי ואחיות אלקנה בנו (כתוב וקרי בני) אלקנה צופי בנו ונחת בנו אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו ובני שמואל ושני ואביה, וצריך לאמר דעמינדב הוא יצהר. וכמו שאמר קרח בנו אסיר בנו אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו, פירושו שאסיר אלקנה ואביסף הם בניו של קרח וכמו שהוא בס' וארא, ואסיר בנו הוא נמשך על ואביסף שאסיר הוא בנו של אביסף. ומה שאמר תחת בנו אוריאל בנו עזיה בנו וישאל בנו, צריכין אנו לומר: להשוות היחס שאוריאל הוא צפניה ועזיה הוא עוריה וישאל הוא יואל. ומה שאמר ובני אלקנה עמשי ואחיות אלקנה בני אלקנה. אם יסכים סדר זה עם מה שאמר בן אלקנה בן סחת בן עמשי בן אלקנה, שהוא מחת הוא אחיות, ופירושו ששילשתם עמשי ואחיות ואלקנה הם בני אלקנה שהם בנו ובן בן בנו, כי ראה שלשים וגולדו על ברכיו ונקראו על שמו. ועכ"פ המקרא מסודר שצריך להקדים אחיות לעמשי, ואח"כ אמר צופי בנו ונחת בנו, הוא צופי הוא צוף והוא נחת הוא תוח או תחו. ואח"כ הוא מזכיר את שמואל ובניו. וכאן לא הזכיר רק ד' דורות, שכן הוא אליאל או אליהוא, ואח"כ הוא מזכיר את שמואל ובניו. וכאן לא הזכיר רק ד' דורות, שכן הוא אומר בתיבות ירחם עד ד' דורות, שער כאן לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, שכן הוא אומר באיוב וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דורות (איוב מ"ב ט"ז). וביוסף הוא אומר וירא יוסף לאפרים בני שלשים וגו' (בראשית ג' כ"ג) שהם רבעים ליוסף, וכן בענין הפקידה נאמר פקר עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות כ' ה'), ולענין ארמי ומצוי נאמר בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה' (דברים כ"ג ט') שהם עם המוליד ארבעה דורות שנתחמו משרשם, והקלה התורה בדור הרביעי שיבא בקהל, וכן שנינו לענין בדיקת הנושא כהנת (קידושין פ"ד מ"ז) שהוא בורק ד' למעלה עד אם אם אבי אמה ואם אם אבי אביה. וכ"ה אומר דוד רביעי וישבו הנה (בראשית ט"ו ט"ז) שהם ארבעה דורות מאברהם ואילך, וע"ז שנינו בעריות (פ"ב מ"א) האב וזכה לבן בניו ובכח ובעשר ובכחה ובשנים ובכספר הדורות לפניו והוא הקץ שנ' קורא הדורות כראש. אעפ"י שנאמר ועברום וענו אותם ארבע הדורות שנה ונאמר דוד רביעי וישבו הנה, פי' שהוא זוכה עד כספר הדורות לפניו. וכספר הדורות הוא רבעים כמפורש בכתובים. ואמר שזה המספר הוא הקץ לזכות האבות, ואמר

אעפ"י שקצבה התורה ד' כמות שנה חזרה ופרשה שהוא עד דוד רביעי, וע"כ סדרו היחס ד' דורות למעלה, וכ"ה אוכר בקיש אבי שאול, קיש בן אביאל בן צדור בן בכורת בן אפיח (להלן ט' א'), וכרדכי הוא מיחסי ג' דורות למעלה מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני (אסתר ב' ה'). אבל מקיש ולמעלה לא יחסו שקיש היה מן הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה והיה מהשיוחסים והחשובים.

מן הרמתיים צופים מזה אפרים. להלן (פסוק י"ט) אמר יובא אל ביתם הרמתה, ובשמואל נאמר (ז' י"ב) ותשובתו הרמתה וגו', וכן בכריתח דוד (י"ט י"ח) נאמר יובא אל שמואל הרמתה, ונאמר שם וישבו בניית וגו' הנה דוד בניית ברטה (שם שם י"ט). והנה נמצא רמה בנבול בנימין סמוך לנבעה ביהושע (י"ח כ"ה) ושופטים (י"ט י"ג). אבל כאמרו בהר אפרים כוכב שאין זה רמה שבבנימין, ולהלן בשמואל נאמר (ט' ד' וגו') ויעבר בהר אפרים ויעבר בארץ שלשה ולא מצאו ויעברו באר. שעלים ואין ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו הכה באו בארץ צוף ושאלו אמר וגו' הנה נא איש אלהים בעיר הזאת וגו'. והנה שאלו מבנימין היה וע"כ פירוש הכתובים ויעבר בהר אפרים שהלך מארץ בנימין להר אפרים. והקדים זה לפי שהוא בא לספר איך בא שאלו לשמואל, ואח"כ פורט והולך איך בא להר אפרים שמתחלה בא אל שלשה ואח"כ אל ארץ שעלים עד שעבר בארץ ימיני ולא מצאו. ואמר הכה באו בארץ צוף וגו' הואו בהר אפרים, ונתן דעתו לחזור לפי שכבר עבר כל ארץ בנימין ובעצת נערו הלך אל שמואל. והנה ארץ צוף אינה ארץ ימיני עוד אלא היא בהר אפרים. ורמה מקום שמואל היא בארץ צוף וא"כ אינה רמה של בנימין, ובגמרא דמגילה (י"ד ע"א) ר' שמואל בר נחמני אמר אדם הבא משהו רמות שצופות או ארץ זו, וכן במדרש שמואל ר' אלעזר אמר תרתין רמין הינון זכו'. ואולי נקראו רמות על שם ארץ צוף.

אסרתו, כבר פירשתי בס' שופטים.

(ב) ולו שתי נשים וגו', במדרש שמואל ובפסיקתא רבתי התעוררו חולל שהכתוב מזכיר דבר שהוא ננאי לו, ואמרו בפסיקתא ולמה נמל ב' נשים בשבול ויהי לפנינה ילדים ולהנה אין ילדים, כיון שראתה חנה שלא ילדה אמרה, אוכר לו שיכניס צרתי לביתי, וכתוך זה יראה הקב"ה שהכנסתי צרתי לביתי ויפקוד אותי. והנה אמרו שם אחת חנה כמו שם הראשונה, שחנה היתה אשתו הראשונה ולפי שלא ילדה לקח לו גם את פנינה.

(ג) ועלה האיש ההוא מעירו וגו', שהיתה כמה בעירו ואנשו עירו לא היו עולים לשלה אבל האיש ההוא היה רגיל לעלות, והנה אף שהיה מן הלויים לא היה ממשרתי המשכן בשלה, אבל מימים ימימה היה עולה שמה.

לה' צבאות, וכן להלן בתפלת חנה אמרה ה' צבאות ויראה שהיא כעין אלהי ישראל לפי שנקראו צבאות ה' כמ"ש יצאו כל צבאות ה' (שמות י"ב כ"א), וענין זה השם הוא כמו ה' איש מלחמה (שם ט"ו ג'), ונאמר ה' צבאות ספקד צבא מלחמה (ישעיה י"ג ד'), ואוכר כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון (שם ל"א ד'), ולפי שהארון היה יורד עסמה למלחמה נאמר להלן (ר' ז') וישאו כשם את ארון ברית ה' צבאות וגו'. אמנם מה שנאמר בתפלתה של חנה ה' צבאות היא על כונה אחרת, שהתפלתה היא לה' פוקד עקרונות ולא לשם עושה מלחמות, אלא היא מענין חסד וכן כמ"ש ארץ חמרה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג' י"ט), ונאמר השבעתי אתכם בגות ירושלים בצבאות וגו' (שה"ש ב' ז') והתאחרו בזה השם ב' ענינים מרת גבורה וסדת חסד, וכמ"ש עוז וחרוה במקומו (דחי"א ט"ו כ"ז), ואוכר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום (תהלים ג' ג'), שההאחרות מרת גבורה עם מרת חסד היא תפארת, וע"כ שנו בתהלים המקרא של רה"י ואמרו הוד והדר לפנינו עז ותפארת במקדשו (תהלים צ"ו ז'). ואמרו כמכילתא (בס' דשרותא פ"ד) ה' איש מלחמה שהוא נלחם על הצריים, ה' שמו שהוא כרחם על בריותיו וכו' שהוא שומע צעקת כל באי עולם וכו' שהוא זן וספרנס לכל באי העולם, וזה נכלל בהשם ה' צבאות, ורעיון כזה ר"ל בהתאחרות אלי' הב' מדות נמצא גם באומות אחרות: עפ"י סגנונם ידרכם כידוע לבקי בספריהם.

ושם ישני בני עלי וגו', הוא מאמר כוסגר, וכבר אפרתי שכל הספור כמו שהיא לפנינו הוא קטוע רישא, ובוה האמכר בא לוכר הטעם שזה החיו לא בא לשילה רק פעם אחת בשנה

ושם היה עיקר הבאת קרבנותיו ועבודתו: את ה' והיה נמנע מזה כל השנה לפי ששם שני בני עלי וגו', כאשר יספר להלן.

(ר) ויהי היום ונוי, תרגומו והוה יום מועדא, ולרעת חז"ל יומא של עצרת דהיינו חג שבועות (וטעה המתרגם והכבאר לאשכנזים שסבר שהיא שמיני עצרת) היה לפי שדעתם שבר"ה נפקדה חנה דהיינו אחר עצרת.

(ה) ולחנה יתן ונוי, כך היה תדיר עושה ולכך נאמר יתן בעתיד.

מנה אהת אפיס, תרגומו חולק חר בחירי. וחז"ל במדרש שמואל ובפסיקתא רבתי פס"ג פירשו בו פירושים שונים וכבר קדמו בפירושיהם לכל פירושי האחרונים. ועיין בפ' הרשב"ם עה"ת כפ' תרומה בענין לחם הפנים וראב"ע שם.

וה' סגר רחמה, הוא מאמר מוסגר אל כי את חנה אהב שלא לחשוב כי אהבת אלקנה לחנה היתה על דרך אנשי דור הכבול.

(ח) צרתה, כבר התיב בתורה ואשה אל אחותה לא תקח לצרר לגלות ערותה עליה בחייה (ויקרא י"ח י"ח) ופ' עליה אצלה. כמו והתנים עליו (במדבר ב' ה') והוסיף בחייה ליזכר אפי' אם גרשה, וע"כ נקראו ב' נשים צרות זו לזו. ועפ"י דרכנו לכדנו שלקחת ב' נשים היתה כגונה שעושה אותן צרות זו לזו.

נב כעס, לא די לה הכעס בהכנסת צרתה לביתה אלא שעשתה כעשים להכעיסה.

בעבור הרעימה כי סגר ה' ונוי, כענין שאמרו במדרש על הגר, שרה דומה צדקת ואינה צדקה, שאלו היתה צדקת לא נטע הקב"ה טמנה הריון, וכן נמצא ברחל שאמרה אסף אלהים את חרפתי (בראשית ו' כ"ג). ובסוטה נאמר ונקתה וגורעה וזע (במדבר ה' כ"ח). אף כאן כעסה פנינה את חנה בענין שה' סגר את רחמה, וחז"ל דרשו לש"ש נתכוונה, שפירשו הרעימה מלה מורכבת, והי' עמה" משרש הרה ועקרו: הרי כמו חלו ונשכטה הו"ד וע"כ הו"ש ברגש לרבו ע"ו. וטעמם לפי שלא עשתה כך רק מדי עלותה בבית ה'.

(ז) וכן יעשה ונוי, ואמר כרי עלתה ונוי' שלא עלתה תמיד, כי לפעמים דרך נשים להם ולא יוכלו לבא אל הקדש. כן תכעיסנה, ענינו וכן תכעיסנה והו"ו במלת וכן מושך עצמו ואחר עמו, וכן יעשה וכן תכעיסנה, ותככה ולא תאכל, במדרש שמואל רבנין אמרין כי יזוהא כוכה אינו אוכל.

(ח) ויאמר לה אלקנה ונוי, הרבה בשאלות להראות לה חבתי, והזכיר תחלה הבכיה כי היא המכרילתי, ואח"כ הזכיר המסובב מזה היא כניעת האכילה. ובהשקטת רוחו כהמיתו עי דברו אלה הו' פונה אל הסבה ושאל ולמה ירע לבבך, ויצע ענינו נשבר מן רעע והיה ראוי יר"ע ולהקל על הדבור אכר ירע.

(ט) אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה, לפי המסורה ענינו אחרי שעת האכילה והשתיה בשלה, וטעמם דאל"כ למה נאמר בשלה, ולפי התרגום שחרגם בחר דאכלת בשלה ובתר דשתית תהיה אכלה כפסיק"ה והמקור שמה הוא נמשך אחר הפעל אכלה וא"כ ענינו כמו שהותה, וחז"ל בכתובות (ס"ה ע"א) דעתם ג"כ כי מלה אכלה היא כמפיק ה"א, אבל מלת שתה אינה נמשכת אחר מלת אכלה.

ועלי הבהן יישב ונוי, הוא מאמר מוסגר לצורך המסופר להלן. (ועיין רש"י ורד"ק בשינוי נפתחם ועו"י בילקוט שג"ו כרד"ק וע"ע סוטה כ' ע"ב ובירושמי שם וכריש מדרש תהלים):

(י) ותתפלל על ה', תרגומו ומצליא קדם ה', ולרעת חז"ל (ברכות ל"א ע"ב) כל בקשה הבאה בטענה כגון למה יאכרו הגוים וכדומה הוא תפלה בלשון התפלל ופולול, וכל שהיא בקשת חנם היא תחנה, ומדרך כבוד של מעלה מחובר התפלל עם אל או לו. וכאן שכתוב על, היא הטחת דברים. ובאובנתא דלבא הזכירו שם מה שאפשר שאמרה:

(יב) והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' ונוי, והוא דבר שאינו ראוי כפ"ש (קהלת ה' א') כי האלהים בשמים ואחה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים.

(טז) לא אדני, חז"ל ורש"י עפ"י דבריהם יררו לעומק הרברים, שבמלות קצרות אלו שפכה לעג עליו, והיא מדרבת דבריה בהדרגה נפלאה להגיד לכהן זה את עותו על פניו.

(ו) ויען עלי ויאמר לבי לשלום. ויאמר אליה לא נאמר, שאף הוא מתוך כעס השיבה.
(ה) ותאמר תמצא שפהתך הן בעיניך. הן בעיני אדני לא נאמר. הוא שאמרו חז"ל
לא אדני אתה בדבר הזה, ואעפ"כ בדרך ארץ השיבה, ובגנותו של עלי דברו הכתובים והוא
כעין הקדמה אל מה שסופר מכינוי.

(ט) וישבימו בבקר וגו'. כענין שנאמר ופניה בבקר והלכת לאחליך (דברים י"ז ז')
שלא להתעכב שם יותר מדאי, ואין נפטרין אלא מתוך השתחוויה.

(כ) ויהי לתקפות הימים, הוא נמשך על אמרו ויעל האיש אלקנה וכל ביתו וגו'.
ואמרו ותר חנה וגו' הוא מאמר מוסגר ופי' וכבר הרתה וילדה והיא נמשך על אמרו ויזכרה ה'.
ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו. ענין השם כמו "שמואל" ולמה קראתו
אל לפי ששאלה אותו מה' ע"כ והא שמו לזכר השם, וכעין זו פרש"י.

(כב) וחנה לא עלתה. לענין מצות שמחה שהאשה חייבת בה בחג, ועיין בכמילתא
משפטים פ"ב ומ"ש שם במ"ע במהדורא בתרא.

ונראה בקמ"ן האלף ותרומו ואתחיו. אבל האשה פטורה כראיה.

(כג) אך יקם ה' את דברו. ענינו כענין מה' יצא הדבר (בראשית כ"ד ז'). ואמר שם
ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה'. לפי שאירעו הדברים כאשר התפלל א"כ הם דבר ה', אף
כאן כיון שנחמלאה הפלחה הוא דבר ה'. והנה יקם ה' את אשר דברה עיור בתפלתה.

(כד) וישחטו את הפר וגו'. שהביאה ג' פרים כנגדה וכנגד בעלה וכנגד הבן, ואמר
וישחטו את הפר שמיחד לשמואל, וחז"ל סמכו בזה המקרא ספור שהיה מקובל להם, ויחסוהו
אל זה המקרא שנראה כמי שאין בו צורך כיחוס תורה שבע"פ לתורה שבכתב.

(כה) וישתחוו שם לה'. הוא מדברי חנה, שספרה שכבר התחיל בלמודו והשתחווה
שם לה', וכן תרגומו וסגיד תפן קדם ה', ואילו בא הכתוב לספר מהשתחוויהם היה אומר
וישתחוו כמ"ש לעול וישתחוו לפני ה'.

ב. (א) ותתפלל חנה ותאמר וגו'. לא הזכיר הכותב את תפלתה אלא מה שאמרה
בשכחו של מקום בהנהגת עולמו, ואין בכל דבריה ענין מבואר שנמשך על מקריה רק המאמר
עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה, ונמצא דוגמת מה שאמרה במזמור קי"ג. ורוב
הדברים אשר כמאמר הזה אין להם המשך אל המאורע אשר אירע לה. ע"כ פירשוהו שהוא
כולו על דרך נבואה (עין רלב"ג) ובדרך זו תרגמו המתרגם. ויתכן שהוא מזמור מזמורי קדם
מהמזמורים שהיו להם לאמרם לעת הבאת קרבנותיהם, וכדרך שאנו אומרים היום מזמורי התלים
באיוה מאורע מן המאורעות שנמצא בהם קצת המשך עם המאורע. וספר הכותב שאז אמרה
חנה זה המזמור והוסיפה בו כענינה המאמר עד עקרה וגו'. וברורות האהרונים עשו את חנה
דוגמא לכנ"י וע"כ קבעו את דבריה למפסור כיום הזכרון, ודוגמא זו היא ג"כ במזמור שהזכרתי
שנאמר בו מושיבו עקרת הבית וגו', ומיוסדת דוגמא זו בדברי הנביא רני עקרה לא ילדה וגו'
(ישעיה ג"ד א').

(ג) יצא עתק מפיכם. תרגומו לא יפקון גידופין מפומכוון, ומלת אל נמשך ג"כ על זה.

(ד) קשת נברים חתים. כמו נברו קשת דיגמת בפשתי העין (יהושע ב' ו') תחת
בעצי פשתים.

(ו) ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו. לפי שאמרה ה' ידון אפסי ארץ, אמרה שה'
הוא שנותן עז למי שממליך אותו, ואמרה וירם קרן משיחו הוא כפל ענין במלות שונות שכל
מלך נקרא משיח, שמנהג המשיחה היה אף באומות כמ"ש כה אמר ה' למשיחו לכוורש וגו'
(ישעיה מ"ה א'). ומה שנקרא כל מלך שמואלך בארץ מלכו של מקום, לפי שכל ממלכה היא
מן השם ית' כמ"ש לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש (דה"א כ"ט י"א). ואמר מהערה
מן המקיים מלכו וינאלו ב' (כ"א). ואמר די הנדע די שלוש עליא במלכות אנשא ולמן די
יצבא ותגהה (שם ד' כ"ב), ואמר פלגי כום לב מלך ביד ה' וגו' (משלי כ"א א'), ואמר ברוך
עמי מצרים ומעשה ידו אשר ונחלתו ישראל (ישעיה י"ט כ"ח), שכולם הם מעשיו של הקב"ה,
וכה"א ואל נבוכדראצר מלך בבל עברדי (ירמיה כ"ה ט'), והמזמור הזה בהנהגת המקום את
עולמו דבר והשגחתו מקפת את כל כרואיו, ולא הברדילו נביאי ישראל בזה בין ישראל לאליה.

זגם דבורה בשירתה פתחה שמעו מלכים האיזנו וגו' (שופטים ה' ג') וכן בתהלים ועתה מלכים השכילו וגו' (ב' י"ט). אבל בישראל המקום לברו הוא מלכו וכמ"ש להלן כי אותי כאסו כמלך עליהם (ט' ז').

(יא) וילך אלקנה הרמחה על ביתו. ולעיל אכר וישכינו בבקר וגו' וישבו ויבאו אל ביתם. למדך שחנה נשארה שם עוד אצל בנה שהרי עדיין קטן היה כמ"ש והנער נער. והנער היה כשרת וגו' את פני עלי הכהן. תרגומו היה משמש קרם ה' בחיי עלי כהנא. וענין הכתוב לומר שאלקנה הלך אל ביתו אבל הנער נשאר שם כל ימי עלי. וכבר אמרתי שחנה נשארה עוד שם, והפסיק כאן בענין בני עלי ואח"כ הוא חוזר אל הספור ואמר ושמואל כשרת את פני ה' וגו' (להלן י"ח).

(יב) ובני עלי בני בליעל וגו'. למדך צדקתו של שמואל שלא למד מדרכיהם, וכל אלו הפסוקים עד ושמואל וגו' מובלעים כאן באמצע הספור, וענינם כמו הקדמה. לא ידעו את ה'. ידיעה תשמש לענינים שונים. הידעת כי היום ה' לקח את ארונך (מלכים ב' ב' ג') הוא ענין אחר. הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה') הוא ענין אחר. והאדם ידע את חוה אשתו (שם ד' א') הוא ענין אחר. אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים ל' ד') הוא ענין אחר. אמנם ידיעה את השם יאמר על ידיעת דרכיו וההליכה בהם, כמ"ש אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת אתי נאם ה' (ירמיה כ"ב ט' וט"ז), ואומר כי אם בוזאת יתהלל המתהלל השכל יודע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' (שם ט' כ"ג) וזהו בנין אב לכל המקראות שנוכרו בהם ידיעה את ה' כמו הודיעני נא את דרכיך וארדך (שמות ל"ג י"ג), אשגבהו כי ידע שמי (תהלים צ"א י"ד), שמדותיו של המקום הן הן דרכיו.

(יג) ומשפטם הבהנים וגו'. שהורגלו בעול ושב העול להיות משפטם.

(יד) ככה יעישו וגו'. שכבר היתה כך משפטם.

(טו) גם בטרם וגו'. והנה הוסיפו בעול על מה שהיה משפטם.

(יז) ותהי המאת הנערים גדולה וגו' כי נאצו האנשים וגו'. שגרמו ע"י דרכם הרע שנאצו האנשים את מנחת ה' ונמנעו מלבא לשלה וגם הבאים שכה הוקלה בעיניהם העבודה.

(יח) ושמואל משרת וגו'. שלא היה כבני עלי אלא ידע את ה'.

(יט) ומעיל קטן וגו'. הוא מאכר מוסגר.

(כ) וכרך עלי את אלקנה וגו'. הוא סיום הסיפור מהבאת שמואל אל עלי שכשחזרה חנה ברכם עלי, אבל אין טעם בדבר לפרש שברכם כך בכל שנה ושנה. תחת השאלה אשר שאל לה'. כמ"ש לעיל כל הימים אשר היה הוא שאול לה'. ותלה הרבר באלקנה לפי שהכן ברשות האב, והוא מרברי הכותב וברכתו של עלי ישם ה' לך זרע מן האשה הזאת. והלכו למקומו. של אלקנה, ותרגומו לאתריהון כמו למקומם. אמנם חפש כך את לשונו שכאן בא לומר שאף חנה הלכה.

(כא) כי פקך וגו'. מלת כי היא להתאמתות הענין, ולשון הרד"ק לעיל (ב' ט"ז) כיום הכ"ף כ"ף ההתאמתות וכן השבעה לי כיום וכו'. וזו הכ"ף המחוברת היא ממלת כי הנפרדת. ויגרל הנער שמואל עם ה'. בזה סיום הספור מלירתי של שמואל והבאתו לירושלים. שהוא ענין אחר של ג' חלקים. ח"א הוא עד פסוק כ"א ומסיים ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתי. ח"ב עד וילך אלקנה הרמחה וגו' (ב' י"א). ח"ג מן ובני עלי וגו' עד כאן. ומכאן ואילך סיפור ב' במאורעות עלי.

ספור ב.

(כב) ועלי זקן מאד. הקדים זה לצורך מה שיספר אח"כ שכל דבריו היו מסורים ביד בניו, וגם להגיד עגבת רוחו וכמו שאמרו במדרש שמואל יש שהרבו זקנה לרעתן: ואת אשר ישכבן וגו'. בגמרא שבת (נ"ה ע"ב) אמרו כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה. ודעתם שכך שמע עלי, אבל הם לא עשו אלא מה שיספר מהם כותב הספר. (ועיי"ש שפי')

ישכבן כמו יִצְקָן את הנשים רוגמת ותראהו את הילד, וכן פ' מעכרים עם ה' מַעְכְּרִים עם ה' כל' העבירו את עם ה'). את האנשים הצבאות פתח אהל מועד. ענין אהל מועד היה נהוג בישראל מימי קדם קודם משכן משה, והוא מנהג העכרים מני אז והיה נהוג מימי האבות ואילך, וכבר בארתי הדבר במקום אחר («בית הלמוד» שנה א' צד קל"ו). והשירות אשר ישרתו באהל נקרא צבא כמ"ש כל בא לצבא לעשות מלאכה. באהל מועד (במדבר ד' ג'). ואומר יבוא לצבא צבא בעבודת אהל מועד וגו' ישוב מצבא העבודה (שם ח' כ"ד וכ"ה), ונקראו הנשים שיחרו עצמן לעבודת האהל הצבאות, ועל אלו נאמר ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאות אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות ל"ח'). ואמר אשר צבאו קודם מיצכן משה, ולפי שאמר כן אשר ישכבן הוסיף מלת הנשים, ולא נתפרש לנו במה היתה עבודתם וממה שסופר מכרים והנשים שצרו בתופים ובכחולות. ומסחוללות בכעשה שאול ודוד, ומזכרון המקוננות בירמיה, וראה שחיתה עבודתם אם לשיד או לקינן, ואולי הנשים הנביאות שהוזכרו סמותן הצבאות היו, והיה המנהג הזה בכל בית ראשון. ואכרו בפסיקתא רבתי קל"א ע"א כשראו הבתולות שהיו אורגות בפרוכת שנשרף ביהמ"ק נפלו כאש ונשרפו שלא יענו אותן השונאים (עיי"ש במ"ע אות ס"ו). ויש ללמוד מזה שאותן הצבאות בתולות היו והיתה עבודתן כענין מלאכת הנשים הטוויה והאריגה. ובקניות איכה (א' ד') נאמר כהניו נאנחים בתולתיה נגות והיא מר לה, מה ענין בתולות אצל כהנים למדנו שבבתולות שהיו במקדש הכתוב מדבר, אותן הבתולות הן הנשים הצבאות.

(כג) למה תעשון וגו'. סגנון לשוני מורה שאף הוא לא האמין בדברים אלא הוכיח; לכה נוהגים במעשים שגורמים לשמועה כזאת. סאת כל העם אלה. העם הזה לא נאמר, שאין העם כן לרפס עליהם גם אין צורך לרפס עליהם, ומלת אלה נמשך על דברים. כל' אלה הרברים שהם מספרים,

(כד) ופללו אלהים וגו'. תרגמו הכתרגם הלא ייתון לקדם דינא וישמע מליהון ויפלו ביניהון ואם קדם ה' ייחוב גברא כמן יבעו וישתכיק ליה. ויפלו מלשון פלי פלוו ברה"ל (משמש פלה אשר יפלה ה' ונרף. עמו שרש פלל). ונראה כי לו פללו הוא מחובר כן ופלל לו. פ' שיפלל כל אחד ואחד מהם, ואמר מי יתפלל לו תחת מי יפללו בנינו כבוד כלפי מעלה, וענינו כי יפלל ביניהם. כי הפ' ה' לה מיתם. לשון רש"י עפ"י דברי חז"ל שכבר נחתם גיד דינם אבל קודם שנחתם גיד נאמר כי לא אחפון בכוח הכהן, וענין הגזר דין הוא שעל ידי ההרגל בחטא מאבד האדם את חפשוהו וטבעו סכריהו לחטא ואינו יכול לשוב עוד ואבדן החפשוהו והרצון הוא הגזר דין.

(כז) והנער שמואל וגו'. להוריע שבחו, כמו אבל הנער שמואל.
(כז) כה אמר ה' הנגלה נגליתי וגו'. האם נגליתי לבית אביך כשמסרו עצמם לבית פרעה במצרים לעשות כהונה בישראל, ורחו הבכורים מכהונתם, וענינו של דבר בארתי בארוכה במ"ע בפסיקתא רבתי דויהי ביום כלות אות צ"ב.

(כח) ובהר אתו וגו'. וכי בחרתי אותו מכל שבטי ישראל ואעפ"כ ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל, והיה לכם עכ"פ להכיר טובה, ורמז לו בזה ג"כ שהנבחרים הם בני אלעזר ועכשו שבני איתמר הפסו בכהונה גם עמיהם יסכים השם אם ינהגו כשורה. אבל הם אינם מכירים חסדיו של מקום.

(כט) אשר צויתי מעון. תרגמוו דפקרית לקרבא קרמי בבית מקדשי. ויתכן שענינו כמו: צויתי את ברכתי (ויקרא כ"ה ב"א) וכל צבאם צויתי (ישעיה מ"ה י"ב) שענינם הכנה והזכנה אף כן אשר הכינותי והזמנתי מעון שהיא האהל מועד שהוא מעון ה' בקרב ישראל והם כיבאים לו שם זבח ומנחה. מנחת ישראל לעמי, תרגמוו מנחת ישראל דעמי, ויותר נראה שעיקרו מנחת ישראל עמי והלמ"ד נתוספה מכלת ישראל לפי שהיא מורגשת במבטא כשאתה אומר ישראל עמי.

(ל) ביתך ובית אביך. ביתך זו בית איתמר ובית אביך היא משפחת הכהונה בכלל כמ"ש אל בית אביך בהיותם במצרים, וכאשר יפרט להלן. ובזו יקלו. תרגמוו ורמכסרין על שכי יתשטון, והוא לשון ביוז ויבו עשו את הבכורה (בראשית כ"ה ל"ד) תרגמוו ושט עשו ית בכירותא.

(לא) ונדעתי את זרעך וגו'. שלא יהיו עוד מושלים בישראל אלא יהיו נכנעים לכתר מלכות. מהיות זקן כביתך, זה יגיע לכיתו בפרט ופרטוהו חז"ל שאין סומכין זקן כהם.

(לב) והבטת צר מעון. מלשון הצר הצר אתכם (במדבר י' ט') וקרא לעלי צר מעין שהוא צר את מעון ה', וכלו' אתה צר מעון תביט בכל אשר יטיב וגו'.

(לג) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. היא נבואה על העתיד ונתקומה בנוב עיר הכהנים.

(לה) והתהלך לפני משיחי וגו'. שיהי כתר מלכות עולה ע"ג כתר כהונה, ובוה תחקים ונדעתי וגו' ואת זרע בית אביך, ובוה יעשה כאשר היא בלבבו ובנפשו של מקום. ואמר לפני משיחי, שאף השופט היה כשוח לגדולה, שכל כמשלה בישראל היתה ע"י משיחה שאף הנביא היה נמשח. כמ"ש: ואת אלישע בן שפט וגו' תמשח לנביא תחתך (מלכים א' י"ט ט"ו). ואמר להלן (י' א') ויקח שמואל את סך השמן וגו' הלאו כי משחך ה' על נחליו לנגיד, הא למדת שכל נגיד הוא נמשח.

ג. והגער שמואל וגו'. היא הקדמה אל מה שישפר. אין חזון נפרץ. לא כענין שנאמר וחיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' בחזרוכם חזיונות יראו (ויאל ג' א'), כי בימים ההם אין חזון נפרץ שיהיה נער ובחור חווה.

(ב) ועיניו החלו כהות וגו'. הוא מאמר כושגר והקדימו הכותב כאן אל מה שישפר להלן (ד' ט"ו). וסמכו כאן לומר שרוב הצער על מה ששמע גרם לו כהות עינים, ואמרו חז"ל בענין זה כל המעמיד בן רשע ועינו כהות, לפי שגורם לו צער.

(ג) ונר אלהים וגו'. פשוטו של מקרא, שהיה שמואל שכב בהיכל ה' במקום הראוי שם לשכיבה ובמו שהוסף התרגם ושמואל שכב בעזרת לויאי. אבל לדעת חז"ל והתרגום זבעל הנגינה מקרא זה נפסק שלא כמקומו. ואמרו בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים, הוא נמשך על ויקרא ה' אל שמואל וגו'. וע"כ תרגמו וקלא אשחמע מהיכלא דה' דתמן ארונא דה' וקרא ה' לשמואל וגו'. ואשר הביאום לזה דאל"כ למה נאמר אשר שם ארון אלהים. אלו לא נאמר מה היה המקרא חסר.

(ז) טרם ידע את ה' וגו'. תרגמו עד לא אלף למידע אולפן מן קדם ה'. וענינו עדיין לא למד מאחרים סגנון נבואה שלא היה בן נביאים כבני הנביאים אחרי כן, וגם לא עמד כאליו על זה כי עדיין לא נגלה אליו דבר ה'.

(יא) ויאמר ה' אל שמואל וגו'. וטעם ההודעה הזאת היא לבחירת שמואל לנביא ה'. וכמ"ש כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז').

(יג) כי מקללים להם בניו. גורמים קללה לעצמם כפי ישראל.

(טו) וישכב שמואל וגו'. אין זו שכיבה למנוחת הלב אלא שכיבה של אימה, וע"כ כסיים ושמואל ירא וגו'. ועוד הודיע לך שאלמלא שהשביעו עלי לא היה מגיד לו.

(יט וכ') ויגדל שמואל וגו' וידע כל ישראל וגו'. אחר שספר הכתוב תחלת נבואתו של שמואל הודיעך שלבסוף זכה שהחזיקוהו כל ישראל לנביא נאמן לה' וכענין שנאמר במשה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז').

(כא) ויסף ה' להראה וגו'. אף כי מאם ה בשלה נגלה שם בזכותו של שמואל שכיון שנגלה שם לשמואל הוסיף להראה שם לנביאים אחרים. כי נגלה וגו' בדבר ה'. כנבואה בדורה וכענין שנאמר הביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברו אתו ידבר דברי אמת (ירמיה כ"ג ח). ובוה נשלם הספור הב' איך זכה שמואל לנבואה, והוא כולל ב' חלקים: חלק א' מן ועלי זקן מאד (ב' כ"ב) מה שיוקדם לנבואתו. והב' היא נבואתו הראשונה מ והגער שמואל כל סימן ג' עד ויסף ה' להראה וגו'.

אגדה וקבלה.

מאת

ד"ר ע. ניצני.

האגדה והקבלה הנה שני עמודי התווך אשר הספרה התלמודית והרבנית נשענת עליהם. בנשות המאה הששית לערב, טרם עוד נהתמה עבודת התלמוד בלמודיה, היו השטות האלה הנקודה התיכונה המשפעת שפע חיי הרוח על כל פזורי האומה ותפוצותיה ותטביע חותמה על העת ההיא, אשר תוצאותיה נראו בילדי רוחם של חכמי ספרד בתקופה הפורחת המליצה והמדעים. ממקור אחד, מארץ הגליל (נאלילעא), ערש ילדות אמונת הנוצרים, יצאו שתייהן אלה לקבץ את כל הרעיונות והדעות המפוזרים אל מרכז אחד, להעביר לפנינו את אשר הורו והגו בני עמנו בכל המקומות ובכל הזמנים לפני זה על דבר העולם וההיים, על דבר הישוב וההשכלה ועל כל עניני המחקר וההתבוננות בפלאי הטבע על פי סדר קבוע ושטה מסוימה, לעשות שלום בין דעות היהדות והגני הפילוסופיה היונית ולחבר את התורה והחכמה, התושיה והמדע להיות האוהל אחד. כמאתים שנה אחרי החרבן, עוד טרם העתיקה היהדות את מושבה מארץ ישראל לבבל, החלו בני יהודה להתקרב אל הרומים והפרסים, להתבולל עמם בדרך ארץ ובמדעים ולחקות את מעשיהם. אמונת היהודים רכשה לה אז אמנם נפשות רבות בין גדולי רומא ותמצא לה מסלות בלב יחידי סגולה ובני עליה אשר בארץ ההיא, אך בכמה דברים, בארהות חייהם החברתיים שאינן נוגעות אל הדת והאמונה, למדו היהודים אל דרכי בני יון ורומא, נקראו בשמותם, נחלו דעותיהם ויעשו כהמתוקנים שבהם, להפיץ את רעיונותיהם ודעותיהם גם בקרב אדוניהם ולהביא את יפיותו של יפת באהלי שם, כאשר עשו מלפנים גם באלכסנדריה של מצרים אחרי אשר המצרים הקדמונים ספו תמו מן בלדות ויהיו להם היונים לעינים בהליכות עולם וישובו בענינים מדיניים ובכל מיני מדעים המתחלכים בארץ. על פי רוח הזמן ההוא היתה שומה כי החלו חכמי עמנו לבאר את ספרי התורה והנביאים בדרך הרמו והסוד, להלביש את הרעיון הנשקף מפשט הענין ולהעמיק חקר בסתרי הכונה המסתתרת לפעמים עמוק עמוק, להרהיבה, להגדילה ולפרשה כשמלה על רעיונות אחרים והמון מעשים רבי עלילה בחיים, כמעשה היונים החדשים בעת ההיא בנואם לבאר את ספרי קדמוניהם, לברר וללבן את דבריהם ולהאיר עליהם נתיב.

לאט לאט התרחבה השטח הזאת והיא לספרה מיוחדת, ספרת האנדרה, אשר היתה יסוד מוסד לספרה היהודית שנבנתה עליה אהרי כן.

בימים ההם ובמקום ההוא הונה גם אבן הפנה למסודות הספרה הנעלמה, ספרת הקבלה⁽¹⁾. על ידי אגודת חכמים ומלומדים אחרים אשר לא השיפיקו במסורת אבות ויתרוממו במעלות רוחם להתבונן אל סוד הקר שדי ודרכי הבריאה ויחזרו בכל עוז למצוא במקראי קודש המדברים מהתנלות כבוד ה' סמל ומליצה חידות, נבראה תורת המסתרים אשר שתה לה עד מהרה מסלות בלב הרים מבני הדור ההוא ותמשוך אבירים בכח, חוקרים גדולים, אשר ערכם נודע למשנב בין היהודים וישיתו לה להיות חן והדרת קודש. לחזק פעולת דעותיה ולהרחיב את לקחה, הציר, אשר עליו תסוב תורת המסתרים של התקופה ההיא, היא „ירדת המרכבה“, התומכת יתדותיה במרכבת כבוד ה' שראה יחזקאל הנביא ובידיעת צבאות שדי, שרפים וחיות ואופני הקדש, ואליה נספחה החקירה ב„מעשה בראשית“, ההשקפה במסתרי הבריאה, במה למטה ומה למעלה, בהתנלות כבוד אלהים אל בני אדם ובכחות-הביניים העומדים בין ה' ובין העולם⁽²⁾. בספרים מפליאים ובחבורים זרים אשר לא נודע מי אביהם ורק בגלל עתיקותם נתיחסו לגדולי חכמי התנאים: ר' עקיבא, ר' נחוניא בן הקנה ותלמידו ר' ישמעאל בן אלישע, נתבארו ונתגשמו אחרי כן הדעות והרעיונות האלה לכל אופניהם פרטיים⁽³⁾. רוח החקירה והבדיקה אשר לבשה או את כל חכמי עמנו בהואילם לכאר את התורה בשפות המתהלכות בארצותיהם, הועילה הרבה להרחיב עד מהרה

(1) בדברי פה על דבר הקבלה כונתי אל תורת המסתרים העתיקה של תקופת הגאונים אשר אחזו בה סחברי הספרים: אותיות דר' עקיבא, שיעור קובה, היכלות וספר היצירה ואשר מסנה לשטת-הקבלה המאוחרת של מאת השלש-עשרה תוצאות. ראה ע"ד הענין הזה מאמרי „תורת מסתרי הקבלה“ ב„המניח“ גליונות א'—י"ב ש"ז.

(2) השטח הזאת מוצאה כנודע מתורת מחקר אלוה (טהעאואפיע) האלכסנדרוני, אשר נוסדה בראשונה על ידי אריסטובלס, הסופר הראשון שהיה ליהודים ההילונים בהפילוסופיה הרתית, ונשלטה ונעשה לשטח מסיימה על ידי פילון האלכסנדרוני. לרעת פילון הנה „האלהים הוא רוח הכל“ ובכחינת „בורא העולם“ הוא יוצא טחוג העצמים שלו ומתלבש ברוח החכמה. רוח החכמה הזה הנאצל מאת העתיק יומין הוא הכח האמצעי, אשר על ידו ברא אלהים תבל ומלואה, הארץ וכל אשר בה, הרעיון הזה ברא לכת היודעים (גנאסטיקער) את דימיון גאוס, כח נאצל מאור ר' במעשה בראשית, הוא המאמר, הבורא והמנהיג, או שר העולם, או לוגוס, או ארכון, היא הספירה הראשונה: „כתר“ או „נקודה קדמאה“, הנקראת בשטת פילון גם אדם קדמון וישראל סבא, והוא הוא המכונה באגדות אותיות דר' עקיבא ובספר היכלות דר' ישמעאל בשם סטטרון, שהוא אצל המקובלים שר עולם היצירה.

(3) מנין הספרים האלה נקבו בשמות: פרקי דר' אליעזר, אותיות דר' עקיבא, מדרש כונן, ספר ריזאל, שיעור קובה, היכלות רבתי, היכלות זוטרת, ספר יצירה, שר התורה וספר חנוך: מלבד אלה נודעו לנו עוד ספרים אחרים מנין ספרי הכשוף והקסמים כמו ספר הישר, אשר בלי כל תפונה אחד הוא עם הספר חרבא דמשה, ספר הריים וספר שם בן גת, העוסקים במעשי נסים ונפלאות, בהשבעות רוחין ושריין ובכתיבת קמיעות ולחשים ומקומם יזכרם בחלק הקבלה המעשית, אשר יצאה אחרי כן בעקבות הקבלה העיונית ובה ימלאו על פיהרוב הסודות את מקום הבינה וההגיון הישר ותפרוש מעטה כהה על כל הלכות.

את חוג השטה החדשה הזאת ולפלס לה נתיב במערכי לבות בני ההמון, כי הרוח הזה צרר גם אותם בכנפיו ויגעו ויעמלו בכל כחם לחקור כל סתום ולהוציא תעלומה אור על פי חידות נשגבות ורמזים עמוקים. הן אמנם התאמצו גם רבים מחכמי התלמוד הראשונים, אשר התנגדו ללמודים האלה, להשיב את לב ההמון מכל למוד המעולה בצעיף הסוד והתעלומה באסרם אסר על נפשם לבלי חקות אחרי שרשי הדעות האלה בטרם בשלו כשרונות מחקרם ובטרם מלאו את כרסם בהלכות השי"ס ופסקיהם לבלי יכשלו ברוחם ולא ינקשו בהניגום, אולם מצד אחר הרבו גם חכמים אחרים להאציל מרוח מחקרם על בני העם על ידי ספריהם וחבוריהם השונים ממין הזה, אשר עד מהרה יצאו מרשות היחיד לרשות הרבים ויהיו לנחלת העם ולקנין הלאום כלו.

ככה נולדו שתי השטות האלה אשר בראשונה לדבר אחד נתכנו ולמטרה אחת פניהן מיעדות: להפיץ אור יקרות על ערך הוינות רבים בכתיבי הקדש אשר כונתם איננה נלויה לכל איש בסקירה הראשונה ולמצוא את האמת הפנימית המסתתרת בחקר אלה ובסוד בריאת העולם, לבוא עד נבכי מסתרי האמונה, להגיע אל נבול החקירה העליונה, להתבונן אל מה שאחר הטבע ולהשות קו על למודי המדות והמוסר, על ההגינות הסהורים והמחקרים הנעלים המסתעפים מהלמודים השונים האלה. שתיהן אלה על עמוד אחד הסבועו ואגודתן על בסיס אחד נוסדה. שתיהן חוקרות אל כל תכלית, בשתיהן הרוח הוא העקר, שתיהן מושלות בהרגש וסומכות על ידיעה כהה בדמיון, שתיהן נובעות ממקור השתפכות נפש האומה והגיוני הלב, תחבשינה לנשברי לב ומשלמות נחומים לרכא ושפל רוח, תעוררנה רגשות טובים ועדינים בלב כל בן ישראל, רגשות תקוה נעימה ואמונה סהורה, רגשות נעלים ונשגבים.

הנה כן, האגדה והקבלה שתי אהיות הגה ורוח אחד לשתיהן. הן אמנם האגדה, בצורה אשר בה תופיע היום לעינינו בספרי התלמוד והמדרשים, קשורה היא בעצם וראשונה בזכרונות ימי קדם, שנות דור ודור, ובחוש של הן המשוך עליה תמשוך את לבנו בספורים נפלאים ותמונות נחמדות לקרב אל השכל המון המראות הנשגבים מעל לנבול בינת אנוש שהופיעו מראש מקדמי ארץ, אך לא נוכל לכהד כי חלק גדול ממנו יסודתו בתורת הרזים ובחקירת הנסתר על פי התכנית שקבעה לה השטה הזאת בימים ההם. הנה אחד ספרי הרזים הראשונים „שעור קומה“, המכיל הגשמות נסות ונראות, נולד על ברכי האגדה ועל ידיה נודע לנו בפעם הראשונה טיבו וטבעו של הספר הזה, אשר היה ראש וראשון לשטה הזאת. גם נעלה הוא מעל כל ספק כי בעלי האגדה הראשונים עמדו בברית הקבלה ויעשו אתה חחה, הגו והתבוננו בה ויתנו לה מהלכים במשנתם ובדרשותיהם ולפעמים בקשו וימצאו עזר וסעד לדעותיה וחוק להשערותיה התלויות בשערה, בהשתדלם להטות את הכתובים והמקראות אל מהלך השקפותיה ודעותיה הצרופות. כה נמצא באגדות דר' ישמעאל ור' עקיבא את הצורה המבהילה והמשממה, היא צורת שיעור קומה, שנאמר באלפא ביתא דר' עקיבא: אמר ר' ישמעאל אני ועקיבא ערבים בדבר הזה שכן הוא

גדול כבודו אבל בשעור נכהו אין סוף זהו שנאמר ושכינת עזו בנבחי מרומים וכו' א), ואמר רבי ישמעאל סח לי מטטרון שר הפנים בשעה שעלה משה למרום צוה הקב"ה אותי ונתן לי משעור קומה שלו ע' אלף פרסאות וכו' ב). מלבד זה נמצא בספרת התלמוד כר נרחב להצבת המסתרים ועל פי הגיוני המחקר ועל פי רוח הסוד והתעלומה אשר במקומות רבים מבין שורות ההגדה יצתירו נוכל לראות את הקשר והיחס, את הרתוק הנעלם המחבר את האגדה אל תורת הקבלה הקדומה.

אולם אם במהותן החיצונית שוות ודומות הן השמות האלה אחת לרעותה, הנה במהותן הפנימית שונות האחיות האלה אשה מאחותה ומלחמה להאחת בשניה מדור דור ובעלי ברית כל אחת ואחת שונאים ורודפים אלה את אלה עד חרמה בשם האלהים ולכבודו. בימים הראשונים, כל עוד היתה תורת הרוזים הזאת בראשית עלומה, כל עוד לא העמיקה חקר במעשה בראשית ובמסתרי הבריאה, היו שתי השמות האלה נאחזות ומסוככות יחד וישפיעו זו לזו שפע רב, אך כמעט היתה הקבלה לשטה ערוכה ולספרה עומדת בפני עצמה, כמעט הרחיקו בעלי בריתה ללכת בדעותיהם ואמונת כחדיבנים במפעלות אלהים היתה להם לראש פנה, אז קמו בעלי התלמוד ויחתרו בכל כחם להשפיל את ערכה בעיני ההמון ולהגביל את קהל מעריציה, ואמנם הפצם הצליח בידם כי הועילו להסיר את לבות החרדים ואנשי המעשה מאחרי הלמודים האלה ולמסוך בקרבם רוח סחד ויראה לנגוע בהם א), בהטילם אימה על כל הנגע בהחכמה הזאת כי נחלים הוא הותה על ראשו וכי צפוי הוא אלי מות על ידה ב), ובהוכיחם לדעת כי הרעות וההשערות האלה לא נבראו על סדרת הקדש רק לקוחות הן מיסודי אמונת הנוצרים ועל כן חולין הן ולא יבואו בקהל לנו. כן יאמר למשל הריב"ש באחת מתשובותיו על המחזיקים בשטת "עשר הספירות": הנוצרים מאמיני השלש והמקובלים מאמיני עשיריות, ואחריו החרה החוקק גם הרשב"א בתשובותיו (תשובה קפ"ט) באמרו: אם הנוצרים טוענים השלישיות אלו טוענים העשיריות א). אך המקובלים לא טמנו גם הם את ידם בצלחת

א) מובא בפירושו של ר' הירץ טריוויס להתפלה, האדרת והאמונה' בשם המדרש אותיות דר' עקיבא.

ב) ילקוט ראובני בשם פרקי היכלות.

ג) תשובת רב האי גאון (בספר טעם זקנים לר' אליעזר אשכנזי צד 58-54): "וכמה ספרים מסורים אצלינו כתוב בהם כמה מהשמות ושמות מלאכים וצורת חותמו... והיו הזקנים ואנשי היראה כשרואין אותן הספרים מתפחדים מהם". ראה גם פ"רסט: תולדות הקדאים חלק שני צד ח' הערה א'.

ד) על כן הזהירו חכמי' ואמרו: אין רורשין, הציץ ונפגע, הציץ ומת ועור אזהרות רבות כמותן הנמצאות במקומות מפורזים בספרי התלמוד והמדרש.

ה) גם המקובל הגדול רבי אברהם אבולפיא (החי במאה השלש עשרה) הרחיב לשונו על השטה הזאת והודה בפה מלא כי רעיון הספירות לקוח הוא מאמונת הנוצרים וכי זמורת זו הוא בכרם ספרתנו: כמו שהגוים אומרים הוא שלשה ושלשה אחד כן סקצת בעלי הקבלה מאמינים ואומרים כי האלהות עשר ספירות

כי גם עליהם נחה רוח מלחמה ויצאו חוצין לקראת הרבנים בעלי התלמוד ועומי נפשם לחרפם, לנדפם ולהמיט עליהם ועל למודיהם גם יחד לענן וקלס מרבה להכיל. כה יכנו אבות הקבלה את המשנה בשם "קליפה" או "שפה" וימלאו פיהם שחוק ולצון על סגנון שפת התלמוד ועל שטת כללי הנמרא כמו קושיא, קל וחומר, תיקו, ברייתא, הלכה ועוד⁹. גם מחבר "ספר הקנה" שופך את כל המתו על האגדה של "הקביה מניח תפילין" ויריק את חצי לענו על האגדה "שלושה ספרים נפתחים"¹⁰, ובעקבותיו הלכו רבים וכן שלמים מבעלי ברית הקבלה בני דורו ויצאו למלחמה על בעלי התלמוד והמדרש המנשימים את האלהות בתוארים נופנים ומחפאים על ה' דברים אשר לא כן ויתאמצו להקים בנין שלם בתורת המסותרים ולהביא את הקבלה במערכת השטה והסדרים, להציגה כאויב מול ספרת התלמוד ולהרחיב את הניא המבדיל בין שתי השטות האלה. בין המקובלים המאוחרים אשר נתנו דופי בהתלמוד וישימו בו תהלה הצטיין ביותר המקובל הנודע ר' אברהם אבולפיא מסרנסה בהוציאו משפט חרוץ על המשנה כי היא "קבורת החוק והמשפט" ובנורו אומר כי רק המקובל הוא קרוא אדם בעוד אשר התלמודיים, המה השונים רק בתורת התלמוד לבר, הנם קופים אשר עליהם הננו מוכרחים לברך: ברוך משנה הבריות.

המלחמה העצומה הזאת להטה מסביב כאש מתלקחת ותעש את כל הארץ כמקרה, ובאחרונה הנחילה את עשרת הנצחון להקבלה, והנצחון הזה התנה את הדרך והמטרה לימים הבאים. למודי הנסתר והקבלה, אשר עד אז פעלו את פעולתם כמו אופל, קמו ויתעודרו וידרכו עוז וכמו בחבלי הקסם משכו אחריהם את כל חכמי הדור ההוא לבוא בבריתם. מיום ליום נוספו כחות חדשים ועמלו לחוק ולבצר את הנצחון הזה, אשר ממנו יתר ממנו פנה לעתידות הרוח ותהלכות החקר וההגיון, כי הרוח אשר לא עצר עד היום כח להתבונן בעצם המסתתר וכבשוננו של עולם בינה הפשית, התאמין עתה לפלס לו בערפלי הנסתר דרך ובריו עולם נתיבה על ימי למודי הקבלה והסודות.

עקבות המלחמה ההיא נרדעו בתוך המשנה, כמו כן בשני התלמודים, ושם גם עקבות הנצחון בצדם, כי למרות התנגדות שני הצדדים האלה ופלגות דעותיהם לא ינכרו אותות הרושם וההשפעה אשר נחה אז על בעלי התלמוד משטת הקבלה ולמודיה.

כל היודע פרק בחכמת הקבלה הקדומה ימצא הדמיון השלם וההשתוות הגמורה שבין המקובלים הראשונים ובין בעלי התלמוד, אשר עשו תורתם אומנתם, בנמוסי חייהם ובמדות דרך ארץ, בצניעות ותיקו, בחסידות אנשי מעשה, במנהגיהם בבית ובחוק, בשמירת טהרת דבורם, בזהירותם מכל נדר ושבועה, בהתרחקם מנאה ונאון ומתאות

והעשרה הם אחר, ראה ספר "כנחם הכבלי" להר"ר ש. רובין צד 50 וספר "יסוד הספירות" להנ"ל צד 24.

⁹ רובין כספרו "היירענטום אינד קאכבאלא" צד 18.

¹⁰ שם צד 40 וצד 74.

המותרות, בשקידתם להתנבר על רוחם, לכבוש את יצרם, להכניע את החומר ולסנף את הגוף, להיות רצוי לכל אדם וענו כמשה, וכיצא בהרבה דעות ואמונות כאלה וכאלה. גם אם נחפוש ונחקר בהרבה משפטי התלמוד, הנראים בהשקפה ראשונה תמוהים ונפלאים מאד, נמצאם אחד לאחד מכונים ומתאימים אל דעות הקבלה אשר מהן השפעו. לדוגמא ידענו כי הענין פריה ורביה היה גדול ונכבד מאד אצל המקובלים הראשונים והמצוה הזאת היתה חשובה ויקרה בעיניהם יותר מכל המצות, כאשר היתה קדושה גם אצל הפרסים אשר העריצו והקדישו בדתם כל מיני הזוג בכל מערכות השבע, עד שנקרא אצלם הנישואין עבודת קודש לאלהים אורמוצד⁽¹⁾, ואשר מהם קבלוה המקובלים בעלי סודות שהיו הוגי-דעות מרכבות מאמונת הפרסים והיונים והשתדלו להשריש את הדעה הזאת בלב אחיהם בנתנם לה ערך מסתרי נעלה, תכלית קדושה ומטרה נשגבה מאד. על כן יאמרו המקובלים: „כל המזולזל במצות פריה ורביה עושה פגם בספירות עליונות ומחריב עולמות“ (זהר לפרשת בראשית ועוד בכמה מקומות) והרימו את סוד הנישואין למעלת „ספירה“ ואת כח התאוה והמשגל ל„התגלות שכינת האלהות השוכנת בקרב האדם“, ואין ספק שזה הוא מקור כל החומרות שהכבירו חכמינו על מצות פריה ורביה ואמרו: מי שאין לו אשה כאלו שופך דמים... מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו ממעט את הדמות (יבמות ס"ג) וגזרו אומר: מת בלא בנים אין לו חלק לעולם הבא (שם), ועל כן היו הנישואין אה"כ גם בעמנו כעין עבודת אלהים שהתעסקו בה גם ביום צום הכפורים שבו בנות ישראל היו יוצאות וחולות בכרמים ואומרות בחור שא נא עיניך בתולה וכו' (תענית כ"ו)⁽²⁾. אך גם את האמונה במציאות המלאכים למיניהם בתור כחות נבדלים ועצמים נפרדים ובתור שותפים להקב"ה במעשה בראשית ובהנהגת העולם, האמונה בשדים ומויקים עם כל צבא הרוחות הרעות, האמונה בהשארית הנפש, בביאת המשיח ובאחרית ימי העולם, אמונת הכשוף, השפעת צבא השמים וכסיליהם ופטרון החלומות, חכמת צרופי האותיות, מרכבת השמות ומערכת סודם, הדעה מנגולוי הנפשות ועברן מגוף לנף, כל אלה קבלו חכמי התלמוד בראשונה מאת המקובלים אשר גם הם מצדם הוסיפו עליהם המון חקירות והשערות וידרשו עליהם תלי תלים של הלכות הנפזרות לרוב בספרי התלמוד והמדרש.

קשה הוא מאד לתאר בשרד נאמן תמונה נכונה וברורה מהקרבה והיחש שהיה להאגדה עם הקבלה, לקרוע את המסך המבדיל בין שני המחקרים האלה, להראות עד כמה היתה האחת נר לרגלי השקפות השניה, איך הובאו הדעות השונות בחוברת ומתי נקבצו לנקבציהן, כי יש אשר שתיהן משפע אחד ינקו וממקור אחד יהלכו, אך בכל זאת במקומות רבים לא תכחיש האגדה את מוצאה, את הצור אשר ממנו הוצגה, וכל עין רואה תעיד כי על עמודי הקבלה בנתה ביתה, מידה לה קרנים ומשם הביון עושה.

⁽¹⁾ את הענין הזה ברר הר"ר רובין בספרו „קאכבאלא אונג אנרא“, ווין 1896.

⁽²⁾ רובין שם צר 7.

לא יפלא היא כי קרבת שתי השמות האלה והתחברותן פעלה פעולה גדולה על תופשי התורה בימים ההם, לפרוץ את ההומה המקפת את למודי התלמוד המונבל רק בדברים המקובלים ומסורים מדור לדור ולתת את ידם לכל חוקר והונה דעות הבא אחריהם לאצול גם מרוחו עליהם ולברוא תורה חדשה לעמו. באחרית המאה השתים עשרה נולדה בארץ צרפת הדרומית הקבלה החדשה השונה מתורת הרזים העתיקה שני רב. רבי אברהם ב"ר דוד, הראשון אשר פתח את מערכת המלחמה נגד הרמב"ם, וביחוד בנו ר' יצחק העור, היו ראשי מיסדי תורת הקבלה החדשה. האחרון הרחיב את שפת "הספירות" כפי שבאה בראשונה בספר "היצירה" ויפין את הדעה מגלגולי הנפשות ויבאר סוד בריאת העולם וסדר הנהגתו על פי מספרים ואותיות. על ידי שני תלמידיו ר' עזרא ור' עזריאל, אשר בראשונה נחשבו שניהם לאיש אחד, נפוצה הקבלה חיש מהר על פני כל ארץ ספרד. מעיר גירוני, מקום מולדת שניהם, עברה התורה החדשה בזמן קצר דרך כל ארץ ספרד עד אשר באה לעיר טולידה, עיר המלאה אז חכמים וסופרים, וגם שם הרתיחה את הלבבות ותקה את כל הרוות שבי בקסם מחקרה. על ידי ההתחברות בין ההסידות והקבלה במאה השלש עשרה הוסיפה תורת המסתרים להכות שרשים על אדמת ישראל ולפרוש את כנפי ממשלתה על כל תפוצות הגולה. ר' יהודה החסיד בעל "ספר חסידים" ברענגשפורג ותלמידו ר' אלעזר ב"ר יהודה בעל ה"רוקח" בווארמס סללו מסלה חדשה לסתרי תורת האלהות השונה שני גדול מן הדרך אשר אחזה בה הקבלה בארץ ספרד, ואשר עד מהרה רחבה וגמבה בכל ארץ אשכנז ותוסיף אומץ על ידי תלמידיהם הבאים אחריהם. כה התפשטה והתרחבה אפוא לאט לאט חכמת המסתרים, כל פעם בצורה אחרת, גם בין הרבנים מעריצי התלמוד אשר בדורות הבאים והיו גם הם למקובלים ובעלי סודות ועל ברכיהם נולדה אחרי כן עוד הקבלה הצעירה במאה השש עשרה בעיר צפת. ראשי אבות השטה היותר חדשה הזאת היו: ר' משה קודדור, ר' שלמה אלקבץ, ר' יוסף קארו, ר' משה גלאנטי ובניו, ר' משה אלשיך, ר' יצחק לוריא ור' חיים וויטאל, כלם תופשי תורה ומורי דת ודין, אשר מהם נסו מקצתם להביא את רוי הקבלה ולמודיה גם לתוך ההלכה והתפלות. מיום ההוא התרועעה החכמה הזאת יותר ויותר אל דרישת התלמוד וסרה קנאת אשה מרעותה, הקבלה לא תצור עוד את בעלי האגדה והמה לא ישנאו עוד את הקבלה בלבם והיה שלום נצה ושלות עולם ביניהם כהיום הזה.

שני פשטים בדברי מדרש.

.*

הן דמלכא שלמה.

כאשר בדקתי כל דברי ר' עזריה לבררם ולהביאם בתוך החלק השלישי לספרי על „אגדת אמוראי ארץ ישראל“ בא לידי המאמר המפליא אשר נקרא שמו עליו בפסיקתא רבתי פ' כ"א דף ק"ג ע"ב דפוס ווינא (ש' תכ"ו) והוא נלוח אל מאמר אחר וזה לשונם: „ורבנין אמרו ירדו שנונים על העולם להחריבו אמר רבי עזריא הן דמלכא שלמה“. ומה שנאמר פה בשם רבנין נמצא במקום אחר בשם ר' אלעזר בן פדת ישדורש מלת שנאן (תהלים ס"ח י"ח) מלשון שנון. עיין פסיקתא דר' כהנא דף ק"ח ע"א: „א"ר אלעזר בן פדת וכולם — ר"ל המלאכים שירדו עם הקב"ה על הר סיני — ירדו שנונים לכלות את שונאיהן של ישראל שאלו לא קבלו את התורה היו מכלים אותן, ובתנחומא אשר יצא לאור ע"י הר"ש בובר פ"י יתרו סימן י"ד נמצא המאמר כלו כמו בפסיקתא דר"כ רק במקום „שנונים“ יש שם „בהרבות שנונים“ והוא הנכון (על לשון הכתוב שנונו כהרב לשונם) ובמדרש שוחר טוב על מזמור ס"ח סימן י' נמצא המאמר בדרך קצרה, וכולם ירדו שנונים לכלות את העולם אם לא יקבלו ישראל את התורה, ומהלשון הקצרה הזאת נקצר המאמר עוד יותר ויצאה צורתו כאשר הוא לפנינו בפסיקתא רבתי, ונפל בו שנוי קצת כי המקצר לא הבין מלת „העולם“ ולא ידע כי ענינו כאן כלל ישראל ולכלות את שונאיהן של ישראל — ר"ל את ישראל — ירדו המלאכים, ולפי זה בחשבו כי מלת העולם נאמרה כפשטה אמר „להחריבו“ במקום „לכלותו“. ועתה מה ענין דברי ר' עזריה הנלוים אל דברי ר' אלעזר? אבל דברי המפרשים לפסיקתא רבתי וגם דברי המפרש האחרון היוצא בעקבותם תמוהים גם הם כדברי המאמר אשר הם יגיעים לפרשו ואיננו רוצה להציגם הנה כי הלא ימצאם המעיין בפיכוש הר' מאיר איש שלום אשר בדפוס ווינא. יסוד הפרושים נבנה על הסברא שר' עזריה על שלמה המלך מדבר, אך יסוד רעוע הוא והבונים עליו לא מצאו טעם למאמרנו ולא מצאו לו קשר עם המאמר אשר נלוח אליו. ולפי האמת אין פה זכר שלמה המלך כי במקום „שלמה“ צריך לכתוב „שלמא“ והיא מלה ארמית ר"ל שלום, וביאור המאמר כך הוא: ר' עזריה בא לחלוק על דברי ר' אלעזר בן פדת ואומר „במקום המלך יש שלום“ („הן“ הוא כמו אהן ומלת הענין מורה על המקום) כלומר המלאכים אשר ירדו עם הקב"ה על הר סיני לא באו לכלות את ישראל, כי כאשר המלך שם בעצמו ובכבודו פמליא שלו הבאה עמו לא למלחמה באו, כי אם לשלום. ובלי ספק המאמר הזה „הן דמלכא שלמא“ היה משל שגור בפי אנשי דורו של ר' עזריה ונלקח ממה שראו ממנהגו מלכי רומי. ודומה המשל הזה בסגנונו למשל אחר אשר נמצא בין מאמרי ר' אבין והוא בן דורו של ר' עזריה וזה לשונו: „הן דמלכא שרי טימיקון“ כלומר מקום שהמלך שוכן בו הוא מיוחד לו ורק למלך משפט הקנין עליו (ע"י פסיקתא דר' כהנא דף ז' ע"ב, ומלת טימיקון היא τριμικόν עיין מה שכתב הח' פירסם בספר המלים שלו הנקרא גלאססאריים דף 121). ומי לא יראה ששני המשלים דומים זה לזה וממקור אחד יצאו. ויש לי ראייה ברורה על היות זה פירוש דברי ר' עזריה, כי במקומות הנזכרים למעלה והם

פסיקתא דר"כ ומדרש תנחומא ושוחר טוב אחר דברי ר' אלעזר בן פדת שדרש שנאן מלשון שגון תחת מאמר ר' אלעזר נמצא מאמר ר' לוי וזה לשונו: „אלא שראו פני הקב"ה ומי שרואה פני המלך אינו מת שנאמר באור פני מלך היים" (כן בפסיקתא דריב ובתנחומא אלא שראו פני שכניה ומי שרואה פני שכניה אינו מת, ובש"ט יש „הקדוש ברוך הוא" תחת שכניה). והנה גם ר' לוי בא לחלוק על דברי ר' אלעזר ולומר שהמלאכים לא ירדו לכלות את ישראל כי במעמד הר סיני לא היו לישראל לפחד פחד מות כי זכו לראות פני השכינה.

הגני מזכיר עוד משל שלישי המתחיל במלת „הן" והוא הנמצא במדרש ויקרא רבה בראש פרשה ר' וזה לשונו: הן די תלא מרי וינייה כולבא רעיא תלא קולתיה. ובתלמוד בבלי בבא מציעא דף פ"ד ע"ב וסנהדרין דף ק"ג ע"א הביאו המשל הזה אך תחת מלת „הן" יש שם „באתר" או „באתרא" כי בלשון הבבלי לא נהגו להשתמש במלת הן (ועיין מה שכתבתי על המשל הזה מה"ע מאנאטסשריפט לשנת 1876 דף 238).

ב.

גור טב אנא.

עוד נמצא בין דברי ר' עזריה מאמר אחר קצר בלשון ארמי הקשה להבין והוא נמצא במדרש חזית על שיר השירים פ"ה פסוק ג' וזה לשונו: „אמר ר' עזריה אמר הקב"ה גור טב אנא אתון אמרין ומעי המו עלי גם אני אמרתי מעי מעי אוהיליה". מלת „גור" לא ידעתי מה היא וגם אינני יודע איך הבינה המפרשים כי לא העירו עליה מאומה. והנה נמצא מאמר ר' עזריה זה בשגנוי לשון גם במדרש דברים רבה פרשה ב' סימן כ"ד ושם נאמר: „א"ר עזריה אמר לו הקב"ה לירמיהו לך אמור להם לישראל חייכם אני כופר בכם אתם אמרתם לי בסני ומעי המו עליו אף אני כך אומר לכם מנין שנאמר הבן יקיר לי אפרים וגו' [על כן המו מעי לון] ולפי המפרשים במקום אני כופר בכם צריך לומר איני כופר בכם והוא מלשון הכופר במלוה כלומר איני כופר במה שקבלתי מכם אבל אני פורע לכם מה שנתתם לי, אתם אמרתם בתאות נפשכם אלי ומעי המו עליו גם אני אומר כנגדכם על כן המו מעי לו (ובמדרש חזית נתחלק הפסוק אשר בירמיה ל"א י"ט בחברו שם ד' י"ט). והנה במקום „איני כופר בכם" יש במדרש חזית „גור טב אנא" ושעם זה כמעט זה. ואולם מה היא הוראת מלת „גור"? לפי דעתי אין לה פה הוראה כלל, אך צריך להגיה ולשום נוי במקום גור ואת תקוני זה תמכתי במאמר אחר אשר נמצא בו שרש נוי והוא בפסיקתא דר"כ דף כ"ד ע"ב (וכן במדרש תנחומא פ"ה כי תצא סימן ו') וזה לשונו: הוה ודירין למינוי למבא טבותיה ולמינוי לבישא בישותיה. וטעמו בלשון הקדש: הוה ודירים לשלם (או לפרוע) לטוב את טובתו ולשלם לרע את רעתו. ובפסיקתא רבתי פ"ב דף מ"ז ע"ב נמצא המאמר בלשון הקדש: הוה זכורים לפרוע לטוב טובתו ולרע רעתו. גם במסכת סופרים פרק י"ד הל' ז' יש בלשון הזה: „למונא (צ"ל למנזא) לטב טבותיה ולביש בישותיה". ועל פי המאמר הזה נאמר כי „גְּזַן טָב אַנָּא" הוא כאלו אמר פורע טוב אני, כלומר אני פורע את הטוב שאני חייב לפרוע, ואחר שנאנו לכאן איננו רחוק לומר כי בדברים רבה מלות אני כופר בכם נכתבו בטעות סופר תחת אני פורע לכם ופורע הוא גוי.

בדפוס אדר התרנ"ה.

בנימין זאב באכער.
Prof. W. Bacher.

דברי יפת באהלי שם.

כאח

דוד מארנאלין.

דברים אחרים.

(במקום הקדמה).

הסרון העתקת שירייהגבורים איליאדה ואדיסיה להומירוס, הוא הסרון מורגש מאד בספרתנו העברית. שני השירים האדירים האלה, שהם ראשית השירה היונית העתיקה, היו ליסוד מוסד ולראש פנה לכל ספריות אירופה, ואשר על כן כמעט בספרת כל עם ועם נמצאות העתקות שירייהמופת הנ"ל לעשרות, מעשה ידי משוררים בעלי כשרון ולב-מתנה. על ברכי ההעתקות ההן נולדו גם בכל השפות, המתהלכות בארצות הנאורות, ספרי מחקר ובקרת למרבה, הבאים לבאר ולפרש שירי העלילה של הומירוס, והתולים בהם תלי תלים של פלפולים והלכות על כל קרין וקרין, ומנין כל הבאורים ודקדוקייהסופרים במקצוע זה עולה עד כדי יצירת ספרה מיוחדת של הקרי קדמוניות היונים. השפעת השירים איליאדה ואדיסיה, אשר לפי השערת גדול החוקרים, הנם עתיקי ימים כההלות דוד בן ישי, היתה עצומה וגדולה מאד על כל בני הדורות הראשונים, בשכבר הימים, במשול המחוקק ליקורגוס על שפרטא, נעשה לחוב על כל בניהנעורים, ילידי הארץ ההיא, לשנן בעל פה את דברי השיר אשר שר הומירוס שתום-העין, לבעבור יהיו שטרים על שפתם תמיד. בעיני היונים הקדמונים נחשבו שירי הומירוס על פי חין ערכם ויקר תפארתם ושיא גאונם לכתבי קדש, ועל פני כל העם נכבדו כספרי אורים ותומים. גם אחרי כן, בימי הבינים, לא הדלו פעמותיו הנאדרות והמפוארות לפעם במחנה הסופרים, ולהראות פעלתו על כל ההונים בהנה, ורוחן נסכה על כל תבואת הספרה של העת ההיא. ואף עד היום, כעת חיה, עומדות זמירות הומירוס הנעלות לנם גוים למשל עמים ולמופת לרבים, ותלמודן נוהג ברוב ארצות אירופה בבתי הספר הבינונים. כי אף אמנם שני השירים איליאדה ואדיסיה, הנה הנם לא רק שירי-מוזמר ודברי-פזימים שאינם לא מעלין ולא מורידין, כי אם, כמו שקרא להם בצדק אחד המבקרים ההלניסטים, "ענציקלופדיה שלמה של העת העתיקה". בה נחזה כמו במערכה מסודרת את כל מהנה אלילי יון השונים בתהלוכותיהם על פני הארץ מתחת ותחבלותיהם ועשתנותיהם בשמים ממעל: אחריהם עולה קהר טפסי-אנשים גדול, הם הגבורים אנשי המלחמה, הנפילים בני האלהים, וגם בני איש פשוטים, עם כל צבא עלילותיהם, ארחם ורבעם בין אדם לחברו ואופני הליכותיהם על מרומי שדה-קטל ובהיי המשפחה פנימה. כפעם בפעם נפגש במהלך ספורי הומירוס

גם מהוות הטבע וציודים דקים, לוקחי לבבות, תמונות ודמיונות מעשה ידי אמן, אשר ירחיבו עינינו וישובבו נפשנו בחוש החן המשוך על פני כלם, בנעם המליצה וכיפי הפיז, האצור בקרבם. שפת השירים בעצמה עשירה וכבירה בממד, ומלאה לה על כל שעל ניבים נאזים ונאומים נעימים, תארים וכנויים המציירים את הענין מכמה צדדים כאחד, נוסף על משקלם המצלצל כפעמון, משקל הקסמטר הנחמד ומאד נעלה. רק בספרתנו, השרידה היחידה, לא נכרו אותותיהם של שירי הומירוס הקלאסיקים ופעלם לא נראה על סופרינו ומשוררינו, כי חסר לנו תרנום השירים הנזכרים מכל כל, אי לזאת בחפצנו למנות את החסרון הזה במעט, נסונו להריק אל שפת עבר פרק אחד אחוז משיר איליאדה להומירוס, פרק קטן-הכמות ורב האיכות, בתור עלים לתרופה, והננו מציעים אותם בזה לפני הקורא בשם אשר בהרנו לנו: „דברי יפת באהלי שם“ לקיים מה שנאמר: „יפייתו של יפת יהא באהלי שם“ (מגלה ט'). מבלי יכלת לשמור בעברית את המשקל היוני ההקסמטר, אחרי אשר בשפתנו אין לנו הברות קצרות וארכות ולא הריתמוס הערב אשר ללשונות יפת הקדמוניות, נאלצנו לעשות רק כמתכנת ההקסמטר, ובתרנומו הנוכחי יסדנו על כן את השיר על י"ז תנועות, והמלה הקיצונה, המבריחה את החרוז, ננייתה מלעיל, כמו בעצם החזיון היוני. וליהד שמות העצם, שמות האלילים והנבזרים הנמצאים בשיר, נתנו להם פנים עבריות, במה שנוגע לההעתק (פראנסקריפטיון) מלשון יון, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

המעתיק.

קוב, תרנ"ו.

הַקָּטָר וְאַנְדְרֵמֶעֶכָה.

(מְשִׁירֵי-הַגְּבוּרִים אֵילֵי־אֲדָה לְהוֹמִירוֹס, פָּרָק שְׁשִׁי).

שָׁמָּה עַל יַד שְׁעָרֵי סְקִיָּה * הַתִּינֵצֶכָה הַנִּבְרָת; אַחֲרֶיהָ
אֶחַת הַשְּׁפָחוֹת נִשְׂאָה אֶת בָּגֶם (אֲשֶׁר לֹא יָרַע לְקְרוֹא עֲרֵנָה
אָב וְאִם) — פָּרִי בְטָנָם הִנְחִיה, הִיפָּה כַּסְהָר; הַקָּטָר
קָרָא לוֹ מְקַמְנֵדְרִיוֹס; אֵילֹם בְּגִי הָעִיר מְרֻנִיה בְּנוֹהוּ
בְשֵׁם אֶסְמִיאֲנָבֶס, לֵאמֹר: רַק הַקָּטָר הִיא מַחְסֵה לְמְרֻנִיה.
בְּצָחוֹק שְׁפָתַיִם הַבֵּיט הָאָב הוֹמֶס עַל בְּנוֹ הַיָּדָה.
אֲצִלוֹ עֲמָדָה אֲנְדְרֵמֶעֶכָה רַעֲתָה, יוֹרְדַת בְּבָבִי,
וְתַחבֵּק יוֹ וְתַדְבֵּר אֵלָיו אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
אִישֵׁי־חַיִל רַב־פְּעֻלִים! אֲמַץ לְבָבְךָ וְשִׁחַתְהָ, אוֹיֵה!
עֵינֶיךָ לֹא תַחֹס עַל בְּנֶךָ יַחֲדָךָ וְעַל אִמּוֹ הָעֵנִיה.
מִהָרָא שָׁב אֶלְמֶנָה אֲמַלְלָה! וּמְאִישֵׁי עוֹבְדָה, הַקָּטָר,
טוֹב לִי לָרְדַת לְבָאֵר שַׁחַת! נַחֵם מִעֵינֵי יִסְתָּר.
אִם יַד הַגּוֹרֵל הָאֶבְרִי תִהְיֶה בְּךָ לְקַחְתָּךְ מִמֶּנִּי!
חֲלָקִי בַחַיִּים רַק צָרָה גִּינוֹן! אֵין לִי אָב מוֹרֵה־דָרָה,
אֵין לִי אִם רַחֲמֶנִי! אֶת אָבִי הִשָּׁב הָרַג בְּיַד רִצָּח
אֶכִּילוֹס גְּבוּרֵי־הַמְּלַחְמָה, כּוֹ בְיוֹם אֲשֶׁר הָרַס חָרַם,
אֶת בֵּית גּוֹיִי־קִילִיקִיָּה, ^ב הִיא תְּבִי גְבוּהַת־הַשְּׁעָר.
בְּעֲצָמוֹ רִצָּח נָפֶשׁ הַתִּיזֹן, אֵךְ לֹא הִרְהִיב עוֹ בְּנַפְשׁוֹ
לְפִשׁוֹט מִמֶּנּוּ אֶת נִשְׁקוֹ: בִּי חַת מִפְּנֵי עֵנֶשׁ גְּבוּהָ.
נִוְתַן עֲצָמוֹת הִשָּׁב עִם כְּלֵי מְלַחְמָתוֹ הַבְּבָרִים יַחַד
לְמַאֲכַל־תְּאִשׁוּ, וְעֵשׂ עַל קִבְרוֹ גַל אֲדָמָה לְמַצְבֵּת,
וּסְבִיבוֹת זֶה הַגַּל הַגְּמֻפּוֹת ^ג, בְּנוֹת זֹו ^ד, עֲרַמוּנִים נָטְשֵׁי.
אֲחֵי הַמְּסֻלָּאִים בָּפוּ! שְׁבַענָה נִשְׂאָרְתֶם בְּכִית!
בְּלָתֶם וּבְיוֹם אֶחָד לְאַרְצָא אֲבִדוֹן הַעֲתִיקוֹ שְׁבֵת,
בְּלֶם הָרַג בְּאַבּוּרֵי־חֲמָה אֶכִּילוֹס ^ה קַל־תְּרַגְלִים,
כִּרְעִיתֶם עֲרֵרֵי שְׁנָרִים אֶכִּוּסִים וּכְשָׁבִים לְבָנוֹת הַצָּמָר,
גַּם אֶת אִמִּי, הַמוֹלֶבֶת בְּעִמְקֵי הָהָר פָּלַק רַב־הַיָּעַר,
סָחַב בְּשִׁבְיַת־חֶרֶב אֶל מַחְגָּהוּ עִם שְׂאֵר הַמְּלָקוֹת,
אַחֲרֵיכֶן גָּמַן לָהּ חֲפָשָׁה בְּעַד כַּפָּר רַב אֲשֶׁר לֹא יִמְנָה.

אף ארְתָּמִית ^ו, רֹבֶת־קֶשֶׁת, בְּאִמִּי פָגַעָה גַם בֵּית הַזְּרִיקָה !
 הַקְּטֹרֶת, בְּךָ כָּל מַעֲנֵי, אֶתָּה עֲתָה לִי אֵב וְאִם גְּאֻהֶבֶת,
 אֶתָּה אֲחִי הַיְחִידָה, אֶתָּה אִישִׁי הַיְקָר גַּם יָחֵד !
 חֲמִלָּנָא אִיפּוּא עָלַי, וְהִשָּׂאֵר פֹּה עַל הַמַּצֵּפָה אֶתְנֵנו
 אֶל תַּעֲשֶׂה אֶת בְּנֵךְ יְתוֹם, אֶת אִשְׁתְּךָ אֶלְמָנָה בַּל תַּעַשׂ !
 תִּלְוֵנו הַצָּב אֲצִל עַץ־הַתְּאֵנָה : בִּי מִשָּׁם עַל־דָּתְךָ
 נָקַל לְהַצֵּר לְהַתְּפָרֵץ הַעִירָה וְלַעֲלוֹת עַל הַבָּצָר ;
 שְׁלֹשׁ פְּעָמִים קָרְבוּ אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה וְלִהְפִיץ קִנְיַת
 סַעֲרֵי הַנְּבוֹרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ, הַמָּה ! הַזֹּחִים אֲנִיכֶם ^ו
 הַאֲדִירִים, אִידְמִינִיּוֹם ^ז הַנּוֹדֵעַ לְמִשְׁנֵב בְּשַׁעַר,
 שְׁנֵי כְּנֵי אֶמְרִים ^ח גַּם הַמְּדִידִי ^ט אֲמִיץ־לֵב נְבוֹר־חֵיֶל,
 אִין־זֹאת, כִּי גִלָּה לָהֶם דְּבָר זֶה יְדַעְנִי מִחֶבֶם אַחַד
 אוֹ אֶת עֲצָמָם דְּחַף לָבֶם בְּרוּחַ כְּבִיר נְבוֹאָתוֹ שְׁמָה,
 הַקְּטֹרֶת, הַמְּכַרֵּף בְּקוֹבְעוֹ, הַשׁוֹיב לָהּ בְּדָבָרִים הַאֵלֶּה :
 "מִקֵּל זֶה גַם נִפְשִׁי יִגָּה בְּנַפְשִׁי, אָפֶס בִּי בְלִמָּה נִצַּחַת
 לִי לִפְנֵי כָּל טְרוֹנֵי וְלִפְנֵי כָּל טְרוֹנֵי אֶרֶב־תְּבַנְנָה,
 אִם כִּנְרָא וְרַף הַלְבָב פֹּה אֶתֶר וְלֹא אֲצֵא לְמַלְחָמָה,
 לְבִי לֹא יִתְנַנֵּי לַעֲשׂוֹת בְּדָבָר הַזֶּה : אֲנִי לְמַדְתִּי
 לְהִיּוֹת תָּמִיד עֹשֵׂי לְכָלִי חַת וְלִהְלַחֵם בַּחֲמַת־כַּחַם
 רֵאשׁוֹן בֵּין הַטְּרוֹנִים וְלִקְנֹת לִי וְלֵאבִי שִׁם־תַּפְאָרָתָה,
 אֲדַע נְאֻמָּה מֵרֵאשׁ אֲשׁוּרָה כָּלֵב וּבְמַחֲשָׁבָה פְּנִימָה :
 יְבוֹא יוֹם, וְתִהְרַם עִיר הַכֶּנֶז טְרוֹנֵה, עֲמָה יָחֵד
 יִרְדַּ שְׂאוּלָה פְּרִיאָמוֹם ^י וְגַם עִם פְּרִיאָמוֹם מִחֻיֹק הַרְמָה,
 אֲךָ לֹא כֹה תִדְבָּאֵינָה רַחֲוֵי הַצָּרוֹת הַבָּאוֹת עַל טְרוֹנֵה,
 עַל אֲדוֹנֵי אֲבֵי פְּרִיאָמוֹם, עַל אִמִּי הַזְּקֵנָה הַקְּדָה,
 עַל אֲחֵי הַיְקָרִים, בַּחֲוָרִים רַבִּים וְטוֹבִים אֲנִישֵׁי־חֵיֶל,
 אֲשֶׁר יִפְלוּ חֵלֶל אֶל־נְכוֹן מִתְּגַבְּרֵי־דִיר אוֹיְבֵינוּ בְּנַפְשׁ,
 בְּצַרַת נַפְשׁךָ אֶת ; אֵיכָּכָה הָאֲרִיבִי ^{יב} לְבוֹשֵׁי־הַנְּחֻשָׁת
 יִשְׂבֹּךְ שְׁבִי, יִרְדַּת בְּכַבִּי, וְיִגּוֹל חַפְשֶׁךָ בְּרִצָּח,
 וּכְשִׁבְיֵת־חֶרֶב בְּאַרְגָּת תִּטּוֹי מְנוּה לְנִקְרִיָה,
 תִּשְׂאֵבִי מִים מִמַּעַנּוֹת מַסִּים אוֹ הִפְעַרְיָה,
 בַּתְּלוּנָה מְרָה בְּקָרֵב ; אֲךָ יֵאָכֵף עָלֶיךָ הָאֵנָם !
 אוֹתָךְ, יִרְדַּת בְּכַבִּי, יִרְאֶה הַרְוָאָה שְׂמָה וַיֹּאמֶר :

הנה ואת היא אשת הקטור, אשר עלה בנבחרת-עזה
 על כל המרונים רובבי-הסוס, עת סביב איליון לחמו.
 קבה יאמר, ובנפשך אז מעור תננה חדשה! תזכיר
 את בעלך הנבחר, אשר עודו בחיים הגין עליך
 מעבדות; אך טוב לי לגזע ולהקסות בעפר קבר
 מאשר אראה בשביה, וקול תלונותיך אשמעה!
 אחר הדברים האלה לחבק את בנו התעורר הקטור,
 אך העולל נפל בצעקה אל שדי מיניקתו, לובשת
 שנים, כי נבעת מפני מראה אביהו, המורה פחה,
 ונהל מפני ברכ נחשתו ומפני ברבלתו הפרועה פרע.
 אשר מעל רום הכובע ברעמת הסוס התננעשה נוע,
 צחוק קל עבר על שפתי אביו ואמו הנבחרת.
 את כובעו מעל ראשו חיש הסיר הקטור בן-שמים,
 וניח אותו, הנוצץ בעין החשמלה, על הארץ.
 נקח על אורעותיו את בנו הנקיר וישקחהו
 ויחבקנהו וירימהו על ויתפלל קבה ברנש
 אל זו — אל האדיר ואל האלהים החיים לנצח:
 זו ויהאליהם בני-אל-מנת! יהי רצון מלפניכם,
 כי בני זה הנחמד יהנה במוני נודע לשם בשערה,
 במוני גבור-חיל ומלכותו מאד תבון במרונה.
 עליו יאמרו באחרית הימים: יפה כח הבן מכח
 האב! עת ביד רמה ישוב מן המלחמה עמוס שלל-חרב,
 לקוח מיד ערהו וישמח לב יולדתו סלה!
 בגלותו לדבר אל ידי רענתו העדינה הנים
 את בנו הנקיר לו, והאם אמצה אל לבה את הנער,
 בורעות אהבה ובצחוק שעשועים מהול בדמעות-עין,
 לב אישה הנבחר נהפך בקרבו למראה עיניהו.
 ויחבקנהו ויתרפק באהבים עליה, וכה לה הביע:
 -תמתי! אל גא בגונן מרבה להכיל את נפשך מדאיבי,
 למרות מזלי כל איש לא ישלחני לממלכת אאדים!
 אך ממנת כוסו, אנדמה, לא נמלט אף אחד ילוד-אשת,
 גם איש חיל גם בך תלכב, בצאתו לראות חיים מקסון.
 שובי נא הביתה, יונתי! צפי לך הליכות ביתך.

שִׁלְחֵי יְדֹן לַמִּטְנָה וְאַרְגִּי ; סִקְדֵי עַל שְׂמֹחַתֶיךָ .
 לַעֲשׂוֹת אֶת מְלֹאכְתְּךָ , וְהַמְלַחֲמָה עַל הַנְּבָרִים מְמֹלֶת .
 וּבְנֶתֶר עוֹ עָלַי מִכָּל יְלֵדֵי אֵילִיּוֹן , עִיר הַקֶּדֶשׁ .
 בְּקִלּוֹתָ אֶת דְּבָרָיו הַרִים הַקָּטָר הַמִּתְנַסֵּם בְּתַפְאֵרְתָּ
 שְׂרִינּוֹ אֶת כּוֹבְעוֹ גָּבַל הַרְעָמָה מֵעַל פְּנֵי הָאָרֶץ .
 וְאַנְדְרָמֶדָה הִלְבָּה תִרְשׁ לְבֵיתָהּ . בְּהִבְיָטָה בְּפַעַם בְּפַעַם
 אַחֲרֶיהָ , וּבְהוֹרִידָהּ דְּמַעוֹת בְּנַחַל . מִהַר הַגִּינָה
 אֶל בֵּית־הַבִּירָה . בֵּית הַקָּטָר מֵרַעִץ אֵיזִיָּה , שֵׁם מְצֵאָה
 שְׂשׂוֹחַת כַּבּוֹת יַחַדוֹ נִקְהָלוֹת וְלִבְבִי בָלָן הַעִירָה .
 עַל יָדָן הַקָּטָר בְּבֵיתוֹ נִסְפַר בְּתִים תִּתּוֹ עוֹדֵנִי .
 כִּי דַמּוֹ בְּנַפְשׁוֹן , הוּא לֹא יָשׁוּב לְבֵיתוֹ מִשְׂדֵי לָחֶם וְקֶרֶךְ
 וְלֹא יִנְקָה מִיְדֵי הַדְּנָאִים (י) , וְעֵבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּהּ .

הערות נחוצות.

- (א) סִקְדָּה — השם הנקרא על אחד השערים בחומת טרויה, היא איליון, העיר המהוללה בהרויסותיה, בירת ממלכת הטרוינים, בארץ פריגיה הקדמונה, השוכנת באסיה הקטנה.
- (ב) קִילִיקִיָּה — שם מדינת קדומים בארץ אפריקה, על שפת הנהר נילוס; עליה מלך השליט התיון, אבי אנדראמעכה, אשת הקטר, הראש והראשון בין גבורי טרויה; קרית המלך התיון ובירת ניי קיליקיה היתה תבי (Theben) המוקפת חומה גשנה ושערים רמים ונשאים, והרוכצת לרגלי ההר פלק המכסה בסככי יער.
- (ג) הנמפות — שם כללי לבנות אלהים, אלילות רבות וכן שלמות, אשר היו במיתולוגיה היונית לסמל כחות הטבע השונים. הנמפות שמו משכנן בהרים וערים, בשדות ואחו, בעמקים ובקעיות הסלעים. בנהרים ונחלים. על פי המקום, אשר אוו להן למושב, תפרדנה הנמפות לפלגות מפלגות שונות, ואלו הן: נמפות-המים, נמפות ההרים, נמפות היערים והבקעות, נמפות העצים ועוד.
- (ד) זו — כן הרשנו לנו להעתיק את שם אלהי הנכר האליל Zeus, Zeus היוני, הוא יופיטר הרומי, הגדול מכל אלהי יון ורומא המתולגיים, אדוני האור והשמים וכל כחות שחק, אשר בראו להם העמים הקדמונים האלה בחזיונם. לפי אמונתם היה זה אל השליט על כל בני אלים וכל בני אדם, ויהי אל קנא ונוקם, אך אוהב צדק ומשפט.
- (ה) אכילות — הכי נכבד בין גבורי יון הקדמונים, אשר נלחם מלחמת עמו וארצו על בני טרויה בחרון הכשר ואמין לב מאין כמהו.
- (ו) ארתמית — אלילת-הציוד ונס ההריון והלבנה, היא דיאנה של הרומאים. צירוה, ע"פ הרוב יושבת במרכבת זהב, הרתומה לשתי אילות קלות הרגלים, בידה קשת נבורים ועל שרמה תליו-הצידים; לבושה שנים עם ארנמן, וחצי לבנה בראשה לעטרת.
- (ז) אֵיאָס, או אֵיאָס (Aias, Aias) שם שני גבורי יון, אשר לקחו חבל בראש במלחמת היונים נגד הטרוינים. האח הצעיר, איכס הקטן, בן אנליוס, מלך לקה המדינה, נפל

מידי האלילה אתנה בדבר חטאו אשר חטא נגד קענדרה. איכם הגדול, בן תילמנוס, מלך סאלאמינה, על פי דברת הומירוס, עלה באמין רוחו ועוזו נבורתו על כל נבורי יון, רק אכילות, הנמרד בכח אלהי, גבה ממנו במעשה תקפו ואילותו. איכם זה לפני תם המלחמה על טרויה שלח יד בנפשו מחמת קנאה, אשר אכלתהו בכל פה ולא נתנה דמי לו, עקב אשר כלי זיינו של אכילוס נסלו חבלים לא לו, כי אם לאדיסיוס, הוא אוליס האביר והערום.

(ח) אידאמיניוס — מלך האי כריתים (Creta), נכד מינוס, — אחד מנבורי החיל אשר ביחד עם יתר בני טרויה הגנין על העיר במלחמתה לקראת בני יון.

(ט) בני אטריאס — הלא המה אנאמינון, מלך מוקען, ומיניליוס, מלך ספרתה. הראשון היה השר המצביא על כל חילי היונים במלחמה הטרוינית, והשני נודע ביותר כבעל הילינה היפה, בת-הרהב, שבשלה התלקח הקרב בין עמיזיון וגויי טרויה המהוללת.

(י) הטידידי — שם התאר לאחד נבורי יון, בן טידיאס ודיפילה, מלך המדינה ארנת, וכנויו העצמי הוא דיאָמעדוס, במלחמת היונים על טרויה הצטיין כאיש מלהמות, מנחה בקרב ואלקום עמו.

(יא) פריאמוס — מלך טרויה האחרון, בעל האשה הקבה, אבי הקטר ופריס. האחרון גזל את הילינה, אשת מיניליוס, מחיק בעלה ויביאה אתו אל ארצו ומולדתו, אז עלתה המת אישה למעלה ראש ויסת את כל מלכי יון ללכת את כל צבאותיהם למלחמה על טרויה לנקום בעמיה נקמת כבודו המחולל ולהשיב את עון פריס בראשם. — פריאמוס בהיותו זקן ושבע ימים לא לקח שכס בעצם המלחמה, ולא התערב במערכי קרבות.

(יב) הארגיבי, כלומר תושב המדינה ארנת, שם כולל לכל איש יון בשירי הומירוס; ארנת היא אחת ממדינות פלפנוס, ארץ ממשלת יון הקדמונה, ושם פלפנוס היום מרעא המדינה הקטנה הג'ל נמצאה במורחה של פלפנוס.

(יג) האידס, ("Aias"), אברון בעברית, פלחה ברומית, ע"פ אמנת היונים היה המושל על עמקי האדמה, והרן היחידי לכל הרשעים יורשי ניהנס. הוא גם הנותן לבני-אדם את המתכיות השפונות בתחיות ארץ והון את כל הצמחים, אליל זה נחשב כהמתלניה לאחי האלים האדירים זוו ופסמדון, ונרמה למלאך הדומה שלנו.

(יד) הרנאים — שם כללי לכל יושבי ארנת המדינה, וגם לכל בני יון, נרדף עם השמות ארגיבים ואכיים.

מכתבי אנשי-שם.

*.

חמשה מכתבים מאת יש"ר (יצחק שמואל ריגווי) אל שד"ל. *

4. 10. 1818

ד' תשרי 5579

אל הנחמד ובנון דבר כמ"ר שמואל הוד שלום ! *

כאשר נתעלסתי בחברתך בהיותי בעירך, בן מצאו כתבך הן בעיני, כי ידעתך
 דרך אחר האמת ולבד תר בהכמה למצוא דברי הפין באמרת אלוה צדופה, ובהיותי
 מאז אורב את האמת גם משחררה יעלו לרצון לפני. אמנם אהבתי אותך לא תמנעני
 מלהודיעך כי לא אסכים גם לסברתך השלישית בדקדוק מלת הנקדה מן הטעמים
 אשר אציע לפניך, ואתה תשוב עליהם.

אם היתה המלה מבנין הפעל ראיה ה"א (שהיא סימן הבנין) להנקד בשורק
 כדרכה בכל הנתי פ"י תמורת הקל הבא בשאר הגזרות, וא"א שתתחלף נקודה זו בחירק
 בזמן העבר מאחר שגם הנקודה יתחת ה"א היא צריכה לסימן הבנין, כי לולי הנקודה
 לא היה די לפעמים אות ה"א לסימן הבנין מאחר שיש היא בנפעל ויש היא
 בהפעיל וגם בהפעל ובהתפעל, לכן לא תמצא בכל התנ"ך העבר מבנין הפעל בה"א
 חרוקה, ומה שהבאת ראיה מן וי"שם בארץ (סוף בראשית) הגה הוא עתיד בו"ו
 המהפכת ואין להקיש ממנו על העבר כי משפטים ממשפטים שונים לכל זמן וזמן.
 גם מה שאמרת שהנועה הו"ו בעבור היות ה"א בחירק לא יסייע לסברתך, כי מן
 הנמנע הוא יתבא הו"ו נעה בעבר מן ההפעל בנורת נפ"י, ולשווא נעמול למצוא
 משל כזה בכל התנ"ך. יצנית גם הוראת ההפעל לא תתכן בפסוק שלפנינו, כי
 בהיות פועל יסד בקל יוצא ליטני יתחייב היותו בהפעל יוצא לשלישי וכן הדין בהפעל
 שהוא הפך ההפעל, אך מה טעם להעיר כאן אם ארין מצרים נוסדה על ידי מושל
 יצוה לאחרים לבנותה, או אם נוסדה על ידי אנשים שנתעוררו מעצמם לבנותה ?

* המכתבים האלה והערותיהם נשלחו לנו מאת החכם הפרופסור יצחק חיים קסטילוניר
 איש טרואסטי. המו"ל.

(1) בעת ההיא ישב שד"ל בעיר מולדתו טרואסטי והיה בן י"ח שנה.

הלא בנת הכתוב רק להעיר על הזמן שבו נסדה מבלי לחקור אהר אומני יסודותה. מזה יתאמת לך כי מלת הוסדה מקור מבנין נפעל, ולזה הסכים השיי דיל עצמו אם תדקק בלשוננו, כי מה שכתב שנתוסדה בנתי להודיענו הוראת המלה שהיא פועל ולא פועל, אך לא להודיענו בנתי שא"כ תהיה המלה מבנין התפעל, וכבר העירות בהכמתך שזה אפס ותהי, גם אנקלוס מתנגד לסברתך כי הוא תרגם דאשתכללת כדרכו תמיד לתרגם הנפעל בהתפעל, ומה שהוסיף הד"ר ל"ת ועשה ממנו פועל עבר הוא להורותנו פתרון המלה לא לתרגם בנתי.

אולם הוזה אני כי כל הפעך לברזה מן הוריות והיה קשה לך היא הודיעה שבמלת היום וה"א רפיה שבסוף מלת הוסדה, לכן בקשת לייחס המלה לבנין אהר, אמר, ידיר, כי יש שתי וריות אלה בכתוב, אך מוטב לקיים הוריות שיש הוגמתן בכתובים אחרים מלהסביר וריות הדשות שאין הוגמתן בכל התנ"ך, כי בענין ה"א הודיעה הנה הוא כאילו אמר למן היום יום הוסדה, כמו ועין הדעת טוב ורע (כרא' ד') ורכים נכה ומה ששאלתני על דות והיו ערב והיו בוקר יום השישי (ברא' א') שחיה לו לומר היום השישי הנה יש הוגמתו היום הגבוהים (תהלים קי"ד), ובענין ה"א הרפיה שבמלת הוסדה יש הרבה כמות בכתובים, כמו ויקרא לה נכה בשמו (במדבר ל"ב), ודי בזה.

עתה אבא אל מלת נכה אשר השבת היתה עתה בנין מדברים בעדם, ובאמת כך אפשר להיות כפי טבע המלה, וכן פירשה השיי דיל וגם הרב אבנרנה בהערותיו לסי מכלל יופי מסכים לדעת הוזה, אך עמיו המשך המאמר היה שהוא מקור, כי הכתוב התחיל ביהוד אולי אוכל, וסיים ביהוד ואנרשנו, א"כ לא יתכן היות פועל נכה ברבו, ועוד תחסר ויו העמך כי היה ראוי לומר אולי אוכל ונכה, ועוד מה טעם לשתף עמו גם בלעם בהכאה זו, והלא בלעם לא בא להכותם אלא לקללם, ואף כי מצאנו והכה ארין בשבט פיו (ישעיה י"א ד') הנה הוא דרך מלוצה כדבר שיי, אך בדברי בלק אל בלעם שהם דרך סיפור לא יתכן זה, ועל כל פנים אין להשוות הכאת בלעם להכאת בלק, גם אינו נכון לצרף שניהם יחד בפעולה זו כי לא היתה דעת בלק להכותה כדבר בעוד שבלעם היה מקללם, אלא הם שתי פעולות זו אחר זו, ועוד מדברי בלעם אל ה"ת נראה שייחס ההכאה לבלק לבדו, כי אמר שבלק שלח אליו לאמר: אולי אוכל להלחם בו. מן הטעמים האלה יתברר לך שמתל נכה הוא מקור בפשוט, ומה שקשה עליך כי היה לו לומר נכות, אין זו קשיא כלל, כי כן מנהג נתי ל"ה במקור לבוא עם ה"א בסוף, וכמעט אומר לך שמדברים הנמצאים בה"א מהנמצאים בויו ת"ו כשיבא המקור לבדו, והיה א"כ משפט כל הנתי ל"ה במקור לבא בה"א שישית ע"ד השלמים, אלא שעם ביבליים תישתנה הה"א ליוני נכה ות"ו נוספת אחריה. אמנם מה ששאלת כי על כל פנים היה לו לומר נכה בהפעיל, באמת הקשית לשאול, כי לא בא פועל זה בבנין פועל בכל התנ"ך וולתי כאן, גם הוראת הפועל אינה מתישבת היטב בפסוק זה אם נפדש המלה לשון הכאה ממש, כי הכתובים משתמשים תמיד בהפעיל להורות על מנהג זה, כמו תקה תכה (דברים י"ג ט"ו) וזולתם, לכן לבי אומר לו שיש הוראה אחרת לשיורש נכה כשנבא בפועל, והוא לשון פחיתת וניעון כמו שיורה גם לשון קללה, והנה טענת בלק היתה כי עצים

הוא ממני ולכן בקש מבלעם שיקללהו כדי שעל ידי הקללה יתמעט העם ויניעהו הולשה או הפיק, ובוה וכל אח"כ לנישו מן הארץ, ולשון הויל מסייע לי כי אמרו בפעיל קצתה לו מן הדמים שפירושו מנע לו, והם ד"ל דעו בלי ספק הריאת המלות על מתכותם, כנ"ל.

נשאר לי עוד ליישב תמוהתך על פסוק ולא אבה לשתותם (יש"ב כ"ג י"ז). נשני ההבדל שבין לשון מואן ללשון לא אבה השבת יהיה לו לומר ומאן לשתותם, אויבך שאין הדבר כן והכלל שהנהיג הדב המופלא נה"ו זע"ל אמת וציב שמליצת לא אבה הנהיג על המואם בדבר מפאת הדבר עצמו, ולשון מואן נטל על מי שהפין בדבר אלא שממאט מטעם אחר שהוציג לו, אך כדם אפיש לך בנת הכתוב אשאלך: למה לא רצה דוד לשתותם? אף אם היטב היה לו על כי שלשת הנבזים סבנו עצמם בעבורו, הנה עתה כבר עבדה הסכנה ומה יתקן במאט לשתותם? האם בזה נתן להם תשלום נמול על גבורתם? אדרבא כפלים יתעצבו האנשים בראותם כי לחנם הרפו נפשם למות, הנך מוכרה להודות כי לא נמנע דוד לשתותם בעבור סכנת הנבזים, אלא בעבור ענין שנתחדש עתה במים עצמם, והו כי נחשבו בעיניו כדם, וכמו שמהויבים אנו למאוס ולנעול כדם לכלתי הנגאל בו, כן מאס דוד במים ההם להיותם בעיניו כדם ממש, וכמו שאמר הדם האנשים האלה אשתה (ד"ה א' י"א י"ט), והמקראות מסייעים לפירושי כי אמר דוד הלילה לי מאלהי מעשות זאת (יש"ב י"ט), ואילו היה ממאן לשתות בעבור כי המל על הנבזים שנסתכנו בעבורו, היה אומר הלילה לי מכס מעשות זאת, אך הוא לא רצה בזה לשלם להם פעלם, אלא נשמר מחטאו לאלהים בשתותו הדב יהיה בעיניו כדם, ומעתה תבין שאילו אמר הכתוב ומאן לשתותם היונו הישבים יהיה הפין במים ההם, והו אינו אמת כי הוא היה קין כס, לכן כתב ולא אבה, ואילו היה כתוב ולא אבה לשתות עדין הויה יכול לטעון ולשאלו: אך מאס עתה במי בור בית לחם אשר התאזה בתהילה לשתותם? עכשיו שכתוב לשתותם בכנה, שמעני שרק במים ההם אשר הביאו לו היה מואם, אבל משאר מי הבור עוד היה מתאזה לשתות משיכחו לו בלי סכנת נפשו.

זאת יעצוני בלוחי להשיב לאנתך הראשונה (ואין ראשון בלי שני), ונצא בדינית שלומך ושלום אהובי היקר כמר שא"ל, ירוק הו לך ולו ברבה עד בלי די בתאות

עבדך הנאמן

יעקב שמואל דיניו.

נודעצאה יום ד' לשנת התקע"ט

14, 11, 1818

ג' ט"ז השון 5579

אל הבחור הנבון בכבוד תדום קדמ, אשר בעל החכמה מוכנו,

ש"רש ור"ב (1) תחת לשוני, ה' יהו סתרו ומגנני שלום:

כמואי לתת מענה למכתבך אל יתר לך אם אקצר בדברי, כי לך נאה להתהלך בהרבה להראות הרפיותך ביטולי המדע, אך לי יאה להציע לפנך תמצית הדברים

(1) האותיות המצוינות הן ר"ת שמואל דוד בן חוקיה לוצאטו.

בקיצור נמרין, התירושים כאשר המה והראיות כאשר המה, ואתה מבין דבר מתוך דבר, תישים מיצר למחוב ותחד לסוף דעתי.

מציאות השמות הנרדפים אינה מתנגדת לקדושת לה"ק בפרט, אלא לשבע כל הלשונות, כי המלות אינן כ"א סימני הרעיונות, והנרצה בהן לבאר מחשבות החושב לזולתו ע"י הדבור, לכן פתחו הכמי ההניין לתת נדר [Definizione] לכל מלה ומלה לכל התערב עם הדומה לה, כי בלא זה יהא הדבור מבלבל ומלא ספקות, והטעם כי בדות לכל רעיון ורעיון נדר בפני עצמו, כן צריך שהמלות תהינה נערבות מול רעיוניהן ביום השווי, מעתה אם ישתמש המדבר בשתי מלות שונות בהכרח יוליד בלב השומע שני רעיונות שונים, ואם ירצה המדבר לבין בהם אל רעיון אחד בלבד השומע לא יבין מונתה, ואך אם יבין ע"כ יודה כי דבריו לא בחטבל, שהרי ברור הוא לכל בר דעת שאין תועלת בכפול הדברים פעמים בלי תוספת ומרעית, ומה בצע כי נסמן רעיון אחד בשתי מלות מאחר שהיה די באחת אשר על כן כל הכמי העמים נזרו אומר שאין מציאות לשמות נרדפים, ואם יש לשתי מלות הוראה משותפת, יהיה בודאי הבדל דק ביניהן, ואם לפעמים יקשה עלינו להבדילו בראוי, זה נודה בעבור כי נאבדו הוראות איזה מלות בארצות הזמנים, אבל מניחי הלשונות אין ספק שכונו לשום הבדל ביניהן, כי בלא זה לא יובן בשום פנים למה יבחרו לתת לרעיון אחד ב' או ג' מלות שונות בהמך ושונות בצורתן, וכבר קמו בכל האומות אנשים חכמים אשר טרחו להבדיל בין כל המלות הנראות כנרדפות בלשוניהם, כגון בלשון צרפת הוציאו לאור הבור גדול כולל בסדר א' ב' כל המלות הדומות במובן והוכיחו שאינן נרדפות לגמרי, וכן עשו אחרים ללשוניהם בנייהם, כלם הכחישו מציאות השמות הנרדפים, והסברא הזאת מוסכמת היא בין כל החכמים באופן שהארימות בה אך למותר. ועתה אשאל ממך אם בכל לשונות העמים עם היותן מעשי ידי אדם לא תמצא מלות משותפות ההוראה לגמרי, למה תתקיש לקיימן בלשון עברית מאחר שהודית שהיא אלהית? ואם השכל האנושי יחזיק השמות הנרדפים, האלהים יבקש את נדרף! —

ואף כי תלחין לומר כי אין יתרון לישפת עבר על שאר הלשונות, כמו שכתבת: גם לשוננו גם לשונותיהם מעשה אלהים הנה לכל הפחות לא תהיה נרעה מהן בענין הזה, אך מי יקבל סברתך להשוות לה"ק לשאר הלשונות? והטעם שהבאת כי האלהים ישם בפניו כל הלשונות אין בו ממש. כי הוא ית' לא ישם בפניו המלות שכלל לישון ולשון, אלא הנין לאדם דעת להמציאן מעצמו, לא כן הדבר בלשון ה"ק, כי הבורא ית' ישם בפי אדה"ר כל שרשי הלשון המקודש הזה כמו שהוכחתי בהקדמתי, וראוי אי"כ להבדילו בינה לבין שפת העמים כבין הקדוש ובין החול. הוצא מדברי שאם באת להליין בעד השמות הנרדפים לא על רבנו נחזי וציל לבד תלונתך כ"א על כל החכמים אשר הכחישו מציאותם, וסברתך לקיימם לא תשב מנגד אל קדושת הלשון בפרט, אלא השכל הישר יעמוד נגדה, ועוד אילו הרב נחזי היה רק מתפאר בדבריו לאמר: אין מציאות לשמות הנרדפים, ואין ממש בכפל הלשון, מבלי לטרוח

(1) על הענין הזה החליף שד"ל במשך הזמן את סברתו כמו שנראה מהקדמתי לספרו דקדוק עברי ומקומות אחרים.

עצמו למצוא מופתים רבים לדבריו, ופה הייתה אומר שאין לו על מה שיסמוך, אך כל ספריו מלאים הברדלי השרשיים, ובאמת רבים את אשר ביאר מאשר לא ביאר, כי רק בס' יין לבנון הביא יותר מארבעים הברדלות, אעפ"י שאין עיקר כוונת הספר להברידל בין השרשים אלא לפרש דברי התנא, אולם בשאר חיבוריו מי יוכל לספור את כלן, ואם תתן אל לבך להעמיק בלימוד ספריו ותאמת לך גדול ענות וצניעות המחבר הלזה כי אין דרכו לטפוט מן הפרט על הכלל כמו שחשבת, אלא יתקור על פרטי המין ומתסבמת הפרטים כלם יטפוט על אמתת הכלל, לדוגמא כשהמצוי ברוחב לבבו ההוראה האמתית לשרש חכם לא יטפודה הקדמונים, לא הסתפק בדבואו ב' או ג' מקראות ולהזיק בהם סברתו החדשה, אלא בדק וחקר בכל התנ"ך כל מקום שזכר בו השרש ההוא, ואהרי שהוכיח היותם כלם עולים בסגנון אחד ומסכימים עם דעתו או נור אומר שפירושו אמתי וסותרו טקף, כך הוא דרכו של הרב ז"ל ועל יסודות האלה בנה ביתו המפואר כל ימוט לעולם, הקך הוצא אך נשמר הרב ז"ל מליפול ברשת זו להקיש הפרט אל הכלל, ולחנם חשדת אותו לאיש הולם הלומות המוציא תולדה מאיזה איש המין אל המין כולו, אך אתה בעצמך נלכדת בפה הוה, ומכ"י או ג' יסודות שקראת בספרו הרב שפשת על הכלל כולו הנת נזירה יודה שלא כהוגן, כי כבר ודעתו שלא העמקת בראוי בספרו הנחמד נן עניול להוותרו בענין ככלי אין הפין בו, לכן לכבוד האמת צא ולמד תחילה בעיני רב את כל יקר תפארת מלאכתו הנכבדה אשר עשה לישם ולהללה, כי רבה הוא, ואם אהרי החקירה בעומק הענין ישיאך לברך להרוס בנינו ולהלוס פיתוחו בכשיל וכילפוט, אור נא כנבר הלצף וקום נטע לך נן פתוח להחזה, בו תנסה לפרש כל הכתובים על פי הנחה אחרת, ונראה דבר מי יקום.

וזרני כי ישאלתני פ"י הפסוק ומגדשי הערים וגו' (במדבר ל"ה ד') אשר בתחלה נטיתי לסברת הרמב"ן ז"ל, אך אהרי העיון ראיתי כי אין דבריו מסכימים עם קבלתנו, לכן כהרתי בדעת הרמב"ם ז"ל, ואערוק לך דברי ביאורי, מהם תבין כנתי: „אלף אמה סביב, ואהריו הוא אומר אלפים באמה למדנו שאין האלף בכלל „האלפים אלא תחלה מודדין אלף אמה סביבות העיר מכל צד, וזה נקרא בלשון „הכמים מגדש, ואח"כ מודדין מן המגדש הוה ולהוין עוד אלפים אמה לישדות וכרימים, „נמצא בין הכל ג' אלפים אמה לכל צד, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (הל' שמיטה ויובל „פ"ג), והוא כר"א בני של ר' יוסי הגלילי (סוטה פ"ה משנה ג') „ע"ב לישוני ישם.

ואל יודינו המשיביל שחברד"ל המיש"ר ב"דלתות החכמה תאמר, כי בשמחת לב קבלתי מכתבו היקר, אך לא אטרוחנו בתשובתי כי כבר הודה לי שיש לפקפק בדברי הרמב"ן אם הוא ז"ל מאמין בכחודה החפשיית אם לא, ורק על זאת רציתי להעירו ולא יותר, לכן אל יחשדני כמולול באהבתו אם הפעם אמנע מלכתוב לו ¹.

אולם אל מה שישאלת על סתירה הנראת בדברי רשב"י בזהר עם דבריו במדרש רבה על פסוק ויראו בני האלהים וכו' לא אישיב לך מאומה, כי מנעורי

¹ עיין על זה ספר דבר שמואל הכולל אגרות שחברד"ל אשר הרוץ ליש"ר שהוצאתי לאור בשנת התרנ"ה.

משכתי ידי מן המדרשים להוותם דברי כבישנו של עולם מלאים סודות ורמזים ואין מבוא בהם לשכל האנושי, ואף אם אסרה לפזוק עול קושיא זו מעל צוארך, הלא כמה אלפים קושיות אחרות שבמדרש ילחצך וכמשה כבוד יכבדו ממך, ועל כיוצא בזה כתבו בירושלמי דמשיטות ה' ועירא היה מקנשר לאילן דאנדתא וציה לון ספרי דקסמי, ובמס' סופרים פ"ז אמרו אנדתא לא נתנה לכתוב, ורב שרייא נאון כתב: הני מילי דנפקי מפסוקי ויקרו מדיש ואגדה אומנא היא, ורבינו נסים בפירושו לפיך הוראה כתב: האי מלתא אנדתא היא ובה ובכל דדמי לה אמרו רבנן אין סומכים על דברי אנדה, ובהר ידעת מאמרם דיל אין מקשיין על המדרש, כי כל עוד שנעלם ממנו עומק בנת המאמר לשוא נעמול למצוא פשרה בינו ובין מאמר אחר הנראה מתנגד לו, כגון בגד"ד טרם אענה לשאלתך היות צריך לדעת מה טובם של עזא ועזאל, כמה יבדלו מיאר מלאכי מדום מה תפקודם ומלאכותם מה בין עזא דאתתקף וארניו כלפי מעלה לעזאל דלא אתתקף, כמובא בזהר ח"ג דף כ"ח? מה הם שלשלאי הפזולא במדרי החשובא הנזכרים שם? מי הם בני דנייא שוכר השכי' בבראשית רבה? אך יבין איש יבואו מלאכי מדום מופשטי החומר אל בנות האדם וילדו להם (ובפרט שלא ליתן פתחן פה למועים בזווג החזק עם האשה ודיל)? וכיצא בתקוות האלה איש כהעדר ידיעתן היה הישעך סנהר לצנח מלהכנס בפנימיות המאמר, איש על בן שמע נא בקולו אישך, שבקה למילי דאנדתא, ובפרט איכא דליכא נפקותא לענין דינא, והיו אלהים עמך בתקוות מיעילות לשלמותך, ושפר רשך מלכד במשפלא ממך.

כ"ד הדורש שלומך וטובתך כל הימים
 נודיעאך וים מ"ז להדש חשון ש' התקע"ט
 הצעיר י"ח

11, 12, 1818 י"ג כסלו 5579

לירידי שדכ"ח"ל שלום!

מעט שעברתי על הלכות מכתבך דאיתי כי אין תועלת להאיך עוד במחלוקת על מציאות השמות הנדפים, באשר גם אתה לא תחליט לאמר: כל השמות הדומים במונח הם נדפים, אלא האמין שיש בקצתם איזה הפרש, ולכן ישנו בעיניך דברי Soave שאמר: "על המעט ימצאו בלשון אחת שתי מלות משותפות ההוראה לגמרי, הבקי בטבע הלשון ימצא תמיד איזה הבדל ביניהן". הגם כי ממלת תמיד יראה שהחכם הלזה היה מכווין במציאותו. אמנם מה שיקשה בעיניך הוא שיהיה בכללן הפרש באופן שיהיה מציאות ההדרף ישר, ויורשו אי"כ המסודרים מלהסתפק בנחלת השמות הנדפים, לכן נרת אומר שיש קצתם במציאות ואמרת: לא אבטל דעתו עד שיבא אדם ויראני בכיור מה הפרש בין זו לזו. לואת אישך כי א"א לשום ברה לבא עד תכלית כל שמישי לה"ק בעבור היות הלשון הוואת אלהות ומליצותיה נכתבו ברה"ק, לכן לא יוכל לא הרב נה"ו ולא וולתו למצוא כל ההבדלים שבין השרשים הדומים, אך לא מפני זה נכחיש מציאות ההבדלים ההם, כי לא ראינו אינו האזר,

דעת האדם בעלת נבול לא תשיג כל הכמת הלשוני שהיא פועל הנב"ת, לפיכך די לנו במצוא איזה הבדלים וכל עוד שירינו ההבדלים בן תתחוק יותר הסברא שאין מציאות לשמות הנרדפים, ובזאת תודה לי עכ"פ כי סברתי קרובה לאמת יותר מסברתך, שהרי אתה נשענת על השרשים הדומים שלא מצאת בהם הבדל ועל פיהם גזרת מציאות הנרדפים, ואני נשענתי על השרשים אשר נמצא בהם הבדל, אי"כ יסודך אפשר שיהיה ידוע, כי מה שלא מצאת אתה אפשר שימצא אחר, אבל ההבדלים שכבר נמצאו נתקבלו בפי כל החכמים, ואף אם אתה תפקפק בקצתם, ובפרט בהבדל שבין שורש חכם לשורש בון, שכל ידע, וזולתם, אשר אין אדם בעולם שיעזו פניו לבטל הראיות החזקות שהביא בינו נה"ו על ענין זה, אמנם טענתך משימוש הנרדפים לבעלי השיר לא תספיק לקיימה, כי לא ברוב המפורסמים דרכי החכם הפילוסוף השוקל במאוזן הטוב כל שורש ושורש בצמצום דק, לבן הנח להם לבעלי השיר היוצאים בשיר ונמשכים בשיר ליפות מליצתם ואינם מהוייבים להשיגה אל ההוראה ההגיונית של כל מלה ומלה, ואף אם לתועלתם אודה שיפה הם עושים להשתמש בשרשים הדומים כאילו יהיו נרדפים, כי לכונתם לא יזיק אם יש איזה הבדל דק בין המלות הדומות במובן, זה לא ימנעני מלהאמין שיש הבדל ביניהן, כי כללי השיר לחוד וכללי ההניין לחוד.

בענין עשור ספרים אין תחת ידי למלאות שאלתך, רק זכרתי כי זה שנים ראיתי מאמר איך ועמוק על ענין זה בס' מבוא התורה להחכם אייכנהרן, אולם אין הספר ההוא אצלי ואין דעתו נישמת בזכרונ, הנה אחריו ותמצא בו מה שלבך חפין. אדברה שלום לך ולרענו ושהבד"ל, פרו צדקתכם תאכלו ותתענו על רב שלום עד בלי ירה.

נדיצואה י"ג כסלו ש' התקע"ט

27, 1, 1819

א' שבט 5579

לידודי שדבה"ל שלום!

השובות כי היה עם לבבך לדרוש אחר השמות הנרדפים להבדיל ביניהם, והנסיון יודך אמת מה שקצרה ידי להוכיח לפניך במופתים, כי כפי אשר תעמיק החקירה בענין זה, בן תוסיף לחדש הבדלות בין שורש לשורש, ויצא לך בסוף כי אין נרדפים במציאות.

אמנם אל ידע בעיניך אם אחזה לך דעי על ההבדלות אשר הבאת באנתרך, לא לקנטר אלא לאהבת האמת, אחזה אנכי כי יש ביניהן חדשות ונכונות, אבל לא כל החדשות נכונות, ולא כל הנכונות חדשות, וקצתן לא חדשות ולא נכונות לפי דעתי, לכן אהלק את כלן למחלקות, והא לך פרטן: אלה ההבדלות החדשות לי וישרו בעיני: דשן, אפר; מלשון הולך, רכיל; החליף, המוד; שונא, אויב; נס, ברה. ואלה נכונות הן אבל אין בהן חידוש, כי כבר הובאו בשאר מחברים, או נודעות מעצמן כפי השרשים אשר מהם נגזרו: איש, אדם, נבר, אנוש; מביא דבה, מציא דבה, ארב, צדה; וכו' וכו' וזלתי אלה הנשארות אשר הנה הות בעיני, ואלה הן:

חמה, שמש, חרם: אפשר לי לומר כי נקרא חמה בבחינת היותו מחמם כל הגופות (ואין נסתר מחמתו, שפירושו מחממותו של שמש), ונקרא שמש בבחינת היותו לתועלת ושימוש רב בתבל, כי כן נזרז החיל מן השם הזה לשון שימוש: ונקרא חרם בעת זיחתו או בעת שקיעתו הוקא, דהיינו בבוזר או בעיב, שאו הוא אדום ימראהו כמראה החרש בסוף, ישיא האדמה האדומה הצרופה ככבשן. ⁽¹⁾

ידה, לבנה. בבחינת משך זמן הקפתה שהוא ביום ימים נקראת ירח כי לדעתו שם ירה נגזר מן ירח, ולא בהפך; ובבחינת מראה הלובן שבה נקראת לבנה. ⁽²⁾ נרדף, דלק, הדריפה אינה כי"ב במהירות, (והראיה רדפו מהר אהיהם) (יהושע י"ב ה) 'שלבן הוסף מלת מהר כי אינה במשמעות פועל נרדף), אבל הדליקה במהירות גדול כמו השלכת הדולקת מהר: הירדף אפשר שלא ישיג את הנרדף, ולכן כשישיגהו בא אחריו פועל החטמה (אירדף אשיג, קום הרף והטמתם, אירדף אויבי ואשיגם, כל הדריפה השיגה), אבל הדולק ישיג בלי ספק לפי שירדף במהירות, ולכן לא תמצא אחר הדליקה פועל החטמה.

ולחשוב לך כנמולך אביא לפניך יתו הבדלות שמצאתי ואלו הן: משאת, מנחה. מה שהנדול נתון במתנה אל קטן ממנו נקרא משאת, כי על ידי מתנתו הוא מנטא אותה, ומה שהקטן מביא לדיון לפני הגדול ממנו נקרא מנחה, כי על ידה הוא עושה נחת רוח לפניו.

מבדיל בין... ובין, מבדיל בין... ל... אם ההבדל הוא בין שני דברים שונים בעצם או מתנגדים, תבא ב' פעמים מלת בין (בין האור ובין החשך, בין היום ובין הלילה, בין הקדש ובין החול ובין הטמא וכו'), אבל בבוא להבדיל בין ב' דברים שזים בעצם ורק שונים במקדה, או יבא השם השני בלמיד (בין מים למים, בין דם לדם בין דין וכו'), ולכן כשהוכיח יחזקאל את הכתנים על שהיה דומה בעיניהם כאילו אין הבדל בעצם בין דבר קדוש לדבר חול, אמר: בין קדש לחול לא הבדילו. אך קצ' המצע, ואתה שלום.

גוריצאה ריה שבט יש' התקציט.

12, 2, 1819

י"ז שבט 5579

לאיש שלומי שדבח"ל שלום!

פונה אני מכל עסקי לישום עיני ולבי על דבריך כי נעמו לנפשי, ומאד אשתעשע בחקירות כאלה אשר יקרזו לי מזהב ומפז, ובהיות כי אני נשען על בינתי בכל

(1) בישעיה ה' ל' מצאנו גם אור נרדף לשמש. לפי דעתו א"א להניח שמקור מלת שמש הוא הפועל 'שמש' הבלתי נמצא בהנ"ך כי אם בישעיה נ"ד י"ב ושמותו כדכור שמשותף שהן לפי שד"ל שני החומה על שם קרני השמש, וגם בלשון ערבי 'שָׁמֶשׁ' הוא מין מסרק בעל שנים. פועל 'שמש' הוא ארמו (דג' ז' א'), אולי מקור שמש הוא שם-אש (עיין אוצר הגרפים למשה יצחק אשכנזי) או שם-מש משורש מוש, מפני סיבובו ברקיע, ומה גם חרם בהיפוך אותיות משורש סחר ובלשון ארמו סביב סחור סחור (עיין ספר הנ"ל).

(2) גם סחר נרדף לירח ונגזר מן זחר או צחר ומהו צר להוראה עצמה (ישעיה ח' ז') או בחילוף והיפוך אותיות סחר=סחר=חרם משורש סחר (עיין ספר הנ"ל על שם ירה).

סברות, לכן בהרתי להציען לפניך ואתה תשמוט עליהן כי מתוך הוזהר תתברר האמת: אשר על כן לא נודתי אומדן שההבדל בין שמיט לחמה, ובין ירה ללכנה כך הוא בלי ספק, רק הראיתי לך כי יש להפריש ביניהם באופן מתחלף לסברתך, ובין כך ובין כך אין בדבר הכרה ואין להאריך, אך מה שהקשית עלי בפסוק ואת משאותיכם (והזקאל כ"ה) אהשוב כי הוא לישון הנבחה וזומומת כחבירו שבפסוק ואת תרומותיכם, ואין נכלל בו הנדאת המנחה והדורון, והראיה לזה יש ראשית המהובר אליו, כי מה טעם לומר ראשית הדורון? אבל ראשית ההרמה נחא, והנראה כי לזאת נחקק השי"ה ללפרשו כמו משאותיכם, לפי שהיה קשה בעיני לישון ראשית ובהר לדמותו לפסוק ראשית ערסותיכם (במדבר ט"ז כ'), אמנם פ' ומשאת בר תקחו ממנו (עמוס ה' י"א) בודאי ענינו כדברי השי"ה, ופירושו מוכח מתוכן הכתוב שמדבר בלקיחה בהזקה ולכן אין לפרשו מענין דורון, גם הפסוק השלישי משאת משה עבד האלהים (ד"ה ב' כ"ד ט') יתכן כפ"י השי"ה שהוא לישון סך והשבון וקט לישון כי תשא את ראש וכו', והדברים ברורים.

ומה שספרת לי כי יש מנחה נזיר משורש מנח ולא משורש נזח, אינו הודיש לי, וכל תלמוד בחכמת הדקדוק ידע כזאת, אולם גם אתה ידעת שאם שתי אותיות שורש אחד שונות לשתי אותיות שורש אחר על הרוב יהיו ב' השורשים דומים גם במובנם, לכן שורש נזח ויש מנחה אפשר שיתדמו בהוראתם אעפ"י שאינם שרים בשרשם.

יפה הבדלת ב' ה' הלשונית למד, הורה, אלף, והגני מוסיקי ביאור קצת על דברך, הפעול בפועל למד ויכל להיות גם בעל חי שאינו מדבר, גם דבר שאין בו רוח חיים, כגון מלמד יד, למדו לשונם, ללמד בני יהודה קשת, פרא למדו, ענלה מלומדה, והטעם לפי שעיקר הנחתו על ההרגל, ואף מי שאין בו דעת אדם ויכל להתרגל מן המעשים, משא"כ בשרוש ירה שלא תמצא אצלו שום פעול בלתי מדבר, לפי שאינו מוכשר לקבל ההוראה וולתי האדם, ודוק, והכלל אצלי כי לישון הורה על הפאוריא, ולישון למד על הפראטקא, ההבדל אשר שמת בין ה' שרשים המורים על ההסתר גם הוא מתייבב אל הדעת, וי"ש כחך ישעבת גבולות בין השרשים הדומים, והתאמצת לנתק יתדות האהל אשר נטה לו בעל אהל מועד מהיון למחנה האמת כי על אבני בהו יסודתו ולחיק כל יגיעתו. מה שכתבת בדקדוק מלת ואמותהו הוא אמת ובדון תפשת את בעל עיונת הבשם, אך ללא צורך הארכת להציע לפני דני הוי"ו מהפכת, כי הרבים נודעים ומעולם לא נסתפקתי בידעתך בהם, והגם כי באמת מתי מספר הם המדקדקים כאשר דברת, אתה מהם בלי ספק, לפיכך הרשתי לדון לפניך בענין פתחות הוי"ו של ואמותהו. כמו שלפעמים יחסד הדגש במקום הראוי כדי להקל על המבטא כמו כל הלויים שבמקרא, כן לפעמים לא נשלם הדגש ע"י חילוף ת"ק לה"י באות שלפניו, ד"מ החילוף, החי, בעד החלוק, ועל השונות החלום וולתם הבים, ואם ככה לפני ה"א וחי"ת מדוע לא יהיה כן גם לפני אות אל"ף בהיות כי אינה מקבלת הדגש? לכן אפשר שבדרך זהות בא ואמותהו בלי השלמת הדגש ע"י ת"ג, ואעפ"כ הוא ווי"ו ההפוך ופירושו כפשוטו, הן אמת כי זהות כזה קשה מאד שהרי בדרך זהו אין להבחין עוד בין ווי"ו ההפוך לו"ו החביר, ויכול אדם לטעות ולומר כי ווי"ו ואנרשטו היא נ"ב מהפכת, ולכן לא

שמו המדקדקים זהות כזה בין היוצאים מן הכלל, אך עכ"פ יש זהות הרבה בענין הנקודות ולא יבצר מהיות גם זה באחד מהם כאשר זכרו הקדמונים על מלה זו, אמנם אם נרצה לקיים פתחת הוי"ו במלת ואמותתהו על פי כללי הדקדוק אסכים עמך לפדשו כמו למען, ודי בזה, אך מידו בואי אל פסוק זה לא אמנע מלהעידך על זהות אחר אשר מצאתי בו, והוא: ידוע שפועל מות בקל הוא עומה, ואם יצנו הכתובים לסמן בו פועלה יוצאת ישתמשו על הרוב בהפעיל (והמית איש, אתם המתם, להמתנה, אני אמית) מעתה אם ההפעיל יוצא לשני על מה יורה עוד הפועל? ולמה לא אמר ואמיתתהו ומה ההבדל בין המית למיתת? — ושמע נא דעתי בזה, פועל מות בהפעיל מורה על הינת אדם חי ובדיא שאילו לא הינתו היה יכול להיות עוד, אבל הפועל נשפ על ההרג אדם הולה או מסוכן שאף בלי הינתה היה מת מעצמו מחמת חלתי, אלא שההרג ממחר מיתתו, והנה בכל התנ"ך נמצא שורש מות בפועל רק ט' פעמים, וכולם מסכימים לפירושי, ואלו הן: אבימלך אמר לנושאי בלוי שלוף הרבך ומותתני (שופטים ט' י"ד) וכבר נלגלתו הוצעה: ונתן היה מכה בפלשתים הבה ופצועו ונישא בלוי ממותת אחריו (ש"א י"ד י"ג) בלוי אותם שחיו כבר מכים וכפישע בינם ובין המות: כשקלע הוד אבן במצח גלית אמר הכתוב וך את הפלשתני ומותתו (ש"א י"ז ט'), אך עדיין לא מת ורק ידוע שלא היה עוד, וכשכרת את ראשו כתוב ומותתהו (שם יש ט"א): ישאול אמר לעמלקי עמד נא עלי ומותתני (ש"ב א' ט') לפי שכבר היה נשען על הנתנו, אך לא עלה בידו להרוג את עצמו כאשר פירשת גם אתה, אך לא היה אפשר שיחיה עוד כמו שהעיד העמלקי באמרן ואמותתהו כי ידעתי כי לא יהיה אחרי נפלו (ש"ב), ומשמע זה כתוב אנכי מותתני את מיטיה די (ש"ב בפועל: וכן נפיש פסוק תמותת השע דעה (תהלים ל"ד כ"ב), הרשע כבר מת מיתת הנפש כי עונותיו ילכדו וזוהו לא תראה עוד באור פני מלך חיים, אכן לפעמים גם הרשע ייטב בשלוה אלא ישכבז עליו דעה או סננת, הרעה ההיא תמותתהו גם מיתה נופנית כי אין בו זכות להנצל ממנה, לא כן הצדיק כי שבע יפול וקם בהיות זכותו מהובים, וזו כונת הכתוב הבות דעות צדיק בלי רבים, תמותת השע דעה בלי יחיד; וכן פירוש ונכאה לבב למותת (ש"ב ק"ז י"ג), כי איש עני ואביון ונכאה לבב נחשב כבר כמת כי חיו אינם חיים, אולם האכזרי ידדפו עוד עד שימותתהו: ובדרך הזה ירמיהו הנביא בהיותו מתאונן על יום לידתו כי טוב מותו מחיו אמר אשר לא מותתני מרחם (ירמיה כ' י"ז), שהרי הוא חשב עצמו כמת, ובשלישת הכתובים האלה בא הפועל על הרך משל, כיוצא בזה אני מבדיל בין מות למליצת בן תמותה (אעפ"י שאין בה הבחנת הבנין) כי כל בני אדם הם בני תמותה בהיות סופם למות, אך לא יקרא בן מות כיא היוצא להריגה בלא זימן: ואתה לחיים ארוכים ולשלום כתשוקת

אוהבך יש"ה.

הרוצאה י"ז שבט התקע"ט

ב.

אדבעה מכתבים מאת אברהם מאפו (1).

אל כבוד האוהה הנכבד, גבר הוקם על לכבוד ולהפארת לבית ישראל,
האדור וכו' בישיבת מו"ה יהושע גינצבורג (2).

מיים סוד שבט מיהודה ומישלים מקרב עדתו, הקים לבנו ה' אדורו עם, הם
הם אצילי בני ישראל בכל דור ודור, בן הוא אדורו לדור הזה, אשר נתנהו ה' עליין
על נדיבו עם ונביר לאחורו מאד נעלה, וקול ה' אליו יקרא בדר הזה. אך מה הדור
הזה? הנה דור חלק לבנו כמו פני ד' חלקם לדור ישן ולדור חדש, לאשר יקרא
האחד זוג, דע דע יאמר השגן, בעת יאמר ליעקב: בחרו לכם אנשים אשר יהיו
למליצים בין העם ובין הממשלה. והנה האיש הרצוי לאחור מעבר מזה פסול הוא אל
העבר השגן, ומה רבו דברי הרבבות וקטנות הדעות. כי ישן המדיבה מרקד בניגום
ונגה אותם לנורם, ובאשר נדים — ישם יוזב דם. כי מלשני בסתר ימצאו דים לנכל
איש איש את אנשי עברתו ולהבאיש רחם בעיני המשרה, וכדי בזון וקצף, את כל
אלה דאתה עיני שמעה אנוי ותכן לה. ושומרי משמרת ה' לא יראו אחרית דבר,
ומליצי הדור החדש ישרים בשרים על לב דע, ובאלה בן אלה לא נחלו על שבר
יסק והפרין הולך ורחם מאד והצבועים מהחרים רוב במסתרם ויתאכנו נאות עשן
להכנות עין יעקב.

סופר אנכי לעמי, ודברי רצוים לדור ישן ולדור חדש על בן אמרתי אתאר נא
מדיבות עם בחזון „עט צבוע“, זה יצרתו לי להראות כי רוב הדעות איש הוא אוכלת
בשתי קצות העם, ועשן הרוב הזה בעשן הכבשן, בקטור הזה יראה הקורא פני הלזט
הלזט ומרמה צפונה מתחת למסדה.

אך מי הוא זה עמנואל האדור בעמו הנטקף כמו שחר בספרי הראשון הזה,
הנורח שמשש בנכותו בשני החלקים אשר יבאו א"ה? מי הוא זה עמנואל אשר
פעלו והדרו נראה על עם אלהי אברהם? הלא היטם הזה נראה בכבודו הרם, וכל
אדם הזה בו ראשיתו ואחריתו ישנא מאד. הן היטם הזה חרות על לוח לבו
בשלהבת יח — עמנואל: כי בכבודו הרם והנשא נראה כי עוד יאר ה' פניו אל

(1) המכתבים האלה נמצאו בין כתבי המשרר המנוח אברהם קאפלאן ואחד מידידיו
היטוב לשלחם לירינו למען תת להם מקום ב„האשכול“, והיו גם הם לחמר נכבד בירו אחד
מסיפרי תולדות מאפו, המספר הכביר והנפלא אשר בספרת ישראל. המנוח קאפלאן לא שב
להם מקום במכתבתו „חיי אברהם“ אולי מאיזה טעם שהיה כנוס עמו, ואנחנו — לא נוכל
להזיקר טעמים שנכחדו מאתנו, ולעטת זאת אנו כחכבים כל דבר, אשר פלט עט הסופר הנשגב
ובפרט בהמצא לנו גם דברים מעטים, שיש בהם ערך ספרתי, בכל הנוגע לתולדות סופר כזה
עלינו להבב כל דבר מצער הנוגע לנפשו, ובפרט דברים שכתבה ירו ולכן תקוננו כי קוראינו
ידעו להזיקר את חן ערך המכתבים הנרפסים בזה ואשר נוסף להרפים בחוברות הבאות. המ"ל.

(2) לו ידענו כי מאפו ישם באמת ובתמים את כר גינצבורג לו לסטל, והוא הוא האיש
עמנואל שהיה בספרו למופת, כי אז נודע לנו ע"פ המכתב הזה דבר נכבד מאד, אך לא נוכל
לכחד, כי מתוך המכתב נבר שמאפו השמיע פה באוני הגביר, דברים שהיו רזים לרוחו, ותכלית
המכתב היה — במהילת כבודו — מחיר הגין. המלככה"ה.

ישראל, על כן בנה כמו המים בית אדוני ויהי לנס להתנוסס עד קצו ארץ עד הוד אחרון.

והנני מניש לכבודו הרם את האשית מהברתי זאת עיש צבוע, המהוללה בכל מקום בואה כי אשר לא ישערו סופרים מלפנים, אותה יציתי אף עשיתי כיד ד' הטובה עלי, ובהמת לב מלא כבוד ויקר לכבודו הנעלה, הנני משתתחה אליו מרחוק,

הנני עבדו המחבר

אברהם מאפו.

קאונא, 13 עברואר, 1857.

דיד לבי, קאפלאן :

ידידנו האהבך החכם ה' קי. יניד לך כי ידי רפות ממשך בעש סופר, ועל כן מנעתי דברי ממך, אך לבי הונח בך תמיד ומי יתקן עמדי. שני חלקים "אשמת שומרון" עיזבים עמדי, לא תערכם, "אהבת ציון" (אשר תהיה להם עתה שלישית, כי זהו אהת יעת אהת לשלשתם).

אין את נפשי למכור ספרי בעד עקועמם. כי אם בכסף, כי קטנה עלי הקורספאנדענין. לעת מצא אשלח לך את משפט החכם הגדול היגו אל ישר אשר דרין על מהברתי, וינשאם וינשלם על כתבי : Sue, Duma(s), Manzoni ואנכי ידעתי כי לא אנע לקרסוליהם, אך פיו הוא דבר במכתב העתי שלו Strena בלשון איטלקית. ועל פי המכתבים אשר ירצו אלי סופרנו מארבע כנסות ארצנו, הואה אני כי דברי יקרו מאד לפני החדש, וגם בני הדור הישן יקראם בסתר ובכעס אויב וערו מהם. החלק הנ' "עיש צבוע" ערך עמדי לדפוס, ועל החלק הדי והאחרון עוד אנקף ידי לערכו, לגרוע ולהוסיף.

ושלום לך מאת יודך ודישית

אברהם מאפו

קאפלאן יקרו !

המוכזי הוא ידידי המליין... ההולך אל מחוץ הפצו אודעסא, אנכי דברתי עמו על אדותך, כי זכרך עולה תמיד על לבי, והוא ידבר עמך ונועצתם יחד לטובתי. אילוי טוב הוא אשר יקח אתו מספר רב מספרי לחלקם ביעקב. הודיעני כמה יצא בדפוס ? הרק ההקדמה לבדה נותרה ? ומדי דברי אעידך לתת עניך על הפועלים לבל יסיפו לחדשים להם, ואתה הלא ידעת את גורל מחברי העברים הזורעים כסף מלא בדמעה וקוצרים קוצים או מלקטים הם עצמות נפודות. כן אנכי עמדי היום...

יודך א. מאפו.

כסוף המהברת או על המעטפת תדפיס : "א קנה כי מהלכים יהיו למהברת הזאת ובמהרה אוציא א"ה שנית לאור מהברתי "אהבת ציון" בשומי עליה נוספות מי שא גיא הויון" מכלל ישי".

אל כבוד ידידי הרב החכם הנעלה, סופר והוקר לכל תכלית טובה,
נודע בישריך לטעם ולתהלה מ"ה שמואל יוסף פ"ן.

מכתבו הוקר לי מ"ה דנא הניעני ברנע הזה בניסף איר ליום י"א דנא. השתוממתי
על האות אשר עשה עמדי לטובה לוכיני ולהוכיני אל האדון הקדושתא. הן נקל
היה להומע"ב לעשות עמדי טובה כזאת וככבודות אמצא מלה בלשוני ומענה במעירי
לבי להשיב תודות לו. ומה אוסף דברי? הן גדול כבודו ורב להושיע ואנכי קטנתי
מהכיל חסדו.

1. האשית דבר כי יראתי לעשות דבר ולא היה הדיוקעקטאר אשר בידו אני
בכל עת.

2. לא נקל הוא לכונן ב"ם בקאונא אדמת קדש ואף כי בתוך הזמן אשר
אין הדר ר"ק, לא כן הוא הנוצרי אשר לו מקום גדול והרב ידים בשנים לו גם
הפענסיאן וכל דבר הדרוש להפין ומורים על כל הלמודים מלמודי הלשונות עד
מלאכת נשים. ואיך אתהרה אנו? והמהוויקים בו הם שמנה במספר ונוספו עד עשרה
והוא לוקח מכל נפש 4 ויכל להדש לבד מזויק ומורה הוא חמש שעות ביום הוא
ועודו.

3. ועל זה יתחמין לב רבים, הבעד בנות העשירים אשר יש לאל ידם לשלם
במישב כספם כפלים תתן גם המשרה עזר, ומה לעשות לאבות אשר לא מצאה ידם
לשלם המחוי, והמה הלא הרבים? אך כבר הריח הנוצרי ביה הכסף ולא ירף ממנו
ואם אעשה מאומה נדדו כי עתה יקום עלי אויבים מסבוב, ודי לא תעשינה תנישה
כי אם אנהל מיטטמה ואיכה, כי הכסף כמו נתון לו.

4. הסמאצ'יטעל קראיעווסקי ממדהנה השניה בעברתו כי קשתה על שני
מורי העברים השתדל מקום בעבורי אצל הנוצרי בעל הפענסיאן ומאן הנוצרי ואמר
כי למורי מדרגה השניה היתרון והם יפארו בלמודיהם מקום בית ספרו. ואנכי קטנתי
בעיני ומה לעשות? אלהים באו נייים בנהלתך!

5. הנוצרי כונן ב"ם יסודי הדת לנערות שלש שעות בשבוע ומכתב עברי
בכלל. והאת התורה נתונה למורי מדרגה הב'. הלא כבודו יכול לחוות דעתו כי אין
בני שעות לשבוע ליסודי הדת וכי המורה העברי יוכל לתת למו לקח גם בלשון
אשכנזית. ומי יתן וחי' החפין הזה בידו כי עתה תברכנו נפשי לנצח! ואנכי אמנם
אעשה מעשי ביתר טעם ודעת.

6. גם זאת יוכל כבודו להציע לפני האדון הסוכן: הבית אשר יסבור הנוצרי
יהיה פתוח לרוחה גם אחרי צאת הנערות ממנו, למען תבואנה בו נערות בנות האבות
אשר לא מצאה ידם לשלם 4 ויכל להדש.

7. לו היה לי רשיון לפתוח ב"ם לנערות בב"ם עצמו של הנערים אחרי
צאת האחרונים ממנו? שעות אחר הצהרים כי עתה המקום היה נכון לפני וכמשינה
על כל בתי הספר הלא יוכל כבודו הרם להציע כזאת שיחי? ע"י רשיון כזה
עקאנאמיע, כי האשית דבר הוא המקום והמכשירין למורה וביחוד בעיר קאונא אשר
יקר המקום מאד. ובתוך משך השנה אין להשיג כלל. סוף דבר, הנני נבך הפעם
בראותי אוצר פתוח לפני ואין לאל ידי לקחתו מפרד אנשים ומקצר יד ובכך אל נא

יתנו לנבר לא יצלה לקבל הטובה אשר הראני בחסדו כי אין לאל ידי להתחרות את שעווצילא הנוצרי אשר הוא ואשתו ואחותו עוסקים בלמודים, ומה עדים הוא! הלא אלה השרידים העשירים הנתנים לו את בנותיהם הרישים ממנו לכלול אותן בתוך בנות הנוצרים כמו במקומות רבים אך הריח הנוצרי הזה היה בסך 600 רובל ובהיות פענסיאן הנוצרים ת"י פתח בפענסיאן לבנות ישראל לבד להרבות בצע והבנות בנות עשירים ובמספר חי' או י' ובעבורן ירצה 600 רובל.

8. עוד אחת אדרשה מאת כבודו הרם בראיתי כי נבר עלי חסדו, הן לבד משכורתו מה מכה"ס אין לי מאומה לעת כזאת. ע"כ ננת ביתי על צאצאי בעיר ראסין ואנני הפין להחליף מקומי בראסין, אולי אוכל לפתח שם בה"ס לנערות? אדמה כי טרם נמצא שם פותח ב"ס כזה, והיה נא חסדו שמו"ר לי לעת כזאת אם לא ישלים האקרוג הפצי זה ליעד אותי כמורה יסודי הדתי עם עוד ענין אחד כאשכנזיות בבה"ס לבנות הנפתח כבר, ושלום ועזרת ברבות ישא לכבודו הרם מקרב ולב עמוק אהבו מכבדו ומברכו אברהם מאפו.

ג.

ארבעה מכתבים מאת ההכם ד"ר יצחק שלמה פ"כס ז"ל. *
פאריז. ה' שבט תרמ"ט לפ"ק.

כבוד ידו, יקר נפשו, המשביל המפואר והשלם כש"ת מי
מ. ל. שינייהווי נ"ו.

מכתבך הגלוי הנועני בזמני, אולם טרדתי הרבות והעצומות לא הניתני עד הנה לבוא אליך בכתובים, עד שקבלתי מכתבך ששלחת אלי על האדרסה של אחי בברלין; אמנם ידודי, לך הצדקה להלין עלי על אשר לא אנמלך בדברים נעימים ומלצים, כמו שתענני באלה מדי פעם בפעם, אולם אקוה כי תדיני כמדת טובך לקב זכות ולא תשא אשם נפשו, ולמען כפר את פניך אמרתי הפעם למלא את הבטחתי שהבטחתך זה כבר, להעתיק לך ספר תולדותי. ובטעם לטף המאמר ע"ד תולדותי הנני יטונה מה שכתבתי לך כבר, כי כתבתי אותו לפני איזה שנים, עוד בטרם באתי להנימנאוויס בברלין, כאשר תכיר גם מדברי בסופו, והנה כמשך הזמן הזה — ארבע שנים שלמות — נשרנו בכמה פרטים השקפותי והעותי, עד כי לא אסכים עתה לכל מה שכתבתי אז, אולם אם אומר לשנות עתה את הדברים עלי לכתוב את תולדותי עוד הפעם ממסד ועד הטפחות ולזה לא יישני זמני, גם אין מצני עתה כשר והאוי לקב, כי יש לי הרבה דברים ממקרו חי' כמשך השנים האחרונות, שלא אוכל עוד לדבר עליהם, גם חסר לי בכלל החפשי לכתוב על ספר תולדותי, ולזלא צונו אז מדי ביטפת אשכנו לכתוב מאמר (אויקואטין) בשם „מין לעבנסלחריף“, כי אז לא באתי לקב, לכתוב תולדותי, אך אחרי שכבר נעשה מעשה יקרים לי הדברים, המראים לי היטב השקפותי על החיים ועל עצמי שהיו לי לפני ארבע שנים,

(* כאלף מכתבים מאחי ז"ל אשר לכל אחד מהם ערך ספרות רב הן כפאת ענינו הן כפאת סגנונו הנעלה, עומדים לצאת לאור בכתבים מיוחדים, אך לבקשת רבים מכבדתי הכנות אתן מקום למספר מכתביו גם ב„האשכול“ העורך.

ובכן אבקשך ידדו, כי בקראך דברי תשעך ביוחק כאלו קבלתם לפני ד' שנים, או כאלו מצאת כתב יד ישן... ואל תשום לב כלל על אשר העתקתי לך עתה את הדברים, כי לא עשיתי עתה כ"א מעשה מנוה המעקת מה שנכתב כבר בל"ה כל דין והשבון.

הענין הספירי שהנך עוסק בו בעת הזאת מצא הן בענין מאד כי דברי ימי היהודים כמורה פרוסא אינם ידועים עוד בספרתנו, כי גם חוב סופירנו שכתבו תולדות היהודים באשכנז לא התעסקו בפרוסיא המזרחית, באשר כי יחשבות ע"פ רוב לפולין, אמנם עבודה קשה היא מאד אך נכבדה ומועילה, ע"פ לך בבחך זה והבא נא ברכה לספרתנו. טוב תעשה ידדו אם תפנה בבקשתך אל איוה מהרבנים הראשי הקהלות בפרוסיא המזרחית שיתנו לך לעיין בהפנקסים הישנים ובהכתבים העתיקים אשר בקהלותיהם ואז תהי עבודתך מלאה וגדושה על צד היותר טוב, ואם ימשך הדבר עד אחרי צאת, "הכנסת" לאיר לא יזיק כלל ותדפיס את דבריך במקום אחר: ככל אופן אין לך למחר ולהחיש מעשך ב"ש ב"ל הכנסת, אם תחפין שיצא מתחת ידך דבר שהוא מתוקן, ואין לך דבר הדרוש יותר מתנות וחפוש ועיין מהחיסטוריא.

גם אני שמחתי בקבלי את המודעה של, "האשכול" בווארשא, כי העלים למבחן לא הפיקו יצוני בשלמות, ביהוד החלק השני מהמאמר, "אנציקלופדיא" והמאמר, "האלכסנדרונים" (צ"ל, "האלכסנדרונים"), כמו, "יודיה האלכסנדרוני" וכ"כ, כי, "אלכסנדרונים" הם שם חרוזים הנהוגים בספרה הצרפתית, בהראשון באו (בהלק הדי) אך נכבו דברים בלי כל עיון, אם שייכים הם להמאמר, או אם נכבדים הם בכלל, כמו כל הדברים על ספרי וואלק, פֶּרֶסֶט ושייטשניצער, אשר מקומם במאמר, "ביבליוגרפיא", ובשני כל הדברים בלולים ואין בהם כ"א זכות שמת רבים בלבד, תחת אשר היה נהיין לתת השקפה על השיטה הפילוסופית של האלכסנדרונים וקורותיהם, גם לא נזכר אבי האלכסנדרונים אחשו, "פילון היהודי" אף בשם, והוב הדברים אינם נוגעים לאלכסנדרונים כ"א לאלכסנדריא העיר, אך הסופר העתיק את דבריו מהלעקסיקון של מאיער, אולם תחת אשר שם הלוקים הדברים לאויה מאמרים כלבלם יחד למען הקיצור! — בנוגע לעבודתי אני בעד, "האשכול" אפונה עוד, אם אחיה עוד תמיד לו, כאשר ידרשו המוצאים לאור ממני, כי הם יתפצו רק את הקצות בעוד שאנכי לא אחפין לכתוב בקצה יתירה במקום הראוי לדעת להארך בעד הקוראים העברים ולהיות מעתיק פשוט מהמאיער והביאקרויו לא אחפין כימי זה לפני הרש ימים שלחתי להם ע"פ בקשת המו"ל מאמר, "אפלטון" (*), שמצאתי לנכון להארך בו, באשר כי השם הזה שגור בפי כל מיני ש"ע, מכלי אשר ידעו על נכון דברי ימי היו, ספריו ושיטתו הפילוסופית, וע"פ מלאתי את החסרון הזה לדעת, אולם המו"ל יבשו על הכל אך מפאת המצב החומרי ובחפצם לנמור בעגלא ובזמן קרוב את כל האנציקלופדיא לא ישימו לב לאיכות המאמרים ורקו מן הבא בדם אם יהו דרוש לחפצם זה.

יודך מכבדך ומוקירך ד"ר שולמך באהבה
יצחק שלמה פֶּיֶכְס.

(* מה מקום אחי לחלוק את פני האיש, אשר בודו נשאר כאמר אחי המ"ל, כי יואיל להשיבו ידדו, ועכ"פ הנני מזהיר אותו לבלתי הדפיסו בשום מקום בלי רשות. העורך.

Wien 14/7 893.

ידידי הנכבד! *

סלה לי ידידי על אשר לא השיבותי לך דבר על מכתבך היקר אשר שלחת לי ביחד עם הקורקטור של מאמרך, ואשר הנחתו למשמרת, בהיותו כולל דברים אחרים אדות ד"ר בן בלעם. כתיבת מכתבים בכלל ובעניני מדע בפרט היא קשה לי בעת הזאת, כי מחשבותי טרודות ודאגותי תגולגלה מנוחתן. ע"ד המקור הערבי מספדי היוג הניעני מכתב מהד"ר יאסטרוב בפילאדלפיה, כי הוא מוציאם עתה לאור בליידן אצל Brill, ובמשך השנה הזאת יגמרו בדפוס. הוא בקש ממני לפרסם זאת במשך עבודתי על הי"ב, אני בקשתי ממנו, כי ישיב לשלוח לי את הנלוותת הנדפסים בטרם יגמרו הספרים, אך לא קבלתי מאתו מענה. אם אקבל איזה דבר ממני אריעני אליך, כי בודאי יסכים כי תשתמש בהוצאתו בטרם תפרסם.

ע"ד מאמר הרבני, הגה מלבד לשון המחבר והמענו להזכיר באיזה מקום דברי הו"ל, נראה מדבריו, ולא בביעור איש היו מודיעים" (ראש עמוד 170) כי הוא קרא, גם יש עוד בעמוד ההוא ובעמוד שלפניו סמנים על קראותו, מלבד זאת הגה מצא הרבני כפי הנראה את השריד הזה בין יתר שרידים קראיים ואולי כ"י שופר אחד הם. — הפר. באבר שלח לי לפני ימים אחרים מאמרו הארוך הנדפס במכת"ע של שטארד על באור בן בלעם לישעיה הוצאת הרנבורג, המכיל תמצית באורי מ"ב ומתאים בפרטים רבים לדבריו בפרק הכי והכי ממחברתי. שם הוא מזכיר לשבח את דבריו בהחוקר ה — ו נגד הרנבורג בדבר ד"ר בן יושש וזמן בן בלעם אולם את מאמרי בהמאנאצין לא ראה עוד בכתבו את מאמרו.

זה כבר הפצתי לכתוב לך ולהשיב לך תודה על מאמרך אדות ספרי, אך טרודותי ומבוכת רוחי היו תמיד בעוברי, כי עד היום הזה לא אדע מרגע לנפשי. אמנם נספחתי לפני יזה ימים בתור תור"ט לקהלה אחת במורביה, אך העקר חסר עוד מן הספר, כי על השטאטהאלטרייא כבר נתן לקבלני בתור אורה אוסטריה, וזה יוכל להמשך עוד ערך ועדנים ובין בה ובה הגני כע"ע בערבה ויושב ומצפה תמיד לקראת הימים הבאים. קרוב אצלי הרב לתיאוש מכל וכל מקהלת ק. כי עד היום הזה היתה לי הבחירה יש רק למפח נפש וכל תועלת לא הביאה לי. תקותי רק למציא מקום אחר אשר אוכל לכהן בו גם בטרם יגמר הענין בהשטאטהאלטרייא, אם יעלה הפני זה בידי הגני מסופק מאד. — התפלאתי כי ישמת כפי במאמרך הו"ל דברים אשר לא אמרת, כמו הפין אני לקבוע שנת הולדת בן בלעם אהרי 1050. אני כתבתי רק: eher nach als vor, אשר מזה אין להוכיח מאומה: כי באמת ידעתי כי קשה לאחד את הזמן ההוא והעיוותי כי הראב"ע מכנה כבר את כ"ב בתור אחד מזקני לה"ק, אולם יותר קשה עוד לדעתי להקדימו כדעת ד"ב. בן כתבתי ההפך ממה שכתבת בשמי אדות אבי הרעה כי "ברך" הוא שם, עי' הערה 3 לקאפ' כ"ג ס' במדבר. גם אני כבר העיוותי בעמוד 32 בהערה כי דבריו כ"ב לדברים ה, ו —"ה נדפסו כבר

(* המכתב הזה כשני המכתבים הבאים נערכו אל הרה"ח הכטיף ד"ר פוזנסקי בווארשא העורך.

ע"י נייבוואר וע"י גייגנר, ולמה היה לי להזכיר זאת עוד הפעם (משטראק לא ידעתי ואין זה מעלה ולא מוריד), ועוד הרבה דברים לי אדות זה בפרק הני בדברי על יחס ב"ב להמסורה. לא אבין איך יכלת להעלות על הדעת כי „נכת אלמקרא“ הוא הספר הנזכר אצל רמב"ע, כי הספר האחרון עקרו על התורה. ולשון „אלמקרא“ מורה, כי הוא רק על נביאים וכתובים, כאשר כתב ע"ז באכר פעמים אהרות, וגם אני הוספתי דברים בזה בהמשך מחברתי. ידיך הנאמן הד"ר ש"ש פונכס.

Krakau 8/11 93.

ידידי היקר!

מכתבך היקר קראתי בעונג, אולם ברוב הערותיך לא אוכל להסכים אתך ואזכיר בזה ביהוד, כי אין להעלות על הלב כי „הפרוש ל"פ“ בשלח“ הננו העתקה מערבית, כי הוא דומה בסגנונו המקורי לסגנון הראב"ע וגם חרוזים עבריים כתובים בראשו, וגם אצל הראב"ע ימצאו הרבה מבטאים בלתי מובנים כ"א בעזר לשון ערבית, אשר היתה שגורה בסוף, כאשר כבר הראיתי בדבר השמוש במלת „לכך“ בהוראת „אבל“. כן אין לדעתי הברל בין פ"י הנאון לס' שמות לפירושו ליתר ספרי הקדש, אחרי כי ראיתי מהרמב"ן מוסבה על ס' שמות מהשזורים. מס' שמות אין כל ראייה, כי יד המקרה בזה, וראוי להוסיף על מה שכתבתי, כי רק בספרד לא נודעו עוד ספרי רס"ג, אולם בארצות המזרח נשארו גם במאות הי"ד והמ"ו, כאשר היו עוד ביד ר' אברהם ב"ר שלמה, אשר העתקתי מפירושו לנ"ך כמה שרידים מס' רס"ג לספרים שונים, וכן השריד הגדול מס' שמות הובא כפי הנראה מתימן. ושלוש מאת ידיך הד"ר ש"ש פונכס.

ידידי!

מכתבך הניעני במועדו והנני להשיב לך עליו. דבריך ע"ד פתרון מלת „הקשה“ דחוקים מצד עצמם וגם לא יתכנו כלל מפני הוספת המחבר: „אולי יפקח עיני ויראה“ המראה בעליל כי הדברים ערוכים אל אחד המפרשים... הערותיך בבאור כונת המפרש בדבריו „ויצעקו כמו ויצעק העם אל משה“ ובדבריו „והנה המבלי שלש אותיות“ נודעו לי לפני הדפיסי את המאמר, אך אנכי מצאתי לנכון יותר לבאר כונת המחבר כאשר כתבתי, אם כי אדע, כי גם לפי באורי דברי המחבר דחוקים ואפמ"ל. — דברי דרנבורג אדות הס' „מעאני אלנפס“ ראיתי זה כבר וכבר הדעתי להפרוש באכה, כי אנכי הקדמתיו וישב לי באמרי הן כי לא יגע בזכותי להוציא את הס' לאור, וגם לא יכתוב עליו, כי הספר איננו תחת ידו. הוא יעצני לכתוב אדות זה להריווא, אך אני בחרתי לבלתי לשים לב לדברי ד"ב המתקשט בנוצות וזים ורק במבואי להוצאת הספר אזכירם א"יה.

מחברתי כבר נמדה לדעתי ואני מחכה לקבל אכסמפלרים, וכאשר יגיעו לידי אמחר לשלוח לך אחד מהם. קרוב הדבר כי בימים האלה אמסור לדפוס עוד חוברת מ„החוקר“ (הא' לשנה שניה), אם כי מצבו מורה מאד ואין לי אף עשרים חותמים אשר שלמו בעבור השנה העברה! בקרתך על ספרי רש"ב תואל נא לשלוח אלי. בהשיבי לך תודה על דבריך הנעימים והיקרים לי תמיד הנני ידיך הד"ר ש"ש ומברכך בכוח"ט יצחק שלמה פונכס.

תורת החיים והשלום (היגיוני).

מאת

יעקב אריה גראססבערגער, רופא חולים בכרומברג (פרוסיה).

אחי, בני עמי! אל תקל בעיניכם הדרישה על תורת החיים והשלום, כי היא היתה בימינו לאחד הדברים העומדים ברום עולם המעשה. מכ"ע רבים גדולים וטובים באשכנו קובעים לעתים מזומנים בנליונותיהם פרק לתורת הבריאות ורפואה הטבעית אשר על האור, על האויר והמים והכלכלה נוסדה, ומתאמצים להורות את העם באורח החיים, למען ידע להזהר מהדברים המזיקים לשלומו ולבקש ולהדוף את הדברים אשר יעשה אותם והי בהם חיים טובים, אך בספרתנו העברית כמעט נפקד מקום הדעת הזאת. הלא מעולם נחשבה בריאות הגוף למישב קניני העולם הזה, ומה גם עתה אשר תכבד העבודה על רוב בני האדם אשר לא נשל חבלו בנעימים לאכול מטוב הארץ בלא עמל כפיים ולא זעת אפים, וכל מאמצי כח הדושים ונחוצים לו לעבוד ולמשא. ואף לשלוי עולם היושבים ספונים בבתי תענוגיהם ובעמל אנוש אינמו נחויין מאד לדעת את תורת החיים והשלום, כי יש עושר אשר להות בעלוי יועיל אם כרוב לכספו ירבה מזבחות לתאות לבו וכרוב לזהבו ירבה לישנות בתענוגים עד אשר יכל בשרו מרואי וכאחריתו כמו שבלול תמס יהלוק. כי אך האדם אשר מנוער באשורי הטבע תאחו רנלו ובחוקות החיים ילך, הוא יאריך ימים ויראה טוב תחת השמש, ואשר לא ישים לבו לחקותיהם ויעזוב אותן הוא לא יחצה ימיו בשלום, ואם בכל זאת ימלט בעור שניו והיתה לו נפשו לשלל ויזקן, הגה יבלה רוב ימי חי' חבלו ביסורים ובחלים רעים. לכן נכבדה מאד הדעת הזאת לכל אדם החפין חיים, ומי לא יחפין בהם?

והנה חפצי הפעם לדבר על האויר, אשר בו תלוים חיינו ואיך ימינו, כי רובי החללים המוציאים את האדם מן העולם יחרו על ידו לתוך האדם דרך שני מבואים: דרך הריאה בדמות אויר משחת ודרך הקיבה בדמות אוכלין ומשקין המחבלים את שלום הגוף. בזה אדבר רק על החללים ההודרים אלינו דרך המבוא הראשון, ואת דבר החללים ההודרים לקרבנו דרך המבוא השני אחשוך לעת אחרת. הגה גוף האדם (ככל גוף בעלי חיים נכבדים ביצירת נופם המהלכים תחת השמש) בריאה נפלאה היא, כי בו מקור חיים ומקור מות יחד, כי מלבד תכונתו הנפלאה להשלים ולמלאות תמיד בקרבו על ידי המחיה והשנה את חסרון דמו ולשדו ואת חסרון אבריו הפנימים והחיצונים ההולכים וכלים תמיד לרגלי עבודתם אשר הם עובדים בלי השך בהקיץ, ומקצתם (כמו הלב, הריאה, הקיבה ובני המעים) גם בשנה, מלבד זאת עוד תכונה אחרת נפלאה לו להוליד בקרבו תמיד לרגלי פעולת השרפה הפנימית הנמצאה בו (הנראָה לעינינו בחומו הטבעי שהוא בימי שלומנו לא יותר משלשים ושבע מעלות בתירמוטר צעלזיוס) את החומין

הפחמי, המזיק, אשר הוא (הנוף) מוציאו ע"י נשימת הריאה מרנע הולדו עד בוא חליפתו, כי בדין החכמים ומצאו כי בתוך מאה ליטר אויר אשר האדם מוציא מריאתו ע"י פעולות הנשימה נמצאים משלשה עד ארבעה ליטר חומץ פחמי, אמנם גם בהאוויר החיצון במרהבדיה נמצא חומץ פחמי, אך שם מצער הוא עד מאד, כי חכמי הטבע מצאו שעל שני אלפים והמש מאות ליטר אויר חיצון — שהוא מורכב מן ע"ט חלקים הנקן (שטיקשטאף) וכ"א חלקים חמצן (זויערשטאף) וחלק בלתי מוגבל אדיהמים (וואססערדונסט) — מניע אך ליטר אחד חומץ פחמי. והחומץ הפחמי הנהו אדם נרא לזמנו ולכל גופו בהמצאו באויר חדרנו בשעור רב, ואלה דברי אחד חכמי הרפואה הגדולים באשכנז אשר כתב בספרו על אדות הענין הזה: „באויר טוב נמצא אך $\frac{1}{25}$ למאה (ה"ה חלק אחד שלם על שני אלפים והמש מאות חלקים כנ"ל חומץ פחמי, ואם יכיל חדר מושבנו או משכבנו אך עשירית הליטר חומץ פחמי למאה ליטר אויר, או נרניש כי אין שלום בעצמינו, ואם המצא ימצא בתוך אויר החדר חומץ פחמי משלשה עד ארבעה חלקים למאה אז יועם אויר החדר הדולקים בתוכו ולשלום גופנו יניע נוק רב: ובשימונו אל לבנו כי האויר אשר תוציא ריאתנו ע"י פעולת הנשימה יכיל בתוכו משלשה עד ארבעה חלקים למאה חומץ פחמי, או נכיר ונדע מה נחזין כי יהיו חדריו מושבנו גדולים ומרוחים, למען יבטל האויר המשהת היוצא מתוך ריאתנו ברוב אויר החדר הטובי. החמצן אשר ריאתנו תנמא תמיד כל ימי חיינו יהפך בקרבנו (לינלי פעולת השרפה הנזכרה) למשחית, הוא החומץ הפחמי המזיק הגדול. לדעת חכמי הרפואה הגדולים ובראשם הפרופיסור פטנקאָדֶר ממינכן (שהוא נאון חכמי ההוינינע בדרו הזה) נחזין שיניע במעון בני אדם גדולים ובריאים חלל של ארבעים ולמצער של שלשים מטר מעוקב (קוואדראטמעטער) לנלגולת, ולחוליים פשוטים ששים מ"מ, לחולי פצעים מאה מ"מ, לחולי מגפה מאה וחמשים מ"מ ולילדי בתי הספר חלל של חמשה עשר עד עשרים מטר מעוקב לנלגולת. והשעור הזה איננו גדול, כי לפי השבון פטנקאָדֶר דרושים לאדם גדול קרוב לתשעה אלפים ליטר חמצן לכ"ד שעות (הוא חצי ליטר לכל נשימה ונשימה) בעוד אשר די לו בעת ההיא בשלשה או בארבעה ליטר מזון.

בנוהג שבפעולם לא יכשלו בני האדם ביום באויר משחת כמו בלילה, כי ביום פזורים בני הבית איש לעברו לעשות איש איש את מלאכתו או את דרכו ואינם נקבצים יחדו בחדר אחד, ואולם בלילה בהאספם יחד אל חדר אחד שנים או שלשה לישון שם, ישחיתו מאד את אויר חדר המטות בהבל פיהם, כי החומץ הפחמי כלעומת שיצא מתוך ריאת כל אחד ואחד מהישינים כן ישוב ויבוא אל תוכה פעמים אין מספר וישחית את הדם. לכן יקיצו בני אדם כאלה בבקר עיפים ונדהמים, פניהם זועפים, נפשם שוקקה ולשונם כמו תדבק לחכם ולא יהושו את טוב השנה הנתנת ליעף כח והרופאת למיחזשים חדשים רבים קלים וכבדים אם אויר חדר המשכב טוב וצח, ולכן מתאווים ב"א כאלה בבקר אחרי קומם מעל משכבם לשתות קאפֶע או טהעע חזק וחם מאד, לעורר את דמם אשר בעצלתים הוא סובב סובב הולך בנידיהם מיעל החומץ הפחמי העצור בו. ומה צדקו דברי הרופא הנודע Briemer באמרו: „רוב מחלות שחפת הריאה יסודתן בחדרי המשכב, ועל כן קרא להן „מחלות חדר

המשכב" (שלא־צמימערקראנקהייטען). והמחלה האיומה הזאת מפלת יום יום חללים רבים! לפי הספירה (סטאטיסטיק) החדשה מתים בארצות אשכנז כבר שנה בשנה מאת אלף וששים אלף אדם מתנתר יד שחפת הריאה (הוא החלק החמשי ועד השביעי ממספר כל מתי הארץ הזאת), ובשלושת בתי החולים הגדולים בווינ שוכבים תמיד בשלושת אלפים וארבע מאות חולי שחפת הריאה! על כן ישים כל אדם לבו אל אויר חדר מושבו וביחוד אל אויר חדר משכבו, כי יהיה צה. הן עוד לא נחקרו היטב מסתרי השנה, המפתחת הרצובות עמל היום ותלאותיו והמחוקת והמאמצת את עצבי הנוף הרפס והמוסכת בקרבנו רוח חיים חדשים לבקרים, אך זאת חקרו ומצאו החכמים הפרופיסורים פטנקאר ורעדו Voit כי בלילה יאסוף האדם הישן ע"י נשימת הריאה פ"י שנים חמצן מאשר יאסוף אותו ביום, והיה החמצן הזה אשר יאסף בלילה לסקרן להוציאו אח"כ ביום בדמות חומץ פחמי. — לאושר בני האדם ולשובתם מלאים קירות הבתים נקבים נקבים קטנים וצרים עד מאד (אשר לא תשורם עין בלא מיקרוסקופ, והם כעין נקבי עיר הנוף) ודרך הנקבים הקטנים האלה יצא מעט החוצה מאויר החדרים המשחת ותחתיו יחדור מעט אויר טהור מהחוק, כי לולא היתה זאת אז לא יוכלו בני אדם רבים, המולולים בטהרת האויר להתקים ולעמוד אף ימים אחדים. את דבר נקבי הקירות האלה, הנמצאים גם בבתי חומות עבות, מצא פיטינקאר בניסוגותיו החרוצים, ואף עלתה בידו בעזרת מכונה העשויה לדבר לכבות לעיני חכמים רבים נר הדלק מבעד לחומה, אשר מרת עוביה היתה הנל וחצי, וזאת אומרת: הנר הדולק העמד בעבר החומה האחד ופיטינקאר והרואים עמדו בעבר החומה השני, ותעל בידו לכבות דרך הנקבים הנזכרים את הנר הדולק, אף כי חומה עבה הפרידה בינו ובין הנר. — אמנם זאת רעה חולה כי רוב בני האדם לא ישימו לב לכל אלה, ובצדק נוכל להחליט כי רוב האדם איננו יודע מה הוא אויר, מה משפטו ומה גדלה פעולתו על שלומנו ועל חיינו, כי ההמון הסבין מאז לחשוב את האויר לדבר קל הערך אשר איננו שוה לשפל בו, ונדע פתגמו לאמר: „לא על האויר יחיה האדם“, והוא להפך כי החמצן הנמצא באויר הטהור הוא עקר חיינו, ולכן הוא נקרא גם בשם „אויר-חיים“ (לעבענסלוסט), כי בלעדיו לא יוכל האדם לחיות אף רביעית הישעה¹). לא כן האכילה והשתיה, כי בלעדיו יוכל אדם להתקים אף ימים אחדים, כאשר נחזה, למשל, ביהודים סנפנים המענים בצום נפשם „משבת לשבת“ משך שנות מספר; ובלא אכילה אבל בשתייתמים לבדה יוכל אדם להתקים ולעמוד אף שבועות אחדים, כאשר יעידו על זאת מעשי הרופא טאנר מאמריקה והרעבן הגדול זיטי מאיטליה, כי שני האנשים האלה מנעו מפייהם כל אוכל (אך לא

¹ על פי סודה, „פאקיריס“, המה נזירים סנפנים ירועים, אשר נמצאו בארץ הורו עד קרוב לשנות השבעים (אשר בשנות המאה הזאת) אשר נתנו א"ע פעמים רבות להקבר לעין רואים בעורם חיים ושכבו בקבריהם הסתומים, הסגורים והחתומים בחותם שר המלך ארבעה או ששה שבועות ומעלה (כאשר יעדו מראש בטרם נקברו), ואדמת קבריהם נעברה ונזרעה ונתנה יכולה, ובקץ ימים הוציאו מקבריהם לעין רואים ומעט מעט שבה נפשם אליהם ויחיו ויעמדו על רגליהם וילכו לדרכם, כאשר העידו על כל אלה רופאים ירועים ונוסעים מפורסמים ושרי צבאות אירופים רבים, אשר ראו כל זאת בעיניהם. על אנשי המופת האלה אשר, כאמור, יכלו לחיות שבועות אחרים בלא אויר אקה כתוב כאמר שלם באחת חוברות „האשכול“ הכאות.

מים) ארבעה שבועות ומעלה, כאשר מודעת היא בכל הארצות, ובכל זאת לא מתו ברעב, אף לא נפלו למשכב ויהיו לנס, ויעשו בזה עושר רב.

אפס כי גם המצן נקי בלתי מהול בחנקן וביתר יסודות האויר הנזכרים לא תוכל ריאנתו לנמא, כי להגלי נריו תכונתו החריפה יוליד (החמצן) בקרבה דלקת, ואך בהיותו מהול ביתר יסודות האויר הנזכרים, כאשר הוא נמצא באויר החיצון בחכמת יוצר הטבע ועושה, מסוגל הוא לנשימת ריאנתו. והאויר החיצון טוב לנשימת ריאנתו בלילה כמו ביום, ושונים בני האדם החושבים כי האויר החיצון איננו טוב בלילה כאשר ביום מפני החומץ הפחמי הרב הנמצא בו בעת ההיא, כי לפי דברי הרופא ד"ר פולק שכתב בספר „הידראטהעראפיע“ להרופא ד"ר מונדי (שהוציא הוא במהדורא י"ג) מצאו חכמי הטבע בשנים האחרונות כי הצמחים היורקים מוציאים חמצן מתוך עליהם גם בלילה, לא כאשר חשבו לפנים, כי הצמחים האוצרים בקרבם ביום את החומץ הפחמי המותר אשר בתולדה (היוצא מנשימת בעלי החיים) ומפרידים אותו בכח אור השמש לפחם (קאָהלענשטאָף) ולחמצן (זויערשטאָף) ומחזיקים את הפחם לצורך גדולם ואת החמצן הם מריקים מתוכם לאויר העולם להחיות בו נפש כל חי, כי הם עושים כל זאת רק ביום, אבל בלילה מוציאים הם מהם גם את הפחם גם את החמצן בדמות חומץ פחמי (כמו בעלי חיים), כי, כאמור, הדעה הזאת משנה היא.

בערים גדולות עוד יתרה לאויר הלילה על אויר היום, כי ביום איינקי הוא מעשן הארובות ומן האבק העולה מאופני המרכבות המשתקשקות ברחובותיה ומרגלי סוסיהן הדוהרים ומרגלי בני אדם המשוטטים בעיר, לא כן בלילה, אשר אז כנפי המנוחה פרושות על האדם ועל כל יניע כפיים. אמנם האויר הטהור הוא היינו ואך ימינו! לכו חזו איך ישליו אהלים ליושבי הכפרים, עובדי אדמה ורועי מקנה, איך רטפשו בשרם בכל עבודתם הקשה ומאכליהם הנסים הקשים להתעכל, ולמרות בנדיהם הכבדים והחמים מאד בקיין ולמרות מעונותיהם הצרים ואיי-הנקיון השורר בהם ובעורם אשר לא ירחץ כל הימים בלתי אם בדרך עליו מטר סוחף, כי את כל החסרונות האלה ימנה האויר הטהור רב-החמצן במרחביה, אשר ריאנתם תנמא אותו בעשותם בשדי התבואות ובנאות הדשא, וגם נדיפת עורם תרבה בעת עבודתם ובו יצאו סינים רבים מן הגוף החוצה. גם ילדיהם המרבים לרוץ ולרקוד בחוץ כמו עגל יחלמו ויחזקו, והאביונה (וואָללוסט) תאחר להתעורר בקרבם. לא כן חלק בני יושבי הערים המכילים רוב ימי השנה בחדרים סגורים: פניהם יחורו, עצמותיהם תיבשנה ועצביהם ירפו, ועוד בשחר ילדותם תתעורר בקרבם האביונה ותכשיל כחם ותשים שמות בנופם.

למען הראות את הקוראים עד היכן פעולת האויר מניעה אספרה נא בזה שלשה „מעשים שהיו“, אשר על אמתתם העידו סופרי דברי הימים וגם רופאים חכמים וידועים כמו: צימרמן בספרו „פאן דער ערפאָהרונג“, הפילאנד בספרו „מאקאָביאטיק“ ומונדי בספרו הנזכר „הידראטהעראפיע“ הוצאה י"ב. וזה דבר המקרה הראשון: בשנת 1756 נתנו בעיר כלכותא אשר במדינת הודו מאה וארבעים וששה אנשי אנגליה אל חדר-כלא, אשר מרתו היתה אך שמונה עשרה רגל מרבעות ורק שני חלונות קטנים היו בו, אשר דרך כם בא אל תוכו מעט אויר מן החוץ, אך שני החלונות האלה היו ככותל אחד (לא זה לעמת זה) ולא יכול האויר הכלוא בחדר

הכלא להתנועע ולהטהר. ואם נשים אל לבנו כי לריאת אדם גדול דרושים כהמש
מאות ליטר אויר טוב לשיעה אחת, או נבין כי כמעט שנסגרה דלת הדר הכלא
בעד השבויים האמללים האלה מיד החלה צרת נפשם ומלהמתם האיזמה והאכזריה
אשר נלחמו איש באחיו למען הגיע אל אחד החלונות הפתוחים לשאוף מעט רוח
צה. מקץ ארבע שעות אוי התעלפו רבים מהם וישכבו על הארץ כאבנים שאין להן
הופכים, ומקץ שש שעות נפחו נפשם תשעים וששה איש, וממחרת כאשר נפתחה
דלת הדר הכלא ויקרא להשבויים דרור נמצא, כי אך עשרים ושלושה איש מהם
נשארו חיים, וגם מאלה מתו אח"כ רבים בקרחת הרקבון אשר הכו בה להגלי האויר
המשחת אשר שאפו ריאותיהם בהיותם כלואים במשמר. פלצות תאזו בשר איש
בקראו את כל דברי האסון ההוא אשר כתב בספר אחד השבויים אשר ברב כחו
מצאה ידו להתור בחזקה ולהגיע אל אחד החלונות ולעמוד שם בדעת צלולה עד
אשר נפתחה דלת כלאו ויצא בשלום ותהי לו נפשו לשלל. והמקרה הנורא הזה,
אשר קרה זה מאה ואחת וארבעים שנה ובתוך עס בלתי נאור כההודים איננו בודד,
כי עוד קרה כמותו בשנת 1848. בשנה ההיא נסעו רבים באנית-הים הנקובה בשם
"Londonerry", ויהי בנסעם בלילה ויעמוד סער גדול בים, ויתן רב החובל מאה
וחמשים איש אל הדר אחד אשר בירכתי הספינה, להסתר שם עד יעבור הסער,
ולפנות הבקר נמצא כי שבעים מהם מתו מאויר-ההדר המשחת שנמלא הומין פחמי
מרוב יושביו. — ולא רק האדם לא יכול לחיות בלא אויר טוב, כי אף המזוהם
שבחיות, הוא החזיר, לא יהיה בלעדו, וזה האות: בהדש נובמבר לשנת 1870
— כן מספר הרופא ד"ר מונדי בספרו הנזכר הוצאה י"ב — קרה כי מאה ושלושה
חורים צעירים אשר הובלו בעגלות הקישור הגיעו בדרכם לחצר מסלת הברזל העלברד-
פֵלְדֵי אשר בעיר דיסלדורף (באשכנז), ומפני סבת-מה היה שומרים אָנוּם להלין אותם
ישם באחד הרפתים, וישכב בבקר והנה כלם פגרים מתים. וזאת היתה להם מיד
שומר חצר מסלת הברזל, כי מחמלתו עליהם שלא יאכלם הקרה לילה הסכיל
לסתום את חורי קיר הרפת אשר ישכיל שומר החורים להניחם פתוחים למען
יטהר אויר הרפת בלילה, ובכן היתה להם חמלתו הזאת למחיתה.

בינו נא זאת, קוראים אהובים, וטהרו את אויר מעונותיכם למען ייטב לכם
והארכתם ימים בשלום!

ב ק ר ת .

השלח מכתב עתי חדשי למדע ולספרות ולעניני החיים, המוציא: קלונימוס זאב וויסאצקי, העורך אשר נימצבורג. כרך א. ב. ברלין, תרנ"ז.

מה ראה העורך לשנות בלוח המפתחות שלו את מנהג העולם? המהברים ומכרי ספרים ורושמי רשומת, כלם נוהגים כי נותנים או אלף בית משמות המהברים או אלף בית מחלוקת המינים, או חלוקת המינים גם בלא א"ב, אבל א"ב משמות המאמרים אינו מביא שום תועלת להמחפש שזוכר או את תכן המאמר או את שם המחבר ושני אלה לא יועילו לו ביום הפשו בלוח המפתחות החדש במינו הזה, ולזאת נאמר כי סימנא בהשלח לאו מלתא, ואנחנו נבור לנו דרך אחר בבקורתנו, כי נבקר את מאמרי הספר כסדר, שבו הם כתובים ונדפסים. ולא נדלג מענין לענין, ובלבד לצאת ידי הובת האלפא ביתא.

כזאת יכולנו לקות בראש, כי בראש הקוראים והמסוכים יעמוד המחותן שהשמה במעונו ויחלק כרטיסי-הסעודה לכל אורחיו, למען ידעו את המטעמים שיוגשו לפניהם לאכול, וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים. כן גם העורך עומד בפתח השער ומכריז לקוראיו את מיני הסעודה שהוא עתיד לאסוף לחגותו, הוא כהם יודע את אשר לפניו ולא יאמין בכחו לבד, ולכן לא יטיל גם אבק רב של רקלמה בעיני הקוראים להבטיחם הרבה: יודע הוא כי בהסופרים ולא בו תלוי הדבר, כי עליו לצפות לשלחן אחרים. הרי הקוראים תלויים בו והוא תלוי בסופריו, לכן אמרנו שלא לפלפל בדבריו הראשונים שיש עליהם תשובה, כי למה לנו לדרוש ממנו כי יפרוץ את הגדרים ואת הסינים מכרמו ויפתח את הדלת גם למאמרים שאינם — לדעתי — מביאים תועלת לכל העם? והדבר הזה נעשה תיכף במאמרו של כהנא לדוגמא. והרי לא קים זה מה שכתוב בזה, ונשמה כי על כנון דא נוכל לאמר: לימד אמרינן קים לא אמרינן.

נעבור על הספור „בעמק הבכא“ מאת מנדלי מוכר ספרים, כי כבר בקר פעם בספרנו „כנסת הגדולה“ (ספר נ' צד 200) בצאתו לאור בשפת זרנון בה „ידידישע פאלקסביבליאטיהעק“ ונעיר בו רק כי ההעתקה היא מעשה ידי אמן נפלא, כי כמעט לא החסיר אף עוקין אחד שלא תרגמו כצורתו, לא החסיר כמעט אף נקודה אחת ותנ אחד עם כל החרודים והלבונים שלא העתיקם לעברית וריחם לא נמר וטעמם לא פג, עד שלא נדע גם אנו טפה זו בתחלת יצירתה מה היתה, עברית או זרנונית, לא נדע להוציא משפט איזו היא האורינינאל ואיזו היא ההעתקה, ונבוא אל מאמרו של הד"ר ברנפלד „ארינסת רגן ויהוסו אל היהדות“, המשתרע על הרבה דפים. כמה נחשוד את כותב המאמר או את בעל הבירה, את עורך „השלוח“? המאמר בסגנון שהוא

נכתב, סגנון הסכמי לדעות רגן, נאה היה לצאת מפי נוצרי אדוק או קראי שונא תורת הפרושים. איננו אומרים כי אסור לנו לתת בעברית דעת נוצרי על ספרתנו, דבר זה הוא כמעט חובה לנו, אבל לקבוע בה מסמרות ולכתבה בסגנון כזה של קדושה ובטול היש בעוד שהדעות בנוגעות לנו אינן אמתיות — חטאת מרי. לא נריב את רגן על הרבותו להשליך שקוצים על בעלי התלמוד, כי האיבה והמשטמה לתורת הפרושים קבועה בלבו עוד מימי ילדותו, ומאין תבוא אליו הרוח להביעו בינה כי שנה במשפטו ויבטל את דעתו הקודמת גרסא דינקותא? יש כח ביד האדם השלם להעשות הפשי מכל דעה קדומה, אבל דבר זה בא אחרי העיון והעמקה בדבר או דעה שיבוה או ישנאה, אולם רגן זה לא העמיק בתורת הפרושים ולא בא עד נכבי ים התלמוד להוכיח אם „חבר מרצחים“ או אנשים כנים הם. ולכן אף שנעשה להפשי ברת, בכל זאת נשאר באמונתו, כי הפרושים הם „צבועים, נוכלים, רמאים“ וכו', ולדעות כאלה קושר עתון עברי כתיים? ומאמרים כאלה מסוגלים לעורר בנו הכרת ערך עצמנו? בכלל נראה גם אצל אחינו המלומדים בטול היש לאינו בן ברית, מדה מנונה מאד לעם שלא ידע לכבד את עצמו, שפרורים מעצמות מתחת לשלחן אחרים יקרים בעיניו ממעניו מלך שהם שלו, מדה מנונה לעם שיבקש צדקה ויפשוט יד לחזור על הפתחים בשעה שעשיר גדול הוא ואוצרות קרה לו.

הספור זלמן נוי לברנרדשטר הוא נחמד ונעים, טוב ויפה. זלמן נוי זה אינו מאותם הננים שהם מומרים להכעים או לתיאבון ועוברים על כל מצות התורה אשר לא תעשינה, לא, הוא אינו עושה חמורות כקלות, אדם כשר הוא ויש בו גם מעט מריה תורה, אלא בשביל מה זכה לשם הבנוי „נוי“, בשביל שאיננו „חסיד“ כדבעי. להרחוקים מארצות פולין ונליציה יהיו הדברים סתומים והתומים, והתמונה תהיה בעיניהם כתמונה שאיננה במציאות, אבל להיודעים היא תמונה מדויקה ואמתית שמאות דוגמתה נפגוש בשוק החיים. לא המעשים נורמים, רק המקום נים, הזמן זה שהוא גם משביל במקצת נכנסו באוניו דברי הסופרים לחבב את המלאכה על היהודים, ויקח חתן לבתו לא בנם ישל קדושים ומיוחס כיא בעל מלאכה הרש ברזל, ובסוף גמר בדעתו לנסוע לארץ אבותינו ולהשתקע בה הוא ובני ביתו. ועל זה סוכב כל הספור, איך החסידים באים עליו בטענותיהם הידועות המתנדות לישוב הארץ, חדשות לא נלה לנו אמנם המספר, אולם אופן הוכחה מסר לנו בכל הקיום הדקים שבדקים, כמו שרגילים אנחנו לראותו בבתי החסידים בערים הרגן. גם שפת המספר טובה וכבר קנה לו זכות אורה בספרתנו הבלגריסטית כאחד המספרים הטובים שבספרתנו.

ברכנו ברכת הנהנין על המאמר היקר ויחיד במינו „שאלת החנוך בישראל ובעמים“ להסופר המנוח דודויטש. אל האבן הזאת כבר נופצו כל קסתות הסופרים זה כמה. השאלה הזאת, הגדולה בערכה כמעט מכל השאלות, עומדת על הבמה והורשת לה פתרונים, היא שאלת הפרט מנקרת את מה כל אדם מישראל שהונן בפיו בטן ומנסרת גם בגלגל הרקיע של עולמנו בשאלת הכלל, והנה בא הסופר ויעביר לפנינו את כל שטות החנוך הנהוגות וקבועות אצל העמים הנאורים, כל שטח בפני עצמה, י"ב במספר, העביר לפנינו בכל חלקיה חלקי הבונה והסותר, ויבוא לירי החלטה כי למענו למען בני ישראל השטח כחנוך היותר טובה והיותר רצויה והיותר מובילה אל השלמות הוא החנוך הלאומי בלי תערובת דבר אחר כמו דת מסורת אבות

וכי. הוא אומר איפכא מסתברא חזוק הדת יבוא על ידי חנוך לאומי, אבל על ידי חנוך דתי לא תבוא הלאומיות. דבריו בהגיון טובים ונכחים, אבל במעשה בחיים מופרכים הם. הנסיון היומי מראה לנו ההפך, ובמקום שבעל נסיון עומד שם לא יוכלו לעמוד אלפי אלפים פלוסופים וחוקרים, הלאומיות בכל מושגיה הדקים התגברה אצלנו בימים האחרונים ונשמח לקוות כי עתידה היא לכבוש את כל עולם היהודים. אולם עלינו לא לשכוח, כי הנקל לה להלאומיות לנצח עשדה או מאה יהודים שקבלו חנוך דתי מאשר תנצח יהודי אחד שקבל חנוך אחר. לא ככל הגוים בית ישראל, אצלנו הלאומיות והדת אחוזים ודבוקים זה בזה כשלהבת בנחלת, היהודי הדתי מכרח גם שלא ברצונו להיות לאומי, אחרי שהדת תטיל עליו הרבה חובות לאומיות, כמו החנים וכי. הדת האפילה בסליחה על הגרעין של לאומיות שבמצות אלה ותלבישם בלבוש סודות ותתן להם צורה אחרת ופנים חדשים. יוכל היות מפני שהשעה היתה צריכה לכך בזמן מן הזמנים, משום שהרעיון בצורה של חול לא מצא אולי באותה שעה מסלות בלב העם, ויכל היות כי דברים בננו, אולם לא יחד כל איש כי הלאומיות מתגבט בלי משים ללב היהודי הדתי בשמירת הפסח וכי, ובשום אופן אי אפשר לאמר על יהודי כשר שומר תורה כי איננו לאומי. הוא איננו ממין הלאומים שנושאים את לאומיותם לשוק. איננו לאומי במובנו הפילולוני או הפילוסופי, אבל הוא לאומי פשוט, על לאומיותו נאותו ועל עממותו נאונו והדרתו, ועליהם נכון הוא בכל הנע להקריב את נפשו בשמחה. והרי בעינינו הבא להעמיד את החנוך על הלאומיות — בכלל לא פרש סדר הלמוד על פי חנוך זה — כאומר לנו מיתה וכליון על עם ישראל. מסופקני מאד אם החנוך הלאומי בלי תערוכות של דת יתן לנו יהודים מוסרים את נפשם על קדוש השם. ואם אלה לא היה לנו בשכבר הימים ולו לא יהיו לנו יהודים כאלה לעתיד, או במצב כזה שאנו נמצאים כעת, דאנה תבוא בלבנו אם ימצאון לנו נבורים גדולים אומרים בכל לבם: „זאת התורה לא תהא מוחלפת“ ע"כ עלינו בחנוך בנינו לבלתי הפריד בין הדבקים בין הדת ובין הלאומיות.

מאמרו של הר"ר ב"ד „קהלות יעקב“ אינו ראוי לבקרת מצד הפקטים שבו אלא מפני שמוצאים אנחנו בו הרבה דברים שנכתבו מפי השמועה מאומד הדעת והשערה תלויה על בלימה. הסופר מוצא מומים ומגרעות בהמאמרים ממין זה שבאים בעתונים בכל יום ופוסל אותם באמרו: „כה"ע ברובם מוכרחים לאפות את בצקם ענות מצות, כי לא יוכלו להתמהמה עד כי יחמץ ויצלח ללחם אבירים“. מה עשה הוא? הביא עלינו מכול גדול של חקירות והתפלספות פלפולית עד ש„קהלות יעקב“ לא נדע יותר מאשר ידענו עד כה. נעים לנו לקרוא את דברי הסופר ופלפוליו, אבל לא בשעה שנפשנו תערוג ללמוד דבר מה, ללמוד לדעת איפוא אחינו בארצות אחרות רועים, ללמוד להכיר את אחינו הרחוקים מאתנו במקום, ודבר זה לא נמצא בהמאמר הגדול הזה. נמצא אמנם הרבה נורות והרבה חקים ומשפטים, והכל כהלכה למשה מסיני או כחוקה וגזרה מבלי נתינת טעם לדיניו הקשים, מדוע למשל הן את בני מדינה פלוגית ברותחין ומדוע הוציא למות — מיתה רוחנית כמובן — את בני מדינה פלוגית, עיר פלוגית עושה לעיר נדחת ופלוגית... והכל בלא עדים ובלא חתראה, בלא מעשים מוכיחים ומספרים מקימים את כתב האשמה. שפת המאמר והגיונו טובים אלא שעניונו בפקטים מנולת, ובאותה מדה שייש בו מדה מחוקה ואיפה ועומה של

פקטים יש בו מדה נרושה ואיפה גדולה של „רבו דברים“, פטטנת יתרה והרבות שיהו מקלקלות את המאמר, כי בשעה שתאות השיחה נוכרת על הסופר הזה הוא שוכח את מטרת מאמרו שצריך אולי להיות ליסוד לקורא הדורות באחרית הימים, והוא יוצא מגדרו וממהיצתו מחיצת סופר קרור הקהלות ונכנס למחיצת סופר פובר ליציסטי להתעסק בדבר שאלת סימינאר ליהודי רויפ, שעמהם אין לו עסק כלל להודאת עצמו, בראשית מאמרו. טרם נצא מאת פניו נעירו כי ילמוד לדעת את אחינו ידיעה יותר ברורה טרם יבוא להוציא עליהם משפט, לבל ישלחו ההולכים אחריו ותצא הסטוריותנו מזויפת. הוא קושר כתרים ליהדות הבריטית, אך היודע הוא אותה, את הכלה הגאה וההסודה הוואת שהוציאה מקושטת בעדי עדיים? היודע הוא כי באנגליה אין כל יהדות שיפול עליה שם „רפורמית“ או „אורתודוקסית“? האורתודוקסיה בין אחינו האנגלים היא כעצם בלי לוח, יבשה צנטמה ושדופה וכלה עומדת על מקום צר בביהיבני וקריאת המפסיר לבר מצוה, כך גם הריפורם לא יעשה גדולות מאין לו כל צורך ונהינות. לתורת ישראל ספרתו ושפתו אין דורש ואין שואל, חרסה לאמר כי מתי מספר מן המטיפים בבתי הכנסת ונער יכתבם מבינים לתרגם פסוק כתוב עברית, והם המטיפים ממלאים מקום רב בקהלתם. העשירים מפזרים אמנם הרבה כסף לצדקה, אבל רק אחדים יש שצדקותיהם כהררי אל, והם נתנים בעין יפה סכומים הנונים לצדקה, אבל הם מוציאים גם את כל אחיהם בני המדינה, כי העם אינו מרבה לתת. כן הרבר נוהג באנגליה וכן הרבר נוהג בצרפת בעדותו של הרב הגדול צדוק הכהן לכותב הדברים האלה.

„מחשבות ומעשים“ לרבי קרוב טובים מאד, כם נמצא התול חד וסטריא שנונה, הספה למסר ומעשים טובים עם ליצנתא דעבודה זרה ומעשים רעים, וכשעה שהוא מברח את הרעת במילי דבדיחותא הוא מבליע גם בנעימה הערות טובות, וסוקר את דברי ימינו עד שנאמר כי קמצנותו הגדולה של הפוליטיניסט הזה מעידה על רוב עשרו אם נאחז בהכלל, כי עשירים מקמצין: הוא הס לאבד אף טפת דיו אחת, הוא אינו רוצה לתת בחנם אף מלה אחת, וכל מלה אצלו בסלע ודורש מחירה מאת הקורא כי ילמוד באותה שעה דבר מה. יש אמנם בין שיטת פוליטוניו כאלה שלא נחשבים לעדיות, ואולי גם לבינונית לא יגיעו. אולם גם זבוריותו וזירותו הם לעומת עדיותו של רבי קרוב, אבל לעמת העדיות של פוליטיניסטים אחרים גם הזבוריות של רבי קרוב לעדי עדיות יחשבו. למין הזבורית נחשוב למשל את הפיליטון הראשון ושם נמצא כזה: „אנהנו היינו בכלל בעלי בכיה משונים וכר נככה על הטובה כמו שנככה על הרעה, נככה על החזוי המרגליות שאינם כדעני, כמו שנככה על גרש שעורים שחסר בקדרה... הבכיה אחת היא לנו, בכינו עת נתרקנו מעל ארצנו ובכינו עת התקרבו לה... בכינו עת בעל כרחנו סחבנו לבית הספר ובכינו אחרי כן עת בחזקת היד גורשנו ממנו; בכינו עת נתן ה„כוס“ על ידינו ונככה עתה עת לקחו אותו מידינו... ומרוב בכיתנו נתקלקל מאור עינינו ואין אנו רואים דברים הרבה שטוב ונחוץ היה לראותם“. האם אין בהציור הקצר הזה גם סקירה הסטורית על חיי אחינו ביומניה בשנים האחרונות? האם אין בזה ידיעה גדולה מטבע עם ישראל? מצטערים אנחנו על הרבה דברים שבאמת ראוי לנו לישמוח בהם, ושמהים אנחנו ואומרים שיהיה על הרבה דברים שצריכים אנחנו להצטער ולדאוג עליהם. טוב ממנו בתכנו ונרוע ממנו בשפתו

הוא שכנו הקרוב אליו „לרוח היוזם“ לד״ר מ. י. ב. פה אנו מוצאים תורה שלמה מהלך רוח הפרסא העברית-הגרמנית והשקפתה על עתידות עם ישראל, התורה הזאת מנלות מנלות נתנה הסופר לנו, ואת הפתוחות שבין מנלה למנלה מלא בדברים שלא מן הענין בהתפלספות גרמנית שאינה נצרכת כלל לנוף הענין, התורה הזאת שבא ללמדנו איננה נזקקת להקדמות, אולם „עלת לקראת אול בנמוסה“ הסופר הוא ד״ר אשכנזי ולא יפרוין נדר של עם המחקר והפלוסופי ובמדה שנתרעם עליו על שקצר בנוף מאמרו והוא מקום שראוי להאריך, בשימת עין על הפרסא העתונת המדעית, בה במדה נכיר לו טובה על שקצר בהקדמותיו הקורות שסובלות אריכות כמים שאין להם סוף וכנהר שאינו פוסק.

„פִּיר שפיעל איזט עם צו פיעל ערנסט, אונד פיר ערנסט איזט עם צו פיעל שפיעל“ אמרנו בקראנו את הספור „זדון ומשונה“ לפרידברג, העיונים והחקירות על דבר הקבלה והזהר עם כל מעשיותיה הן ששחיות ואינן מספיקות ליודעי החכמה הזאת, וגם הסרים בו הרבה מתנאי הביוליריטיקה. אם כספור, איננו לוקח שבי את לב הקוראים, כי הסרים בו הצוירים הפסיכים, והמקרים והמעשים אינם משולבים כראוי במדה כזאת שיעורו תשוּקה בלב הקורא ראשיתם לדעת אחריתם, והרבה פעמים יתנמנם הקורא באמצע הקריאה שתהיה עליו למשא, ואם כספר מדעי, לא ימצא בו החוקר הרשות, ולא ירוח צמאוו בהגל הגדול של ציטטים ומלא עיניו כמלאך המות שמלא הוא על כל גדותיו. אולם על כל מנרעותיו תכסה אהבתו לשפת הסופר הנעלה הזה, שמעטים ספיליטיקרי כמהו בספרתנו.

לא לפי נודל מדת כל דבר יערך ערכו. נרניר זהב יקר מאבן אמה על אמה אמרנו בקראנו את ה„גרנרים“ לשולמן, כל מן דין סמוכו לנא וירביון מאמרים כאלה בספרתנו. השדה של המיתולוגיה היא שדה שלא נעבר עוד בידו סופרים חרוצים בספרתנו ומלבד הד״ר רובין שהעשיר את ספרתנו במקצוע זה, לא נמצא הולך בעקבותיו. ולכן אפרוין נמטי להסופר הזה שאם כי רק „גרנרים“ נתן לנו, נודחו על לשעבר ונבקשהו על לעתיד, כי ירבה לזכותנו בגרנרים שהם מאכל תאוה לנו.

הנה הנענו ל„פרשת דרכים“ לשים עין על „צורך ויכולת“ בספרתנו. עורך „השלח“ העמיד את עתונו על אחת והיא — היהדות, ועל זה נתבע לדין מאת הד״ר מ״ב בשליח צבור מן הצעירים הדורשים ממנו שתוף מבואות ובטול רשות היהודים ע״י ערוב פרשיות מעמים אחרים. והנה דבר זה להשכיח יפישותו של יפת באהלי שם מלבד שאנו מצוים ועומדים מפי ח״ל אבות המסורה, בלא זה מן הנמנע הוא לעם שיגדוד בעדו בהומה כנוית לבל יהיה מושפע מאחרים ולבל ישפיע הוא על אחרים, אולם בנוגע לספרתנו הצדק לדעתי עם העורך. להספרא אצל כל העמים יש שני מיני פעולות. היא פועלת על העם באצילותה ומשפעת עליו מרוחה, כל כתה ומפלגה לפי שטתה ודעתה בהליכות עולם והיי החברה, שאלות פוליטיקות או איקונומיות, ועוד היא מספקת לו מזון רוחני, אכילה לנשמה, והנה מה אנו רואים אצל העמים? מלבד שכל כתה מפרנסת ומכלכלת את העתון הלוחם את מלחמתה ומנין על שטתה, יקרא עוד בהעתונים ממין השני שתעודתם להספיק צרכי מזון רוחנים להעם. בהראשונים יהיוק לשם עסק לבוא על ידם אל מטרתו בדבר השאלות המרחפות בעולמו ובהאחרים יהיוק לשם תענוג למלא את צרכיו הרוחנים, וזה מה מתקמים בידם. ואצלנו בני

ישראל מטרת ספרתנו העתית מה היא? כתות ומפלגות יש בנו עד בלי די, ואולי עוד יותר מאשר הן אצל העמים האחרים, אולם הרואות כתותינו ומפלגותינו לנחון להן לכרוא להן אורנן שינין על שטתן ודעתן? מלבד עתון אחד שבוועי לחברה „מחזיקי הדת“ בנאליציה אין אנו יודעים עתון עברי טנדנצי מיועד לצרכי מפלגה ידועה בקרבנו, אם כן איפא העתונות שלנו צריכה להיות כלולה מאש וממים, היא צריכה להיות כספוג שסופג אה הכל, לפלפל ולהתוכח על צרכי כל הכתות השונות, לדון ולשפוט על כל השאלות המתהות אצלנו יום יום ואינן סובלות החמצה והשמטה לאחר זמן. יחד עם זה עליה להספיק גם מזון וכלכלה לנפש אלה האנשים העומדים מנגד לכל תנועה פנימית או חיצונית, גם צריכה היא ללכלך את יריה באבק של הארכיווים למען אלה שרואים את עולמם בהתאבקות של דגש חזק או למען אלה שמשתתחים על הקברים, את הכל צריכה העתונות הירחית לתת לקוראיה, כי העתונות היומית עקרה נבראה לחדשות יומיות, ואם נצרך גם לזה ידיעות של חולין כאשר דורש הר"ר מ"ב, זה וזה לא נעלה בידנו. האם לא טוב לנו לפחות עתון יהודי עוסק בצרכינו היהודים שנוכל לקות, כי אם לא יברא לנו יהודים חדשים יעצור לפחות בהיהודים הישנים שלא יעזבו אותנו. אל אלה הישנים ירחק אולי בחבלי אהבה אל השפה הקדושה, לא כן אם נפור את כחותינו הדלים והמעטים לפרודים רבים ושבעים דקים מאומה לא נשא בעמלנו, כי בעתון ירחי בן 5 גליונות לחדש אם נבוא לקים את הפרונרמא של הר"ר מ"ב תהיה סעודה שאינה מספקת, ועל כנון זה נאמר עם רבי אפוטריקואו אם שנים הולכין בדרך ואין בידם אלא קיתון אחד של מים אם ישתו שניהם ימותו שניהם בצמא, ואם ישתה אחד יחיה הוא וחבירו ימות בצמא, ישתה הוא מי שהמים שלו כי היך קודמין לחיי חברך.

מודים אנחנו להדיר הנכבד שטענתו צודקת, אבל גם טענת העורך צודקת: כלנו מודים שיש בזה „צורך“ גדול, אבל מה נעשה אם להרפתנו אין אנו יכולים ואין בנו „יכולת“, תנו רק את היכולת ל„אחד העם“ כי יוכל להגדיל את „השלה“ פי ארבעה מאשר עתה ואז תהיה לכם גם הצדקה לדרוש מאתו מה שאתם דורשים, אבל עכשיו אם תבן לא נתן להמ"ל די חפצו מה הצדקה לאמר לו כי יתן לנו מתנת הלכנים כאשר נדרוש מידו, ואם לא ירצה המ"ל את „השלה“ להזקק לשאלתכם הלא תוכלו לבנות לכם במה מיוחדת לעצמכם, במה שתקריבו עליה רק קרבנות נדרי נדבה שתקבלו מן העמים. מרובים צרכי הספרה העברית, אולם אמתהתנו להושיע לה קצרה.

כן נענה גם לבעל המאמר „לאן“. הדיר עהרענפרייז הוא כופר הכל. הוא אומר כי להמתרשש הון רב, הוא צוה בקול „יכולת יש לנו“ ומי מעבד אדוני הדיר? אם באמת יש לכם היכולת, מה לכם להתרפס לפני „השלה“? אם סגור לפניכם הבית הזה מבוא ומלסעוד את לבבכם, הלא מפתח הזהב סגלה טובה היא לפתיחת הארון ולכו אכלו ממתקים ושתי מעדנים כנפשכם בבית אחר, בבית שיהיה כלו שלכם, ולמה תרחקו את עצמכם בפרצה דחוקה, כי אף אם יערוב לכם המ"ל ברוב רחמיו, גם אז למרות רצונו יקצה לכם פנה צרה קרן זוית דחוקה לכל תרחקו את הצרכים היהודים, ולמה לכם כל הצדה הזאת, אם רק „יכולת“ יש לכם, כלומר אמצעים לכלכל אורנן בשטתכם. הסופר הנכבד הזה במאמרו מזכיר בדרך העברה גם את מאמרי בקרת של

כותב המורים האלה ב"האסיף" על הספרה הרבנית ואת המאסף, "כנסת הגדולה" שהוצאתי אני עבדכם לאור והכנסתי בו שו"ת להלכה ולמעשה, דברים שאינם נכנסים לדעתי תחת סוג הספרה, ונרעוים הם גם ממעשיות של מסתרי פאריס וכדומה, ואנכי אומר: לו חכמו בעלי הספרה שבקרבנו שלא להפריד בין הדת והחיים שאצלנו לעולם אינם מתחלקים, כי אז הועילו להעם והועילו גם לעצמם, וכבר דברי בנדון זה ברורים בהרבה מקומות.

בכל מקום שאנו מוצאים את דברי החכם הגדול מאיר איש שלום נעשה אונינו כאפרכסת ברעתנו כי ישמענו דברים של טעם, הוא יבוא לבית המדרש ויני עליו וספר תורה בזרועו. גם פה נראהו במאמרו "בסיס היהדות" כסיני חורו וכולל את ספרי התלמידים ומטרתו להראות, כי סם חיים לעמנו הוא התלמוד, בו צפון הסוד הגדול של קיום ישראל, ובהיות נפשו מרה עליו לראות איך התלמוד הולך ומשתכח מקרבנו יבקש עצות איך להקל את הלמוד הזה לבנינו ומחליט, כי אם זאת נעשה לא ישכח התלמוד מישראל: א) להוציא לאור מחדש ספרי התלמוד בנוסחא טובה מנוקדים עם הפסקות בין מאמר למאמר, גם מראה מקומות המאמרים במקורם הראשון: ב) לעשות פירוש חדש או מלוקט מפירושי הראשונים ז"ל, ומבוא קצר משמות התנאים והאמוראים ומקומם בבליים או ירושלמיים וכו': ג) לחבר קונקורדנציא כעין אותה הקונקורדנציא שנתחבר על התנ"ך: ד) לחבר סדר הלכות חדש מההלכות הנהוגות אם על פי התלמוד או על פי הגאונים, ואז מבטיח לנו הכותב, כי הנער מבן עשר שנים ומעלה בלמדו רק ב' פעמים בשבוע ביום השבת וביום הראשון ב' שעות בפעם אחת, וילמוד לפי זה ד' שעות בשבוע בספרי התלמוד המתוקנים ג' שנים יהיה בקי בכל היש"ם שלא יכיל יותר מספרי התנ"ך, אחרי שנגרע משעור כמותו המאמרים, הבריות והסוגיות שנכפלו בו. הדעה החדשה הזאת לא חדשה היא, וכבר ישב על מדוכה זו הגאון המנוח ר"י סלנטר וצ"ל, אולם לא הרחיק ללכת ולא תפס הרבה כהכותב הנכבד. אמנם אין אנו יכולים לסמן היטב בדיוק את הזמן שבו נחתם התלמוד שעליו אין להוסיף וממנו אין לנרוע עוד, ורק התלמוד הזה בקדושתו הגדולה שבני ישראל מאמינים כי כל דבריו עומדים במעלה לא פחותה הרבה ממעלת התורה הכתובה, האמונה הזאת נתנה כח לישראל למסור את נפשו עליו, ומסירת נפש זאת עמדה לו לקיומו עד היום הזה, אולם כבואנו לשלוח בו יד ולהגידו כרצוננו, כלומר להפשיט מעליו את אדרת הקדושה ולעשותו לחולין, לו גם נכבדו כספר מלא חכמה או רק נכבדו בכל לבבנו, אבל לא בכל נפשנו, ואולי גם בכל מאודנו לא נאבה אז לכבדו, וכמו שאסור לנו להגיה ולשלוח יד בכתיבי הקדש משום ביוזן קדשים והקלה בדבר שצריכים אנתנו להאמין שהוא אלהי, כך אם מאמינים אנתנו, כדברי הכותב, כי רק להתלמוד חביבים אנתנו להודות על קיומנו בנוים עד היום, הרי לא לצד החכמה שבתלמוד נכיר תודה רק לצד הקדושה שבו, אם כן איפוא נאמר: אל תנעו במשיחי, תקנתו זו היא קללתו, ותקנת התלמוד שיקבל צורה חדשה ופנים חדשים, צורה של חכמי הדור הזה ופניהם של איזופים מתוקנים, התקנה הזאת היא תקנה שיש בה סכנה להרבין האומה כלה שהייה קשורים לדברי הכותב בחיי התלמוד והיותו, זאת ועוד אחרת: מסופקני מאד אם נמצא בדור הזה אנשים ראויים לאותה מלאכה, לברר את הנוסחאות השונות והנרסאות שנדולו הראשונים מתחבטים בהן, ועל

פיהן הם בורדין להם דרך בהלכותיהם, זה אוסר וזה מתיר, זה מכשיר וזה מטריף, זה מטהר וזה מטמא, ועוד אם נסיר מן התלמוד את כל ההלכות שאינן נהוגות לא נמצא ידנו ורגלנו בבית המדרש בהרבה הלכות שאנו מוציאים בדמיו מלחא למלחא מאותן הסוגיות העוסקות בעניני קרבנות טומאה וטהרה, ועוד כידוע לכל מורה הוראה, שמספר ההלכות האלו רב מאד, עד שלא יוכל כל רב להסיח את דעתו מהן. טרם נסיים את דברינו נעיר על אמרו „בא וראה איך נשחתה השקפת הדורות: בימי מסדרי המזמורים יחסו למעלה גדולה העסק בתורת משה וכו', ועד ימי תלמידי ר"ע נשתנתה השקפת הדורות שנמצא לר"ש בן יוחאי תלמידו של ר' עקיבא שאמר: „העוסק במקרא מדה שאינה מדה וכו'". על זה נאמר כי אין כל ספק בדבר שהרבה הלכות נאמרו בעל פה למשה בסנינו, כי בלא הפירוש שבעל פה יהיו הרבה מקראות שבתורה ראויים לשרף משום סתמיותם, כי לא נדע לפרשם אם לתרגמם כצורתם ולהעשות בדאים אם להסיעם לדבר אחר, וכידוע לכל לומר, אם כן גם בימי המזמורים עסקו בתורה שבעל פה, כי בתורה שנכתב אין צורך להגות יומם ולילה, ואדם בינוני ילמוד אותה על פה עד שירע לספור אותיותיה במשך כ' או נ' שנה, ובימי רשב"י שמננים את העוסקים במקרא כונתם על העוסקים בתורה שנכתב בלא פירושה שנאמרו מסיני כי אלמלי עסקו גם בפירושה והלכותיה התלוים בה הרי זה עסק בתלמוד בתורה שבעל פה שהתלמוד הזה הוא משבחה.

באחרונה לא נוכל סלוח להחכם על הטא שחטא בכטוי שפתים במאמרו: „הלא נראה כי רבים מבני התורה הם נעויו רוח ועקשי מה ודעתם מסולפת, מכולבליים ומטורפים בדעותיהם וכדבוריהם, וזאת היתה נחלתם מעסקם בתלמוד על פי דרכיהם". דבר זה שהאמת עומדת וצוחת בנגדו לא אאמין אף למורה בבית מדרש לרבנים, צא ומנה את כל גדולי ישראל, ושאל את ראש אלה שהיו לתפארת עולם גם אצל העמים, האם כלהם יחד מטורפים בדעת הם? מוצא אנכי למתיר ליזול ולחשוב כרוכלא את כל ענקי הרוח שהיו עוסקים בתלמוד על פי דרכיהם, ובכל זאת תתפאר במ האנושיות כלה, אף על פי שהם „נעויו רוח ועקשי מה ודעתם מסולפת". לדעת הכותב יוכל היות כי הוא יודע זאת מאת הנסיון מתלמידיו שכרובם הם יוצאי הישיבות ובתי המדרשים. ואם כן יתפאר כי רופא חולי הרוח הוא, אבל אל יתלה בוקי וסריקי בהתלמוד או בסדר התלמוד המקולקל, שאם כן לא הנחת אדם בריא בדעת בישראל בימים שכל ילדינו למדו מנעוריהם בסדר הזה.

על „הרשימות" יתפלל כל סוחר כי תרבינה לבוא. הרשימות הן חיי רוחו ובהן שמן חלקו, כי בבואן תרב השמחה במעונו, אולם „רשימותיו של שריה הסופר" הנחילונו כאב לב, הסופר בששר אמת תאר לפנינו תמונה קטנה הנותנת לנו מושג רחב מקיף וכולל את הלך רוח היהודים ונשיתם להתנועה הציונית. אמת מרה יש בציורו בסכבו על הפתחים לגבות את כסף התרומה להקופה להציונית: זה דחה אותנו בלך ושוב אף על פי שיכול לשלם; אולי תמאס ההליכה בעיניו ויפטר מתשלומין, זה בא בטענה מדוע לא באנו אלין בהודש העבר ועתה עליו לשלם נ' פרוטות בפעם אחת? אף על פי שלצורך אחר כמו להעמיד קנס בשחוק הקלפים לא נחשבו בעיניו גם עשר פעמים נ' פרוטות, זה היה פתאום לאפוטרופוס לעניי העיר ופתרעם, כי אנחנו המאספים נדבות ליישוב ארץ ישראל הננו גוזלים את עניי המקום וכו', זה קורא תגר כי באנו

אליו עתה והוא הלא זה כבר בקש שימחו אותו ממספר החברים, וזה אמנם נתן, אבל הביש עלינו בבתי, כמה צללים שהוריים פורש הציור הזה על שמי אחינו, אולם גם אור יש במקום הצללים האלה, אור גדול כאור החמה קודם מעושה, נקרא נא הלאה בהרשימה; כיוצא מן הכלל נודמן לנו איש מחזיק צדיק קטן מכלי ברזל קטנים וקומקומי פחים ישנים ומטולאים, בהניעי קרוב אל הפתח שמעתיו אומר: אין דברי עתה קחי ברובל הזה קמה והחוב תשלמי לו בפעם אחרת, אמרתי לעבד הלאה, אך בן לוי: בא אל החנות ולמרות רצוני באתי גם אני אחריו, התנוני — איש כבן שלשים ושעזותיו כבר התחילו להלבין — נכלם מעט בראותו אותנו, אפס כרנע התאוּשֵׁשׁ ויקרא בשמחה: הנה אורחים יקרים! באו, באו, שבו!... אל נכון לנבות התרומה באתם... תני נא אשתי להם את הרובל כי הם קודמים, אולי דחוקה לך השעה עתה אמרתי אליו, טבל לחכות עוד זמן מה, אם אין לך היום תשלם בהודש הבא כאשר יעורך ה' וירוח לך. — ואולי לא יעזרני ה' ולא ירוח לי — אמר האיש בפנים שזוקות ועיניו הטובות הכריקו — הלא אז יכבד ממני לשלם חוב גדול! לא ידדי, אנחנו אך שיהיה נמצא את צרכינו וישוב ארץ ישראל אסור לדחות, הן אך קרבן דל אנחנו מביאים על מזבח ארץ אבותינו וכו'. כשם שהצירים הראשונים לקוהים מן החיים, כך גם הציור הבחיה המשמח זה האחרון גם כן נמצא בצביונו וצורתו שצר לו יוצר הרשימה, ואם יהודים כאלה לנו, חובבי ציון כמתו יהיו גם אחד בעיר ושנים במשפחה, נתנאה בלאומיותנו כי היה תחיה, כי נבדונו אלה לא יתנה למות לשחת, רעיון שיש לו מחזיקים במסירת נפש גדולה, אם גם מעטים הם פרח יפרח, ולאט לאט יפרוץ לו דרך אל העם ביד הזקה.

וסדר הפוך, לא כמנהגו של עולם, אמרנו בקראנו את הציור „צער גדול בנות“. מדרך התנאים להראות את חפסולת תחלה והעורך את „השלח“ הראה את העדרות תחלה. הציור הזה תבנו ריק, ומה בא להשמיענו, ומה הוא הישכר ותשלום גמול שמקוה לקבל מאת הקוראים בגלל עמלו למענם? אם מסרת וכונת הסופר לנגות את השדוכים שנעשו לשום ממון, הן עיקר חסר מן הספר, העיקר לתת ציור נכון שיעיד, כי הנותן את בתו לעם הארץ כאלו כופתה ומניחה לפני הארץ, מקרים שאין אנחנו צריכים לחפש אחריהם, כי נמצאם בשוק החיים על כל פסיעה ופסיעה, עלינו לא לשכוח כי ציור שיאות לעתון יומי או גם שבועי שהקורא קורא אותנו בחסוה או בשעה שהוא מתגמנם לא יאות לעתון ידחי שנקרא מקוראיו בעיון, עם הראשונים לא נדקדק הרבה משום שפעולתם על ידי הקריאה בחפזון מועטה, אולם את האחרונים שקהל הקוראים שלהם בכל אופן שיהיה הוא הסלת שבקוראים, והם קוראים אותו לא בחפזון, מוכשר הוא — אם נכתב כראוי לעשות פעולה ורשם על הלב.

הנה הגענו לדבר בפרק של חבת ציון, פרק היותר נכבד בספרתנו התקופית. כפטיש יפוצץ סלע כך „חבת ציון“ מוכנת לכל אחד לפי טעמו האירופי או השקפתו הדתית, הקונגרס בבזל, שתי המלים האלה דין לעורר גרוי בעצבי החוץ, ויודישו ויפלפלו על כל קוין וקוין ועל כל תג ותג ענו דברים הרבה, אולם העורך את „השלח“ פטר אותה בשעף דברים, הוא פטר אותה כמו שפטר אדם את אורחו הבלתי קרוא, ובהיותו עליו למשא על ידי שאלותיו עונה אותו תשובות קצרות וחטופות, בשביל

שלא להכנס עמו בדברים הרבה. סגנון זה של משא ומתן מקימים את החשד שחשדו אותו את העורך, כי מתנגד הוא להאספה הבוילית, כי זה כמה קודם האספה כבר ראינוהו או נראה לנו — לדבריו — כמלגלג ומקיל את ראשו כנגדה, ואולי נבואה נזרקה בו אז, או כי נאמר: חכם עדיף מנביא. — כשאנחנו לעצמנו סבורים אנחנו כותיה בהרא ופלינין עליה בהרא. הוא אומר כי „מטרה מוסרית“ להבת ציון, לשחרר אותנו מעבודת פנימית. טוב מאד, ובשביל דבר זה לבד, כי יעלה בידנו כדאי לבנו את כל מה שיש לנו. אולם אם תעשה האומה בת חורין, אם לפתע פתאום יבוא הרוח, רוח של קדושה, לעורר בלבנו כבוד עצמי? הלא ינדל אסוננו אז שבעתים מאשר הוא עתה, אם מצבנו בלאומים לא ישתנה לטובה; ומה בצע כי נסיף דעת אם נסיף גם מכאוב? זהו אמת כי עוד לא אפשר דרא דישראל ל„מדינת היהודים“, לא מפני שחסרים לנו מנהיגים פקידים וראשים, לא, אלה יש לנו די, אולי עוד יותר על המדה הדרושה, אלא משום שאין „מי“ שיקבלה. במעט היהודים בארה״ק לא תוסד מדינה. ועלינו יהיה להסיע שם לפחות 2,000,000 יהודים למען יחול על הקבוץ הזה שם „מדינה“, והבר זה כמובן אינו נעשה לא בשנה ולא בשנתיים, אם כן איפוא עלינו להכין את עצמנו לקבל את הטובה הזאת בשעה שתבוא אם על ידי פוליטיקה יהודית אם על ידי פוליטיקה אירופית שתנוור על הארץ הקדושה להיות ארץ הבנים להבדיל בין התחומים הקדושים של מחמד ונוצרי, כמו ארץ שווייץ באירופה. עלינו להיות ערים ונכונים לכל מהפכה אזית, ולכן זאת צריכה להיות עיקר העבודה להגביר את היסוד העברי בארה״ק על ידי יסוד מושבות חדשות ועל ידי פתיחת בתי חרשת וכו', ואז אם תבוא הנאולה על ידי דפלומטים הרוחנו הרבה בעזרתו להדיפלומטיה, ולא אבדנו את השעה הכשרה, שעה שמתרחיש פתאום ובאה בהיסח הדעת ואינה סובלת שום דהוי והשמטה לאחר זמן, ואם תבוא הנאולה על ידי נביאים לא אבדנו מהם, כי היינו מפרסים מספר משפחות מיישראל, לא האכלנום לחם קלקל של נהמא דכסופא רק עזרנו להם למצוא אורחות חיים על ידי עבודה אומנות ומסחר. נתנו להם משמני הארץ ביהד עם טל השמים, כי נשאר יחודים נאמנים לעמם, דתם ותורתם, תחת היוצאים לארנגטינה ואמריקה וכדומה להם ספקנו רק מזון לטוף, אבל במחיר הלחם שהאכלנום לקחנו מהם את נשמתם היהודית, כאשר הורה הנסיון בארצות האל, כי היהדות הולכת שם וכלה.

לפום צערא אנרא — אמר העורך הלאה — אחרי אלפי שנות צרה וכו' אי אפשר שיהיה עם ישראל שמח בחלקו, בהניעו לבסוף למדרגת עם קטן ושפל וכו' אי אפשר לעם עתיק יומין אשר היה לאור גוים, להסתפק בתור שכר לכל תלאותיו במועט כזה וכו'. הטענה הזאת מעוררת צחוק, וכי יש מי שרוצה לשלם לנו שכר כל תלאותינו שעלינו למצה את החשבון ולדייק בו שלא נמעים הלילה במחרים, ולא נזלזל הלילה בערך המכות שהכינו, או עלינו להושיב שמאים מומחים ומעריכים בקיאים להעריך כל מכה ומכה בכמה, עלינו להתאמין להושיב את מצבנו בכל אופן ובכל אמצעי שיהיה. הערום בשעה שאינו מוציא בנדי כבוד לכסות מערמוי ישמה גם בבגדים פחותים ובלבד שינינו עליו מן הקרח כלילה. ולא עוד האם כל העמים הגדולים היום גדולים היו גם לפני איזו מאות שנה? וכי יכולים אנחנו המעטים 10,600,000 נפש לכל היותר להרמות לאחת הממלכות האירופיות שמספר נפשות שבה

הוא לא פחות מן 40.000.000 והלואי שנהיה כאחת הממלכות הבלקניות הקטנות דינו, כי תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת. הנביאים שרוח ד' דבר מתוך נרננס הזו לנו אמנם משאות נאמנות ואמתיות שאליהן נקדה, כי בלי ספק יתקמו „בעתה או אחישנה“, אבל נבואתם זאת אינה אוסרת עלינו את האהבה לציון במובנה עתה. על השאלה הזאת אם מותר לנו עפ"י הדת, „לדחוק את הקץ ולהחיש את הנאולה“ כבר נשפכו הרבה חביות של דיו מבי הצדדים, וקשה לי להאמין כי מר „אהד העם“ ימנה אל המאמינים להגאל דוקא על ידי עני ורוכב על חמור, דוקא על די „נביאים“ ולא על ידי „דיפלומטים“, אם כן עלינו שלא לעשות מאומה, עלינו לשבת בחבוק ידים, עלינו לחכות עד כי יערה עלינו רוח ממרום לשחרר אותנו גם מעבדות פנימית ביחד עם עבדות חיצונית באותות ובמופתים וביד חזקה, לבי לא יתנני להאמין כי כן יאמין בלב תמים העורך את השלח, אפונה מאוד.

הזמן קצר והמלאכה מרובה ובעלי הבית דוחקים. עוד רב הדרך לפני לכלות את השקפתי על כל מאמרי „השלח“, על מאמריו המדעים והבקורות שגם הם נכנסים הרבה פעמים לבקרת, אולם המו"ל הנכבדים עומדים ודוחקים אותי לכלות את מלאכתי במהרה כי עוד מעט ותנמר הרפסת הספר הראשון. ולכן אסתפק עתה בזה, ואולי עוד אשוב לדבר בו. אולם משום שלא להכיר בן בין הבנים ולעשות קנאה בסעודה נעיף מבט עין גם על חלק השירים שבהם עשיר הוא „השלח“. המשורר החביב מר ביאליק לוקח חלק בראש משוררי „השלח“. לא בא ממנו רק די שירים קטנים בכל י"ב החוברות, אולם שקולים הם הפגניים הקטנים האלה מעגלות גדולות מלאות שירים למכביר. בשירו „משה מת ויהושע מכניס“ הוא אומר:

רק ארבעים שנה נתע בין ההרים	ובחל טמנו ששים רבוא פגרים
אך אל יצר לנו פגרי הנהשלים	שבעבדותם מתו — נפסח על החללים
ירקבו בקלונם סרוחים על צרותם	שבכתפם נשאו ממצרים אותם
ימתק למו חלומם חלום רובבצלים ושומים	דודים מלאים בשר רבים ועצומים.

האם לא נחזה את פני הדור בימינו בשורותיו הקצרות והיורדות ללב אלה?
האם אין בזה קלסתר פנים ודמות דיוקנם של עשירינו העומדים מנגד לנגעי עמם, ובצרתו להם לא צר, כי מתוקים למו חלומם חלום רוב בצלים ושומים, דודים מלאים בשר רבים ועצומים, כי בסחיר מה מוכר היהודי העשיר את הבכורה אם לא במחיר רוב בצלים ושומים, בניד עדשים שרואה בחלומו, כי ביום עברה לא יועילו לו כל אותן ההכחשות והבנידה וההתנכרות, וחלק כחלק ישלו בשנאת היהודים ובמכת האנרף של הצוררים לישראל עם היראים והלאומים הגלגבים, אין נגרע, ועצת המשורר היא כעצת כל חובכי העם שלא לישית לב לאלה הנחשלים מאומה. לא יצר לנו ורוחנו לא ירפה אם כזה וכזה תאכל חרב ההתבוללות, ימותו אלה מיתת עולם בחטאם, „ירקבו בקלונם סרוחים על צרותם, שבכתפם נשאו ממצרים אותם“; דור חדש יקום, דור כביר כה והוא יעלה וירש את הארץ; דור כביר כה אונים, דור נאור אשר הכין לבו לארצו. אולם, אומר המשורר בנסיכם, מן השממה „אל יעל קולכם — דרכו עז בדממה פן צעדכם יגזו מדבר ונרדמיו, איש ואיש בלבבו ישמע הד פעמיר“.

מה עוים ונמרצים דברי החרון האחרון, המסים את הישטה של „חרות מעבודת פנימית“ בדברים הדים ורושמים, אכן זה כח שירתו של המשורר. — לא נופל מהשיר הזה בציורו העז ומלותיו הקצרות וידיעת תכונת נפש העם הוא שירו „אכן חציר העם“. הוא אומר: אכן חציר העם, יבש היה כעין, אכן הלל העם, הלל כבוד אין קין, אכן חציר העם נאמר גם אנו, את מי נורה דעה ואל מי נטיף אמרים. אכן חלל העם, מת לבו בקרבו והיה לאבן, לא ירגש עוד את שפלותו, לא ירגיש עוד את דקירות המחטים בבשרו.

אכן נבל העם, מלא נקלה ורוש, רב פעלים איש חי אשר יפעם בו לב
 ובלב יבער זיק, זיק מרתיה הדם
 כלו רקב ומסוס מכה רגל עד ראש
 גם מהון ומפו — ומאלולי השוא.

פה גוומא קתני ועל זה נאמר מיטב השיר כזבו, יש בנו רבים כמו אלה אשר יקריבו לא רק את כספם והבנם כי אם גם את נפשם על מזבח אהבת העם, יש בנו רבים אשר יקר למו שם כל הגוי ואלהיו, לא רק מהון ומפו כי אם מהייהם וחיי בני ביתם שיעמידום בסכנה בשביל העם ואלהיו. רבי פעלים אנשים חיים, ולבות בווערים באש קדש, תמצא משורר נעים בכל חוצות הערים הקטנות שבליטא, אולם העניות מנולת את האנשים האלה. האשם לא בס, האשם תלוי בראש ההמון הרב שלא ידע ולא ירצה לדעת, ההמון אשר

„הוא לא יקין אם לא יעירנו השומ, הוא לא יקום אם לא יקימנו השד“.

כי מה נחשב מספר אנשים בעלי מעשה בין העם הגדול בית ישראל שמהם אינם יודעים מאומה, ומהם גם מתנגדים לכל מפעל ומעשה טוב, בגלל איזה סבה. השירים כלם טובים, יש בהם עדיות גם בינונית אולם זכורות אין שם, וזכור רק את ישם יהליל, פרישמאן, ואבא שפירא הנודעים למדי להקוראים עברית בטוב טעמים ויפי סגנונם ובכך חסל סדר השקפתי על השלח.

יצחק סובאלסקי.

הגרן.

מאסף לחכמת ישראל.

נערך ע"י שמואל אבא האראדעצקי (ספר ראשון) ברדישוב תרנ"ה.

ברורנו זה, אשר רובם של סופרים מרגילים את האדם לקריאה קלה המפלת תנומה על הקורא, בלי ספק ימצאו אנשים בקרבנו, אשר לא יערב להכם מאסף כזה אשר כלו קדוש לחכמת ישראל הצריכה עיון ושום לב, ואשר אין בו, "ספורי מעשיות" ושירים בחרוזים, שבקריאתם ישנו תמיד למען בלות זמנם אשר יארך למו, ואולם המבינים בקראים היודעים ומכירים ערך הספורים היפים והשירים הנחרזים ההם, הם כדאי לא יצטערו על העדרם במאסף זה, הם ישישו לקראתו ויברכו עליו ברכת הנהנין.

בעל הגרן בעצמו נטל חלק גדול בנרנו, שלשה מאמרים גדולי הערך יבאו בו משלו: (א) תולדות רמ"א. (ב) המהר"ם והלך נפשו. (ג) הרש"ל והקבלה, שלשתם ערוכים וכתובים בטוב טעם ומלאכת מהשבת ובשפה ברורה ונעימה. המאמר הראשון הכי נכבד הוא תולדות הרמ"א, בו יזכיר בדברים נאמנים כי בשלש התקופות (הקראית, הפילוסופית והקבלית) שבהן קמו על הספרה התלמודית להשיכן לעפר כבודה, בכל אחת מהן הקים לה הזמן נושאים מקנאים לכבודה ולוחמי מלחמתה. בתקופה הקראית עמד רב יהודא גאון וחבר את ספרו, "הלכות גדולות" ומנה מצות דרבנן בתוך תרי"ג מצות כרי לעשות להן חזק כשל דאורייתא, ובתקופת הפילוסופיה הערבית בא הרמב"ם וחבר את "היד החזקה" המכיל את כל התלמוד בקצרה להיותו לספר העם, ובתקופת הקבלה קם הרמ"א וינשא למעלה את הספרה התלמודית וישם לה מהלכים בין העם. בו נראה כי הרמ"א והרמב"ם שהיו רחוקים זמ"ז בזמן היו קרובים בשטתם ושניהם יחד נשתוו בזה כי ידם האחת החזיקה בההלכות והדינים והשניה — בהדעת והאמונה, כי היד שכתבה את ה"יד-הזקה" היא שכתבה את ה"מורה נבוכים", ואותה היד שחברה את ה"מפה" על הש"ע, היא שחברה את "תורת העולה", בו נראה כי גם בתכונת נפשו של הרמ"א היתה כעין "שניות" (דואליזמוס) כמו במהרש"ל, היינו ענוה יתרה והתהדרות יתרה כאחת (כ, בכל התלמודיים הפולניים), ורק באלה נבדלו כי הרש"ל שנא את הפילוסופיה והרמ"א דבק בה והס' מו"נ לו לעינים, הרש"ל לא נשא פני כל ומחק ותקן והניח בשים לרב מאד (ע' כרם שלמה), והרמ"א ירא מלהניח הספרים, ונשא פנים לגרסא ישנה. וביותר ראוי הוא לשום לב לדבר הזה. הן כבר נודע הרמ"א למחמיר גדול מאין כמוהו, אכן כנראה מכמה מקומות בתשובותיו, עפ"י ציוני המחבר, "בכמה דברים הנוגעים לחיי העם ולממונו הרשה לעצמו להקל מפני תקון חיי החברה", גם "בטל גזרה שאין רוב הצבור יכול לעמוד בה", והוא מתמיה על קצת מהמירים ומפסידים מממוניהם של ישראל, ולפעמים מפני צורך השעה מביא להקל" וע' כו"ב ועו"יש. היוצא מזה, כי הפריזו מעט על המדה בנוגע לחומרותיו ולא כצעקתם עשה כלה. לישן הקדש היתה הביבה וקדושה בעיני הרמ"א, וכמוה גם לשון ארמית, והוא היה סופר מהיר בכתב אשר

וכחב לעצמו ספר תורה. לדעת הרמ"א „סי' רש"י אינה דוקא בלה"ק כי אולי רש"י
 תקנו בלשון אחר רק שנתישב בישראל בלה"ק כדי להבינו בכל מקום" (שו"ת רמ"א
 סי' ז'): הדבר הזה יפלא בעיני מאד אך אין שו"ת הג"ל כעת ת"י לעיין שם.
 כבמאמר הראשון כן בהשני (ע"ד המהר"ם מלובלין) לקט העורך המחבר ואסף
 פרחים מדברי מהר"ם בכ"מ שהם, ומתמצותם הוציא לאור את תכונת נפשו ושטתו
 ודרכי למודו והליכותיו עם ב"א, כי אם אמנם היה המהר"ם טרוד להרביץ תורה
 בישראל והקים ישיבה גדולה, בכ"ז לא נמנע מלהשיב דבר לכל שואליו. „דרך למודו
 בהישיבה היתה באריכות לשון לפרש סוגיא דשמעתין בפלפול עמוק ומחודד, לא
 כן בחדושויו על התלמוד, שמה אהב רק את הפשט הפשוט ולדבר בלשון קצרה",
 ואם לפעמים כיוצא מן הכלל האריך בפירושו, מצא חוב לנפשו להתנצל ע"ז. וגם
 הוא כהרש"ל לא הש להרם דר"ג למחוק להגיה ולתקן תקונים בש"ס. וגם רוח
 הברקת פעמה בקרבו לפעמים ואמר „שיש חלוק בין מנהג חשוב". הוא ה"י תקיף
 בדעתו מאד עד כי כל מה שכתב „נראה לו לאמת ברור", ואף הוא כהנאון רש"ל
 ועוד יותר ממנו קם נגד ה"שלהן ערוך" והוציא כל רוהו עליו לאמר: „אין ממנהגי
 להיות עסקי בדברי בעל הש"ע וק"ו לבנות יסוד באיזה הוראה על דקדוק סודות
 דבריהם, כי לא נתנו מרועה אחר, רק הם דברים נלקטים מחבורים מדברים נלקטים
 נפרדים שכמה פעמים לא יצדק חבורם" (שו"ת מהר"ם סי' י"א). הפילוסופיה והקבלה
 היו רחוקות ממנו אעפ"י שבקבלה האמין, וגם ידו היתה עם הגאונים שעמדו נגד
 המפרסמים את הקבלה ע"כ; המאמר הזה הוא „מלואים" להמאמר הנכבד שלפניו,
 הוא תולדות מהר"ם מאת לעווינשטיין, אכן הוא כתפוח-זהב למשכיות כסף. — וגם
 המאמר השלישי „הרשל והקבלה" קטן הכמות ורב האיכות הוא; אכן מלאכה
 נכבדה ויקרה מאד לקח לו רש"א האראדעצקי: להביא בספרתנו תולדות גאוני
 אומתנו. בראשונה הוציא ס' „שם משמאל" (תולדות מהרש"א) ואחריו „כרם שלמה"
 (תולדות מהרש"ל) והשלישי הכי נכבד הוא תולדות הרמ"א, העולה על הראשונים
 בסדרו הטוב כן גם בשפתו הצחה אשר כנראה השתלם בה לרגל מלאכתו. בכלל
 מלאכה גדולה עשה העורך במאספו כי אסף כעמיר נורנה רב ענין להקוראים
 המבינים לענות בו, וכל המאמרים הבאים בו הנם ראויים להתכבד ולזכות בהם את
 הקוראים, כמו למשל: „פירושים והנהגות לדברי התלמוד והמדרש" (71—64)
 להפרופ' בנימין זאב באכער, הערות והנהגות להג"ל (95—92), כפירושויו כן הערותיו
 והנהגותיו כלם מחמדים ונכוחים למבין: תולדות ר' הירש הענא ובי' תשובות ר"ד
 אופנהיים על אודותיו מאת הפרופ' ד. קויפמאן (88—72). כל דברים יקרים
 ומועילים לכותבי דה"י לבי", לקוטים מר' סעדיה גאון מאת ר"ד א. הרנבי. טבע
 הענינים האלה לא יתנני לדבר על אדותם בפרט, כי יארכו הדברים מאד, ורק שמות
 החכמים המפורסמים בעלי המאמרים דים להעיד על טוב מאמריהם. והמאמר האחרון
 „דור ישרים וכו' מאת יוסף כהן צדק" הוא קובע מחברת בפני עצמה הגלזה אל
 הגרן בסימנים מיוחדים (36—1) בו דובר ע"ד נצר משרשי טריביש האשל הנדול
 רש"י ז"ל, ותועלתו גלויה ומבארת. ולא נשאר לפני בלתי אם להעיר דברים אחרים
 למשל: בהמאמר „שמות החכמים וכניהם" מאת זעלין כהן לויטערבאך (94—61)
 עמ' 62 פ' ג': „רב קרא עליה דר"א בן שמוע טובינא דחכימאי" פירש"י ידוע

כי נמצא שם מקום שבעון ועפי' מש"כ בס' שבע חכמות שטבעון היא שהעבוען שבארץ יון וכו', לפי"ו (אומר הוא) יכול היות כי מש"כ טובינא דחכימי יוסב על שבעון היא עיר שהעבוען וכו' ובצדק נקרא טובינא דחכימי וכו' עכ"ל. לדעתי השערה זו רחוקה מן האמת כרחוק הדרש מן הפשט. כי לפי"ד חכימא דטובינא הל"ל? ואולם כבר ראינו רבות כאלה כי לרגלי השתוות ההברה שבמלים ידועות ישתבשו לפעמים גם חכמים גדולים בדמיונם ויוציאו משפט מעקל, וכבודם במקומו מונח. — בהמאמר „דור ישרים“ (עמ' 4) הביא בעה"מ נוסח המצבה של רא"ה מאפסא כצורתה ואנב אורחיה הוא מתקן את השניאות שנפלו בה וגם יתקן את הלשון. ולדעתי היא מלאכה שאינה צריכה לנופה, כי כמובן, לא הלשון היא העיקר בזה אלא הנוסחא כחמר לעינינו; הן לא יפלא בעינינו אם נמצאו שם שניאות בלשון ובלבד שכונת הדברים מבארת, ובפרט שכמעט בכ"מ שתקן נראים הדברים כי כותבם כתבם בכונה וברצון (מדעת או שלא מדעת). לדוגמא שם כתוב: „לומד“ (בבנין הכבוד) בי"ד אחר הלמד ת' החיריק והגוש כדי להבדילו מבה"ק. וכן יש נהגים גם היום לכתוב י"ד וא"ו נהות ת' החיריק או ה„קובץ“. והוא תקן במסגרת מרובעת כזה [למד]? או שם כתוב „עזר נתן לאביונים“ והוא תקן „סוד נתן לאביונים“ כלה"כ, ומי יודע אם לא בכונה כתב הכותב „עזר“ ולא כתב „סוד“ כי אולי היה להם לעזר בנופו ולא בממונו, ואותו כותב כתב בכונה „עזר נתן לאביונים“ כדי לחקות בזה לשון הכתוב ע"ד ה„צחות“ הנהוגה אז? או שם כתוב „בן קדושים“ והוא תקן: „בנן של קדושים“ ועוד כו"ב ועיו"ש. אבל האם ללמוד משם צחות הלשון או צריכים? אתמהא! — המאסף הזה הוא הראשון להעורך רש"א הארדאעקי (ככתוב בשער) מי יתן ולא יהיה האחרון, כי מאספים כאלה יעשירו את ספרתנו ויוסיפו בה בחכמת ישראל.

יצחק יעקב ווייסבערג.

ספר מסלת ישרים

להורות שפת עבר לצעירי ב"י בדרך קצרה וחדשה, בשלש מחברות, עם הוספה מיוחדת, מחלקת העתקת המלים על הסדר והאשי פרקים בחקי השפה, מאת ל. י. קלאצקי (הוצאה שלישית מתוקנת) ווארשא 1898.

לוא חבר איש מעם הארץ חבור ממין זה, כי אז לא היה נכנס בגדר הבקרת כמעט, רק היה די לו בהודעה בפרק „בשרת ספרים חדשים“, כי ס' למוד חדש פלוני יצא ע"י פלמוני בן אלמוני בשנת כך וכך ותו לא מיד, והקוראים מעם הארץ היו יודעים מעצמם כי בודאי חובר הס' והוא ע"י מחבר מומחה לאותו דבר, ובל"ס הקל האחרון מן הקודמים לפניו, או חדש דבר מה בסדר הלמוד והליכותיו וכדומה; יען מה? יען אשר בקרב העמים לא יעיו איש לשלוח יד במלאכה שאיננו בקי בה ובהלכותיה; לא כן הוא בהופיע ספר כזה בשפ"ע, או אין די לנו בהודעה בלבד, כאמור, אחרי אשר פעמים רבות ראו עינינו ספרים מחוברים במקצוע זה ונמכרים בשוק ספרתנו, אשר באמת יחסרו בהם כל אותם הדברים המנוים ונוכרים למעלה בזה, ואשר על כן כאשר אמרו לפנינו בישראל: „מי האיש אשר לא יצלה לכל מלאכה ילך

והיה למלמד, כן יאמר היום: „האיט אשר גם להיות מלמד לא יצלה יקום והיה למחבר „ספר למוד שפ"ע, כי מלאכה זו אינה צריכה למוד אף לא ידיעה כל שהיא בזה, זולת היכלת להרבות ברקלמות ולהקים שאון התהבולות האמריקניות, ואשר לזאת הזון נפרץ הוא כי ב„ספרי למודנו“ החדשים ימצאו לא רק שבויים בשמוש לה"ק ואפני מדברה, אשר מהם לא נקו כל הסיפריים החדשים כמעט, כי אם גם שניאות נסות בישר הכתיבה, אשר נער קטן יכתוב אותן. ולזאת אפוא תכבד העבודה מאד על כל הבא לבקר ס' עברי בזה, כי עליו לידע ולהודיע אם ידע המחבר מה העבודה הזאת דורשת מעמו? ואף גם זאת אם אין בספרי שניאות בלה"ק כפשוטן וכמשמען, לבל ישתבשו התלמידים על פיהו; ולכן באמרי בזה כי הספר הנ"ל הוא טוב ויפה לראשית למוד שפ"ע בכלל, ככל אשר יעשו המתקנים שבמקרי ספרי אוד"ע, לא אצא ידי חובת בקרת לס' זה, ורק עלי להוכיח זאת בדברים של טעם ובאותיות מהוכמות.

אפס כי בראשונה עלי לשבחו במה שאין בו האת היא תהלתו, כי אין בו מאותו הברברים הממלא את שאר הספרים בני מינו; אין בו — מאותם הישבוים אשר רוב המהברים דשים בעקביהם; אין בו — מהנהו מילי מעלויות שנתחדשו בבית מדרשם של הדיקדינטים העברים; אין בו — מאותם „המעשיות“ מילדי נכרים, הזרים לרוח ילדיהעברים אשר לא הסכינו גם בעולם הקטן, וגם נפש לא תמלא מהם; אין בו — מאותן המלים הזרות והמהודשות שמחברי ספרי הלמוד ישתבחו אשר כן עשו; הנה כל אלה יחסרו בו ואשרי המחבר שחסרותו הם יתרונותיו; ואולם גם כמה מעלות טובות יש בספר זה: ראשית דבר כי [בכלל] הוא חובר בשפת עבר — אל נא יפלא בעיני הקוראים השומעים אותי דובר באזניהם לאמר: כי ספר עברי חובר בשפת עבר, כי בעוד"ז הזון כזה בלתי נפרץ הוא בזמן הזה — והמשכילים ידעו... הס' הזה נחלק לני' חזרות, שהן ג' מדרגות, כל אחת המורה משלפניה, ובה הוא מולך את התלמיד ממדרגה למדרגה, מן הקל אל החמור; כל חזרת נחלקה לשעורים, וכל שעור ושעור יכיל ג' פרקים: בראשון, מאמרים קצרים בעברית באותיות גדולות ומנוקדות ותרגומם, בשפת רוסיה, בצדם; בשני מאמרים יותר ארוכים באותיות קטנות ומנוקדות, בלי תרגום לחנך לנער מעברית לרוסית, ובסוף כל פרק מאמרים בלי נקוד אשר יקל להילך לקראם, אחרי דעתו חיטב את המלים והמאמרים הקודמים לפניהם, למען הרנילו לקרוא קריאה כהלכתה בלי נקוד, וזה יפה ומועיל מאד; ובשלישי — פרק בשפ"ר אשר יישם לפני התלמיד לתרגמו מעצמו — בלי עזרת המורה — לעברית, וכן בכל שעור ושעור עד סוף הספר.

בכלל נראה כי מראשית ועד אחרית יתנהל המחבר בספרו לאטו לרגל הילדים ולזאת אפוא ימעיט במלים לפני הפרקים הראשונים ולפיהן כן יקטנו הפרקים כמובן, וילך הלך והרבות אותן מעט מעט מפרק לפרק לרגל המלאכה אשר לפניו; ועוד כמה וכמה מעלות טובות אשר אין רצוני לפרטן לבל תהיינה למעמסה על הקוראים, ועוד יתרה עשה בשומו מדור בפני עצמו להמלים הבודדות, וחקי הדקדוק, של כל פרק ופרק, בסוף הספר כדי שלא לבלבל את הילדים, דבר זה יפה גם לקוראים גדולים, לבל יבלבלו בהערות ודברים צדדים בנוף הספר ורק לתתם בפ"ע בסופו — ומכש"כ לקוראים קטנים.

ועל כולם היטב לעשות בחבורו בעדנו אותו על סהרת הקדש עפ"י טעם היהדות כי הוא לא הלך אחר זרים, ובילדי נכרים הוא לא הספיק וכמעט בכל מאמריו ופרקיו חתר בעניני יהדות, דברי מוסר ומדות טובות ודברים יקרים ממקראי קדש וביחוד משולי שלמה ובדברי הו"ל וכ"ז לבעבור הנך לילד עברי בדרך היהדות, וע"ז ויברכותו כל טובי עמנו המתאבלים ומצטערים על ההנוך הזה אשר להפדנו מבעלי, "מההלך החדש" אומרים להנהיג בתוכנו, למען השכיח מלב בנינו את תורתנו ודברי נביאנו לבל יזכר שם ישראל עוד, חלילה, מי יתן והיה המחבר הזה מופת לרבים וממנו יראו וכן יעשו.

מדי דברי אעירה נא על דברים אחרים הצריכים תקון לדעתי כמו: השכן איש טוב או רע? הליטום הזה יש חבר הכנס? והרבה כו"ב, וצ"ל: הטוב הוא השכן אם הע? היש ליתום הזה חבר הכנס? ה"א השאלה לפני המלים ישעליהן נופלת השאלה. 31, "הנני אודה את בנך ואת בתך והגם אוהבים גם אותי", סידס המקרא לאמר: וגם הם אוהבים אותי; 51, "איך נכון לקחת: אינני נכונה לסור", לא יתכן לאמר כן בעברית. 69, "אנוס ממנה", צ"ל אנוס מפניה; 101, "תברך מאלהים וכו"ב", העברי לא יאמר ברוך מאלהים, ורק "ברוך אלהים" כמו "ברוך ה'", אבל תברך מאלהים, יבאר כמו "תברך מאנשים יעל" (פי' יתת מכל הנשים): ועוד דברים אחרים קלים הצריכים תיקון, וע"ז כמובן לא יגיע ערך הספר היפה והמעיל הזה.

יצחק יעקב ווייסבערג.

דברי ימי העמים.

הלק ראשון העמים הקדמונים, מאת ישראל בלקינד,
ירושלים בדפוס מערכת, "הצבי".

החסרון בספרת עמנו, אשר מהבר הספר הזה מתאמין למלאותו, הוא חסרון מרגש מאד וראוי הוא כי ישימו אליו סופרנו וביחוד הסופרים הפדנונים אשר הקדישו את כחותיהם וימיהם לצעירינו את לבם. החסרון הזה הוא חסרון ספרים עברים, אשר מהם ישאב הצבור את כל הדיעות הנהוצות לו, כמו ידיעות העולם והטבע, דברי ימי העמים, מלאכת מחשבת וכל החכמות האחרות הנהוצות לכל אדם באשר אדם הנהו, והיטב מעיר המחבר בהקדמתו לספרו, כי אם הפצים אנתנו לעשות את ישפתנו לשפה היה, לשפה מדברת, אז עלינו לעשותה לשפה אשר לא רק אותה ילמוד הדור הצעיר כי אם גם בה ילמד את כל הנחנך לו בחיים, וביחוד נהוצים ספרים כאלה לדור הצעיר בארצנו הקדושה, אשר אליו נשא את נפשנו מרחוק, אשר אליו נענן ואל עתידותיו נקוה, הדור המגדל על ברכי היהדות האמתית והמדבר עברית לעברים.

ובכן הוא ספר-למוד ספרו של מר בלקינד המונח לפנינו. המחבר התאמין בכל עזו לעשותו לדבר מתוקן, לדבר שלם אשר יכשר להתלמידים אשר ישימו בספרו זה את מעיניהם. אם אמנם המכט הראשון כבר יעיד ויגיד, כי בלקינד אינו

מומחה לאותו דבר, כי לא סלל לו דרך מקורי בעבודתו וכי עשה את מעשהו כמתכנתם של כותבי דברי הימים לעמים האחרים וגם לא כהמתוקנים שבהם, בכל זאת נוכח לדעת כי לא יצא ספרו זה כלאחר יד מתחת עטו, כי למד ושנה ובחן בשבע בחינות את אשר כתב, וכי הנהו אחד מאלה הכותבים את דבריהם לשמה המתאמצים להיות אנשים במקום שאין איש ועל המבקר את ספריהם החובה לדין אותם לכף זכות ולהראות למו בנחת רוח את החסרונות והשגגות הנמצאים בספריהם למען יראו ויתקנו את אשר עותו.

מעשה בילד אחד אשר שבר כלי יקר לאביו. הילד החכם ראה את עותתו, דין אל אביו ויספר לו את מקרהו ויבך רב בכי. האב אשר שמח על יוסר לב בנו לא יסרהו אמנם, אך בכל זאת לא יכול לסלוח לו עד מהרה כי גדול מאד היה הדנוק. מה שקרה להילד הזה קרה גם למר בלקינד. הוא הטא חטאה גדולה, כי הקדיש בספרו המכיל 179 דפים אך שש עשרה עמודים לרברי ימי עמי המזרח, בעוד שהיה צריך להאריך בהם למצער כאשר האריך בתולדות היונים והרומאים, אהרי אשר היו העמים האלה שכנינו והשפיעו לא מעט על חקינו ומשפטינו וכל תהלוכותינו כאשר לא מעטה היתה השפעתנו עליהם. אמנם ראה המחבר את עותתו אשר הטא למצויים, אשור ובבל, צור וצדון, פרס ומדי, כי פטר את כלם בשמונה דפים כאשר עשה אולי הסופר הלועזי אשר שמהו המחבר לפניו לסמל ומר בלקינד גם יתנצל ויאמר כי לא בו (?) האשם. אשר על כן לא נבוא במשפט עמו, לא ניסרהו, אך לא נוכל לסלוח לו על שגגתו זאת העולה ודון, כי הכותב דברי הימים בשפה העבריה לתלמידים עברים עליו גם לדעת כי לא נפל עם העברים מהיונים והרומאים, וכי כלתה נפשנו לכל הפחות לדעת את אשר קרה לשכנו מאת אשר קרה לטְסִיטִיִּיקוֹקְלִים או לְנִבְקִיבִים.

ספרו של מר בלקינד כתוב בשביל נערים בני חמש וגם שש עשרה שנה המבקרים את בתי הספר העברים אשר בארץ ישראל ואשר דברי הימים הכללים זרים למו כלל וכלל, לא כנערים בני ארצות המערב אשר בהיותם לבני שש עשרה שנה יבקרו את המחלקות העליונות לבתי הספר האמצעים אשר למדו כבר בהמחלקות התחתונות תמצית דברי הימים הכללים עם הגדוּתֵיהֶם. ומאין ידע הנער העברי אשר יבחרו מוריו ספרו של מר בלקינד לספר-למודו את הגדוּתֵיהֶם היונים והרומאים השונות, אחרי אשר אין להן כל רמו בספר הזה? אמנם הנני יודע, כי הנער העברי בארץ הקדושה יהי לאיש עברי נאמן לעמו ודתו אם גם לא ידע את שתיים עשרה העבודות אשר עבד הירקולס, אך מדוע ינרע חלקו מנערי כל התבל? לא כל נער ונער חונן מאת הטבע בכשרונות שוים, זה בחכמה וזה בזכרון, ומדוע לא ימצא גם הנער אשר חונן בפנטזיה את מאווי לבנו? ועוד זאת, אם לא חפץ מר בלקינד לספר את דברי ההויה של העמים השונים (אשר יש להם ערך גדול מאד) כהיותם לבל יראו בעיני הנער כספרייהבל אשר אין להם כל שחר, מדוע לא ספר אותם ואת ערכם הכללי, אותם ואת אופן התהוותם, אותם ואת יחוסם לתולדות הקי המוסר והאמונה, כאשר יעשו כל סופרי דברי הימים בעבור עלמים בעלי שכל? מר בלקינד מבטיח לתקן כל מעות בהוצאה השניה והנני מזכיר, כי ישים בשורה ראשונה את לבנו להמעות הזה.

בספר „דברי ימי העמים“ למר בלקינד יפקד מקום „לוחות הארצות“ (געאָגראַד־שישע טאבעללעצן). אנכי לא אוכל להבין איך יוכל נער ללמוד את דברי ימי העמים ולדעתם אם לוחות כאלה אינם לפני עיניו. היסטוריה בלי גיאוגרפיה היא כנוף בלי נשמה ולמודה הוא מעשה קוף.

בנוגע לכתיבת שמות עצם הפרטים היתה שפתנו בימים האחרונים לרשות הרבים, כל אחד כותב לפי טעמו ונמוקו בלי כל דאגה אם יבינו השני או לא. הדאגה הזאת לא קוננה גם בלב מחבר הספר הזה, והגני מודה כי לא פעם אחת ישבתי וחשבתי איך לקרוא את השם האחד או השני אשר יצא מפורש מתחת עטו של מר בלקינד ובלי כל תפונה היו לי שמות אחדים כתידה אשר אין לה פתרון, לולא זכרוננו אשר החייש לי ישועה בהיותי בין המצרים. איך יקרא הנער את השם „דוקליון“, האם יקראוהו Dukalion או Dokalion או Dokelion? והגני מבטיח את המחבר הנכבד, כי אם יבחר לו הנער איזה קריאה יבחר לו אחת משלש אלה ולא יעלה לבבו לקרוא Deukalion כיאות. אמנם גם אנכי לא אוכל ליעין להמחבר באיזה כתיבה יבחר, כי „אספת הסופרים“ אשר אליה נהכה בכל יום שתבוא טרם באה, אך לכל הפחות יכתוב את שמות עצם הפרטים באותיות מנוקדות ואל תבוא תקלה על ידו.

אם ישים המחבר את לבבו להחסרונות האלה, אז יש תקוה כי יביא ספרו ברכה לבני עמנו הצעירים בארצנו הקדושה, כי כתוב הגדו בסגנון קל פשוט ונעים, בלי מליצות שדופות קדים וכל דבר דבור על אופניו. בהספר כלו שוררים סדרים נכונים, המעוראות מתוארות בהשכל וטוב טעם והמחבר מתאמץ לתת תמונה בהירה מכל המקרים והמעשים ומספר גם את היחס שביניהם. בבואו לספר את דברי ימי הרומאים יתאר גם את ההבדל בינם לבין עם ישראל אשר באו אתם בדין ודברים, ודבריו המחוכמים מושכים את לב הקורא המבין. מי יתן ויראו סופרינו את מעשי המחבר ויעשו גם הם כמוהו ויבראו ספרי למוד טובים גם במקצעות אחרים!

אסיפת שארות החשבון.

חלק א' / מכינה מאת ישראל בלקינד.

מורה מדעים בבתי הספר ביפו. ירושלם בדפוס מערכת „הצב“.

מר בלקינד שהוא מורה בבתי הספר ביפו דואג לילדיו גם במקצוע הזה שטרם התגדרו בו סופרים אחרים. ספרו הוא כעין ספרו של Walentin הנודע לכל מבקרי בתי הספר האמצעים, קובץ שאלות שונות במלאכת מחשבת. השאלות כתובות בסגנון פשוט מובן לילדים קטנים לקוחות מן החיים. הספר הקטן הזה ראוי הוא, כי יושם גם לפני ילדי ארצות המערב הלומדים עברית, כי יביעוהו על נקלה וילמדו ממנו גם עברית ונס חכמת החשבון, המועיל והערב גם יחד. אם אמנם לא הסבה כתיבת הספר הזה להמחבר עמל כהספר הראשון ואין לו ערך מחלט כמוהו, בכל זאת יאתה תהלה לו על כי יתאמץ למלאות חסרונות כספרתנו המורגשים בה מאד.

התורה והלאומיות.

„מדינת היהודים“ מאת הר"ר הרצל והעצרה הגדולה בבאול הסבו „פולמוס של קולמוס“ על עמודי הספרה הלועזית אשר לעניני ישראל וכביום קרב יעמרו המצודים והמתנגדים ערוכים למלחמה — על יסודות דברי ימי העולם וחקר תולדות ישראל, האתנולוגיה והכלכלה המדינית, על יסוד התנגדות גרידא או הסכמה גרידא ופוטופטי מלים בעלמא.

אחת המחברות, שנתפרסמו בנרון זה, היא המחברת „נציאָנאַליזירענטהום“ להרב הגדול ד"ר משה גירדימאן בוויין (לייפציג 18:7), אשר גם הוא התעורר לחות ידעתי על הרעה הלאומית ויוציא עליה את גור-דינו לחובה. ומפני שני טעמים נכבדים ראוי להאריך בבקרת המחברת הזאת: א) מפני אשר רבים ממהנגדי הלאומיות הישראלית לקחו להם את הנחותיו של גירדימאן ליסוד דבריהם, ויהי בעיניהם כעין „פוסק אחרון“ בענין הזה; ב) מפני שהתנגדותו נובעת ממקור חדש, אשר לא ידעוהו כל המתנגדים הקודמים, כי היא מיוסדת — על התורה. „בכחליקת המפלגות השונות על אדות עתידותיהם של היהודים“ — יאמר בהקדמת מחברתו — „לא שחו הכריבים את לבם לדת ישראל ולא שאלו את פיה, בעוד אשר דעתה צריכה להיות לא רק נשמעת בכל השאלות שבחיי היהודים, כ"א גם ככרעת" (עמ' 6). ואנחנו היודעים את גירדימאן ואת חכמתו, שעל ירה קנה שם בספרתנו, חשבנו על פי דבריו אלה, כי התנגדותו נוסדה על התנו ותורתנו למצוא בכחברתו המון „ציטאטיס“ נגד הרעה הלאומית, לקוחים מספרי התלמוד והמדרשים, מן השלחן-הערוך והספרה הרבנית, אשר כל אחד מהם יהיה חזק ומוצק ולא יירא כל „ציטאט“ שכנגדו, לכל הפחות אכרנו למצוא שם את השבועה שהשביענו הקב"ה, כי „לא נדחק את הקץ ולא נעלה בחומה“ (כתובות ק"א א'); את מאמר התלמוד „צדקה עשה הקב"ה בישראל שפורם לבין האומות“ (פסחים פ"ו ע"ב) או את ר' יוחנן בן זכאי, אשר לא שאל כאספסופוס קיסר את ירושלים: יאת בית המקדש, את ההפש המדיני והשלום, כי אם את „ובנה והכמיה“ (גמין נ"ו ב'). — הראיה ההיבנה כ"כ על מתנגדי רעיון הלאומיות הישראלית והרגולה תמיד על לשונם עד אשר ישכחו בגללה מה שירדוש התלמוד באותו מקום על מעשי ריב"ז. — אבל גירדימאן השתדל להיות חדש בתכלית החרוש ומקורי במלא המובן, ויקח את כל ראיותיו מתוך כתבי-קדשנו, אשר ידנו כמשמשת בהם תמיד וחשבנו אותם עד עתה לקנינו הלאומי, יען שהם איצרים את ראשית היותנו לנו על פני הארמה, את קורות העת שבה נוצר ויתפתח רוח עמנו ע"פ דרכו, את המצות אשר נצטוונו אנחנו לשמור ולעשות ואשר קיום רבות מהן תלוי רק בשבת ישראל על אדמתו בארץ המיוחדת לו, והמסיימים בתולדות הימים אשר נגרשנו מארצנו, בהבטחות הנביאים כי עור נשוב אליה ובהתחלת התקומות ההבטחה הזאת, ואת משפטיו יאמתי ע"י כתובים, שהוא מפרשם ומבארם לפי הדרוש לחפצו, בעזרת תקון קטן בנוסח הכתוב או ע"פ פרושו של אחד מחכמי העמים, ויעלים עין מהכתובים המתנגדים לדעתו או יעתיק רק את מקצתם, כאותו האיש שהוכיח, כי עבודת אלילים היא מצות-עשה מן התורה, שנאמר „ועברתם שם אלהים מעשה ידי אדם“ (דברים ד' כ"ח). כן יביא אסמכתא לדעתו כסדר תפלותינו, ואנחנו חשבנו אותן תמיד ללאומיות במלא המובן, כי בהן היה אלהינו על כי בחר בנו לעם סגלתו ונתפלל להגאל מן הגולה וכו', ע"כ יורנו, כי התפלות הללו אינן לאומיות כלל, כי „ציון היתה תמיד לישראל רק כנוי

מליצי וסמל עתידו של כל המין האנושי, ובמובן זה יש להבין את הבקשה ע"ד שיבת ציון אשר בתפלותינו" (עמ' 41). ולמען חזק את דבריו יותר יביא ציטאטים גם מספרי הכרית החדשה, אשר יסוד דעתה ושרשה נמצא בלמורי היהדות" (עמ' 34); אבל גם משם ברור רק את הנאות למטרתו, כתובים הסומכים את דעתו, דברי פולס ופתגמיו אשר עשה, ברצותו להכניס את כל העמים תחת כנפי אמונתו, ויעש הנחות בנוגע ללאומיותו של כל הבא להאמין, אחרי ראותו כי רבים יראים מפני הלאומיות הישראלית שהטביעה את חותמה על האמונה החדשה, ויעלים עין מכל איתם הכתובים המבליטים את הרגש הלאומי של ישוע בכבודו ובעצמו, כי בשלחו את תלמידיו לבשר את "הבשורה" צוה אותם ללכת רק אל היהודים (מתי ו' 1), או מה שהשיב לנכרית אחת אשר בקשה את ישועותו (שם ט"ו כ"ו) ועוד כאלה.

ויען אשר התנגדותו של גירדימן אינה מבוררת כל צרכה, ולא עוד אלא שהוא סותר דבריו עצמו באיזה מקומות וכתראה כפוסח על שתי הסעיפים, כגוטה לצד שכנגדו ובלתי סמין במה שכתב; מפני שאין כל ערך מדעי למחברתו, הלוחמת נגד רעיון חדש ותנועה העומדת היום בעצם התפתחותה בכל-יזיון הלקוחים מביט נשק של לפני שלשת אלפים שנה, ולא עוד אלא שהוא "מסתת את החרבות הנמצאות שם לאתים ואת החנינות למזכרות" ויוצא אח"כ למלחמה באותם האתים והמזכרות... לפיכך לא באתי לבקר בזה את כל פרטי המחברת, כ"א רציני רק להוכיח עד כמה טעה ויעקם את הכתובים וגם העוה בהבנת תולדות ישראל בזמן כה"ק, ולא אדבר בזה על יחס התורה להלאומיות באותן הראיות עצמן שהמחבר רוצה לחזק בהן את דבריו וגם בראיות דומות להן, מכילי לנגוע בעצם שאלת הלאומיות בישראל ובעמים.

דעת המחבר היא כדעת רבים אחרים כמוהו, כי האנטיסמיטיסם הוליד את התנועה הלאומית, כי לפני שלשים שנה לא ידע איש את הלאומיות הישראלית (עמ' 3), ומכילא כובן כי אם אך יחדול האנטיסמיטיסם מקרב הארץ, אוי תפסק התנועה הלאומית מאליה, מפני שאין אנו מאמינים בכליון האנטיסמיטיסם כל זמן שלא תחללנה סבותיו, ואין לנו אפוא לדאוג על הפסק התנועה הלאומית בקרבנו, ע"כ נוכל לעבור בשתיקה על הדברים האלה, ומה גם אחרי אשר דעת המחבר החביבה עליו ועל חבריו ברעה, כי התנועה הלאומית בישראל נולדה על ברכי האנטיסמיטיסם והיא בנויה על הסתכלות שטחית ואין לה כי יסוד.

היהודים חרלו זה כבר מהיות לאם בארץ" (עמ' 4). את הדעה הזאת יביע המחבר כדבר יודע ומפורסם שאינו צריך ראיה. אבל גם מלפנים, כאשר היה עוד בני ישראל לאם בארץ, בעת אשר "קורות ישראל עשו את דרכן כקורות העמים האחרים", היינו: "מראשית התישבות בני עמנו בפלשתינא עד שנחברתה ירושלים בפעם השנית, בכושך כל ימי מלכות ישראל ויהודה, בימים שנראו בעמנו כל אותם החזיונות הנראים אצל כל העמים האחרים ואשר ידעית עצמם הלאומית בנויה עליהם, הלא הם: ארץ-מולדת משותפת, שפה אחת, אמונה אחת ומשפטים ומדות אחדים", גם אז כבר היה "הברל גדול ויחיד בנימו" בין מושג הלאומיות בישראל כאשר אצל כל שאר העמים. ואת ההבדל הזה יראה המחבר בשני חזיונות: "מלחמות לשם כבוש, שהיו עמים אחרים במזרח ובמערב נוהגים להלחם, כדי להודיע לשכניהם את ידם התקיפה, ואשר את הן מלאו את כל חיי רוחם, לא היו בישראל אלא כמחזה עובר בימי דוד ובימי החשמונאים, אף כי לא חסרה רוח גבורה גם לבני ישראל, כנודע לכל היודע אף בידיעה שטחית את דברי המלחמות המספרות בכה"ק, מלחמות המכבים ומלחמות היהודים נגד הרומאים, ואם יצאו בני ישראל למלחמה על אויביהם יצאו רק כדי לשמור על עמדתם ברשות עצמם" (עמ' 7-8). והחזיון השני הוא, כי "כל העמים הקדמונים ראו במלחמותיהם עבודות מאצילות ומרוממות את נפש האדם וינהו אחרי תפארת מלחמה. ומעשי הגבורים נתנו חכר למשוררים אשר מלאו פיהם תהלתם וירוממום עד למעלת אלהים, בעוד אשר שירת הגבורים של ישראל תשיר רק על גבורת ה', כה"ק יספור לנו ע"ד ספר אשר אבר ושמו, "מלחמות ה'" (בכרבר כ"א י"ד), שאול אמר לדוד, "היה לבן חיל והלחם את מלחמות ה'" "ש"א י"ח י"ז). בשירת הים אין כל זכר לפעולות משה כ"א למעשי ה', כי "ימיך ה' נארוי בכת, וימיך ה' תרעין אויב" (שמות ט"ו ו') יאמר שם המשורר, ואך בשירת דבורה (שופטים ה') יש זכר גם למעשי דבורה וברק יועל אשת חבר הקניז, אבל תהלת ה' הילכת לפניהם ושבחיו מלאים את השירה" (עמ' 12-9).

כל הבקי בתולדות ישראל ידע עד כמה לא נכונה דעת המחבר, כי בני ישראל לא נהגו להלחם מלחמות כבוש, כי מלבד מלחמות הכבוש אשר לחמו בימי דוד ובימי החשמונאים (כמו שכתב המחבר) ומלחמות הכבוש בימי יהושע ואחריו (אשר לא זכר המחבר) לחמו בני ישראל עוד מלחמות הרבה לשם כבוש, כמו שנראה מהמקורות המעטים הנמצאים בידע לחקר תולדות עמנו בתקופת כה"ה, כי בעל ספר מלכים יזכיר פעמים רבות, כי בספר „דברי הימים למלכי יהודה” ובספר „דברי הימים למלכי ישראל”, ששניהם אברו מאתנו ואינם, כתובים דברי מלך פלוני וכל „גבורתו” ודברי מלך אלמוני, וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם”, המעידים כי אמנם לחמו בני ישראל מלחמות כבוש בכל שעה מוכשרת, כאשר יוכיחו גם הכתובים המצויים על דיני מלחמות כאלה (אשר חכמי ההלמוד יקראו בשם „מלחמות רשות”) וגם הכתוב: „ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו” (תהלים מ"ז ד'). אמנם נכון הדבר, כי מלחמות כאלו היו מעטות מאד ולא התמידו בישראל כמו אצל שאר עמים גדולים וחזקים מהם, אבל אין לבקש סבת הדבר בדת ישראל או בתכונותיה הפרטיות, אלא באי-יכולתו, ברפיונו ובחסרון פנאי, כי היה לו לעמוד בכל עת על נפש עצמו ולהגן על חפשו מפני צר ואויב או להשקיט את סערת הרוחות והמרידות אשר פרצו בקרב. וגבורת בני ישראל חיתה על פי רוב רק למלחמת כגן ולא למלחמת תנופה, ובכל פעם מדי בא אויב בשערי ארצם עלתה בידם להחלישו ע"י שהתחבאו במערות ובחוחים או שהתבצרו במצודותיהם על שני הסלעים, כנודע לכל הבקי במצבה הגיאוגרפית של פלשתינא, אף צחוק יעשה לנו גידימאן בהביאו את הכתוב „לא מרכבה מכל העמים חשק ה' כבש, כי זאת המעט מכל העמים” (דברים ז' ז'), ובאמרו שם כי „הזכירה התורה את קטנותם של ישראל, אך שלא תתפתח בהם כל גבהות לאמית” (עמ' 21), וישנח את ארץ הגיד מקורם לכן (עמ' 8), כי לא לחמו בני ישראל מלחמות כבוש „כאשור, בבל, פרס, יון ורומא”, שהיו מפצים ופטישים לכל הארץ ... אולם נחפשה ונחקרה מתי יכלו בני ישראל לצאת למלחמת כבוש: במלך שלמה היה טרוד שלש שנים לכונן את כסאו בדם מתנגדיו, אח"כ העסיק את עמו עשרים שנה בבנין בית-המקדש ובית זבול, מלבד שהעסיקם כאותו הזמן ואחריו בבנין ערים שונות, ובעתות הפנאי נתן לנשים חיל, גם כסאו לא היה נכון בידו, כפי שאנחנו רואים מהמקפד ע"ד הדר האדומי, רוון בן אלידע וירבעם בן נבט; ואע"פ אפשר, כי נלחם הרבה עד שהיה, מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים” (מ"א ה' א'), אלא שדברי המלחמות ההן היו כתובים באותם הספרים שאברו מאתנו, כמו: דברי שלמה, דברי נתן הנביא, נבואת אחיה השליחו, חזות יערו החזוה, רחבעם בנו, אשר בימיו נקדעו עשרת השבטים מעל יהודה ואשר בשנה החמישית למלכותו עלה שישק מלך מצרים למלחמה על ירושלים ומלחמה היתה בינו ובין ירבעם כל הימים, הוא לא יכל בודאי לחשוב ע"ד מלחמת כבוש, ואחרי מות רחבעם כבר היו בני יהודה נאלצים לעמוד על נפשם עד גלות הארץ. כן היה גם במלכות ישראל, כי מלבד שהיה לו למלך ישראל לעמוד תמיד על נפשו מפני מלך יהודה ומלבד המרידות הפנימיות, שהיו בממלכה הזאת לעתים לא רחוקות והושיבו כפעם בפעם משפחת-מלכים חדשה על הכסא, עוד היה עליו תמיד להלחם באויבים מן החוץ, אשר הרריכוהו מנחה בלי הרף, לא טוב מזה היה מצב היהודים בימי הבית השני, ואע"פ יצאו מלכי יהודה כמשך השנים המעטות, משעה שפרקה יהודה עול סוריה מעל צוורה עד שהחלה ממלכת רומא להתערב בעסקיה הפנימיים ולשפוך עליה את ממשלתה, פעמים אחדות למלחמות כבוש— אף תלית הנצחון באלהים אינה כסמנת רק את ישראל, כי גם עמים אחרים תלו את נצחונותיהם באלהיהם, אם גם אילי במדה פחותה כאשר עשו כזאת בני ישראל. והראיה שהביא המחבר משירת היס, כי לא נזכר בה שם משה, היא מופרכת מעקדה, יען כי משה לא הראה כל גבורה (לפי המסופר בתורה), ובכל מעשים מלא רק את רצון שולחו הגבוה, שהציל את ישראל שלא כדרך הטבע, ע"כ לא יכל להזכיר שם את שמו. לעמת כן הגזירה דבורה שכות בני אדם לשבח בשירתה, כמו שהרגיש המחבר בעצמו, ושם נמצא גם פסוק אחד, שאיננו מתאים כל עקר לדעת המחבר: „חדלו פרוזן בישראל עד שקמתי דבורה, שקמתי אם בישראל!” (שופטים ה' ז'). כן נשאר בידנו שרידי קינה על כות שאול ויהונתן, שהיתה כתובה באחד הספרים אשר אברו מאתנו, זה „ספר הישר” (ש"ב א' י"ח), ושם נמצא כתוב: „כדם חללים

מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשנו אחר וחרב שאול לא השוב ריקם" — שיר גבורים לפי נוסח כל העמים האחרים!

"כל העמים הקדמונים נתהוו ע"י המלחמה, גדלו על ידה ויארדו על ידה, היא מלאה את חייהם מתחלתם ועד סופם, היא הלהיבה את הרוח הלאומי, באור אִשָּׁה חממו את הרתוק המרתק ומקשר את כל אישי האומה ובה שרף לאם אחד את בית מלכותו של הלאם השני. לא כן ישראל! הוא לא היה לעם ע"י חרב, לא יסד את לאומיותו על דם וברזל, כי לא אחרי מלחמה גדולה, בהקבץ בני ישראל לאכול שלל האויבים לעיני שבויים אמורים, אלא במדבר — כרתו ברית את אלהיהם, ושם קרא משה: "הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך!" (עמ' 14—18).

הדברים האלה, הנשמעים כדרשה יפה, אין לאל ידם להוציא את המעשים מידי פשוטם, כי כל אשר ספר המהבר על התהוות העמים הקדמונים האחרים היה גם בישראל, כי לא במדבר היו ללאם, אלא בארץ כנען, אחרי אשר נכבשה כל הארץ לפניהם, אחרי אשר "הניח ה' להם מסכוב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם" (יהושע כ"א מ"ב) ואחרי אשר הרגו שלשים מלכים ואחד ויירשו את ארצם, אך או, אחרי מלחמות גדולות ועצומות כאלו, היו לעם. ואם תאמר, כי כשם ששונות היו תכונות הלאם הישראלי מתכונות שאר העמים בכל ענין כן היה גם בדבר הזה ובטרם היתה להם מדינה מיוחדת כבר היו לאם ככל הלאמים אשר בארץ, א"כ מאין לו להמחבר כי חדלו עתה מהיות לאם? — ואם תאמר, כי באותו הזמן כבר היה ישראל לעם, מפני שכבר היתה לו מדינה מיוחדת, זו כמלכת סיוחן ועוג אשר כבש במלחמה, הרי נוסדה גם לאומיות ישראל, על דם וברזל, כי לא מסרו סיוחן ועוג מרצון עצמם את ארצות ממלכתם לישראל והלכו להם, וצבאותיהם לא כחו, "בנשיקה" — כי רק אחרי מלחמה כבדה עלתה ביר בני ישראל לנצחם, להשמירם ולהרגם לפי חרב.

המחבר הנכבד שואל: "איך התפתח יחס ישראל לשאר העמים ולכל האנושיות כלה?" והוא משיב לאמר: "מושג הלאומיות הטבעית של העמים הקדמונים היה זר לישראל, המושג הזה לא מצא לו מקום אצלו ולא נתגדל בקרבנו, אחרי אשר נשמטה אצלו פרטיותו של היחיד ושל הצבור מפני האלהות" (עמ' 15). ואת דעתו זאת יחזק בראיות מכתובים, שכל הכנס אינו אלא להודיע גבורת אלהי ישראל לכל העמים ושהם מאשרים את ישראל על כי בו בחר אלהיו לעם סגולתו, ואשר כל קורא היודע ומבין את פרוש המלות שיקרא יראה בם את הלאומיות הבולטת ככל אות, את רוכמות אלהי ישראל על אלהי שאר העמים, כי "כל אלהי העמים אלילים" ואך אלהי ישראל הוא האלהים האמת, לו דומיה תהלה והכתר והכבוד ואים רק לעמו הגבחר. ופן הכתובים הללו רוצה גידימאן להוכיח, כי לא השגיתו בני ישראל בהבדלים אשר במקרה יסודם, כמו: יחש המולדת, המוצא וכו' (עמ' 17). ופן הכתוב: "בהנחל עליון גוים בהפיריו בני אדם יצב גבולות עמים לכספר בני ישראל" (דברים ל"ב ח') רוצה המחבר לראות בדרך דרש, כי כאשר הנחיל העליון את הגוים: והפיר את בני האדם לגבולותיהם נתן נחלה גם לבני ישראל המעטים, וכדי שלא יטעה השומע זאת ויחשוב, כי אפשר לו לישראל לראות: בוסן מן הזמנים את "תעודת חיי" בנחלת ארץ ולהיות קשור ומחובר לאדמתו, הוסיף הכתוב: "כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו" (שם שם ט'). ומנקודת המבט הזאת, שמטנה נראה כי "יותר משישראל נוחל הוא נחלה", ולא עוד אלא שהוא נחלת ה', לא יכלו להולד בו — לרעת גידימאן — תכונות לאומיות פרטיות ומיוחדות לו לעצמו ולא התפתח בו מושג "אורחיות מפני הולדה" (אויטאָכטֶהאָנע) ומושג "חוקת הישיבה בארץ" (אבאָרייניגטאָט) ויליד המקום לא לבש גאות לעמדת הגר שהתישב בארצו (עמ' 18).

בנוגע ליחס היהודים אל בני העמים שהתישבו בתיכם בימי הבית השני אין אתנו יודע אל נכון. אין כל ראייה מוכיחה כי לא התנהגו את הנכרים הללו כדרך שהתנהגו כל העמים האחרים בימים ההם את הנכרים אשר באו לגור בתיכם, ולא עוד אלא שיש ראיות מוכיחות, כי כל הימים שהיית יד היהודים תקיפה בא"י בוסן הבית השני היו כופים את הנכרים הבאים להתישב בארצם, שיקבלו עליהם את דת ישראל, וגם כשכבשו איזו מדינה לא סבלו את אפונתם

של אזרחי המדינה התיא, ויאלצום להכנס בבית דת ישראל, וכי מלבד שכפו היהודים את הגרים ואת יושבי הארץ הנכבשות לפנייהם להמרת הדת, לא התהלכו את הנכרים באהבה ובחמלה, נוכל לראות מרוח הנקמה אשר לבשה את בני העמים ההם בסוף ימי הבית השני, כי עזרו להרומאים להרוג ולאבד את היהודים. ויחס ישראל לבני העמים שבאו לגור בתוכנו כימי הבית הראשון נוכל ללמוד כמעשה שלמה, שעשה את כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל לספלים וחיצובים בהר (דה"ב ב' י"ז). כן לא נכונים דברי גידיסאן הרוצה להוכיח, כי לא היו בני ישראל קשורים ומחויבים לארמיתם, כי כפי שאנחנו רואים מכה"ק יוצא לנו, כי בהגרשם מעל אדמתם, בעונותיהם ובעונות אבותם" קוו תמיד על גאולתם ולא הסיתו דעתם מכמה אף רגע: המספנים הללו לא ידעו את תורת חכמי אשכנז על אדות, התעודה הגדולה אשר לישראל בגולה, ותהי הגלות חשובה בעיניהם כעשן חמור בער עונותיהם, על כן היה תמיד אריר כל הפצם ומשאת נפשם לשוב אל ארץ אבותיהם, והתשוקה הזאת קצצת פעמים רבות בכה"ק — לכן תפלת שלמה, שאמר: "וסלחת לחטאת עמך ישראל והשבותם אל האדמה אשר נתת לאבותם" (מ"א ח' ל"ב) וער עמוס, אשר חתם את נבואתו לאמר: "ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם" (עמוס ט' ט"ו), — ובהאמינם באמונה שלמה, כי "יסורים ממרקם עונותיו של אדם", לא תדלו מהאמין בגאולתם ... אם לא היה מושג "אזרחות מספאת הלדה" ומושג "חוקת הישיבה במדינה" שזרר בישראל (אף כי אין ראיה להוכיח זאת בהדיא) יש לדעת, כי בני ישראל לא יכלו לחשוב את עצמם לאוטונומיים מעולם, יען כי באו לשבת "בערים גדולות וטובות אשר לא בנו ובבתים מלאים כל טוב אשר לא מלאו" (דברים ו'), ובמשך ימים רבים לא יכלו להוריש את בעלי הערים והבתים ההם (שופטים א'), "אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל" (שם ג') ואשר הזכירם בלי ספק בכל יום תמיד, כי אין להם זכות ישיבה בארץ הזאת וכי "למטים הם שכבשו ארצות שבעת עמים", והמצב הזה האריך כפי הנראה עד ימי שלמה, אשר עשה את, כל העם הנותר מן האמורי וכו' אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם למס עובד" (מ"א ט'). — וכפי הנראה לי לא הסתפק עזר שלמה בזה, כי השתדל להשמיד את האנשים הללו מקרב בני ישראל ולאבד זכרם מן הארץ, כי לא נמצא שהתעוררו בימי חלוק ממלכות יהודה וישראל והמלחכות התדירות שהיו ביניהן, כמו שהתעוררו בני הנכר בסוף ימי הבית השני.

"בארבעים ותשעה (?) מקומות בתורה נצטוו ישראל על משפט הגרים וזכויותיהם, והדבר הזה מראה לנו, כי לא היתה תעורת חייו של ישראל קשירה לאדמתו ולא הוגבלה בזכות המקום והלאם, אלא שהשקפתו ושאוותיו היו נוטות לעניינים נעלים מאלה, לעניינים נצחים ומכיוצאים טובה לכל הכלל כלו, אך זאת היתה ארץ-מולדתו של ישראל והיא שימדה את תכונותיו המיוחדות" (עמ' 19). בגמרא (ב"מ ג"ט ב') אכרו, כי בשלשים וששה מקומות הזוהרה התורה על משפט הגר ולדעת אחרים בארבעים וששה, ואני לא באתי להכריע בזה מי חשב את המקומות האלה שבתורה ביתר דיוק, גידיסאן או חכמי התלמוד; אבל חפצי להגיד, כי רוב המקומות שבם ידבר על "חקה אחת ומשפט אחר לגר ולאזרח", שרוצים להוכיח מהם שזוי זכות הגרים בא", ידברו רק בעניינים דתיים כלבד, כי אחרי אשר אסרה התורה לכלל הגרים לעבוד את אלהיהם על אדמת א", הרשתה להם להקריב קרבנות לאלהי ישראל, ואך בעשרה מקומות מאלה יצוו כדיוק על משפט הגרים וזכויותיהם האנושיות, הכחבר הנכבד רואה בהכפלת המצוה הזאת פעמים רבות אותם לנסות אשר משלה בישראל במדה מרובה מאד, ואני רואה בזה את ההפך, כי הדבר שהכריח את נותן התורה להרבות דברים כמצוה זו ולהזכיר כפעם בפעם, "כי גרים היתים בארץ מצרים" יראנו, כי שכחו בני ישראל ולא אבו, "לדעת את נפש הגר", וירבו להונתו, להטות משפטו וללחצו בכל האמצעים האפשריים. והלחיצה הזאת התחילה ככפיה להמיר את דתו אשר נולד בה בדת הארץ שבא לגור בתוכה (ובודאי נמצא גם בקרב הגרים הללו אנשים אשר מסרו נפשם, "על קדוש שם אלהיהם" ואשר צעקו חכם על "גזרות ש"מ"ד"....) עד ששטמו למס ויתנום לעבדים (כמעשה שלמה שהבאתי לעיל).

ישעיה השני" — יאמר המחבר — אשר נבא אחרי חרבן הארץ, בעת שלא היתה כבר מדינה לישראל, לא ראה את, תעודת" ישראל בתקופת הארץ, אם גם לא אבדה תקותו בדבר

הזה, אלא בחמתו על האנושיות, המתרוממת על כל נבולות המקום והלאם (עמ' 19). — פתחתי את ספרו של הנביא הזה וקראתי בו בעיון ובשום לב ולא האמנתי למראה עיני, ואשוב ואקרא ואשנה ואשליש, ובכל פעם ראיתי את ההפך מדברי גירימאן. כמעט בכל פרק שבדבריו הנביא הזה נמצא את ההבטחה בשם ה', כי יקבץ את נדחי עמו ישראל וישבים ויטעם על ארסתם, והאמונה בשיבת ישראל לארצו תתקפה כ"כ עד אשר יקרא בקול: „צאו מכלל ברוחו מכשרים בקול רנה!" (ישעיה ט"ח כ'), אבל היציאה בלבד אינה מספקת לו, ע"כ יאמר לישראל במקום אחר: „ובנו בני נכר חומותיך ומלכותיך ישרתונך, ופתחו שעריך להביא אליך חיל גוים ומלכותיהם נהגוים; כי הגוי והממלכה אשר לא יעברוך יאבדו והגוים חרב יחרבו" (שם ס' י'—י"ב). אם זאת היא, הפעלה על האנושיות" — לא אדע.

בימים הקדמונים התגאה כל אדם להיות „בירגער" לאיזה „שטאט" והתרחבותו של השטאט היה כל חפץ „פוליטיק". לשלשת המושגים המדויגים הללו (בירגער, שטאט, פאליטיק) אין כל שם בשפת עבר, אשר יסמין אותם אף על צר השאלה, וזה חסרון שאינו בא במקרה, כי הוא מחאה נגורה ונמרצה נגד הדברים האלה, אשר היו אדיר כל חפץ האדם בימים ההם. ובמחאה הזאת מצאה לה מקום בפרק פ"ו שבתהלים (לפי פירושו של עזראלר ולא לפי פשטות הכתובים) וקצת במיכה ד' ובישעיה ב' („והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרבני ונלכה בארחתיו" וכו'). ומכאן אתה למד, כי „אם זאת היתה תשוקת ישראל, אם שאף אל השלום הכללי והתערבות העמים, וירא בתעוררתו על הארמה להחיש את המצב הזה, הלא נראה כי לא ראה ישראל בהשלמת ידיעה לאמית מיוחדת ונברלת את שלום העמים בכלל ואת שלומו הוא בפרט" (עמ' 23—22).

אמנם נכון הרב, כי להמושג „פוליטיק" במובנו של עכשו אין כל שם בשפת עבר, אבל אפשר שהיה נמצא באותם הספרים אשר אברו מאתנו, כי כה"ק הנמצאים בדיני מלאים בקדם רק פואויה, דברי נבואה ושירה רוממה, שבהם נוכל ללמוד היטב את תולדות הקולטורה הלאמית ואין להם כל יחס וקשר אל המושג „פוליטיק". אבל שני המושגים האחרים (בירגער ושטאט) ישנם בבה"ק, והיינו: השם „ממלכה" למובן „שטאט" והשם „אורח" למובן „בירגער". האמת נתנה להאמר, כי אפשר לו לפילולוג מתעקש לערער על תרגום המובן „שטאט", אבל השם „אורח" למובן „בירגער" לא יוכל לזוז מפרושו, אף אם יתעקשו המתעקשים ויתפלגו הפילולוגים כמה שירצו. אולם לו נניח, כי אין כל שם בבה"ק לשלשת המושגים הללו, גם אז לא נוכל לאמר, כי החסרון הזה הוא מחאה נגד עצם המושגים, כשם שאי אפשר לאמר, כי מפני שאין בבה"ק שמות להמושגים „קולטור, בילדונג, אפיקלארונג" ועוד כאלה, הרי זה מוכיח שהיהדות היא מחאה נמרצה נגד המושגים הללו.

בפרק השלישי והרביעי ידין המחבר על התפתחות הרעיון הלאמי בישראל ע"פ השתלשלות ההיסטוריה, ויעשה סך הכל" כמה שכתב במחברתו. רוב הדברים הנאמרים שם הם דברים של טעם, אם כי אי אפשר להסכים לתוצאותיהם, כי היהודים אשר ישבו מחוץ לא"י (כונתו על גלות ירושלים אשר באלכסנדריה של מצרים) מלאו את „תעורת" ישראל בקרב העמים, כי ע"י דעותיהם החלישו את ממלכת רומא (אם גם ירוע ומפורסם לכל בר ברבי רב, כי לא דעות היהודים החלישו את ממלכת רומא), עד אשר מצאו סיניקא מקום להתאונן על המגנצחים אשר נתנו חקים ומשפטים למנצחים". וכה דברי גירימאן במקום ההוא: „הפרקים הנכבדים שבתולדות ישראל בגולה יצטינו ע"י השמות פילון, מייכוני ובן-בנחם. האנשים הללו לא היו רק נושאי דגל היהדות, כי הם השפיעו מאורם גם על התפתחותה של תרבות דורם" (עמ' 37). עד ככה היו השנים האחרונים „נושאי דגל היהדות" לא אדבר בזה, כי לפי שעה לא נתברר עוד אצלי אם צדקו שד"ל וסמולנסקין במלחמתם נגדם או לא, אבל הראשון לא היה בודאי „נושא דגל היהדות" וגם לא יכל להיות, יען אשר לא ידע את היהדות במקורה הראשון, אלא מתוך כלי שני, וכל כחו לישראל היה רק במלחכת דברים נגד שונאי היהודים ותו לא, שם יתלהב המחבר לכבוד „מלכות השמים" ורואה את „תעורת" ישראל בטמיעה, כי ככל דור ודור ידעו היהודים לכוון את חפציהם אל מצבם וימקדם ולהסתגל אל החיים אשר

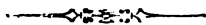
סביבם ער שהתמזגו באותו מקום ויתערבו בתוך העם שישיבו בקרבן, ויהיו יוניגם בין, פרסם בפרס, ערבים ערעב וכו'. — ואם הנך, למשל, בן העיר ט ש ר נ ו ב י ן אשר בבוקובינה, שהיא מקום מושב ארבעה לאמים שונים (פולנים, רותנים, אשכנזים ורומנים), ואינך יודע על איוה לאם מאלה תתלד, גם אז יש לך רפואה ברברו פולוס השליח, המובאים במחברתו של גידימאן למופת, שאמר: „הכל לכלם נהייתו“ (אגרת א' אל הקוריות ט' כ"ב). ע"כ היה פולני, רותני, אשכנזי ורומני כאחד, רק לא יהודי, אעפ"כ לא יירושו המחבר, כי יטמעו היהודים בין העמים, כי כן נצטוינו פעמים רבות לבלתי לכת „בחקותיהם“, ואין חפצו אלא שיטמעו העמים זכ"ו והיו לעם אחד ובני ישראל מושלים עליהם ברוחם וכבח אלהיהם. הרברים האחרונים לא נאמרו אכנס מפורש, אבל הם נשמעים מכלל רברוי (בעמ' 26), שאי אפשר להבינם באופן אחר, וגם מן הכתובים שהוא מביא בתור ראיה לדבריו, כמו: „כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים“ (ישעיה ג"ו ז') ומן התפלה לר"ה: „או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך וכו' יואמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל סלך ומלכותו בכל משלה“.

ומבין רברוי שם נראה את גדל חברתו לישראל, כמו באמרו: אם אנטיוכוס האשקלוני, רבו של ציצירו, ראה את יפי הסרות וטהרן, בקשר שבין איש לרעהו, בהתאחדות חברת האדם וברגש האהבה לכל המין האנושי, אין זאת אלא דרשה יפה בלבד, אשר לא מצאה לה מסלות מחוץ לחומת בית-המדרש (עמ' 81), בעוד אשר כתובים שנאמרו בכה"ק לטהרת המדות בישראל עומדים אצלו למעלה מכל ספק, כי נשמרו ונעשו בדיוק ככל הכתוב בספר, אף אם יש ידים מוכיחות, כי מצות רבות ברברים שבין אדם לחברו לא נתקמו, כמו שנראה ממעשה שהיה בימי המלך צדקיהו, כי כרת ברית את כל העם „לשלה איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה“ (ירמיה ל"ד). מצוה שנצטוו עליה בני ישראל בתורה ולא קימוה עד העת ההיא וגם אז „שבו אח"כ וישיבו את העברים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבשום לעבדים ולשפחות“. שם יתן לנו החכבר את סכום דעתו בשאלה שהוא עוסק בה, לאמר: „השם יהדות לאמית והתנועה הנקראת בשם הזה סותרים יחדו, כי היהדות לא תוכל לתמוך על מושג הלאמיות של העמים מפני תעודתה ההיסטורית, וביחוד אי אפשר לה לסבול תנועה כזו בעצם גופה, בהיות כל מטרתה לבטל את הפרטיות הלאמית ולעבוד בכל מאמצי כח, כדי לאחד את כל העמים למשפחה אחת“ (עמ' 86), „כי ילמדו היהודים לדעת את הלאמיות עליהם לשכוח את התורה, את הנביאים, את התהלים ואת ההיסטוריה, המצוים להם עתיד אחר מאשר תוכל התחיה הלאמית לתת, עתיד שהוא גם עתיד כל האנושיות“ (עמ' 40).

בסוף רברוי עלי להודיע עוד את הקורא, כי הר"ר גידימאן יתנגד רק להתנועה הלאמית ולא לתנועת הישוב (שהוא קוראה בשם „תנועה ציונית“), ויותר שהוא מהלל את המשתדלים לשום מפלט לכל אותם האנשים, אשר „קשה להם מלחמת הקיום בארצם והנם נאלצים לעזוב את משכנותיהם ולהתגחל באחת הקולוניות בא"י או במקום אחר“ (עמ' 89), עוד יטבח את התישבות היהודים באה"ק כשהיא לעצמה בתור „מעשה טוב וישר ופעלה צודקת“ (עמ' 40).

גרשם באדר.

לבוב.

שיר השירים, ספר כולל כל שירי החול אשר שר המשורר הנשגב והנעלה של מ ס בן יהודה אבן גבירול יוצאים לאור באספה אחת על פי כתבי יד וספרים נרפסים עם הגהות ובאורים ועם מכוז מאת חיים בראדי ואחות חכמים אנשי שם העוזרים על ידו (חוכרת א'), ברליון, פעולאמ פאן מ' סאָפּעלועער, תרנ"ח.—

כתבנית דיואן ר' יהודה הלוי היוצא ביד הח"ר דר, חיים בראדי על פי חברת מיקיצי נרדמים שנתחדשה ע"י הח"ר דר, אברהם ברלינר, כן יצאה עתה החוכרת הראשונה של שירי החול אשר לר"ש נ' גבירול, זכות המשורר עמדה לשיריו אשר זכו גם הם להיות יוצאים ביד הד"ר ברודי אשר מלא אותו אלהים חכמת לב וכוונה יתרה, כי גם הפעם יראה הרואה איך נתאמתה חזקת חבר שיצא דבר מתוקן מתחת ידו.

ואלה השירים אשר יצאו ראשונה: ארבעה שירים לכבוד ר' יקותיאל (עמוד 1—11), שיר להנ"ל (?) בבגדו בו (עמוד 11), קינה על מות ר' יקותיאל (עמוד 12—20). אחריהם באות הערות יקרות (עמוד א'—י"ב) הנותנות חשבון איה איפה מוצא השירים ודרך מ"קלם ומביאות במשפט כל דבור ודבור היוצא מפי המשורר לבררם ולצרפם למען ירוץ קורא במ.

בשיר הראשון שורה 29 (עמוד 2) אני מחויק בדעת הר"ל דוקס ע"ה לגרוס „הספן (תחת חרץ) יגעים" ע"ם הכתוב אם אמנע אהפן דלים (איוב ל"א י"ז). — על השיר השני (עמוד 4—5) אמר המו"ל בהערותיו (עמוד ז') כי „כוכב אשר דרך" הוא ר' יקותיאל אשר אך ימים מספר האיר פניו אליו ועתה החל להסיר חסדו מאתו ברוב לבבו, אכן לב המשורר יודע כי שוב ישיבהו וידרו אליו ויחדש בריתו בקרם. אכן לבבי לא כן יחשוב כי לא מצאתי און לו אשר נגד בו ר' יקותיאל (ועל כן לא ישר בעיני גם כן האמור על השיר החמישי כי נתחבר בבגדו בו), ואולי בשיר „כוכב אשר דרך" שם פניו אל ר' שמואל הנגיד איש שלומנו ואיש ריבו גם יחדו, אם אתה אומר כך יקל גם פירוש החרוזים „או יד יקותיאל .. השר אשר לולי שטפך בענן ידיו .." (שורה 20 וכו') לאמר בסתר כנפיו אחסה ממתקומים, ואולי גם בשיר החמישי כון אל ר"ש הנגיד שנחמו אחרי מות ר' יקותיאל ומחויק את ידיו לבלתי צאת המשורר מן הארץ מפני רודפיו אשר מרר את רוחם כדבריו הקשים, ואם אמנם דבר את דברי השירה הזאת אל ר' יקותיאל, על כל פנים אין כאן נגד הבוגד אלא המשורר במר רוחו ושיחו כדרכו דמה בנפשו כי שכחהו ר' יקותיאל אשר לא הי' מופנה רק לאהבת רעים.—

ספר שיר השירים הנ"ל יכלכל כשמנה חוכרות אשר כל אחת מהן תחויק שני גליונות (32 עמודים), מחיר כל אחת 1.20 מרק, חושבי שם המשורר ויודעיו יודעים את אשר דבר עליו החריו בשער השלישי לאמר: „כי כל המשוררים אשר היו לפניו ושירים לנגדו רוח ותהו, ואחריו לא קם כמהו, .. והאל משחו למלך על שירי עמו, שיר השירים אשר לשלמה." כלם ישמחו לקראת ההוצאה החדשה אשר המו"ל והמביא לבית הרפוס כללו ימיה.

ד"ר עהרליך. טילויט בפרוסיה

רשימת ספרים חדשים.

ר' זכריה פראנקעל. חייו, זמנו, ספריו ובית מדרשו, מאת שאול פנחס ראבינאוויץ הוצאה חכרת, אחיאסף. חוברת ראשונה, ווארשא תרנ"ח, 70 עמודים.

דברי ימי ישראל מאת ד"ר צבי גרעטץ, מתורגם עברית בתוספת הערות וכו' מאת שאול פנחס ראבינאוויץ, חלק ששי חוברת שביעית, הוצאת א. ז. כהן, ווארשא 1898, 64 עמודים (485—348).

השלה סכתב-עתי חדשי למדע, לספרות ולעניני החיים. כרך שלישי חוברת חמישית, ברלין תרנ"ח (חודש אייר).

ירושלים מאסף ספרותי במחקרי ארה"ק, מצבה, קורותיה וכל הנוגע לה בשכבר הימים ובימינו אלה יו"ל ע"י אברהם משה לונץ ארבע פעמים בשנה, כרך חמשי חוברת ראשונה, ירושלים תרנ"ח, 92 ע'.

תורה מציון קובץ חידושי תורה במקרא ובמשנה בהלכות ואגדות ושול"ת יוצא לאור חוברת אחת בכל שלשת ירחים ע"י שמואל הלוי צוקרמאן שנה שלישית חוברת ד', ירושלים תרנ"ח.

ספרי שעשועים תמונות, ציורים וספורים, שירים, הערות ובאורים, יו"ל ע"י איצי פערנהוף, חוברת ששית, קראקא תרנ"ח.

מגד ירחים מ"ע לתורה ולהעודה יו"ל ע"י שלמה קליין, שנה ראשונה חודש סיון, תרנ"ח. תולדות הרמב"ן כולל קורות חי' רבנו משה בן נחמן ז"ל וקורות ספריו היקרים מאת מאיר אליעזר ב"ץ ראפאפורט, קראקא תרנ"ח, 44 עמודים.

טל תחיה על מסכת אבות מאת שמואל אלכסנדראווי, ווילנא תרנ"ח. מלחמה בשלום ויכות בין שני אהבים יהודי ונוצרי בעניני הדת מאת אברהם ליב בנימינאוהן, ניוארק תרנ"ח, 92 עמודים.

כתר כהונה תולדות רבנו שבתי הכהן ז"ל בעל „שפתי כהן" מאת חיים דובעריש פרידברג, ביאלא תרנ"ח.

מקור חיים (מכיל: א) תולדות הרב הגדול ר' חיים בן עטר, ב) מנהגי טרפיות בק"ק פאם להרב הגדול ר' יהודה בן עטר מאת ד"ר יעקב נאכט, יאספי תרנ"ח.

מין בישאינו מינו ספור מקורי וציוני מאת שמואל שייך, זבאראו תרנ"ח. ספר הויבל לכבוד ארוננו הקיסר יר"ה מאת יהודה צבי געלבארד, דראהביטש תרנ"ח, 28 עמודים.

פרקי אבות בהעחקה פולנית מאת איירור בערנפעלד, דראהביטש 1898, 84 עמ'. צצים ופרחים אספת שירים שונים מאת אברהם בן חיים ליפא גאלדפארען, הוצאה שניה, קראקא תרנ"ח, 54 עמודים.

מכנה הארץ זמירות ושירים מקוריים חדשים וגם ישנים המתרגמים משירי ברתניה מאת יוסף מזל, סנסהטר תרנ"ח, 144 עמודים.

מסכת סוכה מתרגם אשכנזית על פי ההוצאה הראשונה (זוענעריג 23—1520) עם הערות ובאורים מאת אליעזר גאלשמירט, ברלין 1898.

- Der Commentar des Karäers Jepheth ben Ali Halevi** zu den Proverbien. Zum ersten Male nach mehreren Handschriften edirt, mit einer Einleitung u. Anmerkungen versehen von Dr. Israel Günzig. Krakau 1898. 108 S.
- Zum Gedächtnis** des hebräischen Dichters Mordchai Zwi Manne von Dr. I. Günzig. Krakau 1898. 16 S.
- Aus meiner Bibliothek.** Beiträge zur hebräischen Bibliographie und Typographie. Dr. A. Berliner. Frankfurt 1898. 35 S.
- Modernes Judenthum** von L. Goldschmied. Leipzig 1898. 74 S.
- Der Bann.** Ein Beitrag zum mosaisch-rabbinischen Strafrechte, dargestellt nach der Bibel u. der rabbinischen Literatur von S. Mandl. Brünn 1898. 51 S.
- Widerspricht der Zionismus der jüdischen Religion?** Herausgegeben im Auftrage der Berliner Ortsgruppen der Zionistischen Vereinigung für Deutschland von H. Salomonsohn. Berlin 1898. 16 S.
- Die neuhebräische Aufklärungsliteratur** in Galizien. Eine literarhistorische Characteristik von M. Weissberg. Leipzig u. Wien 1898. 88 S.
- Illustrierter israelitischer Volkskalender** für das Jahr 5659. Herausgegeben von Brandeis. Prag 1898.

ה ו ד ע ו ת

חברה קאטמאנדיטית

"כרמל"

מונופוליון וממכר היחידי בגליציה מיין וקאניאק טבעיים ומרפיאים
מכרטי מושבות ישראל בארץ ישראל סיקבי הכאראן

עדמונד דע ראמשילד.

ויתר תוצאות אה"ק, כמו אתרוגים, פירות שונים, שמן זית, פאטגרפיות שונות,
והפצים שונים מעשי ידי בעלי המלאכה העברים בא"י.

היין והקאניאק של יקבי הכאראן ראמשילד הם צרופים ומוזקקים וטבעיים, וכבר
קנו להם שם טוב כמעט, טבעיותם, ריחם הטוב והריחותם בכל הארצות.

הפרופיסור המהלל פושע בפאריז, אשר צרף (אנאליזירט) את היין והקאניאק בכור
הבחינה, העיד על טוב היין והקאניאק וטהרתם מכל שמץ תערובות ועל
תכונתו לרפאות חולים, ויעמיד אותם בשורה אחת עם יינות נגב צרפת וספרד;
גם רופאים אחרים איטריטמים הללו כי טובים הטה היינות והקאניאק
לחולים לחווק גופם מאין כמוהם.

חברת כרמל בלבוב תקבל את היינות והקאניאק ישר סיקבי הכאראן, ושמות חבריה
והעומדים בראשה הם ערובה נאמנה, כי היינות והקאניאק ינתנו להקונים בטהרתם
כאשר הם באים סיקבי הכאראן.

חברת כרמל ערבה בעד טהרת היינות והקאניאק, ומתחייבת לשלם
כסף ענושים חמשים מאות ריב לכל איש אשר יוכיח לה כי נמצא שמץ
תערובות ביינותיה והקאניאק שלה.

חברת כרמל לא תוכל לקנות ולמכור רק חיינות והקאניאק סיקבי הכאראן.
חברת כרמל לא תמכור את היין והקאניאק לשום איש רק בבקבוקים עם פקקים
חרותים בחותמה, אתיקטות עם מרקה מיוחדת ומגופים (קאפסעל) החרותים
בשם הכרמל. בבקבוקים שאין להם הסימנים האלה, היין והקאניאק שבהם
אינם סיקבי הכאראן.

חברת כרמל תתאמץ להפיק רצון הקונים גם באתרוגי א"י ויתר תוצאות אה"ק
בכל האפשרי, כי אם אמנם נוסדה החברה על בסיס מסחרי לשם עסק וריוח,
בכל זאת גם הפצת תוצאות אה"ק לטובת הרעיון הציוני לנגד עיניה.

בקבוק		בקבוק			
1/1	1/1	1/2	1/1		
0:50	0:90	0:50 fl.	0:90	ירושלים	ירושלים
0:75	1:40	0:80	1:50	הרמון	הרמון
0:95	1:80	0:95	1:80	ראשון לציון	ראשון לציון
0:80	1:50	1:05	2.—	יפו	יפו
0:95	1:80				
1:55	3.—				

המחירים האלה הם כמרתף חוץ הוצאות התיבה והחתולה (עמבאלאשע).
הקונה עשרה בקבוקים בבת אחת לא יחשב לו התיבה והחתולה, הקונה עשרים בקבוקים
בבת אחת ישלח לו היין חשוי להסמאציע של מקום מגורו והקונה שלושים בקבוקים בבת אחת
יוחן לו עוד הנחה 50%.

פיליאלען יבוקשו וינחן להם ראבאט הגין.
הבקבוקים הגדולים יקובלן בחורה בעד 5 צ"ל והקטנים בעד 8 צ"ל אב לבוב.
הינות והקאניאק כשרים על פסח. ההכשרים הם מהביד'צ טירושלים
ויפו.

הזמנות (בעשטעללונגען) מערי המדינה יעשו מהרה רק ע"פ משלוח
הכסף במקדם או 20% דמי קדימה.
הכרמל יפתח את הממכר אב 1 יולי 1898 בלבוב, קארל-לודוויג
שטראסע פאסאש היוזמאן.

הכתבת לחברת כרמל עד 1 יולי:

S. MELZER, Rohatyn.

מן 1 יולי ולהלן:

COMMANDIT GESELLSCHAFT „KARMEŁ“

Lemberg, Karl Ludwig-Strasse, Passage Hausmann.

כסף חרש.

החפץ לקנות כלים מכלים שונים העשויים ונגמרים בתכלית הפאר והיופי מכסף
חרש (נייא וילבער) פנה במשאלותיו ישר להפירמא הנודעת לשם ולתהלה מאז שנת
1870 למספרם

E. KAPELUSZ, KRAKAU.

הפירמא תחחרה הן בטוב הסחורה וקיומה, וכן במקחים שפלים נגד כל בתי
חרשת מעשה הכסף החדש מכל הארצות והליכות עולם למרבלתה בכל קצוי ארץ
ואיים רחוקים. — 1 זוג מנורות (לייכטער) מצוירים ומפיתחים בגודל 42 צענטימעטר
8 פל' -- כניל בגודל 34 צמ"ט 5,10 פל' -- בגודל 32 צמ"ט 4,30 פל' -- בגודל 27 צמ"ט
3,80 פל' -- וכהנה רבות מחדיהם שונים למיניהם -- לייכטער בינלי שלשת קנים 12 פל'
הזוג. -- סולגות, יעים, ומכונים חריפים, כל אחד 70 קר. -- קנה בו שם (הדס) כמגדל
ופעמונים מוזהבים מן 1,35 -- 1,90 -- עגולים מן 80 צ"ל עד 1,50 פל' -- כוס לקידוש
מפותח ומוזהב 1,80 פל'. -- מנורות לחנוכה, מוזהבות ומצוירות אריות ועצי פרחים
כלם מקשה מן 4,25 פל' עד 10 פל' -- מנורות 8 קנים על רגל גבוהה העשויים
להשתמש בהן גם לכל שבתות השנה מן 6 עד 16 פל' -- 1 זוג עץ החיים לס"ת
מוזהבים ומשוכלל כפעמוני זהב 14 פל'. -- כתר תורה מוזהב כליל חמירת 15 פל'. --
ציץ לס"ת כניל 9 פל'. -- יד לס"ת עם שרשרות 2,50 פל'. -- המקחים קצובים בדמי
עטפרייכיש, ונפרעים מראש בהפאבריק או בבית המשלוח פה. רשימת המקחים
מצויר תשולח לכל דורש חפשי. -- ולא לבד לסוחרים כי גם לקונים יחידים תשלח
הפאבריק את כל משאלותיהם בפאסט המוקדמת, וכל דבר המבוקש נעשה במקדם האפשרי
כחפץ הקונה. -- למקומות אשר הפאסט תקבל נאכנאהמע יספיק אנגאבע.

מביע עברי חדש!

זה איזה זמן יוצא לאור בעיר ווין מדי שבוע בשבוע מביע עברי

חדש בשם

השבוע

המקדש לכל עניני ישראל בכלל ולעניני כל חובבי ציון בפרט. השבוע שם לו למטרה: להשכיל לבני עמנו, להעירם לפעלה ולמעשה, להפיץ תורת אמת והשכלה נאמנה, דעת העולם ודעת העברי, אהבת האנושיות ואהבת ציון.

השבוע יביא ידיעות נכונות ע"ד מצב אחינו בכל תפוצותיהם ויעמול ביחוד להפיץ אור בהיר על דרכי אחינו בארצות המערב בכלל ובאוסטריה-אונגריה בפרט; הוא לא ישא פני כל מפלגה בישראל, האמת נר לרגלו והשלום אור לנתיבותיו.

השבוע ירהיב תורת ישראל וחכמתו בקרב העם ויעיר אהבה טהורה ונאמנה לרחנו ולכל הקדוש לנו.

השבוע יביא בכל גליון את הפרקים האלה: א) מאמרים ראשיים בשאלות הזמן הנוגעות בישראל בכל מקומות מושבותיו; ב) השבוע: ברור

ולבון המקרים היתר נכבדים הנוגעים בישראל, אשר נקרו ויאתיו במשך השבוע;

ג) שרה צופים שימת עין במביע שונים ובקרת על מאמריהם הנוגעים בישראל;

ד) סכתבים השקפות על חיי בני ישראל בכל ארץ וארץ; ה) התנועה הציונית;

ו) נפוצות יהודה: חדשות מאחכ"י בכל ארבע כנפות הארץ; אוצר הספרה:

חכמת ישראל, קורותיו ותולדותיו בעתים ובארצות שונות, ידיעות ספרותיות,

מאמרי-בקרה, ספורים, שירים; ח) מאמרי מדע כלליים, ידיעות הטבע, חכמת

הרפואה וכדומה. ט) פיליטון מטובי הפיליטוניסטים.

לכל מאמר הבא ב"השבוע" ערך חסידי וקום. מחיר, "השבוע" ברוסיה:

4 ר"כ לשנה, 2 ר"כ לחצי שנה. לרבע שנה לא תתקבל תחתיה.

הסוכנות הכללית ברוסיה: חכרת, "תושיה" בווארשא.

בביאליסטאק וסביבותיה יש לתתום ע"י

ABRAHAM FUCHS, Sobornaja ul.

כן יש לתתום ישר ע"י בית המערכת:

Redaction „Haschowua“ WIEN II, Am Tabor 31.

גליון למבחן ישלח מר אברהם סוכס הג'ל לכל שואל.

החתימה תחל מכל שבוע. מ"ח אייר שנה זאת החלה שנה שניה

ל"השבוע", וכל הדורש את הגליונות מהעת הזאת יוכל להשיגם אל נכון, בעוד

אשר גליונות השנה הראשונה ספו תמי כבר.

יצא לאור זה עתה בפעם הראשונה

פירוש חדש לספר משלי

(בשפת ערבית)

להקראי יפת בן עלי הלוי

(החי במאה העשירית לאלף הראשון למספרם)

ע"פ שלשת כתבי יד: ברלין, פאריס, אכספורד עם מבוא גדול
המפיץ אור בהיר על קורות הקראים ועבודתם לידיעת
שפתנו והרחבת ספרתנו בימים ההם, ועם תולדות המחבר,
חיו וספריו, והערות נחוצות לגוף הספר (בשפת אשכנז)

סמני

דד ע. גינציג.

מהיר הספר הוא 1 פלורין, באשכנז 2 מארק.

כן עוד נמצא בידי מספר עקסמפלרים ממחברתי

למוזכרת המשורר העברי המצי"ד מאנע (בשפת אשכנז)

אשר יצאה זה לא כביר לאור.

טחירה 15 קר. באשכנז 25 פפעינגע.

להשיגם אצל המחבר:

Dr. I. GÜNZIG Krakau,

Boże Ciało 10.

MOSES FREILICH

k. k.
patentirter
Specialist
und
Bandagist,

Spitalsgasse Nr. 4 in Lemberg.

Das hohe k. k. Handels-Ministerium in Wien hat mit dem Erlasse vom 25. Juni 1895, Zl. 2297 (dem M. Freilich, als **Specialisten** der Leistenbruchbänder-Fabrikate in Lemberg, das Privilegium zur ausschliesslichen Fabrikation der nach seiner eigenen Erfindung verbesserten Leistenbruchbänder verliehen.

M. Freilich bringt eine radikale und sichere Hilfe bei schwierigsten und veralteten Leistenbrüchen aller Art sowohl bei Frauen als auch bei Herren unter Garantie kompletener Heilung ohne Operation und ohne Medicamente mit der natürlichen Methode und unter fortschrittlicher Anwendung der zweckentsprechenden Bandagen, in Folge dessen jeder, sogar ein lebensgefährlicher Patient förmlich vom Tode gerettet wird, was viele Zeugnisse und Dank-sagungen von hierlandsbekannten Personen bewahrheiten u. zw. vom hochwohlgeborenen Herrn emer. k. k. Tribunals-Hofrath Eduard Sommer, k. k. Appellations-Rath Herrn Vinzenz Lewicki, k. k. Schulrath Herrn Mandybura, k. k. Statthaltereirath Herrn Arnold Zamojski, Von Hochwürdigem Geistlichen und zwar: Probst Lyczkowski von Plawie, Probst Grzybowicz von Dwiniaczka, Rudolf Waga Gnardian von Przeworsk; dann von den Herren Alfred Bojarski, Ingenieur, Jan Gonczarczyk, Ingenieur der k. k. Staatsbahnen, Falix Hilcher, Güterverwalter der erzbischöflichen Domänen, vom emer. k. k. Steueramts-Adjunkten Herrn Johann Dutkowski, vom Director des christlichen Armen-Instituts in Lemberg,

Herrn Johann Nowak, Zamarstynower Gemeinderath, Herrn Josef Maciurkiewicz und von wohlgeborenen Herrn Dr Herzal, Director der isr. Hauptschule und k. k. Gymnasial Professor von Brody, Ingenieur Mendelsohn von Lemberg, Grossrabbiner Abraham Horowitz von Sędziszów, Grossrabbiner Abraham Iserles von Turka, Marcus Gorlitzer, Gütereigenthümer von Radomyśl bei Tarnow, Josef Hecker von Lemberg, Osias Lipsker von Lemberg, Abraham Hirsch Chiror von Lemberg, Leib Gewürtz von Lemberg, k. k. Hofrath und Landes-Veteriner für Galizien und Bukowina, Tymewtiewicz, k. k. Rittmeister Dobrzański, Strzelecki, Juwelier; Bukarest, Redulesko Banquier Isak Grünberg, Ilie Silbermann, Stefan Alexianu, Fr. Dimitrisku, Plujesti: Herman Janko Segal, Cafetier, Latio Dimitiriscu, Germanesku, Stojanesku, Isak Schwarz, Buhusch: Salomon Schechter, Botuschany: Schulim Wechsler, Krajowa Simon Schnirer und von mehreren anderen tausenden Personen, welche von ihm geheilt wurden und deren Dank ihm unverbrüchlich bleibt.

Ueber diesen ohne Präcedenz dastehenden Fall einer wunderbaren angewandten Heilmethode seitens eines Mannes aus dem nicht ärztlichen Stande veröffentlicht die Zeitschrift «Nowa Epoka» einen Artikel nachstehenden Inhaltes: «Nemo probheta in Patria». «Eine der grössten Plagen für die Menschheit ist unstreitig der Leistenbruch, eine furchtbare und schwere Krankheit. Tausende von Menschen erliegen an der Krankheit des Leistenbruches. Diese Krankheit grassirt sowohl zwischen Tagelöhnern und Lastenträger als auch zwischen vermögenden Leuten. Die Chirurgie bedient sich in plötzlichen Fällen der Gedärmsenkung, der schweren und lebensgefährlichen Operationen, welche leider die Patienten sogar bei ihrer Lebensgefahr von der Heilung abschrecken. Fachärzte, welche sich ausschliesslich der Heilung von Leistenbrüchen widmen, sind im Lande nicht vorhanden. Ausser dem mechanischen Vorgehen in einem solchen Krankheitsfalle gibt es keine routinirten Fingergefühle, vermittelt welcher der Heiler die gesunkenen Gedärme ohne Operation in die Bauchgegend mit Leichtigkeit zurückzuschieben vermöchte. Die Routine und das einfache Gefühl der Fingerweichtheile, welche zur leichten Einbringung der Gedärme in die gehörige Bauchgegend nöthig sind — sind nicht hinreichend zur Heilung eines Leistenbruches. Eine fernere unumgänglich nöthige Bedingung einer zweckentsprechenden Heilung ist die wissenschaftliche Anbringung einer entsprechenden

Bandage zum Leistenbruche, unmittelbar nach vollendeter glücklicher Einführung der Gedärme in die gehörige Bauchgegend. Es ist zwar einem Arzte wohl bekannt, welcher Construction eine Bandage für den Kranken die zweckentsprechendste wäre, jedoch der Bandagen-Verfertiger ist nicht im Stande nach dem Willen und Sinne des Arztes sich zu richten und genau nach seiner Weisung vollinhaltlich die Bandage zu verfertigen. Der Arzt aber, welcher kein Bandagen-Fabrikant ist, kann es selbst auch nicht ausführen.

Das mit Leistenbrüchen behaftete Publicum ist somit auf die Gnade der Aerzte und auf die fantastische Eigenmächtigkeit der Bandagen-Verfertiger überlassen. Eine Universal-Bandage entspricht nie dem individuellen Leistenbruche und erschwert überhaupt die Heilung der Krankheit, welche complicirt und aufgeschoben wird, dennoch auch aus der Ursache, dass es entweder gelungen ist, die Gedärme durch Eindrücke zu localisiren oder aber hiebei durch Anwendung der Operation.

M. Freilich, geboren im Grossherzogthume Krakau hat ungefähr im Jahre 1865, dazumal ein junger Mensch, über die Heilung dieser schrecklichen Krankheit nachzudenken begonnen und kam auf den Einfall, dass durch das Eindrücken der Gedärme in die Bauchgegend nichts geregelt wird, daher das unordentliche Eindrücken der Gedärme schädlich und gefährlich sein muss. Wenn aber die Gedärme ohne Verwicklung aus der Bauchgegend unzerrissen hervorkommen, so ist es leicht, selbe zurückzuführen, wenn nur durch Fühlung der Fingerweichtheile die Länge der Gedärme erzielt und die Localisirung derselben durch gleichmässiges Drücken konsequent ausgeführt wird.

Dieser Jüngling begann seine gemachte Erfahrung zu constatiren und nach mehrfachen Erfahrungen gewann er die rein intellectuelle Wissenschaft über die Localisirung der herausgetretenen Gedärme. Es ereignete sich nicht ein einziger schwieriger Zufall, in welchem Freilich nicht in der Lage gewesen wäre mit der sich eigengemachten Leichtfertigkeit die Gedärme von der Grösse eines Menschenkopfes oder einer Wasserkanne in den eigentlichen Ort einzubringen. Mit der ausserordentlichen Geschicklichkeit, mit der er gelehrte Fachmänner zum Staunen brachte, hat er die Fühlung der Fingerweichtheile in die Bauchgegend eingeführt und die Ruptur beherrscht.

Indem Freilich zum Arzte nicht ernannt werden konnte, so wurde er Bandagist.

Nachher drängten sich zu ihm massenhaft Kranke, verlangten entsprechende Bandagen.

Es waren Leute, die vor der unausweichlichen Operation standen. Mit Leistenbrüchen behaftet verlangten dieselben Bandagen. Freilich, um die Verfertigung von entsprechenden Bandagen unternehmen zu können, ging muthig ans Werk und hat nach Einführung der Gedärme alle Merkmale des Leistenbruches, zu welchen allsogleich eine Special-Bandage anpasste, im Auge behalten. Auf Hunderte von Krankheitsfällen in beinahe 30 Jahren hat sich bei Freilich kein einziger Todesfall ereignet. Massweise versammelten sich Leute beim wunderthätigen Bandagisten, welcher den Kranken nicht nur Bandagen anlegte, sondern auch wie schon gesagt, im Nothfalle die Gedärme in die Bauchgegend einführe, Leistenbrüche mit Bandagen versah und durch entsprechende Belehrung des Kranken, auf welche Art er mit der Bandage umzugehen habe — in Kurzem die Genesung und Reconvalescenz des Kranken erlangte.

Dieser Mann erweckte ernstes Staunen bei gewissenhaften Aerzten, durch die wunderbare Rettung des Lebens vieler Kranken selbst damals, wenn Aerzte dem Kranken jede Rettung und Hoffnung versagen mussten. Oftmals hat er die Besorgnis und Furcht vor einer schweren Operation, zu welcher mit Lebensgefahr des Kranken geschritten werden sollte, verscheucht und Aerzte, die den Freilich kannten, haben ihn zu Kranken eingeladen und hiezu veranlasst, dass er den schwierigen Process in ihrer Gegenwart durchführte, die Gedärme gehörig einbringe und den Klienten mit einer zweckmässigen Bandage versehe.

Zahlreiche Zeugnisse der Aerzte, Hunderte von Danksagungs- und Anerkennungsbriefen, endlich die gewissenhafte Taktik des Freilich, welcher in den letzten Jahren seiner Praxis ohne Anwesenheit eines diplomirten Arztes nie die Behandlung des Kranken vornahm sind die besten Beweise. Wir waren Augenzeugen einer erfolgreichen Heilung von Seiten des Herrn Freilich. Vor einigen hat er in Gegenwart dreier Aerzte: Dr. Krobicki, Dr. Weigel und Dr. Braun, einen Bäckergesellen, der Familienvater ist, vom Tode gerettet und vor der Krüppelhaftigkeit bewahrt.

Verfolgt man genau den ganzen Entwicklungsgang dieser wahrhaft epochemachenden Erfindung, so muss die zweifellose Richtigkeit der von Freilich angewandten Heilmethode sich klar ergeben, umsomehr als in diesem Falle der Grundsatz «Der Empiriker macht erst den Arzt» vollauf zur Geltung kommt. Und Freilich blickt auf eine in tausenden Fällen gesammelte Erfahrung. Er hat sich nun seit einer Reihe von Jahren in den Dienst der Menschheit gestellt und es ist thatsächlich die Wohnung dieses geschickten Bandagisten Lemberg, Spitalsgasse 4, Ecke der Sonnengasse ein wahrer Pilgerort all der Kranken und vom Leistenbruche Gequälten. Dafür aber wird ihm auch die Anerkennung der Welt zu Theil und die Herzen aller durch ihn vom Tode geretteten Kranken, all der ihren Familienmitgliedern wiedergegebenen Familienväter schlagen ihm in unaussprechlichem Danke entgegen. Möge die leidende Menschheit dieser Wohlthat der Gesundung von einem solchen Uebel wie Leistenbruch theilhaftig werden und dem Vollstrecker dieser Hilfe, Herrn Freilich werden wir die Bewunderung und Anerkennung nicht versagen können. In Würdigung dessen wurde diesem bekannten Specialisten in Bandagen **M. Freilich**, Spitalsgasse Nr. 4, mit Dekret vom 31. Dezember 1896 von der hohen k. k. Statthalterei die Bewilligung zur Benützung des Schildes und Siegels mit dem kaiserlichen Adler ertheilt.

שנעללע אונד זיבערע היילונג פיר ברוכליידענדע.

איך מאכע היעמיט בעקאנט, דאס עס מיר געלונגען איזט איינע נייע ארט היילמעטהאָדע צו פינדען, וואדורך איך דען געפעהרליכסטען אונד אייסערסט פעראלטעמען אויך 70 יאָהריגען ברוך, אויך נאבעלבריקע, דען איינגע-קלעטטעסטען ברוך אָהנע אָפּעראַציאָן העראיינצוברינגען, אויך פֿערשאָבענע אָדער איינגעהאלטענע האדען אויף געהעריגען ארט צו ברינגען אימטמאנדע בין. — אויך האבע איך ברוכענדער ערפֿונדען, דאס אין דער צייט פֿאן 3 ביז 6 מאָנאטען דער ליידענדע שפּערצלאָן פֿאַללשטענדיג געהיילט ווירד. צור שטייער דער וואהרהייט, דאס דורך סיניע בעהאנדלונג אונד ברוכענדער דער ליידענדע גענצליך קורירט ווירד, בעזיטצע איך הונדערטע ערצטליכע צייגניססע אונד דאנקאזוגונגען פֿאן פֿיעלען גערעטטעמען אונד געהיילטע

מען פערזאָנען פֿאָן מיינער פֿיעלערהייגען פראקסיס, וועלכע בעווייזען, דאס איך דער ערפינדער דיעזער נייען היילמעטהאָדע אונד ברוכענדער בן, דיאָ אויסשליעסליך פאנטענמירט ווארדען אונד וועלכע איך אבער זעלבסט אנלעגען אונד אייניגע מאלע בעהאנדעלן מוסס. דאס האָנאראר ווירד נאך דער ארט דעס ליידענס בעמעססען, כריעפליך ווירד ניכט בעהאנדעלט נור פערזענדיך מוסס מאן בייא מיר ערשיינען, — מעהרערע אויסקונפט ווירד כעפעראטע באַשירע אויף פֿער- נראטיס & פראנקא צוגעזענדעט

מאזעס פֿרייליך

ק. ק. פאמענמירטער שפעציאליסט עט באנדאזיסט, שפיטאלסנאססע נומר 4 לעמבערג.

ב"ה ער"ח שבת הרו"ן

שלום רב לאוהבי ד' ולידיד אנשים ה'ה הנדיב והנכבד, יקר רוח, עושה צדקות, רודף חסד, לבבו הטהור, מזבח והראל, וכאשר יניח משה את ידו וגבר ישראל, כשית משה שמו לנצח יפרח פֿרייליך סלה. האח! כמה אוכל להודות לכה על כל תגמולוהי עלי? אשר מצרתי שסכלתי זה ימים ושנים כבירים, הצילני והעמידני על כני כבהעת אשר עוד לא ידעתי ממחלת השבר ריל. הלא ילא כל עט סופר סהיר לתאר את המצוקה שבו הייתי, וכטהיר ברוב ידיעתו לרפאות המחלה האנושה הזאת, אשר אין רופא מומחה בארץ יודע אותה כמוהו הוציאני ממנה מצרה לרוחה. אכן למען לא אהי' כמקבל טובה ולא מודה, מצאתי עצמי מחויב להודיע זאת לפני אנשים האלו אשר גם הם שחו מכוס התרעלה הזאת, כי יחישו מהר לקבל עזרתם ורפואתם מהאיש משה הניל, ואל יתמהמה אף רגע פן יבולע להם, ואם יאזינו לדברי היוצאים מן הלב, אז בטח יושעו תשועת עולם, כי רק באוהל משה ימצאו רפואה לגופם הנחלש מהמחלה הניל. ואסיום גם בברכה להמציל אותי מרדת שחת, ירדפהו אך טוב ונחת, מזלו יפרח כגפן פורחת ויבלה בטוב שנותיו, ובנעימים ימיו. כחפצו וחפץ המברכו ביום ד' לסדר ושמתם את הדבר הזה וכו' לפיך פה לבוב יע"א.

חק' אברהם הורוויץ אב"ד דק"ק שענדישוב.

ב"ה

גם אני הכותב ראיתי בעינא פקיהא ממש על מעשה ידיו של הנכבד היקר מוה' משה פֿרייליך פה ק"ק לבוב שכאתי בצל קורתו על המחלה

הזאת ר"ל שירפא לי שמצאתי שבלתי מעשה ידיו הכל להבל ולריק ולא די שאינו. מתקן אי"ע בלבישת האזור שאזר על המקום שנדרסה לו שמשם יוצא השבר אדרבה מקלקל אי"ע בזה שמוכיף והולך עבור דחיקא הזאת ונתרחב הנקב במקומו ויוצא עוד יותר ומטש מסכן את נפשו בזה במעוות לא יוכל לתקן: לא כן מעשה ידיו של ר' משה הנ"ל שהוא יודע ומרגיש בטוב מקום הקריעה באיזהו מקום הוא ודרך שם מכניס הבני מעיים היוצאין ועל אותו מקום מטש מניח האזור בתמונה חדשה שהוא עושה שאינו דומה לתמונת האזורים האחרים כלל: ומלמד לכל אחד התנהגות הלזה עד שמביאו לידי תלמוד האיך ומה ינהג אי"ע תמיד שלא יצאו עוד כלל ומטש תתפא בזה ברבות הימים: כיו הנ"ל נסיתי במסה וכל מי שירצה להציל את נפשו ולבוא לידי תקון יבקש באהל של משה בזה ולא יביט על חסרון כים שלו כלל ומי שישמע לקולי יהויק לו טובה ביתר שאת וביהר עז במה שאני מודיע לו וזאת במכתב מנאי הכותב לטובת כלל ישראל פ"ק לבוב.

נאום ה' אברהם יעקב איסרליש האב"ד מארקא

בהרב הגה"צ מהרמ"א זצ"ל שהי' אבד"ק סקאלי שהיה נין ונכד לרבינו הרמ"א זצ"ל בעל המפה זי"ע ועכ"י אמן.

איין ווערט וואונדער.

סאן בעריכטעט, דאס הגביר ר' מרדכי גארליטצער אויס ראדעמישל בייא טארנאו וואורדע אס 12 נאוועמבער 1893 סאן איינעם לאנגיעהריגען ברוכליידען זא שווער ערקראנקט, דאס דיא גרעסטען פראפעססארען סאן קראקויא א. ז. וו. זיין לעכען אויפנאבען, פאללס סאן איהם ניכט איינע אפעראציען פארנעהמען ווירד, אונד דיא פאמיליע דעס ערקראנקטען פראג-טען היעמיט טעלעגראפיש הרב הצדיק משינאווע אן, אב סאן דיא אפעראציען פארנעהמען? הרב הצדיק דעשעשירטע פאלגענדעס: זאפארט דעפעשירען נאך ר' משה פרייליך ק. ק. פאמענטירטער שפעציאליסט עט באנדא-זיסט אין לעמבערג שפיטאלס-גאססע נר. 4 ער ווירד אהנע אפעראציען העלפען. דיעזעלבען בעפאלגטען דעס ראבבינער אונד טעלעגראפירטען אן דער טאכטער דעס העררן גארליטצער אין לעמבערג פאלגענדעס טעלעגראם: פאטער ברוכליידען קראנק, זאפארט שפעציאליסט פרייליך הערשיקען הערר פרייליך איזט זאפארט הינגעפאהרען. דיא פאמיליע ערצעהלטע איהם דאסס עם קאסטעט שאן פיעלע טויווענדע גולדען דיא אייניגע טאגע אונד קעננען ניכטס העלפען, הי' פרייליך בעהויפטעטע דאס סאן קיינע אפעראטיאן בע-נעטהיגט, זאנדערן ער אונטערציהט זיך העררן גארליצער אהנע אפערא-ציען צו רעטטען.

הערר פרייליך האט זיינע וואונדערליכע מעטהאדע פארגענאממען אינד זיך מיט אללען קרעפטען דיא גרעסטע מיהע געגעבען דעם זא געפעהרליכען

קראנקען צו העלפען וועלכעס איהם אויף דיא וואונדרעפאלכסטען ארט געלונגען איזט. וויא ערשטוינט וואורדען זאדאן דיא פאמיליע דעס ערקראנק-טען וויא אויך זעמטליכע איינוואהנער דער גאנצען שטאדט ראדעמישל אונד איהרער אומגעבונג אלס מאן הערטע דאס גראססע גאטטעסוואונדער וועלכעס דורך הי פרייליך געשעהען איזט. דיא פאמיליע האנארירטע היעפיר העררן פרייליך רייכליך אונד דאנקטע איהן זאוואהל מינדליך אלס אויך שריפטליך אויך פעראנלאססטען דיעזעלכען טעלעגראפיש הרבנים הצדיקים משינאווא, מדויקוב מטיעלעץ אונד נאך אנדערע רבנים דאמיט זיא אויך העררן פרייליך שריפטליכע דאנקזאגונגען שיקען זאללען, וועלכעס זאפארט געשעהן איזט. הי פרייליך בעזיטצט זאלכע בריעפע אין הענדען, יתן השם ויצליח בכל דרכיו בכל מקום אשר יפנה.

ערצמליכעס צייגנים

וואָמיט איך בעציינע דאס איך דען פלייטבעשויער יאזעף העקער, דעם אמ 24. כערץ ל. י. העררן מאזעס פרייליך פארגעשטעללט, לויט מיינעס אן דיעזעס טאגע וויעדער זאה. — צור שטייער דער וואהרהייט מוכס איך נון בעמערקען דאס דיא בריכע נונמעהר זיכטבאר נאך פיהלכאר זינד, דאס אין דעמועלבען קאנאלא קיינע בריכע מעהר צו פיהלען, אדער זאנסט וויא נאכצאווייען זינד, זא דאסס דיא בעהויפטונג דאסס דורך פאססענדע ברוכבענדער בריכע זעלבסט אין פאָרציגליכען לעכענסאלטער פאָלשטענדיג צוריקגעהאלטען, יא זאָגאר געהיילט ווערדען קעננען, דאדורך בעשטעטיגט ווירד, אינדעם דער קראנקע נון אָהנע ברוכבאנד אונד אָהנע בעשווערדען הערומצוגעהען אונד אויך צו ארכייטען אימטאנדע איזט.

לעמבערג דען 1. יולי 1897
דר. יאזעף ווייעל.

קול רנה והודה.

(שילית) הבענה שפתי תהלה ואתן אלף תודות לאיש חמודות גבר בגוברין הנודע לשם ולהתלה בכל קצוי ארץ וים רחוקים היה זה משה האיש אשר הלך וגדול ומצא חן בעיני אלקים ואדם הכל יאמרו לא קם עוד רופא מומחה כמשה פרייליך. גם אנכי החימ אביעה בפה מלא יישר חילוי כי הוציא ממות נפשי ולא נתן למוט רגלי. הרופאים מכל הכרכים לא נתנו לי תקוה טובה וה אומר בכה וזה בכה הצד השוה שבהן שטח עיניהם מראות, גם רופאי אדעסי חקרו ודרשו למצוא לי מזור ותרופה יגעו ולא מצאו לי עזרה ויעצוני ליסע לעיר וויען לתקנני באַפּעראציע. כשמעי תצלינה לי שתי אזני מי יוכל למלל תלאות לבי וגודל פוזר נפשי ורעיון רוחי. כמעט נפעמתי ולא אדבר עמדתי משתומם כאבן דומם הנחץ השיאנו ליסע לעיר אוסטין אל הרב הקי הצדיק למען יורני מה לעשות. הרב הקי הגיל פיו

פתח בחכמה בכתב שפתי קדשו לשים דרך פעמי אל גבול ר' משה פרייליך ללבוב ושם אמצא טנוח לכאב גוי הנשבר והנרכא. אמנם כן מראשית כזאת הודעתי מחלתי האנושה להפראָפּעסאָר דר. יאנדא אז גם הוא צוני לילך חיש מהר אל ר' משה פרייליך הניל, אזי לא הי' לי שום ספק ודרך מצותיהם רצתי והתפשרתי עם היר משה פרייליך הניל וקוה אקוה לר' כי ממנו נהיה לי תוצאות חיים ובעור שדי אני מרגיש כי הוסר ממני כל הכאבים ישלם די פעלו זולת מה שקבל ממנו שיט ובכל אשר יפנה יצליח ויעשה פרי.

היום יום ג' ח'י תמוז פ' פנחס
 הק' דוב בעריל וויסאקא.
 מעיר היינמשעסט במדינות רוסיה באסאראביא.

דאנקזאגונג.

דורך 36 יאהרע האבע איך אן איינעם ברוך (שבר) געליטמען, דיא גרעסטען ערצטע האגטען מיך גענצליך אויסגעגעבען אונד בעהויפטעמען דאס מיך נור איינע לעבענסגעפעהרליכע אָפּעראַציען פּיללייכט רעטמען קעננטע. דא ערפוהר איך אויס איינעם אינסעראטע דער גייען פרייען פרעססע, דאס הערר מאזעס פרייליך אין לעמבערג. (גאליציען) שפיטאלס-גאנסע נר. 4 אים שמאנדע זייא, יעדעס ברוך-ליידען אָהנע געפאהר אונד שמערצען ראדיקאל צו היילען. נון וואָללטע איך וועדער מיהע נאך געלד שפארען אונד בעגאב מיך זאָפּאָרט נאך לעסבערג צו העררן פרייליך, דער מיך אים לויפע פּאָן 2 וואָכען גענצליך הערגעשטעלט האט, אָהנע דאס איך וועלכע שמערצען נאָך שפירע. דיא העררן לאטטא דימיטרעסקו אויס פלאיעסטי אונד עדוארד זאָמער ק. ק. האָפּראטה דער אָבערסטען אינסטאנץ זינד עבענפאללס פּאָן דעם העררן שפּעציאליסט קורירט וואָרדען. איך זעהע מיך דאהער פּערפּליכטעט דעם העררן פרייליך עפּענענליך מיינען דאנק אויסצושפּרעכען אין דער האָפּנונג דאס דיעזער קינסטלער דען גענוס האבען ווירד, אויך פּאָן אנדערען ליידענדען דאנק צו עמפּפאנגען.

הערמאן יאקאב

כענאז כטראדא פראנצעזא אויס פלאיעסטיע רומעניען.

ס פ ר י ש ע ש ע י ם .

תמונות, ציורים וספורים, שירים, הערות ובאורים. יצאו לאור
 שש חוברות, מחיר כל חוברת 12 קר. עם פורטו 15 קר. מחיר שש
 החוברות 70 קר. עם פורטו 73 קר. להשיגו אצל העורך:

Isak Fernhof Złoczów (Galicien).

„JANUS“

Wechselseitige Lebensversicherungs-Anstalt in Wien.
Gegründet 1840.

Diese älteste wechselseitige Lebensversicherungs-Anstalt in Oesterreich-Ungarn versichert Capitalien auf den Er- und Ablebensfall unter den günstigsten Bedingungen. Der Jahres-Reingewinn kommt den Versicherten zu Gute, nachdem der „Janus“ auf dem Principe der Wechselseitigkeit beruht.

Die Polizen des „Janus“ sind nach 3 Jahren unverfallbar, unanfechtbar und belehnbar; sie gewähren die Versicherung auf Kriegsfall kostenlos. Auszahlung der Versicherungssumme erfolgt sofort ohne Carenzzeit nach 5-jährigem Bestande auch im Selbstmordfalle. — Bisher waren beim „Janus“ versichert 101.500 Personen mit ö. W. fl. 130,200.000 Capital und ö. W. fl. 825.000 Rente; infolge Fälligkeit wurden ausbezahlt ö. W. fl. 18,450.000 und den Versicherten an Gewinnantheilen (Bonus) ö. W. fl. 1,994.000 rückerstattet.

Statuten, ausführliche Prospekte gratis und franco durch die Filiale des „JANUS“ in Lemberg, Kopernikusgasse Nr. 9.

(Filiälvorstand: ADOLF B. MEHR, Ehrenmitglied der kön. ital. Academie).

P. S. Jeder sorgsame Hausvater beschränkt seine Wohlthaten nicht nur auf die Gegenwart, er gedenkt auch der Zukunft der Seinen! Das einzige Mittel zur Erreichung einer gesicherten Zukunft ist nur die Lebensversicherung.

Nordb. Schürzenindustrie.

Grösste und billigste Erzeugung in Oesterreich-Ungarn, liefert pr. Nachnahme 40 Façons Schürzen für Kinder u. Damen, von 8 kr. bis fl. 1—.

Bei Referenz und bekannten Firmen ohne Nachnahme.
Nicht Passendes ohne Anstand retour. Versand nur an Wiederverkäufer.

Julius Lederer, Rumburg.

דער אכטע

פֿראַנקֿ-קאָלעקטע

איזט פֿערלאַסליך

רעדער

אבער אכטען זייע דארזיק

דאס זייע נור "לאַמלעך" קויפֿען!!

דער אלטע איזט צו ערקענענען און

דייער אונטערשרייעט אונד דייער שוטצמארכען;

 W. J. F. Schöner

עטמאָרק

עטמאָרק

עטמאָרק

Linz.

Ludwigsburg.

גאראנטירט, פערלאַסליך ב'שך

אויס דען פאבריקען

לוינץ א/ד, פאראדבוכטע, קאָמאָטוי, קאשוי, אנראם, אונטער אויפזיכט

דעם ערהוויירדיגען הערן אָבער-אבבנער סומאָן זעףזיבערף אויס לערליך,

שוויצענשטאָדן דעם זעליגען הערן אבבנער סאלאמאָן זעפפטיצער אויס ווינץ,

אייגענשאַפֿטליך אונטערשריפט:

ניסאָן זעפפטיצער אבבנער

Rudwin Simon Schneider

לירליך

כל הקודם זכה

הספרים הרשומים הלאה נמצאים להכמר בידי במספר סעט, כל החפץ
בם ימהר איפא לשלוח את מהירם, אשר הורדתיו לטובת קוראי, האשכול:

- המגיד, ברלין, שנת 1891 וחצי שנת 1892 4 פ'.
- המגיד, קראקא, שנות 1893, 94, 95, 96, 97 בסלואן, כל אחת 4 פ'.
- כל השנים ביחד 18 פ'.
- דם תחת דם, חיוון-חונה בחמש מערכות 60 קר.
- היהודים בצרפת ודברי ימיהם. 1 פ'.
- ללמוד וללמד, קורות החינוך לפני ישראל 40 קר.
- עקיבא, ספור לאומי. 40 קר.
- החוקר, סכ"ע ירחי מקדש לחכמת ישראל (15 חוברות). 4 פ'.
- מכתב להכהן לאואטר, 15 קר.
- העבדות, ע"פ התורה וההלמוד מאת ראש רבני צרפת הרה"ג ר' צדוק
הכהן 45 קר.
- הלכות פסוקות מן הגאונים 50 קר.
- חין ערך שפת עבר להיהדות, (כשפת אשכנז) 20 קר.
- על מה יחיה האדם, סגור טיפי הנפילים 15 קר.
- תולדות ד"ר דוד קאסל, 15 קר.
- אגרות-יבקרתי, 25 קר.

האדריסה :

Redacteur I. S. FUCHS, KRAKAU. (Galizien).

טל תחיה על מאמרי חויל!

יצא לאור ספרי טל תחיה על מאמרי חויל, יפיץ אור בהיר
וטל של תחיה על מאמרי חכמינו האלהיים במסכת אבות, גם יתבארו
בו הרבה מאמרי חויל בתלמוד ובמדרשים עיד המחקר וההגיון. רבנים
ומטיפים ימצאו בו כר נרחב לדרשות הרבה עיד הסגנון החדש. בעלי
בתים ומשכילים יהנו מהמאור שבתורה שאוציא בספרי זה מנרתיקו
לאור. מקחו שמונים קאפ. 2 מארק. 1 גולדען. 3 פראנק עם פארטא.
גם יתר חוברותי מקחן ביחד עם ספרי טל תחיה 1 רויכ. 3 מארק.
1.25 פל. 4 פראנק עם פארטא.

כתובתי :

SAMUEL ALEXANDROW, BOBROISK,
Gouw. MINSK, Russl.